Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-9-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mehmet Demirci - Süleyman Gökbulut
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Dokuzuncu Cild Fihristi

-Mesnevî V. Cildinin İlk Yarısı-

Takdim

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin 9. ve 10. ciltlerini takdim ederken bu ciltlerin yayımında elimizde olmayan sebeplerden dolayı geciktiğimiz için okuyucularımızdan özür dileriz

Bilgisayarda Türkçe, Arapça ve Farsça gibi üç ayrı dilde yazılan metinlerin bir bilgisayardan diğerine aktarılırken hiç beklenmedik hatâ ve noksanların ortaya çıkması bizi cildin tashîhinde uzun zaman yorucu bir çalışma yapmak mecbûriyetinde bıraktı. Sayfa düzenlemesi yapılırken Arapça ve Farsça metinlerde bâzı harflerin ve harekelerin kaybolması, ayrı yazılmış bâzı kelimelerin bitişmesi gibi teknik problemler tashih okuma ve düzeltmelerinde çok dikkatli olmamızı gerektirdiği gibi, sayfa düzenlemesini yapan ve tashihleri işleyen arkadaşımız Ali Çiftçi'ye haddinden fazla iş yüklemiş oldu. Bu tashihleri büyük bir dikkat, yoğun bir çalışma ve titizlikle gerçekleştirdiği için kendisine bilhassa teşekkür etmek isteriz. 10. ve daha sonraki ciltlerin çalışmamızın tabiî seyri içinde gecikme olmaksızın en kısa zamanda yayımlanmasını temennî ederiz.

9. ve 10. ciltler Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından okunup Araştırma Görevlisi Süleyman Gökbulut tarafından bilgisayarda yazıldı ve mukābelesi yapılarak hazırlandı.

Sayfa düzeninden sonra ciltler arasında aşağı yukarı ortalama bir imlâ birliği sağlamak ve Arapça ve Farsça metinlerde teknik sebeplerden ötürü meydana gelen yanlış ve noksanları mukābele ederek tashih etmek, daha önceki ciltlerde bu işi yapan arkadaşımız Doç. Dr. Necdet Tosun yurt dışında olduğu için, bana düştü. Dolayısıyla bilhassa Farsça metinlerin tashihleri uzun bir zaman almış oldu. Sayfa düzenlenmesi sonrası imkânlarımız ölçüsünde yaptığımız iki tashih okuması netîcesinde ortaya düzgün bir metin sunmaya gayret ettik. Yine de geriye birtakım gözden kaçan, farkına varamadığımız yanlışlarımız kalmış olabilir. Bunları da görüp tespit ettikçe veya okuyucularımız haber verdikçe, ilk ciltler için yapmaya başladığımız gibi, her cilt için ayrı bir yanlış-doğru cetveli hazırlamaya devam edeceğiz. 4., 5. ve 6. ciltlerdeki yanlışlardan bizi haberdar eden Sayın Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'ya bilhassa teşekkürlerimizi burada tekrar ifâde etmek isteriz. 4. ve 5. ciltlerin ilk baskısı için hazırlamış olduğumuz yanlış-doğru cetvelleri. 9. cilt kapağı içinde ayrı yapraklar hâlinde konulmuş olacaktır. Bu ciltlerin ikinci baskısı yapıldığında tabiatıyla bu yanlışlar düzeltilmiş olacaktır.

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin bu 9. ve 10. ciltlerini hazırlayan Sayın Prof. Dr. Mehmet Demirci ve Süleyman Gökbulut'a teşekkür eder, *Mesnevî-i Şerîf* ve *Fusûsu'l-Hikem* şârihi Ahmed Avni Konuk'u hayırlar ve rahmetlerle anarız.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Kasım 2007 / Fâtih-İstanbul

V. Cild Mesnevî-i Şerîf'in DÎBÂCESİ

بسم الله الرحمن الرحیم

در بیان آنکه شریعت همچو شمعیست که ره می نماید با آنکه شمعی بدست آوری راه رفته نشود و کاری کرده نشود چون در راه آمدی . این رفتن تو طریقتست وچون بمقصود رسیدی آن حقیقتست جهت این گفته اند لو ظهرت الحقایق لبطلت الشرایع

"Onun beyânındadır ki, şerîat yol gösteren bir şem' gibidir. Bununla berâber bir şem' ele getirsen yola girilmiş olmaz ve bir iş yapılmış olmaz. Vaktâki yola geldin, senin gitmen tarîkattir. Vaktâki maksada eriştin, o hakîkattir. Bunun için "Eğer hakāyık zâhir olsaydı şerîatler bâtıl olurdu," demişlerdir."

Mesnevî-i Şerîf'in V. cildinin bu dîbâcesi onun beyânındadır ki, efrâd-ı beşer kendi aslı olan vücûd-i hakîkîden i'tibâren bu âlem-i kesâfete gelinceye kadar seferdedir; ve bu âlem-i kesâfet ve zulmet-i tabîatta onun seferi hâlen bitmemiştir. Zîrâ seferindeki seyri müstatîl değildir, müstedîrdir ve devrîdir.

Binâenaleyh zuhûr ettiği mahalle rücû' etmesi lâzımdır. Bunun için bu zulmet-i tabîat âleminde yol gösteren bir aydınlığa muhtaçtır; ve "şerîat" yol gösteren bir şem' ve ışık gibidir. Bir kimse eline bir şem' ve ışık alıp evinde otursa, yol ve sefere çıkmış olmaz ve o ışık ile seferine müteallik bir iş yapmış olmaz. Vaktâki bu ışığı eline alıp tabîat evinden ayrılarak yola çıkar; işte ey sâlik, senin bu yola gidişin "tarîkat"tir. Bu ışık ile yürüye yürüye maksûduna ve mebdeine vâsıl olduğun vakit, o "hakîkat"tir; ve bir kimsenin seferi hitâm bulup mebdei ve maksûdu olan nûr-i hakîkate vâsıl olunca artık onun ışığa ihtiyâcı kalmaz. İşte bunun için, "Eğer hakîkat zâhir olursa şerâyi' bâtıl olurdu" demişlerdir. Bu söz ehl-i şerîate ağır gelir. Fakat onlara gelen ağırlık Kur'ân-ı Kerîm'deki dekāyıkı anlayamamaktandır.

Ma'lûmdur ki, Kur'ân-ı Kerim'de sûre-i Kehf'te Mûsâ (a.s.) ile cenâb-ı Hızır'ın vak'ası vardır. Mûsâ (a.s.) zamânının sâhib-i şerîat bir peygamber-i zîşânı idi. Hızır (a.s.) ise hayât-ı berzahiyye ile yaşayan bir zât-ı şerîf olduğundan şerîat-i Musâ ile mukayyed değil idi. Zîrâ şerîatin hükmü bu âlem-i kesâfette cârîdir; hayât-ı berzahiyyede şerîatin hükmü yoktur. Mûsâ (a.s.) emr-i ilâhî ile ilm-i ledün sâhibi olan Hızır (a.s.)'a mülâkî olduğu vakit, "Sen benim sohbetime sabr edemezsin!" dedi; ve ona zâhirde şerîat-i sûriyyeye muvâfık olmayan üç vak'a gösterdi. Hz. Mûsâ hepsine i'tiraz etti. Sonra Hz. Hızır مَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى (Kehf, 18/82) ya'ni "Ben bunu kendi emrimden yapmadım" dedi ve emr-i ilâhîye uyduğunu ve o vak'aların Hz. Mûsâ'ya mestûr olan hakîkatlerini söyledi. Bundan sonra ikisi de birbirinden ayrıldılar. Zîrâ birisi ehl-i şerîat ve dîgeri ehl-i hakîkat idi. Ve Hızır (a.s.) emr-i ilâhîyi telakkî ettiği vakit, Mûsâ (a.s.)ın şerîati, o vak'aların hakāyıkı muvâcehesinde bâtıl olmuş idi; ve hiç şübhe yok ki Hak Teâlâ hazretleri emrini infâz husûsunda şerîatle mukayyed değildir. İşte maksûda vâsıl olan ehass-ı evliyânın halleri dahi böyledir. Onların ba'zan Hızır gibi Hak'tan telakkî eyledikleri emir mûcibince kālen ve hâlen ve fiilen zâhir-i şer'e muhâlefet ederler. Ehl-i şerîat onların hallerine ve makamlarına muttali' olmadıklarından i'tirâz ederler. Cenâb-ı Pîr efendimizin beyân-ı aliyyeleri de bu ma'nâdadır. Yoksa şerîati ta'tîl edip de namazı ve orucu ve dîğer ferâiz ve vâcibâtı bırakırlar ma'nâsına değildir; ve maksada vusûlün hâli ve alâmeti bu *Mesnevî-i Şerîf*'te birçok mahallerde îzâh olunmuştur; ve الصوفى من لا مذهب له ya'ni "Sûfî, kendisinin mezhebi olmayan kimsedir" sözünün ma'nâsı da budur. Zîrâ ehl-i hakîkat hiçbir müctehidin mezhebine tâbi' değildir; onlar Hak'tan aldıkları emir mûcibince hareket eder ve Kur'ân'ın bizim anlayamadığımız dekāyıkı ile âmil olurlar.

همچنان که مسی زر شود بعمل کیمیا یا خود از اصل زر بود ، اورا نه عمل کیمیا حاجتست و نه خودرا در کیمیا مالیدن حاجتست که آن طریقتست ولهاذا گفته اند طلب الدلیل بعد الوصول الی المدلول قبیح و ترك الدلیل قبل الوصول الی المدلول قبیح . حاصل آنکه شریعت همچون علم کیمیا آموختنست یا از استادی ویا از کتابی و طریقت استعمال کردن داروها و مس را در کیمیا مالیدن و حقیقت زر شدن مس . پس کیمیا دانان بعلم کیمیا شادند که ما این علم را می دانیم و عمل کنند گان بعمل کیمیا شادند که ما چنین کارها می کنیم و حقیقت یا فتگان بحقیقت شادند که زر خالص شدیم واز علم و عمل آن کیمیا آزاد شدیم عتقاء الله ایم کل حزب بما لدیهم فرحون . یا آنکه مثال شریعت همچو علم طب آموختنست و طریقت پرهیز کردن بموجب علم طب و دارو خوردن و حقیقت صحت یافتن بصحت ابدی وازان هر دو فارغ شدن .

"Nitekim bir bakır, kimyâ ameli ile altın olsa, yâhud aslından altın olsa, ona ne kimyâ ameline hâcet vardır ve ne de kendisini kimyâya sürmeğe hâcet vardır ki, o tarîkattir. Ve işte bunun için "Medlûle vusûlden sonra delil talebi çirkindir ve medlûle vusûlden evvel delîlin terki de çirkindir" demişlerdir. Hâsılı odur ki, "şerîat", bir üstaddan veyâ bir kitabdan kimyâ ilmini öğrenmek ve "tarîkat", eczâları isti'mal etmek ve bakırı kimyâya sürmek ve "hakîkat", bakır altın olmak gibidir. İmdi kimyâ bilenler, biz bu ilmi biliyoruz, diye ilm-i kimyâ ile sevinir; ve amel-i kimyâ ile iş yapanlar, biz böyle işler yapıyoruz diye sevinirler ve "hakîkat"i bulanlar, biz hâlis altın olduk ve o kimyânın ilminden ve amelinden âzâd olduk; Allah'ın âzâdlarıyız, diye sevinirler. Her tâife kendi indinde olan şey sebebiyle ferahlanırlar. Yâhud odur ki, "şerîat"in misâli tıb ilmini öğrenmek; ve "tarîkat", ilm-i tıb mûcibi ile perhîz etmek ve ilâç yemek; ve "hakîkat", sıhhat-ı ebedî ile sıhhat bulmak ve onun her ikisinden fâriğ olmak gibidir."

Ya'ni "hakîkat"e vâsıl olan zevâtın, müctehidlerin ictihâdı ile ve ehl-i tarîkate mahsûs olan kimyâ mesâbesindeki mücâhedât ve riyâzât ile amel etmelerine hâcet olmaz. Nitekim iksîr ya'ni kimyâ ameliyesi ile altın olan bakırın veyâhud zâten altın olan bir ma'denin tekrar kimyâ ile ameliyâtına ihtiyâcı kalmaz. Ehl-i hakîkat kendilerinin ma'lûm olan varlıklarını ve bu varlığın îcâbı olan nefsânî ve vehmî marazlarını, şerîat ve tarîkat ahkâmını tamâ-

miyle icrâ etmek sûretiyle, kendilerinden kaldırmışlardır ve bir ma'den-i kâmil olan altın gibi olmuşlardır. Bu ameliyât henüz bu marazlardan kurtulmamış olan sâlikler içindir ve sâlikler hastadırlar. Hastalar tarafından sıhhatte olanların ef'âl ve harekâtı taklîd edilmek câiz değildir. Nitekim I. cildde Ferîdüddîn Attâr hazretlerinin şu:

تو صاحب نفسی ای غافل میان خاك خون می خور   اگر صاحب دلی زهری خورد آن انگبین باشد

["Ey gâfil, sen sâhib-i nefissin; toprak arasında kan ye! Zîrâ eğer sâhib-i dil bir zehir yese, o bal olur"]

beyt-i şerîfinin şerhini hâvî olan 1631 numaralı beyt-i şerîften i'tibâren bu ma'nâlar cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından îzâh buyrulmuştur. Şu hâle göre mü'minler üç sınıf üzerinedir. Birisi ilm-i şerîate vâkıf olup bu ilim ile amel edenler; ve ikincisi ehl-i tarîkat olup ilm-i tarîkat ile muâmele edenler; ve üçüncüsü bilmekten kurtulup görmek devletine nâil olan ehl-i hakîkattir; ve görmek devletine nâil olan ehl-i hakîkatin artık delîle ihtiyaçları kalmaz. Bildiklerini delîl ile değil, görmek ile bilirler. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bu hakîkati ta'lîmen bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

یا رب مرا پیش از اجل فارغ کن از علم و عمل   خاصه که علم منطقی در جمله افواه آمده

"Yâ Rab beni ecelden evvel ilim ve amelden, husûsıyle bütün ağızlarda dolaşan ilm-i mantıktan fâriğ kıl."

Bu üç tâifenin her birisi kendi hâllerinden memnûndurlar. Bu üç tâifenin hallerinin bir misâli dahi budur ki; "şerîat" ilm-i tıb öğrenmek ve "tarîkat" ilm-i tıbbın tavsıyesi vech ile perhîz etmek ve ilâçlara devâm etmek ve "hakîkat", sıhhat-ı kâmile bulup tıp ilminden ve perhîz ve ilâçtan fâriğ olmak gibidir.

چون آد می ازین حیات مرد، شریعت و طریقت ازو منقطع ماند و حقیقت اگر دارد نعره می زند که (يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ) واگر حقیقت نیستش نعره می زند که (يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ). یا شریعت علمست، طریقت عملست و حقیقت الوصول الی الله (فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا)

"Bir adam bu hayattan öldüğü vakit şerîat ve tarîkat ondan munkatı' kalır ve eğer hakîkat tutarsa "Ne olaydı kavmim, rabbimin beni ne şey sebebiyle mağfiret ettiğini ve beni mükerremlerden kıldığını bilseler idi!" (Yâsîn, 36/26-27) diye na'ra vurur; ve eğer onun hakîkati yoksa "Keşke benim kitâbım verilmese idi ve ben hesâbımı bilmese idim, keşke hesâbım ve kitâbım bitmemiş olaydı, bana âid olan benlik beni kurtarmadı, benim tahakküm-i nefsânîm benden zâil oldu!" (Hâkka, 69/25-29) diye na'ra vurur. Yâhud "şerîat" ilimdir, "tarîkat" ameldir ve "hakîkat" Allah'a vusûldür. "İmdi kim ki rabbinin likāsını ümîd ederse, amel-i sâlih işlesin ve Rabbinin ibâdetine hiçbir kimseyi ortak etmesin!" (Kehf, 18/110)

Ya'ni, insan bu hayât-ı dünyeviyye seferinden intikāl ettiği ve öldüğü vakit, ondan şerîat ve tarîkat munkatı' olur. Zîrâ şerîat ve tarîkatin ahkâmını icrâ edebilmek ancak cisim vâsıtasıyla olur ve eğer âlem-i cisimde iken şerîat ve tarîkat ahkâmına riâyetle kendisinin rûhuna, âlem-i hakîkate urûc vâki' olmuş ise, ölüp cismini toprağa bıraktığı vakit, onun rûhu, sûre-i Yâsîn'de mezkûr olduğu üzere: "Keşke Rabbimin beni ne şey sebebiyle mağfiret ettiğini ve beni mükerremlerden kıldığını bilseler idi!" (Yâsîn, 36/26-27) na'rasını vurur; ve bu kimsenin rûhu bu âlem-i hakîkatteki zevkini ve hâlini, henüz cismâniyet âleminde bulunanlara ihbâr etmek isterse de onların cismâniyetleri rûhlarına hicâb olduğundan bu ihbâr mümkin olamaz. Ve eğer şerîat ve tarîkat ahkâmına riâyetle bir insanın rûhu âlem-i hakîkate urûc edemeyip vehm-i enâniyet hicâbı içinde kalmış ise, öldüğü vakit el-Hâkka sûre-i şerîfesinde mezkûr olduğu üzere, hasret ve nedâmete giriftâr olup; "Keşke benim amel defterim bana verilmese idi ve ben hayât-ı dünyeviyyedeki hesâbımı bugün bilmese idim; ve keşke ölüm vâsıtasıyla hesâbım ve kitâbım bitmiş ve defterim kapanmış olaydı ve hayât-ı dünyeviyyede bana âid olan mevhûm benlik bugün benim işime yaramadı ve o hayattaki tahakküm-i nefsânîm bu hayât-ı berzahiyyede benden zâil oldu!" (Hâkka, 69/25-29) diye na'ra vurur.

Yâhud "şerîat" ilimdir, ya'ni ihbârât-ı enbiyâ ve evliyâyı bilmektir ve "tarîkat" bu bildiklerini işlemektir ve "hakîkat" Allah'a vusûldür. Ya'ni kendinin mevhûm olan varlığını Hakk'ın hakîkî olan vücûdunda mahv etmektir. İmdi sûre-i Kehf'in nihâyetinde beyân buyrulmuş olduğu üzere, her kimse ki, Rabbinin mülâkâtını ve Rabbine vusûlü ümîd ederse, amel-i sâlih işlesin ki, o amel-i sâlih dahi hâlen ve kavlen ve fiilen Rabbinin ibâdetine ve kulluğuna hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak etmemektir.

شه حسام الدين كه نور انجمست   طالب آغاز سفر پنجمست

1. *Yıldızların nûru olan şâh Hüsâmeddin, beşinci kitâba başlamanın tâlibidir.*

"Şeh", büyük ve ulu; "sifr", kitâb demektir. "Yıldızlar"dan murâd, mü'minlerdir. Zîrâ mü'minlerin her biri bu zulmet-i tabîat içinde yollarını kaybeden münkirlere doğru yolu halleriyle ve kālleriyle gösterirler. Nitekim yıldızların gece karanlığında doğru yolu gösteren alâmetler olduğunu Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Nahl'de وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (Nahl, 16/16) [ya'ni "Daha nice alâmetler... Onlar, yıldızla da yollarını doğrulturlar."] âyet-i kerîmesiyle beyân buyurur. "Çelebi Hüsâmeddin hazretlerinin bu yıldızların nûru olduğu" beyân buyrulması, o hazretin mürşid-i kâmil ve halîfe-i Hz. Pîr olduklarına işârettir. Zîrâ mürşid-i kâmil, mü'minleri يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) ["Ey îmân edenler îmân ediniz...] âyet-i kerîmesindeki emr-i ilâhî mûcibince Hakk'a vusûle ve îmân-ı hakîkîye da'vet eder. Ve bu i'tibâr ile mürşid-i kâmil nûrun nûru olur ve Çelebi Hüsâmeddin hazretlerinin mürşid-i kâmil olduklarına Sipehsâlâr hazretlerinin kendi *Menâkıb*'ında yazdığı açık sözler delîl-i kâfîdir: "Çelebi Hüsâmeddin hazretleri kâffe-i ashâbın muktedâsı ve bilcümle aktâbın pîşvâsı olup zâhir ve bâtınları mücâhedede idi ve vera' ve takvâda mübâlağa buyururlardı. Edeb-i bî-gâyeye ve sıdk-ı bî-nihâyeye mâlik olup riyâzât-ı kesîrede bulunurlar ve dâimâ mücâhedede olurlar idi.Tab'-ı kerîm ve sîret-i halîm ile ahvâl-i kulûba muttali' ve esrâra vâkıf olup kelimât-ı câmia söylerler ve ashâb-ı kālin, ilm-i hallerine âid müşkilâtını halleder idi. Şeyh Salâhaddin (rahmetullâhi aleyh)ten sonra hâl-i hayât-ı Hudâvendi-

gâr'da tamâm dokuz sene ve ondan sonra dahi bilcümle ashâb-ı Hudâvendigâr'a şeyh ve kāim-i makām ve halîfe ve imam idi. Ve Hz.Hudâvendigâr'a takarrüb kasdıyla kâffe-i ashâb onların mülâzimi olurlar idi. Zât-ı hazretlerinin kemâlâtını kıyâs etmek mümkin midir ve hangi mîzan ile vezn edilebilir ve hakîkatte Hz. Hudâvendigâr'ımızın mahzar-ı tâmmı onlar idi. Ve kâffe-i *Mesneviyât* onların iltimaslarıyla te'lif olunmuştur. Kâffe-i ehl-i aşk ve tevhîde olan yalnız bu lutuflarının şükrünü kıyâmete kadar edâ mümkin değildir. *Mesneviyât* arasında mektûb olan hakāyık Çelebi hazretlerinin sülûküne dâir işârâtı hâvîdir... ilh" Ya'ni"Mü'minlere îmân-ı hakîkî yolunu gösterici olan şâh Hüsâmeddin hazretleri, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in V. kitâbının te'lîfine başlanmasını istiyor.

ای ا ضیاء الحق حسام الدین راد　　　اوستادن صفارا او ستاد

2. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan cömerd Hüsâmeddin, safâ üstadlarının üstâdı.*

"Râd", kerîm ve cömert, şecî' ve hakîm ve ârif ve söz söyleyici ma'nâlarına gelir. Bu ma'nâlardan her birinin Hüsâmeddin Çelebi hazretlerine münâsebeti vardır. Bu beyt-i şerîf o hazrete birtakım sıfât-ı cemîlelerini ta'dâd sûretiyle hitâbdır. Ya'ni, "Ey Hakk'ın ziyâsı olan kerîm ve cömert ve ârif-i billâh ve safâ mürşid ve üstadlarının mürşidi ve üstâdı;"

گر نبودی خلق محجوب و کثیف　　　ور نبودی حلقها تنگ و ضعیف

3. *Eğer halk mahcûb ve kesîf olmasa idi ve eğer boğazlar dar ve zayıf olmasa idi;*

"Halk" (خلق)tan murâd, âmme-i nâs ve "halk" (حلق) boğaz demektir. Ya'ni, "Eğer avâm-ı nâs tabîat ve cismâniyet perdeleri arkasında ve kesîf bir hâlde olmasa idi ve onların maârif-i ilâhiyye lokmalarına karşı boğazları ya'ni havsala-i idrâkleri dar ve zayıf olmasa idi;"

در مدیحت داد معنی دادمی　　　غیر این منطق لبی بگشادمی

4. *Senin medhinde ma'nânın hakkını verir idim; bu sözden başka bir ağız açar idim.*

Seni medhetmek husûsunda kullandığım kelimeler, murâd ettiğim ma'nâları hakkıyla edâ edemez; çünki murâd ettiğim ma'nâları söylesem, nâsın havsala-i idrâki dar olduğundan kabûl edemezler. Eğer onlarda vüs'at-i idrâk olsa idi, bu söylediğim sözlerden başka sözler söylerdim.

ليك لقمهء باز آن صعوه نيست   چاره اكنون آب و روغن كردنيست

5. *Fakat doğanın lokması yund kuşunun lâyığı değildir, şimdi çâre su ve yağ etmekliktir.*

"Bâz", doğan kuşu; "sa've", kuyruk salan dedikleri küçük bir kuştur, "yund kuşu " dahi derler. "Su ve yağ etmek", Çelebi Husâmeddin hazretlerinin medhine müteallik olan evsâfı, ba'zı elfâz ve ta'bîrat altında gizlemekten kinâyedir. Zîrâ Sipehsâlâr *Menâkıb*'ının mütâlaasından anlaşıldığı üzere, cenâb-ı Pîr'in fart-ı teveccühü olan zevâtı kıskananlar ve fitne îkā'ına teşebbüs edenler mevcûd idi. Nitekim Şemseddîn-i Tebrîzî ve şeyh Salâhaddîn-i Zerkûb-i Konevî hazarâtı hakkındaki dedikodular bu menâkıbda mezkûrdur. "Bâz"dan murâd, havsala-i isti'dâdı ve dâire-i idrâki geniş olan zevâttır. "Sa've"den murâd dâire-i idrâkleri dar olanlardır. Ya'ni, "Ey Çelebi Hüsâmeddîn'im, senin medhine müteallik beyân edeceğim esrâr lokmalarını, ancak doğan mesâbesinde olan geniş idrâkli kimseler yutabilir. Bu beyânâtı, idrâki dar olan kimseler yutamaz. Binâenaleyh çâresi budur ki su, yağ altında mestûr olduğu gibi, bu esrârı da ba'zı elfâz ve ta'bîrât altında saklamak lâzımdır."

مدح تو حيفست با زندانيان   گويم اندر مجمع روحانيان

6. *Zindânîlere senin medhin yazıktır, rûhânîlerin mecma'ında söyleyeyim!*

Cismâniyet perdesi altında sıfât-ı nefsâniyyelerine mağlûb olmuş ve tabîat evinde mahbûs kalmış olan kimselere karşı seni medh etmek yazıktır ve senin medhine müteallık esrârı onlara söylemek israftır. Binâenaleyh senin medhini rûhânîler cem'iyyetinde ya'ni enbiyâ ve evliyâ ve melâike huzûrunda söyleyeyim!

شرح تو غبنست با اهل جهان   همچو راز عشق دارم در نهان

7. *Ehl-i cihâna senin şerhin gabndir, aşkın sırrı gibi gizlide tutarım.*

"Gabn", alım ve satımda ve sâir husûslarda bir kimseye zarar ve ziyan eriştirmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Dünyâ ve cisim mahbûslarına, senin evsâfını şerh etmek ve medhine müteallık sözleri söylemek, onlara zarar ve ziyan verir. Binâenaleyh bu evsâf-ı cemîleni, aşkın sırrı gibi, onlardan gizli tutarım."

مدح تعريفست و تخريق حجاب   فارغست از شرح و تعريف آفتاب

8. *Medh ta'rîftir ve hicâbı yırtmaktır; güneş şerhtir ve ta'rîften fâriğdir.*

"Medh", evsâf-ı makbûlesi meçhul olan bir kimseyi nâsa bildirmektir ve bu husûsta onların cehl perdelerini yırtmaktır. Halbuki ey Çelebi, sen hâlin ve kavlin ve fiilin ile halk arasında güneş gibi zâhirsin. Binâenaleyh güneş, evsâfının şerhinden ve te'sîrâtının ta'rîfinden müğstağnî olduğu gibi sen dahi şerh ve ta'rîften müstağnîsin.

مادح خورشید مداح خودست   که دو چشمم روشن و نا مرمدست

9. *Güneşi medheden, benim iki gözüm aydındır ve çipil değildir, diye kendisinin meddâhıdır.*

Ey Çelebi, senin halka mehdine hâcet yoktur. Seni medh etmeğe kıyâm eden kimse kendini medhetmiş olur. Zîrâ bir kimse güneşi medhe kıyâm etse, benim gözüm kuvvetlidir ve çipil değildir, güneşe bakabiliyorum ve onun nûrunu lâyıkı vech ile görüyorum diye kendisini medhetmiş olur.

"Mürmed", "remed"den ism-i mef'ûldür ve "remed", gözün hasta ve çipil olması ma'nâsınadır.

ذمّ خورشید جهان ذمّ خودست   که دو چشمم کور و تاریك و بدست

10. [10] *Cihânın güneşini zemm, benim iki gözüm kör ve karanlık ve kötüdür, diye kendini zemdir.*

تو ببخشا بر کسی کاندر جهان   شد حسود آفتاب کامران

11. *Sen cihanda kâmran olan güneşin hasûdu olan bir kimseye bahş et!*

"Kâmurân", arzûsunu husûle getiren muzaffer ve mansûr olan ma'nâsınadır. "Ey Çelebi, senin gibi arzusunu husûle getiren ve murâdını elde eden bir ma'nevî güneşin hasedçileri vardır. Sen bunlara acı ve lütuf ve ihsân ile muâmele et!"

تاندش پوشید هیچ از دیده ها   و ز طراوت دادن پوسیده ها

12. *Hiç onu gözlerden ve çürümüşlere tarâvet vermekten örtebilir mi?*

Bir hasedçi hiç o mânevî güneşi kalb gözü açık olanlardan ve cismâniyet ve nefsâniyet menzilesinde çürümüş olan kimselere tarâvet vermekten örtebilir mi ve men' edebilir mi?

یا ز نور بی حدش تانند کاست   یا بدفع جاه او تانند خاست

13. *Yâhud onun hadsiz nûrundan eksiltebilirler mi? Yâhud onun mansıbının def'ine kalkabilirler mi?*

Yâhud o hâsidler o mânevî güneşin hadsiz ve nihâyetsiz olan nûrundan ve feyzinden bir şey eksiltebilirler mi? Ve onun âlî olan mertebesinin def' ve izâlesine kalkabilirler mi?

هر کسی کو حاسد گیهان بود آن حسد نه مرگ جاویدان بود

14. *Her bir kimse ki o cihânın hâsidi olur, o hased ebedî ölüm olmaz mı?*

"Geyhan", cihân ve âlem ma'nâsınadır. Kâf-ı Arabî ile "kîhan" dahi aynı ma'nâyadır (*Burhân*). "Keyhân" ta'biriyle cenâb-ı Pîr efendimiz Çelebi Hüsâmeddin hazretlerinin bir âlem-i tâmm olduklarına işâret buyurur. Zîrâ insân-ı kâmil sûrette âlem-i sağîr ve ma'nâda âlem-i kebîrdir. Nitekim IV. cildin 523 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde:

پس بصورت عالم صغری تویی پس بمعنی عالم بر تویی

[Sûrette sen küçük âlemsin, ama hakîkatte en büyük âlem sensin] buyrulmuş idi. Ya'ni, "İnsân-ı kâmile hased eden bir kimse âleme hased etmiş olur. Bu hased ise, onun hayât-ı insâniyyesinin ebedî ölümü olur ve aslâ onun hayâtı hayât-ı ilmiyye ile diri olmaz.

قدر تو بگذشت از درك عقول عقل اندر شرح تو شد بو الفضول

15. *Senin kadrin akılların derkinden geçti. Akıl senin şerhinde bü'l-fudûl oldu.*

"Bü'l-fudûl", ziyâde söz söyleyen kimsedir ki, Türkçe'de "geveze" derler, ma'nâsız sözler söyleyen demek olur. Ya'ni, "Senin kadr ve menziletin akılların erebileceği dereceden ileridedir; ve senin mertebenin yüksekliğini akıllar idrâk edemez. Eğer senin mertebenin evsâfı hakkında şerh ve tafsîle kıyâm ederse, gevezelik etmiş ve birtakım ma'nâsız sözler söylemiş olur."

گر چه عاجز آمد این عقل از بیان عاجزانه جنبشی باید در آن

16. *Bu akıl gerçi beyândan âciz geldi, onun hakkında âcizâne bir hareket lâzımdır.*

Bu akıl her ne kadar senin evsâf-ı cemîlenin şerh ve beyânından âciz ise de büsbütün sükût etmek de münâsib değildir. Binâenaleyh o evsâf-ı âliyen hakkında velevki âcizâne olsun, bir hareket-i lisâniyye lâzımdır ve mümkin olduğu kadar beyân etmek îcâb eder.

ان شيئاً كلّه لا يدرك　　　　اعلموا انّ كلّه لا يترك

17. *Muhakkak bir şeyin hepsi idrâk olunmasa, bilin ki onun hepsi terk olunmaz.*

Bu beyt-i şerîfde مالا يدرك كلّه لا يترك كلّه ya'ni "Hepsi idrâk olunmayan şeyin hepsi terk olunmaz" kavl-i meşhûruna işâret buyrulur.

گر نتانی خورد طوفان سحاب　　　　کی توان کردن بترك خورد آب

18. *Gerçi bulutların tûfânını içemezsin; su içmenin terkini ne vakit yapabilirsin?*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beyitlerdeki ma'nânın temsîlen tefsîridir. Ya'ni, "Hepsi idrâk olunmayan bir şeyin hepsi de terk olunmaz. Nitekim bulutların yağdırdığı yağmurların hepsi içilmez. Fakat ba'zısı olsun içilir."

راز را گر می نیاری در میان　　　　درکها را تازه کن از قشریان

19. *Eğer sırrı ortaya getirmez isen derkleri onun kışrından tâze et!*

Ey Hüsâmeddin Çelebi, eğer esrâr-ı Rabbânî'yi açıktan açığa ortaya koymaz isen onları birtakım kışr ve kabuk mesâbesinde olan elfâz ve ta'bîrât perdeleri altında zuhûra getir de bu kışr mesâbesindeki sözlerden tâlib-i esrâr olanların idrâkleri tâze olsun.

نطقها نسبت بتو قشرست لیك　　　　پیش دیگر فهمها مغزست نیك

20. *Nutuklar sana nisbetle kabuktur. Fakat başka fehimler önünde iyi içtir.*
[20]

Bu esrârı beyân için müsta'mel olan sözler senin idrâkine nisbetle kabuk mesâbesindedir. Fakat başka fehimler ve idrâklerin önünde içtir. Zîrâ onların fehimleri bu esrârı bu nutuklardan sezebilir.

آسمان نسبت بعرش آمد فرود　　　　ور نه بس عالیست سوی خاك تود

21. *Gök arşa nisbetle aşağı geldi; ve yoksa toprak yığını tarafına nisbetle çok âlîdir.*

"Fürûd", yâhud "firûd", alt ve aşağı ma'nâsınadır. "Tûd" ve "tûde", tepe yığın ve küme demektir. "Hâk-tûd" vasf-ı terkîbîdir, "toprak yığını" demektir ki küre-i arzdan kinâyedir. "Arş"ın lügavî olan ma'nâsı "taht", "mülk", "sakf-ı hâne", "izz ü câh", "kıvâm", "bir şeyin kavî tarafı" demektir. Ehl-i tefsîr ve hadîs maânî-i Kur'ân ve ahâdîsden arş hakkında iki ma'nâya zâhib olmuşlardır. Bir kavle göre "arş", âlemi ihâta etmiştir ve onun hakîkatini ancak

Hak Teâlâ bilir. Ve dîğer kavle göre "arş", vücûd-i mutlakın bilcümle merâtibi ile berâber âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûasıdır. Bu beyt-i şerîf evvelki kavle nazaran beyân buyrulmuştur. Ya'ni, "Arş-i ilâhî göğe nisbetle yüksek ve gök onun altında ve aşağısındadır. Eğer arşa nazaran alçak olan gök, toprak yığını olan küre-i arza nisbet olunursa çok yüksektir. Ey Çelebi Hüsâmeddin, bunun gibi nutuk ve kelâm senin idrâkine nisbetle aşağıdır ve fakat dîğer kimselerin fehimlerine göre senin ahvâl ve esrârını mübeyyin olan o nutuklar pek yüksek ve âlîdir."

من بگویم وصف تو تا ره برند   پیش از آن کز فوت آن حسرت خورند

22. *Ben senin vasfını söylerim, tâ ki yol götürsünler! Ondan evvel ki onun fevtinden hasret yerler.*

"Ben senin vasfını seni anlamayan bu halk seni anlasınlar da huzûruna gelip feyzinden müstefîd olsunlar diye söylüyorum. Zîrâ senin bu âlem-i şehâdetten intikālinden sonra huzûr-i feyzinin fevtinden dolayı hasret çekerler. Binâenaleyh ben onun fevtinden evvel vâkıf olanlar da hasret çekmesinler diye senin evsâf-ı aliyyeni söylüyorum." Ma'lûm olsun ki, halk kendi zamanlarındaki enbiyâ ve evliyâyı yemekte ve içmekte ve uykuda ve sâir muâmelât-ı beşeriyyede kendileriyle müşterek gördükleri ve ba'zı hâsidler tarafından onların aleyhinde edilen iftirâlara inandıkları için bu zevâtın kıymetlerini takdîr edemezler ve bu sebebler ile hâl-i hayatlarında onların füyûzâtından mahrûm kalırlar. Bu zevât-ı aliyye âhirete intikāl ettikleri vakit onların ba'zı menâkıb-ı şerîfelerini işitip huzûrundan müstefîd olamadıklarına teessüfle hasret çekerler ve gidip o zevâtın kabirlerinin taşlarına teveccüh ederler. Nitekim Bedreddin-i Simâvî hazretleri *Vâridât* ismindeki risâlesinde ehl-i gafletin bu hallerini tasvîr eder. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu hâlin men'i için Çelebi hazretlerinin kadr ve kıymet-i âlîlerini beyân ve ehl-i zamânı îkāz buyururlar.

نور حقی و بحق جذّاب جان   خلق در ظلمات وهمند و گمان

23. *Hakk'ın nûrusun ve canı Hakk'a pek ziyâde çekicisin. Halk vehim ve zan zulmetleri içindedir.*

شرط تعظیمست تا این نور خوش   گردد این بی‌دیدگان را سرمه کش

24. *Şart ta'zîmdir, tâ ki bu hoş olan nûr gözsüzlere sürme çekici olsun!*

Ya'ni, insân-i kâmilin nûr-i feyzinden istifâde etmek için sâlikin o kâmile ta'zîm etmesi şarttır. Bu ta'zîm şartı olmadıkça sâlik huzûr-i kâmilden feyz alamaz; ve ta'zîm zâhiren ve bâtınen olmak lâzımdır; ve sâlikin zâhirinde edeb olup da bâtınında i'tirâz ve edebsizlik bulunursa istifâdeden mahrûmiyeti muhakkaktır. Bu ta'zîm hakkında III. cildin 3591, 3592, 3593, 3594 numaralara müsâdif olan ebyât-ı şerîfede îzâhât vardır.

نور یابد مستعد تیز گوش   کو نباشد عاشق ظلمت چو موش

25. *Kulağı keskin olan müstaidd, nûr bulur. Zîrâ o sıçan gibi zulmetin âşığı olmaz.*

"Tîz-gûş"da "gûş" kelimesi kâf-ı Fârisî ile olursa, "kulak" ma'nâsına olup terkîb dahi terkîb-i tavsîfî olur. "Keskin kulaklı" demektir ki, iyi anlayışlı ve sür'at-i intikāl sâhibi olmaktan kinâyedir. Ve eğer "kûş", kâf-ı Arabî ile olursa "kûşîden" masdarından emr-i hâzır olur, "sa'y etmek ve çalışmak" demektir. Terkîb dahi vasf-ı terkîbî olur. "Sür'atle sa'y eden ve harâretle çalışan" demektir. "Müstaidd", "tîz-gûş"un sıfatıdır. Ya'ni, "İyi anlayışlı olan sâlik-i müstaidd, veyâhud harâretle çalışan müstaidd, insân-i kâmilin nûr-i feyzinden müstefîd olur. Zîrâ bu sâlik bu nûr-i feyzin âşığıdır. Sıçan gibi tabîat ve cismâniyet karanlığının âşığı değildir."

سست چشمانی که شب جولان کنند   کی طواف مشعلهء ایمان کنند

26. *Gece cevelân eden zayıf gözlüler îmân meş'alesini ne vakit tavâf ederler?*

Ya'ni, "Cismâniyet ve tabîat gecesinde cevelân eden kalb ve akıl gözleri zayıf olanlar, îmân meş'alesi olan insân-ı kâmilin etrâfını ne vakit tavâf ederler?" Hind nüshalarında "meş'aleî" yerine "şu'leî" vâki'dir. Bu da aynı ma'nâyı ifâde eder.

نکته های مشکل باریك شد   بند طبعی کو ز دین تاریك شد

27. *İnce olan müşkil nükteler bir tabîatın bağı oldu ki o dînden karanlık oldu.*

"İnce olan müşkil nükteler"den murâd, birtakım dekāik-ı felsefiyyedir. Ya'ni, "Felsefenin birtakım ince ve müşkil olan nükteleri ahkâm-ı dîniyyeden kararan bir tabîatın kaydı ve bağı oldu; ve böyle bir tabîat sâhibi ahkâm-ı dîniyyeyi bırakıp bu dekāik-ı felsefiyyeye bağlandı kaldı." Bu beyt-i şerîfde İbn Sînâ ve emsâline ta'rîz vardır.

تا بر آراید هنر را تار و پود چشم در خورشید نتواند گشود

28. *Tâ ki hünerin târ u pûdunu süsleye, güneşe göz açmağa kādir olmaz.*

"Târ u pûd", kumaşın alt ve üst örgüsü demektir. Burada hüner kumaşa teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Böyle bir tabîat sâhibi kendi hüneri kumaşının alt ve üst örgüsünü süslemek ve halkın takdîrini ve tahsînini kazanıp enâniyetine revaç vermek için güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmile karşı göz açmağa kādir olamaz." Zîrâ insân-ı kâmile tâbi' olsa, halk nazarındaki metbûiyyeti tâbiiyyete tahavvül edip küçülecektir. Bu beyitler husûsiyet i'tibâriyle Çelebi Hüsâmeddin hazretlerine, umûmiyet i'tibâriyle her asrın insân-ı kâmillerine râci'dir.

همچو نخلی بر نیارد شاخها کرده موشانه زمین سوراخها

29. *Bir hurma ağacı gibi dalları meyve getirmez. Fâreler gibi yerlere delikler yapmıştır.*

"Dînden karanlık olan tabîat sâhibi öyle bir hurma ağacına benzer ki o ağacın dallarında meyve hâsıl olmaz. Onun dalları yerlere sarkıp gömülerek fâreler gibi delikler açmıştır." Ya'ni feylesofların beyân ettikleri efkâr dalları âlem-i ulvîye değil, âlem-i süflîye müteveccihdir ve asla istifâdeyi mûcib bir ma'rifet meyvesi vermez demek olur.

تفسير فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ

فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ âyet-i kerîmesinin tefsîri

Bu şürh-ı şerîf Ankaravî nüshasında münderic değildir. Hind nüshalarından muktebesdir. Fihriste derci fâideli olduğundan fakîr dahi kaydettim. Bu âyet sûre-i Bakara'da vâki' olup tamâmı şudur: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (Bakara, 2/260) ya'ni "Vaktâki İbrâhim, yâ Rab, ölüyü nasıl diriltirsin, bana göster dedi. Hak Teâlâ,

inanmıyor musun? buyurdu. Dedi: Evet, inanıyorum, velâkin kalbim mutmainn olmak için istiyorum. Hak Teâlâ buyurdu ki: Dört kuş al, elin ile parçalayıp eczâlarını birbirine karıştır, sonra onlardan birer parçasını her bir dağın üzerine koy, sonra onları çağır, sana koşa koşa gelirler. Bil ki Allah Teâlâ azîz ve hakîmdir". Müfessirler bu dört kuştan birinin kaz, birinin tâvus ve birinin karga ve dîğer birinin dahi horoz olduğunu beyân ederler. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu kuşların ma'nâlarını bu sürh-ı şerîfde îzâh buyururlar ki her birisi beşerdeki evsâf-ı zemîmeden birisine işârettir. Ve bu sürhun yukarıdaki ebyât-ı şerîfeye irtibâtı insân-ı kâmilden yüz çeviren kimselerin sıfât-ı zemîmesi cihetindendir.

چار وصفست این بشر را دل فشار   چار میخ عقل گشته این چهار

30. *Bu beşerin gönül sıkıcı dört vasfı vardır. Bu dört, aklın çarmıhı olmuştur.*
[30]

Bu beşerin gönül sıkıcı ve nefret verici olmak üzere dört esaslı fenâ sıfatı vardır. Bu dört tâne kötü sıfat beşerin aklını çarmıha germiş ve bağlamıştır. Bu dört sıfat yüzünden beşer aklını kullanarak doğru hareket edemez.

تو خلیل وقتی ای خورشید هش   این چهار اطیار رهزن را بکش

31. *Ey aklın güneşi, sen vaktin halîlisin. Yol vurucu olan bu dört kuşu öldür!*

"Aklın güneşi"nden murâd, akl-ı küldür. İnsân-ı kâmil akl-ı külle vâsıl olduğundan hitâb umûmen her asırdaki insân-ı kâmile ve husûsan Çelebi Hüsâmeddin hazretlerinedir. "Atyâr", "tayr"ın cem'ü'l-cem'idir. "Hüş", akıl ma'nâsına olan "hûş"un muhaffefidir. Ya'ni, "Ey insân-ı kâmil, İbrâhim Halîl (a.s.) yukarıda zikrolunan âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu üzere dört kuşu öldürmüş idi. Sen dahi verâsetin hasebiyle vaktin Halîl'isin. Beşerin Hakk'a giden yolunu vurucu olan bu dört kuşu, ya'ni bu dört kötü sıfatları öldür ve izâle et!"

ز انکه هر مرغی ازینها زاغ وش   هست عقل عاقلان را دیده کش

32. *Zîrâ bunlardan her bir kuş karga gibi âkıllerin akıllarının gözünü çekicidir.*

"Dîde-keş", vasf-ı terkîbîdir, göz çekici demektir ki, "gözü oyup kör etmek"ten kinâyedir. Ya'ni, "Beşerdeki bu dört kötü ahlâktan her birisi karga gibi akıl sâhiblerinin akıllarının gözünü oyup kör edici olmuştur ve aklın başında bir büyük belâdır."

چار وصف تن چو مرغان خليل بسمل ايشان دهد جان را سبيل

33. *Cismin dört vasfı Halîl'in kuşları gibidir. Bunları boğazlamak cana yol verir.*

"Cisimdeki dört kötü vasıf İbrâhim Halîl (a.s.)ın boğazladığı kuşlar gibidir. Bunları kesip öldürmek ve bu kötü huyları izâle etmek insanın rûhuna bu âlem-i süflîden âlem-i ulvîye yol verir ve can bunların kaydından kurtulur. "Bismil", boğazlamak ma'nâsınadır.

اى خليل اندر خلاص نيك و بد سر ببرشان تا رهد پاها ز سد

34. *Ey Halîl, iyinin ve kötünün halâsında onların başını kes, tâ ki ayaklar sedden halâs ola!*

"İyi"den murâd, müteşerri' olan mü'minlerdir; ve "kötü"den murâd, ehl-i fısk olan mü'minlerdir. Zîrâ müteşerri' olan mü'minler dîbâcede beyân buyrulduğu üzere elinde ışık tutup sefere çıkmamış olan kimseler gibidir. Binâenaleyh onlarda nefsin kötü sıfatları bâkîdir. Nitekim evliyâullahdan birisine "Mürşidini mi çok seversin, yoksa İmâm-ı A'zam hazretlerini mi?" diye sormuşlar. "Mürşidimi daha çok severim" demiş. Sebebini sormuşlar. Cevâben: "Bu kadar zamandan beri İmâm-ı A'zam hazretlerinin ictihâdâtı dâiresinde amel ettim. Nefsimin kötü sıfatlarından hiçbirini izâle edemedim. Vaktâki mürşidimin hizmetine girdim. O sıfatlar benden birer birer zâil oldu. Binâenaleyh elbette mürşidimi daha çok severim" demiş. Müteşerri' olan mü'minlerin hâli böyle olunca ehl-i fısk olan mü'minlerin hâli nasıl olur? Ya'ni, "Ey vaktin Halîl'i olan Hüsâmeddin Çelebi hazretleri, müteşerri' olan ve olmayan mü'minleri, bu dört kötü sıfâtı izâle [için] tarîk-ı Hakk'a sevket, bu tarîkda onların rûhlarının ayaklarına sedd ve mâni' olan bu sıfatlar kalksın ve bu zavallılar bu ayak bağından kurtulsunlar!"

كل تويى و جملگان اجزاى تو بر گشا كه هست پاشان پاى تو

35. *Küll sensin ve cümle senin eczândır. Aç ki, onların ayağı senin ayağındır.*

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmil cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharıdır ve nâkıs insanlar ise esmâ-i müteferrikanın mazharıdırlar. Binâenaleyh insân-ı kâmil onların küllü ve onlar insân-ı kâmilin cüz'üdürler. Ve bu esmâ-i müteferrikadan her biri bu nâkıs insanların ayaklarını kendi dâirelerinde bağlamıştır; ve onlar ancak âlem-i vücûdda bu isimler ile yürürler. Binâenaleyh bu

isimler onların ayakları olur. İnsân-ı kâmil ise onların mazharı oldukları esmâyı da hâizdir; ve muktazâ-yı hâle göre onlardan bu esmânın ahkâmı da zâhir olur. Böyle olunca, insân-ı nâkısların bu ayakları insân-ı kâmilin dahi ayakları olmuş olur. İmdi insân-ı kâmil bu nâkıs insanların ayaklarını esnâyı sülûklerinde birer birer dîğer esmâ tarafına da açar; ve isti'dâdı olanları âkıbet cem'iyyet-i esmâiyye makāmına eriştirir. Bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsâmeddin (k.s.) hazretlerinin cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyetlerine işâret buyrulmuş oluyor.

از تو عالم روح زاری می‌شود   پشت صد لشکر سواری می‌شود

36. *Âlem senden rûh-zâr olur. Yüz askerin arkası bir süvârî olur.*

"Halk-ı âlem senin tasarrufundan dolayı rûh-ı insânînin mahall-i tecellîsi olur ve sen onların arkasında bir süvârî kumandan gibi onları idâre edersin. Nitekim yüz piyâde askerinin hareketi cihetini ta'yîn ve idâre eden arkalarındaki bir süvârî kumandandır." Bu beyt-i şerîfde esmâ-i müteferrikaya mezâhir olan insanlar piyâde neferine ve cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olan insân-ı kâmil süvârî kumandana teşbîh buyrulmuştur.

ز انکه این تن شد مقام چار خو   نامشان شد چار مرغ فتنه جو

37. *Zîrâ ki bu ten dört huyun makāmı oldu; onların adı fitne isteyici dört kuş oldu.*

Zîrâ ki bu cism-i unsurî dört kötü huyun kökleştiği bir yerdir. Ve bunlar nâkıs insanların akıllarına hâkimdir. Binâenaleyh onları kendi hallerine bırakmak olmaz. Çünkü o dört kötü huyun adı fitne ve fesad tarafına meyleden dört kuştur.

خلق را گر زندگی خواهی ابد   سر ببر زین چار مرغ شوم بد

38. *Eğer halk için ebedî dirilik istersen bu dört uğursuz kuşun başını kes!*

بازشان زنده کن از نوع دگر   که نباشد بعد از آن زیشان ضرر

39. *Tekrar onları başka nevi'den diri et ki, ondan sonra onlardan zarar gelmesin!*

Cenâb-ı Pîr efendimizin beyân buyurduğu dört sıfat âtîde îzâh buyrulduğu üzere "hırs" ve "şehvet" ve "câh" ve "emel"dir. Bunlara "kuş" ta'bîr buyrulması, hepsinin hevâ-yı nefste tayarân etmelerindendir. Ve âlem-i sûrette

bunlardan her birisini temsîl eden kuşlar kaz, horoz, tâvus ve kargadır. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* kitabında bu kötü sıfatlardan her birisini hevâ-yı nefs tarafından rûha gönderilmiş olan birer elçi misâliyle îzâh buyururlar. Ve bu kötü sıfatlardan her birisinin hakîkati sâbittir. Meselâ hırs cismin muktezâsı olup bu mukteza-yı cismânînin beşerden külliyyen izâlesi mümkin değildir. Sıfat-ı hırs beşer üzerinde kendi hakîkati îcâbınca müessir olur. Ehl-i gaflet bu sıfat-ı hırsı rızâ-yı Hak olmayan işlere tevcîh ederler. Vaktâki insân-ı kâmil sâlikin bu sıfat-ı hırsını bu hareketinden ta'tîl eder ve öldürür, ondan sonra onu rızâ-yı Hak olan işlere tevcîh edebilecek olan bir isti'dâd ile diriltir ki, artık beşer üzerinde bu hırsın zararı kalmaz, belki nef'i olur. Meselâ sâlik evvelce dünyâya harîs iken, sonra maârif-i ilâhiyye tahsîline harîs olur; ve dîğer sıfatlar da bunun gibidir. Beyt-i şerîfde bu kuşlar öldürülüp "başka nevi'den diri edilmesi"nin ma'nâsı budur.

چار مرغ معنوی راهزن   کرده‌اند اندر دل خلقان وطن

40. *Dört yol vurucu mânevî kuş halâikın kalbinde vatan etmişlerdir.*
[40]

Tarîk-ı Hak'ta sâliklerin yolunu vuran ve nefsin havâsında uçan bu dört mânevî kuşun yuvası nâsın kalbleridir.

چون امیر جمله دلها می شوی   اندرین دور ای خلیفهٔ حق تویی

41. *Mâdemki cümle gönüllerin beyi oluyorsun, bu devirde ey halîfe-i Hak sensin.*

"Ey Hüsâmeddin Çelebi hazretleri, mâdemki cümle gönüllerin beyi ve hâkimisin ve bu devirde Hakk'ın halîfesi olan bir insân-ı kâmilsin!" Bu beyt-i şerîf husûsen Çelebi hazretlerine ve umûmen asrın insân-ı kâmillerine hitâbdır.

سر ببر این چار مرغ زنده را   سرمدی کن خلق ناپاینده را

42. *Bu diri olan dört kuşun başını kes! Fânî olan halkı ebedî et!*

Sâliklerin kalblerini yuva yapmış olan bu dört diri kuşun başını kes öldür! Fânî olan rûh-i hayvânîlerinin ahkâmında müstağrak olan bu halkı, rûh-ı insânînin ahkâmından müstağrak etmek sûretiyle ebedî et!

بط و طاوس است زاغست و خروس   این مثال چار خلق اندر نفوس

43. *Kaz ve tâvusdur, karga ve horozdur. Bu nüfûsda olan dört huyun misâlidir.*

Bu zikrolunan kuşların isimleri kaz, tâvus, karga ve horozdur. Bunlar insanların nefislerinde olan dört huyun bu âlem-i sûrette birer misâlidir.

بط حرص است و خروس آن شهوتست   جاه چون طاوس و زاغ اُمنیّتست

44. *Kaz hırsdır ve horoz, o şehvettir. Mansıb tâvus gibidir ve karga ümniyyettir.*

"Ümniyyet", murâd ve maksûd ve arzu ve emel ma'nâsınadır. Ya'ni, "Âlem-i sûrette "kaz", hırsın timsâlidir. Zîrâ kazın aslâ gagası yerden kalkmaz, dâimâ yemek ile meşgûldür ve belâhet ile muttasıfdır. Ve "horoz" şehvetin timsâlidir. Zîrâ sâika-i şehvetle kesret-i cimâ'a mübtelâdır. Ve "tâvus", câh ve mansıbın misâlidir. Zîrâ onun tüyleri süslüdür ve ehl-i mansıb dahi bu tâvus gibi müzeyyen elbiseler giyer. Ve "karga", murâd ve emelin misâlidir. Zîrâ karga her kuştan ziyâde selâmet-i hayâtının muhâfızı olduğu için pek muhterizdir ve iki yüz sene kadar yaşayabilir.

مُنیَتش آن که بود امید ساز   طامع تأبید یا عمر دراز

45. *Onun murâdı odur ki, ümîd düzücü oldu. Ebedî ömrü yâhud uzun ömrü tama' edicidir.*

"Münye", murâd ve maksûd ve emel demektir. Cism-i insânîde bir ma'nevî karga olan murâd ve emel dahi insanın kalbinde birtakım ümîdler peydâ eder. Bunların en esaslısı ebedî ömre tama' eder ve hiç ölmemek ister veyâhud çok yaşamak ister; ve hayât-ı dünyeviyyeden memnûn ve râzıdır; ve bu karganın hükmü altında zebûn olan kimseler tecellî-i zâtiyyeden ibâret olan ölümü istemezler. Zîrâ onlar gaflet-i küllî içindedirler. Nitekim bunlar hakkında sûre-i Yûnus'ta buyrulur: انّ الّذينَ لاَ يَرْجُونَ لقاءنا وَرَضُواْ بالْحَياة الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بهَا وَالَّذين هُمْ عَنْ آيَاتنَا غَافلُونَ (Yûnus, 10/7) Ya'ni "O kimseler ki bizim mülâkātımızı recâ etmezler ve hayât-ı dünyâya râzı oldular ve onunla mutmain oldular. İşte onlar bizim âyetlerimizden gâfildirler".

بط حرص آمد که نُولش در زمین   در تر و در خشك می‌جوید دفین

46. *Kaz hırs geldi ki onun gagası yerdedir. Yaşta ve kuruda medfûnu arar.*

"Kaz, cism-i insânîdeki hırsın timsâlidir. Zîrâ kazın gagası dâimâ toprağı karıştırır. Suda ve karada medfûn ve mestûr olan gıdâyı arar." "Defîn", medfûn ma'nâsınadır. "Nûl", Fârisî'de kuşların gagasına derler.

یك زمان نبود معطل آن گلو   نشنود از حکم جز امر کُلُوا

47. *O boğaz bir an muattal olmaz. Hükümden "Külû!" emrinden başkasını dinlemez.*

"O hırsın boğazı insanda bir an muattal olmaz. Onun kulağına hükm-i ilâhîden كُلُوا وَاشْرَبُوا (Bakara, 2/60) ya'ni "Yiyiniz ve içiniz!" emrinden başkası girmez." Hak Teâlâ bizim yiyip içmemize müsâade buyurdu deyip dâimâ yemek ve içmekle meşgûl olur; ve kendi rufakâsına da "Yiyiniz ve içiniz, zîrâ can boğazdan gelir!" diye tavsiyede bulunur.

Menkıbe: Böyle harîs-ı ekl olanlardan birisine Hak Teâlâ'nın tavsîf buyurduğu evsâf-ı cennetten hangisi hoşuna gider diye sormuşlar. أُكُلُهَا دَآئِمٌ (Ra'd, 13/35) Ya'ni "Onların ni'meti dâimdir" vasfıdır, diye cevâb vermiş. Hakk'ın hangi emirlerinden mahzûz olursun diye sormuşlar. "Külû ve'şrabû!" (A'râf, 7/31) ["Yiyiniz, içiniz!"] emrinden demiş. Ve Kur'ân'da mezkûr olan duâlardan hangisini ihtiyâr ve intihâb edersin, diye sormuşlar. رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً (Mâide, 5/114) Ya'ni "Yâ Rab, bize mâide indir!" duâsına devâm ederim demiş.

همچو یغماچیست خانه می کَنَد   زود زود انبان خود پر می کُنَد

48. *Yağmacı gibidir, evi kazır, çabuk çabuk kendi dağarcığını doldurur.*

Harîs olan adam yağmacı gibidir. Yağmacı evin içindeki eşyâyı nasıl kökünden kazır ise, harîs olan adam dahi bu dünyâ evinde her ne bulursa acele acele kendi torbasına doldurur.

اندر انبان می‌فشارد نیك و بد   دانه های دُرّ و حبّات نخود

49. *İyiyi ve kötüyü, inciyi ve nohut tânelerini dağarcığa sıkıştırır.*

Yağmacı adam evin eşyâsını yağma ettiği vakit iyi ve kötü eline her ne geçerse torbasına doldurur. Bunları temyîze vakti yoktur. Yağma esnâsında nazarında inci ile nohut tâneleri birdir.

تا مبادا باغیٔ آید دگر   می‌فشارد در جوال او خشك و تر

50. *Tâ olmaya ki bir başka bâğî gele, o kuruyu ve yaşı çuvala sıkıştıra!*
[50]

Bir evin yağmasına dalan bir azgın, belki bir başka azgın gelir de eşyâyı kapar diye eline geçen her şeyi çuvalına sıkıştırır.

وقت تنگ و فرصت اندك او مخوف   در بغل زد هر چه زوتر بی‌وقوف

51. *Vakit dar ve fırsat az, o korkunçtur. Her ne varsa pek çabuk tevakkufsuz koltuğuna vurdu.*

Ya'ni, "Yağmacı vaktin dar ve fırsatın az ve gelmesi muhtemel olan dîğer bir azgın yağmacının korkunç olduğunu düşünerek hücûm ettiği yerde her ne bulursa hiç durmaksızın acele acele koltuğuna sıkıştırır." Mâl-i dünyâ harîslerinin hâli de bu yağmacıların hâline benzer.

اعتمادش نیست بر سلطان خویش   که نیارد باغیٔ آید به پیش

52. *Onun önüne bir bâğî getirmez diye kendi sultânına i'timâdı yoktur.*

Mâl-i dünyânın harîsi olan gāfil, rızkını veren kendi sultânının ve hâlıkının Rezzaklığına i'tikādı olmadığından bu rızk-ı mukadderini hiçbir kimsenin kapmağa kādir olmayacağını ve Hak Teâlâ hazretlerinin kendisine tahsîs buyurduğu rızka ve mala hiçbir kimseyi teşrîk etmeyeceğini düşünemez.

لیك مؤمن ز اعتماد آن حیات   می‌کند غارت بمُهْل و با أنات

53. *Fakat mü'min o hayâtın i'timâdından mühl ve teennî ile gāret eder.*

"Hayat"tan murâd, hayât-ı dünyeviyyedir. Zîrâ hayât-ı dünyeviyye ezelde ömr-i beşere taksîm olunan rızık mikdârıdır. Bu ömrün uzaması ve kısalması her ferdin ayn-ı sâbitesine merbûttur. Nitekim sûre-i Fâtır'da وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ (Fâtır, 35/11) ya'ni "Uzun ömürlünün ömrü uzun olması ve onun ömründen eksilmesi ancak ilm-i ilâhîde sâbittir" buyurulur. Ve mü'minin bu hükm-i ilâhîye merbût hayât-ı dünyeviyyesine i'timâdı vardır. "Mühl", *Sarrâh*'da "teemmül" ma'nâsınadır. "Enât", teennî demektir. Ya'ni, "Mü'min, hayât-ı dünyeviyye[de] rızk[ın] taksîm olunduğuna ve mukadder olan rızıktan fazla eline bir şey geçmeyeceğine i'timâdı olduğundan bu dünyâ evindeki rızık yağmasını teemmül ve teennî ile çalışarak yapar. Yoksa bir azgın yağmacı gibi harâm olsun ve helâl olsun, dünyâ malının cem'ine saldırmaz." Nitekim böyle kemâl-i hırs ile mal toplayanların pek çoğu o malları bırakıp ölmüş ve bu mallar başlarından arta kalmıştır. Zîrâ topladığı mal kendi rızkı değildir. Bunları toplamak için boşuna yorulmuştur.

ایمنست از فوت و از باغی که او   می‌شناسد قهر شه را بر عدو

54. *Fevtten ve bâğîden emîndir. Zîrâ o düşman üzerine şâhın kahrını tanır.*

"Îmin": [eymin], "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'ni, "Mü'min rızkının fevtinden ve dîğer bir mütecâvizin rızkına tecâvüzünden emîndir. Zîrâ o mü'min kendi rızkının düşmanı üzerine şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın kahrı ve men'i vâki' olacağını tanır ve bilir.

ایمنست از خواجه تاشان دگر   که بیایندش مزاحم صرفه بر

55. *Dîğer kapı yoldaşlarından emîndir ki, ziyâde götürücü olarak ona müzâhim geleler.*

"Hâce", efendi; "tâş" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "yâr ve şerîk" demektir. "Hâce-tâş", bir efendiye hizmette şerîk olan ma'nâsınadır. "Müzâhim", zahmet ve sıkıntı verici demektir. "Sarfe" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "ziyâdelik" ma'nâsınadır. "Sarfe-ber" terkîbinde iki ihtimâl vardır. Birisi, "sarfe" ile "berden" masdarının emr-i hâzırı olan "ber" kelimesinden mürekkeb vasf-ı terkîbîdir, "ziyâdelik götürücü" demek olur. Dîğeri "ber", edât-ı isti'lâ olup "ber-sarfe", ya'ni "ziyâdelik üzerine" demektir. Hulâsa-i ma'nâ şudur: "Mü'min, Hak kapısının hizmetinde birbirine şerîk olan dîğer insanların, kendisinin rızkından ziyâde götürücü olarak, kendisine zahmet ve sıkıntı verici gelemeyeceklerinden ve rızkını kapamayacaklarından emîndir. Veyâhud ziyâdelik üzerine ona müzâhim gelmelerinden emîndir.

عدل شه را دید در ضبط حشم   که نیارد کرد کس بر کس ستم

56. *Haşemin zabtında şâhın adlini gördü ki, kimse kimsenin üzerine zulmetmeye kādir olmaz.*

"Haşem", bir efendinin tâbi'leri ve hizmetçileri; "ne-yâred", "yâresten" masdarındandır, kādir olmak ve tecâvüz etmek ma'nâlarınadır. Burada "kādir olmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Mü'min tevzî' ve taksîm-i erzâk husûsunda Hakk'ın adâletini gördü ki, bu husûsta kimsenin kimse üzerine zulmetmeye kudreti yoktur. Ne kadar sa'y ederse etsin herkes ancak kendi rızkını elde edebilir. Kimse kimsenin rızkını alıp istifâde edemez."

لاجرم نشتابد و ساکن بود   از فوات حظّ خود ایمن بود

57. *Şübhesiz acele etmez ve sâkin olur. Kendi hazzının fevtinden emîn olur.*

"Binâenaleyh mü'min rızkının iktisâbı husûsunda acele etmez ve sâkin bir hâlde çalışır; ve bu çalışmak husûsunda kendi hazzının ve nasîbinin fevt ve

zâyi' olmayacağından emîn olur." Eğer birisi kendisine zulmedip elindeki malı alırsa, bilir ki o giden şey kendisinin rızkı değildir. O malı gasbeden gāsıba Hakk'ın harâm olarak ve kahren verdiği bir rızıktır. Veyâhud o gāsıbın rızkı olmamakla berâber onun tarafından icrâ edilmiş fuzûlî bir ma'siyettir.

Menkıbe: Hırsızın birisi birinin elbisesini çalmış ve dîğer arkadaşı da görmüş. Sonra bu elbiseyi dîğer bir hırsız dahi bu hırsızdan çalmış. Arkadaşı çaldığı elbiseyi kaça sattığını sormuş. "Sermâyesine gitti" demiş. Gāsıbların elde ettikleri malların ekserîsi de böyle olur.

پس تأنی دارد و صبر و شکیب   چشم سیر و مؤثرست و پاك جیب

58. *Binâenaleyh teennî ve sabır ve râhat tutar. Gözü tok ve îsâr edici ve pâk-cîbdir.*

"Şikîb", sabır ve râhat ve sükûnet demektir. Şın'ın fethiyle okumak hatâdır. "Teennî", bir işte ağır davranmak; "îsâr", başkalarını kendi nefsi üzerine takdîm etmek. "Cîb", elbise yakası ve elbiselerdeki cep ve kalb ve göğüs ma'nâlarına gelir. "Pâk-cîb", "temiz cepli" demek olur ki "ismet"ten kinâyedir. Ya'ni, "Mü'min rızık husûsunda kendi nasîbinin fevt olmayacağını bildiği için rızkının tedâriki husûsunda acele etmez, ağır davranır ve sabreder; ve gönlünün râhatı ve sükûneti vardır, gözü tok olur ve gāfillerin kapıştıkları bir mahalde bulunduğu vakit onların önüne geçmez ve onları kendi nefsine takdîm eder. Onun cepleri harâmdan ve kendine ait olmayan rızıktan pâktir ve kalbi de hırsdan pâkdir."

کین تأنی پرتو رحمان بود   و آن شتاب از هزّهٔ شیطان بود

59. *Zîrâ bu teennî Rahmân'ın pertevi olur; ve o acele, şeytanın tahrîkindendir.*

"Hezze", hâ'nın fethiyle bir kere tahrîk etmek ve hâ'nın kesriyle "hizze", bir nevi' tahrîk etmektir (*Akrabü'l-Mevârid*). Bu beyt-i şerîfde التأنى من الرحمن و العجلة من الشيطان Ya'ni "Teennî Rahman'dandır ve acele şeytandandır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Zîrâ rahmet-i rahmâniyyenin meclâsı olan bu âlem-i kesâfeti Hak Teâlâ hazretleri tedrîc ve teennî ile altı devirde yarattı. Ve bu devirler hakkındaki îzâhât fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde mezkûrdur, burada zikri uzun olur. "İnsan zübde-i âlem olduğundan onda hem Rahmân'ın pertevi ve hem de şeytanın tahrîki vardır." Eğer teennî ile hareket ederse onun bu hareketi rahmânî ve eğer acele ederse bu hareket şeytânî olur.

ز انکه شیطانش بترساند ز فقر　　　　بارگیر صبر را بکشد بعقر

60. *Zîrâ ki şeytan onu fakrdan korkutur. Sabrının beygirini akr ile öldürür.*
[60]

"Akr", hayvanın sinirini kesmek ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde "sabır" yük çeken hayvana teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Şeytan sûre-i Bakara'da mezkûr olan الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلاً (Bakara, 2/268) ya'ni "Şeytan size fakrı va'deder ve size kötülük ile emreder. Halbuki Allah Teâlâ o infâktan mağfireti ve ziyâdeliği va'deder" âyet-i kerîmesi mûcibince sizi cem'-i mâl etmediğiniz hâlde fakirlikten korkutur. Binâenaleyh sizin yük çeken beygir mesâbesinde olan sabrınızın sinirini keser ve sizi sabırsız bir hâle getirir." Fakirlikten korkup mal toplarsınız ve topladığınız malı da fakirlere infâk edemezsiniz. Nihâyet bir gün ecel gelip başınızdan arta kalır ve sizin yiyemediğiniz malı başkaları yer.

از نبی بشنو که شیطان در وعید　　　　می‌کند تهدیدت از فقر شدید

61. *Kur'ân'dan dinle ki, şeytan vaîdde seni şedîd olan fakrdan tehdîd eder.*

Bu beyt-i şerîfde yukarıda zikrolunan âyet-i kerîmeye işâret buyrulur.

تا خوری زشت و بری زشت از شتاب　　　　بی مروت بی تأنی بی ثواب

62. *Tâ ki aceleden mürüvvetsiz teennîsiz sevâbsız, çirkin yiyesin ve çirkin götüresin!*

Bu beyt-i şerîfde şeytanın tahrîkine tâbi' olup rızkı husûsunda acele edenlere hâsıl olan fenâlıklar ta'dâd buyrulur. Ya'ni şeytana tâbi' olan kimse evvelâ mürüvvetsiz ve insâniyetsiz olur. Sâniyen teennîsiz olup acelesi yüzünden birçok maddî ve ma'nevî zararlara giriftâr olur. Kazandığı malı fakirlikten korkup elinde sıkı sıkı tutup fakîr olan hemcinsine infâk etmediği için sevâbsız kalır ve cem' ettiği maldan, ancak kendisine mukadder olan mikdârı bu çirkinlikler dâiresinde isti'mâl eder; ve kendisine mukadder olmayan malın dahi çirkin ve fâidesiz bir hammalı olur.

لاجرم کافر خورد در هفت بطن　　　　دین و دل باریك و لاغر زفت بطن

63. *Şübhesiz kâfir yedi batında yer. Dîni ve kalbi cılız ve zayıf, karnı büyüktür.*

Rızkın ömre maksûm olduğunu münkir olan kimse, aman malımdan istifâde edeyim düşüncesiyle yedi karınlık mikdârı yemek yer. Böyle bir kimse-

nin dîni ve kalbi çelimsiz ve cılız ve zayıf olur; ve karnı da yağlanıp büyür ve göbeği dışarıya fırlar.

در سبب ورود این حدیث مصطفی که فَالْكافِرُ
يَأْكُلُ فى سَبْعَةِ اَمْعاءٍ وَ الْمُؤمِنُ يَأْكُلُ فى مِعاءٍ واحِدٍ

Bu hadîs-i Mustafâ (s.a.v.)in sebeb-i vürûdu hakkındadır ki, "Kâfir yedi bağırsağında yer ve mü'min bir bağırsağında yer"

کافران مهمان پیغمبر شدند   وقت شام ایشان بمسجد آمدند

64. *Kâfirler Peygamber'in misâfiri oldular. Onlar akşam vaktinde mescide geldiler.*

کامدیم ای شاه اینجا ما قُنُقْ   ای تو مهماندار سکّان افق

65. *Dediler ki: "Ey şâh, biz buraya konuk geldik! Ey sen, ufuk sâkinlerinin mihmandârısın!"*

"Konuk", Türkçe "konmak" masdarından ism-i masdardır; "esnâ-yı seferde bir yere konup geceleyen kimse" ma'nâsınadır, "misâfir" mukâbilidir. Ya'ni, o kâfir misâfirler huzûr-ı peygamberîye gelip dediler ki: "Ey ufkun sâkinlerinin misâfirperveri olan şâh! Biz bu şehre misâfir olarak geldik."

بی‌نواییم و رسیده مان ز دور   هین بیفشان بر سر ما فضل و نور

66. *"Biz azıksızız ve uzaktan erişmişiz; âgâh ol, bizim başımıza fazl nûrunu saç!"*

"Biz uzak yoldan geldik ve yiyeceğimiz yoktur. Bizim bu ihtiyâcımızdan âgâh ol da başımıza nûr-ı gıdânın ziyâdesini saç! "Ankaravî nüshasında izâfet ile "fazl-ı nûr" vâki'dir. Nitekim ona göre tercüme olundu. Hind nüshalarında "fazl" ile "nûr" arasında vâv-ı âtıfa vardır. Şu hâlde ma'nâ, "Bizim başımıza gıdânın fazlasını ve nûr-ı ihtiyâcı saç!" demek olur.

گفت ای یاران من قسمت کنید که شما پر از من و خوی منید

67. *Buyurdu ki: "Ey benim ashâbım, taksîm ediniz! Zîrâ siz benden ve benim huyumdan dolusunuz."*

Bu kâfir misâfirlerin ilticâsı üzerine Resûl-i Ekrem hazretleri ashâb-ı kirâmına hitâben buyurdular ki: "Ey benim ashâbım, bu misâfirleri aranızda taksîm edip evlerinize götürünüz! Zîrâ misâfirperverlik husûsunda siz benim ahlâk-ı kerîmânemle mütehallıksınız."

پر بود اجسام هر لشکر ز شاه ز آن زنندی تیغ بر اعدای جاه

68. *Her leşkerin cisimleri şahtan doludur. Ondan dolayı câhın düşmanları üzerine kılıç vururlar idi.*

Ma'lûmdur ki, bir memleketin kuvve-i teşrîiyye ve icrâiyye ve adliyyesi hükümdârın veyâ reîs-i hükûmetin şahsında ictimâ' eder ve reîs-i hükûmetin fikri bu kuvvetlerin hüsn-i idâresine masrûfdur. Zîrâ intizâm-ı umûr-ı memleket bu kuvvetlerin hüsn-i idâresiyle mümkindir; ve reîs-i hükûmetin bu muhâfaza-i intizâm fikri memleketin düşmana karşı beslediği askerin cisimlerine sârîdir; ve onların cisimlerindeki fikr-i gayret, reîs-i hükûmetin fikr-i gayretinden dolu olur. İmdi bu kuvvetlerin ictimâ'-gâhı olan mansıba düşmanların tecâvüzü üzerine, asker o düşmanlara karşı silâh kullanır.

تو بخشم شه زنی آن تیغ را ور نه بر اخوان چه خشم آید ترا

69. *Sen şâhın hışmı sebebiyle o kılıcı vurursun; ve yoksa o ihvân üzerine sana ne hışım gelir?*

Ey asker, sen memlekete tecâvüz eden düşmana karşı reîs-i hükûmetin onlara öfkelenmesi sebebiyle hemcinsinin ve insâniyette kardeşlerin üzerine silâh kullanırsın. Eğer böyle bir sebeb olmasa, bu kardeşlerin üzerine senin ne öfken olur? Zîrâ o düşmanların şahıslarıyla senin aranda öfkeni tahrîk edecek başka hiçbir sebeb yoktur.

بر برادر بی گناهی می‌زنی عکس خشم شاه گرز دَه مَنی

70. [70] *Bir günahsız kardeş üzerine şâhın gazabının aksi olarak on batman bir gürz vurursun.*

"Gürz", eski zamanda harpte kullandıkları topuzdur; "men", batman demektir ki, Arablar indinde 260 dirheme muâdildir. Şu hâlde on batman altı

buçuk okka ağırlığında bir topuz demek olur. Ya'ni, "Bir günahsız kardeş üzerine ancak reîs-i hükûmetin öfkesinin senin kalbine vâki' olan aksi üzerine on batman ağırlığında, düşmana bir topuz vurursun."

شه یکی جانست و لشکر پر از او   روح چون آبست و این اجسام جو

71. *Şâh bir candır ve asker ondan doludur. Rûh su ve bu cisimler ırmak gibidir.*

Ya'ni, "Şâh bir candır ve bir ma'nâdır; ve asker şâhın o ma'nâsından doludur. Zîrâ rûh ve ma'nâ, su ve cisimler bu suyun aktığı ırmak gibidir. Nitekim bu ma'nâ II. cildin 1025, 1026 numaralarına müsâdif olan beyt-i şerîflerde de şöyle buyrulmuş idi:

جسم سلطان گر بصورت یك بود   صد هزاران لشکرش در پی بود

"Eğerçi sultânın cismi sûrette birdir, onun yüz binlerce askeri arkasındakidir."

باز شکل و صورت شاه صفی   هست محکوم یکی فکر خفی

"Şâh-ı safînin şekil ve sûreti dahi gizli bir fikrin mahkûmudur".

Ve *Fîh-i Mâ Fîh*'in 13. faslında da şöyle buyrulur: "Bî-had ve pâyân asker bir sahrâda, şahs-ı vâhidin esîridirler. O şahıs dahi hakîr bir endîşenin esîridir. Mademki bunların cümlesi bir düşüncenin esîridirler, acaba azîm, hatîr, kudsî ve ulvî olan bî-pâyân endîşeler nasıl olurlar? Binâenaleyh ma'lûm oldu ki iş düşünceler gibidir. Sûretlerin kâffesi tâbi' ve âlettirler; ve düşünce olmayınca muattaldırlar ve cemâddırlar. Böyle olunca sûreti gören kimse cemâd demektir. O kimse ma'nâya yol bulamaz. Her ne kadar sûretâ ihtiyar ve yüz yaşında ise de o çocuktur, nâ-bâliğdır."

آب روح شاه اگر شیرین بود   جمله جوها پر ز آب خوش شود

72. *Şâhın rûh suyu tatlı olursa, bütün ırmaklar latîf sudan dolu olur.*

Şâhın fikri doğru ve iyi olursa, ona tâbi' olan kimselerin fikri de doğru ve iyi olur.

که رعیت دین شه دارند بس   اینچنین فرمود سلطان عبس

73. *Zîrâ raiyyet ancak şâhın dînini tutarlar. "Abese" sultânı böyle buyurdu.*

"Dîn", tâat ve inkıyâd, âdet, tarîk, alâmet, şân, cezâ ve mükâfat ma'nâlarına gelir. Burada "inkıyâd ve âdet ve tarîk" ma'nâları münasibdir. "Sultân-ı

abese"den murâd, kendisine "Abese ve tevellâ" sûresi nâzil olan sultân, ya'ni Resûl-i Ekrem hazretleridir. Beyt-i şerîfde bu sûrenin tahsîsindeki nükte budur ki, II. cildin 2052 numarasına müsâdif olan

چون دوایت می فزاید درد پس　　قصه بر طالب بگو بر خوان عبس

["Mâdemki senin ilâcın marazı ziyâdeleştiriyor, binâenaleyh kıssayı tâlibe söyle, "Abese"yi oku!"] beytinde tafsîlen îzâh olunduğu vech ile bu sûrenin sebeb-i nüzûlü Resûl-i Ekrem'den nasîhat isteyen ashâb-ı kirâmdan a'mâ Abdullah ibn Mektûm hazretlerine, mahzâ meşgûliyyet-i mühimmesine mebnî o hazretin nasîhatinden imtinâ'ı üzerine Cenâb-ı Hak tarafından bir itâb vukû'u idi. Halbuki Resûl-i Ekrem hazretleri nev'-i benî-beşeri tarîk-ı Hakk'a ve kendi dînine da'vetle mükellef ve beşer dahi kendi sultanları olan Resûl-i Ekrem'in dîni üzerine olmak lâzım idi. Bu ma'nânın tahakkukuna, mukteżâ-yı zamâna tebaan muhâlefet buyurmuş olan Resûl-i Ekrem hazretlerine itâb-ı ilâhî vâki' olduğuna işâreten, bu beyt-i şerîfde bu sûre tahsîsan zikir buyrulmuştur. Ya'ni "Raiyyet ve tebea şâhın dînini ve tarîkını tutarlar. Zîrâ kendisine "Abese ve tevellâ" sûre-i şerîfesi ile kendi dînini ve tarîkını teblîğden yüz çevirdiği için itâb vâki' olan Sultân-ı beşer (s.a.v.) hazretleri الناس على دين ملوكهم Ya'ni "Nâs hükümdârlarının dîni üzeredirler" buyurdu demek olur.

هر یکی یاری یکی مهمان گزید　　در میان یك زفت بود و بی‌ندید

74. *Her bir yâr bir misâfir intihâb etti. Arada biri iri ve nazîrsiz idi.*

Resûl-i Ekrem hazretlerinin misâfirleri taksîm husûsundaki teklîfi üzerine ashâb-ı kirâmdan her birisi doyurabileceğini gözüne kestirdiği bir misâfiri seçti ve evine götürdü. İçlerinde pek iri vücutlu ve gövdeli birisi var idi ve irilikte emsâli yok idi.

جسم ضخمی داشت کس او را نبرد　　ماند در مسجد چو اندر جام درد

75. *İri cisim tutardı, onu kimse götürmedi. Kadehdeki tortu gibi mescidde kaldı.*

"Dahm", çok etli ve cürmü azîm olan demektir; masdarı "dıhm" gelir (*Akrabü'l-Mevârid*). Ya'ni "O misâfirlerden birinin cismi pek iri ve çok enli ve mülahham idi. Fakr-ı hâl içinde bulunan ashâb-ı kirâmın hiçbirisi onu doyuramayacağını anladığı için alıp evine götüremedi. Bu cesîmü'l-cüsse kâfir kadehin içinde kalan tortu gibi mescid-i nebevîde kaldı."

مصطفی بردش چو واماند از همه هفت بز بُد شیر ده اندر رمه

76. *Vaktâki cümleden geri kaldı, Mustafâ onu götürdü. Sürüde süt verici yedi keçi var idi.*

Vaktâki o iri cüsseli misâfir ashâb-ı kirâmın intihâbından arda kaldı, onu Mustafâ (s.a.v.) hazretleri alıp hâne-i saâdetlerine götürdü. Sürüde yedi aded sütlü keçi var idi.

که مقیم خانه بودندی بزان بهر دوشیدن برای وقت خوان

77. *Ki, keçiler sofra vakti için sağmak üzere evde olur idi.*

O sütlü keçiler sofra ve taâm vakti için sağılmak üzere sürüden eve getirilmiş olurlar idi.

نان و آش و شیر آن هر هفت بُز خورد آن بو قحط عُوج ابن غُز

78. *O kıtlık babası olan Ûc ibn Guz, ekmeği ve taâmı ve o her yedi keçinin sütünü yedi.*

"Bû-kaht", "kıtlık babası" demektir ki, evdeki yemekleri bitirip ev halkını kıtlığa giriftâr eden misâfire mahsûs bir lakabdır. "Ûc", Nûh (a.s.) zamânında yaşadığı rivâyet olunan gāyet uzun boylu ve doymak bilmeyen bir şahsın ismidir. "Ûc ibn Avk" derler (*Gıyâsü'l-Lügāt*). "Guz", Türkler'den bir tâifedir ki Sultan Sencer zamânında Horasan'a tecâvüz edip memleketin hükümdârını esir etmişler ve orada icrâ-yı hükûmet etmişlerdir. Gāyet vahşî ve kan dökücü bir tâife imişler. Misâfirin "Ûc" ismindeki şahsa teşbîhi çok yemesinden nâşidir. "Guz" tâifesi efrâdına teşbîhi de tab'ında vahşet olmasındandır.

جمله اهل بیت خشم آلو شدند که همه در شیر بز طامع بدند

79. *Ehl-i beytin hepsi hışm-âlûd oldular. Zîrâ hepsi keçinin sütüne tama' edici idiler.*

"Âlû", "âlûde"nin muhaffefidir. "Hışm-âlûde", vasf-ı terkîbîdir, "öfkelenici" demektir. Ya'ni, "Misâfirin evdeki taâmları ve sütü bitirmiş olmasından dolayı Resûl-i Ekrem hazretlerinin ehl-i beyti öfkelendiler. Zîrâ hepsi keçinin sütüne muntazır idiler ve başka gıdâ da yok idi."

معده طبلی خوار همچون طبل کرد قسم هجده آدمی تنها بخورد

80. *Bir obur mi'deyi davul gibi yaptı. On sekiz adamın kısmetini yalnız yedi.*
[80]

"Tabl-hâr", çok yiyici ma'nâsınadır. Zîrâ yemeden ve içmeden onun karnı davula benzer. "On sekiz" adedinden murâd, tahdîd değildir, bu adamın çok yediğini tefhîm içindir (Sultan Veled hazretleri). "Tablî"deki yâ, vahdet içindir; zarûret-i şiirden dolayı "hâr"a (خوار) takaddüm etmiştir. Aslı (طبل خواری) olmak lâzım gelir, "bir obur" demek olur. Ya'ni, "Bir obur olan misâfir mi'desini davul gibi şişirdi, birçok adamın yiyeceği taâmı yedi."

وقت خفتن رفت و در حجره نشست   پس کنیزك از غضب در را ببست

81. *Yatmak vaktinde gitti ve odada oturdu. Sonra câriyecik öfkeden kapıyı bağladı.*

Obur misâfir uyku vaktinde kendisine gösterilen odaya gidip oturdu ve hâne-i saâdette bulunan câriyecik dahi yiyeceğimizi yedin, bizi aç bıraktın diye öfkelenerek odanın kapısını bağladı.

از برون زنجیر در را در فکند   که ازو بد خشمگین و دردمند

82. *Dışarıdan kapının zincirini bıraktı. Zîrâ ondan öfkeli ve derdli idi.*

Câriye kapının dışarısından zincirini halkaya geçirdi ve kapıyı içeriden açılamayacak bir sûrette kapattı. Zîrâ câriye misâfirin çok yemesinden öfkeli ve aç kalmasından derdli idi. Bu kapamayı ona bir cezâ olmak üzere yaptı.

گبر را در نیم شب تا صبحدم   چون تقاضا آمد و درد شکم

83. *Vaktâki kâfire gece yarısında sabah vaktine kadar takāzâ ve karın ağrısı geldi.*

"Takāzâ", def'-i tabîîden kinâyedir.

از فراش خویش سوی در شتافت   دست بر در چون نهاد او بسته یافت

84. *Kendi döşeğinden kapı tarafına acele etti. Vaktâki o elini kapıya koydu, bağlı buldu.*

Def'-i tabîî için döşeğinden kalkıp kapı tarafına koştu, kapıyı açmak istediği vakit dışarıdan bağlanmış bir hâlde buldu.

در گشادن حیله کرد آن حیله ساز   نوع نوع و خود نشد آن بند باز

85. *O tedbîr yapıcı kapıyı açmakta türlü türlü tedbîr yaptı, halbuki o açık olmadı.*

O misâfir içeriden kapıyı açmak için türlü türlü çâreler bulmak için tepindi ve uğraştı durdu, bir türlü o kapı açılmadı.

شد تقاضا بر تقاضا خانه تنگ ماند او حیران و بی‌درمان و دنگ

86. *Takāzâ takāzâ üzerine hâne dar oldu. O hayrân ve âciz ve bî-hûş kaldı.*

"Kazâ-yı hâcet sıkıntısı birbiri arkasına onu tazyîk etti. Bu sıkıntıdan dolayı evin içi başına dar oldu. Ne yapacağını bilemeyerek hayrette kaldı ve âciz oldu ve kendinden geçecek bir hâle geldi." "Deng", burada "bîhûş" ma'nâsınadır.

حیله کرد او و بخواب اندر خزید خویشتن در خواب در ویرانه دید

87. *O tedbîr etti ve uykuya sürtündü. Uykuda kendisini vîrânede gördü.*

"Hazîden", sürtüne sürtüne yürümek ma'nâsınadır. Ya'ni, "O misâfir son bir çâre olmak üzere kendisini sıktı ve zor ile ve tekellüf ile uykuya daldı. Rü'yâsında kendisini vîrânede gördü." Zîrâ ehl-i nefs olan kimselerin gördüğü rü'yâların pek çoğu kendi fikir ve hâlinin aksidir.

ز انکه ویرانه بد اندر خاطرش شد بخواب اندر هم آنجا منظرش

88. *Zîrâ ki, onun hatırında vîrâne var idi. Rü'yâda dahi onun manzarı oraya oldu.*

"Zîrâ def'-i hâcet tazyîkı altında bulunan misâfirin hatırında bir vîrâne hayâli var idi. Rü'yâda dahi onun mahall-i nazarı bir vîrâne oldu." Ma'lûmdur ki hadîs-i şerîfde النوم اخ الموت ya'ni "Uyku ölümün kardeşidir" buyrulur. Dîğer bir hadîs-i şerîfde dahi كما تعيشون تموتون وكما تموتون تحشرون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsüzüz ve öldüğünüz gibi haşrolursunuz" buyurulmuştur. Binâenaleyh insan uyanıklık hâlinde ne fikir ve hayâl sâhibi ise rü'yâ âleminde de o fikir ve hayâli görür. Bunun gibi dünyâda ne hâl ve sıfat üzerine yaşamakta ise öldüğü vakit berzahda dahi o hâl ve sıfat içinde kalır.

خویش در ویرانهٔ خالی چو دید او چنان محتاج اندر دم برید

89. *Vaktâki kendisini hâlî bir vîrânede gördü, o derhal muhtaç olduğu gibi pisledi.*

"Vaktâki o misâfir rü'yâsında kendisini nâsdan hâlî ve tenhâ bir vîrânede gördü, derhal ihtiyâcı vech ile pisledi." "Rîden", kazâ-yı hâcet etmek demektir.

گشت بیدار و بدید آن جامه خواب پر حدث دیوانه شد از اضطراب

90. *Uyandı ve o yatağı pislik dolu gördü. Iztırâbdan dîvâne oldu.*
[90]

ز اندرون او بر آمد صد خروش زین چنین رسوائی بی‌خاکپوش

91. *Toprağın örtmediği böyle rüsvâylıktan dolayı onun içinden yüz hurûş zâhir oldu.*

"Hurûş", burada "feryâd" ma'nâsınadır. "Hâk-pûş", sâtir ve örtücü olmakdan kinâyedir. Ya'ni, "O misâfir kendisinin bu rezâletini hiçbir örtücü ve setr edici şey olmadığı için ne yapacağını bilemedi ve içinden feryadlar ve ıztırâblar başgösterdi."

گفت خوابم بدتر از بیداریم که خورم آن سو و آن سو می‌ریم

92. *Dedi: "Benim uykum uyanıklığımdan beterdir. Zîrâ bu tarafta yerim ve o tarafta pislerim."*

بانگ می‌زد وا ثُبورا وا ثُبور آنچنان که کافر اندر قعر گور

93. *Mezar dibinde olan kâfir gibi "Vâ sübûr, vâ sübûr!" diye bağırır idi.*

"Sübûr", helâklik demektir. "Vâ sübûrâ!"daki elif nidâ içindir. "Vâ", teessüf ve hasret makāmında olan nidâdır. "Vâ sübûrâ!", "ey helâklik, neredesin!" demek olur. Ya'ni, "O misâfir kendi rezâletini gördüğü vakit helâk olmayı ve yok olmayı temennî ederek vâ sübûrâ! vâ sübûrâ! diye bağırır idi." Nitekim kâfirler mezarın ka'rında ya'ni hayât-ı berzahiyyede dünyâda inkâr ettikleri hayât-ı uhreviyyenin varlığını gördükleri vakit yok olmayı temennî edip böyle nidâ edeceklerdir. Onların bu hâli sûre-i İnşikāk'taki وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُوراً (İnşikāk, 84/10-11) ya'ni "Ve ammâ kitâb-ı a'mâli arkasından verilen kimse, keşke helâk olup yok olaydım! diye temennî eder" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulur. Ve kezâ sûre-i Furkan'da da böyle buyrulur: وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوراً لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً (Furkān, 25/13-14) ya'ni "Kâfirler azâb mahallinden dar bir yere atıldıkları vakit orada helâklerini isterler. Onlara denilir ki: Bu günde bir helâklik istemeyin. Çok çok helâk ve yok olmak isteyin!". Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' آنچنانکه کافران روز نشور sûretinde vâki'dir. "Nitekim kâfirler nüşûr gününde helâklik diye bağırırlar" demek olur. Ba'zı nüshalarda da همچو جان کافران از قعر گور vâki'dir, hepsi bir ma'nâyadır.

منتظر كه كى شود اين شب بسر   تا بر آيد از گشادن بانگ در

94. *Ne vakit bu gece tamâm olur, açılmaktan kapının sesi zâhir olur diye muntazır idi.*

"Ser şüden şeb", gecenin bitip tamâm olmasından kinâyedir. Ya'ni, "Yatağı telvîs eden bu misâfir, ne vakit gece tamâm olur da açılmak sebebiyle kapının sesi zâhir olur diye bekleyip durur idi."

تا گريزد او چو تيرى از كمان   تا نه بيند هيچ كس او را چنان

95. *Tâ ki o yaydan bir ok gibi kaçsın, tâ ki onu hiç kimse böyle görmesin!*

Ya'ni, o bekler idi ki kapı açılsın da yaydan çıkan bir ok gibi kaçsın ve onu hiçbir kimse bu hâl-i rezâlet içinde görmesin!

قصه بسيارست كوته مى كنم   باز شد آن در رهيد از درد و غم

96. *Kıssa çoktur, kısa ediyorum. O kapı açıldı, derd ve gamdan kurtuldu.*

Ya'ni misâfirin o geceki ıztırâbının hikâyesi çoktur, kısa kesiyorum. Nihâyet odanın kapısı açıldı, o misâfir de derd ve gamdan kurtuldu. Ba'zı nüshada از درد و غم yerine آخر ز غم vâki'dir. "Nihâyet gamdan kurtuldu" demek olur.

در حجره گشادن مصطفى عليه السلام بر مهمان و خود را پنهان
كردن تا او خيال گشاينده را نبيند و خجل نشود گستاخ بيرون رود

Mustafâ (a.s.)ın misâfire oda kapısını açması ve o açıcının hayâlini görmesin ve utanmasın da serbestçe dışarıya gitsin diye kendisini gizlemesi

مصطفى صبح آمد و در را گشاد   صبح آن گمراه را او راه داد

97. *Mustafâ sabah geldi ve kapıyı açtı. Sabahleyin o gümrâha o yol verdi.*

Vaktâki sabah oldu, Server-i âlem Mustafâ (a.s.) gelip odanın kapısını açtı ve sabahleyin erkenden o hazret, o yolunu şaşırmış olan kâfire yol verdi.

در گشاد و گشت پنهان مصطفی　　　　تا نگردد شرمسار آن مبتلا

98. *Mustafâ kapıyı açtı ve gizlendi, tâ ki ō mübtelâ utangan olmaya!*

Mustafâ (a.s.) Efendimiz odanın kapısını açmakla berâber böyle bir mihnete ve sıkıntıya mübtelâ olan misâfir zât-ı şerîflerinden utanmamak için kendilerini gizledi.

تا برون آید رود گستاخ او　　　　تا نبیند در گشا را پشت و رو

99. *Tâ ki o dışarıya serbest gide, tâ ki kapıyı açanın arkasını ve yüzünü görmeye!*

یا نهان شد در پس چیزی و یا　　　　از ویش پوشیده دامان خدا

100. [100] *Ya bir şeyin arkasında nihân oldu, ya ondan onu Hudâ'nın dâmânı örtmüştür.*

Resûl-i Ekrem hazretlerinin gizlenmesi, ya bir maddî şeyin arkasına saklanmak sûretiyle vâki' oldu veyâhud Hak Teâlâ, o hazreti misâfirin nazarından eteğini örtmek sûretiyle vâki' oldu. "Hakk'ın eteği"nden murâd, "Settâr" ism-i şerîfinin eseridir. Bu ma'nevî bir örtüdür, bu örtünün mâhiyetini ve hakîkatini maddiyât ile ta'rîf etmek mümkin değildir. Nitekim maddiyât âleminde bile henüz sırrı ve hakîkati anlaşılmayan şeyler çoktur. Meselâ manyatizma maddiyât âleminde zâhir olan bir eserdir. Fakat künhünü ve hakîkatini ta'rîf etmek mümkin değildir. Bu gibi ahvâl evliyâ-i muhakkıkîn indinde vâki'dir.

Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te Hüseyin bin Hameviyye menkıbesinde şöyle bir hâdise menkûldür: Ebû Cafer el-Harrâr dedi ki: "Ben bir cemaatle Hasan bin Hamevî'nin meclisinde oturmuş idim. O başını önüne eğmiş idi. Ansızın bir sayha attı ve o sayha ile bizim gözümüzden kayboldu. Birbirimize bakıştık. Üç gün onu görmedik. Üç gün sonra gördük ki, mescid kapısından içeriye girmekte idi. Rengi değişmişti. Heybetinden kimsenin söz söylemeye mecâli olmadı. Şeyh Ebû Abdullah Hafîf'e bu hâlin aslı nasıl oldu, diye sordular. Cevâben dedi ki: O yerinden gitmedi, fakat onun üzerine bir libâs örttüler ki o libâs ile gözlerden kayboldu."

صبغة الله گاه پوشیده کند　　　　پردهء بیچون بر آن ناظر تند

101. *Allah[ın] boyası gâh mestûr eder. O nâzır üzerine bir bî-çûn perde peydâ eder.*

"Sıbğa", boya demektir. "Tenîden", burada "peydâ etmek" ma'nâsınadır ve bu masdarın müteaddid ma'nâları vardır, nitekim sırası geldikçe beyân olunmuştur. "Allah'ın boyası"ndan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Ya'ni, "Allah Teâlâ'nın sıfât ve esmâsı ara sıra Settârlık ile zâhir olup örter. O bakan kimsenin gözüne ta'rîfe sığmayan bir perde peydâ eder."

تا نبيند خصم را پهلوى خويش   قدرت يزدان از آن بيشست بيش

102. *Hattâ kendinin yanında hasmı görmez. Hâlik'ın kudreti ondan ziyâdedir, ziyâde!*

Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri Mekke-i Mükerreme'den hicret buyurdukları gece Kureyş kâfirlerinin muhâsarası altında bulunan evden Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) ile birlikte çıktılar. وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (Yâsîn, 36/9) Ya'ni "Biz onların önlerinden ve arkalarından sed yaptık. Binâenaleyh onları örttük, onlar görmezler" âyet-i kerîmesini okuyup kâfirlerin arasından geçti, hiçbirisi onları göremedi.

مصطفى مى‌ديد احوال شبش   ليك مانع بود فرمان ربش

103. *Mustafâ onun gece ahvâlini gördü. Fakat Rabb'inin fermânı mâni' idi.*

Mustafâ (a.s.) Efendimiz gece vakti o misâfirin ahvâlini ve ıztırâbını bulundukları mahalden görmekte idi. Fakat onu o sıkıntıdan kurtarmak için Rabbinin emr ü fermânı mâni' olmuş idi; ve emr-i ilâhî ile onu o hâlde bıraktı.

تا كه پيش از خبط بگشايد رهى   تا نيفتد ز آن فضيحت در چهى

104. *Tâ ki habttan evvel bir yol aça, tâ o fezâhattan bir kuyuya düşmeye!*

"Habt", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır; burada "gece vakti nereye gittiğini bilmeksizin kör gidişi gibi bastığı yeri görmeyerek gitmek" ma'nâsınadır. Ya'ni "Resûl-i Ekrem hazretlerinin gece vakti kapıyı açmaması ona rahmet-i ilâhiyye nev'inden idi; ve ona kapıyı açsa karanlıkta fırlayıp hâne-i saâdetten çıkacak ve bastığı yeri görmeyerek gidecek idi; ve belki de o yaptığı fezâhat ve rüsvâylık yüzünden gece karanlığında bir kuyuya da düşebilecek idi."

ليك حكمت بود و امر آسمان   تا ببيند خويشتن را او چنان

105. *Fakat hikmet ve emr-i âsumânî var idi, tâ ki o kendisini öyle göre!*

Gece kapının açılmasında o misâfir kendisini o mülevves hâl içinde görmemek için hikmet-i ilâhî ve emr-i âsumânî var idi.

بس عداوتها كه آن يارى بود بس خرابيها كه معمارى بود

106. *Çok adâvetler vardır ki o dostluk olur. Çok harablıklar vardır ki o mi'mârlık olur.*

Zîrâ çok düşmanlıklar vardır ki, sonunda dostluğa mübeddel olur. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) Resûl-i Ekrem hazretlerinin vücûd-ı saâdetlerine sû-i kasd için çıktı; ve onun bu kasdı ve düşmanlığı dostluğa mübeddel oldu. Ve cenâb-ı pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında şöyle buyururlar:

"Hz. Ömer yalın kılıç mescid-i nebevîye teveccüh etti. O sırada Cebrâîl (a.s.) vahiy getirdi: "Yâ Resûlullah, işte Ömer müslüman olmak için geldi. Onu yanına al!" dedi. O esnâda idi ki Hz. Ömer mescidin kapısından içeriye girdi; ve nûrdan bir ok Mustafâ (a.s.) Efendimiz cânibinden çıkıp kalbine saplandığını âşikâre gördü. Bir na'ra vurup bîhuş olarak düştü. Canında bir muhabbet ve aşk zâhir oldu ve şiddet-i muhabbetten Hz. Risâletpenâh'ın kapısında eriyip mahvolmak istedi ve: "Yâ Nebiyyallah bana îmân arz buyur ve o kelime-i mübârekeyi söyle, ben işiteyim!" dedi. Ve müslüman oldukta dedi ki: "Şimdi yalın kılıç senin vücûd-ı mübârekine kasda gelmiş idim. Bundan sonra onun kefâreti olmak üzere senin hakkında her kimden senin şân-ı şerîfine nakîsa veren bir şey işitir isem filhâl ona aman vermeyeyim!" Ve kezâ çok harablıklar vardır ki sonunda ma'mûrluğa sebeb olur.

جامه خواب پر حدث را يك فضول قاصدا آورد در پيش رسول

107. *Bir fuzûl, pislik dolu olan yatağı kasden Resûl'ün huzûruna getirdi.*

"Fuzûl", ma'nâsız iş yapan ve söz söyleyen kimseye derler, Türkçe'de "geveze" demek olur. Ya'ni, "Hâne-i saâdette bulunan bir geveze hizmetçi o yatağı kasden Resûl-i Ekrem hazretlerinin huzûr-ı şerîfine getirdi."

كه چنين كردست مهمانت ببين خنده‌ء زد رَحْمَةٌ للعالمين

108. *Dedi ki: "Senin misâfirin böyle yapmıştır, gör!" Âlemlerin rahmeti bir tebessüm buyurdu.*

O mülevves yatağı getiren hizmetçi Resûl-i Ekrem hazretlerinin o misâfire hiddet buyuracaklarını zannederek: "Yâ Resûlallah, gör ki senin misâfirin

bu gece böyle bir rezâlet yapmıştır!" dedi. Halbuki وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) ["Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"] âyet-i kerîmesi mûcibince vücûd-ı şerîfi âlemlere rahmet olan Server-i âlem Efendimiz hiddet buyurmak şöyle dursun, bir de tebessüm buyurdular.

که بیار آن مِطْهَرَه اینجا بپیش　　تا بشویم جمله را با دست خویش

109. *Buyurdu ki: "O mıtharanı buraya önüme getir, tâ ki hepsini kendi elim ile yıkayayım!"*

"Mıthara", ism-i âlet olup içine su konulan ibrik ve sâiredir, âlet-i tathîr demektir. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hizmetçinin sözüne veyâhud misâfirin hâline gülmekle berâber hizmetçiye buyrudular ki: "Su kabını buraya huzûruma getir ki, bu pislikleri kendi elim ile yıkayayım!"

هر کسی می‌جست کز بهر خدا　　جان ما و جسم ما قربان ترا

110. [110] *Her bir kimse sıçradı ve dedi ki: "Bizim canımız ve cismimiz Allah için sana kurban olsun!"*

ما بشوییم این حدث را تو بهل　　کار دستست این نمط نه کار دل

111. *"Bu pisliği biz yıkayalım, sen bırak! Bu üslûb elin işidir, gönlün değil!"*

Ya'ni, hâne-i saâdette bulunanların hepsi yerlerinden sıçrayıp dediler ki: "Bizim canımız ve cismimiz ve sûretimiz ve ma'nâmız Allah için sana kurban olsun! Bu pisliği biz yıkayalım. Zîrâ bu gibi mülevvesât-ı mâddiyyeyi temizlemek üslûbu, kesîf ve maddî olan ellerin işidir. Latîf ve ma'nevî olan gönlün işi değildir! Yâ Resûlallah, senin vücûd-ı şerîfin ise latîf ve ma'nâdır ve gönül hükmündedir."

ای لَعَمْرُكَ مر ترا حق عمر خواند　　پس خلیفه کرد و بر کرسی نشاند

112. *"Ey Le-amrük, Hak sana "amr" ta'bîr etti, binâenaleyh halîfe yaptı ve kürsü üzerine nasbetti."*

Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullah (k.s.) kendi şerhlerinde buyururlar ki "Ey Le-amrük" hitâbı Resûl-i Ekrem efendimize "Bunu biz yıkayalım!" diyenlerin hitâbıdır. Ya'ni "Ey metbûumuz olan nebiyy-i zîşân, senin hayâtına yemin ederiz, muhakkak Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde sûre-i Hicr'de لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (Hicr, 15/72) Ya'ni "Ey habîbim, senin hayâtına ye-

mîn ederim ki, muhakkak bu Lût kavmi dalâletlerinde mütehayyirdirler" âyet-i kerîmesinde sana "hayat" ta'bîr etti ve kendini senin hayâtın kıldı. Zîrâ senin bekān, bekā-yı Hak'tır. Ve bu ma'nâda sebeb budur ki, yemin ancak Hakk'ın hayâtına ve zâtına yakışır. Zîrâ gayrın ömrünün bir i'tibârı yoktur; ve Hak için zevâl dahi yoktur. Binâenaleyh senin için zevâl olmaz; ve Hak seni kendi halîfesi yaptı. Halîfenin hayâtı ve bekāsı müstahlifin hayâtının aynıdır. Zîrâ Hakk'ın zâtı kendi esmâ ve sıfâtıyla halîfede zâhir olmuştur."

Ve dîğer şârihler "Ey Le-amrük" hitâbını kelâm-ı Hakk'ın nakil ve hikâyesinden addederler. Ve ma'nâsını da böyle beyân ederler ki: "Hak Teâlâ "Le-amrük" kavl-i şerîfinde sana "amr" ta'bîr buyurdu ve senin ömrüne yemîn etti ve seni "amr" ile yâd etti; Ve âdet-i Arab budur ki gāyet azîz ve muhterem olan kimsenin ömrüne yemîn ederler. Binâenaleyh böyle yemin son derece izzete delâlet eder. İmdi seni kendi halîfesi yaptı".

Halbuki hafî değildir ki bu ma'nâ tekellüfdür. Zîrâ hilâfet, halîfenin üzerinde Hakk'ın fer'i olduğundan hilâfetin ve son derecedeki izzet ve ihtirâmın aralarındaki alâka anlaşılamaz.

ما برای خدمت تو می‌زییم   چون تو خدمت می کنی پس ما چییم

113. *"Biz senin hizmetin için yaşıyoruz. Mâdemki sen hizmet ediyorsun, o hâlde biz neyiz?"*

گفت آن دانم و لیك این ساعتیست   که درین شستن بخویشم حکمتیست

114. *Buyurdu ki: "Onu biliyorum, velâkin bu bir saattir ki, bunu yıkamakta kendimce bir hikmet vardır."*

Resûl-i Ekrem hazretleri onlara cevâben buyurdu ki: "Bu söylediklerinizi biliyorum. Fakat bu saat bir saattir ki, bu mülevvesâtı bizzat yıkamakta bir gizli hikmet vardır."

منتظر بودند کین قول نبیست   تا پدید آید که این اسرار چیست

115. *Muntazır oldular, dediler ki: "Bu Peygamber'in sözüdür, nihâyet zâhir gele ki bu esrâr nedir?"*

Resûl-i Ekrem'in "Bunda hikmet vardır" buyurması üzerine yıkamak emrine teşebbüsten vazgeçip, "Bu Resûl-i Ekrem'in sözüdür, bakalım bunun içinden ne gibi sırlar zuhûr edecektir", diye beklediler.

او بجد می‌شست این احداث را   خاص ز امر حق نه تقلید و ریا

116. *O bu pislikleri cidd ile yıkar idi. Hâssaten Hakk'ın emrindendir, taklîd ve riyâ değildir.*

Resûl-i Ekrem hazretleri o misâfirin pisliklerini kemâl-i ciddiyetle yıkar idi. Çünkü böyle yapması Hak Teâlâ hazretlerinin emr-i husûsîsi îcâbından idi. O hazret bu fiili hüsn-i ahlâk sâhiblerine taklîd için veyâhud halka bir tevâzu' gösterişi yapmış olmak için değil idi.

که دلش می‌گفت کین را تو بشو   که درینجا هست حکمت تو بتو

117. *Zîrâ onun kalbi derdi ki: "Bunu sen yıka ki, burada kat kat hikmet vardır!"*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretlerine bu işte vâki' olan emr-i husûsî-i ilâhî ve vahy-i rabbânî melek vasıtasıyla değil idi, vahy-i kalb ile vâki' olmuş idi.

سبب رجوع کردن آن مهمان بخانۀ مصطفی علیه السلام در آن ساعت آمد
که مصطفی علیه السلام نهالین ملوث او را بدست مبارك خود می‌شست و خجل شدن
و جامه چاك کردن و نوحه و زاریٔ او بر خود و بر حال خود

Mustafâ (a.s.)ın hânesine misâfirin rücû' etmesi sebebi. O sâatte geldi ki, Mustafâ (a.s.) hazretleri, onun mülevves olan yatağını kendi mübârek eliyle yıkardı; ve onun utanması ve elbisesini yırtması ve onun kendi nefsine ve kendi hâline feryâdı ve zârîliği

کافرك را هیکلی بد یادگار   یاوه دید آن را و گشت او بی‌قرار

118. *Kâfirciğin yâdigâr bir heykeli var idi. Onu gāib gördü ve o kararsız oldu.*

گفت آن حجره که من جا داشتم   هیکل آن جا بی‌خبر بگذاشتم

119. *Dedi: "O oda ki ben yer tuttum, heykeli orada habersiz bıraktım."*

Ya'ni, hâne-i saâdette gece misâfir kalıp yatağını berbat eden kâfirciğin yâdigâr bir heykeli var idi. Kemâl-i hacâletle hâne-i saâdetten kaçtığı sırada bu heykelini kaybolmuş gördü ve ıztırâba düştü; ve onu aramak mecbûriyetinde kaldı. Dedi ki: "Bu heykeli mutlakā ben gece kaldığım odada düşürdüm."

گر چه شرمش بود و شرمش حرص برد   حرص اژدرهاست نی چیزیست خرد

120. [120] *Gerçi onun utanması var idi; ve onun utanmasını hırs götürdü. Hırs, ejderhâdır, küçük bir şey değildir.*

Ya'ni, o misâfir geceki hâlinden dolayı hâne-i saâdete dönüp heykelini aramağa utanıyordu. Velâkin heykelin hırsı utanmasına gālib geldi. Zîrâ hırs bir ejderhâdır, küçük bir şey değildir. Utanmak gibi birtakım iyi seciyeleri kahreder.

از پی هیکل شتاب اندر دوید   در وُثاق مصطفی و آن را بدید

121. *Heykel arkasından acele Mustafâ'nın evine koştu ve onu gördü.*

"Vüsâk", ev demektir. Binâenaleyh misâfirin hırsı gālib olduğu için heykelinin arkasından acele Mustafâ (s.a.v.) hazretlerinin hâne-i saâdetlerine koştu ve o hazreti gördü,

کان ید الله آن حدث را هم بخود   خوش همی‌شوید که دورش چشم بد

122. *Ki, o Allah'ın eli o pisliği hem bizzat güzel yıkıyor idi ki, kötü gözlü ondan uzak olsun!*

Bahru'l-Ulûm hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde şöyle buyurur: "Kudve-i muhakkıkîn Şeyh-i Ekber hazretleri buyurdu ki: "Allah'ın eli", sûret-i Hak ve sûret-i halktan ibârettir; ve sûret-i âlem mazhar-ı esmâ ve sıfâttır; ve sûret-i Hak esmâ ve sıfâtı câmi' olan Hakk'ın zâtıdır. Hak Teâlâ Âdem'i bu iki el ile ibdâ' buyurdu." Ve kezâ Hz. Şeyh-i Ekber "iki el"i esmâ-i celâl ve cemâl ile tefsîr buyurdu. Ve Şeyh Muhibbullah(?) (k.s.) *Fusûs Şerhi*'nde buyurdular ki: Hakk'ın sıfâtı ve sûreti arasında zâhiriyyet ve mazhariyyetden başka fark yoktur. Hz. Mevlânâ (k.s.) bu ma'nâya binâen Resûl-i Ekrem hazretlerine "yedullah" ta'bîr buyurdu. Zîrâ Server-i âlem Efendimiz'in zât-ı mübârekleri sûret-i Hak ve sûret-i âlem arasını ve esmâ-i mütekābiliyyeyi câmi'dir." Dîğer şârihler, bu beytin ma'nâsını böyle yazmışlardır: "Resûl-i Ekrem hakkında Hak Teâlâ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) ya'ni "Allah'ın eli

onların ellerinin fevkındedir" buyurdu. Ve onun elini kendi eli gibi tuttu. Bu ma'nâ bir nev'i te'vîldir ve aşağı bir sözdür."

هیکلش از یاد رفت و شد پدید　　　اندر او شوری گریبان را درید

123. *Onun heykeli hatırından gitti. Onda bir karışıklık zâhir oldu, yakasını yırttı.*

Heykelini aramaya gelen bu misâfir, Resûl-i Ekrem'i bu vaziyette görünce pek ziyâde sevdiği heykel hatırından gitti. Bâtınında bir karışıklık zâhir oldu. Bu karışıklığın eseri zâhirine de sirâyet ederek elbisesinin yakasını yırttı.

می‌زد او دو دست را بر رو و سر　　　کله را می‌کوفت بر دیوار و در

124. *O iki elini yüzüne ve başına vururdu. Kafasını da duvara ve kapıya vururdu.*

Ya'ni, onun bâtınındaki kargaşalık şiddetle zâhirinde de hüküm sürdü ve büyük bir cezbe içinde olduğundan elleriyle başına ve yüzüne vurur ve kafasını da duvara ve kapıya vururdu.

آنچنانکه خون ز بینی و سرش　　　شد روان و رحم کرد آن سرورش

125. *Öyle ki onun burnundan ve başından kan revân oldu; ve o Server ona merhamet etti.*

O misâfir o derece dövündü ki burnundan ve başından kan geldi; ve onun bu hâline Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz merhamet buyurdu.

نعره‌ها زد خلق جمع آمد بر او　　　گبر گویان ایها الناس احذروا

126. *Kâfir "Ey nâs korkun!" deyici olduğu hâlde na'ralar vurdu, halk onun üzerine toplandı.*

O misâfir bir taraftan böyle dövünür, bir taraftan dahi: "Ey nâs, ben aklımı ve muhâkememi kaybettim, benden korkun, size bir zararım dokunmasın!" diye de na'ralar vururdu. Onun bu hâl-i acîbini gören halk peyderpey etrâfına toplandı.

می‌زد او بر سر که ای بی‌عقل سر　　　می‌زد او بر سینه که ای بی‌نور بَر

127. *"Ey akılsız baş!" diye başına vururdu. "Ey nûrsuz göğüs!" diye göğsüne vururdu.*

"Ber", burada "göğüs" demektir. Ya'ni, o kâfir: "Ey akılsız baş, şu tekzîb ettiğin zât-ı mübârekin hâl-i şerîfine bak da ibret al!" diye başına vururdu. "Ey

nûr-ı irfân ve zekâdan mahrûm olan sîne ve kalb, bu izzet ve azamet-i nübüvvet içindeki tevâzu'u gör de nûr-i îmân ile münevver ol!" diye göğsüne vururdu.

سجده می کرد او که ای کل زمین   شرمسارست از تو این جزؤ مهین

128. *O secde ederdi, derdi ki: "Ey zemînin küllü, bu hakîr olan cüz' senden utanmıştır!"*

"Mehîn", hor ve zelîl demektir. "Zemîn"den murâd, mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye olan âlem-i kesâfet ve sûrettir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bilcümle sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mazharı olduklarından bu mezâhir-i kevniyyenin küllüdürler; ve sâir nâs ise esmâ-i müteferrikanın mezâhiri olduklarından bu küllün cüz'üdürler. Fakat ehl-i gafletin ne külden ve ne de cüz'den haberleri yoktur. Cüz'iyyetleriyle berâber her birisi külliyet da'vâsına kıyâm ederler. Ya'ni, "O misâfir huzûr-i Risâletpenâhî'de secde edip yüzünü topraklara sererek derdi ki: "Sen bu âlem-i sûretin küllüsün, benim gibi hakîr ve zelîl olan bir cüz, bu anda senin huzûrunda utanmış bir hâlde!"

تو که کلی خاضع امر ویی   من که جزوم ظالم و زشت و غوی

129. *"Sen ki küllsün, O'nun emrine hâzı'sın. Ben ki cüz'üm, zâlim ve çirkin ve azgınım."*

"Sen zemînin küllü olduğun hâlde yine hâzı' ve mütezellilsin. Ben ise cüz' olduğum hâlde zâlimim ve fiilim çirkindir ve emr-i Hakk'a karşı serkeşim ve azgınım!"

تو که کلی خوار و لرزانی ز حق   من که جزوم در خلاف و در سبق

130. *"Sen ki küllsün, horsun ve lerzânsın. Ben ki cüz'üm, hilâfda ve sebâk-*
[130] *dayım."*

"Sen zemînin küllü olduğun hâlde mütevâzı'sın ve alçak gönüllüsün ve Hak'tan titreyicisin. Ben ise cüz', olduğum hâlde küll olan sana karşı muhâlefetteyim ve her işte senin önüne geçmekteyim ve seni beğenmemekteyim."

هر زمان می کرد رو بر آسمان   که ندارم روی ای قبلهٔ جهان

131. *Her zaman yüzünü göğe çevirir idi, derdi ki: "Ey cihânın kıblesi, yüzüm yoktur!"*

O misâfir bu sözleri söylerken her an yüzünü göğe çevirir ve âlem-i ulvîye müteveccih bulunur idi de derdi ki: "Ey cihânın kıblesi olan Nebiyy-i zîşân, sana karşı yüzüm yoktur, fikrimden ve hâlimden ve kavlimden ve fiilimden senin önünde utanmış bir hâldeyim!"

چون ز حد بيرون بلرزيد و طپيد　　مصطفى أش در كنار خود كشيد

132. *Vaktâki hadden hâriç titredi ve çırpındı, Mustafâ onu kendi yanına çekti.*

Vaktâki bâtınında zuhûr eden cezbe üzerine onun cismi haddinden ziyâde titredi ve çırpındı, Mustafâ (a.s.) Efendimiz onu kendi yanına ve tarafına çekti.

ساكنش كرد و بسى بنواختش　　ديده اش بگشاد و داد اشناختش

133. *Onu sâkin etti ve onu çokluk okşadı; ve onun gözünü açtı ve ona ma'rifet verdi.*

Resûl-i Ekrem hazretleri onun bâtınında tasarruf buyurup şiddet-i cezbesini teskîn etti ve onu okşadı ve tatyîb eyledi. Onun nefsinin ve aklının gözünü açtı; ve ona fehim ve irfân verdi. Zîrâ ağlamadan gülme hâsıl olur.

تا نگريد ابر كى خندد چمن　　تا نگريد طفل كى جوشد لبن

134. *Bulut ağlamadıkça ne vakit çimen güler? Çocuk ağlamadıkça süt ne vakit cûş eder?*

Nitekim bulut ağlar ve yağmurlarını döker. Onun ağlamasından çimenlerin gülmesi ve neşv ü nemâsı zâhir olur. Ve kezâ çocuk ağlar, anasının memesinde süt kaynar ve fışkırır.

طفل يك روزه همى‌داند طريق　　كه بگريم تا رسد دايهء شفيق

135. *Bir günlük çocuk, şefîk olan dâyeye erişmek için ağlayayım diye yolu bilir.*

Bir günlük çocuk bile şefkatli süt ninesini ve mürebbiyesini kendi yanına celb için ağlayayım der ve süt ninesini celbetmenin yolunu bilir.

تو نمى‌دانى كه دايهء دايگان　　كم دهد بى گريه شير او رايگان

136. *Sen bilmez misin ki, mürebbîlerin mürebbîsi, ağlamaksızın o bedâva olarak sütü az verir.*

"Sen bilmez misin ki, rubûbiyet-i mutlaka sâhibi ve mürebbîlerin mürebbîsi olan Hak Teâlâ hazretleri, kul ağlamaz ve münâcât etmezse, ilim ve irfân sütünü bedâva olarak az verir." Bu beyt-i şerîfden anlaşılır ki, sâlik ağlamaz ve Hakk'a niyâz etmezse, gerek mütâlaadan ve gerek sohbetten iktisâb ettiği ilim ve irfân az olur. Ağlayıp niyâz ederek "Rabbi zidnî ilmen" (Tâhâ, 20/144) ["Rabbim ilmimi arttır!"] demek îcâb eder.

گفت وَلْيَبْكُوا كَثِيراً گوش دار   تا بريزد شير فضل كردگار

137. *"Ve'l-yebkû kesîran" buyurdu. Kulak tut, tâ ki Kirdigâr'ın fazlının sütü dökülsün!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Tevbe'de olan âyet-i kerîmeye işâret buyrulur. Âyet-i kerîme budur فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Tevbe, 9/82) Ya'ni "Kazandıkları şey sebebiyle cezâ verilmekle az gülsünler ve çok ağlasınlar". Bu âyet-i kerîme hadd-i zâtında münâfıklar hakkındadır. Fakat müfessirler hükmünün umûmî olduğunu beyân ederler. Nitekim Hz. Pîr efendimiz dahi bu hükmün umûmiyetine işâret buyururlar. Ya'ni, "Ey sâlik, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde "Çok ağlasınlar!" buyurdu. Bu ma'nâya kulak tut ve böyle yap ki, Fâil-i Mutlak hazretlerinin fazl ve inâyetinin sütü dökülsün!"

گريهء ابرست و سوز آفتاب   أُسْتُن دنيا همين دو رشته تاب

138. *Bulutun ağlaması ve güneşin harâreti vardır. Dünyânın direği ancak bu iki iplik bükücüdür.*

"Tâb", "tâften" masdarından emr-i hâzırdır. "Rişte", iplik; "rişte-tâb", vasf-ı terkîbî olup "iplik bükücü" demek olur ki, "nâzım olmak"tan kinâyedir. Ya'ni, "Bulutun ağlaması mesâbesinde olan yağmur vardır; ve güneşin dahi harâreti vardır. Dünyânın direği ancak bu iki nâzımdır. Zîrâ yağmur yağmasa, kuraklıktan nebâtât yanar ve hayvânât kuraklıktan helâk olur; ve eğer güneşin harâreti olmasa türlü meyveler pişmez ve çiçeklerde renk zâhir olmaz idi."

گر نبودى سوز مهر و اشك ابر   كى شدى جسم و عرض زفت و ستبر

139. *Eğer güneşin harâreti ve bulutun göz yaşı olmasa idi, ne vakit cisim ve araz iri ve kalın olurdu?*

"Cisim"den murâd, alelumûm mâdde-i eşyâ ve "araz"dan murâd, bu mevâdd ile kāim olan sıfatlardır. Meselâ renkler alelumûm arazdır; ve bunların kesâfetle zuhûruna sebeb güneşin ziyâsı ve harâretidir. Zîrâ güneşin ziyâsı menekşe, çivîdî, mâvi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı olmak üzere yedi renklidir; ve meselâ bir çiçeğin mâvi görünmesi kendisini teşkîl eden mevâddın bu yedi ziyâdan altısını göstermeyerek yalnız mâviyi göstermesindendir. Dîğer eşyânın renkleri de böyledir; ve harâret dahi bu ziyâya tâbi'dir. Yağmurun te'sîrât ve fevâidi ise îzâhdan müstağnîdir. Velhâsıl bunlar dünyâ dediğimiz bu âlem-i kesâfetin nizâmını te'mîne vâsıta olmak üzere mahlûktur. Cisimler ve arazlar bunlardan neşv ü nemâ bulur. İkinci mısrâ' Hind nüshaların-

da کی شدی اجسام ما زفت و سطبر sûretindedir. "Ne vakit bizim ecsâmımız büyük ve kalın olurdu?" demek olur ki, meâlen farkı umûmiyet ve husûsiyetten ibârettir. "Sitabr" (سطبر) yâhud "sitebr" (ستبر), "kalın ve galîz" demektir.

کی بدی معمور این هر چار فصل　　　گر نبودی این تب و این گریه اصل

140. *Eğer bu harâret ve bu ağlama asıl olmasa idi, bu her dört fasıl ne ma'mûr*
[140] *olur idi?*

Eğer güneşin bu harâreti ve bulutların bu ağlaması, dünyânın nizâm üzere devrinde asıl ve esâs olmasa idi, ilkbahar, yaz, sonbahar ve kıştan ibâret olan dünyânın bu dört faslı ma'mûr olur mu idi?

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'sinde bu fasıllar hakkında şöyle buyurur: "İlkbahar faslı hem sıcak ve hem rutûbetlidir. Sıcaklık ile râtıblık hayâtın tabîatıdır; ve insanın nefs-i hayvâniyyesi muhakkak ilkbaharda hareket etmek ve gezmek ve mesîrelere teferrüce gitmek ve tenezzüh eylemek için neşât bulur; ve bu hâli herkes ilkbaharda kendi vücûdunda hisseder. Zîrâ bu haller bilcümle hayvânât ve nebâtât hakkında hareket-i tabîiyye zamânıdır. İşte nefs-i hayvâniyye hareket-i tabîiyye zamânı olan bahar sebebiyle ihtizâz eder. Yaz mevsimi sıcak ve kuraktır; ve sıcaklık ile kuraklık ateşin tabîatıdır; ve cism-i insânîde ihtiyarlık mukābilidir. Sonbahar soğuk ve kurudur, bu da vücûd-ı beşerde ölüm tabîatına tekābül eder. Ve kış zamânı soğuk ve yaştır. Bu da hayât-ı insâniyyede tab'-ı berzaha tekābül eder.

سوز مهر و گریۀ ابر جهان　　　چون همین دارد جهان را خوش دهان

141. *Güneşin harâreti ve cihânın bulutunun ağlaması mâdemki cihânı latîf ağızlı tutar.*

"Hoş-dehân", tebessümden kinâyedir. Ya'ni, "Harâret ve yağmur mâdemki dünyâyı mütebessim bir hâlde tutuyor ve çayırları ve çimenleri hâl-i terâvette bulunduruyor;"

آفتاب عقل را در سوز دار　　　چشم را چون ابر اشك افروز دار

142. *Akıl güneşini harârette tut! Gözü, yaş parlatıcı bulut gibi tut!*

"Binâenaleyh ey sâlik, sen dahi akıl güneşini tefekkür harâreti içinde tut ve göz yaşını da aklın bu tefekkürâtı harâretiyle bulutlar gibi parlatıcı ve dökücü yap!" Ma'lûm olsun ki, insan düşündüğü şeyde müstağrak olup bu tefekkürâtın eseri cisminde zâhir olur. Eğer mahzûn ve münkesir olursa gözünden yaşlar akmağa başlar. Nitekim bu ma'nâ sûre-i Mâide'de vâki'

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ (Mâide, 5/83) ya'ni "Resûl'e nâzil olan şeyi dinledikleri vakit sen onların gözlerinin Hak'tan ârif oldukları şeyden dolayı yaştan taştığını görürsün" buyurulur. Zîrâ kişi dinlediği şeyin teessüründen ağlayabilir. Binâenaleyh sâlik için en kestirme yol tefekkürdür. Nitekim hadîs-i şerîfde تفكر ساعة خير من عبادة سبعين سنة Ya'ni "Bir dem tefekkür, yetmiş sene ibâdetten hayırlıdır" buyrulmuştur.

چشم گریان بایدت چون طفل خرد　　کم خور آن نان را که نان آب تو برد

143. *Sana küçük çocuk gibi ağlayıcı göz lâzımdır. O ekmeği az ye ki, ekmek senin suyunu götürdü.*

Ey sâlik, sana küçük çocuklar gibi ağlamak lâzımdır; ve bu ağlamak tefekkür ile hâsıl olur. Meselâ düşün ki cemâdâtın milyarlarda biri nebât mertebesine gelmez; ve nebâtâtın milyarlarda biri hayvân mertebesine gelmez; ve hayvanların milyonlarda biri de insanlık mertebesini bulamaz; ve insanların yüzbinlerde biri idrâk-i selîm ve akl-ı tâmm sâhibi olamaz; ve akl-ı tâmm sâhibi olanların binlerde biri mebde' ve meâdını düşünemez. Mebde' ve maâdını düşünenlerin binde biri doğru yolu göremez. İmdi ey sâlik, vaktâki sen bu merâtibi geçip idrâk-i hakāyık derdine düştün ve insan olduğun hâlde tab'an hayvâniyet dâiresinde yaşadığını anladın, bu hâl senin için ağlanacak bir hâl değil midir? Binâenaleyh hayvanlığın îcâbı olan yemek ve içmekle az meşgūl ol ki vücûdundaki kesâfet azalsın ve rûhun kuvvet bulup kalbinde rikkat hâsıl olsun. Eğer böyle yapmaz ve yemek ve içmekle meşgūl olur isen kesâfet-i vücûdiyyen rikkat-i kalbe mâni' olup sende bu tefekkürâttan göz yaşı peydâ olmaz. "Adam sen de! Cenâb-ı Hak kerîmdir, elbet bize de bir gün inâyet eder!" demekle ömrün beyhûde geçer. Zîrâ senin bugünkü hâlin Hakk'ın inâyeti olduğu hâlde onun kıymetini bilmedin. Seni insan yaptığı hâlde bu ni'mete karşı küfrân edip hayvanlık tab'ını ihtiyâr ettin.

تن چو با برگست روز و شب از آن　　شاخ جان در برگ ریزست و خزان

144. *Mâdemki cisim azık iledir, can dalı yaprak dökücülükte ve hazandadır.*

Cismin gıdâsı çok olduğu vakit, can dalı, sonbaharda ağaçların yaprakları döküldüğü gibi, kendi yaprakları mesâbesinde te'sîrâtını kaybeder. "Can dalı" ta'bîr buyurulması, efrâd-ı beşerdeki rûh-i insânînin rûh-i küllînin pertevi olduğuna işârettir. Rûh-i küllî bir "ağac"a ve efrâd-ı beşerin her birindeki rûh-i insânî de "dal"a teşbîh buyurulmuştur.

برگ تن بی‌برگیٔ جانست زود   این بباید کاستن آن را فزود

145. *Tenin azığı, canın azıksızlığıdır. Çabuk bunu eksiltmek ve onu ziyâde etmek lâzımdır.*

"Berg", burada "azık ve gıdâ" demektir. Sultan Veled hazretleri bu beyti şöyle îzâh buyururlar: "Cismâniyet ne kadar kavî olursa, rûhâniyet o kadar zayıf olur. Binâenaleyh rûh kavî olmak için cismâniyetin ziyâdeleşmesi esbâbını eksiltmek lâzımdır."

أَقْرَضُوا اللّٰهَ قرض ده زين برگ تن   تا برويد در عوض در دل چمن

146. *Allah'a ikrâz edin, bu tenin azığından karz ver! Tâ ki ivazında gönülde çimen bitsin!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Müzzemmil'de vâki' وَأَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ (Müzzemmil, 73/20) ya'ni "Allah'a karz-ı hasen ile ikrâz edin. Nefsiniz için takdîm ettiğiniz şeyi Allah'ın indinde bulursunuz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde ulemâ-i zâhir derler ki: "Karz"dan murâd, Allah için sadaka vermek ve malını Hak yolunda sarf etmektir ki, gerek dünyâda ve gerek âhirette onun bedelini edâ ve ihsân eder. Ve ulemâ-i bâtın bu ma'nâ-yı zâhirîden başka dîğer bir ma'nâ dahi beyân edip derler ki: "Karz"dan murâd, kişinin vücûd-ı abdânîsidir. Bu vücûd-ı abdânînin huzûzunu Hak yolunda terk edip onu Hakk'a fedâ etmek onu karz-ı hasenle Hakk'a ikrâz etmektir ki, Hak bu karzı vücûd-ı Hakkānîsini vermek sûretiyle öder. Ve dîğer taraftan ehl-i hakîkat indinde "halka karz vermek" hakîkatte Hakk'a vermektir. Zîrâ halkın vücûdu, Hakk'ın varlığında ve vücûdunda mütekevvin bir nümâyişten ibârettir. Nitekim hadîs-i kudsîde Mûsâ (a.s.)a vârid olan hitâbda جعت فلم تطعمنی ya'ni "Acıktım, beni it'âm etmedin!" buyrulmuştur. Kulun it'âmı bu mertebe-i kevnde Hakk'ı it'âmdır. Beyt-i şerîfde hem ma'nâ-yı zâhirî ve hem de bu ma'nâ-yı bâtınîye işâret buyurulur. Ya'ni, "Bu cismin gıdâsından muhtaç olanlara tasadduk ve infâk et ki, Hak Teâlâ ona bedel senin kalbinde feyiz çimenleri bitirsin! Ve kezâ cisminin hazzını ve nefsini Hakk'a fedâ et ki, ona bedel olarak kalbinde müşâhede-i hakāik çimenleri bitsin ve her şeyi vücûd-ı Hakkānî ile göresin!"

قرض ده کم کن از این لقمهٔ تنت   تا نماید وجه لا عین رأت

147. *Karz ver, tenin bu lokmasından eksilt! Tâ ki "Lâ aynun raet"in yüzü görünsün!*

Bu beyt-i şerîfde اعددت لعبادى الصالحين مالا عين رأت ولا اذن سمعت و لا خطر على قلب بشر Ya'ni "Sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve beşerin kalbine hutûr etmedik şey hazırladım" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Ya'ni, "Huzûzâtını Hakk'a ödünç ver ve teninin bu lokmasından eksilt de Allah'a ikrâz et! Tâ ki bu zâhirî gözlerin görmediği vech ve zât müşâhede olunsun!" Bundan murâd tecellî-i zâtîdir. Ya'ni riyâzetle cismini zayıflat, rûhun kuvvet bulsun ve rûhun kuvveti netîcesinde sana tecellî-i zât vâki' olsun, demek olur.

تن ز سرگين خويش چون خالى كند　　پر ز مشك و دُرّ اجلالى كند

148. *Vaktâki ten kendisini gübreden hâlî ede, müşkden ve iclâle mensûb olan inciden dolu eder.*

Vaktâki cisim hayvâniyetin muktezâsı olan yiyip içmeyi terk edip kendisini gübreden hâlî eder, Hak Teâlâ hazretleri o cismi rûhânî olan güzel kokulardan ve iclâle mensûb olan maârif ve hakāyık incilerinden dolu yapar.

Yiyip içmeyi terk etmekle insan yaşar mı? bu husûsta Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî (k.s.) hazretlerinin *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'sinin 16. bâbındaki ibâreler aynen naklolunur: اعلم ان الغذاء سبب الهي موضوع لبقاء كل متغذ لا غناء له عنه وما بقى بيننا و بين الطبيعيين الا فى الاشياء اعتيدت غذاء فنحن نجوز عدمها و ترك استعمالها الشهور و السنين مع بقاء الحيوة فى المتغذ ببقاء الحرارة و الرطوبة الذى هو طبع الحيوة بصورة ما فما دام الحق يغذيه و يخلق الحيوة فيه بقى وهم يرون هذه الاطعمة التى هي عندهم اسباب وجود الحيوة و هذا الفصل لا يحتاج للكلام فيه مع الخالفين فيه فان طريق التصوف ليس مبنياً على مجادلة المخالفين لانهم فى عين الجمع مشغولين بقلوبهم مع الله كيف ينبغى ان تكون Ya'ni "Ma'lûm olsun ki, muhakkak gıdâ her bir müteğaddînin bekāsı için mevzû' bir sebeb-i ilâhîdir. Ondan onun için gınâ yoktur. Ve bizim ile tabîiyyûn arasında eşyâda ancak i'tiyâd olunan gıdâ kaldı. İmdi biz bir sûretle hayâtın tab'ı olan rutûbet ve harâretin bekāsı sebebiyle mütegaddîde bekā-yı hayâtla berâber aylarca ve senelerce onun ademini ve isti'mâlinin terkini tecvîz ederiz. Binâenaleyh Hak onu tağdiye ettikçe ve onda hayat yarattıkça bâkî kalır. Onlar ise indlerinde olan at'imeyi vücûd-ı hayâta sebeb görürler. Ve bu fasıl onun hakkında muhâlifler ile kelâma muhtaç değildir. Zîrâ tarîk-ı tasavvuf, muhâliflerin mücâdelesi üzerine mebnî değildir. Zîrâ onlar ayn-ı cem' içinde olup nasıl lâyık olursa kalbleriyle Allah ile meşgūldürler."

Gerçi Hz. Şeyh'in bu beyânâtı cismânîleri iknâ edemez. Fakat bu söz Hak yolunun sâliklerine mahsûstur. Bu husûsta cismânîlerin inkârlarının kıymeti yoktur. Zîrâ ehl-i tasavvuf indinde bu hakîkat fiilen sâbittir.

زین پلیدی برهد و پاکی برد   از یطهرکم تن او بر خورد

149. *Bu murdarlıktan kurtulur ve temizlik götürür. Onun teni "Yutahhiraküm"den müntefi' olur.*

"Yutahhiraküm" lafzıyla, sûre-i Enfâl'de olan وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ (Enfâl, 8/11) Ya'ni "Allah Teâlâ sizin üzerinize onunla temizlenmek için gökten su indirir ve sizden şeytanın murdarlığını giderir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyetin sebeb-i nüzûlü budur ki: Bedir gazâsında müşriklerin askeri su tarafında idi. Mü'minlere su tedâriki güç oldu. Halbuki mü'minlerin ba'zılarına su da iktizâ etmiş idi. Şeytan onların kalbine "Eğer siz hak üzerine iseniz, niçin böyle susuz ve kirli bir hâlde kaldınız? Halbuki müşriklerin suyu boldur" diye vesvese vermeye başladı. Müteâkıben yağmur yağdı, asker-i İslâm suya kandılar; ve şeytanın vesveseleri onlardan zâil oldu. Cenâb-ı Pîr efendimiz "mücâhedeyi ve riyâzet"i "rahmet suyu"na teşbîh edip bu riyâzet sebebiyle sâlikin mâsivâ-yı Hak'la huzûzât-ı nefsâniyye cünüblüğünden kurtulacağını ve tahâret-i cismiyye hâsıl olup "Yutahhiraküm" âyet-i kerîmesinin ma'nâsından intifâ' eyleyeceğini ve şeytanın vesveseleri zâil olacağını beyân buyururlar.

دیو می‌ترساندت که هین و هین   زین پشیمان گردی و گردی حزین

150. [150] *Şeytan seni korkutur ki, "Sakın ve sakın bundan pişman olursun ve mahzûn olursun!"*

گر گذاری زین هوسها تو بدن   پس پشیمان و غمین خواهی شدن

151. *"Eğer sen bu heveslerden cismi arıtır isen, sonra pişman ve gamlı olacaksın!"*

Ey sâlik, sen riyâzete başlayıp ekl ve şürbü tenkîs ettiğin vakit şeytan seni korkutur ve kalbine vesvese verip der ki: "Sakın sakın ha, bu mücâhede ve riyâzetten pişman olursun ve senin cismine yapacağı za'f ve fenâlıktan dolayı mahzûn olursun!"

این بخور گرمست و داروی مزاج   و آن بیاشام از پی نفع و علاج

152. *"Bunu ye, hârdır ve mizâcına ilâçtır; ve onu nef' ve ilâçtan dolayı iç!"*

Ve kezâ der ki: "Şu nevi' gıdâları ye ki, onlarda harâret vardır ve senin tab'ın bâriddir. Binâenaleyh bu gıdâlar senin mizâcının ilâcı olur; ve şu mâyiâtı da vücûduna nef'i olduğu ve ilâç olacağı için iç! Zîrâ Resûl-i Ekrem hazret-

leri المؤمن القوى خير و احب الى الله من المؤمن الضعيف ya'ni "Kavî olan mü'min hayırlıdır ve Allah Teâlâ'ya zayıf olan mü'minden daha sevgilidir" buyurur.

هم برين نيت كه اين تن مركبست   آن چه خو كردست آنش اصوبست

153. *"Hem bu niyet üzerine ki ten merkebdir. O şeyi ki huy etmiştir, ona o asvabdır."*

"Hem bu niyet üzerine ye iç ki, ten rûhun merkebidir. Hadîs-i şerîfde نفسك مطيتك فارفق بها ya'ni "Nefsin senin binek hayvanındır, ona rıfk ile muâmele et!" buyrulduğu cihetle nefsini zayıf düşürme ve onu aç bırakarak ta'zîb etme! Sonra sana merkeblik vazîfesini yapamaz. Ve nefsinin alıştığı şey her ne ise ona en asvab ve muvâfık olan şey de odur."

هين مگردان خو كه پيش آيد خلل   در دماغ و دل بزايد صد علل

154. *"Sakın huy döndürme ki ona halel gelir! Dimâğa ve kalbe yüz illet doğar."*

Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hazretleri اعط كل بدن ما تعوده ya'ni "Bedenin mecmû'na alıştığı şeyi ver!" buyurduğu cihetle bedenin i'tiyâdını bozma ve ülfet ettiği şey ne ise onu ver! Eğer buna muhâlif hareket edersen bedenin sıhhati bozulur. Dimağda ve kalbde birçok illetler peydâ olur. Sonra ibâdete kudretin kalmaz."

اينچنين تهديدها آن ديو دون   آرد و بر خلق خواند صد فسون

155. *O alçak şeytan böyle tehdîdler getirir. Halk üzerine yüz efsûn okur.*

O alçak şeytan zâhirde ma'kûl görünen böyle tehdidler gösterir. Fakat bunların hepsi cismi kuvvetlendirip rûhu zayıflatmak içindir. Halk üzere bu gibi birçok efsûn okur, ya'ni aldatıcı vesveseler söyler.

خويش جالينوس سازد در دوا   تا فريبد نفس بيمار ترا

156. *Kendisini devâda Calinos yapar. Nihâyet senin hasta olan nefsini aldatır.*

"Calinos", etıbbâ-i yunâniyyeden meşhûr bir hekîmin adıdır. Ya'ni, "Şeytan kendisini, senin nefsinin tedâvisi husûsunda Calinos gibi bir hâzık doktor yapar. Nihâyet senin ma'nen hasta olan nefsini aldatır ve o hastalık içinde imrâr-ı hayât etmesine sebeb olur."

كين ترا سودست از درد و غمى   گفت آدم را همين در گندمى

157. *Der ki: "Bu sana, derd ve gamdan menfaattır." Âdem'e dahi buğday hakkında bunu dedi.*

O şeytan der ki: "Bu gıdâyı ye ki, senin vücûdundaki ağrılara ve kalbinde gama ve sıkıntıya fâidesi vardır." O mel'ûn Âdem (a.s.)a dahi buğday hakkında buna mümâsil söyledi ve vesvese verdi. Nitekim sûre-i Tâhâ'da Hak Teâlâ hazretleri ondan haber verir: فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى (Tâhâ, 20/120) Ya'ni "Şeytan ona vesvese verip dedi ki: "Yâ Âdem, sana ebediyet ağacına ve zevâli olmayan mülke delâlet edeyim mi?"

پیش آرد هی‌هی و هیهات را   و ز لَویشه پیچد او لبهات را

158. *Hey hey, heyhâtı öne getir! Senin dudaklarını levîşeden büker.*

"Hey", tehdîd ve tahvîf ve cezâ ve istihzâ mukābilinde haberdâr etmek ma'nâsında müsta'meldir. Ve "heyhât", Arabî'de "uzak oldu" ma'nâsınadır. Fârisîler tahassür ve teessüf makāmında kullanırlar. "Levîşe", nalbantların azgın hayvanların dudaklarını kıstıkları bir kıskıdır ki, "yavaşa" derler. Ya'ni, "Şeytan senin önüne böyle birtakım tehdîd haberlerini ve tahassür ve teessüfleri getirir. Bu tehdîd ve teessüfler hayvanların ağzına vurdukları kıskıya benzer. O şeytan bu kıskı ile senin dudaklarını sarar, bağlar."

همچو لبهای فرس در وقت نعل   تا نماید سنگ کمتر را چو لعل

159. *Nal vaktinde atın dudakları gibi. Nihâyet âdî taşı la'l gibi gösterir.*

Cisim, "at"a ve şeytan, "nalband"a ve onun vesveseleri, "kıskı"ya ve huzûzât-ı nefsâniyye dahi "nal"a teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Şeytan bu cism-i hayvânîni kendisinin dalâlet yolunda koşturmak için idrâkinin dudaklarını vesvese kıskısı ile büker ve ona huzûzât-ı nefsâniyye nallarını vurur. Nihâyet böyle bir kimseye âdî bir taşı la'l ve fenâyı iyi gösterir."

گوشهاات گیرد او چون گوش اسب   می‌کشاند سوی حرص و سوی کسب

160. *O senin kulaklarını atın kulağı gibi tutar; hırs ve kesb tarafına çeker.*
[160]

Ya'ni, "Şeytan seni böyle bağladıktan sonra senin kulaklarından atın kulağı gibi tutar. Hırs-ı dünyâ ve kazanç tarafına çeker." Sultan Veled hazretleri kesbi, zarûrî olmayan ve ikāba müeddî olan kesb sûretinde şerh buyurmuşlardır. Zîrâ hayât-ı dünyeviyyede herkes âilesinin nafakasını şer'an kazanmakla mükelleftir ve ticâret meşrû'dur. Nitekim sûre-i Nisâ'da يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ (Nisâ, 4/29) ya'ni "Ey mü'minler aranızda mallarınızı bâtıl sebeb ile yemeyin. Meğer ki birbirinizden

râzı ve hoşnûd olarak ve ticâret tarîkıyla ola!" buyrulur. Mezmûm olan şey ticârette hırs ve hîledir.

بر زند بر پات نعلی ز اشتباه — که بمانی تو ز درد آن ز راه

161. *Senin ayağına iştibâhdan bir nal vurur ki, sen onun derdinden yoldan kalırsın.*

Ya'ni, idrâkinin ayağına fakr ve zarûrete düşmek şübhesinden bir nal vurur. Tevekkül ve kanâati kalbinden kaldırır. Bu şübhe sende cem'-i mâl hırsını tevlîd eder. Vâridâtın yüz olup te'mîn-i maîşete kâfî iken bunu iki yüze çıkarmak için kalbin ve fikrin türlü türlü tedbîrlere mürâcaat etmekle meşgûl olur. Yoldan ya'ni tarîk-ı Hak'da terakkîden kalırsın; ve şeytanın emri altında yaşadığının farkına varamazsın. Bununla berâber ihvânın ile sohbet esnâsında Hakk'ın rezzâklığından bahsetmekten de utanmazsın.

فعل او هست آن تردد در دو کار — این کنم یا آن کنم هین هوش دار

162. *Onun fiili o iki işte tereddüddür. "Bunu mu yapayım, yâhud onu mu yapayım?" Âgâh ol, akıl tut!*

Şeytanın fiili, dünyâ ve âhiret işinde tereddüd ilkā etmektir. İnsan bu ilkāya binâen tereddüde düşüp "Acabâ dünyâ umûruyla mı, yoksa kâmilen âhiret umûruyla mı meşgûl olayım?" der. Ey mütereddid olan kimse, eğer sende böyle hâl varsa bil ki, şeytanın ilkāâtı altındasın, âgâh ol da aklını başında tut!

آن بکن که هست مختار نبی — آن مکن که کرد مجنون و صبی

163. *Onu yap ki Nebî'nin muhtârıdır. Onu yapma ki deli ve çocuk yaptı.*

Gerek dünyâ ve gerek âhiret işlerinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ihtiyâr buyurduğu yolu tut ki, selâmet ondandır. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sa'y-i küllîleri âhiret için olmakla berâber dünyâ umûrunu da büsbütün mühmel bırakmadılar. Ve makarr-ı dâimî olan âhiretin umûrunu külliyyen ta'tîl edip dünyâ umûruna dalmak akılsızlık ve delíliktir; ve dünyâ umûrunu ta'tîl edip büsbütün kendisini âhiret umûruyla meşgûl etmek dahi çocukça bir harekettir. İfrât ve tefrît her husûsta mezmûmdur. Bunun için sûre-i Kasas'ta وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِن كَمَا أَحْسَنَ اللّٰهُ إِلَيْكَ (Kasas, 28/77) ya'ni "Allah'ın sana verdiği şeyde âhireti taleb et ve dünyâdan nasîbini unutma! Allah'ın sana ihsân ettiği gibi sen de ihsân et!" buyrulur. Binâ-

enaleyh Resûl-i Ekrem hazretlerinin ihtiyâr buyurdukları tarîk, dünyâ umû-runda dahi Hakk'ı unutmayarak sa'y etmektir. Ve bu ma'nâ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ (Nûr, 24/37) ya'ni "Ricâl vardır ki onları ticâret ve satış Al-lah'ın zikrinden meşgûl etmez" âyet-i kerîmesinde de beyân buyrulur.

حفت الجنة بچه محفوف گشت . بالمكاره كه از او افزود كشت

164. *Cennet örtüldü, ne ile örtülmüş oldu? Mekrûhlar ile ki ondan ekin ziyâdedir.*

Bu beyt-i şerîfde حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات ya'ni "Cennet mekrûhlar ile örtüldü ve cehennem şehvetler ile örtüldü" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Birinci mısrâ'daki "geşt", "olmak" ma'nâsına olan "geşten" masdarından fiil-i mâzîdir. İkinci mısrâ'daki "keşt", zer' ve ekin ma'nâsınadır. Ma'lûm olsun ki, nefis, ayn-ı cehennem olan bu âlem-i kesâfet ve tabîattan mahlûk olduğundan, meyli de kendi cinsi olan bu âlem-i kesâfete ve onun huzûzâtınadır. Ve rûh, âlem-i ulvîden olduğundan onun meyli kendi cinsi tarafınadır. İmdi nefse bu âlemin huzûzâtından vazgeçmek mekrûh ve iğrenç görünür. Halbuki cehennem bu dünyânın huzûzâtı ile ve şehevât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür; ve cennet dahi onun mekrûh gördüğü ezvâk-ı rûhâniyye ile örtülmüştür. İmdi bir kimse mekrûhâtı ihtiyâr ederse, âlem-i âhiretteki intifâ'ı ziyâde olur.

صد فسون آرد ز حيلت و ز دها . كه كند در سلّه گر هست اژدها

165. *Tedbîr ve dühâdan yüz füsûn getirir ki, her ne kadar ejderhâ ise de sepete koyar.*

"Der selle kerden", sepete koymak demektir; habsetmekten kinâyedir. "Hîle", lügatte "kuvvet ve çâre ve tedbîr" ma'nâsınadır. "Dühâ", zekâvet ve âlimlik ve cesâret ma'nâlarınadır. "Füsûn", sihirbazlık. Ya'ni, "Şeytan tedbîr ve zekâvet cinsinden birçok sihirbazlık ızhâr eder ki, bir kimse her ne kadar ilimde ve zekâda ejderhâ gibi kavî olsa bile onu yolundan alıkoyup kendinin dalâlet sepeti içine hapseder." Binâenaleyh hiçbir kimse benim dirâyetim ve zekâvetim vardır, şeytanın esîri olmam diyemez.

گر بود آب روان بر بنددش . ور بود حبر زمان بر خنددش

166. *Eğer akıcı su olsa, onu bağlar; ve eğer zamânın âlimi olsa ona güler.*

Abdülkerîm-i Cîlî (k.s.) *el-İnsânü'l-Kâmil* ismindeki eserinde buyurur ki: "Şeytanın külliyet i'tibâriyle vesâit-ı ıdlâli yedidir: 1- Dünyâ ve dünyânın sû-

retleridir. 2- Tabîat ve şehevât ve lezzâttır. 3- Sâlih amellerdir. 4- Niyetler ve amellerdeki tefâzuldur. 5- İlimdir. 6- Âdât ve taleb-i râhattır. 7- Maârif-i ilâhiyyedir. Bunların cüz'iyyâtı nazar-ı i'tibâra alınırsa doksan dokuza bâliğ olur." "Hıbr", âlim ve zekî ve yahûdîlerin âlimi demektir.

عقل را با عقل یاری یار کن　　　　أَمْرُهُمْ شُورَى بخوان و کار کن

167. *Aklı bir yârin aklına yâr et! "Emruhum şûrâ"yı oku ve amel et!*

"Yâr"dan murâd, insân-ı kâmildir. İkinci mısrâ'da sûre-i Şûrâ'da vâki' olan وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (Şûrâ, 42/38) ya'ni "O kimseler ki Rablerine icâbet ettiler ve namaz kıldılar; ve onların emri aralarında meşveret üzerinedir; ve onları irzâk ettiğimiz şey cinsinden infâk ederler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ey sâlik, mâdemki sen ne kadar zekî ve âlim olsan, şeytanın tuzağına tutulmamanın imkânı yoktur. O hâlde bir insân-ı kâmilin aklını kendi aklına yâr ve yardımcı et! Düşündüklerini onunla meşveret et! Ve âyet-i kerîmenin hükmüyle amel eyle de fikrinde ilkāât-ı şeytâniyyeden eser olup olmadığını anla! Zîrâ insân-ı kâmil şeytanın ilkāâtını derhal bilir ve sana îzâh eder.

نواختن مصطفی علیه السلام آن عرب مهمان را و تسکین دادن او را از اضطراب و گریه و نوحه که بر خود می‌کرد از خجالت و ندامت و آتش نومیدی

Mustafâ (a.s.)ın o Arab misâfiri okşaması ve onu ıztırâbdan ve hacâlet ve nedâmet ve ümîdsizlik ateşinden dolayı kendi nefsi üzerine ettiği girye ve nevhadan teskîn etmesi

این سخن پایان ندارد آن عرب　　　　ماند از الطاف آن شه در عجب

168. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O Arab o şâhın eltâfından taaccübde kaldı.*

Ya'ni, şeytanın insanı aldatıp yerden yere çarpması hakkındaki sözlerin nihâyeti yoktur. Biz misâfir Arab kıssasına rücû' edelim: O misâfir Arab dün-

yâ ve âhiretin şâhı ve sultânı olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin lütuflarından ve okşamalarından taaccübde kaldı.

خواست ديوانه شدن عقلش رميد   دست عقل مصطفى بازش كشيد

169. *Deli olmak istedi. Onun aklı ürktü. Mustafâ'nın aklının eli onu tekrar çekti.*

Ya'ni, "Yaptığı rezâlete karşı nâil olduğu iltifât-ı Risâletpenâhî'yi bir türlü aklına sığdıramadı. Aklı ürktü, az kaldı deli olacaktı. Fakat Mustafâ (a.s.) Efendimizin akl-ı kâmilinin kudreti onu tekrar akıl dâiresine çekti." "Dest", burada "kudret" ma'nâsınadır.

گفت اين سو آ بيامد آن چنان   كه كسى بر خيزد از خواب گران

170. [170] *Dedi: "Bu tarafa gel!" Geldi. Öyle ki bir kimse ağır uykudan kalkar.*

Resûl-i Ekrem hazretleri o misâfir Arab'a hitâben buyurdu ki: "Bu tarafa gel!" O da ağır uykudan uyanan bir kimse gibi o tarafa geldi.

گفت اين سو آ مكن هين با خود آ   كه از اين سو هست با تو كارها

171. *Dedi: "Bu tarafa gel, yapma, âgâh ol, kendine gel! Zîrâ bu tarafta senin ile işler vardır."*

"Bu taraf"tan murâd, akıl ve ayıklık tarafıdır. Zîrâ o Arab mertebe-i akıldan sekr ve cezbe tarafına gitmiş idi. Resûl-i Ekrem hazretleri onu cezbe tarafında bırakmayıp ayıklık ve sahv tarafına da'vet buyurdu da dedi ki: "Bu akıl tarafına gel, sarhoşluk yapma, âgâh ol ve kendine gel! Zîrâ bu akıl tarafında seninle görülecek işler vardır." Hind nüshalarında birinci mısrâ' گفتش اين سودا مكن هين باخود آ sûretinde, ya'ni, "Ona dedi ki: Bu sevdâyı yapma, âgâh ol, kendine gel!" demek olur. "Sevdâ"dan murâd, sevdâ-yı sekr ve cezbedir. Meâlen her iki mısrâ' dahi birdir.

آب بر رو زد در آمد در سخن   كاى شهيد حق شهادت عرضه كن

172. *Yüzüne su vurdu, söze geldi. Dedi ki: "Ey Hakk'ın şâhidi, şehâdet arz et!"*

Resûl-i Ekrem hazretleri yüzüne su serpti. O baygınlıktan ayıldı ve söz söylemeye başlayıp dedi ki: "Ey Hakk'ın şâhidi, bana şehâdetin tarzını telkîn et ve müslüman olmak için ne demek lâzım ise bana öğret de onu söyleyeyim!" "Şehîd-i Hak" ta'bîriyle فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

(Nisâ, 4/41) ya'ni "Her ümmet peygamberlerini şâhid getirdiğimiz vakit onların hâli nasıl olur? Yâ Habîbim, seni de onların üzerine şâhid getirdik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu şehâdetin sırrı budur ki, eğer hazret-i şehâdette irsâl-i rusül olunup "marzî olan sırât-ı müstakîm" ile "mağzûb olan sırât-ı müstakîm" ta'rîf olunmamış olsa, her ayn-ı sâbitenin isti'dâd ve kâbiliyyet-i zâtiyyesinden ibâret hüccet-i bâliğa fiilen zâhir ve şühûd ile tevessuk edememiş olurdu. Zîrâ âlem-i şehâdet âlem-i ef'âldir.

تا گواهی بدهم و بیرون شوم   سیرم از هستی در آن هامون شوم

173. *"Tâ ki şâhidlik vereyim ve dışarıya gideyim! Varlıktan doydum, o sahrâ içinde öleyim!"*

"Şâhidlik vermek", tasdîk-ı vahdet-i ilâhî ve nübüvvettir. Ya'ni لا اله الاالله محمد رسول الله ["Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlüllah"] demek ve bu kelime-i şehâdeti söylemektir. "Hâmûn", geniş sahrâ demektir. "Hestî"den murâd, vücûd-i mecâzîdir. Ya'ni, "Kelime-i şehâdeti söyleyeyim ve bu vücûd-ı mecâzîden dışarıya çıkayım! Zîrâ ben artık bu vücûd-ı mecâzîden doydum. Vücûd-ı hakîkînin dîğer geniş sahrâsı olan âlem-i rûhâniyyette olayım!"

Ma'lûm olsun ki, bu kelime-i şehâdeti lisânen söylemek kâfî değildir. Zîrâ bunu münâfıklar ve kâfirler de söyleyebilirler. Lisânen söylemekle berâber kalbi de tasdîk etmelidir; ve tasdîk-ı kalbînin dahi merâtibi vardır. Mü'minlerden bir tâife "Allah birdir, peygamber haktır!" dedikten sonra Hakk'ın vücûdu ile eşyânın vücûdunu ayrı görür ve iki vücûd isbât eder. Bunlar "ulemâ-i zâhire"dir; ve bunlara tâbi' olan avâm-ı mü'minîndir. Keserât-ı eşyâ bunları vücûdun birliğini görmekten hicâba düşürmüştür. Dîğer bir tâife dahi "Allah birdir, peygamber haktır!" dedikten sonra "Varlık ancak Hakk'ın varlığıdır ve bu eşyâ Hakk'ın varlığında zâhir olan o vücûd-ı vâhid-i hakîkînin sıfât ve esmâsının mezâhiridir ve vücûd-ı mecâzîdir" derler. Binâenaleyh bu eşyânın vücûd-ı mecâzîsi vücûd-ı hakîkînin vahdetini görmeğe hicâb olmaz. İmdi bu âlem-i kesâfetteki ihtilâfât ve küfür ve nifâk ve kıyl ü kâl hep bu vücûd-ı mecâzîyi görüp, Hakk'ın vücûdunun vahdetini görmemekten mütevelliddir.

Bu îzâhâttan anlaşıldığı üzere bu vücûd-ı mecâzînin hâricine çıkmak zikrettiğimiz ikinci mertebedeki tasdîk-ı kalbî ile mümkin olur. Zîrâ birinci mertebedeki tasdîk-i kalbîde, varlık mülâhazasında şirk-i hafî henüz bâkîdir. Misâfir, nazar-ı peygamberî ile bu ikinci mertebedeki tasdîk-i kalbîye nâil olmuş ve lisânen dahi söylemek üzere kelime-i şehâdetin telkînini niyâz etmiştir.

ما درين دهليز قاضئ قضا   بهر دعوئ الستيم و بلى

174. *Biz kazâ kadısının dehlizlerinde elest ve belâ da'vâsı içiniz.*

"Dihlîz", "iki kapı arası" demektir ki, "dünyâ" murâd olunur. Zîrâ dünyânın vaziyeti budur. Bir kapısı doğum ve bir kapısı da ölüm kapısıdır. "Kazâ kadısı"ndan murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. "Elestîm" ile "Elestü bi-rabbiküm?" Ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbına ve "belâ" ile ervâhın bu hitâb-ı ilâhîye "Evet!" diyerek verdiği cevâba işâret buyrulur. Ya'ni ezelde Hak Teâlâ bizim ervâhımıza hitâben "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitâb buyurmuş ve biz de "Evet!" diye cevâb vermiş idik. Bizim dünyâya gelişimiz bu iki da'vâya şehâdet-i kavliyye ve fiiliyyede bulunmamız için vâki' oldu. Zîrâ Allah Teâlâ için her birimiz hakkındaki hüccet-i bâliğa bizim bu şehâdetimiz ile sâbit olacaktır.

كه بَلى گفتيم و آن را ز امتحان   فعل و قول ما شهودست و بيان

175. *Zîrâ biz "Belâ!" dedik ve onu imtihandan nâşi fiilimiz ve kavlimiz şuhûd ve beyândır.*

Zîrâ biz âlem-i ervâhda hitâb-ı ilâhîye "Belâ!=Evet!" diye cevâb verdik. Vaktâki bu âlem-i kesâfete geldik ve bu âlem-i kesâfetin ahkâmında müstağrak olduk. Bizi bu hâl-i ezelîmizden âgâh etmek için Hak Teâlâ peygamber gönderdi ve bu da'vâmıza kavlen ve fiilen şehâdete da'vet olunduk. Ya'ni, Hakk'ın rubûbiyyet-i mutlakasını tasdîke da'vet olunduk ve Hak Teâlâ bizi bu sûretle imtihan buyurdu. İmdi bizim bu âlemde o rubûbiyeti lisânımız ile ikrâr ve fiilimizle de tasdîk etmemiz bu da'vâlara şehâdettir. Şehâdet-i kavlî kelime-i şehâdet ve şehâdet-i fiilî ise namaz ve oruç ve hacc gibi ibâdât-ı bedeniyyedir.

از چه در دهليز قاضى تن زديم   نى كه ما بهر گواهى آمديم

176. *Neden kādînın dehlizinde sustuk? Biz şehâdet için gelmedik mi?*

Hüküm sâhibi olan Hakk'ın bu dünyâsında, mâdemki ezelde ikrâr ettiğimiz rubûbiyyet-i mutlakaya şehâdet için geldik, o hâlde niçin sustuk? Şehâdette tevakkuf ettik? Biz bu dünyâya ezeldeki ikrârımızı kavlen ve fiilen tahakkuk ettirmek için gelmedik mi?

چند در دهليز قاضى اى گواه   حبس باشى ده شهادت از پگاه

177. *Ey şâhid, ne vakte kadar kādînın dehlizinde habs olursun? Erkenden şehâdet ver!*

"Pegâh", seher vakti, sabahleyin, erken ma'nâsınadır. "Ey bu dünyâya ezeldeki ahdine şehâdet için gelen insan! Hakk'ın bu keserât âleminde ve dehlizinde ne vakte kadar habsolursun ve vücûd-ı mecâzî hükmü altında mukayyed bulunursun? Erkenden ve acele şehâdet et ve kavlen ve fiilen ahdine sadâkat göster!" Zîrâ er geç elbette şehâdet edeceksin. Zîrâ şehâdet için geldin. Eğer burada gönül rızâsı ile şehâdet etmezsen cezâya mahkûm olarak dîğer mevtında şehâdet edersin.

ز آن بخواندندت بدین جا تا که تو   آن گواهی بدهی و ناری عتو

178. *Ondan dolayı seni buraya çağırdılar, tâ ki sen o şâhidliği veresin ve inâd getirmeyesin!*

"Nârî", "ne-yârî" kelimesinin muhaffefidir. "Âverden" masdarının muzâri'-i menfîsidir. "Utüvv", [=utû] haddi tecâvüz etmek ve serkeşlik ve inâd etmek demektir. Bu beyt-i şerîfde الَّذي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (Mülk, 67/2) ya'ni "Allah Teâlâ öyle Allah'tır ki sizin hanginizin a'mâli daha güzel olduğunu imtihân için ölümü ve diriliği yarattı" ve وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدينَ منكُمْ وَالصَّابِرينَ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizden sâbirleri ve mücâhidleri bilmemiz için sizi imtihan ederiz" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur. Zîrâ mücâhidler ve sâbirler ve hüsn-i amel sâhibleri ezelde ilm-i icmâlî ile Hakk'ın ma'lûmu idi. Bu âlemde de ilm-i tafsîlî ile ma'lûm olur. Çünkü âlem-i şehâdet âlem-i tafsîldir. Binâenaleyh biz bu âleme ezeldeki şehâdet-i icmâliyyemizin kavlen ve fiilen şehâdet-i tafsîliyyesi için geldik.

از لجاج خویشتن بنشسته‌ٔ   اندر این تنگی لب و کف بسته‌ٔ

179. *Kendi inâdından bu darlık içinde oturmuşsun. Dudak ve el bağlamışsın.*

"Lecâc", inâd etmek; "darlık"tan murâd âlem-i sûret olan dünyâdır. "Dudak bağlamak"tan murâd, lisânen tasdîk etmemek ve "el bağlamak"tan murâd, ibâdât-ı fiiliyyeden imtinâ' etmektir. Ya'ni, "Ey şâhid, sen nefsinin inâdından dolayı bu dar olan âlem-i sûret içinde oturmuşsun. Hakk'ın vahdâniyetini ve rubûbiyyet-i mutlakasını tasdîk etmiyorsun ve tasdîk-ı lisânî icâbı olan ibâdât-ı bedeniyye ve fiiliyyeden dahi imtinâ' ediyorsun."

تا نه بدهی آن گواهی ای شهید   تو از این دهلیز کی خواهی رهید

180. *Ey şâhid, o şehâdeti vermedikçe sen bu dehlizden ne vakit kurtulacaksın?*
[180]

"Dehliz"den murâd, âlem-i süflîdir. Ya'ni, "Vahdâniyet-i ilâhiyyeyi ve nübüvveti kalben tasdîk ve lisânen ikrâr etmeyen kimsenin makarrı âlem-i süflîdir. Bu tasdîk ve ikrârı îfâ etmedikçe bu âlem-i süflîden kurtulmana imkân yoktur; ve âlem-i süflî ise ayn-ı cehennemdir."

یك زمان كارست بگزار و بتاز   كار كوته را مكن بر خود دراز

181. *Bir zaman amel vardır. Edâ et ve koş! Kısa işi kendi üzerine uzun yapma!*

Bu beyt-i şerîfde iki vecih vardır. Birisi sâliklere ve dîğeri umûm insanlara hitâbdır. Sâliklere olan hitâb budur ki: "Ey sâlik, tarîk-ı Hak'ta sülûk bir zamâna mahsûsdur ki, bu terbiye-i husûsiyyedir; ve mücâhedât ve riyâzât ile amel etmek, bir mürşid-i kâmilin bu terbiye-i husûsiyyesi sâyesinde, mevhûm olan varlığından geçinceye kadar[dır]; ondan sonra mücâhedeye ve riyâzâta hâcet yoktur. Hayatta oldukça ferâiz ve vâcibât ile amel kâfîdir. Binâenaleyh bu mücâhedât ve riyâzâtı kısa bir zamâna mahsûs olmak üzere îfâ et ve sülûkünde koş! Eğer bu terbiye-i husûsiyye altına girmez isen böyle kısa bir zamana mahsûs olan işi terbiye-i umûmiyye-i ilâhiyye altında kendi nefsine uzun yapmış olursun. Zîrâ terbiye-i umûmiyye-i ilâhiyye pek uzun sürer."

Umûm insanlara olan hitâb budur ki: "Ey insan, seni akıl ve idrâk ile sâir mahlûkāt üzerine mufazzal ve mükerrem olarak sûret-i insâniyye ile bu âlem-i süflîye gönderdiler. Nitekim âyet-i kerîmede لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/4-5) ya'ni "Biz insanı ahsen-i takvîm üzere yarattık. Sonra esfel-i sâfilîne reddettik" buyrulur. İmdi vahdet-i vücûd-ı ilâhiyyeyi ve rubûbiyyet-i mutlakayı ve sübût-ı Hakk'ı kısa bir zamandan ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyyede bu akıl ve idrâk sayesinde tasdîk ve ikrâr et! Eğer nefsinin inâdından dolayı bu tasdîk ve ikrârdan imtinâ' edersen pek uzun olan hayât-ı uhreviyyede türlü türlü terbiye-i azâbiyye ile sana bu tasdîk ve ikrârı yaptırırlar. Çünkü hakîkat-i insâniyye sende emânettir. Bu emâneti mutlakā edâ edeceksin. Binâenaleyh kısa işi kendi üzerine uzun yapma!"

خواه در صد سال و خواهی یك زمان   این امانت واگزار و وارهان

182. *İster yüz yılda ve ister bir zamanda bu emâneti edâ et ve kurtul!*

Ey sâlik veyâ insan, bu emâneti hayât-ı dünyeviyyende akıl ve dirâyetine göre ister kısa bir zamanda ve ister yüz yıl olan ömrünün içinde edâ et! Pek uzun olan hayât-ı uhreviyyedeki terbiye-i azâbiyyeden kurtul. Zîrâ bir

mü'min, eğer hayât-ı dünyeviyyesinde kendi nefsinin rubûbiyetinden kurtulup rubûbiyet-i mutlakayı hâlen ve zevkan idrâk etmeden âhirete intikāl ederse, orada cennete bile girse râhat-ı mutlakayı bulamaz. Gerçi kâfirlere ve münkirlere nazaran cennette râhat ve ni'met içindedirler. Fakat mak'ad-i sıdkta olan ehassu'l-havâssa nazaran râhat değildirler. Kâfirler ve münkirler ise terbiye-i azâbiyye içinde olduklarından ıztırâb-ı dâimededirler.

در بیان آن که نماز و روزه و همه چیزهای بیرونی گواهیهاست بر نور اندرونی

Onun beyânındadır ki namaz ve oruç ve bütün zâhirî hayırlar bâtınî olan nûr üzerine şâhidliklerdir

این نماز و روزه و حج و جهاد   هم گواهی دادنست از اعتقاد

183. *Bu namaz ve oruç ve hac ve cihâd dahi i'tikāddan şâhidlik vermektir.*

Namaz ve oruç ve müdâfaa-i dîn ve ırz ve memleket için düşmana karşı olan harb yalnız ibâdât-ı bedeniyyeden olduğundan bu husûsta fakîr ve zengin müsâvîdir. Ve hac ise hem ibâdât-ı bedeniyyeden ve hem de ibâdât-ı mâliyyeden olduğundan bu ibâdeti yalnız zenginler yapabilir ve onlara farzdır. Bu beyt-i şerîfde ibâdât-ı bedeniyye beyân buyrulmuştur. Ya'ni, "Namaz ve oruç ve hac ve cihâd insanın bedenine ve zâhirine; ve i'tikād ise bâtınına ve kalb ve fikrine taalluk eder. Ve insanın cisminin hareketi bâtınında hâkim olan fikir ve i'tikādı sebebiyle vukū'a geldiğinden bu ibâdetler insanın i'tikādının şâhidi olur."

این زکات و هدیه و ترك حسد   هم گواهی دادنست از سر خود

184. *Bu zekât ve hediye ve hasedin terki dahi kendi sırrından şâhidlik vermektir.*

"Sır"dan murâd, ahlâktır. Zîrâ zekât yalnız ibâdet-i mâliyyedendir. Malının zekâtını müstehıklara veren bir kimsenin i'tikādı sâbit olmakla berâber mâl-i dünyâya hırsı ve tama'ı olmadığı da anlaşılır. Ve hediye vermek dahi kezâ malını bezletmektir. Binâenaleyh bir kimse bir dostuna hediye verdiği

vakit ona karşı hem muhabbeti ve hem de hediyesinin kıymeti nisbetinde de keremi anlaşılır; ve hemcinsinin fazlına karşı hasedi terk ettiği vakit dahi tab'an kerîm olduğu zâhir olur. Bu fiiller o kimsenin sırrının ve ahlâkının güzelliğine şehâdet eder.

خوان مهمانی پی اظهار راست　　کای مهان ما با شما گشتیم راست

185. *Misâfirlik sofrası, "Ey büyükler, biz size sâdık olduk!" diye ızhâr içindir.*

Birinci mısrâ'daki "râst", "râ" ile "est" kelimelerinden mürekkebdir. "Râ", tahsîs için ve "est", edât-ı haberdir. Binâenaleyh "pey" ile "râ" ma'nâda müttehiddir. Birisi zâid ve te'kîd içindir. İkinci mısrâ'daki "râst", "doğru ve tamâm ve müsâvât" ma'nâlarınadır ve bir kelimedir. Bu sûrette beytin kāfiyesi tamâm olur; ve eğer evvelki mısrâ'daki "râst"a dahi "doğru" ma'nâsı verilirse beyt kāfiyesiz olur. Ya'ni, "Bir kimse bir ziyâfet tertîb edip akrân ve emsâlini da'vet etse, onlara karşı bâtınını ve fikrini ızhâr edip "Biz size karşı sâdıkız ve adâvetimiz yoktur!" demiş olur."

هدیه‌ها و ارمغان و پیشکش　　شد گواه آن که هستم با تو خوش

186. *Hediyeler ve armağanlar ve pîşkeşler onun şâhididir ki senin ile hoşum.*

"Armağan", hediyenin mürâdifidir. "Pîşkeş", bir kimsenin kendisinden büyük olan bir kimseye gönderdiği hediyedir. Ya'ni, "Hediyeler o hediye gönderilen kimseye karşı: Ben seninle hoşum ve sana karşı muhabbetim ve sadâkatim vardır, diye şehâdet eder."

هر کسی کوشد بمالی یا فسون　　چیست دارم گوهری در اندرون

187. *Her bir kimse bir hâl ile yâhud füsûn ile çalışır; ne der? "İçimde bir gevher tutarım."*

"Füsûn", "efsûn"un muhaffefi olup lügatte "sihir ve azâim" demektir. Mecâzen "mekr ve hîle" ma'nâsında da müsta'meldir (*Bahâr-ı Acem*). "Her bir kimse mâl bezlederek veyâ birtakım hîle ve tedbîr yaparak çalışır. Bu ne demektir? Benim içimde bir fikrim ve ma'nevî gevherim vardır, demek olur." İkinci mısrâ'ın tefsîr ve tavzîhi âtîdeki beytin birinci mısrâ'ıdır.

گوهری دارم ز تقوی یا سخا　　این زکات و روزه بر هر دو گوا

188. *"Takvâdan yâhud sehâdan bir gevher tutarım." Bu zekât ve oruç her ikisi üzerine şâhiddir.*

"Takvâ", "perhîz" demektir ki, kişi nefsini kendi hazzına bırakmayıp namaz ve oruç ve hac ve cihâd gibi ibâdât-ı bedeniyye ile meşgûl etmektir. "Sehâ", cömertlik ve malını bezletmektir. Ya'ni, "Her bir kimse, benim içimde ma'nevî bir gevher vardır, ya'ni takvâdan ve sehâdan bir gevhere mâlikim diye bir mal bezlederek veyâhud zekât ve oruç gibi birtakım dînî tedbirlere tevessül ederek çalışır. İşte bu zekât onun sehâsına ve oruç takvâsına şâhiddir."

روزه گوید کرد تقوی از حلال　　　در حرامش دان که نبود اتصال

189. *Oruç der: "Helâlden perhîz etti. Bil ki onun harâma ittisâli olmaz!"*

Oruç tutan bir kimsenin bu orucu lisân-ı hâl ile der ki: "Bu sâim, nefsini helâl olan hazzından perhîz etti. Onun harâm olan huzûzât-ı nefsâniyyesi ile hiçbir alâkası olmadığına ben şehâdet ederim!"

و آن زکاتش گفت کو از مال خویش　　　می‌دهد پس چون بدزدد ز اهل کیش

190. [190] *Ve onun o zekâtı dedi ki: "O kendi malından veriyor. Dîn ehlinden nasıl çalar?"*

"Ve zekât veren kimsenin verdiği zekât dahi lisân-ı hâl ile der ki: "Bu zekâtı veren kimse kendi malından müstehak olan fakîre, fukarâya bezlediyor. Din ehlinin malını nasıl çalar?" "Dîn ehli" kaydından murâd, harbî olan küffârın malıdır. Zîrâ bir mü'min harbî olan bir kâfirin malını mekân-ı muhrezden gizlice alsa, mal ganîmet olduğu için ona helâl olur.

گر بطراری کند پس دو گواه　　　جرح شد در محکمهٔ عدل اله

191. *Eğer tarrarlık ile yaparsa o hâlde iki şâhid, ilâhın adli mahkemesinde mecrûh oldu.*

"Tarrâr", yan kesici ma'nâsınadır. Burada halkın ma'neviyâtını kendi tarafına çalan ve celbeden riyâkârdan kinâyedir. Ya'ni, "Bir kimse zekâtı ve orucu halka gösteriş olmak üzere yapıp halkın ma'nevîyâtını ve kalblerini kendi tarafına celbetmek kasdında bulunursa bu iki şâhid, adâlet-i ilâhiyye mahkemesinde mecrûh ve merdûd olur."

هست صیاد ار کند دانه نثار　　　نی ز رحم و جود بل بهر شکار

192. *Eğer avcı tâne saçarsa merhamet ve kerem cihetinden değil, belki şikâr içindir.*

Ya'ni, riyâkâr olan kimse avcıya benzer. Avcı yerlere birtakım yemler saçar. Bu karnı aç olan kuşlara merhamet ve kerem ettiğinden dolayı değildir. Belki onları tutup helâk etmek içindir. Bir riyâkâr dahi alenen fukarâya zekât verir ve kendisini ehl-i takvâ sûretinde gösterir ise ihlâsından dolayı değildir, o bîçâreleri avlayıp menfaat-i nefsâniyyesine âlet etmek ve onların ma'nâlarını öldürmek içindir. Binâenaleyh onun bu ameli îmânının şâhidi değildir.

هست گربه روزه دار اندر صيام　　خفته کرده خويش بهر صيد خام

193. *Sıyâm vaktinde kedi oruç tutucudur. Hamı avlamak için kendisini uyumuş yapmıştır.*

Meselâ bir ev kedisi ramazanda ev halkı oruçlu olduğu için bittabi' yemek yemezler ve kediye dahi sofra artığı verilemez. Ev halkı gibi o da sûretâ oruçlu gibi kalır ve evin bir köşesinde elini yüzünü yalamakla meşgūl olduktan sonra kıvrılıp yatar ve uyumağa başlar. Onu uykuda ve zararsız zanneden ham ve gāfil bir fâre veyâ kuş civârında dolaşmaya başladığı vakit hemen yerinden fırlayıp yakalar ve helâk eder. Riyâkâr olan kimseler dahi gāfilleri avlamak için uyumuş bir kediye benzerler.

کرده بد ظن زين کژى صد قوم را　　کرده بد نام اهل جود و صوم را

194. *Bu eğrilikten dolayı yüz kavmi fenâ zanlı etmiştir. Ehl-i cûd ve savmı kötü adlı etmiştir.*

Gösteriş için ehl-i sehâ ve takvâ görünenler bu eğriliklerinden dolayı birçok muhtelif kavimleri hakîkî kerem ve savm ehli hakkında fenâ zanna düşürmüştür ve onların adını da fenâya çıkarmıştır. Nitekim Müslümanlığın hakāyıkından bîhaber olup Müslümanlık'taki amelleri bir âdet hükmüne koymuş olan bizler, gayr-i müslim olan akvâmı kendimizden tebrîd ve teb'îd ettik. Zîrâ onlar bizi Müslümanlığın mümessili zannettiler. Halbuki kabâhat Müslümanlığın değil, belki müslümanlığımızın idi.

فضل حق با اين که او کژ مى‌تند　　عاقبت زين جمله پاکش مى کند

195. *Onu bu eğri dolaşmasıyla berâber Hakk'ın fazlı âkıbet onu bu cümleden pâk eder.*

"Tenîden" masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "bir şeyin etrâfında dolaşmak" ma'nâsındadır. Ya'ni, "Riyâkar olan kimse kendisini ehl-i

sehâ ve takvâya benzeterek halkı aldatıp ağrâz-ı nefsâniyyesini te'mîn etrâfında dolaşmak ile berâber Hakk'ın fazlı ve inâyeti nihâyet bir gün onu îkāz ederek bu kötü niyetlerden ve maksadlardan pâk eder." Bu beyt-i şerîfde من تشبه بقوم فهو منهم ya'ni "Kim ki kendisini bir tâifeye benzetirse, o onlardandır" hadîs-i şerîfinin sırrına işâret buyrulur.

Ma'lûmdur ki, teşebbüh ve benzemek ya ehl-i bâtıla veyâhud ehl-i Hakk'a olur. Ehl-i bâtıla teşebbühün gerek niyet ve bâtında ve gerek amelde ve zâhirde şeâmeti ve uğursuzluğu meydandadır. Ehl-i Hakk'a olan teşebbühün niyette ve bâtında şeâmeti var ise de, amelde ve zâhirde şeâmeti yoktur. Zîrâ riyâkârın her ne kadar niyeti fâsid ise de, a'mâl-i zâhiresi emr-i ilâhîye muvâfık ve avâm için şâyân-ı imtisâl olduğundan cem'iyyet-i beşeriyye için faydadan hâlî değildir. İşte bu faydanın berekâtıyla Hakk'ın fazl ve inâyeti bir gün onu bu kötü niyetinden de vazgeçiriverir; ve amel-i zâhirdeki mümâresesi sebebiyle büsbütün ehl-i ihlâs ve takvâ silkine dâhil olur. Zîrâ rahmet-i ilâhiyye kullar hakkında mebzûldür.

سبق برده رحمتش و آن غدر را   داده نوری که نباشد بدر را

196. *Onun rahmeti sebk götürmüş; ve o gadr için bir nûr vermiştir ki ay için olmaz.*

Bu beyt-i şerîfde سبقت رحمتی علی غضبی ya'ni "Benim rahmetin gazabımı geçmiştir" hadîs-i kudsîsine işâret buyrulmuştur. Ya'ni, "Hak Teâlâ'nın rahmeti aslî ve gazabı ârızî olduğundan asl olan rahmet, ârızî olan gazabdan ileridedir. Binâenaleyh o riyâkârın bâtınına zâhiri ayda bile olmayan bir nûru ihsân eder."

کوششش را شسته حق زین اختلاط   غسل داده رحمت او را زین خُباط

197. *Onun sa'yini Hak bu ihtilâttan yıkamıştır. Rahmet ona bu hubâttan gasl vermiştir.*

"Hubât", delilikle müşâbih bir illetin adıdır; ve bir kimse deli olmadığı hâlde ca'lî olarak delilik yapmaktır. Ya'ni, "Riyâkâr amel-i sâlih ile fâsid olan niyetinin tahakkukuna çalışır. Binâenaleyh onun çalışmasında salâh ile fesâd karışıktır. Fakat Hakk'ın fazlı onun bu çalışmasını bu karışıklıktan yıkamış, hem niyeti ve hem de amel-i sâlih olmuştur. Rahmet-i ilâhiyye onu bu ca'lî delilikten temizlemiştir."

تا که غفاریّ او ظاهر شود   مغفر کلّیش را غافر شود

198. *Tâ ki onun gaffârlığı zâhir ola; O'nun külle mensûb olan miğferi gâfir ola!*

"Gafr", örtmek ve setretmek ma'nâsınadır. "Miğfer", başa giyilen tolga demektir ki, başı örttüğü için "miğfer" denilmiştir. "Gaffâr", esmâ-i ilâhiyyeden olup kulların aybını ve günâhını mübâlağa ile örtücü demektir. Ma'lûm olsun ki insanların ma'siyetlerinden âlem-i ma'nâda azâb meleklerinin ve ibâdetlerinden dahi rahmet meleklerinin sûreti peydâ olur. Eğer bir insan fenâlıktan Hakk'a rücû' edip istiğfâr ederse Hak Teâlâ o istiğfârdan bir libâs-ı rahmet halk edip onun o ma'siyetinden mahlûk olan azâb meleği üzerine örter. Binâenaleyh o ma'siyet hasenât sûretine tebeddül eder. Nitekim âyet-i kerîmede فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) Ya'ni "Allah Teâlâ onların seyyiâtını hasenâta tebdîl eder" buyrulur.

İşte gaffâriyetin ma'nâsı budur; ve Hak Teâlâ'nın bu gaffârlığının eseri yalnız insana mahsûs değil, belki cemî'-i eşyâda şâmildir. Nitekim nazarımızda pis ve murdar olan necislerin bu âlem-i kevndeki tebeddülât ve istihâlâtı ve onların murdarlıkları Hakk'ın gaffârlığı ile örtülüp ve temizlenip latîf şeylere mübeddel olduğu fennen sâbittir; ve âtîdeki sürh-ı şerîfde bu ma'nâ îzâh buyrulur. Bu beytin ikinci mısrâ'ı Hind nüshalarında سیئات جمله را غافر شود ya'ni "Cümlenin kötülüklerini o örtücü olur" demektir. Her iki ibâre arasında meâlen bir fark yoktur.

پاك كردن آب همه پليديها را و باز پاك كردن

خدای تعالی آب را از پلیدی ، لاجرم قدوس آمد حق تعالی

Suyun bütün murdarlıkları temizlemesi ve Hak Teâlâ'nın tekrâr suyu murdarlıktan temizlemesi. Şübhesiz Hak Teâlâ Kuddûs geldi

"Kuddûs", mübâlağa ma'nâsını beyân eden bir isimdir, hem ism-i fâil ve hem de ism-i mef'ûl ma'nâsında isti'mâl olunur. İsm-i mef'ûl ma'nâsında isti'mâl olunduğu vakit, "noksandan son derece münezzeh ve pâk" demek olur. İsm-i fâil ma'nâsına gelince "mübâlağa ile temizleyici" demektir. Her iki

ma'nâya göre de esmâ-i ilâhiyyedendir. Bu sürh-ı şerîfde ism-i fâil ma'nâsındadır.

آب بهر این بارید از سماك   تا پلیدان را کند از خبث پاك

199. *Su simâkden bunun için yağdı, tâ ki murdarları murdarlıktan pâk ede!*

"Simâk", "kendisiyle yükseklik hâsıl olan şey"e derler, burada "bulut" ma'nâsı murâd buyrulur. Ya'ni, "Su buluttan yeryüzündeki murdarları murdarlıktan temizlemek için yağdı ve döküldü."

آب چون بیکار گرد و شد نجس   تا چنان شد کآب را رد کرد حس

200. *Vaktâki su bî-kâr oldu ve necis oldu, hattâ öyle oldu ki, his suyu reddetti.*
[200]
Vaktâki buluttan dökülen temiz su yeryüzündeki kirleri ve murdarlıkları temizleyerek kendisi de mülevves ve işe yaramaz bir hâle geldi ve pis oldu. Hattâ o derece mülevves oldu ki, koklamak ve tatmak hisleri onu reddetti, ya'ni insan o suyu ne içti ne de başka işlerde kullandı.

حق ببردش باز در بحر صواب   تا بشستش از کرم آن آب آب

201. *Hak onu tekrar savâb denizine gönderdi. Nihâyet kerem cihetinden onu o suyun suyu yıkadı.*

"Bahr-i savâb"dan murâd, denizler ve bulutlardır. Ya'ni, "Hak Teâlâ o kirlenmiş olan suyu ya denize akıttı veyâhud güneşin harâretiyle tebahhur ettirip hevâ-yı nesîmîye çıkarttı; ve o kirlerden onu tasfiye etti." "Suyun suyu"ndan murâd Ankaravî hazretlerinin mütâlaasına göre "Hak Teâlâ hazretleri"dir. Zîrâ her şeyin hayâtı وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ["Biz her şeyi sudan yarattık"] âyet-i kerîmesi mûcibince sudan olduğu gibi, suyun hayâtı ve kıyâmı da Hak'tandır.

سال دیگر آمد او دامن کشان   هی کجا بودی بدریای خوشان

202. *O etek çekici olarak yine berrak su geldi. "Hey, nerede idin?" "Hoşlar deryâsında!"*

"Sâl", berrak su demektir (*Şemsü'l-Lügât*). Ya'ni, "O kirli suyun zerreleri birtakım süzgeçlerden geçtikten sonra tekrar berrak su olarak geldi." Zîrâ suyun zerresinin esâsı bir kısım müvellidü'l-humûza [:oksijen] ile iki kısım müvellidü'l-mâdır [:hidrojen]. Ve bunlar ecsâm-ı basîtadan olup onların esâsına

ârız olan kirlilik izâfî bir şeydir. Mertebe-i kesâfetteki taayyünlerini bırakıp mertebe-i letâfetlerine rücû' ettikleri vakit taayyün-i kesîflerine ârız olan kirden eser kalmaz; ve tekrar taayyün ve kesâfet âlemine döndükleri vakit berrak ve pâk olarak dönerler. Cenâb-ı Pîr efendimiz o berrak suya hitâben buyururlar ki: "Ey su, neredeydin?" Su lisân-ı hâl ile cevâb verip der ki: "Hoşlar deryâsında ve latîf olan anâsırın ve müfredâtın mecma'ında idim!"

من نجس زینجا شدم پاك آمدم — بستدم خلعت سوی خاك آمدم

203. *"Ben buradan necis oldum, temiz geldim, hil'at aldım, toprak tarafına geldim!"*

"Ben bu kesâfet âleminden kirlendim, necis ve pis oldum. Geldiğim âlem-i letâfete urûc ettim. Ondan sonra tekrar bu âlem-i taayyüne temiz ve berrak olarak geldim. Kirli olan libâsı çıkardım ve şâh-ı hakîkî tarafından temiz hil'at ve libâs aldım. Yine bu âlem-i kesâfete ve toprak tarafına geldim!"

هین بیایید ای پلیدان سوی من — که گرفت از خوی یزدان خوی من

204. *"Âgâh olun ey murdarlar, benim tarafıma gelin! Zîrâ benim huyum Hâlik'ın huyundan tuttu."*

Ya'ni, Hâlik'ın huyu günahları mahvetmek ve suyun huyu dahi pisliği izâle etmektir. Ve huy hilkate tâbi' olan bir sıfat olur. Bunun için "huy"a Arabî'de "hulk" ta'bîr ederler ve Hâlik'a nisbetle "huy" ıtlâkı, müşâkele ve muvâfakat bâbından olur. Hak hakkında "hulk", sıfat ma'nâsınadır. Nitekim "hulk", halk hakkında hilkatin lâzımı bir sıfat olur ve ondan münfekk olmaz. Ve mâdem sıfâtullah aslâ zâttan münfekk değildir ve onun zevâli muhâldir, binâenaleyh eğer ona adem-i infikâk i'tibâriyle "ahlâk" derlerse, iştikāktan kat'-ı nazar ile bir uzaklık yoktur. Ve hadîsde تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız" vârid olmuştur. (Sultan Veled hazretleri şerhinden tercüme).

در پذیرم جملهٔ زشتیت را — چون ملك پاکی دهم عفریت را

205. *"Senin bütün çirkinliğini kabûl ederim. İfrît'e melek gibi temizlik veririm."*

Ya'ni su lisân-ı hâl ile der ki: "Ey murdar olan, ben senin bütün kirliliğini çekip kendi zerrâtım arasına kabûl ederim." "Su"dan murâd, evliyâullâhın rûhu olduğuna göre o veliyy-i kâmil nefsin hayvâniyetinin mülevves sıfatlarıyla kirlenmiş olan insanlara hitâb edip buyurur ki: "Ey rûhunu sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves etmiş olan kimse, ben senin bu murdar sıfatlarını senden

çeker alırım ve senin rûhunu bir İfrît hâline koyan bu sıfatları aldıktan sonra seni melek gibi tertemiz yaparım."

چون شوم آلوده باز آن جا روم سوی اصل اصل پاکیها روم

206. *"Vaktâki bulaşmış olurum, tekrar o tarafa giderim. Pâkliklerin aslının aslı tarafına giderim."*

Su der ki: "Ben murdarların kirlerini kendime çekip bulaştığım vakit tekrar o bahr-i savâb tarafına giderim, ya'ni temizliklerin aslının aslı tarafına giderim." Veyâhud insân-ı kâmil der ki: "Ben sıfât-ı nefsâniyye kirleriyle mülevves olan mürîdlerin kirlerini yüklenip levs-i mâsivâya bulaştığım vakit tekrar bu keserâttan o vahdet tarafına giderim ki, o vahdet-i hakîkiyye temziliklerin aslının aslıdır. Çünkü sıfat-ı kuddûsiyyeti hâizdir."

دلق چیرکین بر کنم آن جا ز سر خلعت پاکم دهد بار دگر

207. *"Orada baştan kirli delkı çıkarırım; bana yine temiz hil'at verir."*

"Delk", eski ve yamalı libâs. Ya'ni, "Deryâ-yı vahdette başımdan o kirli olan eski libâsı çıkarırım. O temizliklerin aslının aslı olan vahdet-i hakîkiyye bana yeniden temiz bir libâs verir." Bu beyt-i şerîf dahi hem su ve hem de insân-ı kâmil lisânındandır.

کار او اینست و کار من همین عالم آرایست رب العالمین

208. *"Onun işi ve benim işim ancak budur. Âlemlerin Rabbi âlem süsleyicidir!"*

"Sıfat-ı kuddûsiyyeti hâiz bulunan Hak Teâlâ'nın işi benim gibi böyle kirlileri temizlemek ve benim işim dahi temizlendikten sonra yeniden kirlenmektir. Zîrâ onun her bir sıfat ve ismi bir mazhar ve meclâ ister; ve benim işim dahi bu mezâhir-i kesîre arasında kötülere bulaşarak kirlenmek ve kirlendikten sonra böyle temizlenmektir." Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri bu vücûd-i izâfî âleminde temiz ve murdar şeyler halk buyurmuştur. لِيَميزَ اللّٰهُ الْخَبيثَ مِنَ الطَّيِّبِ (Enfâl, 8/37) ["Allah'ın kirliyi temizden ayırt etmesi için.."] âyet-i kerîmesi mûcibince Hak Teâlâ temizden pisi ayırır ve âlemlerin mürebbîsi olan Hak Teâlâ hazretleri bu sûretle âlemi süsleyicidir."

گر نبودی آن پلیدیهای ما کی بدی این باز نامه آب را

209. *Eğer bizim o murdarlıklarımız olmasa idi izin-nâme suya ne vakit olurdu?*

"Bâz-nâme", icâzetnâme ve izin-nâme ma'nâsınadır. Ya'ni, "Eğer bizim maddî ve ma'nevî murdarlıklarımız olmasa idi, Hak Teâlâ maddî murdarlıkları temizlemek için suya ve ma'nevî murdarlıkları temizlemek için dahi insân-ı kâmile izin verir mi idi?"

کیسه های زر بدزدید از کسی   می‌رود هر سو که هین کو مفلسی

210. *Bir kimseden altın keselerini çaldı, "Âgâh olun, hani bir müflis!" diye*
[210] *her tarafa koşar.*

Bu beyt-i şerîf suyun ve insân-ı kâmilin hallerine misâldir. "Maddî ve ma'nevî temizlik", altın keselerine ve "murdarlar", müflislere teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, suyun ve insân-ı kâmilin halleri halkın keselerini çalıp: "Yâhu bir müflis yok mu, gelsin de ona altın vereyim!" diye i'lân eden kimseye benzer. "Çalmak" ta'bîrinin isti'mâlindeki nükte budur ki, "çalmak" kendinin olmayan malı gizlice almak demektir. Vücûdât-ı izâfiyyede olan maddî ve ma'nevî tahâretlerin hiçbirisi onların kendi sıfatları olmayıp hakîkatlerinin ve a'yân-ı sâbitelerinin tabîatı îcâbınca Hakk'ın sıfat-ı kuddûsiyyetinden gizlice aldıkları birer sıfattır. Nitekim الطبيعة سارقة ya'ni "Tabîat sârıktır" denilmiştir.

یا بریزد بر گیاه رسته‌ء   یا بشوید روی رو ناشسته‌ء

211. *Yâhud bir bitmiş ot üzerine dökülür. Yâhud bir yüzü yıkanmamışın yüzünü yıkar.*

Yâhud o maddî su tahâret hil'atini giydikten sonra neşv ü nemâ bulan ot üzerine dökülür. Veyâhud bir yüzü yıkanmamış ve kirli ve paslı kalmış olan bir kimsenin yüzünü yıkar. Ma'nâ-yı işârîsi: Yâhud o insân-ı kâmil keserât kirlerine ve mâsivâ alâkalarına bulaştıktan sonra âlem-i vahdete rücû' edip orada bu alâkâttan soyunduktan sonra âb-ı hayât mesâbesinde olan feyz-i ma'nevîyi bir yabânî ot gibi bitmiş olan efrâd-ı beşer üzerine döker veyâhud ulûm-ı zâhiriyye ve mâsivâ kirleriyle kalbinin yüzü kirlenmiş olan bir kimsenin kalbinin yüzündeki kirleri bu feyz-i ma'nevî ile tathîr eder.

یا بگیرد بر سر او حمال وار   کشتئ بی‌دست و پا را در بحار

212. *Yâhud o elsiz ve ayaksız bir gemiyi denizlerde hammal gibi başının üzerinde tutar.*

Ya'ni, tutmak için eli ve yürümek için ayağı olmayan gemileri su hamal gibi nasıl başının üstünde tutup taşır ise, insân-ı kâmil dahi hakîkati tutmak

ve Hak yolunda yürümekten âciz olan rûhları ve akılları deryâ mesâbesinde olan kendi rûh-i kudsîsinin üzerinde öylece taşır.

صد هزاران دارو اندر وى نهان　　ز انكه هر دارو برويد زو چنان

213. *Onda yüz binlerce devâ gizlidir. Zîrâ ki her devâ öyle ondan bitmiştir.*

O suda birçok hastalıkların ilâcı gizlidir. Zîrâ her ilâç, olduğu hâl üzere o sudan neşv ü nemâ bulmuştur. Onun için âyet-i kerîmede وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ["Her diri şeyi sudan kıldık"]; "Her şeyin hayâtı sudandır" buyurulmuştur. Çünkü her bir ilâç nebâttan ve nebât dahi sudan hâsıl olmuştur. Ma'deniyâtın istihâlâtı dahi kezâlik sudandır. Bunun gibi insân-ı kâmilin âb-ı hayât gibi olan canında dahi beşerin emrâz-ı ma'neviyyelerinin birçok ilâçları gizlidir.

جان هر دُرّى دل هر دانهٔ　　مى‌رود در جو چو داروخانهٔ

214. *Her bir incinin canı, her tânenin içi ırmakta eczâhâne gibidir.*

Her bir incinin canı sudur. Zîrâ inci sadefin ağzına nîsan yağmurunun damlamasından hâsıl olur. Hubûbattan her bir dânenin bâtını da sudur. Binâenaleyh su ırmak içinde bir eczâhâne gibi cereyân eder.

زو يتيمان زمين را پرورش　　بستگان خشك را از وى روش

215. *Zemînin yetimlerine perveriş ondandır. Kuru olan bağlanmışlara hareket ondandır.*

"Yeryüzünün yetimleri su ile beslenir; ve kuruyup neşv ü nemâdan bağlanmış olanlara hareket ve neşv ü nemâ o sudandır." Ma'nâ-yı zâhirîye göre "yeryüzünün yetimleri"nden murâd, nebâtât ve "kuru olan bağlanmışlar"dan murâd, dahi yine nebâttır. Ve ikinci mısrâ' te'kîd içindir. Ve ma'nâ-yı bâtınîye göre "su"dan murâd insân-ı kâmilin rûh-i kudsîsinin yağdırdığı ma'rifet yağmurlarıdır. "Yetimler"den ve "kuru olan bağlanmışlar"dan murâd, bu esfel-i sâfilînde mertebe-i hayvâniyyette kalmış ve insâniyeti ma'rifetsizlikten dolayı kuruyup neşv ü nemâdan kalmış olan insanlardır. Hind nüshalarında بستگان yerine تشنگان vâki'dir. Bu sûrette تشنگان خشك "Karanın susamışları" demek olur. Ve "huşk" burada, denizin zıddı olan "kara" ma'nâsınadır. Hattâ ba'zı nüshada "huşk" yerine "hâk" vâki' olmuştur. Ve "teşnegân-ı hâk", "toprağın susamışları" demek olur. "Teşnegân-ı huşk" ma'nâsı-

nın aynıdır; ve "teşne", bu ma'nâya göre "harîs olmak"tan kinâyedir. Hulâsa-i ma'nâ: "Karanın veyâ toprağın harîslerine ve deryâ tarafına hareket ve gidiş, o insân-ı kâmilin maârifindendir" demek olur.

استعانت آب از حق تعالی جل جلاله بعد از تیره شد

Bulanık olduktan sonra suyun Hak Teâlâ (c.c.)den istiânesi

چون نماند مایه اش تیره شود　　همچو ما اندر زمین خیره شود

216. *Vaktâki onun mayası kalmaz, bulanık olur, yeryüzünde bizim gibi âciz olur.*

Vaktâki suyun mayası ve aslı olan temizlik ve berraklık kalmaz, halkın kirleriyle bulanık bir hâle gelir, yeryüzünde bizim gibi âciz olup vazîfe-i tathîri icrâ edemez." "Hîre şüden" (خیره شدن), âciz olmak demektir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil halkı irşâd ve ıslâh için külliyyetiyle tenezzül edip halka müteveccih bulunduğu vakit, onun bâtınında, kir mesâbesinde olan suver-i mâsivâ münakkaş olur. Onun bu suverden saf olan rûh-ı âlîsi bulanır. İşte bu mertebe-i beşeriyyette ve keserât âleminde bizim gibi zevk-ı vahdetten muvakkaten hicâba düşer."

ناله از باطن بر آرد کای خدا　　آن چه دادی دادم و ماندم گدا

217. *Bâtınından nâle getirip der ki: "Ey Hudâ, o şeyi ki verdin, verdim ve fakîr kaldım."*

Su veyâ insân-ı kâmil, bâtınından nâle ve feryâd edip der ki: "Yâ Rab, bana verdiğin tahâret ve safveti senin kullarına dağıttım ve bende bir şey kalmadı; ve senin lutfuna muhtaç kaldım."

ریختم سرمایه بر پاك و پلید　　ای شه سرمایه ده هل من مزید

218. *"Sermâyeyi temiz ve murdar üzerine döktüm. Ey sermâye verici şâh, daha var mı?"*

Bu niyâz insân-ı kâmil tarafından olduğu takdirde; "temiz"den murâd, mâsivâ alâkātıyla mukayyed olan mü'minler ve "murdar"dan murâd, münkirler ve fâsıklardır. Ya'ni, "Ben safvetimi ve tahâretimi mü'minler ve münkirler üzerine döktüm; ve onların kalblerindeki mâsivâ nukūşu bana aksetti. Ey safvet ve tahâret sermâyesini verici olan şâh-ı hakîkî, sıfat-ı kudsiyyetinin daha ziyâde tecellîsi var mıdır? Bu tecellîye muhtâcım!"

ابر را گوید ببرجای خوشش　　　هم تو خورشیدا ببالا بر کشش

219. *Buluta der: "Onu latîf yere götür! Ey güneş sen dahi onu yukarıya çek!"*

Suyun münâcâtını kabûl buyuran Hak Teâlâ hazretleri buluta der ki: "O bulanık suyu latîf olan kendi zerrâtının arasına götür! Ey güneş, o su kesâfetinden dolayı olduğu yerden kımıldayamaz. Sen onu tebahhur ettirmek sûretiyle yukarıya ve o bulutun zerreleri arasına çek!" İnsân-ı kâmil hakkında dahi Cenâb-ı Hak rahmet bulutuna der ki: "Onun keserâta bulaşan canını pâk ve latîf olan âlem-i melekûta götür! Ve ey aşk güneşi, onu bu keserât-ı süfliyyeden suver-i ilmiyyeme ve vâhidiyetim mertebesine çek!"

راههای مختلف می‌راندش　　　تا رساند سوی بحر بی‌حدش

220. *Onu haddi olmayan deryâ tarafına eriştirinceye kadar muhtelif yollara sürer.*
[220]

Ma'lûmdur ki, yağmur üç hâdise-i tabîiyye netîcesinde husûl bulur: 1- Güneş sebebiyle vâki' olan tebahhur. 2- Hevâ-i nesîmînin hâl-i işbâ'a gelmesi. 3- Tekâsüf. Bu tekâsüf havada bulut husûlünü mûcib olur. Binâenaleyh bulutlar küçük damlacıklar hâlinde birleşen su buhârı kitleleridir. Yeryüzünde pis olan bir suyun zerreleri bu sûretle süzülerek bulut hâline gelir; ve temiz ve berrak bir hâle geldikten sonra tekrar yeryüzüne yağar. Bu yağış bağlara sahrâlara ve derelere ve bostanlara olduğu gibi doğrudan doğruya engin denizlere de olur. Ba'zı mahallerde berraklığı ve temizliği muhâfaza eder. Ba'zı mahallerde pis ve mülevves olur. İmdi mertebe-i kesâfete nüzûl eden sular her ne kadar berrak olsalar da evvelki mertebe-i letâfetlerinde değildirler. Her halde bulundukları kapların renklerine ve şekillerine tâbi'dirler. Ve mülevves olanlar ise hem letâfetlerini kaybetmişler ve hem de mukayyed bulunmuşlardır. Binâenaleyh onlar bu iki hallerinde de Hak'tan, evvelki letâfetlerini niyâz ederler. Bu misâle mutâbık olarak insân-ı kâmilin rûhunu Hak Teâlâ, mezâhir-i esmâ ve sıfât olan bu âlem-i kesret ve kesâfet içinde âlem-i vahdete varıncaya kadar muhtelif yollara ya'ni muhtelif esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye yollarına sürer. Zî-

râ onlar esmâ-i müteferrika mezâhiri olan ibâdı tathîr ve ıslâha me'murdurlar. Sular bulunduğu kabın rengine tâbi olduğu gibi onlar da لون الماء لون انائه ["Suyun rengi, içinde bulunduğu kabın rengidir"] kavli mûcibince irşâd-ı ibâd için erbâb-ı müteferrika mezâhirinin rengine boyanırlar.

خود غرض زین آب جان اولیاست　　کو غسول تیرگیهای شماست

221. *Bu sudan garaz evliyânın canının suyudur. Zîrâ o sizin bulanıklıklarınızı mübâlağa ile yıkayıcıdır.*

Ya'ni, bu zikrettiğimiz "su"dan garaz ve maksûdumuz, evliyânın âb-ı hayât mesâbesinde olan canıdır. Zîrâ onun rûh-i pâki, ey erbâb-ı müteferrika mezâhiri olan insanlar, sizin bulanıklıklarınızı çok yıkayıcıdır.

چون شود تیره ز غسل اهل فرش　　باز گردد سوی پاکی بخش عرش

222. *Vaktâki ehl-i ferşin gaslinden bulanık olur, arşa temizlik bahşedicinin tarafına döner.*

"Ehl-i ferş"den murâd, arzın sâkinleri; ve burada "arş"dan murâd, insân-ı kâmilin kalbidir. "Arşa tahâret bahşedici"den murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. Evliyânın canına vâki' olan bulanıklığın esbâbı muhteliftir. Evvela cismânî kimseleri irşâd için onların renklerine girmek zarûreti ve sâniyen hîn-i irşâdda halkın ma'rifet-i ilâhiyyedeki cehillerinden ve gafletlerinden sıkılması ve sâlisen halkın zâhiren ve bâtınen şer'e muhâlif muâmelelerinden ve ahlâkından teessürüdür.

Ba'zı nüshada "gasl" yerine "akl" yazılmıştır. "Ehl-i ferşin vaktâki aklından bulanık olur" demek olur. Ve ehl-i ferşin aklı ma'rifet-i ilâhiyyede cehl ile muttasıf olduğundan insân-ı kâmilin canı bundan bulanır. Ve ba'zı nüshada dahi "gadr" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ "Vaktâki ehl-i ferşin gadrinden bulanık olur" demek olur. Ve ehl-i ferşin gadri zâhiren ve bâtınen şer'e muhâlif muâmeleleri ve ahlâklarıdır; ve insân-ı kâmilin canı bundan da bulanır.

باز آرد ز آن طرف دامن کشان　　از طهارات محیط او در سشان

223. *Tekrar o, o taraftan etek çekici olur. Muhîtin tahâretlerinden onların derslerini getirir.*

"O" zamîri, suya ve insân-ı kâmilin rûhuna râci'dir. "Muhît"ten murâd, zât-ı Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede اَلَٓا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُح۪يطٌ (Fussilet, 41/54) ya'ni

"Âgâh ol, muhakkak O her şeyi muhîttir" buyurulur. "Ders", lügatte okumak ve ta'lîm ile öğrenilen şey demektir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin rûhu yukarıda zikrolunan esbâbdan dolayı bulandığı vakit Hakk'a rücû' eder; ve bu bulanıklıktan etek çekici olarak, eşyâyı zâtıyla Muhît olan Hakk'ın tahâretlerinden ehl-i gaflete öğretilecek olan ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i ilâhiyyeyi getirir." İsmail Ankaravî (k.s.) hazretleri buyururlar ki: "Bu beyt-i şerîfde sanâyi-i lafziyyeden "mürâât-ı nazîr" san'atı vardır. Zîrâ "Muhît", fetvâ kitaplarından birinin ismidir. "Tahâret" dahi o kitabın bir bâbıdır. Bu münâsebetle "ders" ta'bîri pek latîf vâki' olmuştur."

واز تیمم وارهاند جمله را   وز تحری طالبان قبله را

224. *Ve cümleyi teyemmümden ve kıble isteyicileri aramaktan kurtarır.*

Teyemmüm, şerîatte su bulunmayan yerde toprak ile abdest almaktır. Burada "teyemmüm"den murâd, ilm-i yakînî sâhibi olmayanların ilm-i istidlâlî ile amel etmeleridir. Nitekim ilm-i kelâm ulemâsı ve felsefe erbâbı hakîkati delâil-i akliyyeleri ile bulmak ve anlamak isterler. Halbuki hakîkat, Hakk'ın vücûd-ı vâhidi olup güneşin ziyâsı gibi münteşir ve zâhirdir. Ehl-i istidlâl evhâm ve hayâlât ile karışık olan ukūl-i cüz'iyyelerinin îcâd ettikleri delîller ile örterler, bundan haberleri olmaz. "Kıble"den murâd dahi, kezâlik Hakk'ın vücûd-ı vâhidi olup ehl-i istidlâl o vücûd-ı vâhidi isbât için delîller irâd ederler.

Cenâb-ı pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 22. faslında şöyle buyururlar: "Bir kimse Sultân-ı mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin huzûrunda "Ben delîl-i kātı' ile Hakk'ın mevcûdiyetini isbât ederim" dedi. Ertesi sabah Mevlânâ Şemseddin hazretleri buyurdular ki: "Dün gece melâike gelmişler idi. O adam hakkında "Elhamdülillah, bizim Hudâ'mızı sâbit kıldı, ona Allah ömürler versin, ehl-i âlem hakkında taksîr etmedi diye duâ ettiler". Ey adamcık, Hak sâbittir, onun delîl nesine lâzım? Eğer bir iş görmek istersen O'nun huzûrunda kendine bir mertebe ve makām isbât et; ve yoksa O senin delîlin olmaksızın sâbittir. Nitekim işâret buyrulur: وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ (İsrâ, 17/44) Ya'ni "Mahlûkâttan hiçbir şey yoktur, illâ ki Allah Teâlâ'yı hamd ile tesbîh ederler".

Beyt-i şerîfin hulâsaten ma'nâsı: "İnsân-ı kâmil vahdet âleminden kesret âlemine döndüğü vakit nâkıs insanlara ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i hakîkiyye getirip onları ulûm-ı istidlâliyye ve vehmiyyeden ve delâil aramak külfetinden kurtarır" demek olur.

ز اختلاط خلق یابد اعتلال　　　　زآن سفر جوید که ارحنا یا بلال

225. *Halkın ihtilâtından i'tilâl bulur. "Erihnâ Yâ Bilâl!" diye.*

Ya'ni, insân-ı kâmil getirdiği maârif ve hakāyık dersini vermek için halk ile ihtilât ettiğinden, Hak ile olan huzûr-ı hâssına halel geldiği için kalb-i şerîfi illetli ve marîz olur. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ارحنا یا بلال ya'ni "Ey Bilâl, bizi dinlendir!" diyerek arzu buyurdukları seferin cinsinden bir sefer ister ki, o sefer vahdet tarafına olan bir seferdir; ve keserât bulaşıklığından tahâret seferidir. Bu husûstaki fazla îzâhât I. cildin 2016 numaralı beytiyle onu ta'kîb eden dîğer beyitlerde münderiçtir. Burada tekrârına hâcet yoktur.

ای بلال خوش نوای خوش صهیل　　　　میذنه بر رو بزن طبل رحیل

226. *Ey latîf nağmeli, ey güzel sesli Bilâl, minâre üzerine git, rihlet davulunu çal!*

Bu beyt-i şerîf hadd-i zâtında Resûl-i Ekrem hazretlerinin Bilâl-i Habeşî hazretlerine vâki' olan emr-i şerîfleridir. Fakat vâris-i kâmilin, güzel sesli olan zevâta hitâblarına da şâmildir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil halk ile olan ihtilâttan ma'lûl olduğu vakit semâ'a ve teğannîye meyledip güzel sesli olan zevâta, "Minâre ve da'vet mahalli üzerine git de âlem-i vahdete rihlet davulunu çal!" buyurur. Resûl-i Ekrem hazretlerinin emr-i şerîfi hadd-i zâtında güzel sesle ezan okunarak namaza da'vet olunmaktır. Zîrâ hadîs-i şerîfde الصلوة معراج المؤمن ya'ni "Namaz mü'minin mi'râcıdır" buyrulur. Ve namazda âlem-i keserâta vedâ' olunup bir kalb-i hâlî ile Hakk'a teveccüh olunmak îcâb eder ki bu hâl-i vahdet tarafına sefer olur. "Sahîl", at kişnemesine denir. Bu ta'bîrde işâret budur ki, cesed rûhun binek hayvanıdır; ve sadâ ve nağamât bittabi' cesedin hançeresinden çıkar. Rûhda kendi aslına sefer ve rücû' iştiyâkı teşeddüd ettiği vakit eseri cisimde zâhir olur; ve insanın cesedi, ahsen-i takvîm üzere mahlûk olup her hâlinde intizâm olduğundan onun sadâsı da mevzûn ve latîf nağamât cinsinden olur. Ehl-i aşk ve iştiyâkın semâ'ındaki hikmet budur. Bu aşk ve iştiyâktan rûhu bî-nasîb olan zühd-i bârid ashâbı semâ'ı harâm görürler. Eğer semâ' ve nağamât-ı latîfe harâm olsa idi Resûl-i Ekrem hazretleri Bilâl-i Habeşî cenâblarına nağamât-ı latîfe ile ezan okumasını emrederler miydi?

جان سفر رفت و بدن اندر قیام　　　　وقت رجعت زین سبب گوید سلام

227. *Can sefere gitti ve beden kıyâmdadır. Ric'at vaktinde bu sebebden selâm, der.*

Ya'ni, "Mü'min namaza durduğu vakit onun rûhu kesretten vahdete müteveccihen sefere gider; ve cesedi de ayakta durur ve namazı bitirdiği vakit başını sağa ve sola çevirerek "Es-selâmü aleyküm ve rahmetullah!" السلام عليكم و رحمة الله der." İşte Mevlevîlerin semâ'ı da bu ma'nâya binâen mevzû'dur. Onların rûhları nây ve güzel sesli zevâtın nağmeleri ile namazda olduğu gibi kesretten vahdete müteveccihen sefere gider. Ve rûhlarındaki iştiyâkın ve ıztırâbın eseri cisimlerinde zâhir olup ecrâm-ı semâviyyenin ayn-ı vücûd-i Hak olan fezâ-yı bî-nihâyedeki devirleri gibi devrederler. Mutriblerin nağamâtı ve âhenkleri değiştikçe, âlem-i kesrete rücû' edip "selâm" vaziyetinde bulunur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz semâ' hakkında şöyle buyururlar:

دانی سماع چه بود صوت بلی شنیدن — از خویشتن بریدن با وصل او رسیدن
دانی سماع چه بود احوال دوست دیدن — از پردهای لاهوت اسرار حق شنیدن
دانی سماع چه بود در پیش ضرب عشقش — سررا چو گوی کردن بی پا و سر دویدن
دانی سماع چه بود با نفس حرب کردن — چون مرغ نیم بسمل بر خاك خون طپیدن
دانی سماع چه بود سر زلی مع الله — آنجا ملك نكنجد بی واسطه رسیدن
دانی سماع چه بود مانند شمس تبریز — چشمان دل كشودن انوار قدس دیدن

"Bilir misin semâ' nedir, rûhun Elestü bi-rabbiküm hitâbına cevâben "Belâ!" dediğini işitmektir. Kendinden munkatı' olmak, O'nun visâline erişmektir. Bilir misin semâ' nedir? Dostun ahvâlini görmektir. Lâhût perdelerinden Hakk'ın esrârını işitmektir. Bilir misin semâ' nedir? Hakk'ın aşkının darbesi önünde başını top gibi yapıp ayaksız ve başsız koşmaktır. Bilir misin semâ' nedir? Nefs ile harbetmektir. Yarı boğazlanmış kuş gibi kanlı toprak üzerinde çırpınmaktır. Bilir misin semâ' nedir? "Lî maallâhi vaktün..." hadîs-i şerîfinin sırrındandır ki, oraya melek sığmaz, vâsıtasız erişmektir. Bilir misin semâ' nedir? Şems-i Tebrîzî gibi kalb gözlerini açmak, envâr-ı kudsü görmektir."

این مثل چون واسطه است اندر کلام — واسطه شرطست بهر فهم عام

228. *Bu mesel kelâmda vâsıta gibidir. Avâmın anlaması için vâsıta şarttır.*

Ya'ni, "evliyânın canı"nı suya ve "rûhu Hakk'a ulaşıp yine beşeriyete gelmesi"ni sefere ve "bu seferden avdet"i selâm vermeye benzetmek kelâm âleminde idrâk-i ma'nâya vâsıta gibidir. Bu ma'nâları avâma anlatabilmek için böyle mesel îrâdı lâzımdır.

اندر آتش کی رود بی واسطه　　جز سمندر کو رهید از رابطه

229. *Râbıtadan kurtulan semenderden başkası ne vakit vâsıtasız olarak ateşe gider?*

"Semender", bir nevi' hayvandır ki cildinden ifrâz ettiği bir seyyâle vâsıtasıyla yanmaksızın ateşten geçer. "Havâss-ı evliyâ" semendere teşbîh buyrulmuştur. Ateş mesâbesinde olan hakîkat-i vücûda kelâm vâsıtası olmaksızın ancak akıl râbıtasından kurtulan havâss-ı evliyâ vâsıl olur.

واسطه حمام باید مر ترا　　تا ز آتش خوش کنی تو طبع را

230. *Sana hamam vâsıtası lâzımdır, tâ ki sen tab'ını ateşten hoş edesin!*
[230]

"Sana takvâ hamamı vâsıtası lâzımdır. Senin nefsin hamamın harâretine alışsın da tabîatın ateşten hoşlanmağa başlasın!" Cenâb-ı Pîr efendimiz IV. cildin 240 ve 241. beyitlerinde takvâyı hamama teşbîh buyurmuşlardır. O beyitler şunlardır:

شهوت دنیا مثال گلخن است　　که ازو حمام تقوی روشنست

لیك قسم متقی زین تو صفاست　　زانکه در گرمابه است و در نقاست

"Dünyânın şehveti külhân misâlidir ki takvâ hamamı ondan parlaktır. Fakat müttakî kısmı bu külhândan safdır. Zîrâ ki hamam içindedir ve temizliktedir."

Ve takvâ hakkındaki îzâhât o beyitlerde geçti. Bu beyt-i şerîfde de takvâyı ateşe teşbîh buyurmuşlardır. Beyt:

بسوزید آتش تقوی جهان ماسوی الله را　　بزد برقی زالله و بسوزانید تقوی را

"Takvâ ateşi mâsivallah cihânını yaktı; ve Allah'tan bir berk vurdu, takvâyı yaktı."

Binâenaleyh sâlik, tecellî-i zâtîye nâil olmak için evvelâ riyâzet ve mücâhede ile takvâ hamamında temizlenmek ve sonra bu âteş-i tecellîye tabîatı alışmak lâzımdır.

چون نتانی شد در آتش چون خلیل　　گشت حمامت رسول آبت دلیل

231. *Mâdemki Halîl gibi âteşe gitmeye kādir değilsin, sana hamam resûl, sana su delîl oldu.*

Mâdemki İbrâhim Halîl (a.s.) gibi keserâttan yüz yuyup vahdet-i zâtî ateşine gitmeye kudretin yoktur, o hâlde sana takvâ ve riyâzet hamamı resûl ve sana su mesâbesinde olan rûh-ı kâmil ve kelâm-ı evliyâ delîl oldu; ve sen vahdet-i zâtîyi birtakım temsîlât ile bu kelâmlar vâsıtası ile idrâk edebilirsin.

سیری از حقست لیك اهل طَبَعْ   کی رسد بی‌واسطهٔ نان در شِبَعْ

232. *Tokluk Hak'tandır. Fakat ehl-i taba' ekmek vâsıtası olmaksızın tokluğa ne vakit erişir?*

"Taba'", kirli olmak ve tenbel olmak ma'nâsınadır (*Müntehabü'l-Lügât*). "Şiba'", doymak. Meselâ tokluk Hak'tandır, fakat sıfât-ı nefsâniyye ile kirli veyâhud riyâzette tenbel olan kimse ekmek vâsıtası olmaksızın doymaz. Havâss-ı evliyâ doymak için ekmek vâsıtasına muhtaç değildir. Aklın "doymak için ekmek lâzımdır" diye verdiği hükümden kurtulmuştur. Bu hâli cismânî olan kimseler akıllarına sığdıramazlar. Halbuki menâkıb-ı evliyâda birçok zamanlar yemeksizin yaşayan ve doyan evliyâ vardır. Ezcümle Sipehsâlâr hazretleri yazdığı menâkıbda Hz. Mevlânâ efendimiz ile Şems-i Tebrîzî hazretlerinin altı ay müddet Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb cenâblarının hücresinde aslâ ve kat'â ekl ve şürb ve hâcât-ı beşerî vâki' olmaksızın sohbet buyurduklarını re'ye'l-ayn müşâhede etmek sûretiyle nakl ediyor.

لطف کز حقست لیکن اهل تن   در نیابد لطف بی‌پردهٔ چمن

233. *Letâfet Hak'tandır, fakat ten ehli çimen perdesi olmaksızın letâfeti anlamaz.*

Ya'ni, insanın bu vücûd-ı izâfî âleminde gördüğü letâfet Hak'tandır. Vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın ism-i Latîf ile vâki' olan tecellîsidir. Fakat kuyûd-i cismâniyye altında bulunan kimseler çemenistan ve gülistan perdesinin sûreti olmaksızın letâfetin ne demek olduğunu anlayamaz; ve letâfetin zevkini kendinde bulamaz. Zîrâ letâfet bir ma'nâdır; ten ehli bu ma'nâyı sûret ile anlayabilir.

چون نماند واسطهٔ تن بی‌حجیب   همچو موسی نور مه یابد ز جیب

234. *Vaktâki ten vâsıtası kalmaz, hicâbsız Mûsâ gibi ceybinden ayın nûrunu bulur.*

Vaktâki bir kimse takvâ hamamına girip sıfât-ı nefsâniyyeden temizlenir ve su mesâbesinde olan mürşid-i kâmilin rûh-ı sâfî ile yıkanır, vücûdun idrâki husûsunda artık cisme müteallık olan kelâmın ve sûretin vâsıtası kalmaz.

Sûret hicâbı olmaksızın Mûsâ (a.s.) gibi koynundan, ya'ni kalbinden ayın, ya'ni rûhun nûrunu ve bu nûr vâsıtasıyla da Hakk'ın nûrunu müşâhede eder. Zîrâ ayın nûru güneşin ziyâsından muktebes olduğu gibi rûhun nûru dahi Hakk'ın zâtının güneşinden müstefâddır.

گواهى دادن فعل و قول بيرونى بر ضمير و نور اندرونى

Hâricî olan fiilin ve kavlin zamîre ve dâhilî olan nûra şehâdet vermesi

Bu sürh-ı şerîf Ankaravî nüshasında âtîdeki beyitten sonra ve Hind nüshalarında evvel yazılmıştır.

اين هنرها آب را هم شاهدست　　　كاندرونش پر ز لطف ايزدست

235. *Suyun bu hünerleri dahi şâhiddir ki, onun bâtını Hâlik'ın lutfundan doludur.*

"Su"dan murâd, rûh-ı evliyâdır. Nitekim yukarıda 221 numaralı beyitte "Bu sudan maksûd evliyânın canıdır" buyurulmuş idi. Ya'ni evliyânın canının bu maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyede gösterdiği hünerler dahi şâhiddir ki, o rûhun içi ve bâtını Hakk'ın lütfunun tecellîsinden doludur; ve ehl-i gaflete rûhunun Hak'tan aldığı envâr-ı maârifi ibzâl eder.

فعل و قول آمد گواهان ضمير　　　زين دو بر باطن تو استدلال گير

236. *Fiil ve kavl zamîrin şâhidleri geldi. Sen bu ikiden bâtın üzerine istidlâl tut!*

Ya'ni, "İnsanın cismi üzerinde hâkim olan onun zamîri ve fikridir. Binâenaleyh ondan sâdır olan fiil ve kavl zamîrine ve fikrine göre olur. Mâdemki böyledir, sen insanın fikrinin ne mâhiyette olduğunu anlamak ister isen onun fiilini ve kelâmını bâtınına ve fikrine delîl ve şâhid tut!" Bu ma'nâya dâir cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 11. faslında şöyle buyururlar:

"Bir adamı tanımak istersen onu söylet, sözünden bilirsin. Ve eğer yankesici olursa, bir kimse de ona "Adamı sözünden tanırlar" demiş olsa, o yankesici kelâmında ihtiyât eder. Zâbıta me'mûru onu anlayamaz. Bu hâlde onun

huzûrunda sükût et ve kendini ona ver ve sabret! Belki onun ağzından bir kelime fırlar; ve eğer fırlamaz ise belki senin dilinden arzun hilâfına bir kelime fırlar. Veyâhud hâtırında bir söz veyâ endîşe baş vurur. O endîşeden ve o sözden onun hâlini bilirsin. Çünkü ondan müteessir oldun ve o onun aksi ve ahvâlidir ki senin derûnunda zuhûr etti".

چون ندارد سیر سرّت در درون　　　　بنگر اندر بول رنجور از برون

237. *Mâdemki senin sırrın bâtına seyir tutmaz, hastanın idrârına hâriçten bak!*

Mâdemki senin rûhunun ve sırrının bir kimsenin bâtınına ve kalbine seyri ve nüfûzu yoktur, binâenaleyh nefsânî sıfatların illetleriyle hasta ve ma'lûl olan bir kimsenin idrârı mesâbesinde olan fiiline ve kavline bak! Ve onun illetlerini bu delîllerden ve şâhidlerden anla!

فعل و قول آن بول رنجوران بود　　　　که طبیب جسم را برهان بود

238. *Fiil ve kavl hastaların o idrârı olur ki, cisim tabîbine burhân olur.*

Nefsânî marazlar ile ma'lûl olan kimselerin fiilleri ve sözleri onların idrârı mesâbesindedir. Ve onlar, onların efkârına ve zamîrlerine delîl olur. Nitekim cisim doktoruna hastanın idrârı delîl olup doktor bu idrârın tahlîlinden hastalığın nev'ini teşhîs eder.

و آن طبیب روح در جانش رود　　　　وز ره جان اندر ایمانش رود

239. *Ve o rûhun tabîbi onun canına gider; ve can yolundan onun îmânına gider.*

"Rûhun tabîbi"nden murâd insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Rûhun tabîbi olan insân-ı kâmil bir kimsenin rûhuna ve bâtınına nüfûz eder ve onun için fiil ve kavlin şehâdetine ihtiyaç yoktur. Ve rûha nüfûz ettikten sonra ayn-ı sâbitesini müşâhede ederek ehl-i îmândan olup olmadığını anlar. Cisim doktorlarıyla rûh doktorları hakkındaki îzâhât IV. cildin 1790 numaralı beyt-i şerîfi ile onu ta'kîb eden ebyât-ı şerîfede münderiçtir.

حاجتش ناید بفعل و قول خوب　　　　اِحْذَرُوهُمْ هُمْ جَوَاسِيسُ القلوب

240. [240] *Onun güzel fiile ve kavle ihtiyacı gelmez. Onlardan korkun, onlar kalblerin câsuslarıdır.*

Ya'ni, rûh doktoru olan insân-ı kâmilin güzel fiile ve güzel söze ihtiyâcı yoktur. Zîrâ çok kimseler vardır ki, içi zehir dolu olduğu hâlde ağzından bal

gibi tatlı sözler çıkar ve içi fesâd dolu olduğu hâlde daha büyük bir menfaat elde edebilmek için zâhiren güzel fiilde bulunur ve fedâkârlık yapar ve vefâkâr görünür. İnsân-ı kâmil kalbin casuslarıdır, bunları derhal anlar.

این گواه فعل و قول از وی بجو　　　کو بدریا نیست و اصل همچو جو

241. *Bu fiili ve kavli ondan iste ki, o ırmak gibi deryâya vâsıl değildir.*

Bu fiil ve kavl şâhidlerine muhtaç olmak hâlini öyle bir kimsede ara ki o kimse ırmak gibi deryâ-yı hakîkate vâsıl olmamış ve henüz kesâfet-i cismâniyye hicâbı arkasında kalmıştır. Meselâ bir kimse böyle kesâfet hicâbı içinde olduğu hâlde mürşidlik da'vâsında bulunan bir kimsenin önünde, içinden ona sövse ve saysa ve fakat zâhiren ona karşı kelimât-ı hasene kullansa onun o sözlerine aldanır; ve kendisine merbût bir adam zanneder. Fakat insân-ı kâmil böyle değildir. Derhal senin havâtırına vukûf kesbeder. Sana münâsib vech ile cevâblar verir. Fakîr mürşidim Mesnevîhân Selânikli Es'ad Dede Efendi (k.s.) hazretlerinde bu gibi ahvâli defâat ile müşâhede ettim. Huzûrunda bulunduğum zaman bir sû'-i fikir vürûdundan pek ziyâde korkar idim.

در بیان آن که آن نور خود را از اندرون سر عارف ظاهر کند بر
خلقان بی فعل عارف و قول عارف افزون از آنکه بقول و فعل او ظاهر شود
چنانکه آفتاب بلند شود بانگ خروس و اعلام مؤذن و علامات دیگر حاجت نباشد

Onun beyânındadır ki o nûr kendisini ârifin sırrının içinden halâyık üzere ârifin fiili ve ârifin kavli olmaksızın kavil ve fiil ile zâhir olandan ziyâde ızhâr eder. Nitekim güneş yükselirse horozun ve müezzinin i'lânına ve dîğer alâmetlere hâcet olmaz

لیك نور عارفی کز حد گذشت　　　نور او پر شد بیابانها و دشت

242. *Lâkin bir ârifin nûru ki hadden geçti, onun nûru sahrâlara ve çöllere doldu.*

Ârif ve insân-ı kâmilin bâtınının nûru onun iyi sözüne ve iyi fiiline hâcet olmaksızın musâhibine te'sîr eder. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde 31. fasılda bu ma'nâyı şöyle îzâh buyururlar:

"Bir kimse nûr-ı Hudâ ile nazar ettiği vakit evvel ve âhir ve gâib ve zâhir her şeyi görür. Zîrâ nûr-i Hudâ'dan böyle bir şey nasıl mestûr kalır? Ve eğer mestûr kalır ise o, nûr-i Hudâ değildir. İmdi her ne kadar ona vahiy denmez ise de, onda ma'nâ-yı vahy vardır. Osman (r.a.) halîfe oldu, minbere çıktı, halk ne buyuracak diye muntazır idiler. Sâkitâne nazar edip hiçbir şey söylemez idi. Halk üzerine bir vecd hâli nâzil oldu. Öyle ki dışarı çıkmağa mecâlleri kalmadı; ve yekdîğerine ve nerede olduklarına şuûrları olmadı. Yüz tezkîr ve va'z ve hutbe ile onlara öyle bir hoş hâl vâki' olmamış idi. Böyle fevâid ve mükâşefât hâsıl ve esrâr ma'lûm oldu ki, bu kadar amel ve va'z ile olmamış idi. Meclisin nihâyetine kadar böyle nazar eder ve bir şey buyurmaz idi. Aşağıya inmek istedikte ان لکم امام فعال خیر و احسن الیکم من امام قوال ya'ni "Sizin için fa'âl olan imam, kavvâl olan imamdan hayırlı ve ahsendir" deyip indi. Doğru buyurdu. Mâdemki kelâmdan murâd, fâidedir ve tebdîl-i ahlâkdır, söz söylemeksizin bu fâidenin ez'âfını hâsıl etmiş idiler; ve bu fâidenin husûlü müyesser oldu. Binâenaleyh buyurdukları ayn-ı savâb idi. Gelelim kendisine fa'âl demesine. Gerçi minberde o hâl içinde zâhiren bir fiil icrâ etmedi ki, onu göz ile görmek mümkin olsun. Namaz kılmadı, haccetmedi, hutbe okumadı bunlardan hiçbirisi vâki' olmadı. İmdi ma'lûmumuz oldu ki, amel ve fiil denilen şey yalnız o sûretler değildir. Belki bu sûretler o amelin sûretidir. O amel ise candır. Senin evliyâ-yı Hakk'a nazar etmen ile onların sende tasarrufu ve bî-kelâm ve bahs olarak maksûdların husûlü ve seni menzile eriştirmeleri mümkindir."

شاهدی اش فارغ آمد از شهود   و ز تکلفها و جانبازی و جود

243. *Onun şâhidliği şühûddan ve tekellüflerden ve canbazlıktan ve keremden fâriğ geldi.*

"Şâhid" kelimesi Fârisî'dir, "mahbûb" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Âbidlerin bâtınlarının güzelliği onların iyi fiillerinden ve iyi kavillerinden anlaşılır; ve bunlar onların bâtınlarına şâhid olur. Fakat ârifin mahbûbluğu bu gibi şâhidlerden ve tekellüfât-ı zâhiriyyeden ve riyâzât ve mücâhede gibi can oyunculuğundan ve cûd u keremden müstağnîdir. Zîrâ onun bâtınının mahbûbluğu ve güzelliği dışarıya taşar.

نور آن گوهر چون بیرون تافتست　　زین تَسَلُّسها فراغت یافتست

244. *Vaktâki o gevher nûru dışarıya parlamıştır, bu tesellüslerden ferâğat bulmuştur.*

"Tesellüs", sâlûsluk etmek ve riyâkârlık yapmak demektir. Ya'ni, "Ârifin bâtınının nûru dışarıya taştığı veyâ parladığı için birtakım sahte şeyhler gibi, halka namazını, orucunu ve zekâtını göstermekten fâriğ olmuştur.

پس مجو از وی گواه فعل و گفت　　که از او هر دو جهان چون گل شگفت

245. *Binâenaleyh ondan fiil ve kavl şâhidini isteme; zîrâ her iki cihân ondan gül gibi açıldı.*

Ya'ni, insân-ı kâmilin fiiline ve kavline nazar etme! Zîrâ onun huzûrunda bulunduğun ve onun nazar-ı hâssına nâil olduğun vakit sana ondan hem dünyânın ve hem de âhiretin ahvâli gül gibi açılır.

این گواهی چیست اظهار نهان　　خواه قول و خواه فعل و غیر آن

246. *Bu şâhidlik nedir? Gizlinin ızhârıdır. İster kavl olsun ister fiil ve onun gayrı olsun.*

Bu beyt-i şerîfde, gizli olan ma'nânın ızhârı için üç nev'i şâhid ve vâsıta beyân buyruluyor. Birisi "söz", dîğeri "fiil" ve üçüncüsü bir velîden bunların gayrı olarak "hârikulâde ahvâl" zuhûrudur ki, bunların üçü de arazdır; ve araz iki zamanda bâkî kalmayan şeye denir.

که عرض اظهار سر جوهرست　　وصف باقی وین عرض بر معبرست

247. *Zîrâ araz cevherin sırrını ızhârdır. Vasıf bâkîdir ve bu araz ma'ber üzerinedir.*

"Cevher"den murâd kalbdir; ve "cevherin setrin"den murâd, îmândır. "Vasıf"dan murâd, yine îmândır; ve "araz"dan murâd ef'âl ve akvâl ve kerâmât-ı kevniyyedir. "Ma'ber", "ubûr"dan ism-i mekândır, "geçit ve güzergâh" ma'nâsına olup dünyâ murâd olunur. Ya'ni, "Ef'âl ve akvâl ve havârıktan maksûd cevher-i kalbin sırrı olan îmânın ızhârıdır. Bu îmân bir vasıf olup rûh ile berâber bâkîdir; ve arazdan ibâret olan ve bu îmânın şâhidleri mesâbesinde bulunan ef'âl ve akvâl-i hasene ve îmân-ı kâmilin alâmâtı olan kerâmât-ı kevniyye bir geçit ve köprü mesâbesinde olan dünyâ üzerindedir ve dünyâ ile berâber fânîdir."

این نشان زر نماند بر محك　　　　زر بماند نیك نام و بی ز شك

248. *Bu altının nişanı mihekk üzerinde kalmaz. Şeksiz altın iyi adlı kalır.*

Mihekk taşı üzerindeki altının eseri bâkî kalmaz, silinir. Fakat o eserden ve nişandan altının altınlığı zâhir olur ve ma'denin cinsi meydâna çıkar.

این صلات و این جهاد و این صیام　　　　هم نماند جان بماند نیك نام

249. *Bu namaz ve bu cihâd ve bu oruç dahi kalmaz; can iyi adlı kalır.*

Bu dünyâ geçidi üzerinde olan ibâdât-ı zâhiriyye dahi araz nev'inden olduğundan altının mihekk üzerindeki eseri gibi zâhir olur. Fakat canın dünyâda ve âhirette iyi adı kalır.

جان چنین افعال و اقوالی نمود　　　　بر محكّ امر جوهر را بسود

250. *Can böyle bir ef'âl ve akvâl gösterdi; emir mihekki üzerine cevherini sürdü.*

[250] Can böyle güzel fiiller ve güzel sözler ızhâr etti. Emr-i ilâhî mihekki üzerine kendi cevherini ve mayasını sürdü ve benim i'tikādım budur diye gösterdi.

کاعتقادم راستست اینك گواه　　　　لیك هست اندر گواهان اشتباه

251. *Dedi ki: "Benim i'tikādım doğrudur, işte şâhid!" Fakat şâhidlerde iştibâh vardır.*

Ya'ni rûh dedi ki: "Benim i'tikādım doğrudur, işte benim fiilim ve kavlim, i'tikādımın doğruluğuna şâhiddir." İmdi rûh fiilini ve kavlini şâhid getirdi. Ama şâhidlerde şübhe vardır. Çünkü şâhidlerin ba'zısı yalancı şâhid olur, ba'zısı da sâdık olur.

تزکیه باید گواهان را بدان　　　　تزکیه ش صدقی که موقوفی بدآن

252. *Şâhidler için tezkiye vardır, bil! Onun tezkiyesi bir sıdkdır ki ona mevkūfsun.*

"Tezkiye", pâk etmek ve temizlemek ma'nâsınadır. Ya'ni, şâhidlerin âdil olması şarttır, bir kimse da'vâsını isbât için hâkim huzûruna şâhid getirse, hâkim şer'an o şâhidlerin âdil olup olmadıklarını sırran ve alenen tezkiye ile mükellefdir. Rûh i'tikādının doğru olduğunu iddiâ ederek fiilini ve kavlini şâhid getirdiği vakit, bu fiil ve kavil şâhidlerinin de kizbden tezkiyesi lâzımdır; ve onun tezkiyesi de o fiilde ve kavlde sıdk ve ihlâs bulunmaktır ki, onlar hâ-

kim-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretlerinin indinde makbûl olsunlar. Zîrâ münâfıklar da zâhiren îman da'vâsında olup namaz kılarlar ve kelime-i şehâdet getirirler. Onların bu fiilleri ve kavilleri yalancı şâhiddir; ve kezâ riyâkâr olanların bu fiil ve kavlinden murâdları dahi, halk tarafından hüsn-i kabûl görmektir. Binâenaleyh getirdikleri şâhidler âdil değildirler.

حفظ لفظ اندر گواه قولیست　　　حفظ عهد اندر گواه فعلیست

253. *Lafzın hıfzı kavlî olan şâhiddedir; ahdin hıfzı fiilî olan şâhiddedir.*

Ya'ni, biri kavlî ve dîğeri fiilî olmak üzere iki nevi' şâhid vardır. Kavlî olan şâhid "Lâ ilâhe illallah" lafzıdır. Bu kavlî olan îmân şâhidinde bu lafzın şirkten hıfzı lâzımdır. Zîrâ şirkin üç mertebesi vardır. Birisi "şirk-i celî"dir. Bu şirk puta ve ateşe ve aya ve güneşe tapanların şirkidir. Dîğeri "şirk-i hafî"dir. Bu şirk dahi avâm-ı mü'minînin sıfât-ı nefsâniyyelerinin sevkıyle ibâdetlerinde riyâ ve süm'a gibi duygulandır. Çünkü nefis kendisinin halk tarafından medholunmasından mahzûz olur. Bunun için âyeti kerîmede وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (Kehf, 18/110) ya'ni "Rabbinin likāsını arzû eden, hiçbir kimseyi Rabb'inin ibâdetine ortak yapmasın!" buyrulur. Ve üçüncüsü "şirk-i ahfâ"dır. Bu şirk dahi avâm-ı mü'minînin ve ulemâ-i zâhirin ve ilm-i kelâm erbâbının iki vücûd ve varlık isbât etmeleridir ki, bu şirk hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz الشرك فى امتى اخفى من دبيب النمل على الصفا ya'ni "Benim ümmetimde şirk mücellâ bir mahal üzerindeki karıncanın yürüyüşüden ahfâdır" buyrulur. İmdi bu üç tâifeden her biri "lâ ilâhe illallah" lafzıyla şehâdet-i kavliyyede bulunsa onların bu şehâdetlerinde adâlet yoktur. Onun için âyet-i kerîmede يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) ya'ni "Ey îman eden kimseler, îmân ediniz!" buyrulmuş ve onların şehâdet-i kavliyyeleri îmân-ı hakîkî iktisâbı sûretiyle adâlete da'vet edilmiştir. İman ettikten sonra bu ahdin hıfzı için de fiilî şâhid lâzımdır. Bu fiilî şâhid dahi emr-i ilâhîye itâat ve ef'âl-i peygamberiyyeye muvâfakattır.

گر گواه قول کژ گوید ردست　　　ور گواه فعل کژ پوید ردست

254. *Eğer kavil şâhidi eğri söylerse merdûddur; ve eğer fiil şâhidi eğri koşarsa merdûddur.*

Ya'ni, eğer kavil şâhidi يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ (Fetih, 48/11) ya'ni "Kalblerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler" âyet-i kerîmesi mûcibince eğri söylerse onun bu şehâdeti makbûl değildir; ve eğer fiil şâhidi eğri koşarsa

ya'ni yaptığı amele bir kimse riyâ ve süm'ayı karıştırırsa o merdûddur. Nitekim âyet-i kerîmede, sûre-i Bakara'da يا أيها الذين آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم بالمن والأذى كالذي ينفق ماله رئاء الناس (Bakara, 2/264) ya'ni "Ey mü'minler, sadakalarınızı malını nâs görsün de cömert imiş desinler diye infâk eden kimse gibi ibtâl etmeyiniz!" buyrulur.

قول و فعل بی‌تناقض بایدت تا قبول اندر زمان پیش آیدت

255. *Sana tenâkuzsuz kavil ve fiil lâzımdır, tâ ki senin önüne derhal kabûl gelsin!*

Ya'ni, sözün özüne ve fiilin dahi kavline uymak lâzımdır ki, bu şâhidlerin hâkim-i mutlak olan Hak Teâlâ indinde makbûl olsun!

سعیکم شتّی تناقض اندرید روز می‌دوزید و شب بر می‌درید

256. *Sa'yiniz muhtelifdir, tenâkuz içindesiniz. Gündüz dikiyorsunuz ve gece söküyorsunuz.*

"Şettâ", dağınık ve muhtelif ma'nâsına olan "şetît" kelimesinin cem'idir. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Leyl'de olan إن سعيكم لشتى (Leyl, 92/4) ya'ni "Sizin sa'yiniz dağınık ve muhtelifdirler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Gündüz"den murâd, zâhir ve "gece"den murâd bâtındır. Ya'ni, "Ey mü'minler, sizin sa'yiniz dağınık ve muhtelifdir. Zâhirde güzel söz söylersiniz ve iyi fiil işlersiniz. Fakat bâtında ihlâsınız ve sıdkınız yoktur. Binâenaleyh gündüz diker ve gece sökersiniz." Ve aleddevâm tenâkuz içindesiniz. Bâtınınız zâhirinizi bozar.

پس گواهی با تناقض که شنود یا مگر حکمی کند از لطف جود

257. *İmdi tenâkuzlu olan şehâdeti kim dinledi? Yâhud cûd lutuf cihetinden meğer ki bir hüküm ede!*

"İmdi böyle tenâkuzlu ve da'vâya uymayan şehâdeti kimse dinlemez. Fakat cûd ve kerem-i ilâhîden ümîd kesmek câiz değildir. Meğer ki senin bu tenâkuzlu olan kavil ve fiil şâhidlerini cûd-i ilâhî mahzâ lutfundan dolayı dinleyip kabûl ederek senin lehine bir hüküm versin!" Yoksa hadd-i zâtında bu şâhidler makbûl değildir. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' یا مگر حلمی کند از حکم خود Ya'ni "Yâhud hâkim-i mutlak kendi hükmünden meğer ki bir hilm ede!" demek olur. Bu ihtilâf-ı elfâz ma'nâyı tebdîl etmez.

قول و فعل اظهار سرست و ضمیر هر دو پیدا می کند سر ستیر

258. *Kavil ve fiil sırrın ve zamîrin ızhârıdır. Her ikisi mestûr olan sırrı âşikâr eder.*

چون گواهت تزکیه شد شد قبول ور نه محبوسست اندر مول مول

259. *Vaktâki senin şâhidin tezkiye oldu, makbûl oldu; ve yoksa mol molda mahbûstur.*

"Mûl" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "teennî ve te'hîr etmek ve işten geri durmak ve rücû' etmek" ma'nâları münâsibdir. Ve "mûl mûl" "yerinde kal!" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, "Kavlî ve fiilî olan şâhidlerin tezkiye olunup doğrulukları sâbit olduktan sonra kabûl olunur; ve eğer tenâkuz ettikleri ve da'vâ-yı îmâna mutâbakatları sâbit olmazsa hâkim-i mutlakın, "Geri dönün!" emrinde mahbûs kalırlar." "Mûl mûl" hakkında Sultan Veled hazretleri "Tevakkuf ve teallülden kinâyedir," buyururlar.

تا تو بستیزی ستیزند ای حرون فانتظرهم إنّهم منتظرون

260. [260] *Ey harûn, sen inâd ettikçe inâd ederler. Sen onlara muntazır ol, onlar da muntazırdırlar.*

"Harûn", serkeş ve muannid ma'nâsınadır. Ve "harûn"dan murâd, şirk-i celî ve şirk-i hafî ve şirk-i ahfâ sahipleridir. Zîrâ "şirk-i celî ashâbı" dîn-i Hak peygamberine karşı ve "şirk-i hafî ashâbı" da ihlâs ve sıdk sâhiblerine karşı ve "şirk-i ahfâ sâhibleri" dahi vahdet-i sırf ve vahdet-i vücûd ashâbı olan urefâ-yı billâha karşı serkeşlik ederler; ve kendi çürük fikir ve delîlleriyle onlara inâd ve i'tirâz ederler; ve onlara karşı galebeye muntazır olurlar. Bunlar dahi o inâdçılara karşı inâd edip يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (Saff, 61/8) ya'ni "Allah'ın nûr-ı îmân ve maârifini ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki müşrikler kerîh görseler bile Allah Teâlâ nûrunu tamâmlayıcıdır" âyet-i kerîmesi mûcibince Allah'ın nûrunun tamâmlanmasına muntazırdırlar. İkinci mısrâ'da sûre-i Secde nihâyetindeki فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (Secde, 32/30) ya'ni "Ey Resûlüm, onlardan yüz çevir ve onlara galebeye muntazır ol ve onlar da sana galebeye muntazırdırlar" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

عرضه کردن مصطفی علیه السلام شهادت را بمهمان خویش

Mustafâ (a.s.)ın kendi misâfirine şehâdet arzetmesi

این سخن پایان ندارد مصطفی   عرضه کرد ایمان و پذرفت آن فتی

261. *Bu sözün nihâyeti yoktur. Mustafâ ona îman arzetti ve o delikanlı kabûl etti.*

Ya'ni, bu fiil ve kavl şâhidlerinin tenâkuzundan korkulması ve tenâkuzdan halâs olmayan şâhidlerin şehâdetinin adem-i makbûliyyeti hakkındaki sözün nihâyeti yoktur. Tafsîli pek uzun olur. Kıssaya rücû' edelim: Mustafâ (a.s.) Efendimiz o misâfire kelime-i şehâdeti telaffuz etmek sûretiyle îmân arzetti ve o delikanlı kâfir misâfir dahi bu teklîfi kabûl edip îmân etti.

آن شهادت را که فرخ بوده است   بندهای بسته را بگشوده است

262. *O şehâdet ki mübârek olmuştur; bağlanmış olan bağları açmıştır.*

"Şehâdetin mübârek olması" hulûsa ve sıdka müstenid olmasındandır. Ve ancak bu nevi' şehâdet kalbin bağlı olan bağlarını ve düğümlerini çözer.

گشت مؤمن گفت او را مصطفی   که امشبان هم باش تو مهمان ما

263. *Mü'min oldu, Mustafâ ona dedi ki: "Sen bu gece dahi bizim misâfirimiz ol!"*

O misâfir mü'min oldu. Mustafâ (a.s.) Efendimiz ona "Sen bu gece de bizim misâfirimiz ol!" buyurdular.

گفت و الله تا ابد ضیف توام   هر کجا باشم بهر جا که روم

264. *Dedi: "Vallâhi her nerede olursam, her [nereye] gidersem ebede kadar senin misâfirinim!"*

زنده گردد و مُعْتَقْ و دربان تو　　　　این جهان و آن جهان بر خوان تو

265. *"Senin âzadlın ve bu cihânda ve o cihânda sofran üzerinde kapıcın diri olur."*

"Ben tabîatın esiriydim. Beni îmân ile o kayıddan âzâd ettin ve senin âzadlı bir kulun oldum. Ben senin zâhirî sofran üzerinde gıdâ-yı maddî yedim, îmân ettim, mânevî olan sofra-i nübüvvetinde de rûhun gıdâsını yedim. Binâenaleyh ben hem dünyâda ve hem de âhirette diri oldum."

هر که بگزیند جز این بگزیده خوان　　　　عاقبت دَرّد گلویش استخوان

266. *"Her kim güzîde olan bu sofradan gayrıyı ihtiyâr ederse, âkıbet kemik onun boğazını yırtar."*

"Yâ Resûlallah, senin sofra-i nübüvvetin efrâd-ı beşere maddî ve ma'nevî gıdâ ve kuvvet verir, bu güzîde ve latîf sofradan gayrı sofrayı ihtiyâr edenlerin boğazlarını o sofra ni'metlerinin kemiği yırtar; ve maddî ve ma'nevî olan hayattan mahrûm olur."

هر که سوی غیر خوان تو رود　　　　دیو با او دان که هم کاسه شود

267. *"Her kim senin sofranın gayrı tarafa giderse, bil ki şeytan onunla çanak yoldaşı olur!"*

"Hem-kâse", bir kaptan yemek yiyenler, ya'ni "çanak yoldaşı" demek olur.

هر که از همسایگئ تو رود　　　　دیو بی‌شکّی که همسایه ش شود

268. *"Her kim senin komşuluğundan giderse, şübhesiz şeytan onun komşusu olur."*

ور رود بی‌تو سفر او دُور دست　　　　دیو بد همراه و هم سفره ویست

269. *"Ve eğer o uzun mesâfeli sefere sensiz giderse, kötü şeytan onun yoldaşı ve sofra arkadaşı olur."*

"Dûr-dest", uzun mesâfeden kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*).

ور نشیند بر سر اسب شریف　　　　حاسد ما هست دیو او را ردیف

270. *"Ve eğer şerîf olan bir at üzerine otursa, ayın hâsididir; şeytan ona redîfdir."*
[270]

Bu beyitlerin hepsi tamâmıyla Peygamber'in ef'âl ve akvâline mütâbaat ve isr-i peygamberîden ayrılmamak lüzûmunu tavsiyedir. Bu beyt-i şerîfde "şerîf olan at"dan murâd menâsıb-ı dünyeviyyedir. Ya'ni, "Bir kimse dünyânın bir yüksek mansıbında ve rütbesinde bulunsa da insân-ı kâmilin hâsidi ve onun muhâlifi olsa şeytan onun arkasından gelir ve bu hased duygusunda onunla berâber olur. Zîrâ şeytanın şeytanlığı ancak Âdem'e olan hasedinden vâki' olmuştur."

ور بچه گیرد از او شهناز او   دیو در نسلش بود انباز او

271. *"Ve eğer onun şehnâzı ondan çocuk tutsa, şeytan onun neslinde onun ortağı olur."*

"Şehnâz", *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre "arûs" ma'nâsınadır; ve arûs gelin demektir. Ya'ni, "Yâ Resûlallah sana muhâlefet eden kimsenin gelini ya'ni zevcesi o muhâliften bir çocuk doğursa şeytan onun bu zürriyetinde ve neslinde müşterek olur; ve çocuğunu müştereken dalâlet dâiresinde terbiye eder."

در نُبیِ شَارِكْهُمْ گفتست حق   هم در اولاد و در اموال ای شفق

272. *Ey şafak, Hak Kur'ân'da, "Evlâdda ve emvâlde de onlara şeriktir", dedi.*

"Nübî", Kur'ân demektir. "Şafak", ma'lûm olan ma'nâsından başka *Kāmûs*'un beyânına göre kötü ve kemter olan şeye de denir. Burada kötüden murâd Peygamber'e muhâlif olan kimsedir. Ve bu beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr lisânındandır. Ya'ni, "Ey Peygamber'e muhâlif olan kötü ve kemter kimse, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde İblîse hitâben sûre-i isrâ'da وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلاَدِ (İsrâ, 17/64) ya'ni "Onlara ya'ni Peygamber'e muhâlif olanlara, mallarında ve evlâdlarında ortak ol!" buyurdu." Hind nüshalarında ای شفق yerine از سبق yazılmıştır. "Öne geçmek cihetinden ortak ol!" demek olur. Ba'zı nüshalarda bu beyit şöyledir: در نبی فرمود شارکهم خدا   هم در اموال و در اولاد شما

گفت پیغمبر ز غیب این را جلی   در مقالات نوادر با علی

273. *Peygamber Ali'ye olan makālât-ı nevâdirde bunu gaybdan açık olarak söyledi.*

Bu beyt dahi lisân-ı Pîr'dendir. "Nevâdir", nâdirin cem'idir; ve "nâdir" lügatte "az" ma'nâsına olup, "nazîri pek az olan acîb şey" demek olur. "Celî", vâzıh ve açık. "Gayb"dan murâd, vahydir. Ya'ni Resûl-i Ekrem hazret-

leri İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû)ya acîb olan makālelerinde ve hadîs-i şerîflerinde bu şeytanın benî-Âdem üzerindeki tasarrufâtını vahiy cihetinden açık olarak beyân buyurdu. Şeytanın benî-Âdem üzerindeki tasarrufâtına dâir olan ahâdîs-i nebeviyye Mısır'da 1326 sene-i hicriyyesinde tab' olunan *Âkâmü'l-Mercân Fî Ahkâmi'l-Cân* ismindeki kitabda cem' edilmiştir. Bu ahâdîs-i nebeviyyenin buraya nakli uzun olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz onların meâl-i âlîlerini bu ebyât-ı şerîfede hulâsa buyurmuştur. III. cildde وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ (İsrâ, 17/64) ["Atlı ve yayalarını onların üzerine celbet!"] âyet-i kerîmesinin tefsîrine dâir olan 4311 numaralı beyit ile onu ta'kîb eden beyitlerde de bu ma'nâ îzâh olunmuştur.

یا رسول الله رسالت را تمام　　　تو نمودی همچو شمس بی غمام

274. *"Yâ Resûlallah, sen risâleti tamâmen bulutsuz güneş gibi gösterdin."*

Bu beyit yeni müslüman olan misâfir delikanlının lisânındandır. "Gamâm", tamâmıyla âfâkı kaplayan bulut demektir. Ya'ni, "Ya Resûlallah, sen vazîfe-i risâleti şek ve şübhe bulutlarından ârî olarak güneş gibi açık bir sûrette gösterdin."

این که تو کردی دو صد مادر نکرد　　　عیسی از افسونش با عازر نکرد

275. *"Bunu sen yaptın. İki yüz ana yapmadı. İsâ onu efsûnundan Âzer'e yapmadı."*

"Bu senin yaptığın şefkati ve merhameti birçok analar evlâtlarına yapmadı. Hattâ Îsâ (a.s.) bu şefkati ve lutfu kendi müessir olan nefesinden ölüyken dirilttiği Âzer'e yapmadı." "Âzer", kâfir olara ölen bir şahsın ismidir ki, Îsâ (a.s.) onu senelerden sonra diriltti; ve dirilttikten sonra îmân edip yine o anda öldü. Îsâ (a.s.) mu'cize olarak dört şahsı diriltti ki, bir zât onların isimlerini şu beyitte beyân etmiştir:

چار جسم مرده را روح خدا بخشید روح　　عاذر و ابن عجوز و بنت عاصم سام نوح

"Dört ölmüş olan cisme rûhullâh olan Îsâ (a.s.) rûh bahşetti ki, onlar Âzer ve İbn Acûz ve Âsım'ın kızı ve Nûh (a.s.)ın oğlu Sâm'dır."

از تو جانم از اجل نك جان ببرد　　　عازر ار شد زنده آن دم باز مرد

276. *"Benim canım ecelden senden dolayı işte can götürdü. Eğer Âzer diri oldu ise o demde tekrar öldü."*

"Benim canım senin şefkatinden dolayı ma'nevî ölümden canını kurtardı. Eğer Âzer, Îsâ (a.s.)ın nefesiyle diri oldu ise yine o anda öldü. Benim canım ise hayât-ı ebediyye ile yaşamaktadır." "Canın canı"ndan murâd, rûh-ı izâfîdir. Ben hayât-ı dünyeviyyede rûh-ı izâfîmin hükmü ile yaşamağa başladım demek olur. Zîrâ rûh-ı hayvânî ile yaşamak başka ve rûh-i insânî ve izâfî ile yaşamak başkadır. Âzer ise rûh-i hayvânîsi ile diri oldu ve yine o rûhu terk edip öldü ve rûh-i insânîsi ile berzahda yaşamağa başladı.

گشت مهمان رسول آن شب عرب　　　شیر یك بز نیمه خورد و بست لب

277. *Arab o gece Resûl'ün misâfiri oldu. Bir keçinin sütünü yarım içti ve dudağını bağladı.*

O delikanlı Arab Resûl-i Ekrem hazretlerinin o gece misâfiri oldu. Kâfir iken hâne-i saâdetin bütün taâmlarını yalayıp yutan bu misâfir müslüman olduğu gece ancak bir keçinin sütünü yarı yarıya içebildi ve gıdâdan ağzını bağladı. Zîrâ küfrü zamânında rûh-ı hayvânîsinin hükmü gālib idi. Müslüman olduktan sonra nazar-ı inâyet-i peygamberî ile rûh-i insânîsinin hükmü gālib olduğundan gıdâ-yı maddîsi eksildi.

کرد الحاحش بخور شیر و رقاق　　　گفت گشتم سیر و الله بی‌نفاق

278. *"Süt iç ve yufka ye!" diye ona ilhâh etti. "Vallâhi nifâksız olarak doydum!" dedi.*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem Efendimiz o misâfire "Süt iç ve yufkadan ma'mûl olan ekmeği ye!" diye ilhâh ve ısrâr buyurdu. O misâfir dahi bu ısrâra cevâben: "Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, doydum ve bu sözü içim başka dışım başka olarak söylemiyorum", dedi. "Rukak", yufka gibi ince ekmek demektir.

این تکلف نیست بی ناموس و فن　　　سیرتر گشتم از آن که دوش من

279. *"Bu tekellüf değildir, utanmasız ve hîlesizdir. Yine dün gecekinden daha tok oldum."*

"Benim doydum demem, doymadığım hâlde tekellüf yapmak değildir ve utandığım ve hîle yaptığım için değildir. Ben hakîkaten dün gece evin içindeki yemekleri silip süpürüp yediğimden daha ziyâde doydum; ve hiçbir şey yiyebilecek bir hâlde değilim!" dedi.

در عجب ماندند جمله اهل بیت　　　　پر شد این قندیل زین یك قطره زیت

280. [280] *Cümle ehl-i beyt taaccübde kaldılar. "Bu kandil bu bir katra zeytin yağından doldu!"*

"Misâfirin kandil mesâbesinde olan cismi bir katra zeytin yağı mesâbesinde olan az gıdâ ile doldu!" diye hâne-i saâdette olan kimselerin hepsi taaccübde kaldılar.

آن چه قُوتِ مرغ بابیلی بود　　　　سیریٔ معدهٔ چنین پیلی بود

281. *O şey ki bir ebâbîl kuşunun gıdâsı idi, böyle bir filin mi'desinin tokluğu oldu.*

فُجْفُجَه افتاد اندر مرد و زن　　　　قدر پشه می‌خورد آن پیل‌تن

282. *Kadın ve erkek içine fısıltı düştü. O fil cisimli, sivrisinek kadar yedi.*

O fil cisimli ve iri vücûdlu misâfir bu akşam sivrisinek kadar cüz'î bir şey yedi ve doydu diye hâne-i saâdette bulunan erkek ve kadın arasında fısıltı ile konuşma vâki' oldu. "Fücfücî" ve "fücfüce", fısıltı ile konuşmak ma'nâsınadır.

حرص و وهم کافری سر زیر شد　　　　اژدها از قوت موری سیر شد

283. *Kâfirliğin hırsı ve vehmi baş aşağı oldu. Ejderhâ bir karıncanın gıdâsından tok oldu.*

Kâfir taâma harîsdir ve çok yemekten doyar ve yaşar vehmindedir. Bu misâfir de küfrü zamânında aynı hırs ve vehim içindeydi. Vaktâki Resûl-i Ekrem'in nazar-ı mübâreki ile îmân etti. Bu hırs ve vehim bu nazar sâyesinde altüst oldu. Ejderhâ gibi cesîm olan cismi bir karıncanın gıdâsı mesâbesinde olan az yemekten doyuverdi.

آن گدا چشمیٔ کفر از وی برفت　　　　لوت ایمانیش لَمْتُرْ کرد و زفت

284. *Küfrün o dilenci gözlülüğü ondan gitti. Îmâna mensûb olan gıdâ onu semiz ve iri yaptı.*

"Lemtür", kavî ve semiz; ve "zift", iri ve büyük ve kalın ma'nâlarınadır.

آن که از جوع البقر او می‌طپید　　　　همچو مریم میوهٔ جنت بدید

285. *O kimse ki sığır açlığından çırpınır idi, Meryem gibi cennet meyvesini gördü.*

"Cûu'l-bakar", sığır açlığı, bir nevî hastalığın ismidir ki, bu hastalığa uğrayan asla doymak bilmez ve obur olur. Ya'ni, "O misâfir ki, bir akşam evvel cûu'l-bakar hastalığından çırpınır ve karnını doyurmak için ıztırâba düşerdi, bu akşam mü'min olup Hz. Meryem gibi cennet meyvesine kavuştu." Nitekim sûre-i Âl-i İmrân'da Hz. Meryem hakkında şöyle buyrulur: كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقاً قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ (Âl-i İmrân, 3/37) ya'ni "Zekeriyyâ (a.s.) mihrâba dâhil olduğu vakit Hz. Meryem'in yanında rızık bulurdu. Dedi ki: "Ey Meryem, bu sana neredendir?" "O Allah indindendir," diye cevâb verdi".

میوهٔ جنت سوی چشمش شتافت   معدهٔ چون دوزخش آرام یافت

286. *Cennet meyvesi onun gözü tarafına acele etti. Onun cehennem gibi olan mi'desi râhat buldu.*

Beyt-i şerîfde kâfirin mi'desi cehenneme teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebeh budur ki, cehennem هَلِ امْتَلَأْتِ ya'ni "Doldun mu?" diye hitâb vâki' olduğu vakit هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'ni "Daha var mı?" der. Kâfirin mi'desi dahi yedikçe daha var mı? der.

بیان آن که نوری که غذای جانست غذای جسم
اولیا می‌شود تا او هم یار می‌شود روح را که اَسْلَمَ شَیْطانی عَلَی یَدَی

Onun beyânıdır ki, bir nûr ki canın gıdâsıdır, evliyânın cisminin gıdâsı olur. Nihâyet o dahi rûha yâr olur. Nitekim "Benim şeytanım iki elim üzerinde bana inkıyâd etti" buyurulur

ذات ایمان نعمت و لوتیست هول   ای قناعت کرده از ایمان بقول

287. *Ey îmandan kavl ile kanâat etmiş olan, îmânın zâtı azîm bir ni'met ve gıdâdır!*

Şârihler "hevl" kelimesini "azîm" ma'nâsına almışlar ise de gerek *Kāmûs*'da ve gerek *Müntehabü'l-Lügāt*'te ve *Gıyâsü'l-Lügāt*'te ve *Şemsü'l-Lügāt*'te ve *Burhân*'da ve *Sarrâh*'da, "korku" ma'nâsına olduğu gösterilmiş

ve "azîm" ma'nâsı zikredilmemiştir. Ve beyt-i şerîfe "kuvvetli" ma'nâsı da münâsib görünmez. "Hüvl", âlî ve refî' ma'nâsınadır. "Kavl" kelimesi Fârisîler'in telaffuzları gibi "kuvl" okunursa, "hüvl" kelimesine semâî olarak bir kāfiye olur ve ma'nâ da münâsib düşer. Ya'ni, "Îmânın zâtı, âlî olan bir ni'met ve gıdâdır" demek olur. Maahâzâ tercüme şârihlerin verdiği ma'nâya göre yapılmıştır. Ma'lûmdur ki, îmânın derecâtı vardır. Lisânen kelime-i şehâdeti söylemekle îmân-ı yakînî hâsıl olmaz. Zîrâ lisânen kelime-i şehâdeti söyleyen milyonlarca mü'min vardır. Fakat lokma için birbirleriyle cenk ve cidâl içindedirler. Onların bu mücâdeleleri doyurmak hassasının ancak gıdâdan olduğuna kanâatleri olduğunu gösterir. Halbuki îmân-ı yakînî sâhibleri, doyurmak hassasının gıdâdan değil, Hak'tan olduğunu fiilen isbât ederler. Zîrâ bu husûsta cenk ve cidâli terk ederler.

گر چه آن مطعوم جانست و نظر   جسم را هم ز آن نصیبیست ای پسر

288. *Gerçi o canın ve nazarın mat'ûmudur, ey oğul cismin dahi ondan nasîbi vardır!*

Ya'ni, gerçi o nûr-ı îmân-ı yakînî rûhun ve aklın nazarının mat'ûmu ve gıdâsıdır. Fakat ey oğlum, cismin dahi o gıdâ-yı nûrdan nasîbi ve hissesi vardır; ve o nûrun eseri cisimde de zâhir olur; ve cisim ve rûh-ı hayvânî o nûrdan kuvvet ve tarâvet bulur. Binâenaleyh az yemek yemekle mü'minin kuvvet-i bedeniyyesi eksilmez.

گر نگشتی دیو جسم آن را اَكُول   اسلم الشيطان نفرمودی رسول

289. *Eğer cisim şeytanı onu yiyici olmasaydı, Resûl "Esleme'ş-şeytan" buyurmaz idi.*

Bu beyt-i şerîfde İbn Mes'ûd (r.a.) hazretlerinden rivâyet olunan şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur. ما منكم من احد الا وقد وكل به قرينه من الجن و قرينه من الملائكة. قالوا واياك يا رسول الله ؟ قال واياى ولكن الله اعاننى عليه اسلم شيطانى على يدى فلا يأمرنى الا بخير ya'ni "Sizden hiçbir kimse yoktur ki muhakkak şeytandan ve melâikeden kendi karîni ona musallat olmasın. Ashâb dediler ki: Sana da musallat oldu mu? Resûl-i Ekrem buyurdu ki: Evet, bana da musallat olmuştur. Velâkin Allah Teâlâ onun aleyhine bana yardım etti. Şeytanım benim iki elim üzerinde müslüman oldu. İmdi bana hayırdan başkasıyla emretmez."

Hadîs-i şerîfde mezkûr olan "cin"den murâd şeytandır; ve şeytandan murâd dahi, cisimdeki rûh-ı hayvânîdir; ve "melek"ten murâd, cisme taalluk

eden rûh-i insânî ve akıldır. Zîrâ rûh-i hayvânî rûh-i insânîyi kendi aslına ve hakîkatine vusûlden teb'îd eder ve uzaklaştırır. Ve şeytan "شطنا و شطونا" masdarındandır; ve شطون (şutûn), uzak ve baîd olmak demektir. Eğer ayn-ı şeytân olan rûh-i hayvânî bu nûru yemezse, ayn-ı melek olan rûh-i insânîye münkād olmaz; ve rûh-i hayvânînin bu nûr-ı îmândan nasîbi vardır ve onu yer; ve eğer böyle olmasaydı Resûl-i Ekrem hazretleri zikrolunan hadîs-i şerîfi beyân buyurmaz idi. Bu beyânât-ı aliyyenin netîcesi budur ki bir kimsenin rûh-i hayvânîsi kavî olup fenâ sıfatlar ile muttasıf olsa onun nûr-ı îmândan nasîbi olmadığı ve o kimsenin insan sûretinde şeytan olduğu zâhir olur.

دیو ز آن لوتی که مرده حی شود　　　تا نیاشامد مسلمان کی شود

290. [290] *O bir gıdâdan ki ölmüş olan diri olur, şeytan içmedikçe ne vakit müslüman olur?*

Ya'ni, cisim şeytanı ölünün diri olduğu bir gıdâyı ve nûr-ı îmân taâmını yemedikçe ne vakit müslüman olur?

دیو بر دنیاست عاشق کور و کر　　　عشق را عشقی دگر بُرّد مگر

291. *Şeytan kör ve sağır olarak dünyâya âşıktır. Aşkı ancak dîğer bir aşk keser.*

Bu cisim şeytanının cevheri ve mayası dünyâdan olduğundan bittabi' kendi cinsi olan dünyâya âşıktır; ve onun bu aşkını ancak başka bir aşk keser ve onu kesen aşk dahi gıdâ-yı ma'nevî aşkıdır.

از نهان خانهٔ یقین چون می‌چشد　　　اندك اندك رخت عشق آن جا كشد

292. *Vaktâki yakîn nihân-hânesinden tadar, azar azar aşk yükünü oraya çeker.*

Ma'lûm olsun ki, "yakîn" zannın zıddı olan bir sıfattır; ve zanlar ya doğru olur veyâ eğri olur. Doğru zanların yakîn sıfatına irtibâtları vardır ve bu doğru olan zanların sâhibi ehl-i yakîne tâbi' olduklarından onların verdikleri gıdâ-yı ma'nevî olan ilim ve irfân aşkı ve tahsîl sâyesinde günden güne yakîn sıfatına yaklaşırlar ve âkıbet onların zanları yakîn mertebesine gelip orada mahvolurlar. Ve eğri zan sâhibleri ise bu gıdâ-yı ma'nevîden kaçıp gıdâ-yı sûrî aşkıyla meşgûl olduklarından onların bu eğri zanları da günden güne sıfat-ı yakînden uzaklaşır. Onun için sûre-i Hucurât'taki âyet-i kerîmede يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ (Hucurât, 49/12) ya'ni "Ey mü'minler, zannın çoğundan ictinâb edin, zîrâ zannın ba'zısı günahtır" buy-

rulur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 32. faslında şöyle beyân buyururlar:

"Sıfat-ı yakîn bir şeyh-i kâmildir. Savâb olan hüsn-i zanlar dahi, onun mürîdleridir. Zan mütevâfittir. Böyle derece derece ağleb ve ezyed olan her bir zan yakîne akreb ve inkârdan eb'addir. Nitekim لو وزن ايمان ابى بكر بايمان اهل الارض لرجحهم ["Ebû Bekir'in îmânı arz ehlinin îmânıyla tartılsa onlara râcih olur"] hadîs-i şerîfinde işâret buyurulmuştur. Bütün savâb olan zanlar yakînden süt emerler ve ziyâdeleşirler; ve o süt emmek ve tezâyüd, ilim ve amel ile o zannın tahassul-i efzâyişi alâmetidir. Bu sûretle, o zanlar yakîn mertebesine gelirler ve yakînde fânî olurlar. Zîrâ o zanlar yakîn oldukları vakit kalmazlar. Ve bu şeyh ile mürîdler, o şeyh-i yakînin ve onun mürîdlerinin âlem-i ecsâmda zâhir olmuş nakışlarıdır. Delîli budur ki, bu nakışlar devren-ba'de-devrin ve karnen-ba'de-karnin mütebeddildir. Ve bu şeyh-i yakîn ile onun zunûn-ı savâbdan ibâret olan evlâdları alâ-merri'l-edvâr ve'l-kurûn tebdîle uğramaksızın âlemde kāimdirler. Dîğer taraftan galata düşürücü ve dalâlet verici ve münkir olan zanlar şeyh-i yakînın merdûdudur. Ve o zanlar her gün yakînden eb'ad ve ezell olurlar. Zîrâ her gün o sû-i zannı arttıracak esbâbı tezyîd ederler....ilh".

يا حَرِيصَ الْبَطْنِ عَرِّجْ هكذا　　　انَّما الْمِنْهاجُ تَبْدِيلُ الْغذا

293. *Ey karın harîsi, böyle urûc et! Yol ancak gıdânın tebdîlidir.*

Ey maddî gıdânın harîsi, cismâniyet mertebesinden böyle rûhâniyet mertebesine urûc et ve yukarıya çık! Bu yukarıya çıkmanın yolu ancak bu gıdâyı mâddîyi gıdâ-yı ma'nevîye tebdîl etmektir.

يا مريضَ الْقَلْبِ عَرِّجْ لِلْعلاجْ　　　جُمْلَةُ التَّدْبِيرِ تَبْدِيلُ الْمزاج

294. *Ey kalb hastası, ilâca urûc et! Tedbîrin cümlesi mizâcın tebdîlidir.*

Ey hayâtın devâmını gıdâ-yı maddîye merbût zanneden kalb hastası, bu eğri zandan vazgeç de bu maddî taâmı azaltmak sûretiyle bu hastalığa ilâç yapmak tarafına çık! Ve kötü zannına tâbi' olan mizâcını değiştir. Zîrâ hakîkate vusûl tedbîrinin hepsi mizâcı tebdîl etmektir.

ايُّها الْمَحْبُوسُ فى رَهْنِ الطعام　　　سَوْفَ تَنْجُو انْ تَحَمَّلْتَ الفطام

295. *Ey taâm cinsinde mahbûs olan, eğer fitâma tahammül edersen yakında kurtulursun!*

"Fitâm", çocuğu memeden kesmek ma'nâsında olup burada çocuk mesâbesinde bulunan nefsi taâmdan kesmekten kinâyedir. Bu beyt-i şerîfde riyâzetin sâlikler için bir muvakkat zamâna münhasır olduğuna işâret vardır.

ان فى الجوع طعاما وافرا افتقدها و ارتج يا نافرا

296. *Muhakkak açlıkta çok taâm vardır. Onları ara ve me'mûl et, ey nefret edici!*

"Ey açlıktan nefret edici kimse, muhakkak açlıkta hem rûhu ve hem de cismi takviye edecek çok taâm vardır; ve bu taâm insanlara mahsûstur. Sen insan olduğun hâlde bunları kaybedip hayvanların gıdâsına iştirâk ettin. Binâenaleyh bunları ara ve bulmayı me'mûl et!" "İftikād", burada kaybolmuşu aramak ve "irticâ'", (ارتجاء) ummak ve me'mûl etmek; ve "nâfir", nefret edici demektir.

اغتدى بالنور كن مثل البصر وافق الاملاك يا خير البشر

297. *Nûr ile gıdâlan, göz misli ol! Ey beşerin hayırlısı, meleklere muvâfakat et!*

Ey nefis, göz nasıl nûr ile gıdâlanıp vazîfe-i rü'yeti îfâ ederse sen dahi gıdâ-yı ma'nevî olan nûr-ı ma'rifet ile gıdâlan ve âlemin gözbebeği ol da Hak ve hakîkati müşâhede et! Zîrâ ismin insandır ve "insan", gözbebeği ma'nâsınadır. Binâenaleyh ismin hükmünü ibtâl etme ve hayvâniyete mahsûs olan gıdâ-yı maddîyi terk et de mertebe-i rûhâniyyete urûc ve meleklere muvâfakat edip onların tavır ve hareketlerini takın. Ey beşerin hayırlısı olan Hak yolunun sâliki!

چون ملك تسبيح حق را كن غذا تا رهى همچون ملايك از أذا

298. *Melek gibi Hakk'ın tesbîhini gıdâ et! Tâ ki melekler gibi ezâdan kurtulasın!*

"Tesbîh", Hak Teâlâ'yı her türlü nekāyısdan temizlik ile yâd etmek ma'nâsınadır; ve şerîatte bu nevi' yâda mahsûs olmak üzere Sübbûh ve Kuddûs gibi kelimeler vardır. سبوح قدوس ربنا و رب الملئكة و الروح zikri ["Sübbûh, Kuddûs, Rabbimiz ve meleklerin ve rûhun Rabbi"] bu nevi'dendir; ve bu nevi' zikir rûhun gıdâsıdır. Nitekim melâike dahi bu zikirden gıdâ ve kuvvet bulurlar. Ya'ni, "Ey sâlik, cismâniyetinden rûhâniyetine yüz çevir! Ve rûhunu Hakk'ın tesbîhi ile gıdâlandır, tâ ki bu sâyede melekler gibi latîf ol! Ve cism-i kesîfin yemesinden ve içmesinden ve kazâ-yı hâcet ve şehevât-ı sâire gibi eziyetlerden melekler gibi kurtulasın!"

جبرئیل ار سوی جیفه کم تند   او بقوت کی ز کرگس کم زند

299. *Eğer Cebrâîl cîfe tarafına az teveccüh ederse, o kuvvette ne vakit akbabadan noksan çırpınır?*

"Cebrâîl"den murâd, akıldır. Nitekim aşağıda gelecek olan bir sürh-ı şerîfde عقل مثال جبرئیلست ya'ni "Akıl Cebrâil misâlidir" buyrulur. "Cîfe"den murâd, azâb-ı nefsânîdir. "Kerges", akbaba ismindeki kuştur. Ya'ni, "Cebrâîl misâli olan akıl eğer cîfe mesâbesinde olan gıdâ-yı nefsânî tarafına az teveccüh ve iltifât ederse, o akıl sidretü'l-müntehâya kadar uçmak kuvvetinde bir akbaba kuşundan az çırpınmaz." Ma'lûmdur ki, akıl rûhun sıfatıdır. Âlem-i süflîye müteveccih olan akıl, kuvveti gıdâ-yı süflîden almak ile meşgûldür. Halbuki rûhun gıdâsı ulûm ve maârif-i ilâhiyye nûrudur. Eğer sûrî gıdâya az teveccüh ve iltifât ederse, rûh kuvvetlenip âlem-i bâlâya uçar. Beyt-i şerîfdeki "tened", "tenîden" masdarındandır. Bu kelimenin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "teveccüh ve iltifat" ma'nâsınadır. Ve "kem tened" buyrulmasıyla cisim unsurunun gıdâ-yı sûrîye gāyet az iltifat etmesine işâret buyurulur. Zîrâ her husûsta Resûl-i Ekrem hazretlerine mütâbaat şarttır; ve Resûl-i Ekrem hazretleri gıdâ-yı sûrîyi gāyet az yedi ve kâmiller de gıdâ-yı sûrîye hiç ihtiyaçları olmadığı hâlde Resûl-i Ekrem hazretlerine muvâfakat ve mütâbaat için bir lokma olsun yediler. Evliyâullahdan birinin bir mürîdi var idi. Hak Teâlâ ona samediyyetle tecellî buyurdu ve gıdâ-yı sûrîden büsbütün kesildi. Şeyhi ona bir lokma olsun yedirinceye kadar çok ısrâr etti. Bu gibi menâkıb-ı evliyâ pek çoktur.

حبذا خوانی نهاده در جهان   لیك از چشم خسیسان بس نهان

300. *Cihânda ne güzel bir sofra kurulmuş, fakat hasîslerin gözünden çok gizli.*
[300]

Bu cihânda ya'ni dünyâda ne güzel bir sofra-i ma'nevî kurulmuştur. Himmetleri yüksek olan kimseler o sofradan gıdâ-yı rûhânî olan ulûm ve maârif lokmalarını yerler. Fakat himmetleri âlem-i süflîye müteveccih olan alçak tabîatlı olanların gözünden bu ma'nevî sofra çok gizlidir.

گر جهان باغی پر از نعمت شود   قسم موش و مار هم خاکی بود

301. *Eğer cihân ni'metten dolu bir bağ olsa, sıçanın ve yılanın nasîbi yine bir toprak olur.*

Meselâ cihân insanlara mahsûs olan türlü türlü ni'metlerle dolu bir bağ olsa, sıçanın ve yılanın o ni'metlerden nasîbi yoktur. Onların zevki ve tena'umu

topraklar içindedir. Bunun gibi âlemde rûh-i insânîye mahsûs olan ulûm ve maârif-i ilâhiyye pek âşikâr ve münteşir olsa bile cismânî olan kimselerin bundan nasîbleri olmaz. Onların zevki ve hazzı rûh-i hayvânîlerindendir.

انکار اهل تن غدای روح را و لرزیدن ایشان بر غدای خسیس

Ehl-i tenin rûhun gıdâsını inkârı ve hasîs gıdâ üzerine onların titremesi

قِسْم او خاکست گر دَیْ گر بهار　　　میرِ کَوْنی خاك چون نوشی چو مار

302. *Gerek kışta gerek baharda onun nasîbi topraktır. Sen kevnin beyisin, niçin yılan gibi toprak yersin?*

"Kısm", hisse ve nasîb; "kevn", dünyâ ve kâinât; "nûşîden" yemek ve içmek. Ya'ni, "Sıçanın ve yılanın nasîbi ve hazzı kışta ve yazda ve baharda ve sonbaharda ancak toprak içidir. Ey insan, sen bu dünyânın beyi ve hâkimisin, niçin sıçanlar ve yılanlar gibi topraktan ibâret olan o gıdâ-yı maddîyi yersin ve himmetini kâmilen âlem-i süflîye hasredersin?"

در میان چوب گوید کرم چوب　　　مر کرا باشد چنین حلوای خوب

303. *Sopanın içindeki sopa kurdu der ki: "Böyle güzel helvâ muhakkak kimin için olur?"*

Meselâ değnek ve sopa ve ağaç arasında peydâ olan kurt o ağacı kemirirken der ki: "Böyle güzel ve tatlı olan gıdâyı herkes nerede bulabilir? Bu ancak bana mahsûstur."

کرم سرگین در میان آن حَدَث　　　در جهان نقلی نداند جز خَبَث

304. *Gübre kurdu o pislik arasında cihânda pislikten başka bir meze bilmez.*

"Hades", burada pislik demektir; ve "habes" (خبث) dahi aynı ma'nâyadır. Bu iki beyt-i şerîf gıdâ-yı nefsânî ve telezzüzât-ı cismânîyi medhedip ona müteveccih olanların misâlidir.

مناجات

Münâcât

ای خدای بی‌نظیر ایثار کن　　گوش را چون حلقه دادی زین سخن

305. *Ey nazîrsiz Hudâ, mâdemki bu sözden kulağa halka verdin, îsâr et!*

"Gûş râ halka dâden", "kulağa zînet bâhşetmek"ten kinâyedir. Ya'ni, "Ey nazîri olmayan Hak Teâlâ hazretleri, mâdemki bu hakāyık ve maârif-i ilâhiyyen sözlerinden kulağa zînet bahşettin ve bize bunları duyurdun, arkasını kesme, atâyı peyderpey bize ulaştır!"

گوش ما گیر و بدان مجلس کشان　　کز رحیقت می‌خورند آن سر خوشان

306. *Bizim kulağımızı tut ve o meclise çek ki, senin hâlis şarâbından o sarhoşlar içerler.*

"Rahîk", güzel kokulu şarab ve hâlis su ma'nâsınadır; burada maârif-i ilâhiyye muhabbetinin şarâbıdır. "Sarhoşlar"dan murâd, muhabbet-i ilâhiyye şarâbının sarhoşlarıdır. Ya'ni, "Yâ Rab, bizim rûhumuzun kulağını tut ve o âriflerin meclisine çek ki, onlar senin maârif-i ilâhiyyenin muhabbetinden ve senin aşkının şarâbından sarhoş olmuşlardır." Cenâb-ı Pîr efendimizin bu münâcâtı Hak yolunun sâlikleri hakkında duâdır.

چون بما بویی رسانیدی ازین　　سر مبند آن مشك را ای رب دین

307. *Ey dînin Rabbi, mâdemki bize bundan bir koku eriştirdin, o tulumun başını bağlama!*

Ya'ni, "Mâdemki güzel kokulu olan maârif-i ilâhiyyen şarabının o kokularını bize eriştirdin, binâenaleyh o şarab tulumunun ağzını bağlama!" "Şarab tulumu"ndan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin cism-i saâdetleridir ki, bu maârif-i ilâhiyye onların mübârek ağızlarından hurûf ve elfâz ile kullara ibzâl buyurulur.

از تو نوشند از ذکور و از اناث　　　بی‌دریغی در عطا یا مستغاث

308. *Gerek erkekler gerek kadınlar senden yerler, içerler. Ey Müstegās, atâda sen bî-dirîğsin!*

Ya Rab, erkek ve kadın hep senin maddî ve ma'nevî ni'metini yerler ve içerler. Ey kendisinden yardım ve istimdâd taleb olunan Hak Teâlâ, sen ihsânını ve atânı kullardan esirgemezsin!

ای دعا ناگفته از تو مستجاب　　　داده دل را هر دمی صد فتح باب

309. *Ey zât-ı ecell, söylenmemiş duâ senden müstecâbdır. Her bir demde kalbe yüz feth-i bâb vermişsin.*

Bu beyt-i şerîf I. cildin 618. numarasına müsâdif olan

ما نبودیم وتقاضا مان نبود　　　لطف تو ناگفتهٔ ما می شنود

Ya'ni "Biz yok idik ve takāzâmız ve zıllimiz de yok idi. Senin lutfun bizim söylenmemiş sözlerimizi işitirdi" beyt-i şerîfinin nazîridir. "Söylenmemiş duâ"dan murâd, kulların a'yân-ı sâbitelerinin lisân-ı isti'dâdlarıyla vâki' olan talebleridir ki, bu talebler âlem-i kesâfete mahsûs olan lisân-ı zâhir ile vâki' olmamıştır; ve her bir kul kendi ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına göre her an bu âlem-i kesâfette bir tecellî-i Hakk'a nâil olur; ve Hak'tan lisân-ı zâhir ile istediği şeyler ekseriyâ bu isti'dâdına göre vâki' olur. Ve kezâ lisân-ı isti'dâd ile taleb edip lisân-ı zâhir ile istemediği şeyler de kendisinden zuhûr eder. Bu ise lisân-ı zâhir ile söylenmemiş duânın müstecâb olması hâlidir.

چند حرفی نقش کردی از رُقوم　　　سنگها از عشق آن شد همچو مُوم

310. *Rukūmdan birkaç harf nakşettin, taşlar onun aşkından mum gibi oldu.*
[310]

"Rukūm", yazı yazmak, kitâbet etmek. "Yazmak"tan murâd, suver-i kesîfe-i eşyâdır. "Birkaç harf nakşetmek"ten murâd, sûret-i insâniyyedeki kaş ve göz ve kulaktır. "Taşlar"dan murâd, ma'nâ aşkından bî-haber ve katı olan kalblerdir. Ya'ni, "Yâ Rab, bu kesîf eşyâ cinsinden olan sûret-i insâniyyeye birkaç harf ve uzuv resm ve nakşettin ki, onlar güzel kaş ve güzel kulaktır, ma'nâ aşkından bîhaber olan katı kalbler o güzel kaşın ve gözün ve kulağın aşkından mum gibi yumşadı ve eridi."

نون ابرو صاد چشم و جیم گوش   بر نوشتی فتنهٔ صد عقل و هوش

311. *Kaşın nûn'u, gözün sâd'ını ve kulağın cim'ini yüz akıl ve idrâkin fitnesi yazdın.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beyitte mezkûr olan "hurûf nakşı"nın tefsîridir. Ya'ni "O nakşettiğin hurûf dahi budur ki, nûn şekline benzeyen mukavves kaş ve sad şekline benzeyen çekme göz ve cim harfine benzeyen latîf kulaktır. Bunların güzellik ve letâfetini birçok sûretperestlerin akıl ve idrâklerinin fitnesi yazdın. Bunları görenler onlara meftûn oldular."

ز آن حروفت شد خرد باریك ریس   نسخ می کن ای ادیب خوش نویس

312. *Senin o harfinden akıl ince nazarlı oldu. Ey güzel yazıcı edîb, nesh et!*

"Bârîk", ince; "rîsîden", pamuk ve yün ve ipek ipliklerini bükmek ma'nâsınadır. "Bârîk- rîs", "ince bükücü" ma'nâsında ve vasf-ı terkîbîdir. Fikr-i dakîk ve hayâl-i muhâl eden kimseden kinâyedir. Burada ince fikir ve nazar edici ma'nâsınadır. Ya'ni, "Yâ Rab, senin o yazdığın güzel harflerden âkıller ince nazar ve fikredici oldular; ve o güzel gözler ve kaşlar ve ağızlar ve burunlar hakkında şâirler türlü türlü teşbîhler yaptılar. Ey güzel yazıcı olan edîb, tesbît et ve yaz!" "Edîb", edeb öğretici; ve "nesh", burada ızhâr etmek ve yazmaktır. Bunlardan murâd Hak Teâlâ hazretleridir. Ba'zı nüshalarda باریك ریس yerine باریك بین vâki'dir, "ince görücü" demek olur; ve خوش نویس yerine de راستین vâki'dir, "doğruya mensûb" demek olur.

در خور هر فکر بسته بر عدم   دمبدم نقش خیال خوش رقم

313. *Her fikrin lâyıkını hoş-rakam olan hayâlin nakşını, dembedem adem üzerine bağlamış!*

"Adem"den murâd, adem-i izâfîdir ve adem-i izâfî âlemin vücûdudur. Zîrâ âlem suver-i ilmiyye-i ilâhînin zıllidir ve hayâldir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (r.a.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de انما الكون خيال وهوحق فى الحقيقة والذى يفهم هذا حاز اسرار الطريقة ya'ni "Kevn ancak hayâldir ve o hakîkatte Hak'tır ve bunu anlayan kimse esrâr-ı tarîkati hâiz oldu" buyurur. Bu âlem-i hayâl içinde mütekevvin olan insanın dahi fikri ve hayâli vardır. Onun hayâli bu hayâlin içinde bir hayâldir. İmdi "Hak Teâlâ hazretleri hoş-rakam olan hayâlin ve suver-i ilmiyyenin nakşını adem-i izâfî olan bu âlem-i kesîfin üzerine bağlamış ve efrâd-ı beşerden her birinin kezâlik hayâlden ibaret olan

fikrine lâyık ve isti'dâdına muvâfık olan şeyleri de bu âlem-i hayâle bağlamıştır." Ya'ni, bu âlem hayâldir ve onun içinde bulunan insanların sûretleri dahi hayâldir ve hayâl olan insanların sûretleri de hayâldir. İmdi bir kimse bu suver-i hayâliyyeden kadın ve evlâd ve para ve mal ve mülk .. gibi birisine mâil olup fikri onunla meşgûl olsa hayâl üzerine ve adem üzerine bağlanmış olur. Bu hayâlâtı Muhît olan vücûd ancak vücûd-ı hakîkî-i Hak'tır ki, o vücûd-ı hakîkî her fikrin lâyıkı ve hoş-rakam olan hayâlin nakşını dembedem bu adem-i izâfî üzerine bağlamıştır.

حرفهای طرفه بر لوح خیال　　　بر نوشته چشم و ابر خط و خال

314. *Acîb harfleri hayâl levhı üzerine göz ve kaş ve kıl ve ben olarak yazmış.*

"Levh-i hayâl"den murâd, cism-i insânîdir. Yukarıki beyitte îzâh olunduğu üzere âlem hayâldir ve cism-i beşer bu hayâlin cüz'ündendir. Ya'ni, "Bir levh-i hayâl olan cism-i beşer üzerine vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ hazretleri güzel gözler ve güzel kaşlar ve latîf saçlar ve benler nakşetmiştir ki, görenler onların meftûnu ve âşıkı olur; ve bunlar bu levh-i hayâl üzerinde acîb ve latîf harflerdir."

بر عدم باشم نه بر موجود مست　　　ز آنکه معشوق عدم وافی ترست

315. *Mevcûd üzerine değil, adem üzerine mest olurum. Zîrâ ki adem ma'şûku ziyâde vefâ edicidir.*

Burada "adem"den murâd, zât-ı ulûhiyyetin mertebe-i vahdetidir ki, bu mertebe a'yân-ı sâbitenin dahi ademi mertebesidir. كان الله ولم يكن معه شيئ Ya'ni "Allah var idi, onunla berâber bir şey yok idi" hadîs-i şerîfinde bu mertebeye işâret buyurulur; ve bu mertebe vahdet-i hakîkî-i Hak'tan ibârettir. Bu bâbda I. cildin 3134 numarasına müsâdif olan:

تا که سازد خیال پاك از سر قدم　　　سوی عرصهٔ دور و پهنای عدم

["Tâ ki cân-ı pâk uzak ve geniş olan adem arsası tarafına baştan ayak yapsın!"] beytinde ve onu ta'kîb eden 3135-3138 numaralı beyitlerde îzâhât-ı kâfiye vardır. Bu mukaddimeye göre ma'nâ şöyle olur: "Ben bu âlem-i şehâdetin ve âlem-i misâlin ve âlem-i ervâhın ve a'yân-ı sâbite âleminin yoklukları mertebesi olan vahdet mertebesine mest ve âşık olurum. Zîrâ ki bu kendisinde suver ma'dûm olan ma'şûk pek vefâ edicidir ve âşık için pek geniştir. Onun mâdûnu olan merâtib ve avâlim ise yekdîğerine nisbeten dar ol-

duğundan onlarda ikilik vardır; ve o kadar vefâ yoktur; ve onların şânı fânî olmaktır. Nitekim cenâb-ı Pîr (r.a.) efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 51. faslında şöyle buyururlar: "Âlem-i hayâl, âlem-i musavverât ve mahsüsâta nisbetle vâsi'dir. Zîrâ bütün musavverât hayâlden doğar; ve âlem-i hayâl, hayâlin vücut bulduğu âleme nisbetle dardır."

عقل را خط خوان آن اشکال کرد   تا دهد تدبیرها را ز آن نورد

316. *Aklı o eşkâlin yazı okuyucusu etti, tâ ki tedbîrlere onda lâyıkını vere!*

"Neverd", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da "lâyık" demektir. Bu ma'nâ *Şemsü'l-Lügāt*'te münderiçtir; ve beyt-i şerîfeye de münâsebeti pek kavîdir. Ya'ni, "Adem-i izâfî levhi üzerine yazmış olduğu o güzel ve acîb harfleri ve o eşkâl yazılarını Hak Teâlâ akla okutturdu, tâ ki o yazılardan her bir kimsenin tedbîrine kendi lâyıkını vere!" Ya'ni o yazılardan herkesin istifâdesi ve tedbîri kendi isti'dâdına göre vâki' olur. Ve onlardan kendi isti'dâdına lâyık olan zevki ve ma'nâyı bulur.

تمثیل لوح محفوظ و ادراك عقل هر کسی از آن لوح عقل مثال جبرئیلست
و نظر او به تفکر بسوی غیبی که معهود از لوح اوست در تفکر و اندیشهٔ کیفیت معاش
و بیرون شدن کارها هر روزینه مانند نظر جبرئیلست در لوح فهم کردن او از لوح

Levh-i mahfûzun ve her bir kimsenin aklının o levhden idrâkinin temsîli. Akıl Cebrâîl misâlidir; ve onun tefekkür ile levhden onun ma'lûmu olan bir gayb tarafına nazarı, tefekkürde ve maâşın keyfiyetini düşünmekte ve her günkü işlerden sıyrılmakta ve necât bulmakta Cebrâîl'in levhe nazarı ve onun levhden anlaması gibidir

Azîz Nesefî hazretleri levh-i mahfûz ve kazâ ve kaderin hükmü hakkında yazdığı risâlenin bir faslında buyurur ki: "Eflâk ve encüm Hudâ'nın levh-i mahfûzu ve kitabdır; ve her ne ki var idi ve el'an mevcuttur ve olacaktır, cümlesi bu levh-i mahfûzda ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır; ve kitâb-ı Hu-

dâ'da yazılmamış hiçbir şey yoktur. وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (En'âm, 6/59) ["Yaş kuru ne varsa kitâb-ı mübîndedir"] ve eflâk ve encümde yazılmış olan ahkâm ahkâm-ı cüz'iyye değildir, ahkâm-ı külliyyedir. Bu sebeble bizim için ihtiyâr vardır; ve bu sebeble istediğimiz şeyin tahsîli ve istemediğimiz şeyin def'i bizim çalışmamıza müteallıktır; ve eğer eflâk ve encümde ahkâm-ı cüz'iyye yazılmış olsaydı ve âlemde eflâk ve encümde zâhir olan eserler vech-i cüz'î üzere zâhir olaydı bizim hiçbir şeyde ihtiyârımız olmaz idi; ve sa'y ve kûşişimiz zâyi' olur idi; ve da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ abes ve tedbîr-i ukalâ ve muâlece-i hükemâ fâidesiz olur idi."

Meselâ kışın soğuk ve yazın sıcak olması bir hükm-i küllîdir. İnsan akıl ve tedbîri ile vesâit-ı teshîniyye tedârik ederek kendisini ısıtır. Ve kezâ yazın yine akıl ve tedbîri ile kendisine serinlik verecek eşyâyı ihzâr eder. Ahkâm-ı külliyyeye karşı insanın böyle aklı ve fikriyle ahkâm-ı cüz'iyyenin husûlüne hizmet etmesinin bu âlemde nümûnesi pek çoktur. Ve bu ahkâm-ı cüz'iyyeyi bu âlem-i süflîde insan Cebrâîl mesâbesinde olan aklıyla gayb tarafından celb ve sûret âlemine ızhâr eder. Şu kadar var ki, her ferdin aklı ancak kendi ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına göre cânib-i gaybdan bu tedbîrleri alıp icrâ eder; ve bu tedbîrler onun kendi levhi olan ayn-ı sâbitesinin ma'hûdudur. Ya'ni bunun üzerine ahd-i ezelîsi vâki' olmuş ve onun bâtınının ma'lûmu bulunmuştur. Bu bâbda daha fazla îzâhât fakîr tarafından Şeyh-i Ekber hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki kitâb-ı şerîflerine yazılan şerhin dokuzuncu bâbında "Kâtib ve Kitâbet" fasıllarında îzâh edilmiştir, burada zikri uzun olur. İşte insanın tefekkürden ve maâşının keyfiyyetini düşünmekten ve her günkü işlerini intâc etmekten hâli budur; ve onun bu hâli akl-ı küllün mazharı olup ma'nâyı sûret âlemine inzâle me'mûr olan Cebrâîl (a.s.)ın levh-i küllîye nazarına ve o levh-i küllîden yapacağı işleri anlamasına benzer.

چون ملك از لوح محفوظ آن خرد　　　هر صباحی درس هر روزه برد

317. *O akıl melek gibi levh-i mahfûzdan her bir sabah her günün dersini götürür.*

Vücûd-i insânîde Cibrîl mesâbesinde olan akıl Cebrâîl (a.s.)ın levh-i mahfûzdan aldığı ma'nâları âlem-i sûrete indirdiği gibi her bir sabah her günün dersini ya'ni akvâl ve ef'âlden icrâsı kendisine lâyık ve münâsib olan şeyleri levh-i mahfûzdan alıp îfâ eder. O kimsenin bunları almak için levh-i mah-

fûzu görmesine hâcet yoktur. Aklının âlem-i sûrete getirdiği akvâl ve ef'âl kendi ayn-ı sâbitesinin iktizâsı ve sırr-ı kaderin îcâbıdır.

بر عدم تحریرها بین بی‌بنان　　　و ز سوادش حیرت سوداییان

318. *Adem üzerinde parmaksız tahrîrleri ve onun sevâdından sevdâîlerin hayretini gör!*

"Adem"den murâd, adem-i izâfî âlemi olan bu vücûd-i mümkinâttır. Meselâ buzun eşkâli suya nazaran bir adem-i izâfî âlemidir. Su bu adem-i izâfî üzerine buz hâlinde türlü türlü şekiller nakşeder ve yazar; ve bunları yazmak ve nakşetmek için parmakların vücûduna ihtiyaç yoktur. Bunun gibi insanın aklı dahi âlem-i gaybdan aldığı ma'nâları akvâl ve ef'âl ile bu vücûd-ı izâfî âlemi üzerine nakşeder. Ve o kavillerin ve fiillerin karartısından ve zuhûrundan,. "sevdâiyân" ya'ni sûret-perest olan kimseler hayret eder. İşte sen bunları gör! Ba'zı nüshalarda "bî-benân" yerine "bâ-beyân" vâki'dir. "Açık ve zâhir olarak adem üzerindeki tahrîrleri gör!" demek olur.

هر کسی شد بر خیالی ریش گاو　　　گشته در سودای گنجی کُنج کاو

319. *Her bir kimse bir hayâl üzerinde rîş-gâv oldu. Bir hazînenin sevdâsında köşe kazıcı olmuştur.*

"Rîş-gâv", lügatte "öküz sakalı" demek olup bu ta'bîr ile kuyruğu murâd olur; "ahmak ve maskara ve hâm-tama' ve kısa düşünen kimse"den kinâyedir. "Günc-kâv", vasf-ı terkîbîdir. "Kâv", kazmak ma'nâsına olan "kâvîden" masdarının emr-i hâzırıdır; bu terkîbin ma'nâsı "köşe bucak kazıcı" demektir. Mütecessis ve mütefahhıs olmaktan kinâyedir. Bu kelimeler I. cildin 541 numaralı beytinde de geçti. Ya'ni, bu vücûd-i izâfî âleminde aklın yazdığı sûretleri gör! Sûret-perestlerin her birisi bir hayâl üzerinde boş tama'lı oldu. Bir hazîne ve define bulmak sevdâsında köşe bucak kazıcı ve mütecessis oldu.

از خیالی گشته شخصی پر شُکُوه　　　روی آورده بمعدنهای کوه

320. [320] *Bir şahıs bir hayâldir, pür-heybet olmuş; dağın ma'denlerine yüz getirmiş.*

Sûret-perest olanlardan bir şahıs altın bulmak sevdâsıyla heybet ve azamet takınıp dağın ma'den bulunan taraflarına koşup kazmağa başlamıştır. "Şükûh", heybet ve azamet ve haşmet ve büyüklük ve şâh ve şevket ma'nâlarına gelir. "Şikûh", korku demektir.

و ز خیالی آن دگر با جهد مُر　　　　رو نهاده سوی دریا بهر دُر

321. *Ve o dîğeri bir hayâlden dolayı acı cehd ile inci için deryâ tarafına yüz koymuş.*

Yine o sûret-perestlerden bir başkası bir hayâlin sevkıyle vücûd-i beşer için acı ve zahmetli olan bir sa'y ile inci toplamak üzere deniz tarafına teveccüh etmiş ve denizin dibine dalmıştır.

و آن دگر بهر ترهب در كُنِشت　　　　و آن دگر اندر حریصی سوی کشت

322. *Ve o dîğeri rehbâniyet için kilisededir; ve o dîğeri bir hırs içinde tarla tarafındadır.*

Ve hayâle tâbi' olanlardan bir dîğeri dahi râhiblik yapmak ve bu sâyede nâil-i saâdet olmak hayâliyle kilisede meşgûldür. Ve dîğer birisi de para kazanmak hayâliyle hırs içinde tarlada ekin ve zirâat ile meşgûldür.

از خیال آن رهزن رَسْته شده　　　　و ز خیال این مرهم خسته شده

323. *O, hayâlden nâşî pazarın rehzeni olmuştur; ve bu, hayâlden dolayı hastanın merhemi olmuştur.*

"Reste", "resten" masdarından "kurtulmuş" ma'nâsına geldiği gibi saff, kāide, kānun, tarz ve reviş ma'nâlarına da gelir. Mecâz olarak "pazar" ma'nâsına geldiği de *Bahâr-ı Acem*'de gösterilmiştir; burada "pazar" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "O bir kimse hayâlden dolayı pazarın yol kesicisi ve hırsızı olmuştur; ve bu bir kimse de yine bir hayâlin sevkiyle hastanın merhemi ve bir âcizin derdine devâ olmuştur."

در پری خوانی یکی دل کرده گُم　　　　بر نجوم آن دیگری بنهاده سُم

324. *Birisi perî okuyuculukta gönlünü zâyi' etmiş; o bir dîğeri nücûm üzerine ayak koymuştur.*

Ya'ni, "Dîğer bir şahıs dahi cin tâifesi üzerinde tasarruf sevdâsına düşüp cin çarpan kimseleri okuyarak onları def' etmek hayâlinden gönlünü zâyi' etmiş ve dîğer bir şahıs dahi, ilm-i nücûm hayâlinde müstağrak olup nahs ve sa'd hallerinin keşfiyle meşgûl olmuştur." "Süm", at ve eşek ayağına derler; burada mutlak "ayak" ma'nâsınadır.

این روشها مختلف بیند برون　　از خیالات ملون ز اندرون

325. *İçeriden mülevven hayâllerden dolayı hâriçten bu muhtelif revişler görünür.*

Ya'ni, "Eşhâsın bâtınlarındaki türlü türlü hayâllerinden dolayı onların ef'âl-i hâricîlerinde bu zikr olunan muhtelif revişler ve hareketler görünür ve zâhir olur." Abdülkerim Cîlî (k.s.) *el-İnsânü'l-Kâmil* ismindeki kitâbının hayâl hakkında olan 57. bâbında der ki:

"Hayâl varlığın aslıdır. Zîrâ o hayâlde ma'bûdun zuhûrunun kemâli vardır. Hak hakkındaki i'tikādını görmez misin ki, Hakk'ın sıfatları ve isimleri vardır. Bu i'tikād ancak senin hayâlindedir ki Allah Sübhânehû ve Teâlâ sana o hayâlinde zâhir oldu. Onun için biz, o hayâl bir varlık ve zâttır ki, onda Hakk'ın zuhûrunun kemâli vardır, dedik. İmdi bunu bildiğin vakit sana hayâl, cemî'-i âlemin aslı olduğu zâhir olur. Zîrâ Hak cemî'-i eşyânın aslıdır; ve onun ekmel zuhûru ancak asıl olan hayâl mahallinde vâki' olur. Binâenaleyh sâbit oldu ki, hayâl cemî'-i avâlimin aslıdır. Nebî (s.a.v.) الناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا Ya'ni "Nâs uykudalar, öldükleri vakit uyanırlar" buyurmakla bu mahsûsü uyku telakkî buyurdu. Ya'ni dünyâda üzerlerinde bulundukları hakāyık onlara zâhir olur, demek olur...ilh".

Ma'lûm olsun ki, hayâl iki nevî'dir. Biri hak, dîğeri bâtıldır. "Hayâl-i bâtıl", Hakk'ın gayri i'tikād olunan hayâllerdir ki bu hayâller şahsı, istiğrâkı nisbetinde Hak'tan uzaklaştırır. "Hayâl-i hak", enbiyâ ve evliyânın gösterdiği tarîk ve i'tikāddır ki, o da Hakk'ın vahdetini ve her yerde huzûrunu ârif olmaktır. Ve bu hayâllerin mahall-i tekevvünü vücûd-i insânîdir. "Hayâl-i bâtıl"dan her mevtında fenâ ve müz'ic suver-i hayâliyye doğar; ve "hayâl-i hak"tan dahi kezâ her mevtında latîf ve güzel suver-i hayâliyye zuhûr eder. Binâenaleyh vücûd-ı beşer cenneti ve cehennemi câmi'dir. Bu teselsül-i hayâlât suver-i ilmiyyeye kadar gider. Vaktâki şems-i zât tulû' eder, bu suver-i hayâliyyenin cümlesi onun nûrunun istîlâsı altında müzmahill olur. Bu hayâlât-ı mülevvene ve muhtelife, esmâ-i muhtelife ahkâm ve âsârının zuhûru için eşhâsın bâtınlarından muharrik olur ve bu teharrükün netîcesinde fiilleriyle hâriçte zuhûr eder. İmdi bu keserât-ı hayâliyyeden ba'zıları nûrânî ve ba'zıları zulmânîdir. Hakk'ın bu eşyâ üzerinde ihâta-i zâtiyyesine değil, ancak ihâta-i ilmiyyesine i'tikād eden mü'minler hicâb-ı nûrânî içindedirler. Zîrâ İlim sıfattır ve sıfat hicâb-ı nûrânîdir. Bunlar bu keserât karanlığı içinde kıble-i zâtı kaybedip yanlış tarafa teveccüh eden-

lere benzer. Hayâlât-ı bâtıle ashâbı olan münkirler ise büsbütün hicâb-ı zulmânî içindedirler ve hicâbın hicâbı arkasındadırlar. Onlar da karanlıkta kıbleyi kaybedenlere benzer.

این در آن حیران شده کان بر چه است   هر چشنده آن دگر را نافیست

326. *Bu, onda hayrân olmuştur ki o ne üzeredir? Her tadıcı, o dîğeri nefyedicidir.*

Bu hayâl sâhibi olan bir şahıs, o hayâl sâhibi olan dîğer bir şahsın hayâlinde ve i'tikādında "Bu adam ne yapıyor? Ne acîb bir hayâl içindedir!" diye hayrete düşmüştür. Zîrâ her bir hayâlin zevki içinde bulunan kimse, dîğer kimsenin zevk-i hayâlîsini nefyetmiştir; ve "Bu adam yanlış düşünüyor" diye i'tirâz etmiştir. Zîrâ esmâ-i müteferrikanın ahkâm ve âsârı yekdîğerine muhâlifdir. Onun için sûre-i Hûd'un nihâyetindeki âyet-i kerîmede وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ (Hûd, 11/118-119) ya'ni "Rabbin murâd edeydi nâsı ümmet-i vâhide kılardı. Velâkin esmâ-i muhtelifenin mezâhiri oldukları için muhtelif olmaktan zâil olmazlar. Rabbinin rahmetine mazhar olanlar müstesnâdır. Ve Hak Teâlâ onları bu muhtelif esmânın mezâhiri olmak için halketti ve Rabbinin 'Kün!' kelimesi tamâm oldu".

آن خیالات ار نبد نامؤتلف   چون ز بیرون شد روشها مختلف

327. *Eğer o hayâller nâ-mü'telif olmasaydı, revişler dışarıdan nasıl muhtelif olur idi?*

Eğer o eşhâsın bâtınlarındaki hayâlleri nâ-mü'telif ve birbirine muhâlif olmasa idi, onların revişleri ve hareketleri hâriçte nasıl muhtelif olur idi?

قبلهٔ جان را چو پنهان کرده اند   هر کسی رو جانبی آورده اند

328. *Mâdemki canın kıblesini pinhân etmişlerdir, her bir kimse yüzünü bir tarafa getirmişlerdir.*

"Canın kıblesi"nden murâd, zât-ı Hak'tır. Ya'ni, mâdemki bu keserât âlemi içinde canın kıblesi olan zât-ı Hakk'ı nûrânî ve zulmânî olan hicâblar arkasında gizlemişlerdir; binâaenaleyh bu karanlık âlemde ve kesâfet sâhasında her bir kimse kalbinin yüzünü bir hayâl tarafına çevirmiş ve benim aradığım budur, diye iftihâr etmiştir.

تمثیل روشهای مختلف و همتهای گوناگون باختلاف تحری

متحرّیان در وقت نماز قبله را بوقت تاریکی و تحری غواصان در قعر دریا

Muhtelif revişlerin ve türlü türlü himmetlerin karanlık vaktinde, namaz vaktinde kıbleyi arayıcıların aramasının ihtilâfına ve denizin dibinde dalgıçların aramasına temsîli

همچو قومی که تحری می کنند　　　بر خیال قبله سویی می‌تنند

329. *Bir tâife gibi ki taharrî ederler; kıble hayâli üzerine bir tarafa teveccüh ederler.*

Ya'ni, "Hicâbât-ı nûrâniyye ve zulmâniyye içinde hak ve hakîkati arayanlar, karanlıkta kıbleyi arayıp buldum diyerek bir yanlış tarafa teveccüh edenlere benzer." "Tenîden", masdarı burada teveccüh etmek ma'nâsınadır.

چون که کعبه رو نماید صبحگاه　　　کشف گردد که که گم کردست راه

330. [330] *Vaktâki sabah vaktinde Ka'be yüz gösterir, münkeşif olur ki, yolu kim kaybetmiştir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîh-i Mâ Fîh*'in 2. faslında şöyle buyururlar: "Bir adamı her bir şeyin hayâli o şey tarafına götürür. Hayâl-i bâğ, bağa, dükkânın hayâli dükkâna sevk eder. Velâkin bu hayâlât içinde gizli bir tezvîr vardır. Görmez misin ki, filân mahalle gidip pişmân olursun ve orada fâide bulurum zannettim, bulamadım dersin. İmdi bu hayâlât kadınların çarşafları gibidir; ve çarşafların içinde bir kimse mahfîdir. Vaktâki hayâlât ortadan kalkar ve hakâyık örtüsüz ve hayâlsiz âşikâr olur, işte o vakit kıyâmet olur. Hal böyle olan bir mahalde nedâmet kalmaz. Seni cezbeden her hakîkat, o hakîkatten başka bir şey değildir. Ancak o hakîkattir ki seni cezbeder. يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ (Târık, 86/9) ["Sırların ortaya çıkarılıp yoklanacağı gün.."] âyet-i kerîmesinin ma'nâsı bu dediğimdir. Hakîkatte cezbeden birdir, fakat müteaddid görünür. Görmez misin ki, bir adam, gûnâgûn yüz şey arzû eder. Meselâ tutmaç

isterim, börek isterim, helva isterim, yahni isterim, meyve isterim, hurma isterim ve incir isterim der ve bunları ta'dâd ile lisâna getirir. Velâkin onun aslı açlıktır ve o da birdir. Görmez misin ki, bir şeyden doyunca bunların hiçbirisi lâzım değildir, der. Binâenaleyh ma'lûm oldu ki on ve yüz yoktur, belki bir vardır."

یا چو غواصان بزیر قعر آب   هر کسی چیزی همی‌چیند شتاب

331. *Yâhud dalgıçlar gibi ki, suyun dibi altında her bir kimse acele bir şey toplar.*

بر امید گوهر و در ثمین   توبرهٔ پر می‌کنند از آن و این

332. *Gevher ve kıymetli inci ümîdi üzerine ondan ve bundan bir torba doldururlar.*

Veyâhud muhtelif reviş ve türlü türlü himmet sâhibleri denizin dibine dalıp kıymetli inci ve gevher toplamak ümîdiyle acele acele şunu bunu toplayarak torbalarına dolduran dalgıçlara benzer ki, o topladıkları şeyleri görerek toplamış değildirler.

چون بر آیند از تک دریای ژرف   کشف گردد صاحب در شگرف

333. *Vaktâki derin denizin dibinden çıkarlar, münkeşif olur, azîm incinin sâhibi.*

و آن دگر که برد مروارید خرد   و آن دگر که سنگ ریزه و شبّه برد

334. *Ve o dîğeri ki küçük inci götürdü; ve o dîğeri ki taş kırıntıları ve şebe götürdü.*

"Deniz dibinde körü körüne şunu bunu toplayıp torbalarına dolduran dalgıçlar vaktâki denizin dibinden yukarı çıkarlar, büyük inci yakalamış olanlar ile küçük inci toplayanlar veyâhud taş kırıntıları ve midye kabukları ve istiridye kabukları ve "şebe" denilen kıymetsiz şeyleri toplayan dalgıçlar meydana çıkar." "Şebe", bir taşın adıdır ki, siyah ve berrak olur ve yumşaklıkta ve hafiflikte kehrübâya benzer. Beyt-i şerîfde teşdîd ile telaffuzu zarûret-i vezn içindir. "Büyük inci"den murâd, vahdet-i sırfı mübeyyin olan ilm-i hakîkat ve "küçük inci"den murâd keserâta müstaidd olan ilm-i şerîat; ve "kıymetsiz taşlar"dan murâd, ulûm-ı istidlâliyye ve nazariyye ve felsefiyyedir. "Jerf", derin; "şigerf", büyük demektir.

هكذا يَبْلُوهُمْ بِالسَّاهِره فتنةٌ ذاتُ افتضاحٍ قاهِره

335. *Sâhirede iftizâh sâhibi olan kahredici fitne onları böyle imtihan etti.*

Bu beyt-i şerîfde Ve'n-Nâziât sûre-i şerîfinde olan فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (Nâziât, 79/13-14) ya'ni "O kıyâmet ve haşir ancak sayha-i vâhidedir ki, onlar o vakit sâhirede cem' olurlar" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "Mahall-i kıyâmet, dünyâda kalblerinin torbasını birtakım hayâlât ile doldurmuş olan kimselerin torbalarındaki şeylerin mâhiyetlerini ve kıymetlerini meydana çıkarır ve onların üzerinde kâhir olan bir fitnedir ki, kötülüğü keşif ve ızhâr etmek sâhibidir."

همچنین هر قوم چون پروانگان گرد شمعی پر زنان اندر جهان

336. *Her tâife böyle pervâneler gibi cihânda bir şem'in etrâfında kanat vurucudurlar.*

"Şem'"den murâd, her tâifenin hayâline rehber olan kimselerdir. Meselâ mecûsîlerin rehberi ve mürşidleri mûbedler ve hıristiyanların rehberleri râhibler, Mûsevîlerin rehberleri de hahamlardır. İ'tikādât-ı sâire erbâbından her birinin böyle birer rehber ve mürşidleri vardır; ve hepsi hakîkat kendi i'tikādlarıyla ve hayâlleriyle bulunabileceğini iddiâ edeler; ve kezâ dîn-i İslâm'da da muhtelif rehberler vardır. Bir nev'i ulemâ-i zâhir olup onlar şerîat rehberidirler ve bunlar tâbi'lerini cennete sevk ederler; ve ehl-i cennet niam-i cinâniyye lezzâtında müstağrak olup bu hicâb-ı nûrânî ile Hak'tan mahcûbdurlar. Ve bir nev'i dahi hakîkat yolunun mürşidleri olan ulemâ-i râsihûndur ki, onlar tâbi'lerini bilcümle hicâbâttan kurtarıp huzûr-ı Hakk'a delâlet edeler. Ve bu iki nevi' ulemânın mukallidi olan rehberler de vardır ki, onlar halkı kendi nefislerine da'vet edip dalâlete düşürürler. Bu dîn-i Hak'ta rehberlerin en tehlikelisi bunlardır. Ağızlarından bal akar, içleri zehir doludur. İşte bu rehberlerin her birisi kendi tâbi'lerinin şem'idir; ve tevâbii bunlardan nûr aldıklarını tahayyül ederler.

خویشتن بر آتشی بر می‌زنند گرد شمع خود طوافی می کنند

337. *Kendilerini bir ateş üzerine çarparlar; kendilerinin şem'i etrafında tavâf edeler.*

Ya'ni, şem'in tâbi'leri ateş mesâbesinde olan kendi murâdları ve matlûbları olan hayâl üzerine çarparlar; ve bu üns-i hayâlin sâikasıyla o şem' etrâfında pervâne gibi dönüp dururlar.

بر امید آتش موسیٔ بخت   کز لهیبش سبزتر گردد درخت

338. *Baht Mûsâ'sının ümîdi ateşi üzerine ki, onun alevinden ağaç pek yeşil olur.*

"Tâli'-i ezelî" Mûsâ (a.s.)a, ve "ümîd" şecere-i Mûsâ'ya ve "zuhûr-ı hakîkat" ağaçtan zâhir olan ateşe teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Tâli'-i ezelî Mûsâ'sının ümîd ağacından zuhûr-ı hakîkat ateşine intizâren o şem'in etrafını tavâf ederler ki, o hakîkat ateşinin alevinden ve eserinden ümîd ağacı pek yeşil ve meyvedâr olur; ve her şem'in tâbii bunu bekler."

فضل آن آتش شنیده هر رمه   هر شرر را آن گمان برده همه

339. *Her sürü o ateşin fazlını işitmiştir; hepsi her kıvılcıma o zannı götürmüştür.*

Ya'ni, muhtelif rehberlere ve şem'lere tâbi' olan her bir tâife o hakîkat ateşinin fazîletini duymuştur. Kendi şem'inden zuhûr edecek her bir kıvılcıma, ya'ni her bir fikre, o zannı lâyık görmüştür; ve o rehberden sâdır olan her bir fikri hakîkat ateşinin kıvılcımı zanneder.

چون بر آید صبحدم نور خلود   رو نماید هر یکی چه شمع بود

340. [340] *Sabah vakti geldikte hulûdün nûru zâhir olur, her birisi yüz gösterir, ne şem' idi.*

"Sabah vakti"nden murâd, kıyâmet ve haşr günüdür; veyâhud kıyâmet-i suğrâ olan ölüm zamânıdır. "Nûr-ı hulûd"den murâd, bâkî ve dâimî olan nûr-ı vücûd-ı hakîkattir. Ya'ni, "Kıyâmet-i kübrâda veyâ suğrâda bâkî ve dâimî olan vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın nûru zâhir olur. Her bir kimse tâbi' olduğu rehberin ve şem'in mâhiyetini görüp nasıl bir mürşide ve şem'e tâbi olduğunu anlar."

هر که را پر سوخت ز آن شمع ظفر   بدهدش آن شمع خوش هشتاد پر

341. *Her kimin o zafer şem'inden kanadı yandı, o şem' ona seksen latîf kanat verir.*

"Zafer şem'i"nden murâd, rehber-i hakîkî ve mürşid-i kâmildir. Ya'ni, "Bu âlem-i kesâfette her kimin o mürşid-i kâmil şem'inden enâniyet kanadı yandı ise, o mürşid-i kâmil o enâniyet ve varlığı kanadı yanan tâbi'e âlem-i letâfette maksûd-ı hakîkîye uçmak için birçok kanat verir."

جوق پروانه دو دیده دوخته　　　　مانده زیر شمع بد پر سوخته

342. *Pervâne bölüğü iki gözü dikmiş kötü şem'in altında, kanadı yanmış olarak kalmıştır.*

Ya'ni, "İ'tikādı fâsid ve yanlış bir rehbere tâbi' olan pervâne bölüğü, ya'ni ehl-i sülûk, o mürşid-i nâkıs şem'inin altında, kendisinde tahayyül ettiği ve vücûd ve varlık kanadı yanmış bir hâlde kalır; ve anlar ki varlık ve vücûd kendisinin değilmiş. Beyt-i hazret-i Hüdâyî (k.s.):

Gel Hüdâyî'den al haber erken
Ben diyen gāfil utanır yarın

می‌طپید اندر پشیمانی و سوز　　　　می کنند آه از هوای چشم دوز

343. *Pişmanlık ve yanma içinde çırpınır; göz dikicinin mihnetinden âh ederler.*

O sahte mürşide ve fenâ rehbere tâbi olan kimseler, nûr-i hulûdün zuhûrunda bu rehberin mâhiyetini anlayınca pişmanlık ve yanma içinde çırpınır ve böyle nûr-ı hakîkate karşı göz dikici ve kapayıcı olan rehberin muhabbetinden dolayı âh vâh ederler.

شمع او گوید که چون من سوختم　　　　کی ترا برهانم از سوز و ستم

344. *Onun şem'i der ki: "Vaktâki ben yandım, seni ne vakit yanmaktan ve sitemden kurtarayım?"*

O tâbi'in şem'i olan rehberi, onun âhını gördüğü vakit der ki: "Bâtıl zâhir ve âşikâr oldu, benim fesâdım meydâna çıktı, ben rezîl oldum ve yandım. Ey bana tâbi' olan kimse, bu hâl-i acz içinde seni yanmaktan ve felâketten nasıl kurtarabilirim?" Bu beyt-i şerîfde sûre-i Mü'min'de olan وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ (Gāfir, 40/47-48) ya'ni "Vaktâki nârda muhâsama edip zayıf olanlar mütekebbir rüûslarına diyeler ki: Biz dünyâda size tâbi' idik. Şimdi bu nârdan bir parçasını bizden def' edebilir misiniz? O mütekebbir reisler diyeler ki: Cümlemiz nârdayız, Allah Teâlâ kulları arasında adâletle hükmetti".

شمع او گریان که من سر سوخته　　　　چون کنم من غیر را افروخته

345. *Onun şem'i ağlayıcıdır ki, "Ben başı yanmış, ben başkasını nasıl ayınlatırım?"*

O aldanan kimsenin şem'i ve metbû'u esrâr-ı bâtın zâhir olduğu vakit ağlayıcı bir hâldedir. Der ki: "Şu anda benim başım yanmış ve derde giriftâr olmuştur; ve kendimi kurtarmaktan âcizim, binâenaleyh başkasını nasıl nûrlandırıp râhata çıkarabilirim?"

تفسير يا حَسْرَةً عَلَى الْعِبادِ

"Yâ hasreten ale'l-ibâd" âyet-i kerîmesinin tefsîri

Bu يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُونَ (Yâsin, 36/30) ya'ni "Ey hasret, o kullar üzerine gel ki, onlara bir resûl gelmedi, illâ ki onlar onu istihzâ eder oldular" âyet-i kerîmesi sûre-i Yâsin'de vâki'dir. Âyet-i kerîmede hasret ve nedâmet bir şahsiyet i'tibâr olunur. Dünyâda ahvâl-i âhireti beyân ederek doğru yola da'vet eden peygamberler ve onların vârisleri olan kâmiller ile istihzâ eden ehl-i nefse karşı da'vet olunur.

او همی گويد که از اشكال تو غره گشتم دير ديدم حال تو

346. *O der ki: "Senin şekillerinden aldandım, senin hâlini geç gördüm!"*

Kâmil ve muhakkık zannıyla bir yalancı ve nâkıs mürşid ve rehbere tâbi olan kimse hakîkatin tecellîsini gördüğü vakit der ki: "Ey müzevvir, ben dünyâda seni ehl-i tarîk ve sulehâ-yı ümmet şeklinde gördüm. Senin bu şekillerinden aldandım. Âh ne yapayım ki senin berbat ve yalancı olan hâlini vaktiyle anlayamadım, geç gördüm!"

شمع مرده باده رفته دل ربا غوطه خورد از ننگ کژبينئ ما

347. *Şem' sönmüş, bâde gitmiş; dil-rubâ bizim eğri görücülüğümüzün ârından gizlendi.*

"Gavta hûrden", suya dalmak ma'nâsınadır. Burada "gizlenmek"ten kinâye olur. Ya'ni, "Hayât-ı dünyeviyye şem'i sönmüş ve meclis-i keserât dağılmış ve aşk bâdesi gitmiş ve gönül kapıcı olan vahdet sırrı bizim eğri görücülüğümüzden, ya'ni kendi vücûdumuzu ve eşyânın vücûdunu müstakıl gör-

memizin ârından ve ayıbından dolayı gizlenmiştir." Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri âhirette herkesin i'tikādına göre tecellî buyurur. Nitekim hadîs-i şerîfde şöyle buyurulur: ان الحق يتجلى يوم القيامة للخلق فى صورة منكرة فيقول انا ربكم الاعلى فيقولون نعوذ بالله منك فيتجلى فى صور عقائدهم فيسجدون له ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri yevm-i kıyâmette halka bir münker sûretinde tecellî edip ben sizin Rabb-i A'lâ'nızım der. Halk ise, senden Allah'a sığınırız derler. Hak ba'dehû onların i'tikādları sûretinde tecellî eder, o vakit o sûrete secde ederler". Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Hûdî'dedir. İmdi فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Ne tarafa dönersen Hakk'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesi mûcibince Hakk'ı her cihette müşâhede edenler ancak kâmil olan âriflerdir; ve bu urefânın mektebi bu dünyâdır. Dünyâda tahsîl olunamayan irfânın âhirette tahsîli mümkin değildir. Zîrâ dünyâ ekmek ve âhiret biçmek mevtınıdır. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ أَعْمٰى (İsrâ, 17/72) ya'ni "Kim ki dünyâda a'mâ ise âhirette de a'mâdır" buyurulur.

ظَلَّتِ الْاَرْبَاحُ خُسْرًا مُغْرَمَا تَشْتَكِى شَكْوَى اِلَى اللّٰهِ الْعَمَى

348. *Kazançlar, ödenecek ziyâna mübeddel oldu. Şekvâyı körlükten Allah'a şikâyet edersin.*

"Erbâh", "ribh"ın cem'idir; "ribh", kazanç ve kâr demektir; "hasr", ziyân ve zarar ma'nâsınadır. "Müğram", esîr-i deyn olan veyâ ödenmesi lâzım olan şey demektir. "Zall", *Kāmûs*'un beyânına göre hemdemini terk edip uzaklaştıran kimse demektir. Şu hâlde ma'nâ "Kazançlar, hemdemini ve sâhibini ödenecek ziyâna terk edip uzaklaştırdı" demek olur. Tercümede olduğu gibi, "Kazançlar, ödenecek zarar ve ziyâna mübeddel oldu" demek ma'nâsını mutazammındır. Ya'ni ey hayât-ı dünyeviyyesinde körlükle kendisine fâsid bir rehber ve mürşid ittihâz eden ve onun fikrini mürevvic olan kimse, kıyâmet-i kübrâ veyâ suğrâ vukūuyla hakîkate muttali' olduğun vakit senin kazançların seni öyle bir zarar ve ziyâna terk eder ki, sen onu âlem-i âhirette çekeceğin hasret ve nedâmet ile ödemeye mecbur olursun; ve körlüğünden dolayı şikâyetini dahi Allah Teâlâ'ya arz edersin. Halbuki şikâyetin senin nefsine râci' olmak îcâb eder.

حَبَّذَا اَرْوَاحُ اِخْوَانٍ ثِقَاتْ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتْ

349. *Sikāt olan ihvânın rûhları ne güzeldir! Müslimlerdir, mü'minlerdir, ibâdet edicilerdir.*

"Habbezâ", ef'âl-i medihdendir, "ne güzel!" ma'nâsınadır. "Sikāt", "sika"nın cem'idir; ve "sika" kalben kendisine i'timâd olunan kimsedir. Bu beyt-i şerîfde iki ihtimâl vardır. Birisi, cenâb-ı Pîr efendimiz kendileri gibi mürşid-i kâmil olanların rûhlarını medih buyururlar. İkinci ihtimâl, zât-ı şerîflerinin kemâlini basîret gözüyle görüp nâkıs rehberlerden ictinâb ve zât-ı şerîflerine intisâb eden ihvân-ı tarîkatın rûhlarını medihdir. Ya'ni, "Hak yolunda kendilerine i'timâd olunan kardeşlerimizin rûhları ne güzeldir! Onlar müslimler ve Hakk'a münkāddırlar ve îmân-ı kavî ile îmân etmişlerdir. Ehl-i Hakk'a asla i'tirazları yoktur ve müşâhedeye müstenid olarak ibâdette ve zikr-i Hak'ta kāimdirler."

هر کسی رویی بسویی برده اند   و آن عزیزان رو به بی‌سو کرده اند

350. *Her bir kimse yüzünü bir tarafa götürmüşlerdir; ve o azîzler yüzünü*
[350] *tarafsıza tevcîh etmişlerdir.*

O güzel rûhlu olan kardeşler yüzlerini taraftan münezzeh olan Hakk'a tevcîh etmişlerdir. Başkaları ise yüzlerini şahsın şahsiyetine ve sûretine çevirmişlerdir.

هر کبوتر می‌پرد در مذهبی   وین کبوتر جانب بی‌جانبی

351. *Her güvercin bir mezheb içinde uçar; ve bu güvercin cânibsizlik cânibine uçar.*

"Güvercin"den murâd, rûhlardır. "Bu güvercin" ta'bîriyle cenâb-ı Pîr efendimiz kendi rûh-ı âlîlerine işâret buyururlar. Ya'ni, "Efrâd-ı beşerden her birinin rûhu bir mezheb ve i'tikād içinde uçar; ve benim bu rûhum ise cânibsizlik cânibine, ya'ni taraftan ve cihetten münezzeh olan Hakk'a doğru uçar." Ma'lûm olsun ki, her i'tikād sâhibinin tahayyül ederek nâzır olduğu ilâh kendi tarafından tasnî' olunmuştur; ve bu ilâh-ı muhayyel bu kimsenin yaptığı bir şeyden ibârettir; ve bittabi' cihet ile mukayyeddir. Bu ilâhı medh ettiği vakit ancak kendi nefsini medhetmiş olur. İşte bunun için böyle bir kimse kendi i'tikādında îcâd ettiği ilâhdan başkasını kabûl etmez; ve başkasının i'tikādında mec'ûl olan ilâhı zemmeder. Kâmillere gelince, onlar Hakk'ı bir i'tikād-ı hâs ile takyîd etmediklerinden bittabi' onların teveccühleri dahi tarafsız ve cihetsiz olan zât-ı Hakk'a olur. Bu bahsin tafsîli dahi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî nihâyetindedir.

ما نه مرغان هوا نه خانگی　　　　دانهٔ ما دانهٔ بی‌دانگی

352. *Biz hava ve ev kuşları değiliz; bizim tânemiz tânesizlik tânesidir.*

Bu beyt-i şerîf 349 numaralı beyt-i şerîfdeki ikinci ihtimâli takviye eder. Cenâb-ı Pîr efendimiz gerek kendileri ve gerek tevâbii olan azîzler hakkında buyurular ki: "Bizim rûhlarımız nefsâniyet havasında ve tabîat ve cismâniyet evinde uçan kuşlar cinsinden değildir. Bizi avlayan tâne ve yem tânesizlik, ya'ni sûretsizlik tânesi ve yemidir."

ز آن فراخ آمد چنین روزئ ما　　　　که دریدن شد قبا دوزئ ما

353. *Ondan dolayı bizim rızkımız böyle geniş geldi. Zîrâ bizim kabâ-dûzluğumuz yırtmak oldu.*

"Kabâ-dûz", esvâb dikici ma'nâsına vasf-ı terkîbîdir. Ya'ni, "Bizim tânemiz sûretsizlik ve ma'nâ tânesi olduğu için, bizim rûhumuzun rızkı olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyye böyle bol bol geldi ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'de onu Allah'ın kullarına ibzâl ve infâk ettik. Zîrâ bizim esvâb dikiciliğimiz libâs-ı cisme hizmet etmek değil, belki o libâs-ı cismi ve sûreti yırtmak oldu."

سبب آن که فَرَجِی را فَرَجِی نام نهاده اند از اول

Ferecîye evvelden "ferecî" ismini koymuş olmalarının sebebi beyânındadır

"Ferecî", Mevlevîler'in giydikleri bol cübbelerdir ki, bu cübbe eski zamanda ulemânın giydikleri bir kisve idi. Vaktiyle önleri açık olmayıp entâri gibi kapalı imiş. Zamânımızda muharref olarak "ferâce" derler.

صوفیئ بدرید جبّه در حَرَج　　　　پیشش آمد بعد بدریدن فَرَج

354. *Bir sûfî kabz vaktinde cübbesini yırttıktan sonra onun önüne bast geldi.*

"Harac", sıkınt ve darlık ve kabz hâlidir. "Ferec", şâdî ve sürûr ve bast hâlidir. "Sûfî", ehl-i Hak ıstılâhında "cemâl-i ezelînin müşâhedesi ve zât-ı Hakk'a

fart-ı muhabbet sebebiyle dünyâ ve âhiret lezzetlerinden gözlerini kapamış olan kimse"ye derler. Ya'ni, "Sûfînin birisi kalbinde kabz ve sıkıntı hissettiği vakit cübbesinin kapalı olan önünü aşağıya kadar yırttı. Yırttıktan sonra kalbinde bast ve sürûr hâsıl oldu."

کرد نام آن دریده فَرَّجی　　　　این لقب شد فاش ز آن مرد نَجی

355. *O yırtılmışın adını "fereci" yaptı. O necî olan adamdan bu lakab fâş oldu.*

"Necî", sırdaş ve hemrâz ma'nâsınadır. Ya'ni, "O sûfî o yırtılmış cübbenin adını "fereci" koydu. O esrâr-ı ilâhiyyeye vâkıf ve ehl-i hakîkatin sırdaşı olan sûfî adamdan bu lakab etrâfa yayıldı. Önü açık olan cübbeye "fereci" denilmeye başlandı." Ve bu kelimenin tahrîfiyle "ferâce" lafzı da kullanılır.

این لقب شد فاش و صافش شیخ برد　　　　ماند اندر طبع خلق آن حرف درد

356. *Bu lakab fâş oldu ve onun sâfını şeyh götürdü. Halkın tab'ında o kelime tortu oldu.*

Bu önü açık cübbeye "fereci" lakabı verilmek şâyi' oldu: ve bu kelime bir şeyin tortusu ve onun ma'nâsı olan bast ve ferec dahi o şeyin sâfi ve süzülmüşü mesâbesinde olup, halk tortuyu o şeyh dahi bu sâfi aldı.

همچنین هر نام صافی داشتست　　　　اسم را چون دردیئ بگذاشتست

357. *Her ad böyle bir sâf tutmuştur, ismi bir tortu gibi bırakmıştır.*

Ya'ni, ismin bir sâf olan ma'nâsı vardır. İsmin harf ve savta ve şekle müstenid olan lafzı o sâf olan ma'nânın tortusudur.

هر که گل خوارست دُردی را گرفت　　　　رفت صوفی سوی صافی ناشگفت

358. *Her kim çamur yiyicidir, bir tortuyu tuttu. Sûfî bî-tevakkuf sâfî tarafına gitti.*

Gıdâ-yı cismânî ile cisimlerini beslemek kaydında olanlar ismin sûretini ve lafzı aldılar. Sûfîler ise cisimlerinden ve gıdâ-yı cismânî kaydından geçip bî-tevakkuf sâf olan ma'nâ tarafına gittiler; ve o ma'nâ ile rûhlarının gıdâsını te'mîn ettiler.

گفت لا بد درد را صافی بود　　　　زین دلالت دل بصفوت می‌رود

359. *Dedi: "Tortu için bir sâf olur. Bu delâletten gönül safvete gider."*

Sûfî olan kimse ismin lafzını işittiği vakit dedi ki: "Bu lafız ve sûret kesîfdir ve tortudur. Her tortunun bir sâfi ve süzülmüşü muhakkak olacaktır; ve her bir tortu bir sâfın vücûduna delâlet eder. Binâenaleyh lâzım olan şey tortu değil, onun sâfıdır; ve bu tortunun delâleti hasebiyle gönül safvet tarafına doğru gider."

دُرْد عُسْر افتاد و صافش یُسْرِ او   صاف چون خرما و دردی بُسْر او

360. [360] *Tortu güçlük vâki' oldu ve onun sâfı onun kolaylığıdır. Sâf hurma ve tortuluk onun hamı oldu.*

"Büsr", hurmanın hamına derler. Ya'ni, "Her şeyin tortusu güçlük vâki' oldu. Zîrâ bir şeyin tortusundan istifâde etmek, sâfından ve süzülmüşünden istifâde etmek gibi değildir; ve onun sâfi o şeyin kolaylığıdır. Çünkü o şeyden istifâde ve zevk duymak kolaylıkla vâki' olur. Binâenaleyh bir şeyin sâfi hurmanın olmuşuna ve tortusu da hurmanın hamına benzer. Olmuş hurmanın zevki ve lezzeti başka, ham hurmanın zevki ve lezzeti başkadır. Binâenaleyh ulûm-ı ledünniyyenin elfâzından edilmiş istifâde, ham hurmadan edilmiş istifâde ve zevk nisbetindedir."

عسر با یسرست هین آیس مباش   راه داری زین ممات اندر معاش

361. *Güçlük kolaylık ile berâberdir, sakın me'yûs olma! Bu memâttan maâşa yol tutarsın.*

Maahâzâ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/5-6) ya'ni "Muhakkak güçlük ile berâber kolaylık vardır. Muhakkak güçlük ile berâber kolaylık vardır" âyet-i kerîmesindeki te'kîd mûcibince, ey sâlik, tarîk-ı Hak'da güçlük kolaylık ile berâberdir. Elfâzdan fâide yoktur, diye ehlullâhın kelâmını dinlemekten ve mütâlaa etmekten me'yûs olup vazgeçme! O sözlerin ma'nâsına intikāl ile meşgūl ol! Hicâbâta müstenid olan fikirlerinin bu ölüşünden bir rûhânî yaşayış tarafına yol tutarsın. Zîrâ cismâniyet fikirlerinin memâtından rûhâniyet fikirlerinin yolu açılır. Beyt:

ان مع العسر چو یسرست قضاست   شاد بر آنم که کلام خداست

"Mâdemki muhakkak güçlük ile berâber onun arkasında kolaylık vardır, onun kelâm-ı Hudâ olmasından mesrûr olurum."

رَوْح خواهی جبه بشگاف ای پسر   تا از آن صفوت بر آرد زود سر

362. *Ey oğul, revh istersen cübbeyi yırt, tâ ki ondan safvet çabuk baş çıkarsın!*

"Ey oğul" ta'bîriyle, bir sâlikin henüz makām-ı recüliyyete ve bülûğa vâsıl olmamış olduğuna işâret buyrulur. "Ey sâlik-i tarîk-ı Hak olan oğlum, revh ve râhat istersen bu cisim cübbesini yırt, ya'ni beşeriyyete mahsûs olan evsâfı ve bedene âit bulunan âdetleri terk et! Tâ ki bu evsâfın izâlesinden rûhunun ve ma'nânın safveti senin cisminin cübbesinden çabuk başını dışarıya çıkarsın." Hind nüshalarında "revh" yerine "sâf"; ve "ber âred" yerine "ber ârî" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ, "Ey oğul, eğer sâfı istersen varlık cübbesini yırt, tâ ki o yırtıştan çabuk başına bir safvet getiresin!" demek olur.

هست صوفی آن که شد صفوت طلب نه لباس و صوف و خیاطی و دَب

363. *Sûfî odur ki safvet taleb edici oldu. Libâs ve sûf ve terzilik ve debb değildir.*

"Libâs"dan murâd, dervişlere mahsûs olan kıyâfet. "Sûf", abâ ve kebe gibi yünden ma'mûl olan kisvedir. "Hayyâtî", terzilik ma'nâsına olup burada sûfîlerin elleriyle hırkalarını ve elbiselerini yamamaları ma'nâsınadır. "Debb", ağır ağır ve vakār ile yürümek demektir. "Safvet-i taleb", vasf-ı terkîbîdir. Zîrâ taleb, "talebîden" masdar-ı mec'ûlünün emr-i hâzırıdır. Ya'ni, "Sûfî odur ki kesâfet-i cismâniyyenin muktezâsı huzûzdan ve lezzât-ı nefsâniyyeden yüzünü çevirip safvet taleb edici ve rûhâniyetin muktezâsını isteyici oldu. Yoksa sûfîlik dervişlere mahsûs kisveyi giymek ve yünden abâ ve kebeye bürünmek ve onları eliyle yamamak ve yolda halk nazarında ağır ağır vakār ile yürümek değildir."

صوفیئ گشته به پیش این لئام الخیاطه و اللواطه و السلام

364. *Bu alçakların önünde sûfîlik hıyâta ve livâta ve selâm olmuştur.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz zamân-ı âlîlerinin dervişlerinden şikâyeten buyururlar ki: "Bu zamânımızdaki alçakların indinde sûfîlik elbiselerini yamamak ve livâta ve yerlere kadar eğilerek "hû" diyerek selâm vermek olmuştur." Maatteessüf bizim zamânımızdaki dervişlerin hâli dahi rakı ve şarap içmek, zinâ ve livâta etmek ve namazı ve orucu terk edip evliyâullâhın kelâmından ezberledikleri manzûm ve mensûr sözleri söyleyerek irfân-fürûşluk etmek ve çalıp çığırmak olmuştur. Bu sebeble cenâb-ı Hak pîrân-ı izâmın nâm-ı şerîflerine izâfe olunan dergâhları yıkmıştır.

بر خیال آن صفا و نام نیک   رنگ پوشیدن نکو باشد و لیک

365. *O safâ ve iyi nâm hayâli üzerine renk giymek iyi olur, velâkin,*

بر خیالش گر روی تا اصل او   نی چو عباد خیال تو بتو

366. *Eğer onun aslına kadar, onun hayâli üzerine gidersen; kat kat hayâlin âbidleri gibi değil!*

Bu iki beyt-i şerîf bir cümle-i tâm teşkîl eder. Ya'ni, "O sûfîlerin safâ ve safvetine nâil olmak ve onların dünyâda ve âhirette iyi kalblerini kazanmak hayâliyle onların kılık ve kıyâfetlerini taklîd etmek ve onların rengine boyanmak iyi olur. Velâkin o hayâlin aslı olan vahdet-i sırfa kadar gidersen iyi olur. Yoksa bu kıyâfete girdikten ve bu renge boyandıktan sonra kat kat hayâle tapan âbidler gibi olursan ve vahdet-i sırfdan uzaklaşıp keserât-ı hayâliyyeye Hak zannıyla taparsan bu zâhirî kılık ve kıyâfetin hiçbir faydası yoktur."

بو قلاوز است ای جویای عشق   نی زبو یعقوب شد بینای عشق

367. *Ey aşk isteyici, koku kılavuzdur. Ya'kūb kokudan aşkın görücüsü olmadı mı?*

Ya'ni, "Safvet ve iyi nâm hayâli bir kokudur. Ey ma'şûka delâlet eden aşk-ı hakîkîyi isteyen kimse, koku kılavuzdur ve rehberdir. Ya'kub (a.s.)ın gözü Yûsuf (a.s.)ın gömleğinin kokusundan açılıp görücü olmadı mı?" Onu görücü eden Yûsuf (a.s.)a olan aşkı idi. Zîrâ o kokuyu Yûsuf (a.s.)a âşık olmayan başka a'mâlar koklasa idi, gözleri açılmaz idi. Binâenaleyh gözü açan şey ma'şûkun aşkıdır; ve koku ise rehberlik ve kılavuzluk vazîfesi yapmıştır.

دور باش غیرتت آمد خیال   گرد بر گرد سراپردهٔ جمال

368. *Hayâl, cemâl serâ-perdesinin etrâfında sana gayretin dûrbâşı geldi.*

"Dûr-bâş", lügatte "uzak ol!" demektir. Fakat ıstılâhda pâdişahların geçeceği yollardaki kalabalığı def' etmek için yasakçıların ellerindeki değneklere derler. Eski zaman usûllerinden olup bu değneği altın ve mücevherât ile tezyîn ederler imiş. Zamânımızda İngiltere polislerinin ellerindeki değnekler bu eski zamandan kalma bir teâmülün şekl-i dîğeri olsa gerektir. Ya'ni, "Gayret-i ilâhî hayâlât-ı latîfe ve kesîfeyi, cemâlinin bârgâhına girmek isteyen nâehillere karşı yasakçı değneği yapmıştır. Binâenaleyh hayâl ve bu yasakçı değneği bârgâh-ı cemâlin habercisi ve rehberidir. İşte bu kadar!"

بسته هر جوینده را که راه نیست   هر خیالش پیش آید که بئیست

369. *"Yol yoktur!" diye her isteyiciyi bağlamış. Her hayâl "Dur!" diye onun önüne gelir.*

Ya'ni, "Hayâl cemâl-i Hakk'ı isteyen ve arayan her bir kimsenin yolunu bağlamıştır. Her bir hayâl onun önüne geçip "Dur, ileri gitme!" der. Ma'lûm olsun ki, hayâl ya mülkî veyâ melekûtî olur. "Hayâl-i mülkî"nin esasları Kur'ân-ı Kerîm'de زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ (Âl-i İmrân, 3/14) ["İnsanlara kadın, çocuk, yüklerle altın ve gümüş... hoş ve güzel gösterildi"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulmuştur; ve bu âyet-i kerîmenin tamâmı ve ma'nâsı I. cildin 2463 numarasına müsâdif olan زين للناس حق آراستست ["Nâs için tezyîn olundu; Hak süslemiştir..."] beyt-i şerîfinde münderiçtir. "Melekûtî olan hayâller" dahi, letâifin envârı ve suver-i melekiyye ve cinâniyyedir. Bunlara olan alâkâtın hepsi cemâl-i ilâhînin hicâbıdır. Bu hayâllere olan alâkalar gönülde müntafî ve munkatı' olmadıkça bârgâh-ı cemâle sâlikin yolu yoktur.

جز مگر آن تیز گوش و تیز هوش   کش بود از جیش نصرتهاش جوش

370. *Meğer o tîz-gûş ve tîz-hûşdan gayrı ki, ona Allah'ın yardımları ordusundan cûş ola!*

"Tîz-hûş", keskin akıllı; "tîz-gûş", dinleyişi kuvvetli demek olur. Ya'ni, "Her hayâl yasakçı değneği gibidir ki, sultân-ı hakîkatin huzûruna girmeyi men' eder. Ancak keskin akıllı ve dinleyişi kuvvetli olup ehl-i hakîkatin beyân ettiği hakāyık ve maârifi dikkatle dinleyerek onların ma'nâlarını keskin olan aklıyla idrâk eden kimseler müstesnâdır. Böyle bir kimseye Allah'ın yardımları ordusundan hareket ve kaynayış olur." Bu yardım sâyesinde o hayâller sultân-ı hakîkatin huzûruna vusûle mâni olmaz.

نجهد از تخییلها ی شه شود   تیر شه بنماید آنکه ره شود

371. [370] *Şâhın tahyîllerinden kaçmaz, gider. Şâhın okunu gösterir, ondan sonra gider.*

"Ne-cehed", burada "kaçmaz" ma'nâsınadır; ve her iki mısrâ'daki "şeved" "gider" demektir. "Şeh"den murâd, Hak'tır. Ya'ni, "Keskin akıllı ve kulağı keskin olan kimse şâhın yasakçı değneği mesâbesinde[ki] tahyîllerden kaçmaz, gider. Fakat şâhın ihsân ettiği ok mesâbesinde olan akl-ı kâmilini gösterir de ondan sonra Hakk'a giden yol üzerinde yürür." Binâenaleyh ona bu yasakçı değnekleri mâni olamaz.

Zamân-ı kadîmde Acem şahları kendi adamlarından birisini bir yere me'mûr ettikleri vakit kendi "ok"larından birisini verir ve o kimse de gideceği yere gider imiş. Şâyet yolda bir yasakçıya rast gelirse, oku gösterir ve yasakçı onun seyrine mâni' olmaz imiş. Bu beyt-i şerîfde "akl-ı kâmil" oka teşbîh buyurulmuştur. Bu nüsha Ankaravî hazretlerinin esas ittihâz buyurduğu nüshadır. Fakat birinci mısrâ'ın dîğer üç nüshasını da zikretmiştir ki, onlar da şunlardır:

1- نجهد از تخیل اگرچه شه شود Burada "şeh", büyük ma'nâsına olmak münâsib olur. Ya'ni, "Her ne kadar büyük olsa da tîz-hûş ve tîz-gûş olan kimse tahyîlden kaçmaz. Şâhın okunu gösterir ondan sonra yola gider", demek olur.

2- نجهد آن تخیلها نی شه شود Burada da "şeh", azîm ma'nâsına olur. Ya'ni, "Tîz-hûş olan kaçmaz. Zîrâ tahyîller büyük olmaz, şâhın okunu gösterir, ondan sonra yola gider."

3- بجهد از تخیل اگرچه شه شود "şeh", yine büyük ma'nâsına olur. Ya'ni, "Tîz-hûş olan kimse her ne kadar büyük olursa da tahyîlden sıçrar ve kaçar. Ya'ni ehemmiyet vermez, şâhın okunu gösterir, ondan sonra yola gider."

Hind nüshalarına gelince, onlarda dahi dört nüsha münderiçtir, şöyle ki:

1- بجهد از تخیلها بی شه شود   تیر شه بنماید وبیرون شود

Bu nüsha onlarda esas olarak alınmıştır. Şârihlerin mütâlaasına göre birinci mısrâ'daki "şâh"ın ma'nâsı, satranç oyunundaki "şah"tır. Binâenaleyh "şahsız olmak"tan murâd, şah gibi kendisine hâkim ve gālib olan varlığının mat olmasıdır. Bu sûrette ma'nâ "Tîz-hûş olan kimse tahyîllerden sıçrar; zîrâ kendi varlığından soyunur ve şahsız olur ve şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın oku mesâbesinde bulunan onun varlığını ve tasarrufunu gösterir ve o hayâllerden dışarıya çıkar" demek olur.

2- بجهد از تخیلها تا بی شه شود   تیر شه بنماید و بیرون شود

Ya'ni "Tahyîlden sıçrar, âkıbet şahsız olur, şâhın okunu gösterir, dışarıya çıkar". Bu beytin îzâhı dahi yukarıdaki îzâhın aynı olur.

3- بجهد از تخیلها باشه شد   تیر شه بنماید و بیرون شود

Bu sûrette her iki mısrâ'daki "şâh"dan murâd, Hak olur. Ya'ni, "Tîz-hûş olan kimse tahyîlden sıçrar, şâh-ı hakîkî olan Hak'la olur ve Hakk'ın oku me-

sâbesinde olan tecelliyât-ı sıfâtıyye ve esmâiyyesini gösterip o hayâllerden dışarıya çıkar."

بجهد از تخيلها پى شه شود   تير شه بنمايد و بيرون شود -4

Ya'ni "Tecellîlerden sıçrar, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın tecelliyâtını ta'kîb eder ve onun esmâ ve sıfâtı okunu gösterir ve hayâllerden dışarıya çıkar" demek olur. (Vallâhü a'lemü bi's-savâb)

اين دل سر گشته را تدبير بخش   وين كمانهاى دو تو را تير بخش

372. *Bu hayrân gönüle tedbîr bahşet ve bu iki kat yaylara ok bahşet!*

Bu beyit Hz. Pîr efendimiz tarafından Hakk'a münâcâttır. "Dil-i sergeşte"den murâd, zât-ı şerîflerinin kalb-i mürşidâneleridir. "Kemânlar"dan murâd, Hak yolunda riyâzât ve mücâhedât ile belleri bükülmüş mürîdlerdir. "Ok"tan murâd irfân-ı Muhammedî'dir. Ya'ni, "İlâhî, beni efrâd-ı beşerin terbiye ve irşâdına me'mûr buyurdun. Kemâl-i bâ-kemâlinde hayrân olan kalbime mürîdlerin irşâdı için tedbîr bahşet ve Hak yolunda riyâzât ve mücâhedât ile yay gibi belleri bükülmüş olan mürîdlere de zevk ve irfân-ı Muhammedî okunu inâyet eyle!"

جرعهٔ بر ريختى ز آن خفيه جام   بر زمين خاك من كأس الكرام

373. *O gizli kadehden, kerîmlerin kadehinden toprak zemîn üzerine bir cür'a döktün.*

"Gizli kadeh"den murâd, ezel-i âzâlde kenz-i mahfî olan cemâl-i ilâhîdir. "Kerîmler"den murâd, Mübdî, Muhyî, Musavvir, Latîf, Cemîl, Bedî', Fettâh ve Mün'im... ilh. gibi esmâ-i cemâliyyedir ki, onların her birisi bir kadehe teşbîh buyrulmuştur. "Toprak zemîn"den murâd, küre-i arzdır. "Cür'a", içildikten sonra bardağın dibinde kalan artık ma'nâsınadır ki, cüzî bir mikdârdan kinâyedir. Ya'ni, "İlâhî, cemâl-i zâtının kadehi كنت كنزاً مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben bir kenz-i mahfî idim, bilinmeye muhabbet ettim, halkı bilinmem için yarattım" hadîs-i kudsîsi mûcibince gizli idi. Her biri bir kerem sâhibi olan esmâ-i şerîfen zuhûr taleb etti. Onlar kendi hâssıyetleri kadehinden mazharlarına birer cür'a ikrâm ettiler ve onların bu kadehlerinden fezâ-yı bî-nihâyede ecrâm-ı kesîfe üzerlerine birer cür'a döktüğün gibi, onların arasında bulunan bu toprak zemîn üzerine de bir cür'a döktün; bağlar, bahçeler, güller ve gülistanlar hâsıl oldu.

جست بر زلف و رخ از جرعه ش نشان　　خاك را شاهان همی‌ليسند از آن

374. *Zülf ve ruh (رخ) üzerine onun damlasından nişan sıçradı. Ondan dolayı şahlar toprağı yalarlar.*

Ya'ni, o toprak zemînin mâyesinden ve cevherinden hâsıl olan güzellerin zülfü ve saçları ve yanakları üzerine de o esmâ-i cemâliyye kadehinin cür'asından nişân ve eser sıçradı ve aksetti. O cür'anın aşkından dolayı şahlar asılları topraktan ibâret bulunan o güzelleri kucaklar ve öperler.

جرعهٔ حسنست كين خاكست گش　　كه بصد دل روز و شب می‌بوسيش

375. *Güzellik cür'asıdır ki, bu toprak latîftir ki yüz gönül ile gece gündüz onu öpersin.*

"Geş", hoş ve latîf ve ra'nâ ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "geş" yerine "hûş" vâki' olmuştur. Ya'ni, "Küre-i arzın ve ondan mütekevvin olan güzel cisimlerin latîf olması o hüsn ve cemâl-i ezelînin cür'asıdır. O topraktan peydâ olan cisim ve endâmlar öyle bir latîfdir ki, sen ona âşık olursun ve kalbinin teveccüh-i kâmili ile gece ve gündüz sen onları sever ve öpersin."

جرعه خاك آميز چون مجنون كند　　مر ترا تا صاف او خود چون كند

376. *Toprak karışık olan cür'a mâdemki deli eder, acabâ onun sâfı seni nasıl yapar?*

Esmâ-i cemâliyye kadehinin toprak karışık olan cür'ası mâdemki insanları böyle meftûn ve deli ediyor, acabâ o esmâ-i cemâliyyenin topraktan sâf olan tecellîsi seni ne hâle koyar, var kıyâs eyle! "Topraktan sâf olan tecellî"den murâd, bu esmânın rûhâniyet âlemindeki tecellîsidir ki, onlar suver-i melekûtiyye ve cinâniyyedir.

هر كسى پيش كلوخى جامه چاك　　كان كلوخ از حسن آمد جرعه ناك

377. *Her bir kimse bir kerpicin önünde elbise yırtıcıdır ki, o kerpiç güzellikten cür'a-nâk geldi.*

"Kerpiç"ten murâd, esmâ-i cemâliyyeden birinin mazharı olan bir sûret-i kesîfedir. Ya'ni, "Üzerine esmâ-i cemâliyye kadehlerinin birinden bir cür'a dökülmüş olan bir sûret-i kesîfenin önünde her bir kimse ona meftûnluğu ve şiddet-i aşkı sebebiyle şûrîde olup elbisesini yırtıcıdır." Nitekim bir güzele âşık

olup onu elde edemediğinden dolayı kendilerini öldürenler her vakit görülmektedir.

جرعۀ بر ماه و خورشید و حَمَل　　　جرعۀ بر عرش و کرسی و زُحَل

378. *Ay ve güneş ve Hamel üzerinde olan bir cür'adır; ve arş ve kürsî ve Zühal üzerinde olan bir cür'adır.*

"Hamel", burada ilm-i hey'et ıstılâhından olup yıldızların uğradığı on iki burçtan evvelki burcun adıdır. "Arş", lügatte taht ve mülk ma'nâsınadır. Burada "vücûdât-ı izâfiyye"dir. "Kürsî", burada vücûdât-ı izâfiyyenin fezâ-yı bî-nihâyede kapladığı sâhadır. "Zühal", manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden yedi seyyâreden birisinin ismidir. Ya'ni, "Ay'da ve Güneş'te ve Hamel burcu üzerinde olan güzellik esmâ-i cemâliyye kadehinden dökülmüş bir cür'adır; ve kezâ arş ve kürsî ve Zühal seyyâresi üzerlerinde olan letâfet dahi yine o kadehden dökülmüş olan bir cür'adır." Cenâb-ı Pîr efendimizin dîğer seyyârelerden "Zühal" seyyâresini zikretmesi bu seyyâredeki letâfetin acîb olmasındandır. Zîrâ ilm-i hey'ete vâkıf olanlarca ma'lûm olduğu üzere, Zühal seyyâresi küre-i arzdan yedi yüz elli def'a daha büyüktür; ve etrâfında sekiz "ay" devreder; ve etrâfında bir de halkası vardır ki, bu seyyârenin gecesi dahi bu aylar ile halkası sâyesinde seyyârât-ı sâireden daha münevver ve latîfdir. Bu ma'lûmât zamân-ı pîrde olan hey'et kitaplarında mevcut değil idi. Bu keşifleri dahi şa'yân-ı hayrettir.

جرعه گوییش ای عجب یا کیمیا　　　که ز آسیبش بود چندین بها

379. *Ey aceb, ona cür'a mı, yâhud kimyâ mı dersin ki, onun temâsından bu kadar güzellik olur!*

Taaccübe şâyân bir şeydir, o tecellî-i cemâlînin eserine ve aksine cür'a mı yoksa kimyâ mı dersin ki, o tecellînin bu lâ-şey ve hiç hükmünde olan vücûd-ı izâfî âlemine çarpmasından bu kadar güzellikler peydâ olur!

جد طلب آسیب او ای ذو فنون　　　لا یَمَسُّ ذَاكَ الاّ المُطَهَّرون

380. [379] *Ey fünûn sâhibi, onun çarpmasını cidden taleb et! Ona ancak temizlenmiş olanlar yakın olur.*

Bu beyt-i şerîfde talebe teşvîk olunan şey 375 numaralı beyitte beyân buyurulan hüsn kadehi cür'asının, vücûd-ı unsurî ve toprak ile karışık olmak-

sızın sâf olarak dökülmesidir. Ya'ni, "Ey bu âlem-i zâhirin hünerlerini hâiz olan kimse, o hüsn cür'asının sana sâf olarak çarpmasını ve dökülmesini ciddden taleb et! Böyle bir sâf cür'aya ancak vücûd-ı unsurî ve cismâniyet kirlerinden temizlenmiş olan kimseler yakın ve nâil olur."

جرعهٔ بر زر و بر لعل و دُرَر   جرعهٔ بر خمر و بر نُقْل و ثَمَر

381. *Altın ve la'l ve inciler üzerinde bir cür'a vardır. Şarâb ve meze ve meyve üzerinde bir cür'a vardır.*

جرعهٔ بر روی خوبان لطاف   تا چه گونه باشد آن رَوّاق صاف

382. *Latîfler olan güzellerin yüzü üzerinde bir cür'a vardır. Acabâ o pek hâlis, sâf olan nasıl olur?*

"Litâf", "latîf"in cem'idir. "Revvâk", mübâlağa ile ism-i fâil, "pek hâlis olucu" demektir. Ya'ni, "Latîfler olan topraktan mahlûk güzellerin cisminde bir cür'a-i hüsn vardır. Altın ve la'l ve inciler ve şarâb ve meze ve meyve hep topraktandır. Bunların üzerindeki zevk ve letâfet cür'ası toprakla karışık olan güzelliklerdir. Böyle toprak karışık olan hüsn cür'ası bu kadar câzibedâr olduğu hâlde, acabâ o cür'a hâlis ve kesâfetten sâf olursa, onun câzibesi nasıl olur?"

چون همی‌مالی زبان را اندرین   چون شوی چون بینی آن را بی‌ز طین

383. *Vaktâki dilini buna sürersin, onu çamursuz gördüğün vakit nasıl olursun?*

"Dil sürmek", öpmekten kinâyedir. Ya'ni, "Sen üzerine hüsn cür'ası dökülmüş olan bir güzelin topraktan mütekevvin olan cismini vaktâki öper durursun, ya hüsn cür'asını topraktan ve kesâfetten ârî olarak gördüğün vakit ne hâle girersin?"

چون که وقت مرگ آن جرعهٔ صفا   زین کلوخ تن بمردن شد جدا

384. *Vaktâki ölüm zamânında o safâ cür'ası ölmek sebebiyle bu ten kerpicinden cüdâ oldu;*

O sâf olan güzellik cür'ası ölüm zamânında topraktan ma'mûl bir kerpiç mesâbesinde olan cisimden ayrıldığı vakit;

آن چه می‌ماند کنی دفنش تو زود   اینچنین زشتی بدان چون گشته بود

385. *O kalan şeyi sen çabuk defn edersin. Niçin bu sebeble bir çirkin ölmüş idi.*

"O cemâd hâlinde kalan cismi sen derhal toprağa gömersin. O cisim niçin bu ölüm sebebiyle böyle bir çirkin madde olmuş idi?" Zîrâ o cür'a-i sâf ondan ayrıldı. Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında آنچه ماند می کنی زودش دفین   کین چنین زشتی و دون چون بد قرین sûretindedir. Ma'nâsı, "O şey ki kalır, "Böyle bir çirkin ve aşağı şey nasıl karîn olur?" diye sen onu çabuk defnedersin" demek olur.

جان چو بی‌این جیفه بنماید جمال   من نتانم گفت لطف آن وصال

386. *Vaktâki can bu cîfesiz cemâl gösterir, o visâlin letâfetini ben söyleyeyim.*

Vaktâki rûh, mevt-i ihtiyârî veyâ ıztırârî ile bu cîfe mesâbesinde olan cismin hükmünden ve te'sîrâtından kurtulup cemâl gösterir, ben o rûhun cemâline olan vuslatın letâfetini söyleyeyim. Zîrâ bu letâfetin beyânı harf ve savta ve elfâza sığar bir şey değildir.

مه چو بی‌این ابر بنماید ضیا   شرح نتوان کرد از آن کار و کیا

387. *Vaktâki ay bu bulutsuz ziyâyı gösterir, o iş buyurucudan şerh etmek mümkin olmaz.*

"Mâh"dan murâd, rûhtur. "Bulut"tan murâd, cism-i kesîfdir. "Kâr u kiyâ", pâdişah, vezîr ve kâr-fermâ ve kârvân ve anâsır-ı erbaadan her biri ma'nâlarınadır. Burada "iş buyurucu ve kâr-fermâ" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, Şems-i zâttan nûr alan ay mesâbesindeki rûh, bulut mesâbesinde olan cisim olmaksızın ziyâsını gösterdiği vakit, o iş buyurucu olan rûhtan ve onun evsâfından şerh ve bahsetmek harf ve savta sığmadığı için mümkin olmaz."

حبّذَا آن مطبخ پر نوش و قند   کین سلاطین کاسه لیسان وَیند

388. *Şerbet ve şeker dolu olan o matbah ne güzeldir ki, sultanlar onun kâsesini yalayıcıdırlar!*

"Şerbet ve şeker"den murâd, maârif-i ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyyedir. "Matbah"dan murâd, insân-ı kâmilin rûhudur. "Kâse"den murâd, insân-ı kâmilin cism-i mübârekidir. Ya'ni, "Mevt-i irâdî ile ölen insân-ı kâmilin rûhunun ziyâsı şerh ve ta'rîf olunmaz. Maârif-i ilâhiyye şerbetleri ve esrâr-ı rabbâniyye şekerleri ile dolu olan onun matbah-ı rûhu ne güzeldir ki, mülk-i sûrî sâhibi olan sultanlar onun kâse-i cismini yalarlar." Ya'ni sûret-i cismâniyyesine hürmet edip ellerini öperler.

حبّذا آن خرمن صحراى دين — كه بود هر خرمن اورا خوشه چين

389. *O dîn sahrâsının harmanı ne güzeldir ki, her harman onun başağını toplayıcıdır!*

O dîn sahrâsının harmanı olan insân-ı kâmilin rûhu ne güzeldir ki, her mü'minin harman-ı rûhu onun maârif ve esrâr başağını toplayıcıdır!

حبّذا درياى عمر بى‌غمى — كه بود زو هفت دريا شبنمى

390. [389] *Ne güzel bir gamsız ömür deryâsı ki, yedi deryâ ondan bir çiğ tânesi olur!*

"Bir gamsız ömür deryâsı"ndan murâd, insân-ı kâmilin kalbidir. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretleri لو ان العرش وما حواه مأة الف الف مرة فى زاوية من زوايا قلب العارف ما احس به ya'ni "Eğer bir milyon kere arş ve onun muhtevâsı kalb-i ârifin köşelerinden bir köşesinde olsa onu duymaz" buyurur. Ya'ni, "Bir gamsız ömür deryâsı olan ârifin kalbi ne güzeldir ki, onun indinde sûrî olan yedi deryâ ondan bir çiğ tânesi nisbetinde olur!"

جرعهٔ چون ريخت ساقئ اَلَسْت — بر سر اين شوره خاك زير دست

391. *Vaktâki "Elest" sâkîsi el altında olan bu çorak toprağın başı üzerine bir cür'a döktü.*

"Elest sâkîsi"nden murâd, ervâha "Elestü bi-rabbiküm", ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbında bulunan Hak Teâlâ hazretleridir. "Çorak toprak"tan murâd, arzdır. "Dest", kudret ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ervâha "Elestü bi rabbiküm" hitâbında bulunan Hak Teâlâ hazretleri, vaktâki kudret-i hâlikānesi altında bulunan arz üzerine Mübdî, Musavvir ve Bedî' ve Fettâh gibi esmâ-i cemâliyyesi ile tecellî buyurdu;"

جوش كرد آن خاك و ما ز آن جوششيم — جرعهٔ ديگر كه بس بى‌كوششيم

392. *O toprak kaynadı ve biz o kaynayıştanız. Dîğer bir cür'a vardır ki, biz çok sa'ysisiz.*

O toprak arzı kaynattı ve galeyâna geldi. Üzerinde birtakım suver-i bedîa ve acîbe ızhâr etti. İşte bizim vücûd-i hâkîmiz dahi o kaynayıştandır. Bu bizim vücûd-i hâkîmizin o çorak toprağın kaynayışından zuhûru, ism-i Cemîl'in ve Bedî'in arz üzerine olan dîğer bir cür'ası ve dîğer bir tecellîsidir ki, biz bu tecellîye nâiliyet husûsunda çok sa'ysiz olmuşuzdur. Ya'ni bu tecellî

ve bu cür'a-i cemâlin dökülmesi asla bizim çalışmamız ve hizmetimiz mukābilinde değildir. Muhakkak Hakk'ın cûd ve keremidir.

گر روا بد ناله کردم از عدم ور نبودش گفتنی نك تن زدم

393. *Eğer câiz oldu ise, ademden nâle ettim; ve eğer onu söylemek lâyık olmadı ise, işte sustum!*

"Adem"den murâd, yukarıda geçen 315 numaralı beyt-i şerîfde îzâh olunduğu üzere zât-ı ulûhiyyetin mertebe-i vahdetidir. Bu mertebe vâhidiyetin ya'ni a'yân-ı sâbitenin ve suver-i ilmiyyenin dahi ademi mertebesidir; ve bu mertebenin bir ismi dahi hakîkat-i muhammediyyedir. "Nâle", âvaz ve sadâ ma'nâsınadır. Burada sadâ ve âvazdan murâd cenâb-ı Pîr efendimizin hikem ve esrâr-ı ilâhiyye hakkındaki kelâmları ve melfûzâtıdır. Ya'ni, "Yukarıdan beri hırs ve hayâl hakkında birtakım hikem ve esrâr söyledim; ve eğer bunları söylemek revâ ve câiz oldu ise verâsetim hasebiyle hakîkat-i muhammediyye mertebesinden vârid olan vâridâtı söyledim; ve eğer onu söylemek lâyık değil idiyse işte artık sustum!"

این بیان بط حرص منثنیست از خلیل آموز کان بط کشتنیست

394. *Bu iki kat olan hırs kazının beyânıdır. Halîl'den öğren ki, o kaz öldürülmeğe lâyıktır.*

"Münsenî", iki kat demektir. Ya'ni, "Vücûd-i insânîdeki "hırs", kaza müşâbihtir; ve hırs hakkındaki beyân iki kat oldu. Zîrâ bu sıfat-ı zemîme vücûd-ı insânîde mühim bir sıfattır ki, hem fenâ ve hem de iyi cihetlere tevcîh olunabilir. Binâenaleyh o sıfatın mekrinden emîn olmak için öldürülmeğe ve izâleye lâyık olan o kazın öldürülmesini İbrâhim Halîl (a.s.)dan öğren!"

هست در بط غیر این بس خیر و شر ترسم از فوت سخنهای دگر

395. *Kazda bundan başka çok hayır ve şer vardır. Dîğer sözlerin fevtinden korkarım.*

Ya'ni, "kaz" mesâbesinde olan vücûd-i insânîdeki hırsda bu bizim beyânımızdan başka daha çok hayır ve şer vardır. Onun hayrı Hakk'a ve ilim ve ma'rifete teveccühüdür; ve şerri de cehil ve mâsivâya olan teveccühüdür. Eğer bunların tafsîline mübâşeret edersem, dîğer sözlerin ve hakāyıkın ve maârifin beyânının fevtinden korkarım.

صفت طاوس و طبع او و سبب کشتن ابراهیم علیه السلام او را

Tâvusun sıfatı ve onun tab'ı ve İbrâhim (a.s.)ın onu öldürmesinin sebebi

آمدیم اکنون بطاوس دو رنگ　　　　کو کند جلوه برای نام و ننگ

396. *Şimdi iki renkli olan tâvusa geldik ki, o nâm ve âr için cilve eder.*

همت او صید خلق از خیر و شر　　　　وز نتیجه و فایده آن بی‌خبر

397. *Onun himmeti hayır ve şerden halkın saydıdır. Zebîhadan ve onun fâidesinden bî-haberdir.*

Vücûd-ı beşerde "kaz" mesâbesinde olan "hırs"ın beyânından sonra tâvusun beyânına geldik ki, o "tâvûs" iki renklidir; ve onun nazîri vücûd-ı insânîde "câh ve mansıb duygusu"dur; ve iki renkli olması budur ki, ehl-i câh iki yüzlü görünür. Çünkü bunlar şöhret ve riyâset kazanmak için zâhirde halka halûk ve müttakî görünürler; ve kendilerini ehl-i salâh kisvesiyle süslerler; ve bu vesîleyle halkı oyalayıp onlara riyâset ederler. Bittabi' bâtınları iktisâb-ı şöhret ve riyâset duygusuyla dolu ve zâhirleri ehl-i salâh ameli ve kisvesiyle müzeyyen olmak iki yüzlülüktür. Binâenaleyh bu gibi mürşidler ve reisler halkın tuzağı hükmündedir; ve onların zâhirde hayr olan tasavvurları ve salâh-ı halleri ve bâtında şer olan şöhret ve riyâset talebindeki himmetleri hep halkı avlamaktır; ve bu halkı avladığı takdirde onlardan kendisine bir fayda geleceğini tahayyül eder; ve belki de onlardan ba'zı maddî ve zâhirî faydalar da görür. Fakat bu işin hakîkati olan faydasından ve netîcesinden bîhaberdir.

بی‌خبر چون دام می‌گیرد شکار　　　　دام را چه علم از مقصود کار

398. *Tuzak gibi habersiz av tutar. İşin kasdından tuzağın ne ilmi vardır?*

Ya'ni, iki yüzlü ehl-i câh bir tuzak gibi av tutar. Nitekim bir tuzak bir kuşu tuttuğu vakit bu tutmak işinden onun bir bilgisi yoktur.

دام را چه نفع و چه ضر از گرفت　　　　زین گرفت بیهده ش دارم شگفت

399. *Tutmaktan tuzağa fâide nedir ve zarar nedir? Onun bu beyhûde tutmasından taaccüb tutarım!*

Ya'ni, şöhret ve riyâset duygusu boş bir hevâdır. Binâenaleyh halkı böyle bir boş hevâ üzerine avlayan ehl-i câh kurulmuş bir can tuzağına benzer. Bu boş duygularını tatmîn için halkı avlamaktan onlara hakîkatte o avın ne faydası veyâhud ne zararı vardır? Asla haberleri yoktur. Öyle bir tuzağın böyle bir boş avından taaccüb ederim!

ای برادر دوستان افراشتی　　　　با دو صد دل دلداری داری و بگذاشتی

400. [399] *Ey kardeş, iki yüz gönül tutuculuk ile dostlar ikāme ettin ve terk ettin.*

Ey dîn kardeşim, birçok kimselerin müdârâ ile gönüllerini kendi tarafına celbederek dostlar ikāme ettin ve kazandın; ve onlara kendi hüner ve ma'rifetlerini göstererek şöhret ve riyâset sâhibi oldun. Fakat sonra onların her birinde bir nakîsa görüp müteessir olarak terk ettin.

کارت آن بوده ست در وقت ولاد　　　　صید مردم کردن از دام وداد

401. *Doğum vaktinden beri işin bu olmuştur. Muhabbet tuzağından adam avlamaktır.*

"Vakt-i vilâd", doğum vakti demek olup burada mübâlağa tarîkıyla, "çok eski vakitten beri" ma'nâsı murâd olunur. Nitekim bir kimse birisini bir işte fazla bekletse "İki saattir seni bekliyorum" diye bekleyen kimse serzenişte bulunur. Ya'ni idrâk sâhibi olduğun bir zamandan beri senin işin muhabbet tuzağından adam avlamak olmuştur, demek olur.

ز آن شکار و انبهی و باد و بود　　　　دست در کن هیچ یابی تار و پود

402. *Yokla, o şikârdan ve kesretten ve bâd ü bûddan hiç târ u pûd bulur musun?*

"Bâd ü bûd", varlıktan kinâyedir. "Dest der kün", "dest der dâm kün" takdîrindedir. "Târ u pûd", bir kumaşın enine ve boyuna olan iplikleridir ki, onların bir araya gelmesi kumaşın vücûdunu peydâ eder. Ya'ni, "Elini tuzağa koy ve yokla, o avladığın dostların ve topladığın cemiyetten ve varlıktan hiçbir netîce ve mahsûl bulabilir misin?"

بيشتر رفتست و بی‌گاهست روز تو بجد در صيد خلقانی هنوز

403. *Pek çoğu gitmiştir ve gün vakitsiz olmuştur. Sen ise cidd ile henüz halâikın saydındasın.*

Ömrünün pek çoğu gitmiştir ve günün vakitsiz olmuştur, ya'ni ömründen az bir şey kalmıştır. Sen ise hâlen cidden beyhûde ve boş bir sa'y olan halâikın saydındasın.

آن يكی می‌گير و آن می‌هل ز دام وين دگر را صيد می‌كن چون لئام

404. *O birini tut ve onu tuzaktan bırak; ve bu başkasını da leîmler gibi saydet!*

Bu beyt-i şerîfin henüz sülûkünü itmâm etmemiş iken irşâda kıyâm edenlerin îkāzına mahsûs olduğu anlaşılır. Zîrâ "çün liâm" karînesi bu ma'nâyı iktizâ eder. Çünkü erbâb-ı sülûkün nazarı Hakk'a olduğundan onlar leîmlikten ictinâb ederler ve ibâdullâhı sülûkte kendilerine teşrîk etmek isterler. Fakat kendilerinde tasarruf olmadığından dost ittihâz ettikleri mürîdlerden fenâ bir hareket gördükleri vakit ıslâh edemezler. Binâenaleyh onu bırakıp dîğerini alırlar. Leîm olan kimselerin ise aslâ sülûk ile alâkaları yoktur; ve halkı mahzâ menfaat-i maddiyye elde etmek için avlamağa sa'y ederler.

باز اين را می‌هل و می‌جو دگر اينت لعب كودكان بی‌خبر

405. *Tekrar bunu bırak ve dîğerini ara! İşte sana bîhaber olan çocukların oyunu!*

Ya'ni, kendisinde salâh göremediğin bir mürîdi bırak ve dîğer bir müstaiddini ara! İşte sana netîceden bîhaber olan çocukların oyunu! "Bîhaber olmak"tan murâd, mürîdin isti'dâd-ı ezelîsini görememektir ki, bu nâkıs mürşidlik hâlidir. Kâmil mürşidler ise mürîdin isti'dâdına nazar ederler. Nitekim IV. cildin 1795 ve 1796 numaralı beyitlerinde buyururlar:

كاملان از دور نامت بشنوند تا به قعر تار و پودت در روند

بلكه پيش از زادن تو سالها ديده باشندت ترا با حالها

"Kâmiller senin adını uzaktan işitirler. Senin târ u pûdun dibine kadar gider. Belki doğmandan senelerce mukaddem seni senin hallerin ile berâber görürler."

شب شود در دام تو يك صيد نى　　　　دام بر تو جز صداع و قيد نى

406. *Gece olur senin tuzağında bir av yok. Tuzak sana baş ağrısı ve bağın gayrı değildir.*

"Gece olmak"tan murâd, ömrün âhir olmasıdır. Ya'ni, "Bu kadar adam saydettin ve hiçbirisi kemâle gelip vâsıl- Hak olmadı ve senin de ömrün âhir oldu. Senin reşâdet ve riyâset tuzağın sana baş ağrısı ve bağ olmaktan başka bir işe yaramadı."

پس تو خود را صيد مى‌كردى بدام　　　　كه شدى محبوس و محرومى ز كام

407. *Binâenaleyh sen kendini tuzağa avladın. Zîrâ mahbûs oldun ve murâddan mahrûmsun.*

Ya'ni, netîcede sen bu tuzakla ancak kendini saydettin. Zîrâ bu keserât içinde mahbûs kaldın ve murâd-ı aslî olan vahdet-i sırfa vusûlden mahrûm oldun.

در زمانه صاحب دامى بود　　　　همچو ما احمق كه صيد خود كند

408. *Zamânede bizim gibi ahmak bir tuzak sâhibi olur mu ki, kendini saydeder.*

Ma'lûm olsun ki, mürşid-i nâkıs kendisini keserâta tevcîh etmekle berâber murâd-ı aslî olan vahdete vusûlden mahrûm kalır ve mürşid-i kâmil ise murâd-ı aslî olan bu vahdet-i sırfa vâsıl olmakla berâber halkın irşâdı için dahi emr-i Hak'la keserâta rücû' mecbûriyetindedirler; ve bunlar vâris-i peygamberîdirler. علماء امتى كانبياء بى اسرائيل Ya'ni "Benim ümmetimin ulemâsı benî-İsrâîl'in enbiyâsı gibidir" hadîs-i şerîfi bu zevât-ı kirâm hakkındadır. Binâenaleyh Hak'tan halka rücû' enbiyâ (a.s.)a ağır ve güç geldiği gibi onlara da ağır ve güç gelir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 16. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Mûsâ (a.s.) emr-i Hakk'a imtisâlen halk ile meşgûl idi ve Hak ile de meşgûl idi. Amma onun bir tarafını Hak Teâlâ'nın halk ile meşgûl etmesi maslahat içindi. Halbuki Hızır (a.s.)ı külliyyen zât-ı Ecell ü A'lâsı ile meşgûl etti. Mustafâ (a.s.) dahi evvelce bilkülliyye Hak'la meşgûl idi. "Halkı da'vet et ve nasîhat ver ve ıslâh et!" diye emir geldi! Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.) "Âh, yâ Rabbenâ, ne günah ettim, beni huzurdan niçin kovuyorsun? Ben halkı istemem!" diyerek figân ve zârî eyledi. Hak Teâlâ buyurdu: "Ey Muhammed

(s.a.v.), asla gam yeme! Zîrâ seni halk ile meşgûliyette bırakmam, aynı meşgûliyetin içinde benimle olursun ve benimle olduğun hâlde, kıl ucu kadar noksan olmaz, çalıştığın her bir işte ayn-ı vasl içinde olursun".

چون شکار خوك آمد صید عام   رنج بی‌حد لقمه خوردن زو حرام

409. *Avâmın saydı domuz avı geldi. Hadsiz zahmet! Ondan lokma yemek harâmdır.*

Ya'ni, bir mürşid-i kâmilin sıyt-ı irşâdı beyne'n-nâs şâyi' olduğu vakit halk onun başına toplanırlar. O kâmil de onların hiçbirisini reddedemeyip isti'dâdlarına nazaran her birine birer vazîfe verir ve derece-i isti'dâdlarına göre terbiyeleriyle meşgûl olur; ve içlerinde ancak binde biri murâd-ı aslî olan vahdet-i sırf zevkine müstaidd bulunur. Binâenaleyh mürşid-i kâmil terbiyelerinde çok zahmetler çeker. Fakat onlardan ne maddî ve ne de ma'nevî hiçbir fâide beklemez. Bu sûrette avâm-ı halkın saydı onların nazarında domuz avlamak gibi olur. Nitekim domuzun avında birçok zahmetler çekilir, fakat etinden bir lokma bile yemek harâm olur.

آنکه ارزد صید را عشقست و بس   لیك او کی گنجد اندر دام کس

410. [309] *Sayda değen şey ancak aşktır. Lâkin o bir kimsenin tuzağına ne vakit sığar?*

Avlanmağa değen ve lâyık olan şey ancak aşk-ı ilâhîdir. Fakat o büyük av her bir kimsenin tuzağına sığmaz ve havsala-i isti'dâdına münâsib gelmez. Zîrâ aşkın kendisi tuzaktır.

تو مگر آیی و صید او شوی   دام بگذاری بدام او روی

411. *Meğer sen gelesin ve onun saydı olasın; tuzağı bırakasın ve onun tuzağına gidesin!*

Ya'ni, aşk-ı ilâhî senin tuzağına gelmez. Meğer ki sen aşk tarafına gelip aşkın tuzağına tutulasın. Reşâdet ve riyâset tuzağını bırakıp onun tuzağına gelesin!

عشق می گوید بگوشم پست پست   صید بودن خوشتر از صیادیست

412. *Aşk benim kulağıma yavaş yavaş der ki: "Av olmak, avcılıktan daha latîftir!"*

Ya'ni, aşk-ı ilâhî benim kulağıma yavaşça der ki: "Benim tuzağıma av olmak ve bana mağlûb ve zebûn olmak riyâset sâhibi olup şunu ve bunu avlamaktan daha latîftir."

گول من کن خویش را و غره شو　　　آفتابی را رها کن ذره شو

413. *"Kendini benim ahmağım yap ve aldan! Güneşliği bırak zerre ol!"*

Ya'ni, "Kendini benim huzûrumda ahmak ve câhil yap; ve akıl ve zekâveti terk edip benim gösterdiğim reviş ve tavra aldan; ve halka nûr-i ma'rifet saçmaktan ve etrâfına mürîd ve muhib toplamaktan vazgeç! Zerre gibi vücûdsuz ve varlıksız ol!"

بر درم ساکن شو و بی‌خانه باش　　　دعوئ شمعی مکن پروانه باش

414. *"Benim kapım üzerinde sâkin ol ve evsiz ol! Şem'lik da'vâsını etme, pervâne ol!"*

"Ey mürşidlik kaydında olan kimse, aşk kapısında sâkin ol; ve menzil ve makāmât-ı ma'neviyyeye göz dikme! Zîrâ bunlar hep varlık ve enâniyet nişânesidir. Ve halkı nûr-ı ma'rifet ile tenvîr da'vâsında bulunma! Belki aşk şem'inin etrâfında dolaşan pervâne ol!"

تا ببینی چاشنئ زندگی　　　سلطنت بینی نهان در بندگی

415. *"Tâ ki dirilik çeşnisini göresin! Kullukta gizli saltanat göresin!"*

Ya'ni, "Sultân-ı aşkın kulu ol ki, dirilik zevkini ve çeşnisini göresin ve bu kulluk içinde gizli bir saltanata nâil olasın!" Nitekim Fahreddîn-i Irâkî hazretleri *Lemeât*'ının 19. lem'asında şöyle buyurur: "Aşk saltanat ve istiğnâyı ma'şûka ve mezellet ve iftikârı âşıka verdi. Âşık mezelleti ma'şûkun izzetinden değil aşkın izzetinden çeker. Zîrâ ma'şûkun bende ve memlûk-i âşık olduğu ekseriyâ vâki' olmuştur." Nitekim bu ma'nâyı acîb bir misâl ile de beyân ederler de derler ki: Âşık ile ma'şûk arasında olan aşk, ma'şûkta ziyâdedir. Zîrâ âşık (عاشق) iki göz ile nazar eder. Birisi "ayın" harfinin gözü ve biri "kaf" harfinin gözüdür. Fakat ma'şûk (معشوق) dört gözle nazar eder. Biri "mim" harfinin gözü, biri "ayın" harfinin gözü, biri "vav" harfinin gözü ve birisi de "kaf" harfinin gözüdür. Lâkin âşıkın aşkının âşikâr olmasına işâret budur ki, "âşık" kelimesinde "ayn" harfinin gözü açıktır. O sebeble dikkatle nazar eder. "Ma'şûk" kelimesinde ise "ayn" harfinin gözü kapalıdır. Muhabbeti bâtınîdir. Beyt:

عاشقان هر چند مشتاق جمال دلبرند　　دلبران بر عاشقان از عاشقان عاشق ترند

"Âşıklar her ne kadar cemâl-i dilberin müştâkıdırlar; dilberler ise âşıklara âşıklardan daha âşıkdırlar."

Dîğer beyt:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka ondan âşıka
Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi

Binâenaleyh âşık sûrette sultân-ı aşkın bendesidir, fakat bu aşk içinde gizli bir saltanat sâhibidir.

نعل بینی باز گونه در جهان　　تخته بندان را لقب گشته شهان

416. *Cihânda sen ters nal görürsün. Mahbûslara "şâh" lakab olmuştur.*

"Tahta-bend", eli kırılan kimsenin eline bağlanan tahta parçasına derler; ve mahbûs ve mukayyed ma'nâsına da gelir. Burada "taht hükümdârı, bağlanmış ve makām-ı riyâsetin mahbûsu ve mukayyedi bulunmuş olan kimse" demektir. Ya'ni, "Bu âlem-i kesâfette birtakım sûretler görürsün ki, onların her biri ters vurulmuş nallar mesâbesindedir." Meselâ su görürsün, halbuki iç yüzü ateştir. Zîrâ su ve ateş hikme-i tabîiyye nokta-i nazarından ezdâd iseler de bi'l-kimyâ aynı anâsırın muhassalâtıdır. Nitekim küremizin etrâfındaki bahr-i muhît müvellidü'l-mâ ile müvellidü'l-humûzadan ve sodyumdan mürekkebdir. Binâenaleyh su tahlîl olunursa ateşin unsuru olarak zuhûr eder. Ve daha umûmî olarak düşünür isek letâfet kesâfetin zıddıdır. Arz-ı kesîf ise latîf olan esîrin tekâsüfünden başka bir şey değildir. Binâenaleyh bu cihân-ı kesîfe herhangi nokta-i nazardan baksan ters vurulmuş bir nal mesâbesindedir. "Ve taht-ı hükümdârîye bağlanıp mahbûs-i riyâset olan kimselere "şâh" lakabı verilmiştir. Zîrâ onlar zâhirde her ne kadar hür görünür iseler de bâtında mahbûs ve esîrdirler."

بس طناب اندر گلو و تاج دار　　بر وی انبوهی که اینك تاجدار

417. *Çok boğazı ipli ve darağacının tâcı vardır ki, bir cemâat "İşte tâcdâr!" diye onun üzerindedir.*

Bu beyt-i şerîf dahi ters vurulmuş olan nala misâldir. Makām-ı riyâset hakîkatte bir darağacıdır; ve o makāmda oturan kimse ise boynuna ip takılıp asılmış olan bir kimsedir; ve onun tebaası bu hakîkatten gāfil olup, "İşte bu zât tâc ve taht sâhibidir!" derler. Halbuki onlar hakîkatte asılan bir kimsenin

temâşâsı için etrâfına toplanmış kimselerdir. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fî-hi Mâ Fîh*'lerinin 45. faslında şöyle buyururlar:

"Darağaçlarının hepsi ağaçtan olmaz. Dünyânın mansıb ve rif'ati ve devleti dahi büyük bir darağacıdır. Hak Teâlâ hazretleri bir kimseyi muâheze etmek murâd ettikde ona Fir'avn ve Nemrûd ve sâire gibi dünyâda azîm bir mansıb ve büyük bir pâdişahlık verir. O darağacı gibidir. Zîrâ Hak Teâlâ bilcümle halâikın muttali' olmaları için onları o makāma nasbeder ilh."

همچو گور کافران بیرون حُلَل   اندرون قهر خدا عز و جل

418. *Kâfirin mezârı gibi ki, dışarısı hullelerdir, içerisi Hudâ (azze ve cell)in kahrıdır.*

Ya'ni, o makām-ı riyâsetin dışarısı kâfirlerin mezarı gibi çok süslü ve fakat içerisi kahır ve azâb-ı ilâhî ile doludur. İşte bu da ters vurulmuş bir naldır.

چون قبور آن را مُجَصَّص کرده اند   پردهٔ پندار پیش آورده اند

419. *Vaktâki mezarları kireçlenmiş etmişlerdir, pindâr perdesini öne getirmişlerdir.*

"Cass", kireç ve "mücassas", kireçlenmiş demektir. Ya'ni, "Vaktâki mezarların hâricini kireçle sıvayıp muntazam ve süslü bir hâle getirmişlerdir, bu süs zâhir-bîn kimselerin gözlerini boyamıştır; ve ölüler hakkındaki bu müzeyyenât o ölülerin âlem-i âhiretteki tarz-ı hayatlarını örten bir zan perdesi olmuştur; ve zâhir-bîn olan kimseler bu müzeyyenâtı yapmakla ölüye karşı şerâfet te'mîn ettiklerini zannederler." Beyt-i şerîfdeki "çûn", tevkît için olduğu gibi teşbîh için de olabilir.

طبع مسکینت مُجَصَّص از هنر   همچو نخل موم بی‌برگ و ثمر

420. [419] *Senin miskîn olan tab'ın hünerden kireçlenmiştir. Mumdan nahl gibi yapraksız ve meyvesizdir.*

Tab'-ı miskînin ya'ni idrâk-i hakîkatten uzak ve âlem-i süflîye mütemâyil olan tab'ın, birtakım zâhirî hünerlerden süslenmiştir. Bal mumundan yapılmış bir hurma ağacına benzer ki, o ağaç bittabî yaprak ve meyve vermez.

در بیان آنکه لطف حق را همه کس دانند و قهر حق را همه کس دانند
و همه از قهر حق گریزانند و بلطف او در آویزانند اما حق تعالی قهرها را در لطف پنهان
کرد و لطفها را در قهر پنهان کرد، نعل بازگونه و تلبیس و مکر الله بود تا اهل تمییز
و یَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰه از حالی بینان و ظاهر بینان جدا شوند که لِیَبْلُوَکُمْ أَیُّکُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

Onun beyânındadır ki, Hakk'ın lutfunu herkes bilir ve Hakk'ın kahrını da herkes bilir; ve hep Hakk'ın kahrından kaçıcıdırlar ve O'nun lutfuna yapışıcıdırlar. Fakat Hak Teâlâ kahırları lutfunda gizledi ve lutufları da kahırda gizledi. Aksine ve telbîs ve mekrullâh idi. Tâ ki ehl-i temyîz ve Allah'ın nûruyla nazar eder olan, hâli görücülerden ve zâhir görücülerden ayrılalar. Nitekim "Hanginizin ameli en güzeldir diye sizi imtihân eder" buyurulur

گفت درویشی بدرویشی که تو چون بدیدی حضرت حق را بگو

421. *Bir derviş bir dervişe dedi ki: "Sen Hz. Hakk'ı nasıl gördün? Söyle!"*

گفت بی‌چون دیدم اما بهر قال باز گویم مختصر آن را مثال

422. *Dedi: "Bî-çûn gördüm. Ammâ kāl için ona açık muhtasar misâl söyleyeyim."*

Derviş suâle cevâben dedi: "Ben Hak Teâlâ hazretlerini hadd-i zâtında ta'rîf ve beyâna sığmaz gördüm. Velâkin kāl ya'ni lafız ile mümkin olduğu kadar anlatmak için açık ve muhtasar bir misâl söyleyeyim.

دیدمش سوی چپ او آذری سوی دست راست آب کوثری

423. *"Onun sol tarafında bir ateş, sağ elinde bir kevser suyu gördüm."*

Ma'lûmdur ki, Hak Teâlâ hazretleri her cihettedir. Bir cihet ile mukayyed olmaktan münezzehdir. Bu kıssa teşbîh ve misâl tarîkıyla beyân buyrulmuştur. Nitekim âyet-i kerîmede يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) ["Allah'ın eli onla-

rın elleri üzerindedir"] buyrulur. Ya'ni dervîş misâl tarîkıyla der ki: "Ben Hak Teâlâ'nın sol tarafında bir ateş ve sağ elinde de bir kevser ırmağı gördüm."

سوی چپش بس جهان سوز آتشی　　　سوی دست راستش جوی خوشی

424. *"Onun sol tarafında çok cihân yakıcı bir ateş, onun sağ tarafında bir zevk ırmağı gördüm."*

سوی آن آتش گروهی برده دست　　　بهر آن کوثر گروهی شاد و مست

425. *"Bir tâife o ateş tarafına el götürmüş, bir tâife de o kevser için şâd ü mesttir."*

لیك لعب بازگونه بود سخت　　　پیش پای هر شقی و نیك بخت

426. *"Fakat her şakî ve iyi tâli'linin ayağı önünde pek ters oyun idi."*

Bu beyitler حفت النار بالشهوات و حفت الجنة بالمكاره ya'ni "Ateş şehvetler ile örtülmüştür ve cennet mekruhlar ile örtülmüştür" hadîs-i şerîfinin tavzîh ve tefsîri ma'nâsıdır. Yukarıda bu âlemin sûretleri ters vurulmuş nala benzer buyurulmuş idi. Bu hadîs-i şerîf mûcibince dünyânın lezzât ve ezvâk-ı âcilesinin iç yüzüne bakılırsa ayn-ı âteştir ve cehennemdir; ve dünyânın âlâm ve mihnetlerinin iç yüzü dahi ayn-ı lezzet ve râhattır. Nitekim âyet-i kerîmede بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِن قِبَلِهِ الْعَذَابُ (Hadîd, 57/13) "Onun bâtınında rahmet vardır ve zâhiri de azâb cihetindendir" buyurulur. Bu binânın böyle ters kurulması saîd olanlar ile şakî olanların birbirinden ayrılmaları hikmetine müsteniddir. Zîrâ şakîler zâhire ve 'âcile (عاجل) nazar ederler ve saîdler ise bâtına ve âcile (آجل) nazar ederler.

هر که در آتش همی‌رفت و شرر　　　از میان آب بر می کرد سر

427. *"Her kim ateşe ve şerere gitti, su ortasından baş yukarı etti."*

Her kim Hakk'ın sol tarafındaki riyâzet ateşine ve mücâhede kıvılcımları içine doğru gittiyse onun sağ tarafındaki kevser ırmağı ortasından baş çıkardı.

هر که سوی آب می‌رفت از میان　　　او در آتش یافت می‌شد در زمان

428. *"Her kim ortadan su tarafına gitti, o derhal ateş içinde olmayı buldu."*

Ankaravî hazretleri یافت می شد ta'bîrini "olmayı buldu" diye tercüme buyurmuştur; ve Hind şârihleri ise یافته می شد ya'ni "bulmuş oldu" ma'nâsına al-

mışlardır. Ya'ni, "Her kim bu ters vurulmuş nal mesâbesinde olan dünyâ sûretlerinin ortasından zâhiren latîf su gibi görünen cismânî lezzetler ve nefsânî hazlar tarafına gittiyse, o kimse derhal kendini tabîat ateşi içinde buldu."

هر که سوی راست شد و آب زلال　　سر ز آتش بر زد از سوی شمال

429. *"Her kim sağ ve âb-ı zülâl tarafına gitti, sol taraftan baş yukarı vurdu."*

و آنکه شد سوی شمال آتشین　　سر برون می کرد آن سوی یمین

430. [429] *"Ve o kimse ki âteşîn olan sol tarafa gitti, o sağ tarafa başını çıkardı."*

Ya'ni dünyânın ashâb-ı yemîni âhiretin ashâb-ı şimâli ve dünyânın ashâb-ı şimâli âhiretin ashâb-ı yemîni oldu. Bu beyitlerde sûre-i Şûrâ'da vâki' مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'ni "Kim dünyâ hârsini isterse o cinsden ona veririz, halbûki âhirette onun için nasîb yoktur!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

کم کسی بر سر این مضمر زدی　　لاجرم کم کس در آن آتش شدی

431. *Az kimse bu muzmer olan sırra çarptı. Şübhesiz az kimse o ateşe gitti.*

Ya'ni, az kimse bu dünyânın ters ve gizli olan sırrına vâkıf oldu. Şübhesiz o az kimse dünyânın ateşli olan tarafına gitti ve riyâzet ve mücâhedât tarîkını ihtiyâr etti; ve bittabi' kendisini letâfet-i rûhâniyye içinde buldu.

جز کسی که بر سرش اقبال ریخت　　کو رها کرد آب و در آتش گریخت

432. *Bir kimsenin gayrı ki onun başı üzerine ikbâl döküldü ki, o suyu terk etti ve ateşe kaçtı.*

Ya'ni, dünyânın su mesâbesinde olan 'âcil lezzetlerini ve nefsânî hazlarını terk edip ateş mesâbesinde olan riyâzet ve mücâhede tarafına kaçan bir kimse, ancak ezelde başı üzerine ikbâl ve saâdet ni'meti dökülmüş olan bir kimsedir. Yoksa bu lutf-i ilâhî olmaksızın dünyânın lezzetlerinden vazgeçmek herkes için kolay bir şey değildir.

کرده ذوق نقد را معبود خلق　　لاجرم زین لعب مغبون بود خلق

433. *Peşin olan zevki halk ma'bûd yapmıştır. Şübhesiz halk bu oyundan mağbûn oldu.*

Halk dünyânın peşin ve âcil olan zevklerini kendilerine ma'bûd ittihâz edip gece gündüz o zevklerin ve lezzetlerin tahsîline çalışırlar ve canlarını bile fedâ ederler. Binâenaleyh şübhesiz bu halk ters vurulmuş nal mesâbesinde olan bu dünyânın sûretlerine aldanmışlar ve Hakk'ın vaz' buyurduğu bu oyunda mağbûn ve mağlûb olmuşlardır. Nitekim bu hayât-ı dünyâ hakkında Hak Teâlâ hazretleri إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve lehvdir" buyurur.

جوق جوق وصف صف از حرص و شتاب　　محترز ز آتش گریزان سوی آب

434. *Bölük bölük ve saf saf hırsdan ve aceleden dolayı ateşten ihtirâz edici, su tarafına kaçıcıdırlar.*

Bu halkın kısm-ı a'zamı bölük bölük ve saf saf nefislerinin hırsından ve acelesinden dolayı dünyânın peşin ve âcil olan su mesâbesindeki lezzetleri tarafına kaçar; ve ateş mesâbesindeki riyâzet ve mücâhededen ihtirâz ederler. Bu beyt-i şerîfde sûre-i A'râf'da vâki' وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَ يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (A'râf, 7/179) ya'ni "Muhakkak biz cehennem için cin ve insden çok kimseler yarattık. Onların kalbleri vardır, onunla idrâk etmezler; ve gözleri vardır, onunla görmezler; ve kulakları vardır, onunla işitmezler. İşte onlar hayvânât-ı ehliyye gibidirler, belki hayvanlardan daha şaşkındırlar ve onlar gâfillerdir!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

لاجرم ز آتش بر آوردند سر　　اعتبار الاعتبار ای بی‌خبر

435. *Şübhesiz ateşten baş yukarı getirdi. Ey bî-haber, ibret al, ibret al!*

Şübhesiz halkın çoğu bu gafletten dolayı dünyânın lezzetlerine dalıp onların ateş olan bâtınlarından başlarını yukarı çıkardılar, ya'ni âhiretin ateşi ve azâbı tarafını ihtiyâr etmiş oldular. Ey sâlik, işte seni bu hâlden âgâh ediyorum, ibret al, ibret!

بانگ می‌زد آتش ای گیجان گول　　من نیم آتش منم چشمهٔ قبول

436. *Ateş na'ra vurdu: "Ey ahmak olan perîşanlar, ben ateş değilim, kabûl çeşmesiyim!"*

"Gîc", perîşan ve perâkende; "gûl", ahmak ma'nâlarınadır. Ankaravî nüshasında گیجان و گول sûretinde olup "ey perîşanlar ve ahmaklar!" demek olur.

Hind nüshalarında vâv-ı âtıfa yoktur. گیجان گول sûretindedir. "Gûl", "gîcân"ın sıfatıdır. "Ey ahmak olan perîşanlar!" demektir. Ya'ni, "Dünyânın ateşi mesâbesinde olan riyâzât ve mücâhedât na'ra vurdu da dedi ki: "Ey ahmak perîşanlar, benim sûretime bakmayın, ben ateş değilim! Ben Hakk'ın kabûlü çeşmesiyim!" Ba'zı nüshalarda da "çeşme" yerine "âb" vâki'dir. "Ben kabûl suyuyum" demek olur.

چشم بندی کرده اند ای بی‌نظر　　　در من آی و هیچ مگریز از شرر

437. *"Ey nazarsız, bir gözbağı yapmışlardır. Bana gel ve asla şererden kaçma!"*

"Ey suver-i âlemin iç yüzüne nazarı olmayan kimse, bu âlemin sûret-i zâhiriyyelerini bir gözbağı yapmışlardır ve ters vaz' etmişlerdir. Beni ateş ve mihnet ve belâ sûretinde görüp aslâ bu mihnet kıvılcımlarından kaçma! Korkma, bana gel ve ibretle nazar et ve benim iç yüzümü gör!" Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Bir göz ki onun olmaya ibret nazarında
Ol düşmanıdır sâhibinin baş üzerinde

ای خلیل اینجا شرار و دود نیست　　　جز که سحر و خدعهٔ نمرود نیست

438. *Ey Halîl, burada kıvılcım ve duman yoktur. Nemrûd'un sihir ve hud'asından gayrı yoktur.*

"Halîl"den murâd, hulûs-ı kalb ile Hakk'a müteveccih olan sâlik; "Nemrûd"dan murâd, şeytandır. Zîrâ bu âlem-i tabîat şeytanın hüküm sürdüğü bir mülktür ki, Hak Teâlâ hazretleri İblîs'e kıyâmete kadar bu salâhiyeti vermiştir ve huzûrundan kovmuştur. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (Sad, 38/78) ya'ni, "Benim senin aleyhine olan la'netim ve tardım kıyâmete kadardır" buyurulur. Çünkü kıyâmet, ahkâm-ı tabîatın zâil olduğu bir mevtındır ki, bu mevtında İblîs'in tâc ve tahtı altüst olur. Binâenaleyh hükm-i tabîat bâkî oldukça İblîs efrâd-ı beşere husûmeti sebebiyle sihr eder ve türlü türlü hîleler ile onları aldatır. İyiyi fenâ ve fenâyı da iyi gösterir. Beyt-i şerîfin hulâsa-i îzâhı şöyle olur:

"Ey Hakk'a hulûs-ı kalb ile müteveccih olan Allah'ın dostu! Bu tarîk-ı Hak'ta ateş ve ateşin kıvılcımları yoktur. Bu sâha-i tabîatta ve âlem-i unsuriyâtta Nemrûd gibi Hak dostunun düşmanı olan İblîs'in sihrinden ve

hud'asından başka bir şey yoktur! "Şeytana olan müsâade-i ilâhî ve fermân-ı rabbânî fakîr tarafından cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* ismindeki kitâb-ı şerîfine yazılan şerhin dokuzuncu bâbında ve "Tevkî'-i şeytânî" bahsinde uzun uzadıya îzâh edilmiştir. Buraya nakli uzun olur.

ای خلیل حق اگر فرزانهٔ آتش آب تست و تو پروانهٔ

439. *Ey halkın halîli, eğer ferzâne isen, ateş senin suyundur ve sen pervânesin.*

"Ferzâne", burada hakîm ve âlim ve âkil ma'nâsınadır; ve muhakkıklar indinde mücerred ve mutlaku'l-inân olan kimseye derler (*Burhân*). "Ey Hakk'ın dostu, eğer hakîm ve âkil isen ve şeytanın sihrine ve hud'asına aldanmış değil isen, ateş mesâbesinde olan riyâzât ve nefs ile mücâhede senin için sudur; ve sen zâhirde ateş görünen bu meşâkk-ı dünyeviyyenin etrâfında dolaşan pervânesin!"

جان پروانه همی‌دارد ندی کای دریغا صد هزاران پر بدی

440. [439] *Pervânenin canı nidâ tutar, der ki: "Ey yazık! Yüz binlerce kanat olaydı!"*

تا همی‌سوزید ز آتش بی‌امان کوریٔ چشم و دل نامحرمان

441. *"Hattâ nâmahremlerin gözünün ve gönlünün körlüğüne amansız ateşten yana idi!"*

Yukarıki beyitteki "nidî", "nidâ" kelimesinin imâle olunmuşudur. "Riyâzet ve mücâhede ateşinin pervânesi olan Hak âşıkının canı nidâ edip der ki: "Âh, keşke benim nefsimin yüz binlerce kanadı, ya'ni sıfatları olaydı, hattâ dünyânın nümâyişine aldanan nâmahremlerin gözünün ve gönlünün körlüğüne amansız ya'ni hiçbir fırsat bulmaksızın hemen o riyâzet ve mücâhede ateşinden yana idi!"

بر من آرد رحم جاهل از خری من بُرُو رحم آرم از بینشوری

442. *"Câhil eşeklikten bana merhamet getirir. Ben ise bîniş-verlikten ona merhamet getiririm."*

Ya'ni dünyânın hazlarına aldanan bir câhil, eşekliğinden ve ahmaklığından dolayı benim çektiğim meşâkk-ı riyâzet ve mücâhedeyi görür ve

bana acır da der ki: "Bu zavallı bir iki günlük hayât-ı dünyeviyyesini kendisine zehir yapıyor ve kendisini lezzât ve râhattan mahrûm ediyor". Ben ise görüşlülüğümden nâşî o câhile acırım. "Bîniş-verî"de "bîniş" ism-i masdar, "ver" edât-ı nisbet ve âhirindeki "yâ" masdariyettir, "görüşlülük" demektir.

خاصه این آتش که جان آبهاست　　　کار پروانه بعکس کار ماست

443. *Husûsiyle bu ateş ki suların canıdır, pervânenin işi bizim işimizin aksinedir.*

"Husûsiyle bu riyâzet ve mücâhede ateşi ki suların canıdır, ya'ni ezvâk-ı dünyeviyyenin canı ve bâtınıdır, zîrâ zevkiyyet ma'nâsı altında nefsin ve rûhun zevkleri müctemi'dir. Fakat nefsin zevki fânî ve rûhun zevki bâkî olduğundan sıfatları ayrıdır. Binâenaleyh ma'nâsı i'tibâriyle zevk-i rûhânî zevk-i nefsânînin rûhu olur. Binâenaleyh zevk-i rûhânîyi te'mîn eden bu ateşin etrafında dolaşan pervânenin, ya'ni tarîk-ı Hak sâlikinin işi, bizim gibi ehl-i dünyânın işinin aksinedir." Cenâb-ı Pîr efendimizin "biz" ta'biriyle zât-ı şerîflerini de ehl-i dünyâ arasına katması üslûb-ı hakîmâne üzerine vâki' bir beyândır.

او ببیند نور و در ناری رود　　　دل ببیند نار و در نوری رود

444. *O nûru görür ve nâra gider. Gönül ateşi görür ve nûra gider.*

Zîrâ ehl-i nefis dünyânın nûrunu ve zevkini gördü, onun iç yüzü olan ateşe gitti. Gönül, ya'ni gönül sâhibi olan tarîk-ı Hak sâliki ise, dünyânın âteş-i mihnetini gördü ve pervâne gibi onun üzerine koştu ve onun iç yüzü olan nûra gitti.

این چنین لعب آمد از رب جلیل　　　تا ببینی کیست از آل خلیل

445. *Rabb-i celîlden böyle oyun geldi, tâ ki Halîl'in âlinden olan kimdir göresin!*

İbrâhim Halîl (a.s.)ın âli ve taallukāt-ı ma'neviyyesi olanların kimler olduğunu görmen için işte dünyânın hâli, Rabb-i Celîl tarafından böyle bir oyun olmak üzere vaz' buyruldu. Zîrâ Halîl (a.s.) Nemrûd'un ateşine girmekten çekinmedi ve netîcede ateş gülzâr oldu.

آتشی را شکل آبی داده اند　　　　و اندر آتش چشمهٔ بگشاده اند

446. *Bir ateşe su şekli vermişlerdir; ve ateş içinden bir çeşme açmışlardır.*

Birinci mısrâ'daki "bir ateş"ten murâd, cismânî ve nefsânî lezzetlerdir. İkinci mısrâ'daki "ateş"ten murâd, riyâzât ve mücâhedât müştaklarıdır. Ya'ni, "Cismânî ve nefsânî lezzetlerin bâtınları ateş olduğu hâlde onlara bu hayât-ı zâhiriyyede su, ya'ni lezzet ve ni'met şeklini vermişlerdir. Ve zâhirde ateş gibi yakıcı ve müz'ic olan riyâzât ve mücâhedât içinden dahi bir su çeşmesini, ya'ni lezzet ve râhat kapısını açmışlardır. İşte dünyânın sûretleri böyle ters bir oyun şeklinde vaz' edilmiştir."

ساحری صحن برنجی را بفن　　　　صحن پر کرمی کند در انجمن

447. *Bir sâhir bir pirinç sahanını fenn ile meclisde bir kurt dolu sahan yapar.*

"Meselâ bir sihirbaz pirinç ile doldurulmuş bir kabı bir cemiyette halkın gözlerine bağlayıp küçük kurtlar ile dolu bir hâlde gösterir." Ma'lûm olsun ki, sihrin envâ'ı çoktur. Bir nev'i de sîmyâdır. "Sîmyâ", bir nevi' hayâlâttır ki ba'zı a'mâl sebebiyle hâzırûnun kuvve-i mütehayyilesinde tasarruf eder; ve nâsın nazarlarına hâriçte vücûdu olmayan birtakım misâlî hayâller gelir. Bu simyâ ameliyâtından birisi bir misâl olmak üzere Hindistan'da tab' edilmiş olan *Matlau'l-Ulûm ve Mecmau'l-Fünûn* ismindeki kitâbdan bittercüme nakl olunur.

"Bir meclisde bir tohum ekerek derhal yeşillenip çiçek ve meyve vermesi murâd olunursa, şaîr-i Hindî veyâhud hıyar tohumlarını almalı ve hacamat veyâ fasd vâsıtasıyla alınan insan kanıyla ıslatmalı. Pişmek için yedi gün güneşe koymalı ondan sonra koku hâsıl olur ve yedi gün dahi gölgede kurutmalı. Sonra yeni bir kirbasa sarıp saklamalı; ve köylülerin kulübelerine sıvadıkları çamurdan dahi bir mikdâr alıp berâberce saklamalı. Hâcet vaktinde bir mikdâr o topraktan bir toprak çanak içine dökmeli; ve birkaç tâneyi de o toprağa gömmeli ve üzerine bir mikdâr sıcak su dökmeli ve kâsenin yüzünü kirbâs ile örtmeli. Bir müddet sonra yeşil bir fidan olur ve yaprak ve dal ve çiçek ve meyve verir ve meclisin hayretini ve taaccübünü celbeder."

Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' می کند کرمش میان انجمن sûretindedir. "Meclis ortasında o pirinci kurt yapar" demek olur. İşte bir kap içindeki pirinçleri kurt sûretinde göstermek dahi bu simyâ ameliyâtından bir nevi'dir.

خانه را او پر ز کژدمها نمود　　　از دم سحر و خود آن کژدم نبود

448. *Hâneyi o sihir deminden dolayı akreplerden dolu gösterdi. Halbuki o akrep değil idi.*

"Dem", burada "hîle, hud'a" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bir sihirbaz yaptığı bir sihir hîlesinden dolayı evin içini akrepler ile dolu gösterir. Halbuki o gösterdiği sûretler hakîkatte akrep değildir." Bu ameliyât-ı sihriyye dahi sihrin "rîmyâ" ta'bîr olunan şubesine taalluk eder. Bunun bir misâli *Matlau'l-Ulûm*'dan bittercüme naklolunur: "Kara yılan derisinden bir fitil yapıp neft yağı ile yeşil ve siyah bir çerâğda yakılırsa, evin içi bütün kara yılanlar ile dolu bir hâlde görünür."

چون که جادو می‌نماید صد چنین　　　چون بود دستان جادو آفرین

449. *Mâdemki sihirbaz yüz böyle gösteriyor, sihirbaz yaradıcının mekri nasıl olur?*

"Câdû", sihirbaz; "destân", burada "mekr ve hîle" demektir. Ya'ni, "Mâdemki bir sihirbaz fenn-i sihr ile böyle yüz türlü ma'kûs hayâlât gösteriyor, sihri ve sihirbazı yaratan Hak Teâlâ hazretlerinin ma'kûs mekrleri nasıl olacağını var kıyâs et!"

لاجرم از سحر یزدان قرن قرن　　　اندر افتادند چون زن زیر پهن

450. [449] *Şübhesiz Hâlik'ın sihrinden gürûh gürûh kadın gibi aşağı yaygın düştüler.*

"Karn", burada gürûh ve tâife ma'nâsınadır. "Pehn", arîz ve yaygın demektir. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretlerinin sihr-i celîli o kadar müessirdir ki, bu halk-ı âlem onun te'sîrinden dolayı kadınlar erkeklerin altına nasıl yaygın bir hâlde düşerlerse, öyle yaygın bir hâlde düştüler ve mağlûb oldular." Sihir hakkında III. cildin 1162 numaralı beytinde îzâhât-ı sâire verildiği gibi ef'âl-i Hakk'a sihir isnâdı câiz olup olmadığı hakkındaki îzâhât dahi kezâ III. cildin 1191 numaralı beyt-i şerîfinde geçmiştir.

ساحرانشان بنده بودند و غلام　　　اندر افتادند چون صعوه بدام

451. *Onların sâhirleri bende ve gulâm oldular. Sa've gibi tuzağa düştüler.*

"Sâhirân şân"daki zamîr, "karn karn" ta'bîrine râcidir. "Sa've", yunt kuşu dedikleri gāyet küçük bir kuşun ismidir. Ya'ni, "O tâifelerin sihirbazları

Hakk'ın mekrine bende ve köle oldular ve yunt kuşcağızı gibi Hakk'ın mekrinin tuzağına düştüler."

هين بخوان قرآن ببين سحر حلال   سر نگونی مکرهای کاالجبال

452. *Âgâh ol, Kur'ân'ı oku, sihr-i helâli gör, dağlar gibi fikirlerin sernigûnluğunu gör.*

"Sihr-i helâl", lügatte "helâl olan sihir" ma'nâsına geldiği gibi, sihir menzilesinde olan şiir ve fasîh ve belîğ olan sözden dahi kinâye olur. Beyt-i şerîfde bu ta'bîr ile Kur'ân-ı Kerîm'in iki hâssası beyân buyrulmuş olur. Birisi budur ki, sihir iki kısımdır: Birisi ibtâl-i hak için olan sihirdir ki, bu harâmdır; ve dîğeri ızhâr-ı hak için olan sihirdir ki, bu da helâldir. Sûre-i İbrâhim'de vâki' olan وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ (İbrâhim, 14/46) ya'ni "Onlar mekre sa'y ile mekrlerine karar verdiler; ve her ne kadar onların mekr ve hîleleri dağları izâleye müsâvî ise de Allah'ın indinde onların mekirlerine mukâbil mekr vardır." âyet-i kerîmesi beyânda kemâl-i fesâhat ve belâgati hâvî olmakla bir sihr-i helâldir. Ve Allah'ın ızhâr-ı hak için münkirlere karşı yaptığı mekr dahi lügat ma'nâsı i'tibâriyle sihr-i helâldir. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfin kendisi dahi sihr-i helâldir. Ya'ni, "Âgâh ol, Kur'ân-ı Kerîm'in belîğ ve fasîh olan sözlerini ve mekkârlar hakkındaki Hakk'ın mekrlerini gör ve münkirlerin ibtâl-i hak için her asırda mekr ve hîleye müstenid olan mekrlerinin baş aşağı oluşlarını da nazar-ı ibretle müşâhede et!" Bu mekr hakkındaki îzâhât I. cildin 965 numaralı beyt-i şerîfinde de geçti.

من نيم فرعون كآيم سوى نيل   سوى آتش مىروم من چون خليل

453. *"Ben Fir'avn değilim ki Nil tarafına geleyim! Ben Halîl gibi ateş tarafına giderim!"*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 440 numaraları beyte merbûttur ve canın nidâsı cümlesindendir. Ya'ni, can nidâ edip der ki: "Ben Fir'avn meşrebinde değilim ki, dünyânın câh ve zevkine mübtelâ olup sonunda Nil tarafına giderek boğulayım! Ben Halîl (a.s.) gibi dünyânın ezvâkına göz yumup Nemrûd'un ateşi mesâbesinde olan meşâkk-ı dünyevî tarafına giderim!"

نيست آتش هست آن ماء معين   و آن دگر از مكر آب آتشين

454. *"Ateş değildir, o akarsudur; ve o dîğeri ise mekrden dolayı âteşîn sudur."*

"Dünyânın riyâzâtı ve mücâhedâtı ve mihnetleri zâhiren ateş görünür ise de o ateş değildir. Hakîkatte bir akarsudur; ve o dîğeri ya'ni dünyânın huzûzât-ı nefsâniyyesi ve lezzâtı ise mekr-i ilâhîden dolayı ateşli bir sudur." Zîrâ ezvâk-ı dünyeviyyeden her birinin altından bin türlü mihnet çıkar. Nitekim evliyâullahdan birisi: "Evlâd fitnesi ve belâsı bizim meşrû' olan lezzâtımızın âkıbetidir. Artık gayr-ı meşrû' olan lezzâtın belâsı buna göre kıyâs olunsun!" demiştir.

بس نكو گفت آن رسول خوش جواز ذرهٔ عقلت به از صوم و نماز

455. *Hoş-cevâz olan o Resûl çok iyi söyledi. Bir zerre akıl sana oruçtan ve namazdan iyidir.*

"Cevâz", burada yol, tarîk ve meslek ma'nâsınadır. "Hoş-cevâz", "tarîk ve mesleki güzel olan" ma'nâsınadır. Bu ta'bîr ile sûre-i Ahzâb'da olan لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (Ahzâb, 33/21) ya'ni "Allah'ın resûlünde sizin için güzel reîs ve muktedâ olmak vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "Mesleği ve tarîki güzel ve latîf olan Resûl-i Ekrem hazretleri hadîs-i şerîflerinde çok güzel buyurdu. O buyurduğu şey de budur ki: "Bir zerre akıl sana oruçtan ve namazdan iyidir." İsmâil Ankaravî (k.s.) hazretleri şu hadisleri beyân buyurmuştur: Ebu Saîd el-Hudrî şu hadîsi beyân buyurur: لكل شيء دعامة و دعامة المؤمن عقله فبقدر عقله تكون عبادته Ya'ni "Her bir şeyin direği ve temeli vardır ve mü'minin aslı ve temeli onun aklıdır. Binâenaleyh onun ibâdeti de aklı mikdârınca olur." Ve Hz. Âişe (r.a.) buyurdular ki: "Ben Resûl-i Ekrem hazretlerine dedim: يا رسول الله بم يتفاضل الناس فى الدنيا Ya'ni "Nâs dünyâda ne ile tefâzul ederler? Resûl-i Ekrem hazretleri بالعقل ya'ni "Akıl ile!" buyurdu. Ben dedim ki: وفى الاخرة Ya'ni "Ya âhirette?" بالعقل ya'ni "Akıl ile!" buyurdu. Dedim ki: "Amelleriyle mücâzât ve mükâfât olunmazlar mı?" buyurdular ki: يا عايشة و هل عملوا الا بقدر ما اعطاهم الله العقل وبقدر ما اعطوا من العقل كانت اعمالهم و بقدر ما عملوا يجزون Ya'ni "Ya Âişe, onlar ancak Allah'ın kendilerine verdiği akıl mikdârınca amel ederler. Akıldan verilen şey mikdârınca da amelleri olur. Amel ettikleri şey mikdârınca da mücâzât ve mükâfât olunurlar."

İşte bu hadîs-i şerîflerden dahi anlaşılacağı üzere akıl ibâdât-ı zâhirenin temelidir ve esâsıdır. Aklı nâkıs olan bir kimsenin a'mâl-i zâhiresi de noksan olur. Binâenaleyh bir zerre akıl elbette namaz ve oruç gibi ibâdât-ı zâhireden daha faydalıdır.

ز انکه عقلت جوهرست این دو عرض　　　این دو در تکمیل آن شد مفترض

456. *Zîrâ ki senin aklın cevherdir, bu ikisi arazdır. Bu ikisi onun tekmîlinde müfteraz oldu.*

Ya'ni, aklın namazdan ve oruçtan iyi olmasının sebebi budur ki, senin aklın cevherdir; ve bu ikisi ya'ni namaz ve oruç ise arazdır; ve arazlar cevherler ile kāim olurlar. Binâenaleyh bu ikisi o aklın tekmîli husûsunda farz olundu. Nitekim deliler akıldan mahrûm ve çocukların akılları noksan olduğu için onlara namaz ve oruç farz olunmamıştır. Velhâsıl iyi ve kötü ve küfür ve îmân aklın kemâliyle bilinir.

تا جلا باشد مر آن آینه را　　　که صفا آید ز طاعت سینه را

457. *Muhakkak o âyîneye cilâ oldukça der ki: "Sîneye tâattan safâ gelir."*

"Âyîne"den murâd, akıldır. Ya'ni, o akıl aynasına ta'lîm ve terbiye ile cilâ verildikçe ve ilim ve irfân ile tenvîr olundukça insan ibâdât ve tâatın rûhunu anlar ve anladıkça da zevk hâsıl olur; ve bu zevkten dahi sîneye ve kalbe safâ gelir.

لیك گر آینه از بن فاسدست　　　صیقل او را دیر باز آرد بدست

458. *Fakat eğer ayna kökünden fâsid ise saykal onu geç ele getirir.*

Ya'ni, eğer akıl fıtratta fâsid ve bozuk ise ta'lîm ve terbiye saykalı onu ele geç getirir. Ba'zı nüshalarda باز آرد yerine می آرد vâki'dir. Böyle fâsid bir akıl kolay kolay tenvîr olunamaz.

و آن گزین آینه که خوش مغرسست　　　اندکی صیقلگری او را بسست

459. *Ve o makbûl ayna ki hoş-mağrestir, biraz saykalgerlik ona kâfîdir.*

"Mağres", ism-i mekândır, "ağacın dikildiği mahal" demektir ki, bir kişinin ilm-i ilâhîdeki ayn-ı sâbitesinden kinâyedir. Ya'ni, "Bir kimsenin ayn-ı sâbitesi isti'dâd-ı kâmili hâiz ise onun aklı, akl-ı küllün makbûl olan bir âyînesidir; ve nazarında mertebesi yüksektir. Binâenaleyh böyle bir akıl aynasına bir mürşid-i kâmilin biraz ta'lîm ve terbiyesi ona kifâyet eder; ve âlem-i süflîye âit ulûm-ı nâkısa pasından temizlenir." Birinci mısrâ' Hind nüshalarında وا گزین آینهٔ کو کیست است vâki'dir. "Bir âyîneyi ihtiyâr et ki, o ayna pek kiyâset sâhibidir" demek olur. Bu sûrette bu beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr efendimizin mürşidlere bir tavsiyesi makāmında olur.

در بیان تفاوت عقول در اصل فطرت خلاف معتزله که ایشان گویند

در اصل عقول جزوی برابرند افزونی و تفاوت از تعلمست و ریاضت و تجربه

Akılların tevâfütü asl-ı fıtratta olduğu beyânındadır. Mu'tezile hilâfına ki, onlar "Aslında ukūl-i cüz'î berâberdirler, ziyâdelik ve tefâvüt taallümden ve riyâzetten ve tecrübedendir," derler

این تفاوت عقلها را نیك دان   در مراتب از زمین تا آسمان

460. [459] *Akıllar için yerden göğe kadar olan merâtibde bu tefâvütü iyi bil!*

Ya'ni, "En aşağıdan en yukarıya kadar akılların mertebeleri vardır. Binâenaleyh ey sâlik, sen bu mertebeler arasındaki farkı ve tefâvütü iyi bil! Her ne kadar Mu'tezile tâifesi aslında ve yaradılışta akılların müsâvî olduğunu ve aralarındaki farkın ve tefâvütün ilim ve tecrübe vâsıtalarıyla hâsıl olduğunu beyân ederlerse de onların dedikleri gibi değildir. Tefâvüt asılda ve fıtrattadır." Bu husûstaki îzâhât III. cildin 1533 numaraları beyt-i şerîfi ile bunu ta'kîb eden beyitlerde geçti.

هست عقلی همچو قرص آفتاب   هست عقلی کمتر از زُهره و شهاب

461. *Bir akıl vardır, güneş kursu gibi. Bir akıl vardır, Zühre ve şihâbdan daha aşağıdır.*

"Zühre", seb'a-i seyyâreden birisinin adıdır. "Şihâb", burada "uçar yıldız" demektir. Ya'ni, "Bir akıl vardır, güneşin kursu kadar parlaktır ve bir akıl vardır ki, onun nûru Zühre yıldızının ve uçar yıldızın nûrundan daha aşağıdır."

هست عقلی چون چراغ سرخوشی   هست عقلی چون ستارهٔ آتشی

462. *Bir akıl vardır, sarhoş çerâğı gibidir. Bir akıl vardır, bir ateşin kıvılcımı gibidir.*

Ya'ni, bir akıl vardır ki, bir süflî sarhoşun külbesinde kör kör yanar bir kandil veyâ bir idâre lambası gibidir; ve yine bir akıl vardır ki bir ateşten sıçrayan bir kıvılcım gibidir ki pek cüz'î olan ışığı derhal söner.

ز انکه ابر از پیش آن چون وا جهد　　　　نور یزدان بین خردها بر دهد

463. *Zîrâ ki bulut onun önünden geri sıçradığı vakit Hâlik'ın nûrunu görücü olan akıllar semere verir.*

Ya'ni, bu muhtelif mertebelerdeki akıllar akl-ı küllün aksi ve pertevidir. Akl-ı küllün nûru nâsın fıtrî olan isti'dâdlarındaki tefâvüte göre kimine çok ve kimine az akseder. Fakat gerek çok ve gerek az aksetsin, hadd-i zâtında aklın bir hâssıyeti vardır ki, o da Hâlik'ın nûrunu görücü olmaktır. Velâkin bu her mertebedeki akılların önüne türlü türlü perdeler ve bulutlar gelmiş olduğundan bu nûru göremezler. Bu bulutlar dahi sû'-i fehm, cehil, taklîd ve iştibâh gibi hallerdir. Vaktâki bu bulutlar o akılların önünden akl-ı küllün mazharı olan bir insân-ı kâmilin ta'lîmi ve himmetiyle sıyrılır, bu muhtelif mertebelerdeki akılların her biri kendi isti'dâdları nisbetinde Hâlik'ın nûrunu görücü olur ve o vakit bu akılların semeresi ve fâidesi görülür.

عقل جزوی عقل را بد نام کرد　　　　کام دنیا مرد را بی کام کرد

464. *Akl-i cüz'î aklı bednâm etti. Dünyâ murâdı âdemi murâdsız etti.*

Ya'ni, birtakım bulutlar ile örtülmüş olan akl-i cüz'î akıl dediğimiz o ma'nâ-yı şerîfi bednâm etti ve akl-ı cüz'î sâhibi olan beşerin huzûzât-ı dünyeviyyeye meyli ve dünyâ murâdı üzerine sa'yi, kendisini şerîf ve azîz olan murâd-ı uhrevîden mahrûm etti. Nitekim sûre-i Şûrâ'da vâki' olan âyet-i kerîmede مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'ni "Kim ki dünyâ harsini ister, o cinsten ona veririz, halbuki âhirette onun için nasîb yoktur" buyrulur.

آن ز صیدی حسن صیادی بدید　　　　وین ز صیادی غم صیدی کشید

465. *O saydlıkdan sayyâda mensûb olan güzelliği gördü; ve bu sayyâdlıktan bir saydın gamını çekti.*

O bir akıl bir mürşid-i kâmilin saydı ve mürîdi olmaktan bir sayyâda ve mürşid-i kâmile mensûb olan Hakk'ın güzelliğini ve kemâlini gördü ve insân-ı kâmilin kıymetini bildi. Ve bu bir akıl dahi sayyâdlıktan ya'ni mürşid-i kâmilin nâkıslara karşı olan avcılığından bir saydın ya'ni bir mürşid olup adam avlamanın gamını çekti. Ya'ni bu tarîkta ben de mürşid ve efendi olayım da halk bana hürmet etsinler diye çalıştı ve hîle tarafına saptı.

آن ز خدمت ناز مخدومی بیافت وین ز مخدومی ز راه عزّ بتافت

466. *O, hizmetten mahdûmluk nazını gördü; ve bu, mahdûmluktan izzet yolundan döndü.*

Ya'ni, o evvelki akıl sâhibi insân-ı kâmilin güzelliğini ve kemâlini görüp hizmet etti; ve bu hizmetten mahdûmluk nazını buldu, ya'ni mürşid tarafından kendisine hizmet olundu; ve âkıbet kemâle gelip ehl-i nâz zümresine iltihâk etti. Ve bu ikinci akıl sâhibi ise mürşidin kendisine karşı vâki' olan hizmet-i ta'lîm ve terbiyesinden, ben filân kâmilin mürîdi ve halîfesiyim diyerek enâniyet ve varlık hâsıl edip izzet ve kemâl yolundan döndü. Çünkü insân-ı kâmile hizmeti efendi olmak niyeti ile ve hîle kasdıyla vâki' oldu.

آن ز فرعونی اسیر آب شد وز اسیری سبط صد سُهْراب شد

467. *O Fir'avnluktan suyun esîri oldu; ve Sıbt esirlikten yüz Sührâb oldu.*

"Sıbt", (سبط), Mûsâ (a.s.)ın kavmi ma'nâsınadır. "Sührâb", Îrân-ı kadîm pehlivanlarından Rüstem'in oğlu olan büyük bir pehlivanın ismidir. Ya'ni, "O ikinci akıl sâhibi Fir'avn gibi hubb-i riyâset sevdâsına düştü ve bu Fir'avnluktan dolayı suyun ya'ni huzûzât-ı dünyeviyyenin esîri oldu. Ve Mûsâ (a.s.)ın kavmi mesâbesinde olan o birinci akıl sâhibi mürîd ise, mürşid-i kâmilin esirliğinden yüz Sührâb kuvvetinde bir pehlivân oldu." Bu beytin ikinci mısrâ'ı Hind nüshalarında وز اسیری سبطه از ارباب شد sûretinde vâki'dir. "Ve Sıbta esirlikten erbâb-ı kemâlden oldu" demek olur.

لعب معکوسست و فرزین بند سخت حیله کم کن کار اقبالست و بخت

468. *Oyun ma'kûsdur ve pek ferzîn-benddir. Az hîle yap, iş ikbâlin ve bahtındır.*

"Ferzîn", satranç oyununda "şâhın vezîri"nin ismidir. "Ferzîn-bend", vasf-ı terkîbîdir; "ferzîn" bağlayıcı demektir ki, satranç oyununda "ferzîn"in bağlanması, oyuncunun mat ve mağlûb olması demektir. Ya'ni, bu dünyânın sûretleri ma'kûs bir oyundur ve oyuncuları pek mağlûb edicidir. Binâenaleyh hubb-i riyâset ile makām-ı irşâda nâiliyyet için çokluk hîleye mütemâyil olma! Bu husûsta iş ikbâlin ve tâli'-i ezelîndir. Eğer Hak yolunda hilâfet ve rehberlik senin nasîbin ise istesen de istemesen de karşına çıkar.

بر خیال و حیله کم تن تار را که غنی ره کم دهد مکار را

469. *Hayâl ve hîle üzerinde ipliği az vur! Zîrâ ki Ganî mekârih yolu az verir.*

"Târ", burada "iplik" ma'nâsınadır. Ya'ni, fikir ipliğini kendi enâniyetinin hayâli ve tedbîri üzerine az ör! Zîrâ âlemlerden ganî olan Hak Teâlâ hazretleri mekr edicilere kendi cânibine az yol verir. Böyle hîle ile makām-ı irşâda nâil olmak isteyenlerden az kimselere bu makāmın yolunu açmıştır; ve bu mekr edicilerin çoğu ma'nen helâk olmuşlardır.

مکر کن در راه نیکو خدمتی　　　تا نبوت یابی اندر امتی

470. *İyi bir hizmet yolunda mekr et, tâ ki ümmet içinde nübüvvet bulasın!*
[469]

Bu beyt-i şerîfde "nübüvvet" ta'bîri ile nübüvvet-i ta'rîfiyyeye işâret buyrulur. Zîrâ nübüvvet iki nevi'dir. Birisi, "nübüvvet-i teşrîiyye" ve dîğeri "nübüvvet-i ta'rîfiyye"dir. Nübüvvet-i teşrîiyye sâhib-i şerîat olan bir nebînin nübüvvetidir. Nübüvvet-i ta'rîfiyye ise nübüvvet-i teşrîiyyeyi takviye ve te'yîd eder. علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ["Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in nebîleri gibidir"] hadîs-i şerîfinde bu nübüvvet-i ta'rîfiyyeye işâret buyrulur. Ya'ni, "Ey kimse, eğer senin tab'ında mekr etmek var ise bâri bu tabîatını iyi bir hizmette kullan, tâ ki ümmet içinde nübüvvet-i ta'rîfiyye mertebesine nâil olup halkı irşâd edesin!" Bu beyt-i şerîf yukarıki ebyât-ı şerîfedeki rumûzâtın miftâhı mesâbesindedir.

مکر کن تا وارهی از مکر خود　　　مکر کن تا فرد گردی از حسد

471. *Kendi mekrinden kutulmak için mekr et, hasedden ferd olman için mekret!*

"Tâ vârehî" ve "tâ ferd gerdî" deki "tâ" ta'lîl içindir. Ya'ni, "Ey kimse, sen mürşid-i kâmilin kemâlini ve halka karşı olan riyâsetini görüp hased ediyorsun; ve bu hased sâikasıyla kendin de böyle bir makāma nâiliyet için mekrediyorsun. Bu niyetle olan mekri bırak da kendi nefsinin mekrinden kutulmak için mekr et! Sıfât-ı nefsâniyyeden olan bu hasedden ferd olmak ve ayrılmak için mekr et! Eğer sen kendi varlığından ve enâniyetinden kurtulup Allah'ın kulları arasında en hakîr bir kul olmak için mekr edip hakîrliğe gidersen bir efendi olursun." Ba'zı nüshalarda "hased" yerine "cesed" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ: "Cesed-i unsurînin hükmünden ferd olmak ve ayrılmak için mekr et!" demek olur.

روبهی و خدمت ای گرگ کهن　　　هیچ بر قصد خداوندی مکن

472. *Ey eski kurt, tilkiliği ve hizmeti efendilik kasdı üzerine etme!*

"Eski kurt"tan murâd, bir tarîka intisâb edip havâss vâsıtasıyla nâsın ekâbir ve eşrâfını avlayarak onlara muktedâ-bih olmak dâiyesinde bulunan kimselerdir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 34. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz zamân-ı şerîflerinde bulunan böyle kimselerden birinin âlem-i mükâşefede gördüğü hâlini şöyle beyân buyururlar:

"Onu hayvân-ı vahşî sûretinde gördüm. Üzerinde tilki derisi var idi. Onu tutmak istedim. Halbuki o bir küçük çardakta merdiven ayağında bakıyor idi. Ellerini kaldırdı, böyle böyle sıçradı. Ondan sonra onun yanında "dele" (bir nevi' hayvandır) sûretinde filânüddîni gördüm. Sıçrar idi, onu tuttum, beni ısırmak istedi; başını ayaklarımın altına aldım. İçinde ne varsa hepsi çıkıncaya kadar iyice ezdim. Ba'dehû cildinin güzelliğine bakıp dedim ki: "Bu cild, altın ve elmas ve inci ve yâkût ve bunlardan daha kıymetli şeyler doldurulmaya lâyıktır". Ondan sonra: "Ben istediğimi aldım, ey zıplak, nereye istersen sıçra ve gözün hangi tarafı görürse, oraya sıçra!" dedim. Onun sıçraması o (ya'ni dele sûretinde görünen şahıs), rakāik-ı şihâbiyye ve sâireyi tasavvur edip kalbinde hıfz eder. O muhâfazasına cehd eylediği bu tarîkden her bir şeyi ve her bir kimseyi idrâk etmek isterse de bu mümkin değildir. Zîrâ ârif ve onun hâli bu ağ ile avlanamaz; ve sahîh ve müstakîm olsa dahi, bu ava, o ağlar ile yetişmek mümkin olmaz. İmdi ârif, müdrekinin idrâki emrinde muhtârdır. Bir kimsenin onu idrâk etmesi, ancak ârifin ihtiyârıyla kābil olur. Nitekim sen sayd için mirsâda oturdun. O sayd senin niyetini ve hîleni görür. O muhtârdır. Onun geçeceği yollar senin tuzak kurduğun yola münhasır değildir. O senin mersadından geçmeyip yolların birinden geçer. Allah'ın arzı vâsi'dir. (...) Kâfir yedi mi'delik kadar taâm yer. Bîhaber olan ferrâşın (Pervâne'nin) ihtiyâr-kerdesi bulunan bu eşek sıpası şahıs dahi yedi mi'delik kadar yer. Eğer bir mi'delik kadar yemiş olsa idi, yetmiş mi'delik kadar yemiş olurdu. Mahbûb cinsinden olan her şey mahbûb olduğu gibi, mebgūz cinsinden olan her şey dahi mebgūzdür. Ve eğer ferrâş (Pervâne) burada olsa idi ben onun nezdine gidip nasîhat eyler idim ve onu teb'îd ve tard etmedikçe onun yanından çıkmaz idim. Zîrâ dînini ve kalbini ve rûhunu ve aklını ifsâd eder. Keşke şürb-i hamr ve muğanniye câriyeler ile meşgūl olmak gibi fesâdâta mütemâyil olsaydı da sâhib-i inâyetin inâyâtına muttasıl olduğu vakit bu fesâdât salâha münkalib olsa idi. Velâkin o, hâneyi seccâdeler ile doldurdu. Ne ola idi ki, sen o şahsı seccâdeye sarıp yaksa idin de, Pervâne ondan ve onun şerrinden halâs olsa idi. Zîrâ onun i'tikādını sâhib-i inâyetten ifsâd eder ve o sâhib-i inâyetin kudûmunda gözüyle işâret edip onu ta'yîb eyler. O

ferrâş (Pervâne) ise sükût edip nefsini helâk eder ve onu tesbîhât ve evrâd ve ed'iye ile avladı. (...) Hak Teâlâ mazlûmları bunlar gibi yol kesicilerden ve tarîk-ı Hak mâni'lerinden halâs etsin!"

Bu beyânât-ı aliyye bu beyt-i şerîfin îzâhı makāmında olduğundan dîğer îzâha hâcet yoktur.

لیك چون پروانه در آتش بتاز　　کیسهٔ ز آن بر مدوز و پاك باز

473. *Fakat pervâne gibi ateşe koş! Ondan bir kese dikme ve pâk oyna!*

"Kîse ber çîzî dûhten", "bir şeyden fâide ümîd etmek"ten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Binâenaleyh کیسهٔ زان بر مدوز "tarîk-ı Hak'ta reîs ve efendi olmak niyetiyle çalışmaktan fâide me'mûl etme!" demek olur. Ba'zı nüshalarda کیسهٔ زر بر مدوز vâki'dir. "Altın kesesi dikme!" demektir. Bu da "menfaat me'mûl etmek" ma'nâsınadır. "Pâk-bâz", "temiz oyna" demek olup, "garazsız hizmet et" demek olur. "Ateş"ten murâd, aşk-ı ilâhîdir. Ya'ni, "Ey eski kurt, nefsin hazzına âit niyetlerden vazgeç de pervâne gibi aşk-ı ilâhî ateşine koş! Tarîk-ı Hak'ta baş ve efendi ve mürşid olmak sevdâsıyla çalışmaktan fâide ümîd etme! Garaz-ı nefsânîden temiz olarak hizmet et!" Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde şu kıssayı nakil buyurur:

"Bâyezîd-i Bestâmî (k.s.) ibtidâ-yi sülûklerinde iki defa hacca gitmiş. Bir gün birisi demiş ki: "Ey Bâyezîd, ne saâdettir ki sana böyle kemâl-i hulûs ve takvâ ile haccetmek müyesser oldu." Cenâb-ı Bâyezîd'in nefsi bu hitâbdan haz ve zevk duymuş ve o kimseye demiş ki: "Gel bu benim iki haccımı sana iki akçeye satayım, alır mısın?" O kimse de muvâfakat edip iki akçe vermiş ve Hz. Bâyezîd o iki akçe ile ekmek alıp köpeklere doğramış ve bu sûretle nefsinin hazzını berbâd etmiştir."

زور را بگذار و زاری را بگیر　　رحم سوی زاری آید ای فقیر

474. *Kuvveti bırak zârîliği tut! Ey fakîr, rahmet bir zârın tarafına gelir.*

"Zâr", burada "zayıf ve miskîn" ma'nâsınadır. Ya'ni, kuvveti ve izzet-i nefsi bırak da zayıflığı ve miskinliği ihtiyâr et! Ey Hakk'ın rahmetine muhtaç olan insan, bu rahmet-i ilâhiyye bir zayıfın ve miskînin tarafına gelir. Nitekim insanların merhameti bile bir fakîr ve miskîn hakkında mebzûl olur.

زاریٔ مضطر تشنه معنویست　　زاریٔ سرد دروغ آن غویست

475. *Teşne olan muztarrın zârîliği ma'nevîdir. Yalan olan soğuk zârîlik gavînin lâyıkıdır.*

Ya'ni, vuslat-ı Hakk'a susamış olan âşık ile muztar bir kimsenin za'f ve meskeneti ma'nevîdir, sûrette görünmez; ve onun bâtınındaki bu meskenete nâs muttali' olmaz. Fakat içinde varlık ve benlik da'vâsı olduğu hâlde nâsa gösteriş olmak üzere yapılan soğuk ve yalan meskenet ve tevâzu' gavînin ve bâtını azgın olan kimsenin lâyıkıdır.

گريهٔ اخوان يوسف حيلتست　　　كه درونشان پر ز رشك علتست

476. *Yûsuf'un kardeşlerinin giryesi hîledir. Zîrâ onların içi hasedden pür-illettir.*

Nitekim Yûsuf (a.s.)ın kardeşlerinin babaları Ya'kūb (a.s.)a karşı ağlamaları ve münkesirü'l-kalb görünmeleri hîledir ve riyâdır. Zîrâ onların kalbleri ve bâtınları hasedden dolayı illetle ve maraz-ı ma'nevî ile doludur.

حكايت آن اعرابى كه سگ او از گرسنگى مى‌مرد و انبان او پر نان و بر سگ نوحه مى كرد و شعر مى گفت و مى گريست و سر و رو مى‌زد و دريغش مى‌آمد كه لقمهٔ از انبان بسگ دادن

O A'râbînin hikâyesidir ki, onun köpeği açlıktan ölüyor idi, halbuki onun dağarcığı ekmek dolu idi; ve köpek üzerine nevha ederdi ve şiir söylerdi ve başını ve yüzünü döğerdi; ve köpeğe dağarcıktan bir lokma vermek dirîğ gelirdi

Bu kıssa riyâkârlıkla ağlamanın nümûnesidir. Nitekim Arab'ın birisinin dağarcığı ekmekle dolu olduğu hâlde köpeği açlıktan ölüyordu; ve Arab köpeğin bu hâline teessüf edip zâhiren bağırıp çağırıp ağlıyordu. Bununla berâber köpeğe bir lokma ekmek vermekte acıyor ve onu zıyâ' addediyor idi.

آن سگى مى‌مرد و گريان آن عرب　　　اشك مى‌باريد و مى گفت اى كُرَبْ

477. *O bir köpek uluyor idi ve o Arab da ağlayıcı idi. Göz yaşı dökerdi ve "Ey küreb!" derdi.*

"Küreb", gam ve gussa ma'nâsına olan, "kürbet"in cem'idir. Ya'ni, Arab'ın köpeği açlıktan ölüyor ve Arab da feryâd edip ağlıyor ve: "Ey gam ve gussalar, neredesiniz?" diyor idi.

سائلی بگذشت و گفت این گریه چیست   نوحه و زاریٔ تو از بهر کیست

478. *Bir suâlci geçti ve "Bu ağlama nedir? Senin feryâdın ve nâlânlığın kimin içindir?" dedi.*

"Zâr", burada giryân ve nâlân ma'nâsına olup âhirindeki "yâ" masdariyyettir; "zârî", nâlânlık demek olur.

گفت در ملکم سگی بُدْ نیک خو   نك همی‌میرد میان راه او

479. *Dedi: "Mülkümde iyi huylu bir köpek var idi. İşte o yol ortasında uluyor."*

روز صیادم بُدْ و شب پاسبان   تیز چشم و صید گیر و دزد ران

480. [480] *"Gündüz avcım ve gece bekçim idi. Keskin gözlü ve av tutucu ve hırsız kovucu idi."*

گفت رنجش چیست زخمی خورده است   گفت جوع الكلب زارش کرده است

481. *Dedi: "Onun marazı nedir? Yara mı yemiştir? Dedi: "Köpek açlığı onu zayıf etmiştir."*

گفت صبری کن بر این رنج و حرض   صابران را فضل حق بخشند عوض

482. *Dedi: "Bu zahmete ve hırsa sabr et! Sabredicilere Hakk'ın fazlı ıvaz bağışlar."*

"Haraz", ölüme müncer olan hastalık demektir. Suâlci, köpek sâhibine dedi: "Böyle sâdık bir köpeğin ziyâ'ı zahmetine ve onun ölüme müncer olan hastalığına sabret. Zîrâ Hak Teâlâ'nın fazl ve inâyeti sabreden kimselere ecir ve mükâfât verir." Ba'zı nüshalarda "haraz" yerine "maraz" vâki' olmuştur.

بعد از آن گفتش که ای سالار حر   چیست اندر دستت این انبان پر

483. *Ondan sonra ona dedi ki: "Ey hür olan sâlâr, senin elinde bu dolu dağarcık nedir?"*

"Sâlâr", reîs ve kabîle reîsi ve sergerde. "Hürr", irâdesine mâlik ve sâhib olan kimse ki, "esîr"in zıddıdır. "Enbân", koyun ve keçi derisinden yapılan dağarcık. Sualci köpek sâhibine bu duâyı ettikten sonra ona dedi ki: "Ey irâdesine mâlik ve serbest olan âilenin reîsi, bu senin elinde dolu olan dağarcıkta ne vardır?"

گفت نان و زاد و لوت دوش من می‌کشانم بهر قوتِ این بدن

484. *Dedi: "Benim dün geceki ekmeğim ve azığım ve gıdâmdır. Bu bedenin kūtü için çekerim.*

Köpek sâhibi cevâben dedi: "Dağarcığın içindeki şey benim dün geceden artan ekmeğim ve yiyeceğimdir. Bu bedenimin kūtu ve kuvveti olmak için taşıyorum."

گفت چون ندهی بدان سگ نان و زاد گفت تا این حد ندارم مهر و داد

485. *Dedi: "O köpeğe niçin ekmek ve azık vermezsin?" Dedi: "Bu hadde kadar muhabbetim ve atâm yoktur."*

Suâlci köpek sâhibine "Mâdemki dağarcığında ekmek vardır, zavallı köpek de açlıktan ölüyor, o hâlde niçin ona ekmek ve yiyecek vermiyorsun?" diye sordu. Köpek sâhibi de cevâben şöyle dedi: "Köpeğe ekmek vererek onu ölümden kurtaracak kadar muhabbetim ve atâ ve ihsânım yoktur; ve bu derece ileriye gidemem."

دست ندهد بی‌درم در راه نان لیك هست آب دو دیده رایگان

486. *"Yolda parasız ekmek ele girmez. Fakat iki gözün suyu bedâvadır."*

"Zîrâ eğer köpeğe elimdeki ekmeği verir isem bana yiyecek kalmaz ve yolda tekrar ekmek satın almak îcâb eder. Binâenaleyh para verip ekmek almaktan ise bedâva olan göz yaşını döküp köpeğin ölümüne ağlamak daha münâsibdir."

گفت خاکت بر سر ای پر باد مشك که لب نان پیش تو بهتر ز اشك

487. *Dedi: "Ey hava ile dolu olan tulum, toprak başına! Ki senin indinde ekmek parçası göz yaşından daha iyidir!"*

"Hâk ber ser kerden", mâtem tutmaktan kinâyedir. "Meşk", tulum demektir. "Leb-i nân", ekmek parçasından kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). "Pür bâd-ı meşk", boş tulumdan kinâyedir. Suâlci köpek sâhibine dedi: "Ey boş tulum ve ma'nâsız insan, başına toprak saç ve mâtem tut ki, senin indinde ekmek parçası kıymet-i ma'neviyyeyi hâiz olan göz yaşından daha makbûldür."

اشك خونست و بغم آبی شده می‌نیرزد خاك خون بیهده

488. *"Göz yaşı kandır ve gam sebebiyle bir su olmuştur. Toprak beyhûde kana değmez!"*

"Toprak"tan murâd, ekmektir. "Bîhude", "bîhûde"nin muhaffefidir, "hûn-ı bîhude", boş yere akıtılan kan demektir. Ya'ni, "Göz yaşının aslı vücûd-ı beşerde deverân eden kandır ki, gamın şiddeti sebebiyle suya mübeddel olmuştur. Binâenaleyh hadd-i zâtında toprak unsurundan mütehassıl olan ekmek hayât-ı beşerin devâmına sebeb olan kanın boş yere akıtılmasına değmez. Ekmek fedâ olunur da kan fedâ olunmaz." Tabâbet-i atîkada hayât-ı insânînin muhâfazası için altı asıl zikrolunmuştur ki, bunlara "sitte-i zarûriyye" derler. Bunlardan birisi de ağrâz-ı nefsâniyyenin muhâfaza-i i'tidâlidir. Zîrâ gazab ve ferah ve havf ve gam ve hacâlet ve nedâmet gibi ağrâz-ı nefsâniyyeden her birinin şiddeti deverân-ı deme pek büyük bir te'sîr icrâ eder. Hattâ bu esbâb pek şedîd olursa felç ve nüzûl ve ölüm gibi mühlik netîceler verir. Meselâ insan şiddet-i teessürden ağlar, kanın suyu gözden akmağa başlar ve kan bozulur ve hattâ çok ağlamadan göze kanın kendisi hücûm eder ve gözden yaş yerine kan gelmeğe başlar. Nitekim "O kadar ağladım ki gözümden kanlı yaşlar aktı" sözü şâirler ve âşıklar arasında bir darb-ı mesel hükmüne girmiştir.

کُلّ خود را خوار کرد او چون بلیس　　　پارهٔ این کُل نباشد جز خسیس

489. *O kendi küllünü İblîs gibi hakîr etti. Bu küllün bir cüz'ü hasîsin gayrı olmaz.*

"Küll"den murâd, vücûd-ı izâfîdir. Bu vücûd-ı izâfînin hor ve hakîr olması onun hodbinliği sebebiyledir. Nitekim İblîs dahi kendisini hodbinlikten dolayı hakîr ve zelîl etmiştir. İmdi bir kimse hodbinliği sebebiyle kendi vücûd-ı izâfîsini küllen ve tamâmen hakîr edince onun cüz'leri mesâbesindeki düşünceleri de alçak ve hasîs şeylerden ibâret olur.

من غلام آن که نفروشد وجود　　　جز بدان سلطان با افضال و جود

490. [490] *"Ben o kimsenin gulâmıyım ki, vücûdunu fazllar ve cûd sâhibi olan sultandan başkasına satmaz."*

"Bâ-efdâl"de "bâ", tahsîs içindir. Sultân Veled hazretleri bu beyt-i şerîfde "sultân"dan murâd, veliyy-i kâmildir buyururlar. Zîrâ insân-ı kâmil Hakk'ın halîfesi ve nâibidir; ve nâkıs insanların Hak ile kendi aralarındaki hicâbât-ı mevhûmeyi ref' ve izâle husûsunda efdâl ve cûd sâhibidir. Ya'ni, "O kimsenin kölesi olurum ki, o kimse vücûd-ı izâfîsini ve mevhûm olan varlığını fazllar ve cûd ve kerem sâhibi olan sultandan ya'ni halîfe-i Hak olan insân-ı kâ-

milden başkasına satmaz ve fedâ etmez." Ankaravî hazretleri "sultân"dan murâd, Hak'tır buyururlar.

چون بگرید آسمان گریان شود　　چون بنالد چرخ یا رب خوان شود

491. *Ağladığı vakit âsumân ağlayıcı olur. İnlediği vakit felek "Yâ Rab!" deyici olur.*

Böyle bir kimse ağladığı vakit onunla berâber gökler, ya'ni ehl-i semâvât da ağlar ve inlediği vakit feleğin sâkinleri olan melâike dahi "Yâ Rab, bu kuluna merhamet et!" diye Hakk'a niyâz ederler. Zîrâ bu kulun ağlaması ve inlemesi aşk-ı ilâhîdendir, Hakk'ın mâsivâsı için değildir.

من غلام آن مس همّت پرست　　کو بغیر کیمیا نارد شکَسْت

492. *"Ben himmete tapıcı olan bakırın kölesiyim ki, o kimyâdan başkasına inkisâr getirmez."*

"Mis", bakır demek olup bundan murâd insân-ı nâkısdır; ve "himmet-perest" olmaktan murâd ulüvv-i himmet sâhibi olan kimsedir. Nitekim Hz. Pîr *Fîh-i Mâ Fîh*'in 18. faslında şöyle buyururlar: "Hak Teâlâ size matlûbunuzu ihsân eder ve himmetinizin eriştiği makāmı atâ kılar. Zîrâ الطير يطير بجناحيه والمؤمن يطير بهمته ya'ni, "Kuş kanatlarıyla ve mü'min himmetiyle uçar". Ve *Mesnevî-i Şerîf*'in VI. cildinde de şöyle buyururlar:

مرغ با پر می رود تا آشیان　　پر مردم همت است ای مردمان

عاشق آلوده شد در خیر و شر　　خیر و شر منگر تو در همت منگر

"Kuş yuvaya kadar kanadıyla uçar. Ey insanlar, âdemin kanadı himmettir. Bir âşık ki hayra ve şerre bulaşmıştır, hayra ve şerre bakma, sen himmete bak!"

"Kimyâ"dan murâd, nâib-i Hak olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Ben ulüvv-i himmet sâhibi olan insân-ı nâkısın ve mürîdin kölesiyim ki, o mürîd bakırı altın yapan kimyâ ve iksîr mesâbesinde olan insân-ı kâmilden başkasına arz-ı meskenet etmez ve ancak ona serfürû eder; ve kendi varlığı ve irâdesini bu âlem-i keserâtta onun varlığı ve irâdesi muvâcehesinde hiç görür. Zîrâ o mürîdin bu inkisârı ve meskeneti Hakk'a vusûl-i himmetinden nâşî olur."

دست اشکسته بر آرد در دعا سوی اشکسته پرد فضل خدا

493. *Münkesir duâya el kaldırsa fazl-ı Hudâ münkesir tarafına uçar.*

Böyle bir münkesirü'l-kalb olan mürîd duâya el kaldırsa, Hudâ'nın fazl ve inâyeti o mürîd-i münkesir tarafina uçar ve koşar.

گر رهایی بایدت زین چاه تنگ ای برادر رَوْ بر آذَرْ بی‌درنگ

494. *Eğer sana bir dar kapıdan kurtulmak lâzım ise ey kardeş, teemmülsüz ateşe git!*

"Çâh-ı teng"den murâd, dünyâ-yı süflîdir. "Âzer", ateş demektir. Ya'ni, "Eğer sana dar kapı mesâbesinde olan bu dünyâ-yı süflîden kurtulmak lâzım ise ey birâder, insân-ı kâmilin tertîb ettiği riyâzet ve mücâhede ateşi üzerine git! Acabâ netîcesi ne olur diye hiç düşünme! Bu riyâzet ve mücâhede ateşi ile öldürdüğün hayât-ı hayvâniyye yerine hayât-ı ebediyye-i insâniyye kāim olacağına hiç şübhe etme!"

مکر حق را بین و مکر خود بهل ای ز مکرش مکر مکاران خجل

495. *Hakk'ın mekrini gör ve kendi mekrini bırak! Ey kimse, onun mekrinden mekkârların mekri hacildir.*

وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Âl-i İmrân, 3/54) Ya'ni "Allah Teâlâ mekredicilerin hayırlısıdır" âyet-i kerîmesi mûcibince kulları hakkında hayırlı olan mekrini gör ve kendinin şarapla âlûde olan mekrini bırak! Ey mekre mütemâyil olan kimse, Hakk'ın mekri müvâcehesinde bütün mekredicilerin mekri hacildir ve mağlûbdur.

چون که مکرت شد فنای مکر رب می گشایی یك کمینی بو العجب

496. *Vaktâki senin mekrin Rabbinin mekrinin fânîsi oldu, çok acîb bir pusu açarsın.*

"Kemîn", pusu ve av mahalli ma'nâsınadır. Ya'ni, ey mekredici kimse, senin mekrin Hak Teâlâ hazretlerinin mekrinde fânî olduğu vakit sen kendine çok acîb bir av mahalli açarsın.

که کمینهٔ آن کمین باشد بقا تا ابد اندر عروج و ارتقا

497. *Ki o pusunun kemînesi bekā olur. Ebede kadar urûc ve irtikādadır.*

Ya'ni, öyle bir av mahalli açarsın ki, o av mahallinin fakîri ve aşağısı bekā ya'ni hayât-ı ebedî olur; ve vücûd-ı Hak'la bâkî olursun, o bekā ebede kadar urûc ve terakkîdedir. Zîrâ sen vücûd-ı Hak'la bâkî oldukça tecelliyât-ı bî-nihâye-i Hak ile berâber olursun ki, bunun zevki yazmak ve söylemek ile anlaşılabilir bir şey değildir.

در بيان آن كه هيچ چشم بدى آدمى را چنين مهلك نيست كه چشم پسند خويشتن مگر كه چشم او مبدل شده باشد بنور حق و خويشتن او بی‌خويشتن شده باشد كه بی يسمع و بی يبصر

Onun beyânındadır ki hiçbir kötü göz, âdem için kendinin makbûlü olan gözü kadar mühlik değildir. Meğer ki nûr-ı Hak ile onun gözü mübeddel olmuş ola ve onun kendiliği kendiliksiz olmuş ola. Nitekim "Benim ile işitir ve benim ile görür" buyrulmuştur

"Çeşm-i bed", nazarı değen gözdür ki insanı helâk eder. Nitekim hadîs-i şerîfde ان العين تدخل الرجل القبر و الجمل القدر ya'ni "Kötü göz insanı kabre ve deveyi kazana koyar" buyrulmuştur. Ve yine bir hadîs-i şerîfde de لو كان شئ يسبق القضاء لسبقته العين ya'ni "Kazâ-yı ilâhîyi geçen bir şey olsa idi, kötü göz geçer idi" buyrulur. Ya'ni kötü göz adam için mühlik ve müessirdir. Fakat onun kendisini beğenerek kendisine nazar etmesi başkalarının kötü gözlerinden daha mühlik ve müessirdir; ve her bir adamda böyle bir nazar vardır. Ancak Hak Teâlâ hazretlerinin nûruyla onun hodbin olan nazarı değişen kimseler müstesnâdır. Onların nazarları kendilerine zâhir olan Hak'tır; ve onlar kendiliklerinden kurtulmuş ve kendiliksiz olmuşlardır. Nitekim hadîs-i kudsîde اذا احببت كنت له سمعا و بصرا ولسانا . . . الخ Ya'ni "Ben bir kulumu sevdiğim vakit onun sem'i ve basarı ve lisânı ilh... ben olurum" buyrulmuştur.

پرّ طاوست مبين و پات بين   تا كه سوء العين نگشايد كمين

498. *Sen tâvus kanadını görme ve ayağını gör, tâ ki kötü göz sana pusu açmaya!*

Ma'lûmdur ki, tâvus kuşunun kanatları gāyet süslü ve parlaktır, fakat ayakları çirkindir. Bu beyt-i şerîfde insanın nefsinde olan zâhirî hünerler ve ma'rifetler tâvusun kanadına ve bâtınında olan kötü sıfatlar tâvusun çirkin olan ayağına teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Ey kimse, tâvusun kanadı gibi parlak görünen zâhirî hünerlerine bakıp mağrur olma! Bu hayât-ı dünyeviyyede seni yürüten rûh-i hayvânî ayağının ve nefsânî sıfatlarının çirkinliğine bak, tâ ki senin kendi kötü nazarın sana karşı düşmanlık pususu kurup seni helâk etmesin!"

که بلغزد کوه از چشم بدان ‌ ‌ ‌ ‌ یُزْلِقُونَكَ از نُبى بر خوان بدان

499. *Zîrâ kötü gözlerden dağ kayar. Kur'ân'dan "Yüzlikūne"yi oku, bil.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nûn'da vâki' وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (Kalem, 68/51) ya'ni "Ve küfredenler Kur'ân'ı dinledikleri vakit az kaldı ki kötü gözleriyle seni kaydırsınlar; ve onlar [o] muhakkak delidir, derler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında müfessirler derler ki: Benî-Esed kabîlesinde nazarları müessir olan adamlar var idi. İstedikleri vakit bir kimseye nazar değdirip helâk ederlerdi. Küffâr Peygamber (a.s.)a onlardan birisini bulup getirdiler. O kimse de Resûl-i Ekrem Efendimiz'e kötü gözle nazar etti. Bu te'sîr ile Server-i âlem Efendimiz'in mübârek ayakları kaydı, az kaldı yere düşecek idiler. Bir sebeb-i zâhirî olmaksızın bu kaymanın neden ileri geldiğini düşündüler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Ba'zı maddî düşünenler nazar değmesinin hurâfâttan ibâret olduğunu iddiâ ederler. Fakat düşünmezler ki, bugün şarkta ve garbda "manyetizma" dedikleri bir hâl vardır ki, birisi dîğer birinin gözlerine bakarak onu uyutur; ve bu uyku esnâsında nâimden garîb ve acîb ahvâl zuhûr eder. Biz bu ahvâli gözlerimiz ile müteaddid def'alar müşâhede ettik. İşte bu hâl ile sâbit olur ki, insanın nazarında bir te'sîr-i acîb ve garîb vardır. Nazar değmek dahi bu te'sîr-i acîbin bir nev'idir. Bunu inkâr etmek meydanda olan manyetizma hâdisesini inkâr etmek demek olur. İşte sebeb-i mâddîsi meçhul olan bu ma'nevî te'sîri yine ma'nevî bir vâsıta olan bu âyet-i kerîmenin tilâvetiyle def' ederler.

Fakîr zannederim ki, ba'zı kimseler tarafından çocukların başlarına salkım saçak astıkları nazar takımları böyle nazarı müessir olan kimselerin ilk kötü nazarları bu çirkin nazar takımına mün'atıf olup çocuğa te'sîri olamamak mülâhazasına müstenid olsa gerektir.

احمد چون کوه لغزید از نظر　　در میان راه بی‌گل بی‌مطر

500. *Dağ gibi olan Ahmed çamursuz yağmursuz yol ortasında nazardan*
[500] *kaydı.*

Ya'ni, cism-i mübâreki dağ gibi metîn olan Ahmed (s.a.v.) Efendimiz çamur ve yağmur olmadığı ve başka bir sebeb-i zâhirî de bulunmadığı hâlde yürürken yol ortasında kötü nazardan kaydı ve az kaldı düşecek idi.

در عجب درماند کین لغزش ز چیست　　من نپندارم که این حالت تهیست

501. *"Bu kayma nedendir? Ben bu hâlin boş olduğunu zannetmem!" diye taaccübde kaldı.*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem Efendimiz kendi kendilerine düşünüp buyurdular ki: "Acabâ, bu sebebsiz olarak kayma nedendir? Ben bunun ma'nâsız ve boş olduğunu zannetmem!"

تا بیامد آیت و آگاه کرد　　کان ز چشم بد رسیدت در نبرد

502. *Nihâyet âyet geldi ve "O sana cenkte kötü gözden erişti" diye âgâh etti.*

Nihâyet yukarıda zikrolunan nazar âyeti nâzil oldu; ve bu âyet-i kerîme "Bu kayma sana küffâr ile vâki' olan muhâlefet ve nizâda kötü gözden erişti" diye haber verdi.

گر بُدی غیر از تو در دم لا شدی　　صید چشم و سُخْرَهٔ افنا شدی

503. *Eğer senden başkası olaydı, derhal yok olurdu. Çeşmin saydı ve ifnânın suhresi olurdu.*

"Lâ-şüden", yok olmak; "suhre", burada "zebûn ve mağlûb" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey resûlüm, bu kötü nazar senden başkasına vâki' olaydı derhal yok olurdu, ve o kötü gözden avlanmış ve ifnâ ve ihlâkin zebûnu ve mağlûbu olurdu. Senin cism-i şerîfinin metânetine karşı ancak bu kadar cüz'î bir te'sîr olabildi." Ba'zı nüshalarda "gayr ez tü" yerine "gayr-i tü" vâki'dir.

لیك آمد عصمتی دامن کشان　　وین که لغزیدی بُدان بهر نشان

504. *Lâkin etek çekici olan benim ismetim geldi. Ve bu ki kaydın, o nişân için idi.*

"İsmet", hıfz ve men' etmek; "dâmen keşten", bir şeyden uzaklaştırmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Bu beyt-i şerîfde وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (Mâide, 5/67) ya'ni "Allah seni nâsdan hıfzeder" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "Benim seni kötü nazarlardan uzaklaştırıcı olan hıfzım geldi. Senin bu nazardan böyle kayman o nazarların âlem-i keserâtta mevcûd olduğuna bir nişân ve alâmet olmak için idi."

عبرتی گیر اندر آن که کن نگاه　　　برگ خود عرضه مکن ای کم ز کاه

505. *Bir ibret tut, o dağa nazar et! Ey saman çöpünden aşağı olan kimse, kendi yaprağını arz etme!*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr lisânındandır. "Ey sâlik, dağ gibi metîn olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin vücûd-ı saâdetlerine bak da ibret al! Senin vücûdun bir saman çöpü gibi gāyet metânetsiz ve dayanıksızdır. Binâenaleyh ben böyle nazarlara tahammül edebilirim deyip de bir yaprak mesâbesinde olan kendinin kendiliğini meydâna koyma! Zîrâ hafif bir rüzgâra bile tahammül edemezsin."

تفسیر وَ إِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ âyet-i kerîmesinin tefsîri

یا رسول الله در آن نادی کسان　　　می‌زنند از چشم بد بر کرگسان

506. *Yâ Resûlallah, o meclisden kimseler vardır ki, akbabalar üzerine kötü gözden vururlar.*

"Nâdî", halkın meşveret için toplandıkları mahalle ve meclis ma'nâsına olup cem'i "nevâdî" gelir. "Kerges", akbaba dedikleri büyük kuş. Cenâb-ı Pîr bu âyet-i kerîmeyi tefsîren lisân-ı Hak'la hitâb edip buyururlar ki: Yâ Resûlallah, küffârın meşveret için toplandığı mahal ve meclisde öyle kimseler vardır ki, havada uçan akbaba kuşu üzerine kötü göz tarafından darbeler vururlar." Ba'zı nüshalarda "nâdî" yerine "vâdî" vâki'dir.

از نظرشان کلهٔ شیر غرین   واشکافد تا کند آن شیر انین

507. *Onların nazarından bağıran aslanın kellesi yarılır. Hattâ o aslan enîn eder.*

O kimselerin kötü nazarından kükreyip bağıran aslanın kellesi yarılır. Hattâ o aslan inlemeye başlar. "Gurîn", "gurîden ve gurrîden" masdarındandır. Feryâd etmek ve yüksek sadâ çıkarmak demektir. "În" (ین) edât-ı nisbettir. "Gurîn", "yüksek âvazlı" demek olur.

بر شتر چشم افکند همچون حمام   و آنگهان بفرستد اندر پی غلام

508. *Ölüm gibi deve üzerine göz bırakır. Ondan sonra arkasına gulâm gönderir.*

"Hımâm", ölüm ve sıtma ma'nâsınadır. Ya'ni, gözünde nazar değdirmek hassası olan kimse, bir deveye o kötü gözle ölüm veyâ sıtma gibi bir nazar bırakir. Onun öleceğinden emîn olduğu için arkadan da kölesini gönderir de der:

که برو از پیه آن اشتر بخر   بیند اشتر را سقط او راه در

509. *Ki, "Git, o devenin yağından satın al!" O deveyi yolda sakat görür.*

"Sekat", düşmek ve titremek; ve "sakt", dört ayaklı hayvanın ölmesi demektir. İkinci mısrâ'ın vezni "sekat" okunduğu takdirde doğru olduğuna gö re "düşmek" ma'nâsınadır. Ya'ni, kötü nazar sâhibi: "Git, o devenin yağın dan satın al!" diye kölesini gönderince, o köle dahi efendisinin emrine tebe an gider ve yolda deveyi düşmüş ve can çekişir bir hâlde görür.

سر بریده از مرض آن اشتری   کو بتك با اسب می‌کردی مری

510. *O bir devenin başı kesilmiş ki, o koşuda at ile berâberlik ederdi.*
[510]

"Tek", koşma; "mirî", bir kimse ile mertebede berâberlik etmek ve berâbe olmak demektir. Ya'ni, nazar değen deve yolda düşer ve sâhibi de devenı hayâtından ümîdini kestiği için onun başını keser, arkadan gelen köle o de venin marazdan başı kesilmiş bir hâlde olduğunu görür ki, o deve bu nazaı yemezden evvel koşuda ve yarışta at ile berâberlik ve müsâbaka ederdi.

کز حسد وز چشم بد بی‌هیچ شك   سیر و گردش را بگرداند فلك

511. *Zîrâ hasedden ve kötü gözden hiç şübhesiz felek seyrini ve dönüşünü çevirir.*

"Felek", gök ma'nâsına geldiği gibi *Kâmûs*'un beyânına göre her şeyin müstedâr ve mu'zamına da denir. Denizin çalkalanan dalgası ve rüzgârın tahrîk ettiği büyük su ve sahrâdaki kum tepesi ma'nâlarına da gelir. Burada "gök" ma'nâsı münâsib görünmez. Zîrâ kötü gözün ve hasedin ulviyâtta te'sîri yoktur ve ecrâm-ı semâviyyenin harekâtı bu sebeb ile tebeddül etmez. Meselâ ayın harekâtı hased ve kötü göz ile bozulmaz. Binâenaleyh "felek"ten murâd, âlem-i süflîyi muhît olan şuûnât ve ahvâl-i muhtelife dalgalarıdır ki, bunlar birtakım esbâb-ı zâhiriyyedir. Meselâ rûh-i hayvânî bu âlem-i süflînin bir feleğidir. "Kötü göz"ün kazâ-yı ilâhî ile bu feleğin ahvâlinden bir hâline te'sîri olabilir; ve bir insan veyâ hayvan nazar ile ölebilir. Nitekim yukarıdaki beyitlerde beyân buyruldu. Ve kezâ riyâset ve hükûmet dahi bu âlem-i süflînin bir feleğidir; ve servet ve sâmân dahi bir felektir. Bunların kendi hallerindeki seyri ve dönüşü hiç şübhesiz hasedden ve kötü gözden inkılâb edebilir. Riyâset esârete ve servet ve sâmân fakra mübeddel olur.

آب پنهان است و دولاب آشکار   لیك در گردش بود آب اصل کار

512. *Su gizlidir ve dolap âşikârdır. Fakat dönüşte işin aslı su olur.*

Bu beyt-i şerîfde esbâb-ı zâhiriyye dolaba ve zâhirî göz ile görülmeyen hased ve kötü göz dahi bu dolabı döndüren suya teşbîh buyrulmuştur. Ma'lûmdur ki, kötü gözün menba'ı sıfât-ı nefsâniyyeden olan haseddir; ve "hased" lügatte bir kimsenin ni'metinin izâlesini temennî etmek demektir. Bir kimsenin bâtınında böyle bir temennî hâsıl olmadıkça onun bir şeye fenâ göz ile nazar etmesi vâki' olmaz. Binâenaleyh hased ile sû-i nazar gizlidir ve bunların çevirdiği esbâb dolabı ise meydandadır. Ya'ni, "Su mesâbesinde olan hased ve fenâ nazar gizlidir ve dolap mesâbesinde olan esbâb âşikârdır. Fakat bu esbâb dolabını mu'tâd olan devrinden tahvîl eden hased ve fenâ nazardır."

چشم نیکو شد دوای چشم بد   چشم بد را لا کند زیر لکد

513. *Kötü gözün ilâcı iyi göz oldu. Kötü gözü tekmesi altında yok eder.*

"İyi göz"den murâd, insân-ı kâmilin nazarıdır. Ya'ni, kötü gözün menba'ı haseddir ve hased sıfât-ı nefsâniyyedendir. İnsân-ı kâmil ise latîf olan nazar-ı müessiri ile nefsin sıfatlarını mahv ve izâle eder. Ve bir kimseden hased sıfatı zâil olduğu vakit onda bu sıfatın muktezâsı olan kötü göz dahi kalmaz. Binâenaleyh insân-ı kâmilin iyi nazarı bu kötü nazarı tekmesi altında yok etmiş olur.

سبق رحمت راست او از رحمتست　　　چشم بد محصول قهر و لعنتست

514. *Rahmet için sebk vardır, o rahmettendir; kötü göz kahr ve la'netin mahsûlüdür.*

"Sebk" (سبق), lügatte birisinin ilerisine geçmek demektir. Ya'ni rahmet-i ilâhiyye için her şeyin ilerisine geçmek vardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'râf, 7/156) ya'ni "Benim rahmetim her şeyi kaplamıştır" buyrulur. Ve insân-ı kâmilin iyi gözü rahmet cinsinden veyâ cânibindendir. Kötü göz ise kahr-ı ilâhînin ve la'net-i Bârî'nin mahsûlüdür. Binâenaleyh سبقت رحمتی علی غضبی ya'ni "Benim rahmetim gazabımdan ileri geçmiştir" hadîs-i kudsîsi mûcibince insân-ı kâmilin hüsn-i nazarı, elbette nefsânîlerin sû-i nazarını tekmesi altında yok eder. Nitekim III. cildin 1798 numarasına müsâdif olan bir beyt-i şerîfde şöyle buyrulur:

زان بی‌آورد اولیا را بر زمین　　　تا کند شان رحمةً للعالمین

"Hak Teâlâ evliyâyı ondan dolayı yeryüzüne getirdi, tâ ki âlemlere rahmet olsunlar."

Ve rahmet hakkında bu beyt-i şerîfin evvelinde ve onu ta'kîb eden dîğer beyitlerde îzâhât-ı müfîde vardır.

رحمتش بر نقمتش غالب شود　　　چیره زآن شد هر نبی بر ضد خود

515. *Onun rahmeti onun nıkmeti üzerine gālib olur. Ondan dolayı her nebî kendi zıddı üzerine gālib oldu.*

Ya'ni, Hakk'ın rahmeti O'nun nıkmeti ve kahrı üzerine gālib olur; ve işte bu galebeden dolayıdır ki âlemlere rahmet olan her peygamber, kendinin zıddı olan ve kahr-ı ilâhînin mazharları bulunan münkirlere gālib gelmiştir; ve peygamberlerin vâris-i kâmilleri bulunan evliyâ dahi her asırda kendi zıdlarına gālibdir.

کو نتیجهٔ رحمتست و ضد او　　　از نتیجهٔ قهر بود آن زشت خو

516. *Zîrâ o rahmetin netîcesidir. Ve onun zıddı olan o kötü huylu kahrın netîcesinden olur.*

"Netîce", doğurmak ma'nâsına olan "netec" masdarından müştaktır ve "doğan yavru" ma'nâsınadır. Zîrâ o peygamber ve onun vârisi olan insân-ı kâmil rahmet-i ilâhiyyenin netîcesidir; ve onların zıddı olan o kötü huylu

ve sıfât-ı nefsâniyye sâhibi olan kimse kahr-ı ilâhînin netîcesinden olur.

Ma'lûm olsun ki, rahmet iki nevi'dir. Birisi "rahmet-i rahmâniyye" ve dîğeri "rahmet-i rahîmiyye"dir. وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'râf, 7/156) ya'ni "Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır" âyet-i kerîmesi mûcibince rahmet-i rahmâniyyeye nazaran her şey merhûmdur; ve bilcümle eşyânın ketm-i ademden zuhûru rahmet-i rahmâniyye ile vâki' olmuştur. Fakat rahmet-i rahîmiyyeye nazaran her şey merhûm değildir. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâ hem rahmet-i rahmâniyyenin ve hem de rahmet-i rahîmiyyenin netîcesidir. Fakat onların zıddı olan münkirler, rahmet-i rahmâniyye ile merhûm iseler de rahmet-i rahîmiyye ile merhûm değildirler. Ve rahmet-i rahmâniyye kahr-ı ilâhîyi ve nıkmet-i rabbânîyi dahi muhîttir. Zîrâ vücûd mahz-ı rahmettir. Nitekim âyet-i kerîmede قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'râf, 7/156) ya'ni "Ve benim azâbım muhakkak dilediğime isâbet eder ve benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır" buyrulur. Zîrâ kendisine azâb isâbet eden kimse dahi eşyâdan bir şeydir ve kendisine kahr-ı ilâhî isâbet etmiştir. Binâenaleyh bu rahmet-i rahmâniyye ona da şâmildir.

حرص بط يك تاست اين پنجاه تاست حرص شهوت مار و منصب اژدرهاست

517. *Kazın hırsı bir kattır, bu elli kattır. Şehvet hırsı yılan ve mansıb ejderhâdır.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda 396 numarada geçen آمديم اكنون بتاوس دورنگ كو كند جلوه براى نام و ننگ beytine merbûttur. Ya'ni, vücûd-ı beşerde kazın timsâli olan dünyâ şehveti ve arzularının hırsı bir kattır; ve tâvus misâli olan câh ve riyâset hırsı ise elli kattır. Eğer şehvet-i dünyâ hırsı yılan misâli ise câh ve mansıb bir ejderhâdır ve yılanların en büyüğüdür.

حرص بط از شهوت حلقست و فرج در رياست بيست چندانست درج

518. *Kazın hırsı boğaz ve ferc şehvetindendir. Riyâsette yirmi kadar münderiçtir.*

Ya'ni, kazın hırsı yemek ve içmekten ve cimâ' etmek şehvetinden ve arzusundan münbaisdir. Riyâsette ise bu hırslar mevcûd olmakla berâber hased ve kibir ve ucüb ve hodperestlik gibi birçok sıfât-ı nefsâniyye daha vardır. Binâenaleyh o tâvusun hırsı kazın hırsından yirmi derece daha fazladır. Bu sebeble hadîs-i şerîfde المال حية و الجاه اضر منه ya'ni "Mal yılandır ve câh ondan daha ziyâde zararlıdır" buyrulmuştur.

از الوهیت زند در جاه لاف   طامع شرکت کجا باشد معاف

519. *Câhda ulûhiyetten lâf vurur. Şirketin tama' edicisi nerede muâf olur?*

Câhda ve mansıbda olan bir kimse ulûhiyete mahsûs olan sıfatları benimser; ve ulûhiyete mahsûs olan ma'nâlar ise, kibir ve azamet ve tasarrufda teferrüd ve emrine muhâlefet edenleri kahr ve emsâli şeylerdir. Binâenaleyh böyle bir kimse makām-ı riyâsette fiilen ulûhiyetten dem vurmuş olur ve bu fikir ve ef'âliyle ulûhiyetin sıfatlarında ortak olmağa tama' edici bulunur. Allah'ın sıfatlarına iştirâk etmek isteyen bir kimse ind-i ilâhîde muâf olur mu? Zîrâ erbâb-ı riyâset, riyâsette kendi cinsinin iştirâkini muâf görmediği hâlde Cenâb-ı Hak âciz kullarının kendi sıfât-ı celîlesine iştirâkini muâf görür mü? Nitekim hadîs-i kudsîde الكبرياء ردائي والعظمة شعارى فمن نازعنى فيهما ادخلته نارى و لاابالى ya'ni "Kibriyâ benim ridâm ve azamet şiârımdır. Kim ki benden onları soyarsa onu hiç çekinmem, nâra idhâl ederim" buyrulur.

زلت آدم ز اشکم بود و باه   و آن ابلیس از تکبر بود و جاه

520. [520] *Âdem'in zellesi karından ve cimâ'dan idi; ve İblîsinki tekebbürden ve câhdan idi.*

"Zelle", yürürken ayağı kaymak ve söylerken hatâ etmek ma'nâsınadır. Âdem (a.s.)ın zellesi hakkında I. cildin 1274 [numaralı] beyt-i şerîfinde îzâhât geçti. Ya'ni, Âdem'in zellesi ehl-i tefsîrin kavline göre buğday yemekten ibâret olup bu da hırs-ı şikem yüzünden vâki' oldu. Fakat Hz. Âdem'in buğday yemesi cenâb-ı Havvâ'nın vâsıtasıyla oldu ki, bu da şehvet sebebiyle Hz. Havvâ'ya meyli yüzünden idi. Binâenaleyh Âdem'in zellesinde biri hırs-ı şikem dîğeri hırs-i cimâ' olmak üzere iki nevî hırs müctemi' oldu. Fakat İblîs'in muhâlefeti tekebbürden ve câh ve mansıb hırsından vâki' oldu.

لا جرم او زود استغفار کرد   و آن لعین از توبه استکبار کرد

521. *Şübhesiz o çabuk istiğfâr etti; ve o laîn tövbeden istikbâr etti.*

Ya'ni, Âdem'in zellesi karın ve ferc hırsından olduğu için o kadar kuvvetli olmadı. Fakat İblîs'in isyânı tekebbürden ve câhdan olduğu için çok kuvvetli oldu. Binâenaleyh Âdem bu zayıf olan hırsından derhal rücû' edip istiğfâr etti. قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23)

ya'ni "Ey bizim Rabbimiz, nefislerimize zulmettik. Ve eğer sen bizi mağfiret etmez ve rahmet eylemez isen biz elbette ziyân edicilerden oluruz" dedi. Nitekim cenâb-ı pîr efendimiz I. cildin 1514 numaralı beytinde buyururlar:

گفت آدم که ظلمنا نفسنا　　　او زفعل حق نبد غافل چو ما

["Âdem "Biz nefsimize zulmettik" diye söyledi. O bizim gibi Hakk'ın fiilinden gâfil olmadı"]. İblîs ise o kuvvetli olan hırsından geçemedi, istikbâr etti ve Hakk'a karşı nizâ'a cür'et etti. Nitekim Hz. Pîr I. cildin 1513 numaralı beytinde şöyle buyururlar:

گفت شیطان که بما اغویتنی　　　کرد پنهان فعل خود دیو دنی

["Şeytan "Senin beni azdırman hakkı için" diye söyledi. Alçak şeytan kendisinin fiilini gizledi"] Bu beyitlerin îzâhı ve ma'nâları oralarda geçti.

حرص حلق و فرج هم خود بد رگیست　　　لیك منصب نیست آن اشکستگیست

522. *Boğaz ve ferc hırsı dahi kötü damarlılıktır. Fakat mansıb değildir, o işkesteliktir.*

Ya'ni, yemek ve içmek ve cimâ' etmek hırsı dahi sıfat-ı hayvâniyet olup insanlığa yakışmayan kötü damarlılıktır. Fakat bu hırs, mansıb hırsı değildir. Bu hırsda acz ve işkestelik vardır. Binâenaleyh bu hırsın sâhibi hatâsını çabuk idrâk edip rücû' eder.

بیخ و شاخ آن ریاست را اگر　　　باز گویم دفتری باید دگر

523. *Eğer o riyâsetin kökünü ve dalını tekrar söylersem, dîğer bir kitâb lâzım gelir.*

Ya'ni, riyâset ve câh hırsının aslını ve fer'ini tekrar tafsîli ile söyleyecek olsam, bu sürh-ı şerîf kifâyet etmez, diğer bir müstakil kitâb olur.

اسب سرکش را عرب شیطانش خواند　　　نی ستوری را که در مرْعَی بماند

524. *Serkeş at için Arab ona "şeytan" ta'bîr etti. Mer'âda kalan bir hayvana değil!*

Ya'ni, Arablar harûn ve azgın ata kendi dillerince "şeytan" ta'bîr etti. Bu ta'bîri mer'âda sâhibine mutî' olarak otlayan hayvanlar hakkında kullanma-

dı. *Kāmûs*'un beyânına göre "şetan", birinci bâbdan masdar olup "bir adamın niyet ve maksadına muhâlefet etmek" ma'nâsınadır. "Şeytan", bu masdardan müştak olduğuna göre "serkeş" demek olur.

شیطنت گردن کشی بد در لغت مستحق لعنت آمد این صفت

525. *Şeytanet lügatte gerdenkeşlik oldu. Bu sıfat lügatin müstehakkı oldu.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz şeytanı "şetan" masdarından müştak i'tibâr buyurmuştur. Bu sûrette ma'nâsı gerdenkeşlik, serkeşlik ve inatçılık olur. Bu sıfat ise huzûr-ı Hak'dan kovulmanın müstehakkı oldu. Ba'zıları şeytanı "bu'd" ma'nâsına olan "şütûn"dan almışlardır. Bu sûrette nûn'u aslî olup (فیعال) vezninde olur. Ba'zıları da "şeyt" (شیط) maddesinden almışlardır, "ihtirâk" ma'nâsınadır. İblîs kuvve-i nâriyyeden mahlûk olduğundan bu maddeden almalarının sebebi budur. Bu sûrette nûn'u zâid olur. Maahâzâ şeytan mutlakā azgın ve temerrüd sâhibine denir (*Kāmûs*).

صد خورنده گنجد اندر گرد خوان دو ریاست جو نگنجد در جهان

526. *Sofranın etrâfına yüz yiyici sığar; iki riyâset isteyici cihâna sığmaz.*

Ya'ni, yeme ve içme hırsının kuvvetli olmadığının alâmeti budur ki, yüz yiyici bir sofranın etrāfına toplanıp bilâ-nizâ' yemek yerler. Fakat hırs-ı riyâset o kadar kuvvetlidir ki, iki riyâset isteyici kimse dünyâya sığmazlar ve derhal aralarında nizâ' ve mukātele zuhûr eder.

آن نخواهد کین بود بر پشت خاك تا ملك بکشد پدر را ز اشتراك

527. *O istemez ki, bu toprak üzerinde ola! Hattâ pâdişah iştirâkten dolayı babasını öldürür.*

Ya'ni, riyâset isteyen kimse kendi rakîbinin toprak üzerinde olduğunu ya'ni yaşadığı[nı] ve toprak üzerinde gezdiğini istemez. Belki ölmesini ve toprak altına girmesini ister. Hattâ bir pâdişah pâdişahlığını elinden almak isteyen babasını bile öldürür ve aslâ hayatta kaldığını istemez. Binâenaleyh hırs-ı riyâset ve câh ekl ve şürb hırsından daha şiddetlidir.

آن شنیدستی که الملك عقیم قطع خویشی کرد ملکت جو ز بیم

528. *Onu işitmişsindir ki, "el-melikü akîmün"dür. Mülk isteyici korkudan karâbeti keser.*

"Melk" ve "mülk" ve "milk", bir şeye istiklâl vechi üzere, zabtetmeğe kādir olarak zafer bulup dest-i istîlâsı altına almak demektir. Bu ma'nâdan dolayı "melik", pâdişah demektir; ve "akîm", kısır demektir. "El-melikü akîmün", "sâhib-i mülk kısırdır" ta'bîri Arablar arasında bir darb-ı meseldir. Ya'ni, "Sen "Melik kısırdır" ma'nâsında olan bir darb-ı meseli işitmişsindir. Bu darb-ı meselin sebeb-i îrâdı budur ki, mülk isteyici kimse riyâsette kendisine iştirâk edeceği korkusuyla karâbeti keser ve kendi karîblerinin ve taallukātının hayâtına düşman olur."

کو عقیم است و ورا فرزند نیست　　　همچو آتش با کسش پیوند نیست

529. *Zîrâ o kısırdır ve onun için evlâd yoktur. Ateş gibi onun kimseye ittisâli yoktur.*

Zîrâ o melik ve pâdişah kısırdır ve onun evlâdı yoktur. Çünkü saltanata iştirâk edeceği korkusuyla evlâdını öldürür. Nitekim târih kitapları bunun birçok nezâirinden bahseder. Ateş gibi, o mülk sâhibinin kimseye ittisâli yoktur. Zîrâ riyâseti kendi nefsine münhasır kılmak ister.

هر چه یابد او بسوزد بر درد　　　چون نیابد هیچ خود را می‌خورد

530. *O her neyi bulursa yakar, yırtar, hiçbir şey bulmazsa kendisini yer.*
[530]

O melik öfkelendiği vakit her neyi bulursa yakar, yırtar; ve eğer yakacak ve yırtacak bir şey bulamazsa öfekesinden kendi kendini yer. Nitekim ateş kendisine mukārin olanları yakar. Eğer yakacak bir şey bulmazsa kendi kendine yanıp kül olur.

هیچ شو واره تو از دندان او　　　رحم کم جو از دل سندان او

531. *Sen hiç ol, onun dişinden kurtul! Onun örs kalbinden az merhamet iste!*

"Örs", demircilerin üzerine demir koyup dövdükleri, demirden ma'mûl tezgâhdır. Ya'ni, "Ey kimse, riyâset ve câh dedikleri dünyâ belâsının dişinden ve seni ısırmasından kurtulmak için "hiç" ol; ve nefsine yokluk ve kıymetsizlik hissini telkîn et! Zîrâ riyâsetin demir örs gibi katı olan bâtınından ve ma'nâsından az merhamet iste!" (رحم کم جو) "Az merhamet iste!" ta'bîrinde riyâsetin ender olarak bir fâidesi olduğuna işâret buyrulur. Bu fâide âtîdeki kıssa ile tavazzuh eder.

Ubeydullâh Ahrâr (k.s.) hazretleri *Risâle-i Vâlidiyye*'lerinde yazmışlardır ki: Sulehâdan bir kimse zâbıta me'mûrluğu mansıbını hâiz idi. Ara sıra Hızır (a.s.) ile de mülâkâtı vâki' olur idi. Bir gün kendi kendine dedi ki: "Hızır (a.s.)ın sohbetiyle müşerref oluyorum. Bu mansıb ve me'mûriyet benim ibâdetime sekte veriyor. İsti'fâ edip bir köşeye çekileyim de o hazretin sohbetinden daha ziyâde istifâde edeyim!" Bu niyetle isti'fâ edip münzeviyen tâât ve ibâdât ile meşgûl oldu. Fakat cenâb-ı Hızır bundan sonra hiç zuhûr etmedi. O kimsenin hatırı pek müşevveş oldu. Bir gün ansızın cenâb-ı Hızır zâhir oldu. O zât dedi ki: "Ben seninle daha ziyâde sohbet etmek arzûsuyla mansıbımdan isti'fâ ettim. Beni sohbetinizden birçok zamandan beri mahrûm ettiniz". Cenâb-ı Hızır ona cevâben buyurdu ki: "Benim seninle sohbetim senin ibâdât ve tââtın için değil idi. Zîrâ hazîne-i ilâhiyyede pek çok kulların ibâdât ve tââtı meknûzdur. Benim sana meylim mansıbındaki ve me'mûriyetindeki hüsn-i hizmetin için idi. Birçok müslümanları zulümden vikāye eder, onlara zahîr olur idin. Kulların böyle hizmetleri pek az vâki' olur. Sen o hizmeti terk ettin. Biz de seni terk ettik." Bunun üzerine o kimse derhal eski me'mûriyetine ve mansıbına rücû' eder.

İşte riyâsetin ma'nâsında ve bâtınında böyle rahmet dahi vardır. Fakat gāyet az ve nâdirdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz ikinci mısrâ'da bu ma'nâya işâret buyurmuşlardır.

چونکه گشتی هیچ از سندان مترس   هر صباح از فقر مطلق گیر درس

532. *Vaktâki hiç oldun, örsden korkma! Her sabah fakr-ı mutlaktan ders al!*

"Vaktâki hiç oldun ve nefsine kıymetsizlik duygusunu mâl ettin, artık riyâsetin demir gibi katı ve merhametsiz olan ma'nâsından korkma! Her sabah fakr-ı mutlakdan ders al." "Fakr-ı mutlak", zâttan ve sıfâttan ve ef'âlden hiçbir şeyi kendinin mülkü addetmemektir. Zîrâ hakîkî olan varlığın ve vücûdun her bir mertebesindeki şuûnât haktır. Evhâm sâhibi olan gāfiller onları kendi nefislerine izâfe ederler. Her sabah böyle fakr-ı mutlaktan ders alan kimsenin nihâyet vehmi zâil olur ve nazarında ne kendi kalır ne de eşyâ. اذا تم الفقر فهو الله ["Fakr tamâm olunca, işte O Allah'tır"] dediklerinin ma'nâsını zevkan idrâk eder.

هست الوهیت ردای ذو الجلال   هر که در پوشد بر او گردد وبال

533. *Ulûhiyet Zü'l-Celâl'in ridâsıdır. Her kim giyerse ona vebâl olur.*

Ya'ni, mansıbda ve câhda kibir ve azamet vardır. Riyâset sâhiblerinin pek çoğu mütekebbir ve müteazzım olurlar. Kibir ve azamet ise ulûhiyete mahsûs olan sıfatlardır; ve ulûhiyetin ridâsı ve libâsıdır. "Vebâl", lügatte şiddet ve siklet ma'nâsınadır. Binâenaleyh her kim Hakk'ın bu sıfatlarını benimser ve giyerse bunlar o kimseye ağır bir yük olur ve onu ezer ve ta'zîb eder. Nitekim hadîs-i kudsîde الكبرياء ردائى والعظمة ازارى فمن نازعنى فى واحد منهما قزفته فى النار ya'ni "Kibriyâ benim ridâm ve azamet izârımdır. Kim ki onların birisini benden soyarsa onu nâra atarım" buyrulur. "Ridâ" ve "izâr" libâsın birer nev'idirler.

تاج از آن اوست آن ما كَمَرْ   واى او كز حد خود دارد گذر

534. *Tâc onun lâyıkıdır ve kemer bizim lâyıkımızdır. Vay o kimseye ki kendi haddini tecâvüz etti.*

Kibriyâlık ve azamet tâcı ulûhiyete lâyıktır; ve acz ve meskenet kemeri ise bizim abdiyetimizin beline bağlanmaya lâyıktır. Vay o kimsenin hâline ki kendi kulluğunun iktizâsı olan aczi ve meskeneti bilmedi de haddini tecâvüz ederek ulûhiyetin sıfatlarını benimsedi ve kendisine izâfe etti.

فتنهٔ تست آن پرِ طاوسيت   كاشتراكت بايد و قدوسيت

535. *Senin o tâvusluk kanadın senin fitnendir. Zîrâ sana iştirâk ve kuddûslük lâzım gelir.*

"Tâvusun kanadı"ndan murâd, insanın nefsine tekebbür ve taazzum duygularını veren her bir hâl ve şândır. Meselâ mansıb ve câh erbâb-ı nefse kibir ve azamet verdiği gibi ilimler ve hünerler dahi aynı duyguyu tevlîd eder; ve nefis kendisini nâs arasında mümtâz ve âlî görür ve mâdûnundaki kimselere nazar-ı hakāretle bakar. Binâenaleyh bu mansıb ve riyâset ve ilim ve hüner o nefis sâhibinin fitnesi olur. "Fitne", imtihân ve tecrübe ve mihnet ve şiddet ma'nâsınadır. "Kuddûs", esmâ-i ilâhiyyeden bir isimdir, "pâk ve tâhir ve maâyibden muarrâ olan" demektir. Ya'ni, "Ey kimse, mansıb ve câh ve ilim ve hüner senin imtihânındır. Hak Teâlâ seni bu vesâitle imtihân buyurur ve senin mâhiyetini bu imtihân ile sana keşif buyurur. Vaktâki tâvusun kanadı gibi parlak ve süslü görünen bu haller sebebiyle kibir ve azamet ile zâhir olursun, bu sûrette senin Hakk'ın sıfatlarına iştirâkin ve kuddûsiyetin lâzım gelir." Bilcümle ahvâlde kahr-ı ilâhînin zebûnu ve mağlûbu olan bir âciz kulun kendi haddini bilmemesi kadar hamâkat olmaz.

قصهء آن حکیمی که طاوسی را دید که پر زیبای خود را می کند بمنقار
و می‌انداخت و تن خود را کل و زشت می کرد از تعجب طاوس را پرسید که
دریغت نمی‌آید گفت می‌آید اما پیش من جان از پر عزیزست و این عدوی جان منست

O bir hakîmin kıssasıdır ki, bir tâvusu gördü ki, kendinin güzel kanadını gagasıyla koparır idi ve atar idi; ve kendi vücûdunu kel ve çirkin yapar idi. Taaccübden dolayı tâvusa sordu ki: "Sana esef gelmiyor mu?" "Geliyor ammâ benim indimde cân kanattan daha azîzdir ve bu benim canımın düşmanıdır!" dedi

پر خود می کند طاوسی بدشت — یك حکیمی رفته بود آن جا بگشت

536. *Bir tâvus sahrâda kendi kanadını yoluyor idi. Bir büyük hakîm o tarafa gezmeye gitmiş idi.*

گفت طاوسا چنین پر سنی — بی‌دریغ از بیخ چون بر می کنی

537. *Dedi: "Ey tâvus, böyle a'lâ kanadı esefsiz niçin kökünden koparıyorsun?"*

خود دلت چون می‌دهد تا این حلل — بر کنی واندازیش اندر وحل

538. *"Halbuki senin gönlün nasıl rızâ veriyor? Hattâ bu hulleleri koparıyorsun ve onu çamura atıyorsun?"*

"Hulle", lügatte kıymetli libâs ma'nâsına olup "hulel", onun cem'idir. "Vehal", yıvışık çamur demektir.

هر پرت را از عزیزی و پسند — حافظان در طی مصحف می‌نهند

539. *"Senin her kanadını azîzlikten ve makbûllükten dolayı hâfızlar mushafın arasına koyarlar."*

"Tayy", dürmek demektir. "Tayy-ı mushaf", Kur'ân-ı Kerîm sahîfelerinin bükümü demek olur. Ya'ni, "Senin güzel kanatlarını azîz ve makbûl addedip hâfızlar kelâm-ı kadîmin sahîfelerinin bükümüne koyarlar."

بهر تحریك هوای سودمند   از پر تو باد بیزن می کنند

540. "*Fâideli hevânın tahrîki için senin kanadından yelpâze yaparlar.*"
[540]

این چه ناشکری و چه بی‌باکیست   تو نمی‌دانی که نقاشش کیست

541. "*Bu ne şükürsüzlük ve[ne] korkusuzluktur? Sen bilmez misin onun nakkāşı kimdir?*"

یا همی‌دانی و نازی می کنی   قاصدا قلع طرازی می کنی

542. "*Yâhud biliyorsun ve bir naz ediyorsun, kasden bir tırâzı kal' ediyorsun.*"

"Tırâz", lügatte kaytan ve sırma gibi şeyler ile elbiselere dikilen süsler ve zînetler ma'nâsınadır. Türkçe'de muharref olarak "tirîz" derler. "Nâz", şîve ve istiğnâ demektir. Ya'ni hakîm tâvusa diyor ki: "Senin bu vücûdunu nakş ve tasvîr eden Hâlik'tır, niçin onun bu lutfuna karşı şükretmiyorsun ve küfrân-ı ni'metten korkmuyorsun? Sen bunları bilmiyor musun? Yâhud biliyorsun ve fakat Hâlik'ına karşı naz ve istiğnâ gösteriyorsun. Kasden bu vücûdundaki müzeyyenâtı koparıyorsun." Nitekim Sebe' şehri halkının yaptığı gibi niam-ı ilâhiyyeden kendini müstağnî addediyorsun. Ehl-i Sebe'in bu kıssası III. cidin 285 numaralı beytinden i'tibâren zikrolunmuştur.

ای بسا نازا که گردد آن گناه   افکند مر بنده را از چشم شاه

543. *Ey kimse, ne kadar çok nâz edici vâh der ki, o günâh olur, bendeyi şâhın gözünden düşürür.*

"Besâ"daki elif taaccüb elifidir. "Nâzâ"da elif fâiliyet içindir. "Nâzîden" masdarının emr-i hâzırına lâhık olmuştur. Ya'ni, "Ey kimse, ne kadar çok nâz edici vardır ki, o nâz günâh olur ve kulu şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın nazar-ı inâyetinden düşürür."

ناز کردن خوشتر آید از شکر   لیك کم خایش که دارد صد خطر

544. *Nâz etmek şekerden daha hoş gelir, fakat onu az çiğne ki yüz hatar tutar.*

Ya'ni, "Nâz ve istiğnâ göstermek nefse şekerden daha hoş gelir. Fakat o şekeri az çiğne ki, o nâz ve istiğnânın çok tehlikesi vardır. Zîrâ lutfun zıddı kahırdır. Hakk'ın lutfundan kendisini müstağnî addeden kimseye onun zıddı olan kahr-ı ilâhî teveccüh eder ve bir abd-i âciz kahr-ı ilâhîye nasıl mukâvemet edebilir?" Beyt-i şerîfde "az çiğne" ta'bîriyle bir hakîkate işâret buyrulur.

O da budur ki, eğer abdin nefsinde lutf-ı Hakk'ın mebzûliyetinden dolayı bağy ve isyân ve azgınlık zuhûr ederse öyle bir abd hakkında kahır daha hayırlıdır. Nitekim وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ (Şûrâ, 42/27) ya'ni "Eğer Allah Teâlâ rızkı bast etse yeryüzünde elbette bâğî olurlar idi." âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyrulur. Binâenaleyh böyle bir kul mahzâ nefsinin ıslâhı için lutuftan istiğnâ eder ve bu niyet ile bu istiğnâ ona hoş gelir. Menâkıb-ı evliyâda bunların nazîri vardır. Fakat böyle de olsa hoş gelen istiğnâyı çok yapmayıp Hak Teâlâ hazretlerine lutuf içinde nefsinin ıslâhını niyâz etmek, elbette nazlanmaktan evlâdır.

ایمن آبادست آن راه نیاز ترك نازش گیر و با آن ره بساز

545. *O niyâz yolu îmin-âbâddır. Nazlanmayı terk et ve o yola düzül!*

"Îmin", "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. "Âbâd", ma'mûr olan mahal demektir. "Îmin-âbâd", emniyet ile ma'mûr olan mahal demek olur. Ya'ni, "Niyâz yolu emniyet ile ma'mûr olan bir mahaldir ve onda asla tehlike yoktur. Binâenaleyh her ne sûret ve niyet ile olursa olsun nazlanmayı terk et ve niyâz yoluna düzül ve o yolda kat'-ı mesâfe et!"

ای بسا ناز آوری زد پر و بال آخر الامر آن بر آن کس شد وبال

546. *Ey kimse, ne çok nâz getiricilik perr ü bâli vurdu. Âhirü'l-emr o kimse üzerine ağır yük oldu.*

"Vebâl", lügatte "ağır yük" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey sâlik, ne kadar çok nazlanıcılık tarîk-ı Hak sâliklerinin kolunu kanadını kırdı ve nihâyet onların üzerine lutfun zıddı olan kahr-ı ilâhî ağır yük oldu."

خوبئ ناز ار دمی بفرازدت بیم و ترس مضمرش بگدازدت

547. *Nâzın güzelliği gerçi bir dem seni yükseltir; onun muzmer olan korkusu ve havfi seni eritir.*

"Gerçi nâz ve istiğnânın güzelliği seni bir dem akrân ve emsâlin arasında yükseltir. Fakat onun altında gizli olan kahr-ı ilâhînin tecellîsi korkusu seni eritir." Zîrâ Hakk'ın cemâlinde celâli gizli olduğu gibi celâlinde de cemâli gizlidir; ve tecellî-i lutfîyi tecellî-i kahrî ta'kîb eder. Âlemin hey'et-i mecmûası bu tecelliyât-ı mütekâbile altında zebûndur; ve tecellî-i kahrînin şiddetine tahammül güçtür.

این نیاز ار چه که لاغر می‌کند   صدر را چون بدر انور می‌کند

548. *Bu niyâz gerçi zayıf eder; sadrı, bedr-i enver gibi yapar.*

Binâenaleyh niyâz ve acz ve iftikār yolunu ihtiyâr et! Gerçi bu niyâz seni âciz ve zayıf ve miskîn yapar. Fakat senin bâtınını ayın on dördü gibi pek nûrlu bir hâle getirir.

چون ز مرده زنده بیرون می‌کشد   هر که مرده گشت او دارد رشد

549. *Mâdemki ölüden diriyi dışarıya çeker, her kim ölü oldu ise o reşed tutar.*

"Reşed", hayır, rahmet ve hidâyet ma'nâlarına gelir. Ya'ni, "Nâz ve istiğnâ dirilik; ve niyâz ve acz ölülük hâlidir. Mâdemki Hak Teâlâ ölüden diriyi çıkarıyor, her kim niyâz yoluna gidip ölülük hâli olan acz ve iftikārı ihtiyâr ederse, o kimse rahmet ve hidâyete nâil olur." Bu beyt-i şerîfde sûre-i Âl-i İmrân'da olan وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ (Âl-i İmrân, 3/27) ya'ni "Yâ Rab, sen ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkarırsın"; ve kezâ sûre-i Rûm'da olan يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ (Rûm, 30/19) ya'ni "Hak Teâlâ ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkarır" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

چون ز زنده مرده بیرون می‌کند   نفس زنده سوی مرگی می‌تند

550. *Mâdemki diriden ölüyü çıkarıyor, diri nefis ölülük tarafına teveccüh eder.*
[550]

Ya'ni, yukarıdaki mezkûr olan âyet-i kerîmeler mûcibince Hak Teâlâ mâdemki diriden dahi ölüyü çıkarıyor, nâz ve istiğnâ ile diri olan nefis dahi ölülük, ya'ni niyâz ve acz tarafına teveccüh eder ve Cenâb-ı Hakk'a acz ve meskeneti arz eder; ve o vakit rahmet ve hidâyete nâil olur ve tecellî-i kahrî altında zebûn kalmaz.

مرده شو تا مخرج الحی الصمد   زندهٔ زین مرده بیرون آورد

551. *Ölü ol, tâ ki diri çıkarıcı olan Samed bu ölüden bir diriyi dışarıya getirsin!*

"Samed", esmâ-i hüsnâdandır. Ma'nâsı her bir hallerinde mahlûkātın kâffesinin muhtaç olduğu zât-ı ecell ve a'lâ demektir. "Ey sâlik, ölü ol, tâ ki يُخْرِجُ الْحَيَّ (Rûm, 39/19) âyet-i kerîmesi mûcibince "Ölüden diri çıkarıcı" olan Samed senin niyâz ve acz ve meskenet ile ölü olan nefsinden bir diri çıkarsın! Ya'ni diri olan rûhunun ahkâmını sende zâhir kılsın!

دی شوی بینی تو اخراج بهار   لیل گردی بینی ایلاج نهار

552. *Kış olursan sen bahârın ihrâcını görürsün. Gece olursan, gündüzün îlâcını görürsün.*

"Îlâc", idhâl etmek, girdirmek. Birinci mısrâ'da sûre-i Rûm'da vâki' فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا (Rûm, 30/50) ya'ni "Allah'ın rahmetinin eserlerine nazar et! Kış sebebiyle öldükten sonra arzı nasıl diriltir?" âyet-i kerîmesine; ve ikinci mısrâ'da dahi sûre-i Fâtır'da vâki' يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ (Fâtır, 35/13) ya'ni "Allah Teâlâ geceyi gündüze ve gündüzü geceye idhâl eder" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "Sen varlık ve enâniyet sermâyesi olan zâhirî hünerlerine ve zekâvetlerine ve malına ve mansıbına mağrûr olmayıp da, kış mevsiminde bağların ve bahçelerin çiçeklerini ve yapraklarını ve meyvelerini ihfâ ettikleri gibi, ihfâ edersen ve kış gibi olursan, rahmet-i ilâhiyye âsârı olan sıfât-ı rûhiyyenin ihrâcını görürsün; ve gece gibi hâl-i sükûn içinde bulunursan, gündüz gibi olan rûhunun, nefs-i muzlimin üzerine idhâlini görürsün.

پر مکن آن پر که نپذیرد رفو   روی مخراش از عزا ای خوب رو

553. *Kanadı koparma, o kanadı ki yama kabûl etmez. Ey güzel yüzlü, azâdan yüzünü tırmalama!*

"Azâ", musîbete sabretmek ve şiddet ve sıkıntı senesi ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Ey sülûk ile kalbi musaffâ olan sâlik, esnâ-i sülûkte sana vâki' olan tecelliyât-ı latîfeyi bana enâniyet ve varlık veriyor mütâlaasıyla kalben reddetme! Bu hâl tâvusun kanadını koparması kabîlindendir; ve Hâlik'ına karşı nâz ve istiğnâ olur. O kanadı koparma, zîrâ kahr-ı ilâhî gelir ve kopardığın kanatlar yama kabûl etmez, ya'ni rücû' ile yerine gelmez. Ey kalbinin yüzü güzel olan sâlik, o yüzü musîbete sabır cihetinden olan birtakım efkâr ile tırmalama!"

Bu beyt-i şerîfin ma'nâ-yı latîfi bir menkıbe ile daha iyi anlaşılır. *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki: Ebu'l-Hayr Tînâtî (k.s.) hazretleri esnâ-i sülûkünde Cenâb-ı Hakk'a karşı ahd edip demiş ki: "Yâ Rab, bundan sonra elimi arzdan neşv ü nemâ bulan şeylere uzatmayayım ve yerden biten şeylerden yemiyeyim! Ancak bana fazlından gönderdiğin şeyler ile gıdâlanayım". On iki gün geçti, elime bir yiyecek geçmedi. Ondan sonra kuvvetsiz kaldım. Namazın sünnetlerini ve nâfilelerini kılamadım. On iki gün daha farzı kıldım. Son-

ra ayakta duramadım. Farzları on iki gün oturduğum yerde kıldım. Ondan sonra oturmaktan dahi âciz kaldım. Baktım ki farzları dahi edâ edemeyeceğim, Cenâb-ı Hakk'a niyâz ettim. Önümde iki ekmek zâhir oldu. O iki ekmek bana geceden geceye gelirdi. Ondan sonra bana gazâ için hudûd-i memleket tarafına gitmeme işâret olundu. Oraya gittim, bir cuma günü mescide girdim. Bir kimse Zekeriyyâ (a.s.)ın kıssasını söylüyor ve onun ağaca girdiğini ve kâfirlerin onu testere ile biçtiklerini ve onun bu belâya sabrettiğini beyân ediyor idi. İçimden dedim ki: "İlâhî, cenâb-ı Zekeriyyâ pek sabırlı bir zât imiş, eğer beni de mübtelâ edersen, ben de sabrederim." Oradan Antakya'ya gittim, dostlarım bana silâh verdiler. Silâhları alıp hudûd boyuna gittim. Düşmandan korkup siperde durmadım. Gündüzün dışarıda bir ormanda olurdum ve gece deniz kenarına giderdim ve orada sabaha kadar namaz kılardım. Bir gün sabah vakti o ormanda gözüme bir ağaç tesâdüf etti. Yemişleri kızarmış ve ba'zıları da yeşil idi ve üzerine çiğ düşmüş parlar idi. Bana latîf göründü ve ahdimi unuttum, elimi ağaca uzattım, topladım. Birkaçını ağzıma koydum, birkaçı da elimde idi. Ahdim hatırıma geldi, ağzımdakileri tükürüp attım. Ve elimdekileri de etrafa saçtım. "Mihnet ve belâ vakti geldi!" diye bir tarafta oturup bekledim. Elimi başıma koyup düşünürken bir bölük atlı ve piyâdeler etrâfımı kuşattılar. Beni alıp deniz kenarına getirdiler. Gördüm ki oranın emîri at üzerinde duruyor. Oraya elleri bağlı birtakım adamları da getirmişler. Emîrin huzûruna getirildiğim zaman bana, "Sen kimsin?" diye sordu. "Allah'ın kullarından bir kulum!" dedim. O elleri bağlı olanlara "Bunu tanıyor musunuz?" diye beni sordu. Onlar da: "Hayır, bilmiyoruz!" diye cevâb verdiler. Meğer bunlar kuttâ'-ı tarîk imişler. Bir gün evvel yolcuları soymuşlar imiş. Emîr dedi ki: "Bu sizin reîsinizdir, kendinizi fedâ edip bunu ele vermiyorsunuz". Ba'dehû emredip hırsızların birer ellerini ve ayaklarını kestiler. Nöbet bana geldi, o zât "Uzat elini!" dediler, uzattım, kestiler. Ayağını da uzat dediler, ayağımı da uzattım ve yüzümü göğe tutup: "İlâhi, elim günah yapmıştır, ayağımın ne günâhı vardır, dedim?" Ansızın onların içinden bir atlı derhal kendini yere attı ve dedi: "Yâhu! Ne yapıyorsunuz? Bu adam filân sâlih adamdır, Ebu'l-Hayr Tînâtî'dir. Göklerin üzerimize yıkılmasını mı istiyorsunuz?" Emîr kesilen elimi yerden kaldırıp öptü ve beni kucaklayıp ağladı. Bana: "Helâl et!" dedi. Cevâben ben dedim ki: "Ben sana ibtidâdan helâl ettim, bu bir günâh işlemiş el idi, kestiler". Ondan sonra ağladım ve dedim: "Bundan daha büyük ne musîbet olur? Hem elim kesildi hem de iki ekmeğim elimden gitti!"

İşte görülüyor ki ehl-i sülûkün böyle yama kabûl etmeyen nâz ve istiğnâdan tevakkî etmesi lâzımdır. İmdi bu ebyât-ı şerîfede "tâvus kanadı"ndan murâd, hem niam-ı mâddiyye ve hem de niam-ı ma'neviyye olmuş olur.

آنچنان رویی که چون شمس ضحاست آنچنان رخ را خراشیدن خطاست

554. *Öyle bir yüzü ki kuşluk vaktinin güneşi gibidir; öyle yüzü tırmalamak hatâdır.*

Öyle parlak ve musaffâ olan kalbinin yüzünü nâz ve istiğnâ ve kahr-ı ilâhîye mukâvemet fikriyle tırmalamak hatâdır. Sâlike lâzım olan emr-i ilâhîye mütâbaat ve nehy-i ilâhîden ictinâb ve nefsinin arzularına muhâlefet ve eltâf-ı subhâniyyeye müterakkıb olup her bir hâline şükretmektir. Ve Hâlik'ına karşı niyâz ve arz-ı meskenet etmektir. Ve رَبَّنا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِه (Bakara, 2/286) ya'ni "Ey bizim Rabbimiz, bize tâkatimız olmayan şeyi yükleme!" diye yalvarmaktır. Binâenaleyh sabreder de me'cûr olurum ve terakkî ederim diye kahr-ı ilâhîyi celbedecek fikirlerden sâlikin ictinâb etmesi lâzımdır. Nitekim Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) hazretleri tarafından rivâyet buyrulan hadîs-i şerîfde اياكم و التعمق فى الدين فان الله تعالى قد جعله سهلا فخذوا ما تطيقونه ya'ni "Dinde taammuktan sakınınız, zîrâ Allah Teâlâ onu kolay yaptı. Binâenaleyh dinden tâkatiniz olan şeyi ahzediniz!" buyrulur. İmdi dîn emrinde sâlikin taammuk-ı fikr etmesi mahzûrlu olunca dünyâ emrinde taammuk-ı fikrin sâlik için ne kadar muzır olduğu muhtâc-ı îzâh değildir.

زخم ناخن بر چنان رخ کافریست که رخ مه در فراق او گریست

555. *Öyle yüz üzerine tırnak yarası kâfirliktir. Zîrâ ayın yüzü onun firâkında ağladı.*

Ya'ni, bir sâlikin kalb-i sâfının yüzü üzerine fenâ fikir tırnaklarının yarası kâfirliktir; ve nâz ve istiğnâ yüzünden küfrân-ı ni'mettir. Zîrâ kalb-i insân zât-ı Hakk'ın bilcümle esmâ ve sıfâtıyla zuhûruna müsâid olan bir aynadır; ve zâhirî ayın yüzünde ise bu isti'dâd yoktur. Binâenaleyh ay bu mertebe-i insânîden ayrılmış olduğundan dolayı ağladı.

یا نمی‌بینی تو روی خویش را ترك کن خوی لجاج اندیش را

556. *Yâhud sen kendi yüzünü görmüyorsan inâd düşünücü olan huyunu terk et!*

"Lecâc", inâd etmek; "lecâc-endîş" vasf-ı terkîbîdir, "inâd düşünücü" demek olur. Ya'ni, "Ey sâlik, yâhud sen nâz ve istiğnâ etmiyorsun da kendi kal-

binin yüzünü görmüyor ve onda böyle bir ayna olmak isti'dâdı bulunduğunu idrâk etmiyorsun. Sen kendi idrâkin ve ictihâdın dâiresinde hareketten vazgeç de sâhib-i irşâd olan kâmillerin nasîhatini kabûl et ve inâd düşünücü olan huyunu bırak!"

در بیان آنکه صفا و سادگیٔ نفس مطمئنه از فکرتها مشوش می‌شود چنانکه

بر روی آیینه چیزی نویسی یا نقش کنی اگر چه پاکش کنی داغی بماند و نقصانی

Onun beyânındadır ki, safâ ve nefs-i mutmainnenin sâdeliği fikirlerden müşevveş olur. Nitekim âyînenin yüzüne bir şey yazarsın, yâhud nakşedersin, eğerçi onu silsen leke ve noksanlık kalır

روی نفس مطمئنه در جسد زخم ناخنهای فکرت می‌کشد

557. *Cesedde nefs-i mutmainnenin yüzü fikir tırnaklarının yarasını çeker.*

Ma'lûm olsun ki, insanın zâhiri cesed ve bâtını kendi nefsidir; ve bu nefsin mertebeleri vardır. Birinci mertebesi nefs-i emmâredir. Bu nefis dâimâ kendi hazzına ve lezzetine müteveccihdir ve kendisini hiçbir kayd ile mukayyed bilmez. Kibir, ucüb, kîn, hased, gazab, şehvet ve buhl gibi birçok fenâ sıfatları hoş görür; ve bu sıfatların hükmünü icrâ ettiği vakit haz ve lezzet duyar ve bunlardan asla nedâmet etmez.

İkincisi nefs-i levvâmedir. Bu nefis kendisinde nefs-i emmâre ahvâlinden bir hâl zâhir olduğu vakit pişmân olur ve kendisini levmeder.

Üçüncüsü nefs-i mülhimedir. Bu nefis terbiye ile oldukça kesb-i safvet etmiş ise de, zemmden ve medihten sürûr ve kabûl-i halktan mahzûz olur. Bununla berâber onda muhabbet-i ilâhiyye gālibdir. Merâtib ve makāmât-ı ma'neviyye gibi huzûzât-ı rûhâniyyeye mütemâyildir.

Dördüncüsü nefs-i mutmainnedir. Nefis evvelki ahvâlden tecerrüd edip sâf ve sâde olmuştur. Fakat ba'zı havâtır ve inkârın tehâcümâtına ma'rûzdur ki, bu havâtır ve inkâr onun safvetini ve sâdeliğini bulandırır. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde o fikirleri tırnaklara teşbîh buyurmuştur. Bunların def'i ve hâl-i safvet ile kâmilen Hakk'a teveccüh lâzımdır. Nitekim âyet-i kerîme-

de يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/27-28) ya'ni "Ey nefs-i mutmainne, râzıye ve marziyye olarak Rabbine rücû' et!" buyrulur. Bu ma'nâ I. cildin 576 numaralı beyt-i şerîfinde de geçti. O beyt-i şerîfde:

بى حس بى گوش وبى فكرت شويد تا خطاب ارجعى را بشنويد

Ya'ni "İrciî hitâbını işitmek için dilsiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz!" buyrulmuş idi.

فكرت بد ناخن پر زهر دان مى‌خراشد در تعمق روى جان

558. *Kötü fikri zehir dolu tırnak bil! Taammuktan canın yüzünü tırmalar.*

"Kötü fikir"den murâd Hakk'a hicâb olan maddî ve ma'nevî fikirlerdir ki, bunların her biri zehirli tırnak mesâbesindedir. Sâlik bu fikirleri ta'mîk ettikçe rûh-ı sâfın yüzünü tırmalar ve onun sâf olan yüzünde zehirlenmiş yaralar açar.

تا گشايد عقدهٔ اشكال را در حدث كردست زرين بيل را

559. *Ukde-i işkâli açmak için altınlı beli pisliğe atmıştır.*

Ya'ni, "Bu fikir sâhibi olan kimse altından ma'mûl olan bir bel mesâbesindeki akıl ve idrâkini necâset mesâbesinde olan ma'nâsız bir fikre saplamıştır; ve müşkil görünen bir ukdeyi ve düğümü açmak için o fikri ta'mîk eder ve karıştırır durur." Ma'lûm olsun ki, bu ma'nâsız fikirler hem maddî ve hem de ma'nevî olur. Maddî fikirler, meselâ fakr u zarûret isâbeti korkusuyla eldeki servetin tezyîdi esbâbını düşünmek ve hayât-ı uhreviyyeye faydası olmayan ulûm-ı zâhiriyyeyi ta'mîk etmek gibi tedbîrât-ı dünyeviyyeye müteallık olan efkârdır; ve ma'nevî fikir, ahkâm-ı dîniyyede ma'nâsız ta'mîkâttır. Meselâ sabah namazının iki ve öğle namazının dört ve akşamın üç rek'at olmasındaki sebeb nedir diye düşünüp ta'mîk etmek bu cümledendir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'nin mukaddimesinde şöyle buyururlar: فاياك وطلب الدليل من خارج فتفقر الى المعارج واطلبه من ذاتك لذاتك تجد الحق فى ذاتك ارأيت ثبتت نبوة رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم واستقر فى نفوس العقلاء انه صلى الله عليه و سلم ينطق عن الله تعالى لا عن نفسه دخلوا فى رق الانقياد و التسليم و تصرفت عليهم وظائف التكليف و لم يسئلوا ما الدليل و لا ما العلل Ya'ni "Hâriçten taleb-i delîlden sakın, maârice iftikâr et ve delîli zâtın için zâtından taleb eyle! Hakk'ı zâtında bulursun. Görmedin mi ki Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in nübüvveti sâbit olduğu ve nüfûs-i ukalâda (s.a.v.) Efendimiz'in nefsinin hevâsından değil, Allah Teâlâ cânibinden nu-

tuk ettiği istikrâr eylediği vakit, rıkk-ı inkıyâd ve teslîme dâhil oldular. Ve onlar üzerinde vazâif-i teklîf mutasarrıf oldu. Ve onlar delîli nedir ve illeti nedir, diye suâl etmediler." هل صدر او سمع عن الصحابة انهم سئلوا النبى صلى الله عليه و آله و سلم ما العلة ان الظهر و المغرب و لم اسر فى بعض و جهر فى بعض ما سمعنا و انما لم يكن ذلك Ya'ni "Sahâbeden aslâ sâdır oldu mu, yâhud Nebî (s.a.v.) hazretlerine öğle ve akşam namazlarının illeti nedir? [Niçin] ba'zısında sırran ve ba'zısında cehran okunur? diye sordukları işitildi mi? Biz işitmedik ve bu vâki' olmadı."

عقده را بگشاده گیر ای منتهی　　　عقدهٔ سختست بر کیسه تهی

560. *Ey müntehî, ukdeyi açılmış tut, boş kese üzerine sıkı bir düğümdür!*
[560]

"Müntehî"den murâd, ulûm-i resmiyye derslerini okuyup bitirmiş ve icâzet almış olan kimsedir. "Ey müntehî olan âlim-i zâhirî, ulûm-ı resmiyye mesâilinin ukdeleri ve düğümleri açılmış farz et de kalbini bunlarla meşgûl etme! Bu ukdeler boş kese üzerine bağlanmış olan sıkı düğümdür ve kör düğümdür."

در گشاد عقده ها گشتی تو پیر　　　عقدهٔ چندی دگر بگشاده گیر

561. *Düğümleri açmada sen ihtiyar oldun. Dîğer birkaç ukdeyi de açılmış tut!*

Birtakım ulûm-ı zâhiriyye mesâilinin düğümlerini açmakta ve müşkilleri halletmekte ömrünü sarf edip artık ihtiyar oldun. Henüz halledilmemiş olan bu nevi'den olan birkaç ukdeyi ve müşkili de açılmış ve halledilmiş farz et!

عقدهٔ کان بر گلوی ماست سخت　　　که بدانی که خسی یا نیك بخت

562. *Bir düğüm ki, o bizim boğazımızın üzerinde sıkıdır. Budur ki, bilesin ki denî misin, yâhud tâli'li misin?*

"Düğüm"den murâd, meçhul olan mes'eledir. "Has"den murâd, şakî ve "nîk-baht"dan murâd, saîddir. Ya'ni, "Bizim boğazımızın üzerinde olup bizim cemî-i ahvâlimize hâkim olan ve sıkı bir düğüm ve mes'ele-i meçhûle vardır. O da budur ki, ezelde senin ayn-ı sâbiten şekāveti mi yoksa saâdeti mi taleb etti?" İşte sence halledilip bilinecek mes'ele budur. Zîrâ hâtimen, fâtihan üzerine olur.

حل این اشکال کن گر آدمی　　　خرج این دم کن اگر آدم دمی

563. *Eğer adam isen bu işkâli hallet! Eğer âdem nefesli isen bu nefesi harc et!*

Ya'ni, eğer âdem isen saîd misin yoksa şakî misin bu müşkili hallet! Eğer âdem nefesli isen nefesini ve sözlerini ulûm-ı zâhiriyyenin hayât-ı dünyeviyye ile kāim olan boş ukdelerini ve müşkillerini hall için sarfetme de insana mahsûs olan bu nefesi hayât-ı uhreviyyene lâzım olan ulûma sarf et!

حد اعیان و عرض دانسته گیر حد خود را دان که نبود زین گزیر

564. *A'yânın ve arazın haddini bilmiş tut! Kendi haddini bil, bundan çâre olmaz!*

"Hadd", mantık ilmi ıstılâhında bir şeyin mâhiyetine delâlet eden sözdür ki, efrâdını câmi' ve ağyârını mâni' olan ta'rîfdir; ve "a'yân" kendi zâtıyla kāim olan şeydir ki, ona "cevâhir" dahi derler; ve "araz" kendi zâtıyla kāim olmayıp kıyâmı, bir cevherin vücûduna muhtaç olan şeydir. Ya'ni, "Ey sâlik, a'yânın, ya'ni cevherlerin ve arazın ta'rîflerini bilmek için ömrünü zâyi' etme! Bunları bilinmiş farz et, zîrâ bunları öğrenmek senin hayât-ı ebediyyen için lâzım bir şey değildir. Esâsen mantıkta ve ilm-i kelâmda bunların ta'rîfleri nâkıstır. Meselâ cevheri, "kendi zâtıyla kāim olan şeydir," diye ta'rîf ederler; ve arazı da, "kendi zâtıyla kāim olmayıp, kıyâmı bir cevherin vücûduna muhtaç olan şeye derler." Bu sûrette bir "cisim" cevher ve onun boyu ve eni ve derinliği araz olur. Halbuki cismi, kendisinde tûl ve arz ve umk olan şeydir diyerek arazlar ile ta'rîf ederler; ve bu arazlar bir yere toplandıkları vakit, "cisim" teşkîl ederler. Şu hâlde "cevher" dedikleri cisim, arazların hey'et-i mecmûası olur. Binâenaleyh cismin cevherliği nerede kalır? Böyle dipsiz ma'lûmât ile uğraşacağına kendi haddini ve ta'rîfini bil ki, bunu bilmek senin için çâresizdir ve zarûrîdir. Zîrâ من عرف نفسه فقد عرف ربه ya'ni "Nefsini bilen Rabbini bildi" buyrulmuştur. Binâenaleyh eğer kendi nefsinin haddini ve ta'rîfini bilirsen sana pek lâzım olan Rabbini bilmek fâidesi hâsıl olur.

چون بدانی حد خود زین گریز تا به بی‌حد در رسی ای خاك بیز

565. *Vaktâki kendi haddini bildin, bu hadden kaç! Ey toprak eleyici, nihâyet hadsize erişirsin.*

Vaktâki esbâbına teşebbüs edip kendi haddini ve nefsinin ta'rîfini bildin, artık bu a'yân ve arazın haddinden ve ta'rîfinden kaç! Zîrâ bu a'yân ve araz bu toprak kürenin müştemilâtındandır; ve bunların had ve ta'rîfiyle meşgûl olmak toprağı elemek kabîlindendir. Bunlardan vazgeçer ve kendi haddini bilirsen had ve ta'rîfi elfâza sığmayan Hakk'a erişirsin.

عمر در محمول و در موضوع رفت   بی‌بصیرت عمر در مسموع رفت

566. *Ömür mahmûlde ve mevzû'da gitti. Basîretsiz ömür mesmû'da gitti.*

"Mahmûl" ve "mevzû'", ilm-i mantık ıstılâhâtındandır. Mantıkçılar bir cümledeki mahkûmun-aleyhe "mevzû'", ve nahivciler "mübtedâ" derler. Ve mahkûmun-bihe mantıkçılar "mahmûl" ve nahivciler "haber" tesmiye ederler. Meselâ "Zeyd âkıldir" cümlesinde "Zeyd", mevzû' ve mübtedâ ve "âkıldir" mahmûl ve haberdir. "Mesmû'"dan murâd, mantık ulemâsından bir mes'elede, filânın mezhebi budur ve filânın mezhebi de şudur diye vâki' olan rivâyât-ı mesmûa ve menkûledir. Ya'ni, "Ey âlim-i zâhirî, ömrün ilm-i mantığın mahmûlünde ve mevzû'unda geçti. Basîretsiz olarak ömrün rivâyât ve menkûlâtı işitmekle ve dinlemekle geçti."

هر دلیلی بی‌نتیجه و بی‌اثر   باطل آمد در نتیجهٔ خود نگر

567. *Her bir delîl netîcesiz ve esersiz bâtıl geldi, kendi netîcene bak!*

Ya'ni bu âlem-i fânînin ahkâm ve ahvâline âit olan delâili-i mantıkıyyeden her biri bu âlemin kendi gibi fânî olduğundan netîcesiz ve esersizdir ve bâtıl ve fâidesizdir, sen kendi netîcene bak! Nesin, saîd misin yoksa şakî misin?

جز به مصنوعی ندیدی صانعی   بر قیاس اقترانی قانعی

568. *O Sâni-i azîmi bir mevzû'dan gayrı ile görmedin. Kıyâs-ı iktirânî üzere kāni'sin.*

İlm-i mantık ıstılâhında kıyâs iki kısımdır. Birisi "iktirânî" dîğeri "istisnâî"dir. "Kıyâs-ı iktirânî" odur ki, kendisinde netîcenin aynı veyâ aksi bilfiil zikredilmiş olmaz. Meselâ "Âlem masnû'dur ve her bir masnû'un bir sânii vardır, öyleyse âlemin sâni'i vardır" delîli, bir kıyâs-ı iktirânîdir. Ve "kıyâs-ı istisnâî"de netîcenin aynı veyâ aksi bilfiil mezkûrdur. Meselâ "Eğer bir sâni' mevcûd olursa, masnû' mevcûd olur. Âlem ise masnû'dur, öyleyse âlemin sâni'i vardır". Delîlin bu şeklinde "eğer" edât-ı istisnâsı olduğu için "kıyâs-ı istisnâî" demişlerdir.

İmdi bu iki delîlde dahi ulemâ-i zâhir sâni'in vücûdunu, masnû'un vücûdunu görmeksizin bilemezler. Onlar müessir olan Hakk'ın varlığını isbât için esere muhtaçtırlar. Eğer masnû'un vücûdunu görmeseler böyle bir kıyâs-ı iktirânî tertîb edip sâni'in vücûdunu isbât edemezlerdi. Binâenaleyh onların na-

zarları evvel emirde eşyâyadır, Hakk'a değildir. Evvelâ eşyâyı görürler, ondan sonra da Hakk'ı görürler.

می‌فزاید در وسایط فلسفی　　　　از دلائل باز بر عکسش صفی

569. *Felsefî, vesâitta delâilden ziyâde eder. Safî ise, onun aksi üzeredir.*

"Felsefî"den murâd, ilm-i kelâm ve ilm-i mantık erbâbıdır. Zîrâ ulemâ-i ehl-i sünnet felsefiyyâtı dörde taksîm edip hesâb, hendese ve mantık ve ilm-i kelâmdır demişler; ve hesâb ve hendeseyi mubâh ve ilm-i kelâm ile mantığı mezmûm ve harâm bilmişlerdir. *İhyâu'l-Ulûm*'da ve *Şir'a*'da ve *Mişkât*'ta böyle zikrolunur. Şu hâlde muâmelât-ı dünyeviyyenin tanzîmine hâdim olan riyâziyâtın tahsîli muvâfıktır; ve ilm-i kelâm ve mantık ile idrâk-i hakāik mümkin olmadığı için ulemâ-i İslâm onu boş bir meşgale addetmişlerdir. Nitekim *Gülşen-i Râz* şerhinde Lâhicî şöyle buyurur: "Hükemâ ve mütekellimînin i'tikādları vech ile tarîk-ı istidlâl ile idrâk-i hakāik pek güçtür; ve zât ve sıfât-ı müteâliye-i ilâhiyyenin ma'rifeti bu tarîkla mümteni'dir. Bizim birliğimize vukūf emr-i tasavvurî veyâ tasdîkî ile bize hâsıl olmayınca vech-i ekmel üzere o emri tahsîl etmek isteriz. Bu sûrette zihin elbette matlûbunu bulmak için kendisinde mahzûn ve mektûm olan ma'lûmât cânibine müteharrik olur; ve bir ma'lûmdan dîğer ma'lûma geçer. Ve o ma'lûmâta "mebâdî" tesmiye olunmuştur; Ve ondan sonra zihin o mebâdîde dîğer bir hareket daha yapar ve o mebâdîyi o matlûb olan meçhûlü bilmeğe müeddî olacak tertîb-i hâs ile müretteb kılar; ve o tertîb-i hâs matlûba teveccühü ve zihnin bağlardan tecerrüdünü ve aklın ma'kūlât tarafına hiddet-i nazarını müstelzimdir. Bu cisimler ile berâber zâtiyyât ve arazıyât arasını lâyıkı vech ile tefrîk etmek lâzım gelir. Yoksa hakāik mahfî kalır. Nihâyetsiz zahmetten sonra ekseriyâ idrâk-i hakāik-ı eşyâ avârız ve havâss sebebiyle mümkin olmaz; ve sıfât-ı tenzîhiyye ve selbiyye ile Hak Teâlâ'nın ma'rifeti tahsîl olunamaz. Ve bu nevi' ilim, hayâl ve vehmin şükûk ve şübühâtından hâlî olmaz; ve bu tarîkdan hakāyıka tamâmen ıttılâ' müteazzirdir; ve tahsîl-i ma'rifet-i hakîkî tasfiye ve tecliye-i kulûb tarîkının gayrı ile hâsıl olmaz. Tasfiye ise mâsivallâhın nefyine mevkūfdur. Zîrâ nukūş-i ağyâr, zikir ve fikir ile gönül levhinden silinmedikçe tevhîd-i hakîkî rakamı onun üzerine yazılmaz. Medlûlü edille ve berâhîn ile isbâttan ibâret olan istidlâl tarîkı, tarîk-ı tasavvu[f] hilâfıdır. Zîrâ delîl sâhibinin nezdinde delîl, medlûlü mûzihdir. Halbuki ârifin indinde delîl, medlûlün hicâbıdır. Binâena-

leyh delîli ne kadar çok ibrâz ederlerse medlûl o kadar mahfî kalır; ve hakîkatte kemâl-i tevhîd, gayriyetin nefyindedir. Çünkü كمال التوحيد نفى الصفات عنه ya'ni "Tevhîdin kemâli O'ndan sıfâtın nefyidir" denilmiştir. Ve âlimin delîli olan şey ârifin medlûlüdür; ve mahcûbun hicâb-ı dîdesi olan şey, erbâb-ı şühûd nezdinde cemâl-i mahcûbun âyînesidir."

İmdi bu îzâhâttan anlaşıldığı üzere felsefî, ya'ni ilm-i mantık ve ilm-i kelâm ulemâsı Hakk'ın varlığını isbât etmek husûsunda kendisiyle Hak arasına delillerden vâsıtalar koyup hicâbını arttırır. Velâkin erbâb-ı tasfiye ise bu vesâiti bırakıp keşif ve şühûd tarîkıyle giderler.

این گریزد از دلیل و از حجیب　　　از پی مدلول سر برده به جیب

570. *Bu, delîlden ve hicâbdan kaçar. Medlûl için başını yakasına götürmüştür.*
[570]

"Bu kalbi Hakk'ın gayrından sâf olan safî delilden ve kıyâsât-ı mantıkıyyeden kaçar. Delîl ile isbât etmek istedikleri medlûl ya'ni zât-ı pâk-i Hak için başını yakasına çeker ve O'nun tecellîsi için usûlü dâiresinde murâkabede bulunur." "Hicîb", hicâb kelimesinin imâle olunmuşudur. "Ser bürden be-cîb" bilkülliye zât-ı Hakk'a müteveccih olup O'nun tecellîsine murâkıb olmaktan kinâyedir. Zîrâ delâil-i akliyye mûcib-i hicâbdır. Medlûle îsâl etmez. Çünkü delîl-i aklî, vücûdda sâni' masnû'un gayrı olduğuna hükmeder. Binâenaleyh bu deliller Hak yolunun hicâbıdır.

گر دخان او را دلیل آتشست　　　بی‌دخان ما را در آن آتش خوشست

571. *Gerçi duman onun için ateşin delîlidir. Bizim için dumansız o ateşte olmak hoştur.*

"Duman"dan murâd, masnûât-ı kesîfedir. "Ateş"ten murâd, Sâni'-i Hakîm olan zât-ı Hak'tır. Gerçi duman ateşin vücûduna delâlet ettiği gibi bu masnûât-ı kesîfe dahi Sâni'-i Hakîm olan Hak Teâlâ hazretlerinin vücûd-ı latîfine delîldir. Fakat kesîf olan duman sâf olan ateşin müşâhedesine mâni' bir hicâb olduğu gibi, bu masnûât-ı kesîfe dahi zât-ı Hakk'ın cemâl-i bâ-kemâline perde ve hicâbdır. Binâenaleyh eserden müessire intikâl edenlerin îmânı delîle müstenid olan îmân-ı gaybdır. Bu îmân, hukemânın ve ehl-i zâhirin ve avâm-ı mü'minînin îmânıdır. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (Bakara, 2/3) "Şunlar ki gaybe îmân ettiler" âyet-i kerîmesi mûcibince avâm bu îmân ile mükellefdir. Ehl-i tasfiye ise فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Ne tarafa teveccüh ederseniz Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesi mûcibince îmân-ı ıyânî ile mü-

kellefdir. Böyle olunca ehl-i tasfiye için masnûât perdelerini kaldırıp tecellî-i zât ateşi içinde mahv-i vücûd etmek hoştur. Nitekim I. cildin 1792 numaralı beyt-i şerîfinde bu ma'nâ şöyle buyrulmuş idi:

هر که محراب نمازش گشت عین　　　سوی ایمان رفتنش میدان تو شین

"Ya'ni her kim ki onun namazının mihrâbı ayn oldu, onun îmân tarafına gitmesini ayıp bil."

Bu beyt hakkındaki îzâhât orada geçti. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretlerinin *Fusûsu'l-Hikem*'de "Âleme nazar etmeksizin Sâni'e ilim mümkin değildir!" buyurmaları evvelki ma'nâya göredir.

خاصه این آتش که از قرب و ولا　　　از دخان نزدیکتر آمد بما

572. *Husûsiyle bu ateş ki kurb ve vilâ cihetindendir, bize dumandan daha yakındır.*

Husûsiyle bu zât-ı latîf-i Hak öyle bir zât-ı celîledir ki, yakınlık ve muhabbet cihetinden bize bu eşyâ-yı kesîfeden ve masnûât-ı muhtelifeden daha yakındır. Nitekim âyet-i kerîmede وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni "Biz ona şah damarından daha yakınız" buyrulur. Binâenaleyh zât-ı Hakk'ı eşyâdan bir şey ve masnûâttan bir masnû' olan kendi vücûdunun hâricinde aramak ve onu isbât için birtakım deliller îrâd etmek yakında olan bir şeyi uzaklarda aramak gibi bir gaflet olur. İnsanın en büyük hicâbı kendi vücûd-ı mevhûmunu isbât etmektir. Kendi vücûd-ı vehmîsinden kurtulduğu vakit nazarında Hakk'ın vücûdundan başka kalmaz. Nitekim III. cildin 4500 numaralı beyt-i şerîfinde şöyle buyrulmuş idi.

قرب نه بالا نه پستی رفتنست　　　قرب حق از حبس هستی رستنست

"Kurb, ne yukarı ne aşağı gitmektir, kurb, varlık hapsinden kurtulmaktır".

Hükemâ ve ulemâ-i zâhir eşyânın vücûdunu nefsü'l-emrde mevcûd gördüklerinden kurb ve ihâta-i zâtîyi kabûl edemezler. Çünkü onların i'tikādına göre iki vücûd vardır. Birisi Hakk'ın, dîğeri halkın vücûdudur. Eğer kurb-i zâtîyi kabûl etseler, hulûl ve ittihâd lâzım gelir. Halbuki ehl-i hakîkat nazarında iki vücûd yoktur ki hulûl ve ittihâd lâzım gelsin! Hz. Pîr efendimiz bu kurbün hâlini akla takrîb için IV. cildin 3671 numaralı beytinde şöyle buyurmuşlar idi:

قرب بی چونست عقلت را بتو　　　نیست چپ و راست و پس یا پیش رو

"Senin aklının sana keyfiyetsiz olan kurbü vardır. Solda ve sağda ve arkada veyâ yüz önünde değildir."

پس سیه کاری بود رفتن ز جان　　　بهر تخییلات جان سوی دُخان

573. *İmdi canın tahyîlâtından dolayı candan duman tarafına gitmek siyehkârlık olur.*

"Tahyîl", bir adama sû'-i zan etmek, bir adamın sîmâsından hayır ve kerem ve necâbet teferrüs ve iz'ân etmek; ve bir şeyden zarar endîşesiyle havf ve ihtirâz etmek ma'nâlarınadır (*Kāmûs*). Burada üçüncü ma'nâ münasîbdir. Birinci mısrâ'daki "cân"dan murâd, zât-ı Hak, ikinci mısrâ'daki "cân"dan murâd dahi rûh-i müdriktir. Ya'ni Hâlik ile mahlûkāt arasında gayriyyet-i mutlaka yoktur. Belki melhûz olan gayriyet i'tibârîdir; ve hakîkatte kurb ve ayniyet vardır. Bu eşyânın vücûd-ı Hakk'ın gayrı olması rûh-i müdrikin tahyîlâtı ve zarar gelir düşüncesiyle vâki' olan havfidir. Zîrâ rûhda hudûs damgası olduğundan onda gayriyet zevki vardır. Binâenaleyh canın bu tahyîlâtından dolayı vücûd-i masnûât ve mahlûkātı zât-ı Hakk'ın vücûdunun ve varlığının gayri görüp bu eşyâda Hakk'ı müşâhede etmekten kaçmak siyehkârlık ve kabâhat olur.

در بیان قول رسول علیه السلام لاَ رَهْبَانِيَّةَ فِى الْاِسْلاَم

Resûl (a.s.)ın لاَ رَهْبَانِيَّةَ فِى الْاِسْلاَم Ya'ni "İslâm'da râhiblere mensûb amel yoktur" kavlinin beyânındadır

بر مکَن پر را و دل بر کن از او　　　ز آنکه شرط این جهاد آمد عدو

574. *Kanadı koparma ve gönlünü ondan kopar! Zîrâ ki bu cihâdın şartı adüvv geldi.*

"Kanad"dan murâd, müzeyyenât-ı dünyeviyyedir ki, bu müzeyyenât Âl-i İmrân sûresinde vâki' زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ

وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (Âl-i İmrân, 3/14) ya'ni "Kadın ve evlâd ve kantarlar ile altın ve gümüş ve hünerli ve nişanlı atlar ve hayvânât-ı ehliyye ve ekin isteklerinin muhabbeti nâs için tezyîn olundu. Bunlar hayât-ı dünyâ metâıdır" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulmuştur. Bu bâbdaki îzâhât I. cildin 2463 numaralı beyt-i şerîfinden i'tibâren geçen beyitlerde mezkûrdur. Ya'ni, bu müzeyyenât ve tecemmülât-ı dünyeviyyeden her biri tâvusun süslü kanadı mesâbesindedir. Bunlardan tecerrüd etme! Zîrâ hayât-ı dünyeviyyenin ta'tîli münâsib değildir. Belki kalbini bunların muhabbetinden kopar! Nitekim I. cildin 997 numaralı beyt-i şerîfinde:

چیست دنیا از خدا غافل بدن　　　نی قماش و نقره و فرزند و زن

Ya'ni "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır. Metâ' ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir" buyrulmuş idi. Hak yolunun âşıklarına bunları atmak değil, bunların muhabbetini kalbinden atmak lâzımdır; ve bunların muhabbetini kalbinden atmak için dahi mücâhede lâzımdır; ve mücâhede ancak bu gibi müzeyyenâtın vücûduyla olur. Zîrâ bu müzeyyenâtın muhabbeti rûhu öldüren düşmandır. Binâenaleyh düşmana karşı mücâhede îcâb eder. Zîrâ ki bu cihâdın şartı düşmanın vücûdudur.

چون عدو نبود جهاد آمد محال　　　شهوتت نبود نباشد امتثال

575. *Düşman olmadığı vakit cihâd muhâl geldi. Şehvetin olmasa imtisâl olmaz.*

Ya'ni, "Karşında düşman olmadığı vakit cihâd ve muhârebenin imkânı olmaz; ve kezâ istek ve arzû olmasa emre imtisâlin ma'nâsı kalmaz." Meselâ bir kimseye, toprak yeme! [diye] emr olunmaz. Zîrâ insanda toprak yemeye meyil ve arzû yoktur. Fakat, zinâ etme ve şarap içme! diye emrolunur. Çünkü bunlar nefse hoş gelir. Bunun gibi insanın müzeyyenât-ı dünyeviyyeye meyil ve muhabbeti vardır. Binâenaleyh ey sâlik, nefsine hoş gelen bu şeylerin muhabbetini kalbinden çıkar ve bu husûsta nefsin ile mücâhede et, diye emrolunur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 41. faslında cenâb-ı Pîr şöyle buyururlar: "İnsanın râğıb olmadığı şeyden nehy olunması sahîh olmaz. Taş yeme, diken yeme! demek sahîh değildir; ve eğer denilirse buna nehy tesmiye olunmaz."

صبر نبود چون نباشد میل تو　　　خصم چون نبود چه حاجت خیل تو

576. *Senin meylin olmazsa sabr olmaz. Hasım olmadığı vakit senin hayline ne hâcet vardır!*

"Hayl", burada "atlı cemâat" ma'nâsınadır. Ya'ni, ey sâlik, senin nefsinin meyli ve arzûsu olmayan şeye karşı sabrın ma'nâsı olmaz. Meselâ susamış olan bir adam su içmemek için sabrettim derse doğru olur. Bu sözü susamamış bir adam söylerse soğuk ve ma'nâsız bir söz olur; ve kezâ düşman olmadığı vakit süvârî askerinin sevkine ihtiyaç olmaz.

هین مکن خود را خَصِی رُهْبان مشو زآنکه عفت هست شهوت را گرو

577. *Sakın kendini hasiyy yapma, ruhbân olma! Zîrâ ki iffet şehvete merhûndur.*

"Hasiyy", husyeleri çıkarılmış kimseye derler, "hadım" demek olur. "Ruhbân", "râhib"in cem'idir ve "râhib", hıristiyanların âbidleri ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey sâlik, Hakk'a ibâdet edeceğim ve şehvetten ictinâb edeceğim diye kendini hadım yapma ve râhibler gibi olma! Zîrâ ki Hakk'ın makbûlü olan sıfat-ı iffet şehvetin vücûduna bağlıdır. Şehveti olmayan bir kimsenin iffeti mevzû'-i bahs olamaz." Ma'lûm olsun ki, sıfât-ı nefsâniyyeden her birinin ifrâtı ve tefrîtı ve i'tidâli vardır. İfrâtı ve tefrîti mezmûm ve i'tidâli makbûldür. Meselâ gazab sıfatının ifrâtı tehevvür ve i'tidâli şecâat ve tefrîti cübn ve korkaklıktır; ve kezâ şehvetin ifrâtı, şereh ve azgınlık ve i'tidâli, iffet ve tefrîti, humûd ya'ni şehvetsizliktir. Bunun için cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 21. faslında "Hak Teâlâ azze ve celle ince bir yolu Peygamber'e gizlice gösterdi. O da nedir? Cevirlerini çekmek ve onların muhâlâtını dinlemek ve onun üzerine sa'y etmek ve kendini mühezzeb kılmak için kadın almaktır" buyururlar.

بی‌هوا نهی از هوا ممکن نبود غازیئ بر مردگان نتوان نمود

578. *Hevâdan hevâsız nehiy mümkin olmadı. Ölülere gâzîlik göstermek mümkin değildir.*

Ya'ni, nefsin hevâsı olmasa idi onu hevâdan nehyetmek mümkin olmazdı. Zîrâ vücûdu sâbit olmayan bir şeyi nefyetmek abestir. Nitekim hareketten ârî ve mukâbeleden âciz olan ölülere karşı gazâ ve mücâhede etmek mümkin olmaz.

أَنْفِقُوا گفتست پس کسبی بکن زآنکه نبود خرج بی‌دخل کهن

579. *"Enfikū!" buyurdu. Binâenaleyh bir kesb et, zîrâ ki eski îrâdsız masraf olmaz.*

Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de "Enfikū!" ya'ni "İnfâk ediniz!" buyurdu. İnfâk ise mevcûd olan bir maldan olur; ve mal ise kazanılmak sûretiyle elde edilir. Zîrâ ki evvelce elde bir îrâd olmaksızın harc ve infâk mümkin olmaz. "Enfikū!" emrini mübelliğ olan âyât-ı kur'âniyye müteaddiddir. Ezcümle sûre-i Bakara'da buyrulur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ (Bakara, 2/254) Ya'ni "Ey mü'minler, kendisinde bey' ve dostluk ve şefâat olmayan kıyâmet günü gelmezden evvel size rızk olarak verdiğimiz şeyden infâk ediniz!"

گر چه آورد أَنْفِقُوا را مطلق او تو بخوان که اکسبوا ثم انفقوا

580. *O gerçi "Enfikū!"yu mutlak getirdi. Sen "İksibû sümme enfikū!" oku!*
[580]

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ (Bakara, 2/195) ya'ni "Allah yolunda infâk ediniz!" âyet-i kerîmesinde "İnfâk ediniz!" emrini mutlak olarak teblîğ buyurdu. Fakat infâk, mevcûd olan maldan olacağından bu emrin altında "İksibû!" ya'ni "Kazanınız!" emri müstetirdir. Binâenaleyh sen bu âyeti okurken "İksibû sümme enfikū!" ya'ni "Kazanınız, sonra infâk ediniz!" ma'nâsıyla oku!

همچنان که شاه فرمود اصْبِروا رغبتی باید کز آن تابی تو رو

581. *Yine öyledir ki, şâh "Isbirû!" buyurdu. Bir rağbet lâzımdır ki, ondan yüz çeviresin!*

Hak Teâlâ hazretleri yine öylece sûre-i Âl-i İmrân'da "Isbirû!", ya'ni "Sabrediniz!" (Âl-i İmrân, 3/200) buyurdu. Sabredeceğin şeye karşı kalbinde bir rağbet ve muhabbet lâzımdır ki, onun üzerine doğru gitmekten nefsini habsedesin. Zîrâ, taş yeme, sabret! denemez. Çünkü kimsenin taşı yemeğe rağbeti yoktur. Fakat susamış olan kimseye, su içme sabret! denebilir.

پس كُلُوا از بهر دام شهوتست بعد از آن لا تُسْرِفُوا آن عفتست

582. *İmdi, "Külû!" şehvet tuzağından dolayıdır. Ondan sonra "Lâ tüsrifû!" o, iffettir.*

Ya'ni, "Külû!" "Yeyiniz!" (A'râf, 7/31) emri şehvet tuzağından, ya'ni beşerin cismi yemeğe muhtaç olup ona rağbet ettiğinden dolayıdır. Ondan sonra "Lâ tüsrifû!" "İsrâf etmeyiniz!" (A'râf, 7/31) emri de o iffettir. Ya'ni yemek husûsunda i'tidâli muhâfaza içindir; ve yemenin bir hadd-i meşrû'unu ta'yîndir. Zîrâ hadd-i i'tidâlden fazla yemek ifrât ve tebzîrdir. Hiç yemeyip muhtaç

iken nefsin hakkını vermemek zulümdür ve tefrîtdir; ve vasat derecesi i'tidâl ve iffettir.

چونکه محمولٌ بهِ نبود لَدَيْه   نيست ممكن بود محمولٌ عَلَيه

583. *Mâdemki onun indinde mahmûlün-bih olmaya, mahmûlün-aleyhin vücûdu mümkin değildir.*

Burada mahmûlün-bih ile mahmûlün-aleyh yukarılarda îzâh olunan ilm-i mantık ıstılâhâtından değildirler. Matlûb olan ma'nâ-yı lügavîleridir. "Mahmûlün-aleyh", hammâl ve mahmûlün-bih, yük demek olur. "Ledeyhi"deki zamîr mahmûlün-aleyh olan kimseye râci' olup takaddüm etmiştir. Ya'ni, hamalın indinde yük olmazsa o hamalın vücûduna hâcet kalmaz. Mâdemki ortada yük vardır, hamala da ihtiyaç tabîîdir; ve yük hamalın vücûdunu müstelzimdir. Bunun gibi infâk, kesbi ve sabır, rağbeti müstelzimdir. Binâenaleyh yük olmayan yerde hamal ve kesb olmayan yerde infâk ve rağbet olmayan yerde dahi sabra ihtiyaç kalmaz.

چونکه رنج صبر نبود مر ترا   شرط نبود پس فرو ناید جزا

584. *Mâdemki senin için sabr renci olmaya, şart mevcûd olmaz. Binâenaleyh cezâ nüzûl etmez.*

Ya'ni, ey sâlik, sende nefsinin rağbet ettiği şeye karşı sabretmek zahmeti ve meşekkati olmazsa, ecir ve sevâba nâil olmanın şartı bulunmamış olur. Bu sûrette sana ecir ve sevâb dahi verilmez. Meselâ şer'an harâm olan şaraba rağbeti ve iştihâsı olan bir kimse mi'desinin hasta olmasından dolayı, doktorların tavsiyesi ve men'i üzerine şarâb içmese, ona sabır denmez. Zîrâ sıhhatine olan rağbeti şarâba olan rağbetini kesr etmiştir. Bittabi' bunun ecri ve sevâbı olmaz.

حبذا آن شرط و شادا آن جزا   آن جزای دل نواز جان فزا

585. *O şart ne güzeldir ve o cezâ, gönül okşayıcı, can artıran o cezâ ne hoştur!*

"Şâdâ"daki elif, elif-i taaccübdür, "ne kadar hoş!" demektir. Ya'ni, o nefsinin rağbet ettiği şeylere karşı olan sabretmek şartı ne güzel şarttır; ve o şartın tahakkuku indinde gönül okşayıcı ve rûhun kuvvetini arttırıcı olan o cezâ ve ecir ve sevâb ne kadar hoştur!

در بيان آنكه ثواب عمل عاشق از حق هم حق است

Onun beyânındadır ki, âşıkın amelinin Hak cânibinden sevâbı dahi Hak'tır

عاشقان را شادمانى و غم اوست دست مزد و اجرت خدمت هم اوست

586. *Âşıkların şâdımanlığı ve gamı O'dur. El kirâsı ve hizmet ücreti dahi O'dur.*

Ya'ni, a'bd nefsinin murâdını Hakk'ın murâdına fedâ ettiği vakit onun mukābilinde bir sevâba ve ecre nâil olur. Ebrâr ve ahyârın amellerinin cezâsı cennetin ni'metleridir. Fakat âşıkların sevâbı ve ecri ise Hakk'ın vechidir. Zîrâ âşıkların maksûdu ma'şûk-ı hakîkî olan Hak'tır. Binâenaleyh âşıkların sürûru ve gamı Hak'tır ve onların el kirâsı ve hizmet ücreti, ya'ni amellerinin sevâbı dahi Hakk'ın vech-i pâkidir.

غير معشوق ار تماشايى بود عشق نبود هرزه سودايى بود

587. *Eğer ma'şûkun gayrı bir temâşâ olsa, aşk olmaz. Bir boş sevdâya mensûb olur.*

Ma'lûm olsun ki, âbidler ve zâhidler âhiretin tâlibleridir. Kendi nefislerinin hazzıyla Hak'tan hicâbdadırlar. Zîrâ cennet hazz-ı nefs makāmıdır. Nitekim âyet-i kerîmede وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ (Zuhruf, 43/71) ya'ni "Cennette sizin için nefsin iştihâ ettiği ve gözlerin telezzüz ettiği şey vardır" buyrulur. İmdi bunlar, zât-ı Hakk'ın gayrı olan suver-i cinâniyyenin temâşâsıyla mütelezziz olduklarından ehl-i aşk değildirler. Bu temâşâ bir boş hayâl ve sevdâya mensûb olur. Binâenaleyh âşıkların temâşâsı her mevtında vech-i Hak'tır, O'nun gayrı değildir.

عشق آن شعله ست كو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقى جمله سوخت

588. *Aşk o şu'ledir ki o parladığı vakit, her ne ki bâkî olan ma'şûkun gayrıdır, hep yaktı.*

Aşk, muhabbetin ifrâtıdır ve bu ifrât-ı muhabbet hakkında ehlullâh العشق نار الله اذا وقع فی قلب العبد یحرق غیر الله ya'ni "Aşk Allah'ın ateşidir, abdin kalbine düştüğü vakit Allah'ın gayrını yakar" demişlerdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde bu ibâreyi nazma getirmişlerdir. Bu sebeble cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) hazretlerinin tarîk-ı âlîleri, tarîk-ı aşktır. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar. Beyt:

اله را که شناسد کسی که رست ز لا   ز لا که رست بگو عاشق بلا دیده

"Allah'ı kim tanır? Lâ'dan kurtulan kimse tanır. Lâ'dan kim kurtuldu? Bilâ-dîde olan âşık, de!"

تیغ لا در قتل غیر حق براند   در نگر ز آن پس که بعد لا چه ماند

589. *"Lâ" kılıcı Hakk'ın gayrinin katlinde sürdü. Ondan sonra bak ki lâ'dan sonra ne kaldı?*

Ya'ni, âşık "lâ ilâhe" kılıncını Allah'ın gayrı olan eşyâya karşı salladı. Bu kılıncı salladıktan sonra bak ki, "lâ ilâhe"den sonra ne kaldı?

ماند إلّا اللّهُ باقی جمله رفت   شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

590. *"İllallah" bâkî kaldı, hep gitti. Âferin ey ortaklık yakıcı olan kavî aşk!*
[590]

Birinci mısrâ' yukarıdaki suâlin cevâbıdır. Ya'ni, âşıkın "lâ ilâhe" kelimesini zâhiren ve bâtınen söylemesinden sonra onun nazarında ne kaldı? "İllallah" kelimesi kaldı. Nazarında bütün keserât gitti. Ma'lûmdur ki, "lâ ilâhe illallah" kelimesinin zikrinde maksûd olan şey lafız değildir, onun ma'nâsıdır. Âşık "lâ ilâhe" ile kalb-i beşerde mutasarrıf olan mâsivânın vücûdât-ı mevhûmesini ve onların muhabbetini nefy eder; ve "illallah" ile Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsini ve onun muhabbetini isbât eder. Binâenaleyh Hak âşığının tevhîdi vücûdda şirk yakıcı olan bir tevhîd olur. Velâkin bir kimse nefsü'l-emrde mâsivânın sübût-ı vücûduna i'tikād ettiği hâlde lisânen "lâ ilâhe" dese onun bu kavli i'tikādına muhâlif olur. Zîrâ i'tikādında nefyetmediği şeyi lisânen nefyediyor; ve bu nefy-i kâzibden sonra "illallah" kelimesiyle onun lisânen Hakk'ın vücûdunu isbât etmesi, iki vücûdun isbâtını intâc ettiğinden bu kimse şirk-i hafîde kalmış olur. İşte ehl-i zâhirin tevhîdi bu kadar!

خود هم او بود اولین و آخرین   شرك جز از دیدهٔ احول مبین

591. *Muhakkak evvelîn ve âhirîn dahi O'dur. Şirki, şaşının gözünden gayrı görme!*

Ma'lûm olsun ki, varlık asla tahdîd ve ta'dîd olunamayan bir mefhûm-ı küllî olup onun ilerisi adem-i mahzdır; ve ademin aslâ sâhası yoktur. Eğer olsa vücûd olurdu. Adem ancak vücûdun mukābili olarak zihinde tahayyül olunan bir ma'nâdır. Vücûd bir nûr-i muhîtdir. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, vücûd dahi kendi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. Meşhûd olan eşyâda en evvel nazara çarpan varlıktır. Her şey "var"dan var olur. Yoktan hiçbir şey çıkmaz. Binâenaleyh eşyâda varın varlığından başka hiçbir şey yoktur. Bu ma'nâ[-yı] vahdet-i vücûddur. Fakat bu vahdet-i vücûd mes'elesi gāyet nâzik ve gāmız bir mes'ele olduğundan her ferdin havsala-i idrâki onu ihâta edemez. Binâenaleyh kimi anlayamadığı için inkâr eder ve kimi anladığını zannedip küfür ve ilhâd derekesine sukūt eder. Erbâb-ı isti'dâdın istifâdesi için Hind şârihlerinden İmdâdullah ve Bahru'l-Ulûm hazarâtının şerhlerinde bu ma'nâ hakkında beyân buyrulan îzâhâtın tercümesini münâsib gördüm:

"Ma'lûm olsun ki cenâb-ı Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretlerinin tasrîh buyurdukları vech ile her ne kadar Hakk'ın gayrı olan eşyâ vâki'de mürtefi' olmaz ise de ârifin nazarından ve şühûdundan müntefî olur; ve bu makām, cem' ve fenâ makāmıdır. Vaktâki ârif, cem'den sonra tefrikaya erişir ve fenâdan bekāya gelir; bu keserât ve şuûnât, şuhûd-i vahdet ile onun meşhûdu olur. O ba'zan bu kesreti vücûd-ı Hak yapar ve Hakk'ı kesrette müşâhede eder; ve ba'zan bil'akis vahdette kesreti müşâhede eder; ve ba'zan her ikisini cem' eder; ve bilir ki bu kesret, kesret-i hakîkiyye değildir. Belki bu kesret ancak bir Vücûd'un şuûnâtıdır; ve gayr-ı Hak olan eşyâ gerçi meşhûddur, velâkin ârif bu gayr olan eşyâyı, vücûd-ı hakîkî-i Hak'ta zâhir olan zılâlden başka bir şey bilmez; ve mevcûdu ancak zât-ı Hak'tan ibâret görür ve işte nefy-i kesretin ma'nâsı budur. Makām-ı cem'de onun şuhûdundan müntefîdir ve hakîkatte ma'dûm olan eşyâ vücûd-ı Hak'ta zâhirdir. Yoksa kesret-i şuûnât vâki'de mürtefi' olmaz. Âbid ve ma'bûdun vâki'de kaldırılması küfür ve ilhâdı mûcib olur. Bu beyitlerin hulâsâsı budur ki, âşık kendi şühûdunda bu kesret-i şuûnâtı nefyetti ve onun şühûdunda Allah'ın gayrı kalmadı. Bu keserâtı makām-ı cem' ve fenâda böyle gördüğü gibi, cem'den sonra olan tefrika makāmında ve fenâdan sonra olan bekāda dahi böyle ma'dûm görür. Velâkin onların Allah'ın vücûdunda zâhir olduğunu müşâhede eder. Binâenaleyh bu şuûnat onun meşhûdunda ma'dûmdur; Allah'tan gayri mevcûd yoktur."

Bu îzâhâttan anlaşıldığı üzere bu âlem-i sûrette evvele ve âhire mensûb olanlar dahi Hakk'ın varlığından başka müstakil bir varlık ile zâhir olmuş değillerdir. Vücûdda ve varlıkta, eşyânın vücûdunu Hakk'ın vücûd-ı müstakılli

müvâcehesinde ayrı ve müstakil görmek şirk olur; ve şirk dahi akıl ve idrâk gözünün şaşılığından başka bir şey değildir.

ای عجب حسنی بود جز عکس آن   نیست تن را جنبشی از غیر جان

592. *Ey aceb onun aksinden gayrı bir hüsn olur mu? Tenin canın gayrından bir hareketi yoktur.*

Ya'ni, bu vücûd-i izâfî âleminde görülen güzellikler, O'nun güzelliklerinin aksinden başka bir şey değildir. Zîrâ vücûd-i izâfî cemâd âlemidir ve bir ayna mesâbesindedir; onda cemîl-i hakîkî olan Hakk'ın güzelliklerinin aksi görünür. Nitekim cemâd hükmünde olan cismin hareketi ancak candandır; fakat vücûdu iki gören şaşılar, vücûd-i izâfîde gördükleri güzellikleri onlardan bilirler.

آن تنی را که بود در جان خلل   خوش نگردد گر بگیری در عسل

593. *O bir ten ki canda halel ola, eğer onu bal içinde tutsan hoş olmaz.*

Ya'ni, canında kabz ve tefrika sebebiyle sıkıntı ve bozukluk olan kimse, onu bu suver-i dünyeviyyenin lezâizi içinde müstağrak kılsa letâfet bulmaz ve onun sıkıntısı gitmez. Nitekim ehl-i gafletin hâli meydandadır. Dünyânın her bir lezzetinden bıkıp usanır ve onun kalbi hiçbir şey ile ârâm ve râhat etmez. Fakat rûh-i izâfîden bîhaber bulunduğu için bu hâlin neden ileri geldiğini bilemez.

این کسی داندکه روزی زنده بود   از کف این جان جان جامی ربود

594. *Bunu bir kimse bilir ki, bir gün diri oldu. Bu canın cânının elinden bir kadeh kaptı.*

Bu hâli bir kimse bilir ve anlar ki, o kimseye rûh-i izâfînin sıfatları bir gün olsun münkeşif oldu ve o kimse bir günceğiz bu rûh-i izâfînin hükmü ile yaşadı ve onun rûh-i hayvânîsinin ahkâmı, bu rûhun hükmü altından zebûn oldu ve bu rûhun eli ile o rûhun rûhu olan Hakk'ın elinden aşk şarâbının bir kadehini kaptı.

وآنکه چشم او ندیدست آن رخان   پیش او جانست این تف دخان

595. *Ve o kimse ki, onun gözü o ruhları [=yanakları] görmemiştir, onun önünde bu dumanın harâreti candır.*

"Ruhlar" (رحان) dan murâd, rûh-i izâfînin iki tarafıdır ki, birisi âlem-i mülke diğeri âlem-i melekûta müteveccihtir; ve "duman" dan murâd, gıdâ vâsıtasıyla vücûdda peydâ olan buhardır. Ve "harâret"ten murâd dahi harâret-i garîziyyedir. Damarlarda deveran eden kan bu harâret vâsıtasıyle olur. Bu harâret söndüğü vakit ölüm hâli vâki' olur. Zîrâ rûh-i hayvânî ancak bu buharın tevlîd ettiği harârettir. Rûh-i hayvânînin kuvveti, vücûd-i unsurînin çocukluk ve gençlik ve ihtiyarlık devrelerinde mütehavvildir; fakat rûh-i izâfî sâbittir, aslâ istihâle kabûl etmez. İşte bu rûh-i izâfînin "yanaklar"ını ve yüzünü görmeyen kimsenin indinde, rûh ancak buhârın harâretinden ibâret olan rûh-i hayvânîdir ve onlara göre bu rûh ölüm ile söner. Bâkî kalıp âlem-i kesâfette deverân eden şey, ancak cismi teşkil eden anâsır-ı muhtelifedir. İşte rûh-i izâfîden bîhaber olan kimsenin bilişi bu kadardır.

چون ندید او عُمَرِ عبد العزیز پیش او عادل بود حَجّاج نیز

596. *Vaktâki o Ömer Abdülazîz'i görmedi, onun önünde Haccâc dahi âdil olur.*

Ömer ibn Abdülaziz Emevî hükümdarlarından bir âdil pâdişahın ism-i şerîfidir. Kemâl-i adâletinden dolayı halk ona "İkinci Ömer" derler idi. Hz. Şeyh-i Ekber onun rûhuna mülâkî olup görüşmüş ve zamânında kutbü'l-aktâb olduğunu beyân buyurmuştur. Ve Haccâc Yûsuf es-Sakafî ise, yine Emevî hükümdarları zamânında bir vâlî olup son derece zâlim idi. *Târih-i İslâm*'da haksız yere yetmiş bin kişiyi öldürdüğü rivâyet olunur. Bu zâlim mel'ûn, Peygamber'in evlâdından bulduklarını da şehîd etti.

Bu beyt-i şerîfte rûh-i izâfî pâdişâh-ı âdil olan Ömer b. Abdülaziz hazretlerine ve rûh-i hayvânî ise Haccâc-ı Zâlim'e teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "İyi olan rûh-i izâfîyi görmeyen kimse, fenâ olan rûh-i hayvânîyi iyi zanneder. Nitekim iyi ve âdil olan Ömer b. Abdülaziz hazretlerini görmeyen kimse, fenâ olan Haccâc'ı iyi ve âdil zanneder.

چون ندید او مار موسی را ثبات در حبال سحر پندارد حیات

597. *Vaktâki o Mûsâ'nın yılanının sebâtını görmedi, sihrin iplerinde hayat tevehhüm eder.*

Ya'ni, Mûsâ (a.s.)ın asâsı mûcize olarak yılan oldu ve sihirbazların yılan şeklinde harekete gelen iplerini yuttu ve sonra yine asâ oldu. Asânın yılanlıktaki sebâtını görmeyen câhil halk, Mûsâ (a.s.)ın bu yılanı gibi sihirbazla-

rın iplerinde de hayat var zannettiler ve asâ ile ipleri eser-i sihr olmak üzere telakkî ettiler.

مرغ کو نا خورده است آب زلال   اندر آب شوره دارد پر وبال

598. *Âb-ı zülâli içmemiş olan kuş, acı su içinde kanat tutar.*

Tatlı su gibi olan rûh-i izâfînin zevkinden bîbehre kalan kimse, acı su gibi olan rûh-i hayvânînin huzûzâtından mütelezziz olur.

جز بضد ضد را همی نتوان شناخت   چون ببیند زخم نشناست نواخت

599. *Zıddı zıddın gayrı ile anlamak mümkin olmaz. Vaktâki darbeyi görür, okşamayı tanır.*

Ya'ni, iyinin vücûdu fenânın vücûdu ile ve nûr zulmet ile ve adl zulm ile ve vefâ ve cefâ ile ve dayak okşamak ile inkişâf eder. Velhâsıl birbirine zıd olan haller yekdîğerinin farkını ızhâr ederler. Nitekim "cefâyı çekmeyen âşık safânın kadrini bilmez" demişlerdir.

لا جرم دنیا مقدم آمدست   تا بدانی قدر اقلیم الست

600. *Elest iklîminin kadrini bilmek için şübhesiz dünyâ mukaddem gelmiştir.*
[600]

Ma'lûm olsun ki, dünyânın mukaddem olması merâtib-i urûca nazarandır. Merâtib-i nüzûle nazaran dünyâ "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtan muahhardır. Fakat sıfât ve esmâ ve ef'âli câmi' olan âlem-i dünyâdır ki, merâtib-i urûca nazaran âlem-i âhiretten mukaddem gelmiştir. Vaktâki rûh bu cism-i unsurîden berzaha intikal eder, âlem-i süflîye nüzûlden mukaddem olan "elest" iklîminin ya'ni rûh âleminin kadrini ve menziletini bilir. Zîrâ rûh, âlem-i kesâfeti gördükten sonra, âlem-i letâfetten olan rûh iklîminin kadr ü kıymetini anlar.

چون ازینجا وارهی آنجا روی   در شکر خانهٔ ابد شاکر شوی

601. *Vaktâki buradan kurtulasın, oraya gidesin, ebedin şeker-hânesinden şâkir olursun.*

"Şeker-hâne"deki "şeker", şînin fethası ile olduğu takdirde "tatlılık evi" demek olur; ve şînin zammıyla ["şükür-hâne] olursa "şükür ve hamd evi" ma'nâsına gelir. Burada ikisi de münâsibdir. Ya'ni, "Vaktâki sen bu kesîf ve sıkıntılı olan dünyâdan kurtulup, âlem-i berzaha ve âhirete gidersin, âlem-i

ebedin tatlılık evinde veyâ şükür ve hamd evinde Hakk'a şükredici olursun ve rûhunun bu zindan mesâbesinden kurtulduğuna teşekkür edersin.

گویی آنجا خاك را می بیختم　　　زین جهان پاك می بگریختم

602. *Dersin ki, "Orada toprak eledim. Bu pâk olan cihandan kaçtım."*

Âlem-i berzaha intikal ettiğin vakit, kendi kendine dersin ki, "O kesîf olan dünyâ âleminde bir kalbur mesâbesinde olan vücûd-i unsurîm ile, topraktan hâsıl olan gıdâları yedim ve o toprakları eledim, onları inceltip dünyâ umûruna taalluk eden fikirler yaptım ve o fikirleri maatteessüf bu latîf olan âlem-i âhiret tarafına sarf etmedim, bu pâk olan cihandan kaçtım."

ای دریغا پیش ازین بودیم اجل　　　تا عذابم کم بُدی اندر وَجَلْ

603. *"Ey teessüf! Ecelim bundan evvel olaydı, tâ ki korkuda azâbın az olaydı!"*

"Vecel", korku ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "vehal" vâki'dir, "yapışkan hamur" demektir. "Âh keşke ecelim ve ölümüm şimdiki zamânımdan daha evvel olaydı, tâ ki bu âlem-i letâfetten gâfil olarak işlediğim fenâ amellerin cezâsı korkusu ile azâbım az olaydı!"

در تفسیر قول رسول علیه السلام مَا ماتَ مَنْ ماتَ الاَّ وتَمَنّٰى اَنْ يَمُوتَ
قَبْلَ ما ماتَ انْ كَانَ بَرًّا لِيَكُونَ الى وُصُولِ الْبِرِّ اَعْجَلَ و انْ كَانَ فاجِرًا لِيَقِلَّ فُجُورُه

Resûl (a.s.)ın: "Ölen kimse ölmedi illâki kendinin ölümü vaktinden evvel ölmesini temennî etti, eğer sâlih ise, kendi salâhının vusûlü tarafına acele gitmek için ve eğer fâsık ise fıskı az olmak için" kavlinin tefsîri hakkındadır

Ya'ni, her ölen kimse âlem-i hakîkati gördüğü vakit, eğer sâlih ise der ki: "Keşke daha evvel ölüp a'mâl-i hasenemin mükâfâtına bir an evvel kavuşmuş olsa idim"; ve eğer fâsık ise der ki: "Ah keşke daha evvel ölüp hayât-ı dünyeviyyede daha az fisk u fücûr yapmış olsaydım da burada bu amellerimin cezâsı da az olsaydı!."

زین بفرمودست آن آگه رسول　　که هر آنکه مُرْد و کرد از تن نزول

604. *O âgâh olan Resûl bundan dolayı buyurmuştur ki: "Her o kimse ki öldü ve tenden nüzûl etti."*

نَبْود او را حسرت نُقْلان و موت　　لیك باشد حسرت تقصیر و فوت

605. *"Onun için nakl ü mevt hasreti olmaz, lâkin taksîr ve fevt hasreti olur."*

"Nuklân", nakil ve intikāl ma'nâsınadır. Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretleri sürh-ı şerîfte mezkûr olan hadîs-i şerîfte buyurmuştur ki: "Her kim öldü ve ten merkebinden nüzûl etti ise, onun hasreti dünyâdan âhirete naklettiği ve öldüğü için olmaz; velâkin dünyâ hayâtında amel-i sâlih işlemek husûsunda kusûr ettiğine ve elden fırsatı kaçırdığına hasret çeker ve teessüf eder."

هر که میرد خود تمنّی با شدش　　که بدین زین پیش نقل ومقصدش

606. *"Her kim ölürse, onun maksadına nakli bundan evvel olaydı, diye muhakkak ona temennî olur."*

گر بَدی بُدْ تا بَدی کمتر بُدی　　ورتقی تا خانه زو تر آمدی

607. *"Eğer kötü ise, tâ ki kötülüğü daha az olaydı; ve eğer takî ise, tâ ki hâneye daha çabuk gele idi."*

"Her kim ölür ise, gerek sâlih olsun gerek fâsık olsun, daha evvel ölmüş olmayı temennî eder. Sâlihin maksadı amel-i sâlihin mükâfâtı daha evvel kendisine gelmek ve dâr-ı naîme dâhil olmaktır; ve fâsıkın maksadı ise, daha evvel ölüp, hayât-ı dünyâda daha az kötülük etmiş olmaktır."

گوید آن بد بی خبر می بوده ام　　دمبدم من پرده می افزوده ام

608. *O kötü der ki: "Bîhaber olmuş idim, dembedem ben perde ziyâde etmişim!"*

Öldükten sonra kötü ve fâsık olan kimse der ki: "Ben bu hayât-ı uhreviyyeden bîhaber olmuş idim; o hayât-ı dünyeviyyede de dembedem gaflet perdesini çoğaltmışım ve hayât-ı uhreviyyenin nûrlarına karşı hicâb-ı zulmeti ziyâde etmişim."

گر ازین زوتر مرا مَعْبر بُدی　　این حجاب و پرده ام کمتر بدی

609. *"Eğer bana bundan daha çabuk ubûr olaydı benim bu hicâb ve perdem daha az olur idi."*

"Ma'ber", masdar mîmîdir; ubûr etmek ve "geçmek" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bana hayât-ı dünyâdan bu şimdiki ölümden daha çabuk ubûr vâki' olaydı benim hayât-ı uhreviyyedeki hicâbım ve perdem daha az olur idi."

از حریصی کم دران روی قنوع　　　وز تکبّر کم دران چهرهٔ خشوع

610. [610] *O kanâat yüzünü harîslikten az yırt ve o huşû' çehresini tekebbürden az yırt!*

"Kunû'", kısmete râzı olmak ve bir kimseden bir şey istemek ma'nâsına azdâdü'l-lügâttandır. Burada "kanâat" ma'nâsınadır. "Huşû'" korku ve tevâzu' ma'nâsınadır. Burada tevâzu demektir.

Ya'ni, "Bu hayât-ı dünyâda bu kanâatin güzel yüzünü hırs duygusundan dolayı az tırmala ve o huşû'un ve tevâzu'un güzel çehresini kibir ve azamet duygusuyla az yırt!"

Bu beyt-i şerîfte "az yırt" ta'bîriyle, insanın nefsinde merkûz olan hırs ve kibir sıfatlarını meşrû' sûrette kullanmağa işâret buyrulur. Zîrâ şerîatte üzerine nafakası vâcib olanlar için kesb lâzımdır ve kesb hırssız olmaz. Ve kezâ hadîs-i şerîfte الكبر الى المتكبر صدقة Ya'ni : "Kibir mütekebbirlere karşı sadakadır" buyrulduğu cihetle, mütekebbir kimselere sıfat-ı kibr ile zâhir olmak meşrû'dur. Bu sıfatların sû'-i isti'mâli memnû'dur.

همچنین از بخل کم در روی جود　　　وز بلیسی چهرهٔ خوب سجود

611. *Böylece buhlden cûdün yüzünü az yırt ve sücûdün güzel çehresini iblislikten az yırt!*

Ya'ni, buhül dahi nefsin kötü sıfatlarından birisidir. Onun zıddı cûd ve cömertliktir; ve kezâ sücûd ve tevâzu' ahlâk-ı hamîdeden ve kibir ve taazzum ise şeytanın sıfatlarından olup mezmûmdur. Fenâ sıfatlar nefsin ve iyi sıfatlar rûhundur. Âlem-i sûrette nefsin sıfatları i'tidâl dâiresinde isti'mâl edilmek şartıyla lâzımdır. Nitekim hadîs-i şerîfte انا اغضب كما يغضب البشر ya'ni "Ben beşerin gazab ettiği gibi gazab ederim" buyrulmuştur. Ve bu sıfatların i'tidâli, şerîat dâiresinde isti'mâl edilmesi sûretiyle vâki' olur. Beyt-i şerîfte "az yırt" ta'bîriyle bu ma'nâya işâret buyrulmuştur.

برمکَن آن پر خلْد آرای را　　　برمکَن آن پرّ ره پیمای را

612. *Huld süsleyici olan o kanadı koparma; o yol kat' edici olan kanadı yolma!*

Ya'ni, nefsin sıfatlarının i'tidâli hüsn-i ahlâktır ve hüsn-i ahlâk cennet süsleyici olan kanatlardır. Meselâ iffet, şehvetin ve şecâat gazabın i'tidâlidir, bunlara mukābil mükâfât-ı uhreviyye vardır. Ve şehvetin ifrâtı ve tefrîti olan şereh ve humûd; ve gazabın ifrâtı ve tefrîti olan tehevvür ve cübn ise cehennemin ateşidir, bunlara mukābil dahi mücâzât-ı uhreviyye vardır. Binâen aleyh i'tidâl sabır ile vâki' olur ve sabır ise ifrat ve tefrîtin vücûduyla olur; böyle olunca bu kanatlar cenneti süsler ve râhat-ı ebedîye bu kanatları isti'mâl sûretiyle gidilir. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (kuddise sırruhû):

Gazab şehvet iki ayaktır onlar
Bularla çıktılar arşa çıkanlar

چون شنيد اين پند ودر وى بنگريست   بعد ازآن در نوحه آمد مى گريست

613. *Vaktaki bu nasîhati işitti ve ona baktı, ondan sonra feryâda geldi ve ağladı.*

Tâvus vaktaki o hakîmden bu nasîhati işitti ve dikkatle onun yüzüne baktı, ondan sonra feryâd etmeğe başladı ve ağladı.

نوحه و گريه دراز دردمند   هر كه آنجا بود در گريه‌ش فكند

614. *Derdmendin uzun feryâdı ve ağlaması, her kim orada idi, onu giryeye bıraktı.*

Ya'ni, derdli olan tâvusun uzun bağırması ve ağlaması, orada hazır olanların kalblerine te'sîr edip hepsini ağlattı.

وآنكه مى پرسيد پر كندن زچيست   بى جوابى شد پشيمان مى گريست

615. *Ve o ki, "Koparmak nedendir?" diye sordu, cevâbsız oldu, peşîman olarak ağladı.*

Ya'ni, tâvûsa "Bu latîf kanatlarını niçin koparıyorsun?" diye soran hakîme tâvus cevâb vermedi, yalnız feryâd edip ağladı, bu ağlama hakîme de te'sîr ettiğinden sorduğuna peşîman olarak ağladı ve dedi:

كز فضولى من چرا پرسيدمش   او زغم پربود شورا نيدمش

616. *Ki, "Ben onu fuzûlluktan niçin sordum. O gamdan dolu idi, onu karıştırdım."*

"Ben onu fuzûlluktan ve boşboğazlıktan dolayı niçin sordum; o bîçâre tâvusun kalbi gamdan dolu idi. Bu suâlim ile onun kalbini büsbütün altüst ettim."

می کچید از چشم تر بر خاك آب   اندران هر قطره مُدرَج صد جواب

617. *Islak gözünden toprak üzerine su damladı; o her katrede yüz cevâb münderiç idi.*

O tâvûsun yaşarmış olan gözünden yaşlar damladı. O yaşların her bir katresinde sorduğum suâle karşı birçok cevâb-ı hâlî münderiç idi.

گريهٔ با صدق بر جانها زند   تاكه چرخ و عرش را گريان كند

618. *Sıdk ile olan ağlayış canlar üzerine çarpar, hattâ feleği ve arşı ağlayıcı eder.*

عقل و دلها بی گمانی عرشی اند   در حجاب از نور عرشی می زيند

619. *Akıl ve gönüller bir şübhesiz arşa mensûbdurlar. Arşa mensûb olan nûrdan hicâb içinde yaşarlar.*

Ya'ni, sıdk ile ağlayış akıldan ve gönülden kopar; ve akıllar ve gönüller ise arşa mensûb olduklarından böyle sıdk ile olan ağlama feleği ve arşı da ağlayıcı eder. Bununla berâber arşa mensûb olan akıllar ve gönüller, kendilerinin mensûb oldukları arşın nûrundan, âlem-i süflîye mensûb olan cisme mukārenetlerinden dolayı hicâb içinde yaşarlar.

در بيان آنكه عقل و روح محبوس‌اند در آب و گل همچو هاروت و ماروت در چاه بابل

Onun beyânındadır ki, akıl ve rûh Bâbil kuyusundaki Hârût ve Mârût gibi su ve çamur içinde mahbûsturlar

همچو هاروت و چو ماروت آن دو پاك   بسته اند اينجا بچاه سهمناك

620. *O iki pâk Hârût ve Mârût gibi, burada korkunç kuyuda bağlanmışlardır.*
[620]

Bu sürh-ı şerîfte sûre-i Bakara'da olan وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُم

بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ (Bakara 2/102) Ya'ni "Yahûdîler Bâbil'de Hârût ve Mârût ismindeki iki meleğe nâzil olan şeyi ta'lîm ederler. Halbuki o iki melek "Biz ancak nâsa fitneyiz, küfr etme!" demedikçe bir kimseye ta'lîm etmezler. Böyle iken nâs onlardan koca ile karı arasını onunla tefrîk ettikleri şeyi öğrenirler. Halbuki onlar onunla hiçbir kimseye zarar verici değildirler; ancak Allah'ın izniyle zarar verirler; ve onlar onlara zarar veren ve kendilerine menfaati olmayan şeyi taallüm ederler." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Bu iki melek hakkında Kur'ân-ı Kerîm'deki sarâhat bu âyet-i kerîmede mezkûr olan mefhûmdan ibâret olduğu hâlde, I. cildin 543 numaralı beyt-i şerîfindeki îzâhâtta naklolunan kıssayı rivâyet ederler. Burada onun tekrar zikri zâiddir; ve esâsen bu kıssa hakkında ulemâ arasında ihtilâf vardır. Ve bu iki melek hakkında I. cildin 3361 ve 3385 numaralı beyitlerinde de ma'lûmât vardır. Burada bu ihtilâfın beyânına lüzûm yoktur. Cenâb-ı Pîr efendimizin âdet-i seniyyeleri, kıssa sahîh olsun olmasın, ondan birtakım hikmetler çıkarıp tâlib-i hakîkat olanları işâret ve îkaz buyurmaktır. Nitekim bu sürh-ı şerîf ile âtîdeki beyitlerde aklı ve rûhu sihir ta'lîm eden Hârût ve Mârût'a teşbîh buyurmuşlar ve birtakım hikmetler beyân etmişlerdir. Ya'ni haddizâtında ednâs-ı tabîiyyeden pâk olan akıl ve rûh bu âlem-i süflîde korkunç bir kuyu mesâbesinde olan cism-i unsurîde bağlı ve mahbûs olmuşlardır.

عالم سفلی و شهوانی در اند   اندرین چَهْ گشته انداز جُرْم بند

621. *Süflî ve şehvânî âlem içindedirler. Cürümden dolayı bu kuyu içinde bağlı olmuşlardır.*

Ya'ni, Hârût ve Mârût hadd-i zâtında pâk olan iki melek oldukları hâlde, nefsâniyet âlemine nüzûl edip esîr-i şehvet oldukları cihetle kendilerini Bâbil kuyusunda ta'zîb ettikleri gibi, arşa mensûb olan akıl ve rûh dahi bu âlem-i tabîatta esîr-i şehvet olduklarından, bu cürümleri sebebiyle bu cisim kuyusu içinde bağlı ve mahbûs kalmışlardır.

سحر و ضد سحر را بی اختیار   زین دوآموزند نیکان و شرار

622. *Sihri ve sihrin zıddını iyiler ve şerliler bî-ihtiyâr bu ikiden öğrendiler.*

Ya'ni, sihri ve sihrin zıddı olan sihir bozmayı iyiler ve kötüler ihtiyârsız olarak bu iki melekten öğrendiler. Zîrâ sihir havârık-ı âdât nevi'nden bir şeydir ve tab'-ı beşerde havârık-ı âdâta karşı bilâ-ihtiyâr bir meyl-i azîm vardır.

Binâenaleyh bu iki meleğin zamânında Bâbil ahâlîsinden iyisi ve kötüsü sihrin bu iki şıkkını öğrenmeğe meyledip öğrendiler.

ليك اول پند بد هندش كه هين　　　سحر را از ما ميا موز و مچين

623. *Lâkin ona nasîhat verirler ki, "Sakın sihri bizden öğrenme ve toplama!"*

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfte yukarıda zikrolunan اِنَّما نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ (Bakara, 2/102) ["Biz ancak nâsa fitneyiz, küfr etme!"...] âyet-i kerîmesinin mefhûmu beyân buyrulur.

ما بياموزيم اين صحرا سحراى فلان　　　از براى ابتلا و امتحان

624. *"Ey filân biz bu sihri ibtilâ ve imtihan için öğretiriz."*

"Biyâmûzîm", fiil-i müteaddîdir, ya'ni melekler sihir öğrettikleri kimseye derler ki: "Ey filân biz sihri iyi ve kötü birbirinden ayrılmak için öğretiriz. Binâenaleyh sen sihri ızrâr-ı nâs için öğrenip küfretme!" Nitekim hadîs-i şerîfte حد الساحر ضربة بالسيف ya'ni "Sâhirin haddi ve cezâsı kılıç ile bir darbedir" buyrulmuştur. Binâenaleyh ehl-i sünnet indinde sihrin vücûdu hakîkattir, velâkin sihir yapmak küfürdür.

كامتحانرا شرط باشد اختيار　　　اختيارى نبودت بى اقتدار

625. *Zîrâ imtihan için ihtiyâr şart olur. Sana iktidarsız bir ihtiyâr olmaz.*

Ya'ni, sihri öğrendikten sonra onunla amel edip etmemek husûsunda muhtârsın. Binâenaleyh biz bu sihri senin saâdetin ve şekāvetin meydana çıkmak için öğretiriz. Eğer ehl-i saâdetten isen sihri öğrenirsin ve fakat yapmazsın; ve eğer ehl-i şekāvetten isen sihri öğrenip yapar ve onunla ibâdullahı ızrâr edersin. Velhâsıl sihri yapmak ve yapmamak senin kudretin dâhilindedir ve kudretin olmasa ihtiyârın ve irâden dahi olmaz.

ميلها همچون سگان خفته اند　　　اندر ايشان خير و شر بنهفته اند

626. *Meyiller uyumuş köpekler gibidirler, onlarda hayır ve şer gizlenmişlerdir.*

İnsanın meyilleri ve arzûları uyumuş köpeklere benzer. Nitekim uyumuş köpeklerin hâl ve şanları ve iyilikleri ve kötülükleri belli değildir. Onların azgınları ve mûnisleri vardır. Fakat uykuda hepsi mûnis görünürler. Uyandıkları vakit halleri meydana çıkar. İnsanın meyilleri de böyledir. Onları tahrîk eden sebeb olmadıkça hayırları ve şerleri meçhuldür. Meselâ meyl-i şehveti

uyumuş olan bir kimsenin iffeti ve fücûru belli değildir. Onun karşısına güzel bir kadın çıkıp kendi tarafına dâvet ettiği vakit o kimsenin afîf veyâ fâcir olduğu zâhir olur. Sâir meyiller de böyledir.

چونکه قدرت نیست خفته این رَدَه   همچو هیزم پاره‌ها رو تن زده

627. *Vaktâki kudret yoktur, bu saf uyumuştur; odun parçaları gibidir ve susmuştur.*

"Rede", "saf" demektir; "ten zeden", susmak ve sâbit olmak ma'nâsınadır. Ya'ni, bu meyiller dahi uyumuş olup hayır ve şer ızhârına kudretli olmadığı vakit ateşe mukārin olmayan odun parçaları gibidir ve sâbittir. Odun parçaları ateşe mukārin oldukları vakit nasıl alevlenir ise uyuyan meyiller dahi onları tahrîk eden esbâbın zuhûruyla uyandıkları vakit mâhiyetlerini ızhâr ederler.

تا که مرداری در آید در میان   نفخ صور حرص کوید بر سگان

628. *Tâ ki ortaya bir leş gele, köpekler üzerine hırs sûrunun nefhi vurulur.*

Bu beyt-i şerîfte huzûzât-ı nefsâniyye "leş"e teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, ortaya bir leş geldiği vakit İsrâfîl (a.s.)ın sûru üfürüldüğü zaman nasıl ölüler dirilirse, uyuyan köpekler üzerine de hırs sûru öylece nefhedilmiş olur. Bunun gibi ortaya bir hazz-ı nefsânî geldiği vakit, o meyillerin saffı üzerine hırs sûru çalınmış olur.

چون دران کوچه خری مردار شد   صد سگ خفته بدان بیدار شد

629. *Vaktâki o mahallede bir eşek leş oldu, onunla yüz uyumuş köpek uyandı.*

حرصهای رفته اندر کتم غیب   تاختن آورد سر برزد زجیب

630. *Ketm-i gayba gitmiş hırslar yakadan baş çıkarıp hücûm getirdi.*
[630]

"Tâhten", cenk ve yağmâ kasdıyla bir kimsenin üzerine koşmak (*Bahâr-ı Acem*).

موبمو بر هر سگی دندان شده   وز برای حیله دُم جنبان شده

631. *Her bir köpeğin üzerinde mû-be-mû diş olmuştur ve hîleden dolayı kuyruk sallayıcı olmuştur.*

Ortadaki leşi gören her bir köpeğin üzerindeki kıllar baştan başa birer diş olmuş ve o leşi kendine hasretmek tedbîrinden dolayı kuyruk sallayıcı olmuştur.

Ehl-i dünyâ dahi bunlar gibidir. Ortada bir hazz-ı nefsânî gördükleri vakit, ona nâil olmak için her birisi baştan başa hırs kesilir ve birbirlerine karşı müdâhane kuyruklarını sallamağa başlarlar. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا جيفة و طالبها كلاب ya'ni "Dünyâ bir cîfe ve bir leştir ve onun tâlibi köpeklerdir" buyrulur.

نيمه زيرش حيله بالا آن غضب   چون ضعيف آتش كه يابد او حطب

632. *Onun yarı aşağısı hîle, yukarısı o gazabdır, zayıf ateş gibi o odun bulur.*

Ya'ni, köpeğin iki hâli vardır. Birisi kuyruğunu sallayıp yaltaklanmak ve müdâhane etmektir ki, bu hâl-i süflîsidir; ve biri de öfkelenip hırlamak ve saldırmaktır ki, bu yüksek hâlidir. Onun bu iki hâlinin süflîsi de ulvîsi de berbâddır. Ehl-i dünyâ dahi böyledir. Ellerinde kuvvet olmadığı vakit meyillerini ve arzûlarını icrâya fırsat bulmak için yaltaklanırlar ve müdâhane ederler ve fırsat buldukları zaman dahi emellerini icrâya mâni' olanları kahrederler. Onların bu öfkeli hâli oduna mülâkî olan bir zayıf ateşe benzer.

شعله شعله مى رسد از لامكان   مى رود دود لَهَب تا آسمان

633. *Lâ-mekândan şu'le şu'le erişir, alevin dumanı göğe kadar gider.*

Ya'ni, o zayıf ateş, odunu bulduğu vakit lâ-mekân olan âlem-i gaybdan şu'le şu'le ona yardım gelir, alevin dumanı havaya çıkar. Cismânî ve nefsânî olan kimselerin hâli de böyledir.

صد چنين سگ اندرين تن خفته اند   چون شكارى نيست شان بنهفته اند

634. *Ten içinde yüz böyle köpek uyumuşlardır; vaktâki bir şikâr yoktur, onlar gizlenmişlerdir.*

Bu beyt-i şerîf 622 numaralı beyt-i şerîfin te'yîdidir. Ya'ni, insanın cisminde mahfî olan böyle yüzlerce meyil ve arzû köpekleri uyku içindedirler. Herbir emeline ve meyline muvâfık bir şikâr ve av önüne çıkıncaya kadar gizli bir hâlde kalırlar.

ياچو بازانند ديده دوخته   در حجاب از عشق صيدى سوخته

635. *Yâhud gözü dikilmiş doğanlar gibidir. Hicâbda bir saydın aşkından yanmıştır.*

Yâhud insanın cisminde mahfî olan meyiller ve arzûlar, gözleri kapatılmış doğan kuşlarına benzerler ki, o doğan kuşu bir hicâb ve perde içinde,

"Âh bu hicâblardan kurtulsam da avımın arkasında koşsam!" diye bir saydın aşkından yanmış tutuşmuştur. Bu beyt-i şerîfte terdîddeki nükte budur ki; Bir insanın bir şeye olan meyli ya kâmilen uykuda olur ve o meyil sâhibinin bu meylinden haberi olmaz. Bu meyil önüne bir fırsat çıktığı vakit zâhir olur ve sâhib-i meyl kendisinde böyle bir meyil olduğunu o vakit anlar. Bu meyiller uyuyan köpeklere benzer. Veyâhud meyil sâhibinin herhangi bir şeye meyli uyanmıştır ve sâhibinin böyle bir meyli olduğundan da haberi vardır; fakat meyl sâhibinin elinde fırsat olmadığı için arzûsunu icrâ edemez. İşte bu meyiller dahi gözleri kapatılmış olan doğan kuşlarına benzer. Bu meyil sâhibi dâimâ fırsat gözler ve şikârına nâiliyet aşkıyla yanar tutuşur. Nitekim bir şâir kendi hâlini şöyle beyân eder:

Heves-i vuslat-ı dildâr ile yanar tutuşur.

تا کُلَه برداری و بیند شکار   آنگهان سازد طواف کوهسار

636. *Vaktâki külâhı kaldırırsın ve şikârı görür, ondan sonra dağlığı tavâf eder.*

Vaktâki doğanın gözünü kapatan külâhı başından kaldırırsın ve şikârı görür, ondan sonra o avı yakalamak için dağlık mahaller etrâfında devreder. Bunun gibi emelinin icrâsına fırsat gözleyen sâhib-i emel dahi, doğanın külâhının kalkmasına benzeyen fırsatı eline geçirdiği vakit, artık şikârının etrâfında tavâf eder durur.

شهوت رنجور ساکن می بُوَد   خاطر او سوی صحّت می رود

637. *Hastanın şehveti sâkin olur, onun hatırı sıhhat tarafına gider.*

Hastanın taâma olan iştihâsı ve meyli sâkin olur ve uykudadır. O yiyecek ve içecek düşünmez; onun hâtırı ve meyli sıhhat tarafına müteveccihtir.

چون ببیند نان و سیب و خربزه   در مصاف آید مزه و خوف بزه

638. *Vaktaki ekmeği ve elmayı ve karpuzu görür, zevk ve günah korkusu mahall-i cenge gelir.*

"Beze", muhtefî günah ma'nâsınadır. Perhizsizliğe "beze" ve günah ta'bîr buyrulması tıb nokta-i nazarından kabâhat olmasına göredir. Veyâhud المعدة بيت الداء و الحمية رأس الدواء ya'ni "Mi'de hastalık evidir ve perhîz devânın başıdır" hadîs-i şerîfine muhâlefet olmasına nazarandır. Ya'ni, hasta meselâ ekmeği ve elmayı ve karpuzu gördüğü vakit, onları yemenin zev-

kini ve lezzetini düşünür ve yedikten sonra vücûduna ârız olacak fenâlık korkusunu ve kabâhat-ı tıbbiyyeyi de düşünür. Bu iki düşünce kalbinde birbiriyle cenge ve nizâ'a başlar.

گر بود صبار دیدن سود اوست   آن تهیّج طبع سُستش را نکوست

639. *Eğer çok sabırlı ise görmek onun fâidesidir; o teheyyüç onun gevşek olan tab'ına iyidir.*

Eğer hasta çok sabırlı ise bu gıdâları yemeyip temâşâsıyla iktifâ etmek hastaya fâideli olur. O teheyyüç ve mizâcın harekete gelmesi hastalık sebebiyle gevşek olan onun tab'ına kuvvet verir ve kuvvetten sıhhat hâsıl olur. Binâenaleyh gıdâyı görmekle iktifâ etmek onun hakkında iyidir. Ya'ni tarîk-ı Hak sâliki, sıfât-ı nefsâniyyesine karşı sabırlı ise, bu esbâb-ı huzûzu görüp sabretmekle rûhunda kuvvet hâsıl olur ve bu kuvvet ile emrâz-ı nefsâniyyeden çabuk kurtulur; ve eğer sabırlı değil ise o huzûzât-ı nefsâniyye ve lezzât-ı cismâniyyeyi temâşâdan kaçıp uzlet etmelidir.

ورنباشد صبر پس نادیده به   تیر دور اَولی ز مَرد بی زره

640. [640] *Ve eğer sabır olmazsa, binâenaleyh görmemesi iyidir. Zırhsız olan adamdan ok uzak olmak evlâdır.*

Ve eğer hastanın bu gıdâlara karşı sabrı olmazsa, onları görmemesi ve uyuyan yılanın uyandırılmaması daha iyidir. Nitekim zırhsız adamdan ok uzak olması hayırlıdır. Ya'ni o gıdâ hastaya ok gibidir ve hastanın za'f-ı mizâcı da zırhsızlık gibidir.

جواب گفتن طاوس آن سائل را

O sâile tâvusun cevâb söylemesi

چون ز گریه فارغ آمد گفت رو   که تو رنگ و بوی را هستی گرو

641. *Vaktâki giryeden fâriğ geldi, dedi: "Git ki sen renge ve kokuya bağlısın!"*

Vaktâki tâvusun ağlaması kesildi. Sual soran hakîme dedi: "Git ki senin gönlün renk ve koku muhabbetlerine bağlanmıştır ve tezyînât-ı zâhiriyyenin meclûbusun!"

آن نمی بینی که هر سو صد بلا　　　سوی من آید پی این بالها

642. *"Onu görmüyor musun ki, bu kanatlardan dolayı benim tarafıma yüz belâ gelir?"*

ای بسا صیاد بی رحمت مُدام　　　بهر این پَرها نهد هر سُوم دام

643. *"Ey ne çok merhametsiz avcı, bu kanatlar için her tarafıma dâimâ tuzak koyar!"*

چند تیرانداز بهر بالها　　　تیر سوی من کَشَد اندر هوا

644. *"Ne kadar ok atıcı, kanatlar için, benim tarafıma havanda ok çeker!"*

چون ندارم زود ضبط خویشتن　　　زین قضا وزین بلا وزین فِتَن

645. *"Mâdemki bu kazâdan ve bu belâdan ve bu fitneden kendimi zabt etmeğe kuvvetim yoktur;"*

آن بهْ آید که شوم زشت و کَریه　　　تا بُوَمْ ایْمنْ درین کُهْسار وتیه

646. *"O iyi gelir ki, bu dağlıkta ve sahrâda emîn olmak için çirkin ve kerîh olayım!"*

Ya'ni, "Bu dağlık mahallerde ve sahrâlarda, parlak kanatlarımın düşmanları olan avcılardan emîn bir hâlde gezmek ve yaşamak için, onları koparıp kendimi çirkin ve iğrenç bir hâle koymam bana daha hayırlı gelir."

این سلاح عجب من شد ای فتی　　　عُجْب آرد مُعْجبانرا صد بلا

647. *"Ey delikanlı bu, benim ucbümün silâhı oldu. Ucb ise, mu'ciblere yüz belâ getirir."*

"Ucb", bir kimse hüner ve zekâvet ve mal ve hüsn gibi birtakım meziyetlere mâlik olmak sebebiyle kendini beğenmek ma'nâsınadır; ve böyle kendini beğenen kimseye "mu'cib" derler; ve bu ucb sıfatı pek fenâ sıfatlardan birisidir. Zîrâ bundan kibir ve hubb-ı riyâset ve tahkîr-i ibâd gibi birtakım kötü sıfatlar doğar.

Bu sürh-ı şerîfte "tâvus"tan murâd, tarîk-ı Hak sâliki olan kimsedir; ve "kanat"tan murâd dahi, esbâb-ı ucb olan şeylerdir. Ve "hakîm"den murâd dahi, mezâyâ-yı zâhiriyyenin meclûbu olan âlim-i zâhirîdir ki, o meziyetlerin ızhârını sâlike tavsiye eder ve sâlik dahi ona cevâben der ki: "Bu mezâyâ-yı zâhiriyye benim ucbümün silâhı ve âleti oldu. Ucb ise kendini beğenen kimselere birçok belâyâ-yı ma'neviyye getirir ve birçok fenâ sıfatlar doğurur; ve netîcede kalb-i sâlike nâzil olan füyûzât-ı ilâhiyyeyi kat'eder. Zîrâ sâlik nefis ve şeytanın hîlesine ve tezvîrâtına karşı zayıf olduğundan, kendisine ucb verecek olan esbâbdan tevakkî etmek lâzım gelir. Fakat sülûkünü itmâm edip, nefis ve şeytana gālib olduktan sonra esbâb-ı ucb olan mezâyâ ve fezâil-i zâhiriyye ona zarar vermez. Bilâkis birçok vecihten hem kendine ve hem de halka fâideli olur. Nitekim âtîdeki sürh-ı şerîfte beyân buyruluyor:

در بيان آنكه هنرها و زيركيها و مال دنيا همچون
پرها طاوس عدوّ جانست

Onun beyânındadır ki, hünerler ve zekîlikler ve dünyâ malı tâvusun kanatları gibi canın düşmanıdır

پس هنر آمد هلاكت خامرا　　　كز پى دانه نبيند دامرا

648. *Çok hüner hâma helâklik geldi; zîrâ dâneden dolayı tuzağı görmez.*

"Hâm"dan murâd insân-ı nâkıstır. Ya'ni, birçok hüner, nâkıs insanlar hakkında onların helâklerine sebeb olmuştur. Emsâl ve akranları arasında parmakla gösterilmek dânesinden dolayı onun altında gizli olan ucb tuzağını görmemişlerdir. Nâs hünerlerinden dolayı onları medhettikçe, onlarda da kendilerini beğenmek duygusu kuvvetlenmiştir. Binâenaleyh böyle nâkıs insanların mezâyâ-yı dünyeviyyeyi ihtiyâr ve intihâb etmeleri nefislerine gāyet muzırdır. Eğer bir sâlik-i tarîk-ı Hak, mezâyâ-yı zâhiriyyesi varsa, onları hiçe sayıp halktan setretmesi îcâb eder.

اختیار آن را نکو باشد که او مالك خود باشد اندر اتّقوا

649. *İhtiyâr, onun için iyi olur ki o, "İttekū!"da kendinin mâliki olur.*

Mal ve mansıb gibi esbâb-ı dünyeviyyeyi ve ilim ve hüner gibi mezâyâ-yı zâhiriyyeyi ihtiyâr etmek öyle bir kimse için iyi olur ki, o kimse اتّقوا الله (Bakara, 2/194) ["Allah'tan ittikā ediniz!"] emr-i ilâhîsine imtisâl husûsunda, kendi nefsine sâhib ve hâkim olur. Nitekim hadîs-i şerîfte: نعم المال للرجل الصالح ya'ni, "Sâlih adam için mal ne güzeldir!" buyrulur. Velhâsıl esbâb-ı dünyeviyye nâkısın elinde zehr-i ma'nevîdir ve kâmilin elinde bal ve şekerdir. Nitekim I. cildin 1631 numaralı beytinde şöyle buyrulmuş idi:

صاحب دلرا ندارد این زیان گر خورد او زهر قاتلرا عیان

"Gönül sâhibine bu ziyan tutmaz, eğer o öldürücü zehri âşikâr olarak yese."

Ve takvânın merâtibi IV. cildin 240 numaralı beyt-i şerîfinin îzâhında geçti.

چون نباشد حفظ وتقوی زینهار دور کن آلت بینداز اختیار

650. *Vaktâki hıfz ve takvâ olmaya, sakın âleti uzaklaştır, ihtiyârı at!*
[650]

Ey sâlik, vaktâki nefsini ucbten hıfz edecek ve sıfât-ı nefsâniyyenin ızhârından sakınacak ve perhîz edecek kuvvetin yoktur, o hâlde esbâb-ı dünyeviyyeye meyilden sakın! Ucb âletini ve silâhını nefsinden uzaklaştır, bunlara karşı ihtiyârını at ve kemâle gelinceye kadar sabret!

جلوگاه و اختیارم آن پرست بر کَنَم پر را که در قصد سرست

651. *"Cilvegâhım ve ihtiyârım o kanattır; kanadı koparırım, zîrâ başın kasdındadır."*

"Cilve-gâh", zuhûr mahalli ve "ihtiyâr", ıstıfâ ve intihâb ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Benim nâsa karşı zuhûr mahallim ve onların beni intihâb ve ıstıfâsı benim bu süslü kanatlarımdır ve halk beni bu kanatlarım için makbûl addederler. Binâenaleyh ben halkın sebeb-i kabûlü olan bu kanatları koparırım. Zîrâ bu süslü kanatlar benim başımın ve varlığımın kasdında ve helâkindedir."

Bu beyt-i şerîf sâlik-i âkılin lisânındandır. Zîrâ mezâyâ-yı zâhiriyye, halkın hüsn-i kabûlünü îcâb eder; ve halkın hüsn-i kabûlü ise, sâlikin nefsine gurûr

verir. Halbuki sâlikin nazarı ise halka değil Hakk'adır. Binâenaleyh sâlik halka menfûr oldukça Hakk'a yaklaşır. Nitekim Şemsî Sivâsî hazretleri buyurur:

Bir aceb sevdâya düştü tutuşur Şemsî müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister halka menfûr olmadan

نیست انگارد پر خودرا صبور　　　تا پرش در نفکند در شر وشور

652. *Sabredici olan kendi kanadını yoktur tasavvur eder, tâ ki onun kanadı şer u şûra bırakmaya!*

"Engâşten", tasavvur etmek, tevehhüm etmek, zannetmek ma'nâlarınadır. Bu beyt-i şerîf Cenâb-ı Pîr'in irşâdı ve îkāzıdır. Ya'ni, kendi mezâyâ-yı zâhiriyyesini halka karşı ızhâra sabredici olan sâlik-i âkıl, kendinin bu meziyetlerini yoktur tasavvur eder ve hiçe sayar, tâ ki onun bu meziyetleri kendisini zarar ve ziyâna ve uğursuzluğa bırakmaya!

پس زیانش نیست پر گو بر مکن　　　گر رسد تیری به پیش آرد مجن

653. *Binâenaleyh kanat ona ziyân değildir, "Koparma!" de! Eğer bir ok erişirse siper getirir.*

"Micen", kalkan ve siper demektir. Ya'ni, tâvusun kanadı mesâbesinde olan hüner ve zekâvet ve mal, kâmile zarar vermez. Binâenaleyh öyle bir kimseye "Sen kanadı koparma!" de! Zîrâ bu yüzden o kâmile bir zarar oku gelirse, o kalkan ve siper tutmasını bilir.

لیك بر من پرّ زیبا دشمنیست　　　چونكه از جلوه گری صبریم نیست

654. *"Fakat yakışıklı kanat bana düşmandır, çünkü cilvegerlikten benim sabrım yoktur."*

Ya'ni, âkıl olan sâlik der ki: "Dünyânın müzeyyenât-ı mahsûse ve ma'kūlesi bana düşmandır. Çünki ben bendeki hüneri ve âsâr-ı zekâyı saklamağa sabredemem. Münâsebetli ve münâsebetsiz olarak mutlakā ızhâr ederim. Ben bunu ızhâr edince nâs indinde makbûl ve mu'teber olup hürmet görürüm; ve bu i'tibâr ve hürmet nefsime gurûr verip halkı kendimden aşağı görürüm ve techîl ederim.

گر بدی صبر وحفاظم راه بر　　　برفزودی زاختیارم کرّ وفر

655. *"Eğer bana sabır ve hıfâz rehber olaydı, ihtiyârdan bana kerr u fer ziyâde olurdu."*

"Hıfâz", müfâale bâbından ikinci masdardır; "gözlemek, muhâfaza etmek" ma'nâsınadır. "Eğer meziyetlerimi ızhârda sabrım ve setri muhâfaza kudreti bana rehber olaydı, benim o gibi meziyetleri ihtiyâr ve intihâbımdan kerr ü fer ve tarîk-ı Hak'ta terakkîm ziyâde olurdu."

همچو طفلم یا چو مست اندر فتن　　　نیست لایق تیغ اندر دست من

656. *"Fitnelerde ben çocuk yâhud sarhoş gibiyim. Benim elime kılıç lâyık değildir."*

"Fitne", lügatte, imtihan ve tecrübe demektir. Ya'ni, "Mal ve mansıb gibi esbâb-ı dünyeviyye nâkısların elinde bulunduğu vakit, çocukların veyâ sarhoşların elinde kılıç bulunmasına benzer. Ben ise tarîk-ı Hak'ta mertebe-i recüliyete gelmedim, tıfl-i nâ-bâliğ hükmündeyim. Kılıç hükmünde olan bu esbâb-ı dünyeviyye benim hakkımda fitne olur."

گر مرا عقلی بُدی و مُنْزَجِر　　　تیغ اندر دست من بودی ظفر

657. *"Eğer benim men' edici bir aklım olaydı kılıç benim elimde zafer olurdu."*

Ya'ni, eğer benim sıfât-ı nefsâniyyemi icrâdan beni men'edici bir akl-ı kâmilim olaydı, bu esbâb-ı dünyeviyye ve bu kılıç benim elimde nefis ve şeytana karşı zaferimi te'mîn ederdi."

عقل باید نور ده چون آفتاب　　　تا زند تیغی که نبود جز صواب

658. *Güneş gibi nûr verici akıl lâzımdır, tâ ki bir kılıç oradaki savâbın gayrı olmaya!*

Ya'ni, güneş gibi nûr-i ma'rifet verici bir akl-ı kâmil lâzımdır, tâ ki o müzeyyenât-ı hissiyye ve akliyye kılıçlarını hak ve doğru olan yerden başka bir yere vurmasın! Ya'ni kâmil, dünyâ mansıbına nâil olursa adâlet eder ve eline dünyâ malı geçerse muhtaçlara infâk eder ve hünerlerini ve ma'rifetlerini ızhâr-ı hak husûsunda isti'mâl eder.

چون ندارم عقل تابان و صلاح　　　پس چرا در چاه نَنْدازم سلاح

659. *"Mâdemki parlak akıl ve salâha mâlik değilim, binâenaleyh silâhı niçin kuyuya atmayayım?"*

Ya'ni, "Mâdemki nefis ve şeytanın hîlelerini ve tezvîrâtını fark ve temyiz

edecek parlak bir akl-ı kâmilim ve salâhım yoktur, o hâlde çocuğun ve sarhoşun eline verilmiş olan bu silâhı niçin kuyuya atmayayım?"

درچَهْ اندازم کنون تیغ و مِجَن   کین سلاح خصم من خواهد شدن

660. [660] *"Şimdi kılıcı ve kalkanı kuyuya atarım. Zîrâ bu silâh benim düşmanım olacaktır."*

چون ندارم زور و یاری و سَنَد   تیغم او بستاند و بر من زند

661. *"Mâdemki benim kuvvetim ve yârim ve senedim yoktur, kılıcımı o alır ve bana vurur."*

"Kuvvet" ve "yâr" ve "sened" ya'ni dayanacak mahalden murâd, akl-ı kâmildir. Mâdemki benim akl-ı kâmilim yoktur ve akl-ı maâşım bana yâr ve mahall-i istinâd değildir, o hâlde düşman olan nefsim o kılıcı elimden alır ve benim aleyhimde kullanır ve beni helâk eder. Ya'ni o esbâb-ı dünyeviyyeyi nefsim kendi hazzında kullanır ve benim benliğimi vücûda getiren rûhumu Hakk'a vusûlden men'eder; ve bu, helâk-i ma'nevîdir."

رَغْم این نفس قبیحه خوی را   کو نپوشد رو خرا شم روی را

662. *"Bu kötü huylu nefsin rağmına ki, o yüzünü örtmez, yüzünü tırmalarım."*

Ba'zı nüshalarda "kabîha" (قبیحه) yerine "vakîha" (وقیحه) vâki' olmuştur. "Vakîha", hayâsız ma'nâsınadır. Ya'ni, "Nefs kötü huylu ve hayâsız bir şeydir, halka karşı hünerler ve zekâvetler ızhâr edip mağrûrâne yaşamak ister ve aslâ cemâlini ve kemâlini örtmekten zevk almaz. Binâenaleyh ben onun bu duygusuna rağmen hünerlerini ve zekâvetlerini ve bilgilerini enzâr-ı halktan setr etmek sûretiyle onun yüzünü tırmalarım ve onu halka karşı hünersiz ve ma'rifetsiz gösteririm."

تا شود کم این جمال و این کمال   چون نماند رو کم افتم در وبال

663. *"Tâ ki bu cemâl ve kemâl noksan ola, vaktâki yüz olmaz, vebâle az düşerim."*

Ya'ni, "Nefsin halka karşı cemâli ve kemâli noksan olmak için onun yüzünü tırmalarım ve benim onu tırmalamam sebebiyle onda halka ızhâr edecek yüz kalmaz; binâenaleyh halkın kabûlü sebebiyle teveccüh eden vebâle

az düşerim." "Vebâle az düşmek" budur ki; sâlik, nefsin hîlelerinden kolaylıkla kurtulamaz. Her ne kadar müteyakkız bulunsa da, onu ara sıra gaflete düşürüp hükmünü icrâ eder. Onun için Resûl-i zîşan Efendimiz ümmetine: اللهم لا تكلنى الى نفسى طرفة عين و لا اقل من ذلك Ya'ni, "Ey benim Allahım, beni göz açıp kapayıncaya kadar ve ondan daha az bir zaman beni nefsime bırakma!" duâsını ta'lîm buyurmuştur.

چون بدين نيّت خراشم بزه نيست　　　كه برخم اين روى را پوشيد نيست

664. *"Mâdemki bu niyet ile tırmalarım, günah değildir. Zîrâ yara ile bu yüzü örtmek lâyıktır."*

Bu beyt-i şerîf bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni birisi çıkıp diyebilir ki: "Hünerler ve ma'rifetler ve zekâvetler ve mâl-i dünyâ, Hak Teâlâ hazretlerinin insanlara ihsân buyurduğu ni'mettir; ve âyet-i kerîmede وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (Duhâ, 93/11) "Ve Rabbinin ni'metini minnet ve şükranla an!" buyrulduğuna göre, niam-i ilâhiyyeyi ızhâr edip şükretmek îcâb eder. Binâenaleyh bu ni'metleri ızhâr etmeyip setr etmek bu emre muhâlefet olmaz mı?" Cenâb-ı Pîr efendimiz buyuruyor ki: "Benim nefsimin yüzünü bu ni'meti nâstan setretmek sûretiyle tırmalamam, nefsimin mağlûbu olmamak niyeti ile vâki'dir. Böyle bir niyet ile tırmalamak günah değidir. Zîrâ nefsin arsız yüzünü böyle yaralar ile enzâr-ı halktan örtmek lâyıktır."

گر دلم خوى ستيرى داشتى　　　روى خوبم جز صفا نفراشتى

665. *"Eğer gönlüm mestûrluk huyunu tuta idi, güzel yüzüm safânın gayrını i'lâ etmezdi."*

"Mestûrluk huyu"ndan murâd, halkın nef'i olmayan yerlerde nefsin mezâyâsını setr etmeyi ve iktisâb-ı şöhretten ictinâb eylemeği âdet etmektir. Bu sıfatı hâiz olan kimse, nef'-i halk için ızhâr-ı hüner eder, ve bundan nefsi aslâ gurûr hissetmezse, onun bu gibi niam-ı ilâhiyye ile tezyîn edilmiş ve güzelleştirilmiş olan yüzü, safvetten ve hulûstan başka bir şey yükseltmez. Nitekim Hz. Pîr-i destgîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 17. faslında şöyle buyururlar: "Benim huzûruma gelen ahbâbın melûl olmasından havfen onunla meşgûl olsunlar diye şiir söylerim. O kadar terk ettiğim hâlde yine şiir söylemek îcâb eder. Yoksa şiir nerede ben nerede! Vallâhi ki, ben şiirden bîzârım ve benim indimde şiirden bedter bir şey yoktur. Benim şiir söylemem ona benzer ki bir kimse müsâfirin arzûsuna tebean elini işkembeye sokup yıkar. Mâdemki misâfir

işkembe iştihâ eylemiştir benim için bu lâzımdır." Ma'lûmdur ki, şiir söylemek mevhibe-i ilâhiyye olan bir hüner ve ma'rifettir. Cenâb-ı Pir efendimizin nefs-i nefîs-i sâfileri, bu hüneri iktisâb-ı şöhret ve ızhâr-ı fazîlet için değil, halkın melâletini def' için ızhâr buyurmuşlardır. Artık sâlikler kendi hallerini buna göre tasavvur etsinler.

چون نديدم زور وفرهنگ و صلاح   خصم ديدم زود بشكستم سلاح

666. "*Mâdemki kuvvet ve ferheng ve salâh görmedim, düşman gördüm, çabuk silâhı kırdım.*"

"Ferheng", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ma'rifet" ve "muvâzene" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Mâdemki aklımda kuvvet ve muvâzene ve ma'rifet ve nefsimde salâh yoktur, ben nefsimi rûhuma düşman gördüm; silâh mesâbesinde olan hünerlerimi ve meziyetlerimi setretmek sûretiyle kırdım."

تا نگردد تيغ من او را كمال   تانگردد حنجرم بر من وبال

667. "*Tâ ki benim kılıcım ona kemâl olmaya, tâ ki hançerim bana vebâl olmaya!*"

"Tâ", ta'lîl içindir. Bu iki beyt-i şerîf bir cümle-i tâm teşkil eder. Ya'ni, "Benim kılıcım, nefsimin kuvvetine kemâl olmamak ve hançer mesâbesinde olan hünerlerim bana vebâl olmamak için nefsimi rûhuma düşman gördüm ve derhal bu silâhları kırdım. Zîrâ aklımda kuvvet ve ma'rifet ve nefsimde de salâh yoktur."

مى گريزم تا رگم جنبان بود   كى فرار از خويشتن آسان بود

668. "*Damarım kımıldanıcı oldukça kaçarım; kendinden kaçmak ne vakit kolay olur?*"

Ya'ni, "Hayât-ı dünyeviyyem devâm ettikçe ben rûhumun düşmanı olan nefsimden kaçarım. Halbuki nereye kaçsam nefsim benim ile berâberdir. Binâenaleyh insanın kendinden kaçması kolay bir şey midir?" Nefsinden kaçmak onun arzularına muvâfakat etmemek ve dâimâ mücâhede etmek ile olur. Mücâhede ve muhâlefet ise aslâ kolay bir şey değildir.

آنکه از غیری بود او را فرار چون ازو ببرید گیرد او قرار

669. *O kimse ki, onun kaçması bir başkasından olur, ondan münkatı' olduğu vakit o karar tutar.*

Meselâ bir kimse aralarında muhâlefet zuhûrundan dolayı bir başka kimseden kaçarsa ondan ayrılıp başka bir mahalle gittiği vakit gönlü müsterih olur. Fakat nefis her nereye gitse berâberdir.

من که خصم هم منم اندر گریز تا ابد کار من آید خیز خیز

670. [670] *Ben ki düşman dahi benim; kaçmak husûsunda ebede kadar benim işim: "Kalk kalk!" gelir.*

Ya'ni, "Benim düşmanım bana kendim olduğu için nereye kaçsam bulamam; binâenaleyh kaçmak husûsunda benim işim ebede kadar: "Kalk, durma kaç!" revişinden ibâret olur." Nitekim Efdalüddin Hâkānî (k.s.) bu ma'nâda şöyle buyurur:

خار پای من منم خودرا زخود فارغ کنم این دوئی یکسو شود هم من تو گردم هم تو من

"Ayağımın dikeni benim; kendimi kendimden fâriğ edeyim, bu ikilik bir olsun, hem ben sen, hem de sen ben olayım!"

İmdi sâlikin nefsinde kendi arzû ve irâdesi bâkî oldukça irâde-i Hakk'a muhâlefeti muhakkaktır. Vaktâki kendi irâdesini irâde-i Hak'ta mahveder, ondan sonra bir irâde kalır. O hâlde o nefis, nefis olur.

نی بهندست ایمن و نی در ختن آنکه خصم اوست سایهٔ خویشتن

671. *O kimsenin ki kendi gölgesi onun düşmanıdır, ne Hind'de ne de Hoten'de emîndir.*

"Hoten", Çin hudûdunda bir memleketin ismidir. Ya'ni, nefis rûhun gölgesidir ve rûhun muhâlifidir. Bir kimseye kendi gölgesi muhâlif ve düşman olursa Hindistan'a ve Hoten memleketine, velhâsıl her nereye kaçsa o gölge berâberdir, onun elinden kurtulamaz. Binâenaleyh hayât-ı dünyeviyyesinin sonuna kadar onun husûmetinden emîn olmak ve dâimâ mücâhede etmek lâzım gelir. Bu ebyât-ı şerîfede. اعدی عدوك نفسك التی بین جنبیك ya'ni "Senin düşmanının en düşmanı nefsindir ki senin yanlarındadır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Onun şerrinden kurtulmak için Hakk'ın varlığında fânî olmaktan başka çâre yoktur.

در صفت آن بی‌خودان که از شرّ خود و هنر خود ایمن شده اند که فانی اند در بقای حق
همچون ستارگان که فانی اند در روز در نور آفتاب و فانی را خوف آفت و خطر نباشد

O kendinden geçmişlerin sıfatı hakkındadır ki, kendi şerrinden ve kendi hünerinden emîn olmuşlardır. Zîrâ Hakk'ın bekāsında fânîdirler, yıldızlar gibi ki, gündüz güneşin nûrundan fânîdirler ve fânîye âfet korkusu ve tehlikesi olmaz

چون فناش از فقر پیرایه شود　　　او محمد وار بی سایه شود

672. *Vaktâki ona fakrdan fenâ pîrâye olur, o Muhammed gibi gölgesiz olur.*

"Fakr"dan murâd, zâhirde olan fakirlik değildir. Belki vücûdda ve zâtta ve sıfâtta Hakk'a muhtaç olduğunu ve Hakk'ın fakîri olduğunu bilmek ve gınâyı ve izzeti Hakk'a ve zilleti ve fakrı kendi vücûd-i izâfîsine isnâd etmektir. Nitekim âyet-i kerîmede: (Muhammed 47/38, Fâtır 35/15) وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاءُ اِلَى اللّٰه Ya'ni "Allah Teâlâ ganîdir ve siz Allah Teâlâ'ya muhtaçsınız" buyrulur. Vaktâki bir kimsenin nefsinin kendi varlığından fenâsı böyle bir fakr cihetinden zînet bulursa, artık o nefis serâpâ rûh olup, rûhun gölgesi olmaktan kurtulur. Nitekim bu hâle gelen evliyâullah ارواحنا اشباحنا اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim ervâhımız ecsâdımızdır ve ecsâdımız ervâhımızdır." buyurmuşlardır. Binâenaleyh böyle bir kimse Muhammed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz gibi gölgesiz olmuş olur; ve baştan başa nûr olan bir zâtın, nûr gibi, gölgesi olmaz.

فقر فخری را فنا پیرایه شد　　　چون زبانهٔ شمع او بی سایه شد

673. *Fahra mensûbun fakrına fenâ, zînet oldu; o, şem'in dili gibi sâyesiz oldu.*

Bu beyt-i şerîfde الفقر فخری ya'ni "Fakr benim fahrimdir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni zâtta ve sıfâtta Hakk'a olan ihtiyâcını idrâk eden kimse, kendi varlığını Hakk'ın varlığında fânî kılar ve bu fakr ile iftihâr eder. İşte bu fakr ile iftihâr eden kimsenin fakrına Hak'ta fânî olması zînet olur. Artık o kimse yanan mumun alevi gibi gölgesiz olur.

شمع جمله شد زبانه پا و سر   سایه را نبود بگرد او گذر

674. *Şem' baştan ayağa hep dil oldu; gölgeye onun etrâfında güzer olmaz.*

Ya'ni yanmadan evvel mumun gölgesi vardır. Fakat baştan ayağa kadar hep ateşin dili olup şuâya münkalib olursa artık onun etrâfında gölge olmaz. Burada cism-i kesîf muma ve ateş tecellî-i zâtîye ve gölge sıfât ve ef'âl-i beşeriyyeye teşbîh buyrulur. Ya'ni, tecellî-i zâtî ateşiyle yanan cism-i kesîf baştan ayağa kadar o tecellînin mazharı olup Hak'ta fânî olur ve artık onun gölgesi olan sıfât ve ef'âl-i beşeriyye onun etrâfında dolaşamaz. Sıfâtı ve ef'âli Hakk'ın sıfât ve ef'âli olur. Hind nüshalarında شمع جمله شد yerine شمع چون گردد vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Şem' baştan ayağa kadar zebâne olduğu vakit onun etrâfında gölgenin mürûru vâki' olmaz" demek olur.

موم از خویش و زسایه در گریخت   در شعاع از بهر او که شمع ریخت

675. *Mum gölgesinden ve kendinden şuâya kaçtı, onun için şem' döktü.*

Mum mesâbesinde olan cisim, gölge menzilesinde olan kendi sıfât-ı beşeriyesinden ve ef'âlinden ve kendi kesâfet-i mevhûmesinden şuâ mesâbesinde olan nûr-i zâtîye kaçtı ve ilticâ etti. Şuâ için, tecellî-i zâtî ateşi ile cisim şem'ini döktü, eritti ve fânî kıldı.

گفت من بهر فنایت ریختم   گفت من هم در فنا بگریختم

676. *Dedi: "Ben seni fenâ için döktüm!" Dedi: "Ben de fenâya kaçtım!"*

O nûr-i zâtî dedi ki: "Ben seni fânî olman için döktüm ve erittim." Cisim mumu dahi "Evet, ben de fenâya ve sende fânî olmaya kaçtım ve ilticâ ettim."

شمع چون در نار شد کلّی فنا   نه اثر بینی زشمع و نی ضیا

677. *Şem' vaktâki ateş içinde külliyyen fânî oldu, ne şem'den ve ne de ziyâdan eser göremezsin.*

Ya'ni bal mumundan ma'mûl olan şem', ateş içinde yana yana fânî olduğu ve kâmilen eridiği vakit, artık ne şem'in vücûd-i kesîfinden ve ne de onun ziyâsından eser göremezsin. Bunun gibi cism-i kesîf tecellî-i zâtî ateşi içinde yanıp kâmilen fânî olduğu vakit, artık o cism-i kesîfin havâssından eser göremezsin. Meselâ cism-i kesîfin bir mahalden dîğer bir mahalle intikâli zamâna muhtaç iken, garbda bulunan böyle bir cism-i fânî, ân-ı gayr-ı münkasim-

de şarkta zâhir oluverir ve onun ziyâsı mesâbesinde olan sıfâttan ve ef'âlden dahi eser görülmez. Onun sıfâtı ve fiili hep Hakk'a râci' olur.

هست اندر دفع ظلمت آشکار　　آتش صورت بمومی پایدار

678. *Zulmetin def'inde sûret ateşi, âşikâr olarak mum ile pâyidârdır.*

Ya'ni, zâhirde olan karanlığın def'inde, âşikârdır ki sûret ateşi kesîf olan mumun cismi ile pâyidâr ve sâbittir. Zîrâ mum olmasa, sûret ateşinin taalluk edeceği bir mahal bulunmaz ve ateş olmayınca da şuâ hâsıl olup sûrî karanlık mündefi' olmaz.

بر خلاف موم شمع جسم کان　　تا شود کم گردد افزون نور جان

679. *Cisim şem'i, mumun hilâfındadır ki o, noksan oldukça can nûru ziyâde olur.*

Cisim şem'i zâhirî olan mumun hilâfınadır; zîrâ o cisim şem'i noksan oldukça, rûh-i insânînin nûru ve şuâı ziyâde olur. Halbuki zâhirî mumun cismi ve cesâmeti ziyâde oldukça onun şuâı da çok olur.

این شعاع باقی وآن فانیست　　شمع جان را شعلهٔ ربانیست

680. *Bu bâkî olan şuâdır ve o fânîdir. Can şem'ine şu'le-i rabbânî vardır.*
[681]

Bu rûhun nûru ve şuâ'ı bâkî olan şuâdır ve cisim şem'inin şuâ'ı olan rûh-i hayvânînin âsârı ise fânîdir. Zîrâ can şem'inin şûlesi rabbânîdir ve çünki rûh-i insânî halîfe-i Hak'tır.

این شعاع باقی آمد مفترض　　نی شعاع شمع فانئ عرض

681. *Bu bâkî olan şuâ' müfteraz geldi. Araz olan şem'-i fânînin şuâ'ı değil!*

"Müfteraz", "iftirâz" masdarından ism-i mef'uldür; ve "iftirâz", Hak Teâlâ'nın kullarına ahkâmı vâcib kılması ma'nâsınadır (*Kāmûs*). Ya'ni, Hak Teâlâ tarafından kullarına farz edilmiş olan şey, bu rûhun bâkî olan şuâını ve âsârını istihsâl etmektir. Yoksa bu araz ve fânî olan cism-i unsurînin şuâını ve âsârını istihsâl etmek değildir. Zîrâ rûh cevher-i mücerred-i nûrânîdir ve cisim ise uzunluk ve enlilik ve derinlik gibi arazların mecmûundan ibârettir.

آن زبانهٔ نار جمله نور بود　　شمع فانی سایه از وی دور بود

682. *O ateşin dili hep nûr oldu; şem' fânî, gölge ondan uzak oldu.*

Ya'ni, cism-i unsurî ateşe mensûbdur ve rûh-i hayvânî o ateşin dilidir ve cisim şem'inden rûh-i hayvânînin fânî olan şuâı zâhir olur. Vaktâki tecellî-i zâtî ile bu cisim şem'i fânî olur, artık şuâ-i fânînin gölgesi olan sıfât ve ef'âli dahi ondan uzak olur ve bu rûh-i hayvânî dili, hep nûr-i rûh olur ve rûh-i insânî şem'inin bâkî olan şuâ'ı zuhûra gelir.

ابر را سایه بیفتد بر زمین ماه را سایه نباشد همنشین

683. *Bulutun gölgesi yeryüzüne düşer, aya gölge hem-nişîn olmaz.*

"Bulut"tan murâd, cism-i kesîftir. "Gölge"den murâd, rûh-i hayvânîdir. "Ay"dan murâd, rûh-i insânîdir. Zîrâ o nûru zât güneşinden alır. Nitekim yukarıda 680 numaralı beyt-i şerîfte شمع جان را شعلهٔ ربانیست buyrulmuş idi. Ya'ni, bulut mesâbesinde olan cism-i kesîfin gölgesi ve rûh-i hayvânin âsârı, âlem-i kesâfete düşer ve âlem-i kesâfet içinde dolaşır. Fakat o gölge, ay mesâbesinde olan rûh-i insânîye hem-nişîn ve mukārin olmaz. Zîrâ rûh-i insânînin nûrunu bu gölge setredemez.

بی‌خودی بی ابریست ای نیك خواه باشی اندر بی‌خودی چون قرص ماه

684. *Ey iyi isteyici, bî-hodluk bulutsuzluktur; o bî-hodluk içinde ayın kursu gibi olursun.*

Ey iyi hâl isteyen sâlik, mevhûm olan enâniyyet-i cismâniyyeden geçmek bulutsuzluktur ve rûh-i hayvânînin hükmü altından çıkmak demektir. O kendinden geçmek hâli içinde, sen ayın kursu ve cirmi gibi olursun, yanî ayn-ı rûh-i insânî gibi olursun.

باز چون ابری بیاید رانده رفت نور از مه خیالی مانده

685. *Vaktâki sürülmüş bir bulut tekrar gelir, nûr gitti aydan bir hayat kalmıştır.*

Vaktâki kendinden geçmek hâli ile sürülmüş ve def'edilmiş bir bulut, ya'ni cism-i kesîfin ahvâlinden bir hâl tekrar zâil olur, rûh-i insânînin nûru gider ve ay mesâbesinde rûh-i insânînin nûrundan bir hayâl kalır.

از حجاب ابر نورش شد ضعیف کم زماه نو شد آن بدر شریف

686. *Bulutun hicâbından onun nûru zayıf oldu. O bedr-i şerîf aydan noksan oldu.*

Ya'ni, cismâniyet bulutunun hicâb ve perde olmasından dolayı, rûh-i insânînin nûru zayıf olur. O ayın on dördü gibi parlak olarak zâhir olan rûh-i şerîf, yeni doğan bir hilâlden bile noksan bir hâle gelir ve hayâl gibi olur.

مه خیال می نماید زابر و گرد   ابر وتن مارا خیال اندیش کرد

687. *Ay buluttan ve tozdan bir hayâl görünür. Bulut ve ten bizi hayâl düşünücü etti.*

Rûh-i insânî ayı, cism-i kesîf bulutundan ve onun toz mesâbesinde olan âsârından dolayı bir hayâl hâlinde görünür. Bulut, ya'ni cism-i kesîf bizi rûh-i insânî hakkında hayâl düşünücü etti. Nitekim rûhun tecellîsini müşâhede etmeyen kimseler rûh hakkında birçok kıyl ü kâller yaptılar ki, bunlar birtakım hayâlî düşüncelerden ibârettir. Vaktâki rûhun zâtı inkişaf eder, bu hayâlî olan dedikodular kalkar.

لطف مه بنگر که این هم لطف اوست   که بگفت او ابرها مارا عدوست

688. *Ayın lutfunu gör ki, bu da onun lutfudur ki o, bulutlar bizim düşmanımızdır, dedi.*

"Ay"dan murâd, burada rûh-i küllî-i Muhammedî'dir ki, taayyün-i Muhammedî (s.a.v.) Efendimize taalluk etmiştir. و المؤمنون من نوری hadîs-i şerîfi mûcibince mü'minlerin rûhu o rûh-i küllîdendir. İşte rûh-i küllînin lutfuna bak ki, bizleri münevver etti. Ve bu da onun lutfundandır ki bize اعدی عدوك نفسك التی بین جنبيك ya'ni: "Senin düşmanının en düşmanı, senin nefsindir ki yanlarındadır" ihbâr-ı şerîfiyle bulutlar ya'ni sıfât-ı nefsâniyye bizim düşmanımızdır, buyurdu.

مه فراغت دارد از ابر وغبار   بر فراز چرخ دارد مه مدار

689. *Ay buluttan ve tozdan ferâgat tutar, feleğin yukarısında ayın medârı vardır.*

Ayın ya'ni rûh-i insânînin hadd-i zâtında cismâniyetten ve cismâniyetin ahkâmından ferâgati vardır. Onun medârı sûret feleğinin yukarısındadır. Zîrâ rûh-i insânî nefs-i vâhiddir. O beden pencerelerini kendi medârından nûrlandırır. Nitekim II. cildin 186 numaralı beyt-i şerîfinde:

تفرقه در روح حیوانی بود　　　　نفس واحد روح انسانی بود

["Tefrika rûh-ı hayvânîde olur; rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur"] buyrulmuştu. Ve cild-i mezkûrun 184 numaralı beyt-i şerîfinde de:

مفترق شد آفتاب جانها　　　　در درون روزن ابدانها

["Canların güneşi bedenlerin penceresinde müfterık oldu"] buyrulmuştu. Ve kezâ IV. cildin 411 numaralı beyt-i şerîfinde de:

مؤمنان معدود لیك ایمان یکی　　　　جسمشان معدود لیکن جان یکی

["Mü'minler ma'dûddur, fakat îman birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir"] buyrulmuş idi.

ابر مارا شد عدو و خصم جان　　　　که کند مه را زچشم ما نهان

690. [690] *Bulut bize düşman ve hasm-ı cân oldu. Zîrâ ayı bizim gözümüzden nihân eder.*

Cismâniyet ve nefsâniyet bulutu bize düşman ve canın hasmı oldu. Zîrâ o bulut ayın hicâbı ve perdesidir; ve rûh ayını bizim gözümüzden nihân eder.

حوررا این پرده زالی می کند　　　　بدر را می از هلالی می کند

691. *Bu perde hûrîyi zâl eder; bedri bir hilâlden nâkıs yapar.*

"Zâl", bunak ihtiyar demektir. Ya'ni, bu cismâniyet ve nefsâniyet perdesi, her biri bir hûrîye mümâsil olan ma'nâ güzellerini bir bunak kocakarı kadar çirkin yapar. Ayın on dördü gibi parlak olan bir latîfi bir hilâlden daha nâkıs gösterir. Bilâkis bu perde-i nefsânî, kokmuş cesedleri hûrî gösterir ve zulmeti nûr olmak üzere telâkkî eder.

ماه مارا در کنار عز نشاند　　　　دشمن مارا عدوی خویش خواند

692. *Ay bizi izzetin kucağına oturttu, bizim düşmanımıza kendi düşmanı ta'bîr etti.*

Ya'ni, rûh-i küllî-i Muhammedî, bizi "Azîz" ism-i ilâhîsinin hükmünde müstağrak kıldı ve izzet makāmında oturttu; ve nefis ve şeytanın ve onların tevâbiinden ibâret olan bizim düşmanımıza kendi düşmanı ta'bîr buyurdu. Bu beyt-i şerîfte "ay"dan murâd zât-ı Hak olursa birinci mısrâ' وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِ آدَم

(İsrâ 17/70) ya'ni "Biz benî-âdemi mükerrem kıldık" âyet-i kerîmesine ve ikinci mısrâ' dahi sûre-i Mümtahıne'de vâki' olan يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ (Mümtahıne 60/1) ya'ni "Ey mü'minler benim düşmanımı ve sizin düşmanınızı dostlar ittihâz etmeyin!" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

تاب ابر و آب او خود زین مهست　　　هر که مه خواند ابررا بس گمرهست

693. *Bulutun parlaklığı ve onun letâfeti muhakkak bu aydandır. Her kim buluta ay ta'bîr ederse o gümrâhtır.*

"Âb", letâfet; ve "gümrâh", doğru yolu kaybeden demektir. "Bulut"tan murâd, burada rûh-i hayvânîdir. Ya'ni, rûh-i hayvânînin diriliği ve parlaklığı ve zekâveti, rûh-i küllînin letâfetinin aksindendir. Her kim bu rûh-i hayvânîye "rûh-i insânî" ta'bîr ederse, o kimse yolunu kaybetmiştir. Zîrâ rûh-i hayvânîde bekā yoktur.

نور مه بر ابر چون مُنْزَل شدست　　　روی تاریکش زمه مُبْدَل شدست

694. *Ayın nûru vaktâki bulut üzerine münzel olmuştur, onun karanlık yüzü mübdel olmuştur.*

Ya'ni, "Rûh-i insânînin nûru, vaktâki rûh-i hayvânî üzerine münzel olmuştur, o rûh-i hayvânînin karanlık olan yüzü, aydan değişmiş ve parlamıştır." Zîrâ beşer, rûh-i hayvânîde, başka hayvanlar ile müşterektir. Hayvanların rûhunu rûh-i insânî menzil yapmadığı için onlarda insanda olan irfan ve zekâ yoktur. İnsanlardaki idrâk ve zekâ rûh-i insânînin insanların rûh-i hayvânîlerini menzil ittihâz etmekten dolayıdır. İmdi gerek rûh-i insânînin nûr-i ma'nevîsi ve gerek rûh-i hayvânînin ondan iktibâs ettiği nûr ve zâhirî güneşin maddî ziyâsı ve onun maddî nûru, hep nûr-i ilâhînin feyezânındandır.

در قیامت شمس ومه معزول شد　　　چشم در اصل ضیا مشغول شد

695. *Kıyâmında güneş ve ay ma'zûl oldu. Göz ziyânın aslına meşgûl oldu.*

Nitekim sûre-i Kıyâmet'te mezkûr olan فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ وَخَسَفَ الْقَمَرُ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ (Kıyâme 75/8) ya'ni "Vaktâki göz kamaşır ve ayın ziyâsı gider ve güneşle ay cem'olur" âyet-i kerîmesi mûcibince kıyâmette manzûme-i şemsin intizâmı bozulup ayın nûru zâil olduğu ve güneşle ay, ziyâ ve nûr vermekten ma'zûl oldukları vakit, rûhun gözü o ziyânın aslı olan vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın nûru ile müştail olur ve müsteâr olan vücûd-i izâfînin ziyâsı gider.

تا بدانت مُلك را از مستعار وين رِباط فانى از دارُ القرار

696. *Nihâyet mülkü müsteârdan ve bu fânî ribâtı dârü'l-karârdan bilir.*

Ya'ni, kıyâmette bu âriyet olan vücûd-i izâfînin nûru söndüğü vakit rûhun gözü hakîkî olan mülk ile âriyet olan mülkü anlar ve fânî olan dünyâ misâfirhânesini karar evi ve mahalli olan âlem-i âhiretten fark ve temyîz eder.

دايه عاريت بود روزى سه چار مادرا مارا تو گير اندر كنار

697. *Dâye bir, üç, dört gün âriyet olur. Ey ana bizi sen kucağında tut!*

"Dâye", sütnine demektir ki, bundan murâd, vücûd-i mecâzî ve izâfîdir. "Ana"dan murâd, vücûd-i hakîkîdir. Ya'ni, dâye mesâbesinde olan bu vücûd-i mecâzî, mahdûd olan hayât-ı dünyeviyyenin devâmı müddetince bizde âriyet olur. Ey vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ bizi sen lutfunun kucağında tut, bizi dâyenin eline teslîm etme!

پرّ من ابرست وپردەست و كثيف زانعكاس لطف حق شد او لطيف

698. *Benim kanadım buluttur ve perdedir ve kesîftir. Hakk'ın lutfunun in'ikâsından o latîf oldu.*

"Kanat"tan murâd, bu vücûd-i mecâzî ve onun hünerleri ve sıfatlarıdır. Ya'ni, benim bu vücûd-i mecâzîmin hünerleri ve sıfatları vücûd-i hakîkînin önünde buluttur ve perdedir ve kesiftir. Onda görülen letâfet Hakk'ın lutfunun in'ikâsıdır.

بر كَنَمْ پرّرا وحسنش را زراه تا ببينم حسن مه را هم زماه

699. *Kanadı ve onun güzelliğini yoldan koparırım, tâ ki ayın güzelliğini yine aydan göreyim.*

Ya'ni, vücûd-i hakîkîye vusûle mâni' olan bu vücûd-i izâfînin hünerlerini ve güzel görünen sıfatlarını yoldan koparayım ve izâle edeyim, tâ ki ayın güzelliğini perde arkasından değil, doğrudan doğruya yine ayın kendi kendisinden göreyim.

من نخواهم دايه مادر خوشترست موسيم من دايهٔ من مادرست

700. [701] *Ben dâye istemem, ana daha hoştur; ben Mûsâ'yım, benim dâyem anadır.*

"Ben dâye mesâbesinde olan bu vücûd-i mecâzînin terbiyesi altında olmak istemem; benim aslî olan vücûd-i hakîkînin sıfâtı altında terbiye olunmam daha hoştur; zîrâ Mûsâ mesâbesinde olan rûhum; binâenaleyh benim dâyem ve mürebbîm vücûd-i hakîkîdir." Bu beyt-i şerîfte sûre-i Kasas'ta vâki' وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ (Kasas, 28/12) ya'ni "Biz Mûsâ'ya evvelden sütnineleri harâm ettik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Zîrâ Mûsâ (a.s.) Fir'avn'un sarayında bulunduğu vakit, onu sütninelere tevdî' ettiler; hiçbirisinin sütünü emmedi; vâlidesi sütnine olarak saraya gidip onu emzirdi.

من نخواهم لطف مه از واسطه که هلاك خلق شد این رابطه

701. *Ben ayın lutfunu vâsıtadan istemem, zîrâ bu râbıta halkın helâki oldu.*

"Ay"dan murâd, burada ebu'l-ervâh olan rûh-i küllî-i Muhamedî'dir ki, cemî-i âleme füyûzât-ı rabbâniyye bu rûhtan tevzî' olunur. "Vâsıta"dan murâd, âlemin vücûd-i izâfîsidir. Ya'ni, ben rûhum, rûh-i küllînin lutfunu ve feyzini vâsıtadan ve vücûd-i izâfî-i âlem perdesi arkasından almak istemem. Zîrâ bu vücûd-i izâfînin şuûnâtı halkın helâkini mûcib oldu.

یامگر ابری بگیرد خوی ماه تانگردد او حجاب روی ماه

702. *Yâhud meğer ki bir bulut ayın huyunu tuta, tâ ki o ayın yüzünün hicâbı olmaya!*

"Bulut"tan murâd, taayyün-i cismânî ve vücûd-i izâfîdir ve ahlâk-ı muhammediyye ile muttasıf olan insân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesidir ki, rûh-i küllî-i Muhammedî'nin feyzini îsâle vâsıta olur; ve onun bu sûret-i cismâniyyesi rûh-i küllînin yüzünün hicâbı ve perdesi olmaz. Yukarıki beyt-i şerîfte, "Ben onun lutfunu vâsıtadan istemem" buyrulmuş idi. Bu beyitte insân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesinin vesâteti istisnâ buyrulmuş oluyor. Zîrâ insân-ı kâmil sâlikleri evvelen huzûr-i risâlet-penâhîye götürür ve Risâletpenah Efendimiz dahi Hakk'a îsâl buyurur.

صورتش بنماید او در وصف لا همچو جسم انبیا و اولیا

703. *Enbiyâ ve evliyânın cismi gibi, o, kendinin sûretini vasf-ı lâda gösterir.*

Ya'ni, o insân-ı kâmilin cismi, enbiyâ ve evliyânın cismi gibi olur; ve kendinin kesif olan cismini ve sûretini, o cismin ve sûretin ahkâmına tâbi' olmamak sûretiyle yok vasfında gösterir, ondan zâhir olan ancak rûh-i latîfin ahkâm ve âsârı olur.

آنچنان ابری نباشد پرده بند　　　　پرده دَرْ باشد بمعنی سودمند

704. *Öyle bir bulut perde bağlayıcı olmaz, ma'nâda fâideli perde yırtıcı olur.*

Öyle bir cisim bulutu, rûhun yüzüne perde örtücü olmaz. Ma'nâda fâideli ve rûhun yüzünden perdeyi ve hicâbı yırtıcı ve kaldırıcı olur; ve o cisim bulutu ayn-ı rûh gibi latîf olur.

آنچنان کاندر صباح روشنی　　　　قطره می بارید وبالا ابر نی

705. *Öyleki bir aydınlık sabahta katre yağdı, halbuki yukarıda bulut yok.*

Ya'ni, o cisim bulutunun letâfet-i hâli havada bulut olmadığı hâlde, berrak ve aydınlık sabahta yere çiğ yağmasına benzer. Maahâzâ havada çiğ yağdıran gāyet ince ve havadan fark olunmaz derecede bir bulut vardır. İşte insân-ı kâmilin cisim bulutunun hâli de buna müşâbihtir.

معجزهٔ پیغمبری بود آن سقّا　　　　گشته ابر از محو هم رنگ سما

706. *O sikā mu'cize-i Peygamberî idi. Bulut mahv cihetinden hem-reng-i semâ olmuş idi.*

Bu mu'cize-i risâlet-penâhî III. cildin 3120 numaralı beytinden i'tibâren mezkûrdur. "Sikā", su tulumu demektir. Bu mu'cize şudur ki, havada bulut olmadığı hâlde, Resûl-i Ekrem hazretleri Arab'ın su tulumunu suyla doldurdu. Gerçi o tuluma gelen su dahi, âdet-i ilâhiyye üzere buluttan gelmiş idi; fakat o bulut o kadar ince idi ki, göğün mâvi rengi ile berâber olmuş idi ve o bulutun kesâfeti basar hissi ile fark edilmez idi.

بود ابر ورفته از وی خوی ابر　　　　آنچنین گردد تن عاشق بصبر

707. *Bulut idi, ondan bulutun huyu gitmiş idi; âşıkın cismi sabr ile böyle olur.*

Arab'ın tulumuna suyu getiren bulut idi. Fakat bulutlara mahsûs olan huy ve kesâfet o buluttan gitmiş idi. Nitekim nefsinin hevâlarına karşı sabrı ve mücâhedesi sebebiyle Hak âşığının cismi de öyle kesâfet-i cismâniyyeden ârî ve latîf olur.

تن بود اما تنی گم گشته زو　　　　گشته مُبْدَلْ رفته از وی رنگ و بو

708. *Ten olur ammâ tenlik ondan gāib olmuştur; değişmiş ondan renk ve koku gitmiş.*

Ya'ni, insân-ı kâmilin cismi de gerçi cisimdir, fakat ondan cismin kesâfeti ve sıfatı kaybolmuştur. O cismin sıfatları, sıfât-ı rûhâniyyeye tebeddül etmiş, artık ondan cisimlere mahsûs olan renk ve koku gitmiştir.

پر پی غیرست وسر از بهر من   خانهٔ سمع وبصر استون تَن

709. *Kanat gayr içindir ve baş benim içindir. Sem` ve basarın evi tenin direğidir.*

"Kanat"tan murâd, cism-i kesîf ve bu cisme müteallik olan hünerler ve zekâlar ve esbâb-ı dünyeviyyedir. "Baş"tan murâd, rûhtur ve insanın bâtınıdır. "Sem' ve basarın evi"nden murâd, kalbdir ki cismin kıyâmına ve idrâke sebeb olduğu için, o cismin direğidir.

Bu beyt-i şerîf, âlem-i hakîkatin tâvusu olan insân-ı kâmil tarafındandır. Ya'ni, ey sâlik, benim bu sûret-i cismâniyyem ve zâhirî hünerlerim ve esbâb-ı dünyeviyyem hep başkaları içindir ve başkalarını irşâd içindir. Zîrâ ben ehl-i aklı bunlar ile avlarım. Başım ve rûhum ve bâtınım benim içindir. Zîrâ ağyârın benim bâtınıma nüfûzu yoktur. Nitekim cenâb-ı Pîr'in mürşid-i âlîleri Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî (k.s.) hazretlerine bir şahıs, "Filân kimseden senin medhini işittim", dedi. Buyurdular ki: "İbtidâ göreyim, o kimse nasıl bir kimsedir, onda o mertebe var mıdır ki beni anlayıp medhetsin! Eğer o beni söz ile tanımış ise, muhakkaktır ki tanımamıştır. Zîrâ bu söz ve o harf ü savt ve o dudak ve ağız kalmaz, bu arazdır; ve eğer fiil ile tanımış ise yine böyledir; ve eğer benim zâtımı tanımış ise sûret zâta uymaz ki medhetsin!" Ve hayat ve ilim, sem', basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvîn sıfatlarının evi olan kalb, zâhiren ve bâtınen cismin direğidir. Kalbin zâhiri fâsid olunca cisim dahi fâsid olur ve keza kalbin bâtını fâsid olunca cismin ef'âl ve harekâtı dahi fâsid olur.

جان فدا کردن برای صید غیر   کفر مطلق دان ونومیدی زخیر

710. *Gayrı sayd için can fedâ etmeyi küfr-i mutlak ve hayrdan ümîdsizlik bil!*
[711]

Ey tarîk-ı Hakk'ın sâliki, gayrı sayd için ve onlara hoş görünüp kendine celb etmek için sakın rûhun zevkini fedâ etme, bu fedâyı küfr-i mutlak ve hayırdan ümidsizlik bil!

هین مشو چون قند پیش طوطیان   بل که زهری شو شو اِیمِنْ از زیان

711. *Sakın tûtîlerin önünde şeker gibi olma, belki zehir gibi ol, ziyandan emîn ol!*

Sakın tûtîlerin, ya'ni erbâb-ı kālin önünde hünerlerini göstermek sûretiyle şeker gibi olma, belki onların müvâcehesinde somurtup sâkit olarak otur. Zîrâ onların önünde böyle oturmak onlara karşı zehir gibi olmaktır. Eğer böyle yapar isen, onlar senin yanından kaçarlar ve sen de bâtınının zarar ve ziyâna uğramasından emin olursun.

یا پی احسنت وشاباش خطاب　　　خویش چون مردار کُن پیش کلاب

712. *Yâhud hitâbın tahsîn ve âferîni için, köpekler önünde kendini leş yap!*

Bu beyt-i şerîfin ma'nâsında iki vecih vardır. Birisi budur ki, eğer erbâb-ı kāl olan ehl-i dünyânın önünde kendini zehir yapıp onları kaçıramazsan, git onun aksini yap ve onların senin tatlı sözlerini tahsîn edip âferin demeleri için kendini tâlib-i dünyâ olan bu köpeklerin önünde bir leş ve murdar yap, senden istedikleri gibi müntefi' olsunlar. Bu ma'nâya göre yukarıki beyit ile bu beyit Şeyh Sa'dî hazretlerinin şu beytinin nazîri olabilir:

یا بتشویش و غصه راضی شو　　　یا جگربند پیش زاغ بنه

"Ya teşvîşe ve gussaya râzı ol, yâhud birtakım ciğeri karganın önüne koy!"

Bu ma'nâya göre bu iki beyt-i şerîfteki hâl makbûl olmaz. İkinci vecih dahi şudur: Yâhud senin latîf sözlerini köpekler mesâbesinde olan ehl-i dünyânın tahsîn edip âferin demelerinden dolayı, o ehl-i dünyânın önünde kendini, bu âferîn ve tahsînleri duymayan bir ölü ve leş gibi hissiz ve duygusuz yap ve onların bu tahsîn ve âferinlerinden nefsine gurûr gelmesin. Bu hâl güç ve fakat makbûl olur. Bu beyt-i şerîfin sûreti ba'zı nüshalarda şöyledir:

یا پی احسنت وشاباش و خطاب　　　خویشتن مردار کن پیش کلاب

Ya'ni "Tahsîn ve âferîn ve hitâb için kelblerin önünde kendini murdar yap!" demektir. Diğer bir nüsha da şöyledir:

یا برای شاد باشی در خطاب　　　خویش را مر دار کُن پیش کلاب

Ya'ni "Yâhud hitâbda bir âferin için kendini kelbler önünde murdar yap!" demek olur. Ma'nâca hiçbirinde ihtilâf yoktur. Üçüncü bir hâl dahi âtîdeki 716 numaralı beyt-i şerîfte musarrahtır.

پس خضر کشتی برای این شکست تا که این کشتی ز غاصب باز رست

713. *İmdi Hızır gemiyi bunun için deldi, nihâyet bu gemi gāsıbdan kurtuldu.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki 711 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni, ey sâlik kendini erbâb-ı kāl olan ehl-i dünyânın önünde zehir gibi yap ve onlara karşı kendini kusurlu ve fenâ göster. Nitekim Hz. Hızır, kıssası sûre-i Kehf'te mezkûr olduğu vech ile sağlam bir gemiyi gāsıbların elinden kurtarmak için deldi. Sen dahi rûhunun râkib olduğu cisim gemisini böyle ehl-i dünyâya karşı kusurlu yap ki, senin senliğini gasb etmesinler!

فقر فخری بهر آن آمد سَنی تا ز طمّاعان گریزم در غنی

714. *Fahra mensûb olan fakr bundan dolayı âlî geldi, tâ ki tama' edici olanlardan Ganî'ye kaçayım!*

Ma'lûm olsun ki, "fakîr" hakkında erbâb-ı hakîkat الفقير هو الذ لا يملك و لا يملك ya'ni "Fakîr o kimsedir ki bir şeye mâlik değildir ve kendisi bir şeyin memlûkü değildir" demişlerdir. Bunun ma'nâsı "Fakîr bu âlem-i fânîde hiçbir şeyi benimsememiştir ve kendisi de kalbini hiçbir şeye rabt edip onun memlûkü olmamıştır." demek olur. Binâenaleyh dünyânın hepsi sûrette fakîrin mülkü olsa, onun kalbinde hiçbir zerresi yer tutmaz ve bilcümle ihtiyâcını Ganiyy-i mutlak olan Hak Teâlâ'ya arz eder ve kendisi bu fakr ile müftehirdir. İşte "El-fakru fahrî" (الفقر فخری) hadîs-i şerîfinin ma'nâsı budur. "Fakr"dan murâd, şunun bunun kesesine muhtaç olmak değildir. Ya'ni, "Fahra mensûb olan fakr, ehl-i tama' olan cismânîlere arz-ı ihtiyaçtan kaçıp Ganiyy-i mutlak olan Hakk'a iltica ettiğim için âlî geldi."

گنجهارا در خرابی زان نهند تا ز حرص اهل عُمران وا رهند

715. *Defîneleri bir vîrâneye ondan dolayı koyarlar, tâ ki ehl-i umrânın hırsından kurtulalar.*

"Umrân", ma'mûr yer demektir. "Ehl-i umrân"dan murâd, dünyâ ehlidir. Ya'ni, ehl-i dünyânın hırsından ve taarruzundan kurtarmak için, defîneleri vîrânelere ve harâbelere gömüp sakladıkları gibi, ehl-i fakr dahi kendi hünerlerini ve esbâb-ı dünyeviyyelerini, kāl ehli olan gaflet erbâbından saklarlar ve bu sûretle onların tasallutundan emîn olurlar.

پر نتانی کند رَو خلوت نشین   تانگردی جمله خرج آن واین

716. *Eğer kanadı koparmazsan git halvette otur, tâ ki hep bunun ve onun harcı olmayasın!*

Ey sâlik, eğer sen ehl-i dünyânın önünde zehir gibi olamazsan veyâhud onların tahsîn ve âferinlerine karşı nefsini ölü ve leş hükmünde tutup, onun gurûrundan emin değil isen, git halvette otur ve kendi zevk-i ma'nevîn ile meşgûl ol; tâ ki bütün ömrünü şunun bunun keyfine ve hesâbına sarf etmiş olmayasın!

زآنکه تو هم لقمهٔ هم لقمه خوار   آکل و مأکول ای جان هوش دار

717. *Zîrâ ki sen hem bir lokmasın hem lokma yiyicisin. Ey can, yiyicisin ve yenilmişsin, akıl tut!*

Zîrâ ki sen hem bu halkın lokmasısın ve hem de bu halktan lokma yersin. Binâenaleyh ey can olan sâlik, sen hem yiyicisin ve hem de yenilmişsin. Aklını başına topla! Çünki eğer sen ashâb-ı hünerden isen, bu mâlâya'nî iştiğâlât ile halk senin ömrünü yer ve ifnâ eder ve sen de onların tahsîn ve âferinlerini yutup nefsini kabartırsın; ve eğer malın var ise, halk müdâhane edip onu yerler ve nefsin dahi onların tabasbuslarını ve müdâhanelerini yiyip semirir. Ehl-i mansıb isen yine böyledir. Ma'lûm olsun ki, âkiliyet ve me'kûliyet hem sûrî ve hem ma'nevî olur. İnsanın sûrî olan âkiliyeti ve me'kûliyeti zâhirdir.Zîrâ topraktan çıkan envâ'-ı gıdâları yer ve onu da her ân-ı gayr-ı münkasimde muhîti yer. Muhîtindeki yiyenlerden bir kısmı, pire ve sivrisinek ve tahtakurusu ve bit gibi hayvânât-ı tufeyliyye olup göz ile görülürler. Ve bir kısmı da hayvânât-ı hurdebînî olup âletsiz göz ile görülmezler; ve ihtimâl ki mikroskobun bile görmeğe kâfi gelmediği mahlûkat dahi vardır. Eğer insanı böyle her an yiyenler olmasa idi doğduğu günden beri yediği gıdâlar cem'olup onun cismi pek büyük bir hâle gelirdi; ve kezâ öldükten sonra insanın cesedini yiyenleri îzâha hâcet yoktur.

Ma'nevî olan âkiliyet ve me'kûliyete gelince bunlar da çoktur. Meselâ halk, insanın hünerlerini ve ma'rifetlerini idrâklerinin ağızlarıyla yerler. Sonra yine onun nefsine tahsînlerini ve âferinlerini yedirirler ve onu mağrûr ederler; ve kezâ hayâlât-ı insâniyyeden biri diğerini yer ve onu da diğer bir hayâl yer. Nitekim âtîde sürh-ı şerîfte bu sûrî ve ma'nevî âkiliyet ve me'kûliyet beyân buyruluyor.

در بیان آنکه ماسوی الله هر چیزیرا آکل و مأکولست همچو آن مرغی که قصد صید ملخ می کرد و بصید ملخ مشغول بود و غافل بود از باز گرسنه که از پس قفای او قصد صید او داشت . اکنون ای آدمیٔ صیاد آکل ، ازصیاد آکل خود ایمن مباش؛ اگرچه نمی بینیش بنظر چشم و بنظر دلیل عبرتش می بین تا چشم نیز باز شود ان شاء الله تعالی

Onun beyânındadır ki, Allah'ın mâsivâsı her şeyi yiyicidir ve yenilmiştir. O bir kuş gibi ki, çekirgenin saydını kasd etti ve çekirgenin saydı ile meşgûl oldu. Halbuki onun kafasının arkasından aç doğanın onun saydını kasd ettiğinden gâfil oldu. Şimdi ey yiyici olan avcı adam, kendinin yiyicisi olan avcından emîn olma! Eğerçi onu gözün nazarı ile görmüyorsun ve onu ibret delîli nazarı ile gör! Nihâyet inşâallâhü Teâlâ göz dahi açılsın!

Bu sürh-ı şerîfin son cümlesi Hind nüshalarında şöyledir: اگرچه نمی بینیش بنظر چشم بنظر دلیل و عبرتش می بین تا چشم تیره باز شود ان شاء الله تعالی Ya'ni "Eğerçi onu gözün nazarıyla görmüyorsun, onu delil ve ibret nazarıyla gör, nihâyet karanlık göz açık olsun inşâallahü Teâlâ!"

مرغکی اندر شکار کرْم بود — گربه فرصت یافت اورا در رُبود

718. *Bir kuşcağız bir kurtcağızın avında idi. Kedi fırsat buldu ve onu kaptı.*

Zâhirî olan âkiliyet ve me'kûliyetin misâlidir.

آکل و مأکول بود وبی خبر — در شکار خود زصیادی دگر

719. *Kendinin şikârı hakkında başka bir avcıdan bîhaber olduğu hâlde, âkil ve me'kûl idi.*

O kuşcağız kendisini de bir kedinin avlayacağından bîhaber olduğu hâlde kurdu avlamakla meşgûldü; binâenaleyh bu hâl içinde hem âkil ve hem de me'kûl idi.

دزد اگرچه در شکار کاله ایست شحنه باخصمانش در دنباله ایست

720. *Gerçi hırsız metâ'ın şikârındadır, polis onun hasımlarıyla berâber arkadadır.*
[721]

Bu da âkiliyet ve me'kûliyet-i zâhiriyyenin diğer bir misâlidir. Ya'ni, hırsız birtakım kimselerin eşyâsını çalmakla meşgūldür; diğer taraftan polis dahi o eşyânın sâhibi olan hırsızın hasımları ile onun arkasında ve onu ta'kîb etmektedir.

عقل او مشغول رخت و قفل دَرْ غافل از شحنه ست و آواز سحر

721. *Onun aklı eşyânın ve kapının kilidinin meşgūlüdür. Polisten ve seherin âhından gāfildir.*

Ya'ni, hırsızın aklı gece vakti çalacağı eşyâ ile ve açacağı kapının kilidi ile meşgūldür. Arkasından kendisini polisin ta'kîb ettiğinden ve sabah vakti olup eşyâ sâhibinin sirkatten haberdar olarak feryâd ve âh edeceğinden gāfildir.

او چنان غرقست در سودای خود غافلست از طالب وجویای خود

722. *O kendi sevdâsında öyle garktır ki, tâlibden ve kendisini arayıcıdan gāfildir.*

O hırsız kendi sevdâsı ve hayâli olan sirkat emrine öyle bir dalmıştır ki kendisini tutmak isteyen polisten ve kendisini arayacak olan eşyâ sâhibinden gāfildir.

گر حشیش آب زلالی می خورد معدهٔ حیوانش در پی می چرد

723. *Eğer ot bir tatlı suyu içerse, hayvanın mi'desi der-akab onu otlar.*

آکل ومأکول آمد آن گیاه همچنین هر هستیٔ غیر اله

724. *O ot ki, âkil ve me'kûl geldi, Allah'ın gayrı olan her bir varlık böyledir.*

Ya'ni, "Ot, havadan nâzil olan tatlı suyu içip neşv ü nemâ bulduğu vakit, derhal bir hayvan gelip onu yemeğe başlar. Binâenaleyh o ot hem âkil ve hem de me'kûl olmuş olur. İşte Allah'ın gayrı olan her bir varlığın hâli böyle hem âkil ve hem de me'kûl olmaktır." Ma'lûm olsun ki, varlık ve vücûd iki türlüdür. Birisi vücûd-i hakîkî-i Hak ve diğeri vücûd-i zıllî-i halktır ki, ona vücûd-i izâfî dahi derler. Ve bu vücûd-i izâfî ulûhiyetin zâhiri olan destgâh-ı tabîat üzerinde olup, vücûd-i hakîkînin esmâsı hasebiyle suver-i muhtelife arz eder ve bu sûretler bir taraftan tekevvün bir taraftan tefessüd eder.

Bu sûretlerin tekevvünü o tabîattan her an aldığı gıdâ vâsıtasıyla olur ve tefessüdü dahi aldığı gıdâyı yine tabîata vermek sûretiyledir. Binâenaleyh vücûdât-ı izâfiyyenin sûretleri كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ (Kasas, 38/88) [O'nun vechinden başka her şey helâk olucudur] âyet-i kerîmesi mûcibince peyderpey helâktedir; ve bekā ancak vücûd-i vâhid-i hakîkîye mahsûstur. Ve bu vücûd-i izâfî zâhiriyyeti îtibâriyle vücûd-i Hakk'ın gayrıdır ve hakîkat cihetinden o vücûd-i hakîkî bu vücûd-i izâfînin "ayn"ıdır. Zîrâ zâhir, bâtının gayrıdır ve bâtın dahi zâhirin gayrıdır; ve vücûd-i Hak zâhirin ve bâtının mecmû'u olduğundan hakîkatte bu ikisinin "ayn"ıdır.

وَهُوَ يُطْعِمُكُمْ وَ لَا يُطْعَم خود اوست　　نيست حق مأكول و آكل لحم و پوست

725. *Ve o sizi it'âm eder ve it'âm olunmaz, muhakkak odur. Hak me'kûl ve âkil ve et ve deri değildir.*

Bu beyt-i şerîf sûre-i En'âm'da olan وهو يُطْعِمُ ولا يطعم (En'âm 6/14) âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni "İt'âm eder ve it'âm olunmaz" sıfatı muhakkak Hakk'ın zât-ı ulûhiyetine mahsûstur. Zîrâ zât-ı Hak yenilmiş ve yiyici değildir; ve et ve deri olmak gibi sûretlerden münezzehtir. Yenmek ve yenilmek ulûhiyetin zâhiri olan âlem-i tabîatta mütekevvin olan vücûdât-ı izâfiyye âlemine mahsûstur.

آكل و مأكول كى ايمن بود　　زآكلى كاندر كمين ساكن بود

726. *Âkil ve me'kûl, pusuda sâkin olan bir âkilden ne vakit emîn olur?*

İmdi cisim ve vücûd-i izâfî sâhibi olan bir kimse pusuda sâkin olan kedi gibi bir yiyiciden ne vakit emîn olur?

امن مأكولان جذوب ماتمست　　رو بدان درگاه و لَا يُطْعَمَست

727. *Me'kûllerin emni mâtem çekicidir; dergâha git ki O lâ-yüt'amdır.*

Ya'ni, cism-i kesîfin hükmü altında bulunan me'kûllerin, yenilmediklerini zannederek gaflet ve emniyet içinde bulunmaları mâtem ile netîcelenir, Zîrâ bu emniyet ve gaflet sonunda mâtem çekicidir; ve bu zan erbâbı cisimlerinin fesâdını gördükleri vakit feryâda başlarlar. "Binâenaleyh it'âm olunmayan Hakk'ın bâb-ı azametine ilticâ et ve fenâfillâha sa'y et ki me'kûliyetten kurtulasın! Bu beyt-i şerîfte sâlik, yukarıda geçen 701 ve 702 ve 703 numaralı beyitlerde beyân buyrulan makāmın ihrâzına teşvîk buyrulur.

هر خیالی را خیالی می خورد   فکر آن فکر دگر را می چرد

728. *Her bir hayâli bir hayâl yer. Fikir, o diğer fikri otlar.*

Bu beyt-i şerîfte ma'nevî olan âkiliyet ve me'kûliyet beyân buyrulur. Ya'ni, bir hayâl ile meşgûl olduğun vakit, diğer bir hayâl gelip o hayâli yutup mahveder; ve kezâ bir düşünce ile meşgûl olduğun vakit, diğer bir düşünce onu yutup izâle eder. Binâenaleyh ey sâlik, senin zâhirin âkil ve me'kûl olduğu gibi, bâtının dahi âkil ve me'kûldür.

تو نتانی کز خیالی وارهی   یا بخسپی تا ازآن بیرون جهی

729. *Sen kādir değilsin ki, bir hayâlden kurtulasın! Yâhud uyuyasın, nihâyet ondan dışarı sıçrayasın!*

فکر زنبورست وآن خواب تو آب   چون شوی بیدار باز آید ذُباب

730. [731] *Fikir arıdır ve senin o uykun sudur, vaktâki bîdâr olursun, zübâb geri gelir.*

"Zünbûr", arı ve "zübâb", karasinek ve bal arısı ve şerr-i dâim ma'nâsına da gelir (*Kāmûs*). Ya'ni, insanın fikri arı gibi ve uykusu da suya dalması gibidir. İnsana arılar hücum ettiği vakit, suya dalınca onlardan kurtulur, fakat uyandığı vakit sudan çıkmış gibi olur ve arılar da tekrar hücûma başlarlar.

چند زنبور خیالی در پَرد   می کَشَد این سو وآن سو می برد

731. *Ne kadar hayâle mensûb olan arı uçar, bu tarafa ve o tarafa çeker götürür.*

Ya'ni, ey insan görmez misin? Senin kalbinde ne kadar efkâr-ı hayâliyye arıları uçup durur ve seni o tarafa bu tarafa çekip götürür.

کم ترین آکلانست این خیال   وآن دگرهارا شناسد ذوالجلال

732. *Bu hayâl yiyicilerin en aşağısıdır ve diğerlerini Zü'l-celâl bilir.*

Ya'ni, insanın cismini yiyen ve eriten şeylerin en aşağısı bu hayâldir. Zîrâ insanın vücûdu bu hayâlâtın tasallutundan muazzeb olur; ve şu işi şöyle ve bu işi böyle yapayım diye arzular ve hayâller onun cismini kemirip zayıflatır. Bu cismi zâhiren ve bâtınen yiyicilerin envâ'ı o kadar çoktur ki, bunları ancak Allahü Zü'l-celâl hazretleri bilir.

هين گريز از جوق اُكّال غليظ   سوى او كه گفت ما ايمت حفيظ

733. *Âgâh ol, galîz yiyicilerin gürûhundan kaç; onun tarafına ki, biz seni hıfzediciyiz, dedi.*

"Ükkâl", ism-i fâilin cem'-i mükesser sîgasıdır ve "ükkâl-i galîz"dan murâd, insanın idrâkâtı tahtına dâhil olan yiyicilerdir ki, bunların zâhirîsi, ilel ve emrâz tevlîd eden mikroplar ve soğukluk ve sıcaklık ve rutûbet ve yübûset gibi erkân-ı tabîattan mütevellid olan avârız-ı tabîiyyedir. Ve bâtınîsi nefis ve şeytanın ilkāsıyla vâki' olan hayâllerdir. Fenâ-fillâh makāmına gelip cismâniyeti rûhâniyete mübeddel oluncaya kadar, birçok yiyiciler daha vardır ki, onları ancak Hak Teâlâ bilir. Binâenaleyh ey sâlik, idrâk-i beşer tahtında olan bu galîz yiyicilerden Hâfız-ı hakîkî olan Hak Teâlâ tarafına kaç ki, Hak Teâlâ sûre-i Ra'dda: لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ (Ra'd 13/11) Ya'ni "Allah Tealâ'nın insana müvekkel melekleri vardır ki, önünden ve ardından ta'kîb ile Allah'ın emriyle onu hıfzederler" buyurdu. Ve Hûd (a.s.)dan naklen sûre-i Hûd'da إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ (Hud 11/57) Ya'ni "Benim Rabbim her şeyi hıfzedicidir" buyurdu.

يا بسوى آنكه او اين حفظ يافت   گر نتانى سوى آن حافظ شتافت

734. *Yâhud, eğer o Hâfız'ın tarafına acele edemez isen, bu hıfzı bulan o kimse tarafına kaç!*

Eğer doğrudan doğruya Hâfız-ı hakîkî olan Hak tarafına kaçamaz isen ve kalbinin mâsivâ ile meşgûliyeti Hakk'a ilticâya mâni' ise, ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık ve sıfât-ı ilâhiyye ile muttasıf olup Hakk'ın nâibi olan bir insân-ı kâmil tarafına kaç ki, o, وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (Mâide, 5/67) "Allah Teâlâ seni nâstan hıfzeder." âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan Hakk'ın hıfzını bulmuştur ve niyâbeti ve hilâfeti hasebiyle seni de hıfzeder.

دست را مسپار جز در دست پير   حق شدست آن دست او را دستگير

735. *Elini pîrin elinden gayrıya teslîm etme! Onun eline Hak destgîr olmuştur.*

"Pîr"den maksad, fenâfillâh ve bekābillâh mertebesinde bulunan mürşid-i kâmildir. Elini mürşid-i kâmilin elinden başkasına teslîm etme ve tebaiyyet elini ona uzat! Zîrâ o mürşid-i kâmilin eline Hak destgîr ve muâvin olmuştur.

پیر عقلت کودکی خو کرده است   از جوار نَفْس کاندر پرده است

736. *O perde içinde olan nefsin mücâveretinden dolayı senin aklının pîri çocukluğu huy etmiştir.*

Senelerden beri eskimiş ve ihtiyarlamış olan aklın, nefsinin emriyle oturmuş kalkmış ve onunla dost olmuş olduğundan çocuk huylu olmuş ve hayat-ı dünyâ oyununa dalmıştır; ve nefsin hak ve hakîkatten hicâb içinde bulunduğundan aklın dahi onunla berâber perde arkasında kalmıştır.

عقل کامل را قرین کُنْ باخرَد   تا که باز آید خرد زان خوی بد

737. *Kâmil olan aklı, akla karîn et, tâ ki akıl o kötü huydan geri gelsin!*

Aklını nefsinin mücâveretinden ayır da, insân-ı kâmilin aklını ona mukārin kıl, tâ ki aklın o kötü huydan ve çocukluk tabîatından geri dönüp sıfat-ı asliyyesi olan kemâle gelsin!

چونکه دست خود بدست او نهی   پس زدست آکلان بیرون جهی

738. *Vaktâki kendi elini onun eline koyarsın, sonra âkillerin elinden dışarı sıçrarsın.*

Vaktâki insân-ı kâmile el verip bîat edersin, evvelâ ma'nevî âkillerin ve havâtının elinden ve ba'dehû tedrîc ile cismin rûhâniyete tebeddül ederek sûrî âkillerin elinden dışarıya çıkarsın. Ve tabîat evinden dışarıya çıkan kimseye sûrî ve ma'nevî âkillerin elleri yetişemez. Zîrâ bu âkillerin hakîkat mahallesine yolları yoktur. Binâenaleyh hakîkat mahallesine vusûl için evvelâ tabîat evinden çıkmak ve tabîat evinden çıkmak için dahi mürşid-i kâmile bîat etmek lâzımdır. Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

تو کز سرای طبیعت نمی روی بیرون   کجا بکوی حقیقت سفر توانی کرد

"Ey kimse sen tabîat evinden dışarı çıkmıyorsun, hakîkat mahallesine sefer edebilmek nerede!"

دست تو از اهل آن بیعت شود   کی یَدُ الله فَوْقَ اَیدِیهِمْ بوَد

739. *Senin elin o bîat ehlinden olur ki* يد الله فوق ايديهم *(Fetih, 48/10) [Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir] olur.*

"Bîat ehli"nden murâd, Hudeybiye musâlahasında bîat-ı Rıdvan'da, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e ağaç altında tebaiyyet eden ashâb-ı kirâm hazarâtı-

dır. Bu bîat-ı Rıdvan'da nâzil olan sûre-i Fetih'te Hak Teâlâ اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) ya'ni "Ey peygamberim, sana bîat edenler, ancak Allah'a bîat ederler, Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir." buyurdu. Bu ma'nâ I. cildin 3013 numaralı beytinde geçti. Ya'ni, ey sâlik eğer sen insân-ı kâmile bîat edersen, senin elin bîat-ı Rıdvan'da Resûl-i Ekrem hazretlerine bîat eden ashâb-ı kirâmın elleri cinsinden olur. Ve يد الله فوق ايديهم ["Allah'ın eli onların eli üzerindedir"] ma'nâsı, senin eline de şâmil olur. Zîrâ insân-ı kâmil vâris-i nebevîdir.

چون بدادی دست خود در دست پیر   پیر حکمت که علیمست وخطیر

740. [741] *Vaktâki elini pîrin eline verdin, pîr-i hikmettir ki alîmdir ve azîmdir.*

Vaktâki kendi elini insân-ı kâmilin eline verdin ve ona tebaiyyet ettin, o pîr hikmet-i ilâhiyyenin pîridir ve mürşididir. Hakk'ın Alîm ismine mazhariyeti i'tibâriyle alîmdir ve Azîm ismine mazhariyeti îtibâriyle de hatîr ve azîmdir. Ba'zı nüshalarda (hatîr) yerine (habîr) vâki' olmuştur.

کو نبیّ وقت خویشست ای مرید   تا ازو نور نَبی آید بدید

741. *Zîrâ ey mürîd, o kendi vaktinin nebîsidir. Hattâ ondan Nebî'nin nûru zâhir gelir.*

Ey mürîd, o pîr-i muhterem nasıl alîm ve hatîr olmasın ki, o kendi vaktinin nebîsidir. Hattâ onun sûret-i zâhiri, ahvâli ve akvâli ve ef'âli tamâmiyle Nebiyy-i zîşan hazretlerini temsil buyurur ve Nebî'nin nûru onda görünür. Ma'lûm olsun ki, buradaki nübüvvet, nübüvvet-i teşrîiyye değil nübüvvet-i ta'rîfiyyedir. Bu zevât-ı maârif-simât Nebiyy-i zîşânın şerîatini ve sünen-i seniyyesini takviye buyururlar. Nitekim onlar hakkında علماء امتى كانبياء بنى اسرائيل ya'ni "Benim ümmetimin ulemâsı Benî-İsrâil enbiyâsı gibidir." buyrulur.

در حُدَیْبِیَّه شدی حاضر بدین   وآن صحابه بیعتی را هم قرین

742. *Bu sebeble Hudeybiye'de hazır ve bîata mensûb olan sahâbeye de karîn oldun.*

Bu beyt-i şerîf 739 numaralı beyt-i şerîfin te'yîdidir.

پس زدهٔ یار مُبَشَّر آمدی   همچو زرِّ دهٔ دهی خالص شدی

743. *Binâenaleyh müjdelenmiş olan on yârdan geldin, dehdehî altını gibi hâlis oldun.*

"Dehdehî", ateşe koyup erittikleri vakit vezni noksan olmayan altın ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-lügāt*). Ya'ni, insân-ı kâmile bîat sebebiyle, cennetle müjdelenen on ashâb-ı kirâm zümresinden olursun. Dehdehî altını gibi yabancı unsur ile karışık olmayıp saf ve hâlis olursun.

تا معيّت راست آيد زآنكه مرد   باكسى جفتست كورا دوست كرد

744. *Tâ ki berâberlik doğru ola, âdem bir kimse ile eştir ki onu dost etti.*

Hakk'ın halk ile olan berâberliği iki vecih üzerinedir. Birisi umûmî olan berâberliktir ki وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadid, 57/4) ya'ni "Nerede olursanız Hak sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesi mûcibince, eşyâdan her bir şey ve mü'min ve sâlih ve kâfir ve fâsık, bu maiyyette müşterektir; ve bu iştirâk vücûdda ve varlıkta iştirâktir. Zîrâ vücûd ve varlık ancak Hak'tır. Bu eşyânın vücûdu ise Hakk'ın vücûdunun zıllidir; ve zıl ve gölge her nerede olsa, gölge sâhibi ile berâberdir. İkinci vech-i maiyyet, husûsî olan berâberliktir. Bu da muhib ile mahbûbun berâberliğidir. Nitekim hadîs-i şerîfte المرء مع من احب ya'ni "Kişi sevdiği ile berâberdir" buyrulur. Ve bu maiyyet muhabbetin ve muhabbet dahi şer'-i Resûlüllah'a ittibâ'ın netîcesidir. Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ (Âl-i İmran, 3/31) ya'ni "Ey Resûlüm söyle, Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah Teâlâ da sizi sevsin!" buyrulur. Bu maiyyet-i husûsiyye sâlihlere ve âriflere mahsûs olur. Binâenaleyh sâlihler ve ârifler hem maiyyet-i âmmeyi ve hem de maiyyet-i hâssayı hâiz olmuş olurlar. Beyt-i şerîfin ikinci mısrâ'ı yukarıda mezkûr olan hadîs-i şerîfin meâlidir.

اين جهان و آن جهان با او بُوَد   وين حديث احمد خوش خو بود

745. *Bu cihanda ve o cihanda onunla olur ve bu, güzel huylu olan Ahmed'in hadîsi olur.*

Ya'ni, vâris-i peygamberî olan bir insân-ı kâmile bîat eden sâlihler hem dünyâda ve hem de âhirette insân-ı kâmil ile berâber olur; ve binnetîce iki cihanda hem maiyyet-i âmmeye ve hem de maiyyet-i hâssaya nâil olurlar. Bizim bu sözümüz, ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olan Server-i âlem Ahmed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimizin hadîs-i şerîfi ki:

گفت اَلْمَرْءُ مَعَ مَحْبُوبِه   لاَ يُفَكُّ الْقَلْبُ مِنْ مَطْلُوبِه

746. *"Kişi mahbûbu ile berâberdir, kalb kendinin matlûbundan ayrılmaz" buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfte cenâb-ı Pîr efendimiz المرء مع من احب ["Kişi sevdiği ile berâberdir"] hadîs-i şerîfinin meâlini tavzîhen beyân buyururlar. Ya'ni, kişi mahbûbu ile berâberdir. Çünki kişinin mahbûbu, onun kalbinin ve bâtınının matlûbudur ve her nerede olursa olsun, insanın kalbinde yer tutan matlûbu onunla berâberdir.

هر کجا دامست ودانه کم نشین　　رو زبون گیرا زبون گیران ببین

747. *Her nerede ki tuzak ve dâm vardır, az otur! Ey zebûn tutucu, git zebûn tutucuları gör!*

Ya'ni, tuzak olan yerde belki seni avlayıp yemek isteyen vardır ve sen dahi gördüğün dâneyi avlayıp yemek istersin. Binâenaleyh ey kendisinden zebûn ve âciz olan tutucu, git senin arkandan gelen zebûn tutucuları gör de, dâm ve dâne olan yerde az dur ve ihtiyât ile etrâfına bak!

ای زبون گیر زبونان این بدان　　دست بر بالای دستست ای جوان

748. *Ey zebûnların zebûn tutucusu bunu bil! Ey delikanlı el, elin yukarısı üzerindedir.*

Ya'ni, sen, senin fevkındekilerin zebûnusun ve bu hâlin ile berâber zebûn tutucusun. Bu hakîkati bil ki, ey delikanlı ya'ni tecrübesiz olan mübtedî sâlik, el elin üstündedir. "Dest", burada kudret ma'nâsınadır, ya'ni kudret derecât üzerinedir. Bir kudretlinin üstünde başka bir kudretli vardır. Her şey kendi fevkındeki kudretlinin zebûnudur.

تو زبونی وزبون گیر ای عجب　　هم تو صید وصید گیر اندر طلب

749. *Ey acîb, sen zebûnsun ve zebûn tutucusun, sen hem avsın ve taleb içinde av tutucusun!*

Aceb şey!. Sen kendi fevkındekinin zebûnu ve âciz olanı tutucusun. Şu hâlde sen hem avsın ve hem de taleb içinde av tutucusun.

حرص صیادی زصیدی مغفلست　　دلبریٔ می کند او بی دلست

750. *Avcılık hırsı avdan gâfil kılıcıdır. Gönül götürücülük eder, o gönülsüzdür.*
[752]

Bir avın arkasından koşmak hırsı, kendinin dahi bir başkasının avı olacağından insanı gaflete düşürür. O avcı avı kendi tarafına celb için, avın gönlünü kapmağa çalışır. Halbuki kendi gönlünü o ava kaptırdığı ve ona muhabbet ettiği için, gönülsüz kalmıştır. Kendisi bundan gâfildir. Ya'ni celb-i men-

faat için, halkı kendi tarafına avlamak isteyenler melekü'l-mevtin kendisini avlayacağından gāfildir .

بَيْنَ اَيْدِى خَلْفَهُمْ سَدّاً مباش   كه نبينى خصم را و آن خصم فاش

751. *Önlerinde ve arkalarında sedd olan olma ki düşmanı görmezsin, halbuki o düşman zâhirdir.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Yâsîn'de olan وَجَعَلْنَا مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (Yâsin, 36/9) ya'ni "Biz onların önlerinden sedd ve arkalarından sedd kıldık ve biz onları örttük, binâenaleyh onlar görmezler." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, onların önlerinde tūl-i emelden hicâb ve arkalarında dahi zulümât-ı cismâniyyeden perde ve gözlerini de esbâb perdeleri ile örttük. Binâenaleyh onlar bu mânialar sebebiyle ne önlerini ve ne de arkalarını göremezler, demek olur. İmdi ey sâlik, gafletten uyan da Hak Teâlâ'nın tavsîf buyurduğu zümreden olma! Zîrâ böyle olursan arkadan ve önden gelen hasımları göremezsin. Halbuki seni yemeğe ve helâk etmeğe müteveccih olan sûrî ve ma'nevi olan düşmanlar âşikârdır.

تو كم از مرغى مباش اندر نَشيد   بَيْنَ اَيْدِى خَلْفْ عُصفورى بديد

752. *Sen ötmede bir kuştan aşağı olma! Bir serçe kuşu önünü ve arkasını gördü.*

"Neşîd", ref'-i savt demektir (*Kāmûs*). Burada "ötmek"ten kinâyedir. "Beyne eydî", ön; "half", arka demektir. "Beyne eydî" ile "half" arasındaki vâv-ı âtıfa mahzûftur. Ya'ni, bir serçe kuşu bile cik cik öterken başını o tarafa bu tarafa çevirip etrâfını gözetler. Sen ondan aşağı kalma! İdrâk sâhibiysen önünü ardını dikkatle görmeğe çalış!

چون بنزد دانه آيد پيش وپس   چند گرداند سر و رو آن نفس

753. *Vaktâki dânenin yakınına gelir, başını ve yüzünü o demde ne kadar çevirir.*

Ya'ni, serçe kuşu kendinin avı olan dânenin yakınına geldiği vakit, arkada ve önde kendisini de avlayacak olup olmadığını anlamak için başını ve yüzünü birçok defa o demde çevirir de der:

كاى عجب پيش وپسم صيّاد هست   تاكشم از بيم او زين لقمه دست

754. *Ki, "Acabâ önünde ve arkamda avcı var mıdır? Tâ ki onun korkusundan bu lokmadan el çekeyim!"*

تو ببین پس قصهٔ مجار را　　　　پیش بنگر مرگ یار و جاررا

755. *Sen arkada fâcirlerin kıssasını, önde dostun ve komşunun ölümünü gör!*

Ya'ni, sen arkada kalan ve geçmiş olan fısk u fücûr ile meşgûl kavimlerin kıssasını ve onların âkıbetlerini ve önünde vâki' olan dostlarının ve komşularının ölümlerini gör de ibret al!

که هلاکت داد شان بی آلتی　　　　او قرین تست در هر حالتی

756. *Ki onlara âletsiz helâklik verdi. O her bir hâl işinde senin karînindir.*

"Âlet"ten murâd, burada fiilin mâhiyeti i'lân edilerek cezâ ve i'dâm vaktinde insanların kullandıkları i'dâm âletidir. Hak Teâlâ hazretlerinin akvâm-ı fâcire ve fâsıkayı helâki bu tarzdaki âlet ile değildir. Belki kuvâ-yı tabiiyyeden zelzele ve tûfan ve seylâb ve tâûn ve vebâ ve sâir sârî hastalıklar ve harb gibi belâlardır. Ya'ni, Hak Teâlâ Fir'avn'ın ve Nemrûd'un tâbi'lerine ve Semûd ve Ad kavimlerine âletsiz, helâklik verdi; ve onları yeryüzünde yok etti. Zîrâ ey insan, Hak Teâlâ وهو معكم اينما كنتم (Hadîd, 57/4) [Nerede olursanız O sizinle berâberdir] âyet-i kerîmesi mûcibince, her bir hâl içinde senin karînindir ve senin ahvâlinden ve a'mâlinden gâfil değildir. Onun kâffe-i eşyâ hakkında ihâta-i zâtiyyesi vardır.

حق شکنجه کرد گرز و دست نیست　　　　پس بدان بی‌دست حق داور کنیست

757. *Hak azâb etti, topuz ve el yoktur. Binâenaleyh bil ki, Hak âletsiz bir hükûmet edicidir.*

Hak Teâlâ hazretleri akvâm-ı mâziyeye azâb etti ve onların kötü fiillerinin cezâsını verdi. Fakat O'nun verdiği cezâ, insanların işkence ve azâb için kullandıkları el ve topuz vâsıtasıyla değildir. Binâenaleyh Hak Teâlâ bizim bildiğimiz âletler olmaksızın bir hükûmet ve adâlet edicidir.

آنکه می گفتی که حق گر هست کو　　　　در شکنجه او مقر می شد که هو

758. *O kimse der ki: "Eğer Hak var ise hani?" O işkence vaktinde "Hû" diye mukırr oldu.*

O münkir-i ulûhiyyet olan kimse, hâl-i râhatta der ki: "Eğer Hak var ise hani nerededir? Zîrâ mevcûd olan şey görünür. Mâdemki ben görmüyorum, o hâlde yoktur." Nitekim Hak Teâlâ onlardan naklen sûre-i Câsiye'de buyu-

rur: وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ (Câsiye, 45/24). Ya'ni "Bu hayat dedikleri ancak dünyâda olan hayattır. Ölürüz ve diriliriz ve bizi ancak dehr helâk eder." Bu zavallılar vücûdu ve varlığı ancak his gözüyle görülen şeylere hasr ederler. Diğer taraftan his gözüyle akıllarını görmedikleri hâlde, bunlara sizin aklınız yoktur denilmiş olsa hiddet ederler. Fakat derd ve ibtilâ hâli içinde esbâb-ı zâhiriyyeden çâre bulmak ümîdi kalmadığı vakit, gözleri bilâ-ihtiyar me'yûsâne bâtın tarafına açılır ve anlayamadıkları bir kuvvetin hükümran olduğunu i'tirâf ederler. Zamânımızda böylelerinin emsâli çoktur.

آنكه مى گفت اين بعيدست وعجيب　　　اشك مى راند و همى گفت اى قريب

759. *O kimse ki, "Bu uzaktır ve acîbdir!" der idi; göz yaşı dökerdi ve "Ey karîb!" der idi.*

Ma'lûm olsun ki, münkir-i ulûhiyyet olanlar iki nevi'dir: Birisi şekāvet-i ezeliyye ashâbıdır ki, bunların gözleri âlem-i sûrete açık oldukça her ne belâ gelse Hakk'ı i'tirâf etmezler ve o belâları ahvâl-i tabîiyyeden ve esbâb-ı zâhiriyyeden görürler. Nitekim Ebû Cehil, Bedir muhârebesinde hâl-i ihtizârında bile cenâb-ı Peygamber'e karşı husûmetinin şiddetinden bahs ederek öldü. Bu tâifenin âlem-i sûrette îmân etmelerinin imkânı yoktur. Onlar ba'delmevt, ahvâl-i berzahı gördükleri vakit îmân ederler. Nitekim sûre-i Yûnus'ta إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (Yûnus, 10/96) ya'ni "Rabbinin kelime-i şekāveti üzerlerinde sâbit olan kimseler, eğer onlara kâffe-i âyât ve mu'cizât gelse, azâb-ı elîmi görmedikçe îmân etmezler" buyrulur. Ve kezâ sûre-i Hac'da dahi وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ (Hacc, 22/55) ya'ni "Münkirler kendilerine kıyâmet, yâhud yevm-i azîmin azâbı gelinceye kadar Hak'tan ve Hakk'ın Resûlü'nden ve O'nun emrinden şek içindedirler" buyrulur.

İkinci tâife ise şekāvet-i ârızıyye erbâbıdır. Bunlar muhîtin sû'-i terbiyesi yüzünden nefsâniyet sâikasıyla küfre ve dalâlete düşmüşler ve Hak'tan hicâb içinde kalmışlardır. Sûrî belâyı gördükleri vakit berzaha intikālden evvel îman ederler. Fir'avn'ın ve Yûnus (a.s.)ın kavminin îmânı gibi. Bu îman hakkında *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de îzâhât vardır. Burada tafsîli uzun olur. İmdi yukarıki beyit ise, bu beyitte bu ikinci tâifeye işâret buyrulur. Bununla berâber, azâb-ı berzahı gördükten sonra îmân edip ağlayan ve feryâd eden birinci tâifeye dahi işâret buyrulmuş olması vâriddir.

چون فرار از دام واجب دیده است　　　دام تو خود بر پرت چفسیده است

760. [761] *Mâdemki tuzaktan kaçmak vâcib görülmüştür, senin tuzağın ise senin kanadına yapışmıştır.*

Bu beyit tarîkat tâvusu olan sâlik-i âkılin lisânından sâil olan hakîme cevâbdır. Ya'ni, mâdemki tuzaktan kaçmak âkıller indinde vâcib görülmüştür, ben de tuzaktan kaçarım. Halbuki ey hakîm-i sâil, senin tuzağın ise senin âlem-i hakîkate uçmak için kullandığın kanadına ve rûhuna yapışmıştır ki, o tuzak senin nefsin ve nefsinin sıfatlarıdır.

بر کنم من میخ این منحوس دام　　　از پی کامی نباشم تلخکام

761. *Ben bu uğursuz tuzağın çivisini koparayım, bir murâd için mükedder olmayayım.*

"Uğursuz çivi"den murâd nefs-i emmâredir. İkinci mısrâ'daki birinci "kâm" murâd ve arzû demektir. "Telh-kâm", "telh" ile "kâm"dan mürekkeb vasf-ı terkîbîdir. "Telh", acı ve "kâm", dimâğ ma'nâsına olup, aslı "telh u kâm"dır. Vâv-ı âtıfanın ıskātıyla husûle gelen vasf-ı terkîbînin bir nev'idir; "acı dimağlı" demektir ki, mükedder ve nâmurâd olmaktan kinâyedir. Ya'ni, ben mücâhede ve riyâzât ile sıfât-ı zemîmenin çivisi olan bu nefs-i emmâreyi rûhumdan koparayım, bu nefsin ber-murâdı için ebedî nâmurâd olmayayım!

در خور عقل تو گفتم این جواب　　　فهم کن از جست جو رو بر متاب

762. *Bu cevâbı senin aklına lâyık söyledim; fehm et, cüst ü cûdan yüz çevirme!*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr efendimiz tarafındandır. Ya'ni, ey kāri-i *Mesnevî* olan sâlik, ben tâvusun lisânından olan bu cevâbı senin aklına ve idrâkine lâyık ve münâsib bir ifâde ile söyledim. Bunun inceliğini anla da onun dekāyıkına vukūftan yüz çevirme!

بگسل این حَبْلی که حرصست و حسد　　　یاد کن فِی جِیدِهَا حَبْلٌ مِنْ مسد

763. *Bu ipi kopar ki, hırstır ve haseddir "Fî-cîdihâ hablün min mesed"i hatırla!*

Ya'ni, nefs-i emmârenin boynuna asılmış olan hırs ve hased ipini kopar. "Tebbet yedâ" sûre-i şerîfinde olan فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ (Tebbet, 111/5) [Boynunda hurma lifinden bir ip!] âyet-i kerîmesinin ma'nâsını hatırla! Bu âyet-i

kerîmenin ma'nâsı III. cildin 1658, 1659 ve 1660 numaralı beyitlerinde geçti. Oraya müracaat buyrulsun!

سبب كُشتَن خليل عليه السلام زاغ را كه آن اشارت
بقمع كدام صفت بود از صفت مذمومهٔ مهلكه در مريد

Halil (a.s.)ın kargayı öldürmesinin sebebidir ki o, mürîdde mühlik olan sıfât-ı mezmûmeden hangi sıfatın kahrına işâret idi

اين سخن را نيست پايان وفراغ　　　اى خليل حق چرا كشتى تو زاغ

764. *Bu söze nihâyet ve ferağ yoktur. "Ey Hakk'ın Halîl'i, sen kargayı niçin öldürdün?"*

"Ferâğ", boşalmak; "halîl" dost. Ya'ni, "Bu âkiliyet ve me'kûliyet ve tuzak ve dâne sözlerinin nihâyeti ve tamâmiyle boşalması yoktur. Ey Hakk'ın dostu, sen kargayı niçin öldürdün?" Ma'lûm olsun ki, İbrâhim (a.s.)ın dört kuşu öldürmesi; mürşid-i kâmilin, mürîdin dört sıfat-ı nefsâniyyesini öldürmesine ve izâle etmesine işârettir ki, bu dört sıfat dahi "ucüb" ve "şehvet" ve "hırs" ve "tûl-i emel"dir. Bunlar sâir sıfât-ı zemîmenin başlarıdır. Diğer kötü sıfatlar bunlardan doğar. Tâvus, ucüb ve kibrin ve şehvet horozun, ve hırs kazın, ve tûl-i emel karganın timsâlleridir. Cenâb-ı Pîr, ucbü ve şehveti ve hırsı beyân buyurdular. Şimdi de tûl-i emeli beyâna şürû' buyururlar.

بهر فرمان حكمت فرمان چه بود　　　اندكى زاسرار آن بايد نمود

765. *"Ferman için!" "Fermânın hikmeti ne idi? Onun esrârından biraz göstermek lâzımdır!"*

"Ferman için" cümlesi yukarıki beyt-i şerîfteki suâle lisân-ı Halîl'den verilmiş cevâbdır. Mâba'di tekrar bir suâldir. Ya'ni, "Ey Hakk'ın Halîl'i, kargayı niçin öldürdün?" "Hakk'ın fermânı ve emri için öldürdüm." "Hakk'ın fermânındaki sebeb ve hikmet ne idi? Lütfen bize onun sırlarından bize biraz göstermek lâzımdır", demek olur.

کاغ کاغ و نعرهٔ زاغ سیاه　　　دائما باشد بدنیا عمر خواه

766. *Kara karganın gak gakı ve na'rası dünyâda dâimâ ömür isteyici olur.*

"Kâğ", birkaç ma'nâyadır. Burada feryâd ve karga sesi demektir. Filhakîka âlem-i hayvânatta bir karganın iki yüz sene kadar yaşadığı beyân olunur.

همچو ابلیس از خدای پاك وفرد　　　تا قیامت عمر تن در خواست کرد

767. *İblîs gibi, pâk ve ferd olan Hudâ'dan kıyâmete kadar cisminin ömrünü niyâz etti.*

Karga ömrünün uzun olmasını istemekte İblîs gibidir. O İblis ki, pâk ve ferd olan Hak Teâlâ hazretlerinden cisminin kıyâmete kadar muammer olmasını niyâz etti. Nitekim A'raf ve Sad sûrelerinde şöyle buyrulur: قَالَ أَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ (A'raf, 7/14; Sad, 37/79). Ya'ni "Dedi, yâ Rab bana kıyâmete kadar mühlet ver! Cenâb-ı Hak buyurdu ki: Sen mühlet verilmişlerdensin!" Beyt-i şerîfte "ömr-i ten" buyrulması, cism-i şeytânın kesif olmasını iktizâ etmez. Zîrâ cin ve şeytanın cisimleri latîftir ve havâ-yı hârdır; ve onların rûhları bu havâ-yı hârra taalluk eder. Bunun gibi insanın nefsindeki tûl-i emel dahi karganın timsâli olup ömrün uzunluğunu talebdir.

عمر بی توبه همه جان کند نست　　　مرگ حاضر غائب از حق بودنست

768. *Tövbesiz ömür hep can çekişmektir; hazır olan ölüm Hak'tan gāib olmaktır.*

Ya'ni, tövbesiz ömür, hakîkatte yaşamak değil can çekişmektir; ve Hak'tan gāib olarak yaşamak, hâl-i hazır içinde vâki' olan bir ölümdür. Böyle bir kimse her ne kadar zâhiren yaşar görünür ise de hakîkatte ölmüştür. Ma'lûm olsun ki, tövbenin ma'nâsı şer'an ma'sıyetten tâate rücû'dur. Şihâbeddin Sühreverdî hazretleri *Avârifü'l-Maârif*'inde buyurur ki: "Tövbenin dört ma'nâsı vardır ki, bunlardan her biri diğerinin muâvinidir. 1. Ef'âlinin ayıplarını görmek, 2. Riâyet, 3. Muhâsebe, 4. Murâkabedir. "Ef'âlinin ayıplarını görmek" odur ki, sâlik kendi fiillerinden hiçbirisini beğenmemek ve onu ma'yûb ve nâtamâm görmektir. "Riâyet", dâimâ kendi hâtırını ve bâtınını muhâlefet kasdından ve meylinden muhâfazaya riâyet etmektir. Ya'ni zâhirde ma'sıyetten ictinâb ettiği gibi, bâtında dahi lezzet-i ma'siyetin mülâhazasından vazgeçmektir.

"Muhâsebe", nefsinin ahvâlini ve ef'âlini tefahhus etmektir. Ya'ni bu ef'âl ve ahvâl-i sâdıra emr-i Hakk'a muvâfık mıdır, yoksa muhâlif midir? Dikkat edip hesâb etmektir.

"Murâkabe", bilcümle harekât ve sekenât-ı zâhiresinde ve havâtır ve niyetlerinde Hak Teâlâ'yı kendi üzerinde murâkıb ve muttali'görmektir.

عمر ومرگ این هر دو باحق خوش بود   بی خدا آب حیات آتش بود

769. *Ömür ve ölüm bu ikisi Hak ile hoş olur. Hudâ'sız âb-ı hayât ateş olur.*

Hak ile berâber olan kimse, ister yaşasın ister ölsün; onun için bu iki hâl de hoştur. Hak'tan gâfil olan kimse, bilfarz âb-ı hayât içinde bile olsa, hakîkatte ateş içindedir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i En'âm'da vâki' قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (En'âm, 6/162) ya'ni "Ey Resûlüm de! Benim namazım ve kurban ve haccım ve ölülüğüm ve diriliğim âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ içindir." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

آن هم از تأثیر لعنت بود کو   در چنان حضرت همی شد عمر جو

770. *O dahi la'netin te'sîrinden idi ki, o böyle hazrette ömür isteyici oldu.*
[772]

Ya'ni, İblîs'in kıyâmete kadar ömür ve mühlet istemesi dahi la'netin ve huzûr-i Hak'tan tard olunmasının te'sîrinden idi ki, o İblis öyle huzûr-i âlîde, hicâb arkasında ömür isteyici oldu. "Hazret", lügatte "yüz yüze olmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, İblîs bidâyet-i hâlinde Hakk'ın müşâhedesinden hicâb içinde değil idi ve hattâ hâl-i mükâlemede idi. Böyle bir müşâhede içinde Hakk'ın cemâl-i bâ-kemâlinin hicâbı olan vücûd-i izâfî âleminde kıyâmete kadar, ya'ni bu vücûd-i izâfî âleminin zevâline kadar ömür sürmek istedi. Müşâhede-i Hak'tan uzaklığı istemek dahi Hakk'ın la'netinin ve tardının eseri idi. Binâenaleyh Hakk'a rücû' etmeksizin bu âlem-i kesâfetin ezvâkı içinde, ömrün uzunluğunu istemek dahi İblîse muvâfakat demek olur; ve Hak'tan Hakk'ın gayrını ve mâsivâsını istemek olur.

از خدا غیر خدا را خواستن   ظن افزونیست وکلی کاستن

771. *Hudâ'dan Hudâ'nın gayrını istemek ziyâdelik zannıdır, halbuki külliyyen eksilmektir.*

Hak'tan, Hak'tan gayrı olan âlem-i kesâfette uzun ömür istemek, çok bir şey istemiş olduğunu zannetmektir. Halbuki bu taleb, çok bir şey istemek değil, kendinin noksanlığını istemektir.

خاصه عمری غرق در بیگانگی   در حضور شیر روبه شانگی

772. *Husûsiyle yabancılıkta gark olan bir ömür, arslanın huzûrunda tilki kılıklılıktır.*

Husûsiyle tamâmiyle Hakk'a yabancı olan ve kâmilen Hak'tan gaflet içinde geçecek olan bir ömür istemek, arslanın huzûrunda tilki gibi hîlekârlıktır, tilki kıyâfetliliktir. Meselâ bir kimse bu dünyânın ezvâkına mübtelâ iken, mahzâ bu ezvâktan ayrılmamak muhabbeti ile, "Yâ Rab, bana tûl-i ömür ihsân et!" diye niyaz etse Hakk'a karşı tilkilik ve hîlekârlık etmiş olur.

عمر بیشم ده که تا پستر روم   مهلم افزون کن که تا کمتر شوم

773. *"Bana ziyâde ömür ver tâ daha aşağıya gideyim! Mühletimi ziyâde et ki, daha sefil olayım!"*

Huzûr-ı Hak'ta tilkilik eden kimse demiş olur ki, "Daha aşağıya gitmem için bana ziyâde ömür ver ve bu hayât-ı dünyeviyyede bana ziyâde mühlet ver ki tâ daha sefil olayım!"

تاکه لعنت را نشانه او بود   بد کسی باشدکه لعنت جو بود

774. *Tâ ki o, la'netin alâmeti ola! Fenâ bir kimse olur ki, la'net isteyici ola!*

Ya'ni, o karga tabîatlı kimse demiş olur ki, "Yâ Rab, bana uzun ömür ver ki, bu uzun ömür bana senin huzûrundan koğulmuşluğumun alâkası ve nişânesi olsun!" Halbuki huzûr-ı Hak'tan tardı ve la'neti isteyen kimse elbette fenâ bir kimse olur.

عمر خوش در قرب جان پرورد نست   عمر زاغ از بهر سرگین خوردنست

775. *Latîf olan ömür, kurbda can beslemektir. Karganın ömrü gübre yemek içindir.*

Bu vücûd-i izâfî âleminde latîf olan ömür, Hakk'a yakınlık içinde rûhunu ma'rifet-i ilâhiyye ile beslemektir. Karga mesâbesinde olan gâfillerin ömrü ise cîfe ve gübre mesâbesinde olan dünyânın huzûzat ve lezzâtından intifâ' etmek içindir.

عمر بیشم ده که تا گه می خورم   دائم اینم ده که بس بد گوهرم

776. *"Bana ziyâde ömür ver ki tâ pislik yiyeyim! Dâimâ bana bunu ver ki, zîrâ ben çok fenâ gevherliyim!"*

Karga meşrebinde olan kimse demiş olur ki, "Yâ Rab pislik yemem için, bana ziyâde ömür ver! Bana dâimâ bunu ver! Zîrâ ben çok fenâ gevherliyim!" Ya'ni, benim aslım ve mayam pek bozuktur. Ben ancak pislik ve cîfe mesâ-

besinde olan erzâk-ı dünyeviyyeden mahzûz olurum; rûha müteallik olan ezvâk-ı ma'rifetten sıkılırım ve kaçarım. "Güh", pislik ma'nâsına olan "gûh" kelimesinin muhaffefidir. "Tâ güh"deki "tâ", ta'lîl içindir.

گرنه گه خوارست آن گنده دهان　　　گویدی کز خوی زاغم وارهان

777. *O ağzı kokmuş, eğer pislik yiyici olmasa derdi ki, "Beni karga huyundan kurtar!"*

مناجات

Münâcât

Bu sürh-ı şerîfte, zât-ı Hakk'ın gayrı olan bu vücûd-i izâfî âlemine kalben muhabbet edip yaşamak isteyen sâliklere ta'lîm-i münâcât buyrulur:

ای مبدل کرده خاکی را بزر　　　خاك دیگر را بکرده بو البشر

778. *Ey bir toprağı altına tebdîl etmiş, başka toprağı beşerin babası etmiş olan!*

Ey toprağı ba'zı ahval ve şerâit tahtında altın unsuruna tebdîl etmiş olan ve toprağın diğer bir nev'i olan cism-i hayvânîyi beşerin babası hâline tahvil buyurmuş olan Hak Teâlâ hazretleri!.

کار تو تبدیل اعیان وعطا　　　کارمن سهوست و نسیان و خطا

779. *Senin işin a'yânı tebdîl ve atâdır; benim işim sehv ve nisyân ve hatâdır.*

"A'yân"dan murâd, ehl-i hakîkatin "a'yân-ı hâriciyye" dedikleri "suver-i eşyâ"dır. Ya'ni, yâ Rabbe'l-âlemîn, senin işin suver-i eşyâyı birtakım istihâlât dâiresinde tebdîl etmektir. Bu tebdîl dah ihsân ve atâya müsteniden vâki' olur. Meselâ toprak mertebe-i cemâdın en sâkiti ve en aşağısıdır. Ma'deniyât ve gayr-ı zî-rûh şu'besinde o toprağı ma'denlerin dûnu ve mebzûlü olan demire ve demiri onun fevkı olan bakıra ve bakırı onun fevkı olan altına kalb ve tahvîl edersin. Ve zî-rûh şu'besinde dahi toprağı evvelâ nebâta ve nebâtı onun fevkı olan hayvana ve hayvanı da onun fevkı olan insana tebdîl eder-

sin. Beni bu tebdîl ve atâ ile mertebe-i insâniyyete getirdiğin hâlde benim işim kendi mertebemin îcâbından gâfil olup sehv etmektir; ve mâsivâya meşgûl olup kendi vazîfe-i insâniyyemi unutmaktır ve terk etmektir ve suç ve günah yapmaktır.

سهو ونسیان را مبدل کن بعلم　　　　من همه خلمم مرا کن صبر و حلم

780. [782] *Sehv ve nisyânı ilme mübeddel et! Ben bütün gazabım, sen beni sabır ve hilim yap!*

"Hilm" (خلم), Arabî'de "dost ve sadîk" ma'nâsına ve Fârisî'de "hışım ve gazab" demektir (*Burhân*). "Yâ Rab, benim sehv ve nisyânımı ilme tebdîl et! Benim nefsim baştan ayağa hışm ve gazabdır; sen beni bu sıfat-ı gazabın zıddı olan sabır ve hilim sıfatlarıyla muttasıf kıl! Zîrâ senin atâyâ-yı ilâhiyyen dâimâ kötüyü iyiye tebdîl etmektir."

ای که خاك شوره را تو نان کنی　　　　وی که نان مرده را تو جان کنی

781. *Ey sen ki, çorak toprağı ekmek yaparsın, ve ey sen ki, ölü ekmeği can yaparsın!*

Ey süflîyi âlî kılan mürebbîmiz, sen çorak ve nebâttan ârî olan toprağa kuvve-i inbâtiyye bahş edip buğday yaparsın ve onu ekmek yapmağa sâlih hâle getirirsin; ve o cemâd hükmünde olan ekmeği dahi insana gıdâ yapıp onun rûh-i hayvânîsi mertebesine getirirsin!

ای که جان خیره را رهبر کنی　　　　وی که بی ره را تو پیغامبر کنی

782. *Ey sen ki, hayran olan canı rehber edersin; ve ey sen ki, yolsuzu peygamber yaparsın!*

Ey Allah'ım, sen öyle bir lutf u kerem sâhibisin ki, âlem-i keserâtta hayrân olan bir can sâhibini kendine mûsil olan tarîka sevk eder ve cemâlinin perdesini açıp onu kendine nâib ve halîfe kılarsın; ve âciz kullarına onu tarîk-ı hidâyette rehber ve mürşid yaparsın; ve sen öyle bir Rahîm-i zü'l-celâlsın ki, sana vusûl yolunu bilmeyen bir kulunu, kullarına cenâb-ı ulûhiyyetinden haber getirici yaparsın!

İkinci mısrâ'da وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى ya'ni (Duhâ, 93/7). "Ey Resûlüm, Rabbin seni ilim ve hikmetten hâlî bulup vahiy ve ilhâm ile sana hidâyet etti" Ve مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ (Şûrâ, 42/52) ya'ni "Sen kable'l-vahy kitâb ve îman nedir bilmez idin!" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

هر كه سازد زين جهان آب حيات　　　زو ترش از ديگران آيد ممات

783. *Her kim bu cihandan âb-ı hayât hazırlarsa, ölüm ona başkalarından daha çabuk gelir.*

"Zû ter", "zûd ter" (زود تر)in muhaffefidir, "daha çabuk" demektir. Ya'ni, "Her kim bu cihandan ve bu hayât-ı fâniyeden, âb-ı hayâtı ve hayat-ı ebediyyeyi düzer ve tedârik ederse, ona ölüm başkalarından daha çabuk gelir. Zîrâ ölüm lezzât-ı fâniyeden göz yummaktır. Bu dünyâda hayât-ı ebediyyeye nâil olanlar ve mevt-i ihtiyârî ile ölenler mevt-i ıztirârî ve tabîî ile ölenlerden daha çabuk dünyânın lezzâtından göz yumarlar." Bu beyt-i şerîf münâcât arasında cenâb-ı Pîr efendimizin istıtrâd kabîlinden bir irşâdıdır.

مى كنى جزو زمين را آسمان　　　مى فزايى در زمين از اختران

784. *Yeryüzünün cüz'ünü gök edersin; yer yüzüne yıldızlardan çoğaltırsın.*

Birinci mısrâ'da sûre-i Talak'ta olan اللهُ الَّذي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ (Talâk, 65/12) ya'ni "Allah Teâlâ hazretleri öyle Allah'tır ki, yedi semâvâtı yarattı ve arzdan dahi onların mislini yarattı." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Ve arzdan yedi semâvâtın misli"nden murâd, insân-ı kâmildir ki, onun cismi yeryüzünün cüz'ündendir. Zîrâ insân-ı kâmil cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyeti hasebiyle, yedi göğün mazhariyetlerini dahi muhîttir. Ve ikinci mısrâ'da dahi العلماء مصابيح الارض ya'ni "Ulemâ yeryüzünün yıldızlarıdır". Ve العلماء فى الارض كمثل النجوم فى السماء ya'ni "Yeryüzünde ulemâ, gökte yıldızların misli gibidir" hadîs-i şerîflerine işâret buyrulur. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı: "Yâ Rabbe'l-âlemîn, yeryüzünün bir cüz'ü olan bir cism-i beşeri ism-i zâtına mazhar edip onu yedi göğün misli yaparsın ve onu kutbiyet makāmında oturtursun ve sâir evliyâyı ve ulemâ-billâhı da göğün yıldızları gibi çoğaltırsın." Kutub ile sâir evliyâ hakkında I. cildin 2966 ve 2967 numaralı beyitlerinde de îzâhât vardır; ve bu beyt-i şerîfin ma'nâsında o beyitlerle irtibât vardır.

ديدۀ دل كو بگردون بنگريست　　　ديد كاينجا هر دمى ميناگريست

785. *Gönül gözü ki o gerdûne baktı, gördü ki, burada her bir dem kimyâgerlik vardır.*

"Gerdûn", felek, "mînâ", lafz-ı Hindî olup Fârisî'de müsta'meldir, "kimyâ" ma'nâsına gelir. Binâenaleyh "mînâ-ger", kimyâger demek olur; ve burada

kimyâgerlikten murâd suver-i âlemin ve a'yânın istihâlâtı ve tebeddülâtıdır. Ya'ni, kalb gözü kâinâta nazar etti, gördü ki bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde türlü türlü istihâlât ve tebeddülât vardır. Zîrâ yeryüzü an-asl bir toprak evden ibâret olduğu hâlde onun üzerindeki mahlûkâtın envâ'ı hep bu toprağın istihâlâtından husûle gelmektedir. Bu hâl ise pek büyük bir kimyâgerliktir.

قلب اعيانست و اكسير محيط ايتلاف خرقهٔ تن بى مخيط

786. *A'yânın kalbı ve iksîr-i muhît vardır; dikilmemiş ten hırkasının îtilâfı vardır.*

"A'yân"dan murâd, suver-i eşyâ; "kalb", döndürmek; "iksîr", kimyâgerlerin kullandıkları gizli bir maddedir ki, o vâsıtayla bakır altına tahavvül eder. "Muhît", kaplayıcı; "îtilâf", toplanmak, cem'olmak. Ya'ni, "Gönül gözü kâinâta nazar etti, gördü ki orada suver-i eşyânın yekdiğerine kalbı ve döndürülmesi vardır; ve kezâ bunları yekdiğerine kalb için umûmî ve eşyânın hey'et-i mecmûasını kaplayan iksîr vardır; ve rûha giydirilecek olan ve henüz dikilmemiş bulunan cisim hırkasının toplanıp cem'olması vardır." İkinci mısrâ'daki "mahît" (مخيط), mekîl vezninde, "aslı üzere dikilmiş esvâb" demektir. "Bî-mahît", dikilmemiş demek olur.

تو ازان روزى كه در هست آمدى آتشى يا خاك يا بادى بدى

787. *Sen o günden ki vücûda geldin, bir ateş ya toprak ya bir havâ idin.*

Ey insan, sen cismâniyet âleminde vücûde geldiğin gün, ya bir ateş veyâ bir toprak veyâhud bir hava idin; ve cismin şimdiki cem'iyyet-i unsuriyyeyi bulmuş değil idi.

گر بران آن حالت ترا بودى بقا كى رسيدى مر ترا اين ارتقا

788. *Eğer senin için o hâl üzerinde bekā olaydı, muhakkak sen bu irtikāya ne vakit erişirdin?*

Ya'ni, eğer senin senliğin o anâsır-ı müteferrika üzerinde kalmış olsa idi, sen cem'iyyet-i unsuriyyeyi hâiz olan bu cism-i beşeriyyete terakkî eder mi idin? Ve bu mertebe-i kemâli bulur mu idin?

از مبدّل هستئ اول نماند هستئ بهتر بجاى آن نشاند

789. *Tebdîl ediciden dolayı evvelki varlık kalmadı. Onun yerine daha iyi bir varlık dikildi.*

Ya'ni, tebdîl edici olan Hak Teâlâ'nın inâyeti sebebiyle sende evvelki nâkıs mertebedeki varlık kalmadı. Hak Teâlâ o nâkıs varlık yerine daha iyi ve daha kâmil bir varlık nasîb etti.

همچنین تا صد هزار آن هستها　　　بعد یدیگر دوم به زابتدا

790. [792] *Birbirinden sonra, ikincisi ibtidâdan iyi böyle yüz binlerce varlıklara kadar.*

Bu beytin hem yukarıdaki hem de aşağıdaki beyitlere irtibâtı ihtimâli vardır.

از مبدل بین وسا ئط را بمان　　　کز وسائط دور گردی زاصل آن

791. *Tebdîl ediciden gör, vâsıtaları bırak! Zîrâ vâsıtalardan dolayı onun aslından uzak olursun.*

Birinci mısrâ'ın birinci cümlesi yukarıki beytin mütemmimi olabilir. Ya'ni, anâsır-ı müteferrikadan bu cem'iyyet-i unsuriyye mertebesini hâiz olan cism-i beşer hâlini iktisab edinceye kadar birbirinden sonra, ikincisi birincisinden daha yüksek tebdîlleri, tebdîl edici olan Hak Teâlâ'nın tasarrufundan gör! Meselâ gaz mertebesinde olan unsurun tekâsüfüne sebeb ve vâsıta olan bürûdeti ve bürûdetin vücûduna vâsıta ve sebeb olan harâretsizliği görme, bu vâsıtaları bırak! Zîrâ bu vâsıtaları gördüğün için, onların aslı olan Hakk'ın tasarrufundan kör ve uzak olursun. Zîrâ tabîat ulûhiyetin zâhiriyetidir; ve o tabîatın erkânı harâret, bürûdet, yubûset ve rutûbettir ki, bunlar anâsır üzerinde müessirdir. Binâenaleyh müessir-i hakîkî Hak'tır.

واسطه هر جا فزون شد وصل جست　　　واسطه کم ذوق وصل افزون ترست

792. *Her nerede vâsıta ziyâde oldu, vasl sıçradı. Vâsıta nâkıs oldu, zevk-ı vasl daha ziyâdedir.*

Ya'ni, bu âlem-i şehâdette birtakım esbâb ve vesâit vardır. Sen hangi bir işte esbâb ve vâsıtanın te'sîrini çok görür isen, o işin gâyesine vusûlde aldanırsın. Zîrâ esbâba nazar, müsebbib olan Hak'tan gafleti iktizâ eder. Eğer vâsıtayı ve sebebi az görüp, onun arkasındaki müsebbibe nazar edersen, o işin gâyesine vusûlün daha kolaylaşır. Çünkü istinâdın sebebe değil müsebbib olan Hakk'a olmuş olur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında şöyle buyururlar: "Eğer Hak Teâlâ on paraya bereket verirse, yüz bin altının ve daha fazlasının işini görür; ve eğer bin altından bereketi kaldırırsa, on paranın işini göremez. Ve arslan da böyledir: Eğer bir kediyi ona musallat ederse, Nemrûd'un sivrisineği gibi helâk eder; ve eğer kediyi helâk etmemek

üzere arslanı gönderirse, arslanlar o kediden titrer. Veyâhud onun merkebi olur. Nitekim ba'zı dervişlerin arslana bindiği vâki'dir."

Ve 38. fasılda dahi şöyle buyururlar:

"Bu tarîk-ı fakr bir yoldur ki, onda arzularının kâffesine nâil olursun. Temennî etmiş olduğun her ne şey varsa mutlakā o yolda sana gelir. Leşkerleri mağlûb etmek ve a'dâya zafer bulmak ve memleketler zabt etmek ve halkı teshir etmek ve akrâna tefevvuk etmek ve fesâhat ve belâğat velhâsıl her ne murâdın olursa, tarîk-ı fakrı ihtiyâr ettiğin vakit, bunların cümlesi sana gelir. Tarîk-ı sâire hilâfına olarak bu yolda şikâyet eden kimse yoktur. Her kim o turuk-ı sâireye mâlik oldu ve çalıştı ise, binde birinin maksûdu hâsıl oldu. O da gönlü hoş ve müsterîh olarak değil, zîrâ her bir tarîkın, ondaki maksûdun husûlü için bir esbâbı ve bir usûlü vardır; ve maksûd ancak esbâb tarîkından hâsıl olur. O tarîk ise baîd ve âfet-i mâni' ile mâlâmâldir. Zîrâ o esbâb maksûddan tahallüf eder. Ve I. cildin 556 numaralı beytinde de şöyle buyrulur:

از سبب سوزیش من سودائی یم   در خیالاتش چو سوفسطائی یم

"Ben Hakk'ın sebeb yakıcılığından hayranım. Onun hayâlâtında da sofistâîler gibiyim."

از سبب دانی شود کم حیرتت   حیرتی که ره دهد در حضرتت

793. *Sebeb bilicilikten senin hayretin nâkıs olur; bir hayret ki sana hayrete yol verir!*

Ma'lûm olsun ki, "hayret" iki nevi'dir. Birisi hayret-i mahmûde ve diğeri hayret-i mezmûmedir. "Hayret-i mahmûde"nin husûlü bittabi' makbûldür; ve "hayret-i mezmûme"nin izâlesi lâzımdır; ve hayret-i mezmûme zâil olduktan sonra, hayret-i mahmûde hâsıl olur; ve bu hayret huzûr-i Hakk'a yol verir; ve sebebi ve vâsıtayı görmekte ve bilmekte müstağrak olan kimsede hayret-i mahmûde hâsıl olmaz. Meselâ bir şeyi yakmak için sebeb ve vâsıta ancak ateş olduğuna kat'iyyen i'tikād eden bir kimse, ateşte olan bir şeyin yandığına hayret etmez, bilâkis yanmadığına hayret eder. İşte bu hayret, hayret-i mezmûmedir. Çünki onun nazarında sebeb ve vâsıta olan ateş, müsebbib olan Hakk'a hicâb olmuştur. O kimse böyle bir hâl gördüğü vakit: "Ateş mutlakā yakacak idi, acabâ ne sebeb tahtında yakmadı?" diye kendisince mechûl olan diğer bir sebebi aramağa başlar, Hakk'ın tasarrufunu aklına getirmez; fakat sebebler ve vâsıtalar arkasında Hakk'ın müsebbibliğini

gören kimse, başka sebeb aramaz; ve böyle bir sebebin mechûliyetinden dolayı hayret-i mezmûmeye düşmez. Belki onun hayreti Hakk'ın esbâb ve vesâiti ibtâl ediciliğinden olur ki, bu hayret, hayret-i mahmûdedir; ve bu hayret hakkında Server-i âlem Efendimiz رب زدنی فيك تحيرا ya'ni: "Ya Rab, senin hakkında olan hayretimi ziyâde et!" buyurdu.

این بقاها از فناها یافتی　　　از فنا پس رو چرا بر تافتی

794. *Bu bekāları fenâlardan buldun. Binâenaleyh fenâdan niçin yüz çevirdin?*

Ya'ni, ey insan sen evvelâ cemâd idin; bu mertebeden fânî oldun ve nebât mertebesinde bekā buldun, ve nebât mertebesinden dahi fânî oldun, hayvan mertebesinde bakî oldun; ve bu mertebeden dahi fânî oldun, şimdi insanlık mertebesinde bekā buldun. Nitekim bu etvâr-ı hilkat IV. cildin 3622 numaralı beytinden i'tibâren sırasıyla gösterilmiştir; ve III. cildin 3887 numaralı beytinden i'tibâren dahi mezkûrdur. İşte böyle sırasıyla vâki' olan fenâlardan birtakım bekālar buldun. Binâenaleyh şimdi mertebe-i insâniyetteki fenâdan niçin ürküp kaçıyorsun?

زان فناها چه زیان بودت که تا　　　بر بقا چفسیدهٔ ای نافقا

795. *Ey yer sıçanının yuvası, o fenâlardan sonra ne ziyan oldu ki, nihâyet bekā üzerine yapışmışsın?*

Ankaravî hazretleri "nâfikā"yı "yer fâresi" ma'nâsına alıp topraktan mahlûk olan cismi yuva ittihâz eden nefisten kinâye olduğunu beyân buyurmuştur. Ba'zı nüshalarda "nâfikā" yerine "bî-nevâ" ve "nâ-sezâ" vâki' olmuştur. Ya'ni, "Ey nefsin melcei veyâ nâsezâ veyâhud bî-nevâ olan kimse! Bu yukarıda zikr olunan fenâlardan sana ne ziyan oldu ki? Bu cism-i insânî mertebesini bulduktan sonra bunun bekāsına yapışmış kalmışsın!"

چون دوم از اولیت بهترست　　　پس فنا جوی و مبدّل را پرست

796. *Mâdemki evveliyetten ikincisi daha iyidir, binâenaleyh fenâyı iste ve mübeddile tap!*

Ya'ni, mâdemki senin evveliyetin olan cemâd mertebesinden ikincisi olan nebât mertebesi; ve nebât mertebesi ilk mertebe i'tibâr olunduğuna göre onun ikincisi olan hayvâniyet mertebesi; ve kezâ hayvâniyet mertebesi evvel farz olunduğuna göre de ikinci olan insanlık mertebesi daha iyi ve daha âlîdir. Bi-

nâenaleyh bu insanlık mertebesine yapışıp kalma! Ondan dahi fânî olmayı iste ve senin mübeddilin olan Hak Teâlâ hazretlerine tap, yapıştığın mertebenin kulu olma!

صد هزاران حشر دیدی ای عنود   تاکنون هر لحظه تا بدْو وجود

797. *Ey inadçı, şimdiye kadar her lahza vücûdun zuhûruna kadar, yüz bin haşir gördün.*

"Anûd", doğru yoldan yüz çeviren kimseye derler. "Haşr", cem' ma'nâsına olup burada müfredâttan mürekkebâta gelmek murâd buyrulur. Ya'ni, "Ey anûd, sen şimdiye kadar bu vücûd-i beşerînin zuhûruna kadar her lahza birçok haşirler ve cem'ler gördün." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 5. faslında bu ma'nâya dâir şöyle buyururlar: "İnsanın mebdei 'adem idi, ona vücûd verdi; ve vücûdunu tavîle-i cemâdîden nebâtîye ve nebâtîden hayvânîye ve hayvânîden insânîye ve insânîden melekîye ilâ-nihâye getirdi. İmdi bunların cümlesini onun bu cinsden tavîleleri çok olduğu ve لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (İnşikāk, 84/19-20) "Hâlden hâle geçersiniz, onlara ne oluyor ki, inanmıyorlar?" âyet-i kerîmesi mûcibince birinin diğerinden daha âlî bulunduğunu ikrâr etmek için sana gösterdi ve buyurdu: "Bunu sana onun için gösterdim ki, benim bu cins tavîlelerim çok olduğunu mukırr olasın ve diğer tabakāt-ı mevcûdeyi onun için göstermedim; Zîrâ inkâr edip dersin ki, işte üstâd-ı san'at budur! Ve bunların bir nev'ini ona mu'tekıd olmaları için göstermiş ve envâ'-ı sâireyi yalnız mukırr olup îmân etmeleri için göstermemişimdir."

از جمادی بی خبر سوی نما   از نما سوی حیات و ابتلا

798. *Cemâdlıktan habersiz nemâ tarafına, nemâdan hayat ve ibtilâ tarafına.*

Ya'ni, senin varlığını Hak Teâlâ evvelâ cemâdlıkta cem'etti, sonra senin haberin ve idrâkin olmadığı hâlde seni nebât tarafına ve nebâttan dahi irâde ile hareket ve hayat ve ibtilâ tarafına getirdi.

باز سوی عقل وتمییزات خوش   باز سوی خارج این رنج و شش

799. *Tekrar akıl ve latîf temyîz tarafına, tekrar bu beş ve altının hârici tarafına.*

"Beş"ten murâd havâss-i hamse-i zâhire; ve "şeş"ten murâd, cismiyetin îcâbı olan altı cihettir ki sağ, sol, ön, arka, alt ve üsttür. Ya'ni, Hak Teâlâ se-

ni hayvanlık mertebesinden akıl ve latîf temyîzler sâhibi olan insanlık mertebesine getirdi; ondan sonra da seni bu cismâniyet âleminden ve havâss-i hamse-i zâhireden ve altı cihetle mukayyed olmaktan tecrîd eder.

تا لب بحر این نشان پایهاست　　　　پس نشان پا درون بحر لاست

800. [802] *Bu ayakların nişânı denizin kenarına kadardır, sonra ayağın nişânı denizin içinde lâdır.*

"Denizin kenarı"ndan murâd, âlem-i halktır ve vücûd-i izâfî âlemidir. "Deniz"den murâd, âlem-i rûhâniyyettir. "Ayakların nişanı"ndan murâd, rûhun cemâd, nebât ve hayvan ve insan mertebelerindeki eserleridir. Ya'ni, âlem-i sûrette ve vücûd-i izâfî âleminde rûhun seyr ettiği her bir mertebede bir eseri ve bir izi vardır. Vaktâki âlem-i sûret ve cismâniyetteki seyri tamâm olup rûhâniyet denizine girer, ondan sonra rûhun seyrinin eseri ve izi yok olur. Zîrâ bu seyir seyr-i ma'nevîdir. Bu seyirde, seyr-i sûrîde olduğu gibi, terakkî menzilleri ve makamları mahsûs değildir ve seyr-ilallah burada tamâm olur.

زانکه منزلهای خشکی زاحتیاط　　　　هست دهها و وطنها ورباط

801. *Zîrâ ki, ihtiyâttan nâşî karaya mensûb olan menziller, köyler ve vatanlar ve ribatlar vardır.*

"Huşk", kara demek olup cismâniyet murâd buyrulur; "ihtiyât", bir işin lâyığını yapmak demektir. Ya'ni, rûhun bu âlem-i cismâniyyetteki seyrine münâsib ve lâyık, cemâd, nebât, hayvan ve insan menzilleri ve her menzile âid sûret köyleri ve meskenleri ve misâfirhâneleri vardır. Meselâ mertebe-i insâniyyette nefsin emmâre, levvâme ve mülhime gibi menzilleri ve her menzilde gazab ve şehvet ve hırs ve hased gibi fenâ köyleri ve hilm ve tevekkül ve kanâat gibi iyi meskenleri ve misâfirhâneleri vardır.

باز منزلهای دریا در وقوف　　　　وقت موج وحبس بی عرصه و سقوف

802. *Bu deryânın menzillerinin farkı, vukûf vaktinde ve dalga ve habs vaktinde arsasız ve sükûfsuzdur.*

"Bâz", kelimesinin birçok ma'nâları vardır. Burada "fark" ma'nâsınadır. Bu sûrette "bâz-ı menzilhâ" terkîb-i izâfî olup, "menzillerin farkı ve temyîzi" demek olur. Ya'ni, sâlikin seyr-i cismânîsi tamâm olup, seyr-i rûhânîsi baş-

ladığı ve rûhâniyet denizine daldığı vakit, bu seyr-i rûhânînin tevakkufu ve deryâ-yı rûhânîyyetin dalgalanması ve bu dalgalar sebebiyle seyrin habsi hâlinde, sâlik hangi mevki'de ve hangi evin damı altında kaldığı, ya'ni seyr-i rûhânîsinin ne mertebede olduğunu zâhirî bir nişan ve alâmete bakıp bilemez. Zîrâ burada seyr-fillâh başlar ve seyr-fillâhın sâhili ve kenârı yoktur. Nitekim engin denizlerde gemi kaptanları, denizde bir nişân-ı zâhirî olmadığı için pusula kullanırlar ve şimâlden cenûbdan ve şarktan ve garbdan ne kadar arz ve tûlde bulunduklarını bununla bilirler. Deryâ-yı rûhâniyyetin kaptanları olan ârifler ve kâmillerin elinde dahi vücûd-i hakîkînin merâtibine ve tecelliyâtına âid ma'rifet pusulası vardır. Bu ma'rifet pusulası vâsıtasıyla seyr-i rûhânînin vücûd-i Hakk'ın hangi mertebesine, ne kadar uzak ve yakın olduğunu idrâk ederler. Velhâsıl rûh deryâsının menzillerini bilmek alâmet-i sûrî ile değildir, belki zevkî ve ma'nevîdir.

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' وقت موجش نی جدار و نی سقوف sûretindedir. Ma'nâsı "O deryânın dalgası vaktinde ne duvar ne de tavanlar yoktur." Ya'ni, tecellî-i rûhânînin duvar ve tavan mesâbesinde olan cisim ile münâsebeti yoktur; ve orada sûret mefkûddur, demek olur.

نیست پیدا آن مراحل را سَنام   نی نشانست آن منازل را نه نام

803. *O merâhil için yüksek tepe zâhir değildir. O menâzilin ne nişânı ne nâmı vardır.*

"Senâm", "sehab" vezninde olup, "deve hörgücü" ve "senâmü'l-arz", yerin ortası ma'nâlarınadır. Ve Basra ile Yemâniye arasında bir dağın ismidir (*Kāmus*). Burada "yüksek tepe"den kinâyedir. Ya'ni, seyr-i rûhânînin merhalelerini ta'yîn için zâhirde bir yüksek tepe yoktur ve o menzillerin zâhirde ne nâmı ve ne nişânı ve alâmeti vardır.

Ma'lûm olsun ki, sûret-i umûmiyyede "seyr" üç mertebe üzerinedir. Birisi mülkî, diğeri melekûtî ve üçüncüsü zâtîdir. "Seyr-i mülkî", âlem-i halktaki seyr ve "seyr-i melekûtî" dahi âlem-i emrdeki seyrdir. Seyr-i mülkînin terakkîsi nişân-ı zâhirî ile bilinir; ve seyr-i melekûtînin terakkîsi dahi zevkan ve irfânen anlaşılır. "Seyr-i zâtî"ye gelince, burada fenâ-yı küllî olduğu için âlem-i isneyniyyete mahsûs olan kelâm ve ifâde munkatı'dır; ve bu makam makām-ı ittihâddır. Makām-ı tevhîdin fevkındedir. Zîrâ makām-ı tevhîdde, sâlik-i muvahhidin vücûdu olduğu için, ikilik vardır ve ondan bahsetmek mümkindir. Makām-ı ittihâdda ise sâlikin vücûdu mahvdir; ve makām-ı ittihâd, ba'zı anlayışı kısa olanların anladıkları gibi "hulûl" değildir. Binâenaleyh bu beytlerde

"seyr-i mülkî" ile "seyr-i melekûtî" beyân buyrulmuş ve "seyr-i zâtî" meskût bırakılmıştır. Hind nüshalarında birinci mısrâ' نیست پیدا اندران ره پا و گام ya'ni "O deryâ yolunda ayak ve adım zâhir değildir" demek olur.

هست صد چندان میان منزلین　　آن طرف که از نما تا روح عین

804. *İki menzil arasında yüz kadar vardır, o taraftaki nemâdan aynın rûhuna kadar.*

"İki menzil"den murâd, menzil-i mülkî ve menzil-i melekûtîdir. Ya'ni, mülkî ve melekûtî olan iki menzilin arasında nemâdan, ya'ni rûh-i nebâtîden i'tibâren وَ نَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحى (Hicr, 15/29 ; Sâd, 38/72) ["Ve, ona rûhumdan üfürdüm"] âyet-i kerîmesinde zât-ı Hakk'a muzâf olduğu beyân buyrulan ayn-ı insânînin rûhuna kadar birçok tavırlar geçirmiştir. Nitekim IV. cildin 3623 numaralı beytinde

سالها اندر نباتی عمر کرد　　وز جمادی یاد نآورد از نبرد

["Yıllarca bitkiler âleminde ömür sürmüştür de, cemâdlık ülkesindeki savaşları hatırına bile getirmemiştir"] buyrulmuş idi.

İkinci mısrâ' Hind nüshalarında آن طرف کز اَیْنَ تا بالا اَیْن sûretindedir. Ma'nâsı, "O taraftaki eynden eynin bâlâsına kadar" demek olur. "Eyn"den murâd, mekân ve "eyn"in bâlâsı"ndan murâd, lâ-mekândır. Ya'ni, mekândan lâ-mekâna kadar olan o tarafta iki menzil arasında yüz kadar merhale vardır, demek olur. "Mekân" ile menzil-i mülkî, "lâ-mekân" ile menzil-i melekûtî kasd edilmiştir.

از فناها این بقاها دیدهٔ　　بر بقای جسم چون چفسیدهٔ

805. *Bu bekāları sen fenâdan görmüşsün. Cismin bekāsına niçin yapışmışsın?*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 794 numaralı beyt-i şerîfin te'kîdidir.

هین بده ای زاغ این جان باز باش　　پیش تبدیل خدا جانباز باش

806. *Âgâh ol, ey karga, bu canı ver doğan ol! Hudâ'nın tebdîli önünde can oynayıcı ol!*

Ya'ni, âgâh ol ey rûh-i hayvânîsinin uzunluğunu isteyen karga meşrebindeki efendi! Hayvanlar ile müşterek olan bu canı mücâhede ve riyâzât sâyesinde ver! Mübeddil-i hakîkî olan Hakk'ın tebdîli ile kargalıktan kurtul da

yükseklere uçmak için doğan kuşu ol! Ve rûh-i hayvânî yerine rûh-i insânîye mâlik ol! Hakk'ın tebdîlî huzûrunda can oyunu oyna!

تازه می گیر و کهن را می سپار　　　　که هر امسالت فزونست از سه پار

807. *Tâzeyi tut ve eskiyi teslîm et! Zîrâ senin her bu yılın geçen yılın üçünden ziyâdedir.*

Beyt-i şerîfteki "üç" adedi, hasr için değildir, ziyâdeliği tefhîm içindir. Ya'ni, ey sâlik-i tarîk-ı Hak, Hak Teâlâ hazretleri, esmâsı hasebiyle dâimâ mütecellîdir ve bu tecellî ile suver-i eşyâyı aleddevam tebdîl buyurur. Bu tebdîl ile gidenin yerine gelen, ya daha ondan hayırlı olur veyâhud misli olur. Nitekim sûre-i Bakara'da مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا (Bakara, 2/106) ya'ni "Biz bozduğumuz veyâ unutturduğumuz bir âyetin daha hayırlısını, yâhud mislini getiririz." buyrulur. İnsan ise ancak fikirden ve düşünceden ibâret olduğundan onun fikri ta'lîm ve tecrübe ile her sene değişir ve giden fikrinin yerine ondan daha hayırlısı ve yükseği gelir. Ta'lîm ve terbiye-i fikriyyeden ârî olup hayvan gibi yaşayanlar müstesnâdır. Onların tebeddülü yalnız cismânî olur ve teceddüd-i emsâl ile cisimlerinden gidenin yerine misli gelir.

گر نباشی نخل وار ایثار کن　　　　کهنه بر کهنه نه و انبار کن

808. *Eğer hurma ağacı gibi îsar edici olmazsan, eskiyi eski üzerine koy ve doldur!*

Eğer sen Hak yolunda, hurma ağacı gibi, kuvâ-yı bedeniyyenden ve fikrinden ve mâlik olduğun her şeyden fedâkârlık edip îsâr ve i'tâ etmezsen, eskileri eski üzerine koy ve onların muhabbetini kalbine doldur!

Bu beyt-i şerîfte ulûm-i evliyâya muhâlif olan ulemâ-i zâhireye ta'rîz vardır. Zîrâ onların ilmi kendilerinden evvel gelen ulemâ-i zâhirenin ulûm-i istidlâliyyesidir. Binâenaleyh ulûm-i zâhiriyye ve resmiyyenin tahsîli, eskiyi eski üzerine koyup doldurmak olur.

کهنه و گندیده و پوسیده را　　　　تحفه می بر بهر هر نادیده را

809. *Eskiyi ve kokmuş ve çürümüşü her görmemiş için hediye götür!*

Ey âlim-i zâhirî, ululardan mîrâs kalmış olup eskimiş olan ve ağızlarda çok dolaşıp bozuk nefesler ile kokmuş ve ulûm-i evliyâ muvâcehesinde çürü-

müş olan o ulûm-i zâhireyi her görmemiş olan câhiller için hediye götür. Onlar ârif-i Hak olanların huzûruna lâyık hediye değildir.

آنکه نو دید او خریدار تو نیست   صید حقست و گرفتار تو نیست

810. *O kimse ki yeni gördü; senin müşterin değildir. Hakk'ın saydıdır, senin*
[812] *giriftârın değildir.*

Ya'ni, yeni yeni ilm-i tecellîyi gören ârif-i Hak senin müşterin değildir. O ârif-i rabbânî Hakk'ın saydı ve avıdır. Senin giriftârın ve avın olamaz. Sen o kokmuş ilimlerin ile kalb gözleri kör olan câhilleri avla!

هر کجا باشند جوْق مرغ کور   بر تو جمع آیند ای سیلاب شور

811. *Her nerede kör kuş cemâati olursa, ey acı sel, senin üzerine cem' gelsinler.*

Ey âlim-i zâhirî ve tabîî ve ey acı su seli olan efendi, her nerede kör kuş cemâati olan câhiller olursa, ta'lîm-i hakāyık ettiğini zannederek senin başına toplansınlar!

تا فزاید کور از شور آبها   زانکه آب شور افزاید عما

812. *Tâ ki acı sudan körlük zâhir olsun; zîrâ ki acı su körlük arttırır.*

"Şûr-âbe", acı ve tuzlu ve murdar su ma'nâsınadır. Ya'ni, tâ ki senin ağzından çıkardığın acı su gibi olan o kokmuş ve çürümüş ilimlerden, dinleyenlerin körlükleri ziyâde olsun! Çünkü acı su esâsen körlüğü ziyâde eder. Ya'ni bir kimse zâhirde acı su içmeğe devâm ederse, bu su kireçli olduğu için damarları tasallüb edip kan lâyıkıyla deverân edemez ve gözleri bu damar tasallübü sebebiyle görmez bir hâle gelir. Ulûm-i zâhiriyye ve tabîiyye dahi, rûhun urûkunu bozup kalb gözünü kör eder.

اهل دنیا زان سبب اعمی دلند   شارب شورابهٔ آب و گلند

813. *Ehl-i dünyâ o sebebden kör kalblidirler; suyun ve çamurun acısını içicidirler.*

"Âb ü gil"den murâd, cismâniyettir. Ya'ni ehl-i dünyâ olan ulûm-i zâhiriyye ve tabîiyye erbâbı ondan dolayı kör kalblidirler. Zîrâ onlar, rûhlarına ve akıllarına cismâniyet âleminde acı su mesâbesinde olan ilimlerini içiriyorlar; ve çünki onların ilimleri havâss-i hamsenin müdrekâtı mecmû'udur.

Akıllarının istidlâlâtı, bu müdrekâtın mecmû'u dâiresinde dolaşır durur. Onun için bunlardan bâzıları rûh-i izâfînin vücûdunu inkâr ederler; ve bir kısmı da mâ-fevkattabîa bir âlem isbât edip kendi evhâm ve hayâlleri dâiresinde yürürler.

شوره می ده کور می خر در جهان　　چون نداری آب حیوان در نهان

814. *Mâdemki gizlide âb-ı hayât tutmazsın, cihanda acı su ver, kör satın al!*

Ey kör kalbli olan âlim-i zâhirî, mâdemki rûhunda âb-ı hayât mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyye yoktur, o hâlde bu âlem-i sûrette acı su mesâbesinde olan ilimlerini ver, körleri ve câhilleri satın al ve onları kendine meftûn et!

با چنین حالت بقا خواهی و یاد　　همچو زنگی در سیه رویی تو شاد

815. *Böyle hâl ile bekā ve yâd istersin. Zenci gibisin, kara yüzlülükle mesrûrsun.*

Böyle bir hâl ile âlem-i ma'nâda bekāyı ve âlem-i sûrette de nâmının yâdını istersin öyle mi? Zenci gibi kara yüzlülük içinde mesrûrsun. Zîrâ senin bu acı su mesâbesindeki ilimlerin gerek âlem-i ma'nâda ve gerek âlem-i sûrette kara yüzlülüktür. Zîrâ âlem-i âhirette fâidesi yoktur. Bilâkis orada ömrünün boşa gittiğini anlayıp hasret çekersin. Âlem-i sûrette dahi senin bu ilimlerinin mâhiyeti her an tebeddül etmektedir. Meselâ maddiyyûnun ilmi ve fikri elyevm elektron nazariyesinin zuhûruyla iflâs etti. Çünki onlar "madde" ve "kuvvet" diye iki müstakil vücûd isbât ettiler. Halbuki hâl-i hâzırda maddenin tekâsüf eden kuvvetten ibâret olduğu anlaşıldı. Binâenaleyh maddiyyûnun fikirleri ve ilimleri âlem-i sûrette dahi yüz karası oldu.

در سیاهی زنگی زان آسوده است　　کوز زاد و اصل زنگی بوده است

816. *Zenci, karanlıkta ondan dolayı rahattır ki o, doğuştan ve asıldan zenci olmuştur.*

Ya'ni, zenci, anasından kara yüzlü olarak doğduğu ve aslında kara olduğu için hâlinden memnun ve rahat olmuştur. Zîrâ o beyazlık hâlinin letâfetinden bîhaberdir. Ey âlim-i zâhirî, sen gözünü açtın, ilim nâmına o kıyl ü kāli gördün; ilm-i ledünnün ve ilm-i tecellînin zevkini ve letâfetini tatmadın ki bilesin!

آنکه روزی شاهد و خوش رو بود   گر سیه گردد تدارك جو بود

817. *O kimse ki, bir gün mahbûb ve latîf yüzlü ola, eğer kara olursa tedârik isteyici olur.*

"Şâhid", Fârisî bir kelime olup "mahbûb" ma'nâsınadır. Ya'ni, aslında mahbûb ve güzel yüzlü olan bir kimse, eğer ârızî olarak kara olursa, beyazlanmanın çâresine bakar. Sen ise dâimâ kalbi kara bir hâlde olduğundan, maârif-i ilâhiyye nûruyla kalbinin sâfi olması çâresini aramak lüzûmunu hissetmezsin.

مرغ پرنده چو ماند بر زمین   باشد اندر غصه و درد وحنین

818. *Uçucu kuş yerde kaldığı vakit, gamda ve elemde ve nâlede olur.*

مرغ خانه بر زمین خوش می رود   دانه چین و شاد و شاطر می دود

819. *Tavuk, yer üzerinde hoş gider; dâne toplayıcı ve mesrûr ve şâtır olur.*

"Mürg-ı hâne", tavuk, kaz ve ördek gibi hayvânâttır. "Şâtır", dilâver ve çâlâk ve satranç oyuncusu ve şûh ve pervâsız ma'nâlarınadır. Burada "şûh ve pervâsız" ma'nâsınadır. "Uçucu kuş"tan murâd, rûh-i insânî zevkini tatmış olan sâlik ve "tavuk"tan murâd, rûh-i hayvânî zevkiyle mütezevvık olan kimselerdir. Ya'ni, rûh-i insânî zevkini tatmış olan sâlik, bir aralık feyzine inkıtâ' vâki' olup rûh-i hayvânîsinin mahkûmu olsa keder içinde kalır ve feyzinin iâdesi için cenâb-ı Hakk'a yalvarır, nâle eder. Fakat rûh-i hayvânî zevkinde müstağrak olan kimse, o hâl içinde mesrûr ve bu âlem-i süflînin dânelerini toplayıcı ve pervâsız olur.

زانکه او از اصل بی پرواز بود   وآن دگر پرنده وپرواز بود

820. *Zîrâ ki o asıldan bî-pervâz idi ve o dîğeri uçucu ve pervâz edici idi.*
[822]

"Pervâz", *Şemsü'l-Lügât*, *Ferheng-i Hüseyn-i Vefâî*'den naklen, "kuşların oturacağı mahal" ma'nâsına geldiğini kaydeder. Şu hâlde birinci mısrâ'daki "pervâz" bu ma'nâyadır. Ve ikinci mısrâ'daki "pervâz" ise "uçucu" ma'nâsına olup "perrende"nin mürâdifidir. Binaenaleyh ma'nâları ayrı olmak itibâriyle kâfiyede noksan olmaz. Ya'ni, "Tavuk mesâbesinde olan nefsânî kimsenin aslından uçup da oturacağı ve konacağı mahal yoktur. Zîrâ rûh-i insânî ile alâkası yoktur ki, âlem-i ervâha uçup konabilen ve uçucu kuş mesâbesinde olan sâlik-i rûhânî ise hadd-i zâtında uçucu ve pervâz edici olduğundan bir ârıza sebebiyle uçamaz ise muztarib olur.

قال النبى صلى الله عليه و سلم ارْحَمُوا ثَلاثاً عزيزَ قَوْمٍ ذَلَّ وَغَنِّى
قومٍ افْتَقَرَ وعالماً يَلْعَبُ به الْجُهَّالُ

Nebî (s.a.v.) buyurdu ki: "Üç kimseye merhamet edin! Birisi kavmin azîzidir ki zelîl oldu; dîgeri kavminin zenginidir ki fakîr oldu; ve dîğeri dahi kendisiyle câhillerin istihzâ ettiği bir âlimdir."

گفت پيغمبر كه رحم آريد بر   جان مَنْ كَانَ غَنِيًّا فَافْتَقَرْ

821. *Peygamber buyurdu ki: "Bir kimsenin canına acıyın ki zengin idi, sonra fakîr oldu."*

Hind nüshalarında "cân" (جان) yerine "hâl" (حال) vâki'dir. "Hâline acıyın!" demek olur.

وَالّذى كَانَ عَزِيزاً فَاحْتَقَرْ   اَوْ صَفِيًّا عالماً بَيْنَ الْمُضَرْ

822. *"Ve o kimse ki, azîz idi sonra hakîr oldu, yâhud Mudar arasında safiy olan bir âlimdir.*

"Mudar" (مُضَرْ) kelimesi hakkında şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaaları vardır. Ankaravî hazretleri, hamâkatle şöhret bulan bir Arab kabîlesinin ismidir, buyururlar. Hind şârihlerinden Mîr Nûrullah, "ıdrâr" (اضرار) masdarından ism-i fâildir, ""ziyankâr" ma'nâsı murâd olunur, demiştir. Ve Şeyh Muhammed Efdal "zarar" ma'nâsınadır ve burada murâd, câhillerin istihzâsıdır. Veyâhud "madarr" (مَضَرّ), masdar-ı mîmîdir; ve bu takdir üzere müşedded olmak lâzım gelir ise de, kâfiye zarûreti için tahfif olunmuştur. Ve Bahru'l-Ulûm hazretleri, *Kāmûs*'un beyânına istinâden "sütün ekşimesi" ma'nâsına geldiğini ve fakat buradaki "ekşi yüzlülük"[ten] mecâz olduğunu göstermiştir.

Ma'nâ-yı beyt: "Merhamet edilecek olan kimselerden birisi de, evvelen bir kavmin azîzi ve büyüğü iken sonradan hakîr ve zelîl olan kimse; ve üçüncüsü de, safvet-i kalb sâhibi bir âlim olduğu hâlde, câhiller ve ahmaklar arasında istihzâya hedef olan kimsedir", demek olur.

Hz. Pîr-i destgîr efendimiz, her husûsta sünnet-i seniyye-i peygamberîye tâbi' oldukları cihetle, bu üç kimsenin hâlini, ebyât-ı arabiyye ile beyân buyurması, lisan husûsunda dahi Server-i âlem Efendimiz'e mütâbaatı mutazammındır. Bu mütâbaattan sonra, âtîdeki ebyât-ı fârisiyye ile icmâli tafsîl buyururlar:

گفت پیغمبر که با این سه گروه   رحم آرید ارنه سنگید ونه کوه

823. *Peygamber buyurdu ki. "Bu üç tâifeye, eğer taş ve dağ değil iseniz merhamet edin!"*

Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Bu zikr olunan üç tâifeye, eğer kalbleriniz taş gibi katı ve dağ gibi duygusuz değil iseniz, merhamet edin! Ve bu merhamet sâikasıyla elinizden geldiği kadar müzâhir olun!"

آنکه او بعد از رئیسی خوار شد   وان توانگر هم که بی دینار شد

824. *"O kimseye ki o, reislikten sonra hakîr oldu ve o zengine dahi ki dînarsız oldu."*

"Dînar", lügatte altın ma'nâsınadır. Ya'ni, "O kimseye merhamet edin ki, bir kavmin reîsi iken bu makām-ı riyâsetten sukūt edip, hakîr ve zelîl oldu; ve kezâ o zengine merhamet edin ki altınsız ve müflis oldu."

وان سوم آن عالمی کاندر جهان   مبتلا گردد میان ابلهان

825. *"Ve üçüncüsü, o bir âlimdir ki, cihanda ahmakların arasında mübtelâ olur."*

"Ve merhamete lâyık olan üçüncü kimse, o bir âlimdir ki, dünyâda, hakîkat-i hâlden gāfil olan birtakım ahmakların arasında yaşamak mecbûriyetinde kaldı ve onların istihzâları beliyyesine giriftar oldu.."

زانکه از عزت بخواری آمدن   همچو قطع عضو باشد در بدن

826. *Zîrâ ki, izzetten hakîrliğe gelmek, bedenden uzvun kat'ı gibi olur.*

Zîrâ izzet makāmından zillete düşmek, insanın a'zâ-yı bedeniyyesinden birinin kesilmesi gibi olur. Bir uzvu kesilen kimse ne kadar elem ve mihnet duyarsa, azîz iken zelîl olan kimse de o derece mütellim ve müteezzî olur.

Bu beyt-i şerîfin ma'nâsı hem zâhire ve hem de bâtına mahmûldür. Bâtına hamli budur ki: Hakk'a vâsıl olan bir kâmil ve mükemmilin irşâd-ı ibâd

için âlem-i keserâta rücû'u emrolundukta, bu makām-ı izzetten âlem-i süflîye nüzûl eder; ve mükemmil olan kâmil, ehl-i dünyâ arasında garîb kalır. Onun hâlini bilmeyen ahmak câhiller, o zât-ı şerîf ile istihzâ ederler. Binâenaleyh zikr olunan hadîs-i şerîf mûcibince, onun hâlini müdrik olan mü'minlerin, bu hadîs-i şerîf mûcibince ona merhamet etmeleri iktizâ eder.

عضو گردد مرده کز تن وابرید   کو بریده جنبد اما نه مدید

827. *Tenden kesilen uzuv ölü olur; zîrâ o kesilmiş, kımıldar amma medîd değil!*

Ya'ni, tenden kesilen bir uzuv mesâbesinde olan bu makām-ı izzetten sukūt eden kimse, ölü hükmünde olur. Zîrâ kesilmiş olan uzuv bir müddetçik kımıldar, fakat onun hareketi uzun sürmez, derhal hareketsiz kalır. Bunun gibi vâsıl-ı Hak olan bir kâmil ve mükemmil dahi, âlem-i sûrette her ne kadar hareket eder bir hâlde görünür ise de, o sûrette ölü hükmündedir. Zîrâ o موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmeden evvel ölün!" hadîs-i şerîfinin mâsadakı olmuştur.

هر که از جام اَلَسْت او خورد پار   هستش امسال آفت رنج خمار

828. *Her kim geçen sene elest kadehinden içti, bu yıl onun humâr meşakkatinin âfeti vardır.*

"Geçen sene"den murâd, rûhâniyet âlemi ve "bu sene"den murâd cismâniyet âlemidir. "Elest kadehi"inden murâd, اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'raf, 7/172) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbıdır. "Humâr", sarhoşluktan sonra ârız olan baş ağrısı, sersemlik. Ya'ni, rûhâniyet âleminde, o hitâb-ı ilâhî şarâbından vâki' olan sarhoşluk sersemliğinin zahmetini ve meşakkatini çekmek âfeti vardır.

وآنکه چون سگ زاصل گُهْدانی بود   کی مر اورا حرص سلطانی بود

829. *Ve o kimse ki, köpek gibi aslından gühdâna mensûb ola, ona ne vakit sultanlık hırsı olur?*

"Gühdân", necâset ma'nâsına olan "gûh"un muhaffefi "güh" ile "dân" edâtından mürekkebdir; ve "dân" ism-i mekân edatıdır; "necâsetlik ve necâset mahalli" demektir; ve bundan murâd, cismâniyet âlemidir. Ya'ni, o kimse ki bok böceği gibi necâset içinde tekevvün edip orada kemâl-i lezzetle yaşadığı gibi, cismâniyet âleminde tekevvün edip rûhâniyet âleminden bîhaber bir hâlde yaşarsa, onda rûhâniyet âleminde sultan olmak hırsı olmaz. Onun zevki ve hırsı ancak bu kokmuş cismâniyet âlemine mahsûs kalır.

توبه او جويدكه گردست او گناه　　　　آه او گويد كه گم كردست راه

830. *Tövbeyi o kimse ister ki o günâh etmiştir; âhı o söyler ki yolu kaybetmiştir.*
[832]

"Tövbe", rücû' ma'nâsınadır. Ya'ni, cismâniyetten rûhâniyet âlemine rücû'u o kimse istemiştir ki, cismâniyet ve nefsâniyet sıfatlarının muktezâsı günah olduğunu bilir. Zîrâ muhakkıklar وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب آخر ya'ni "Senin vücûd-i cismânîn ve varlığın başka günahlara kıyâs olunmayan bir günahtır" buyurmuşlardır. Binâenaleyh bu vücûd-i vehmînin ve cismânînin günâh olduğunu müdrik olmayan kimseler, âlem-i rûhâniyyete rücû' esbâbına teşebbüs lüzûmunu hissetmezler. Ve kezâ bu âlem-i cismâniyette âh ve enîn edenler, âlem-i rûhâniyyetin yolunu kaybeden kimselerdir.

قصهٔ مجوس شدن آهو بچه در آخُر خَران وطعنهٔ آن خران بر آن غريب گاه بجنگ گاه بتمسخر ومبتلا كشتن او بكاه خشك كه غداى او نيست واين صفت بندهٔ خاص خداست ، ميان اهل دنيا واهل هوا وشهوت كه الاسلامُ بَدَأَ غَريباً وَسَيَعُودُ غَريباً فطوبى لِلغُرَبَاءِ صَدَقَ رسولُ الله

Âhû yavrusunun eşeklerin ahırında mahbûs kalması kıssasıdır ve eşeklerin gâh cenk ve gâh istihzâ ile o garîb üzerine ta'nesidir ve onun kuru samana mübtelâ olmasıdır ki onun gıdası değildir; ve bu, ehl-i dünyâ ve ehl-i hevâ ve şehvet arasında Hudâ'nın has kullarının sıfatıdır. "Zîrâ İslâm garîb olarak zâhir oldu ve yakında garîb olarak avdet eder, ne mutlu garîblere!" Allah'ın resûlü doğru söyledi

Bu sürh-ı şerîfte, insân-ı kâmil ile tâbi'leri "âhû"ya ve dünyâ "ahır"a ve ehl-i dünyâ ve şehvet erbâbı "eşek"lere teşbîh buyrulmuştur. Nitekim cismânîler, ezvâk-ı dünyeviyyeden muhabbet ve rûhâniyet âlemine müteveccih olan insân-ı kâmiller ile ve onlara tâbi' olan mü'minler ile istihzâ edip: "Bunlar kendilerini ezvâk-ı dünyeviyyeden mahrûm eden budalalar ve ahmaklardır!" derler ve ba'zan münâzara edip, bu münâzarada mağlûb oldukları vakit, fiilen tecâvüze kıyâm ederler ve her asırda dünyâda cismâniyet ahkâmında müstağrak olanlar arasında garîb kalmışlardır. Zîrâ Ebû Hüreyre hazretle-

rinin rivâyet buyurduğu hadîs-i şerîfte ان الاسلام بدأ غريباً وسيعود غريباً كما بدأ فطوبى للغرباء فطوبى للغرباء فطوبى للغرباء ya'ni "Muhakkak İslâm garîb olarak zâhir oldu ve karîben, zâhir olduğu gibi avdet eder. İmdi ne mutlu garîblere! Ne mutlu garîblere! Ne mutlu garîblere!" buyrulmuştur.

آهو یی را کرد صیادی شکار — اندر آخُر کردش آن بی زینهار

831. *Bir avcı bir âhûyu avladı, onu amansız ahıra koydu.*

"Ender âhur kerden", "ahırda etmek" demek olup, "ahıra koymak" ma'nâsınadır. "Zînhâr", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "eman ve şitâb" ma'nâları münâsib olur. Ya'ni, avcı o âhûyu amansız ve acele ahıra koydu, demek olur.

آخُریرا پر ز گاوان وخران — حبس آهو کرد چون استمگران

832. *Zâlimler gibi âhûyu öküzlerden ve eşeklerden dolu bir ahıra habs etti.*

آهو از وحشت بهر سومی گریخت — او به پیش آن خران شب گاه ریخت

833. *Âhû vahşetten her tarafa kaçar idi. O, o eşeklerin önüne gece saman döktü.*

Âhû, kendi cinsi olmayan öküzlerden ve eşeklerden tevahhuş ettiği için, her tarafa kaçar ve sıçrar durur idi. O avcı gece vakti oradaki eşeklerin önüne saman döktü.

از مَجاعَتْ واشتها هر گاو وخر — گاه را می خورد خوشتر از شکر

834. *Her öküz ve eşek açlıktan ve iştihâdan dolayı samanı şekerden daha hoş olarak yer idi.*

گاه آهو می رمید از سو بسو — گه زدود و گَرْد کَهْ می تافت رو

835. *Âhû, gâh bir taraftan bir tarafa ürkerdi, gâh samanın dumanından ve tozundan yüz çevirir idi.*

هر که را با ضد خود بگذاشتند — آن عقوبت را چو مرگ انگاشتند

836. *Her kimi kendi zıddı ile bıraktılar, o ukūbeti ölüm gibi tasavvur ettiler.*

Ya'ni, bir mahlûku, kendi zıddı olan diğer bir mahlûk ile bir yerde habsedip bırakmak, onları öldürmek derecesinde olan bir ukūbet ve azâb telakkî ve tasavvur ettiler. Nitekim اضيق السجون معاشرة الاضداد ya'ni "Hapislerin en darı ezdâdın muâşeretidir" demişlerdir.

تا سلیمان گفت کان هدهد اگر   هجر را عذری نگوید معتبر

837. *Hattâ Süleyman dedi ki: "Eğer hüdhüd hecr için mu'teber bir söz söylemez ise"*

می کشتم یاخود دهم اورا عذاب   یك عذاب سخت بیرون از حساب

838. *"Öldürürüm; yâhud ona azabdan hâriç azâb-ı şedîd veririm!"*

Bir mahlûkun kendi zıddı ile bir yerde habsinin ölüm derecesinde azâb olduğunun delîli budur ki, Süleyman (a.s.) kendi ordusunda hüdhüd kuşunun kaybolduğunu gördüğü vakit, onu araştırdı ve buyurdu ki: "Eğer hüdhüd bu gaybûbeti ve müfârakatı için mu'teber ve makbûl bir özür söylemez ise, onu ya öldürürüm veyâhud kendinin hesâbı hâricinde bir azâb-ı şedîd ile cezâ ederim. O da kendinin zıddı olan bir kuş ile bir yerde habs etmektir."

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Neml'de olan فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (Neml, 27/20) ya'ni "Hz. Süleyman dedi: Bana ne oldu ki, Hüdhüd kuşunu görmüyorum; yoksa gâiblerden mi oldu? Ona azâb-ı şedîd ile azâb ederim, yâhud onu boğazlarım. Yâhud ki bana açık bir burhân ile gelir!" âyet-i kerîmesine işâret buyruluyor. Ba'zı müfessirler azâb-ı şedîdi boğazlanmaya muâdil olan hemcinsinin gayrıyla habsetmek sûretinde tefsîr etmişler ve Hz. Pîr efendimiz dahi âtîdeki beyitte bu tefsîri ihtiyâr buyurmuşlardır.

هان کدامست آن عذاب ای معتمد   در قفص بودن بغیر جنس خود

839. *Ey mu'temed âgâh ol! O azâb hangisidir? Kendi cinsinin gayrı ile kafes içinde olmaktır.*

زین بدن اندر عذابی ای پسر   مرغ روحت بسته باجنس دگر

840. [842] *Ey oğul, bu bedenden dolayı azâb içindesin. Senin rûhunun kuşu, başka cins ile bağlanmıştır.*

"Ey oğul" ta'bîriyle sûrette bâliğ fakat ma'nâda henüz çocuk olan sâliklere hitâb buyrulur. Ya'ni, ey tarîk-ı Hak'ta henüz çocuklar gibi düşe kalka yürüyen sâlik, senin rûhun kuş mesâbesinde olup âlem-i illîyyîne uçmak ister. Fakat onu kafes mesâbesinde olan cismine bağladılar ve habsettiler. Bu sebebden o zavallı rûhun azâb içindedir.

روح بازست وطبایع زاغها   دارد از زاغان و جغدان داغها

841. *Rûh doğandır ve tabâyi' kargalardır. Kargalardan ve baykuşlardan dâğlar tutar.*

Ya'ni, "Rûh-i insânî, doğan kuşu gibidir ve cisim kafesinin içinde bulunan, o cismin tabîatları ve sıfatları, kargalar ve baykuşlar gibidir. O bîçâre rûh doğanı bu kargalardan ve baykuşlardan dâğlar ve yaralar tutar. Zîrâ bu sıfatlar dâimâ rûhu gagalayıp didiklerler." Hind nüshalarında ikinci mısrâ' داغها از زاغان تن بس دارد sûretindedir. Ya'ni "Tenin kargalarından çok dâğlar tutar" demek olur.

او بمانده در میانشان زار زار   همچو بو بکری بشهری سبز وار

842. *O Sebzvâr şehrinde bir Ebû Bekir gibi, onların arasında zayıfın zayıfı kalmıştır.*

"Sebzvâr", memâlik-i Îrâniyyede bir şehrin ismidir; ve bu şehrin ahâlîsi Râfizîdir. Ma'lûmdur ki, Râfizîlik Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk ve Ömer (razıyallâhü anhümâ) hazarâtıyla ashâbdan ba'zılarına buğz ettikleri için çocuklarına Bekir ve Ömer isimlerini koymazlar. Şâyet aralarına bu isimlerde bir Sünnî düşerse barınamaz, firâr etmek mecbûriyetinde kalır. Bu beyt-i şerîfte "rûh", Ebû Bekir adlı bir kimseye ve "cisim" Sebzvâr şehrine ve cismin sıfatları da "Râfizî olan Sebzvâr şehri ahâlîsi"ne teşbîh buyrulmuştur.

حکایت سلطان محمد خوارزم شاه رحمة الله علیه که شهر سبزوار را که همه رافضی باشند بجنگ گرفت . امان جان خواستند . گفت آن گاه امان دهم که ازین شهر پیش من بهدیه ابو بکر نامی بیاورید

Sultan Muhammed Harzemşah (r.a.)in hikâyesidir ki, hep Râfızî olan Sebzvâr şehrini cenk ile zabtetti. Emân-ı cân istediler, dedi: "O vakit eman veririm ki, bu şehirden benim önüme Ebû Bekir adlı bir kimse getiriniz!"

شد محمد اَلْب اُلُغْ خَوارَزْمشاه   در قتال سبزوار پر تباه

843. *Ulu, kahraman Muhammed Hârezmşâh pür-fesâd olan Sebzvâr'ın kıtâline gitti.*

"Alp", Türkçe bir lügat olup "yırtıcı ve kuvvetli arslan" demektir. Kahraman ve şecî' kimseden kinâyedir. "Uluğ", bu da Türkçe'dir. Zamânımızda müsta'mel olan "büyük" ma'nâsınadır ki, "ulu" kelimesinin aslıdır. Ya'ni Hârezm memleketinin şâhı olan, ulu, kahraman Sultan Muhammed, ahâlîsi fâsid ve bozuk olan Sebzvâr şehrinin harben zabtına gitmişti.

تنگشان آورد لشکرهای او　　　اسپهش افتاد در قتل عدو

844. *Onun orduları, onları müzâyakaya getirdi; onun askeri düşmanın katline düştü.*

Sultan Muahammed orduları Sebzvâr halkını sıkıştırdı ve askerler Çeharyâr'ın ve Sünnîler'in düşmanı olan o halkın katliyle meşgûl oldu.

سجده آوردند پیشش کالا مان　　　حلقه مان در گوش کن وابخش جان

845. *Onun huzûruna secde getirdiler, dediler ki: "El-aman! Bizim kulağımıza halka tak, can bağışla!"*

"Kulağa halka takmak", köle yapmaktan kinâyedir. Ya'ni, şehir halkı Sultan Muhammed'in huzûruna gelip baş eğdiler ve dediler ki: "Senden aman ve af isteriz, bizim canımıza kıyma da bizi köle olarak işlerinde kullan!"

هر خراج و صلّتی که بایدت　　　آن زما هر موسمی افزایدت

846. *"Her haraç ve her vergi ki sana lâzımdır, o bizden her bir mevsimde sana ziyâde olsun!"*

"Haraç", pâdişahların eskiden reâyâdan aldıkları para. "Sıle", bahşiş ve hediye ve vergi demektir. Aslı şeddesizdir. Burada zarûret-i vezn için şedde ile vâki' olmuştur. Ya'ni, "Ey pâdişâh sana lâzım olan her haraç ve vergiyi vakt-i muayyeninde ziyâdesiyle verelim!"

جان ما آن توست ای شیر خو　　　پیش ما چند امانت باش گو

847. *"Ey arslan huylu, bizim canımız senin içindir. Bizim indimizde birkaç gün emânet olsun, de!"*

Ya'ni, "Bizim canımız senin malın cümlesindendir. Emret ki, o canlar birkaç gün bizim indimizde emânet olsun! Senin malın olan canları, biz ecelimiz gelinceye kadar birkaç gün kullanalım. Buna müsâade et! Bizi öldürme!"

گفت نرهانید از من جان خویش   تا نیاریدم ابو بکری به پیش

848. *Dedi: "Bir Ebû Bekir'i benim huzûruma getirmedikçe benden canınızı kurtaramazsınız!"*

Sultan Muhammed, bu teklîfin icrâsını onlarca muhâl gördüğünden, canlarının halâsını bu şarta ta'lîk etti. Zîrâ onlar Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) hazretlerine düşman olduklarından aralarında bu isimde kimsenin bulunması mümkin değildi.

تا مرا بو بکر نام از شهر تان   هدیه نارید ای رمیده امّتان

849. *"Ey ürkmüş olan ümmetler, şehrinizden bana Ebû Bekir adlıyı hediye getirmedikçe,"*

بدروَم تان همچو کشت ای قوم دون   نه خراج استانم و نه هم فسون

850. *"Ey alçak kavim, ekin gibi sizi biçerim, ne haraç alırım ne de füsûn!"*
[852]

"Bi-drevem", "durûden" masdarından olup "ekin biçmek" ma'nâsınadır. "Füsûn" burada celb-i merhamet için söylenecek müessir sözlerden kinâyedir.

پس جوال زر کشیدندش براه   کز چنین شهری ابو بکری مخواه

851. *Böyle olunca yola altın çuvalını çektiler, dediler ki: "Böyle bir şehirden Ebû Bekir isteme!"*

Sultan Muhammed'in teklîfini işidince, onun geçeceği yol üzerine içi altın dolu bir çuvalı vaz'ettiler de dediler ki; "Sen bizim i'tikādımızı biliyorsun; halkı bu i'tikādda olan bir şehirden Ebû Bekir adlı bir kimseyi isteme!"

کی بود بو بکر اندر سبزوار   یا کلوخ خشك اندر جو یبار

852. *"Sebzvâr'da ne vakit Ebû Bekir olur, yâhud ırmak akan yerde kuru kerpiç!"*

Ya'ni, Sebzvâr şehrinde Ebû Bekir adlı bir kimseyi aramak, ırmak akan yerde kuru kerpiç aramak kabîlinden olur!

رو بتابید از زر و گفت ای مغان   تا نیاریدم ابو بکر ارمغان

853. *Altından yüz çevirdi ve dedi: "Ey âteşperestler, bana hediye olarak Ebû Bekir getirmedikçe..."*

"Muğ", ateşperest olan mecûsîlere derler. Râfızîler muharremde ateş yakıp ayaklarıyla söndürdükleri için bu ta'bîrin isti'mâl buyrulmuş olması câizdir. Ankaravî hazretleri "kâfir" ma'nâsına almıştır.

هیچ سودی نیست کودك نیستم　　　تا بزرّ وسیم حیران بیستم

854. *"Hiçbir fâide yoktur, çocuk değilim, tâ ki altına ve gümüşe hayran durayım!"*

Birinci mısrâ', yukarıki beytin mütemmimidir. Ya'ni, Sultan Muhammed, Râfızîler'in yol üzerine koydukları altın çuvalına bakmadı ve dedi ki: "Ey mecûsîler, bana hediye olarak Ebû Bekir adlı bir kimseyi getirmedikçe canınızı korumak için hiçbir tedbîrden istifâde edemezsiniz. Çocuk değilim ki, gösterdiğiniz altına ve gümüşe hayran olayım!"

تا نیاری سجده نرهی ای زبون　　　گر بپیمایی تو مسجدرا بکون

855. *Ey âciz, eğer mescidi kıçın ile ölçsen, secde getirmedikçe kurtulamazsın!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz, bu beyt-i şerîfte kıssadan intikālen namaz kılmayanlara tevbîh buyururlar: "Ey kudret-i Hakk'ın önünde âciz olan insan, eğer mescidi kıçın ile ölçsen, ya'ni mescidin içinde oturmadık yer bırakmasan, secde etmedikçe ve namaz kılmadıkça, yakanı muâheze-i ilâhiyyeden kurtaramazsın!"

مُنْهیان انگیختند از چپ وراست　　　کاندرین ویرانه بو بکری کجاست

856. *"Bu vîrânede bir Ebû Bekir nerededir?" diye sağdan ve soldan haber vericiler kopardılar.*

"Münhî", "inhâ" masdarından "haber verici" ma'nâsında ism-i fâildir. "Engîhten", "koparmak" demektir. Burada haber vericileri tahrîk etmek ve ayağa kaldırmaktan kinâyedir.

بعد سه روز وسه شب کاشتافتند　　　یك ابو بکر نزاری یافتند

857. *Üç gün üç geceden sonra ki, acele ettiler, zayıf bir Ebû Bekir buldular.*

ره گذر بود وبمانده از مرض　　　در یکی گوشهٔ خرابه از حَرَض

858. *Yol üzerinde idi, marazdan pür-haraz olarak bir harâbe köşede kalmış idi.*

"Haraz", (حرض) gussadan veyâ gamdan zayıf ve zebûn olup helâk derecesine gelen kimse demektir. Ba'zı nüshalarda "pür" yerine "ez haraz" vâ-

ki'dir. Ya'ni, bulduklan Ebû Bekir marazdan ziyâde zayıf ve zebûn olup helâk derecesine gelerek bir vîrâne köşesinde kalmış idi, demek olur.

خفته بود او در یکی گنج خراب چون بدیدندش بگفتندش شتاب

859. *O, bir harâb köşede yatmış idi. Vaktâki onu gördüler, acele ona dediler:*

خیزکه سلطانْ ترا طالب شدست کز تو خواهد شهر ما از قتل رست

860. *"Kalk ki sultan seni tâlib olmuştur. Zîrâ bizim şehrimiz senden dolayı katlden kurtulacaktır."*
[862]

گفت اگر پایم بدی یا مِقْدَمی خود براه خود بمقصد رفتمی

861. *Dedi: "Eğer benim ayağım yâhud bir mıkdemim olaydı, muhakkak kendi yolumda maksûduma giderdim."*

"Mıkdem", "mıkta'" vezninde ism-i âlettir; "vâsıta-i sefer" ma'nâsınadır. Ya'ni, Ebû Bekir, Râfizîler'e cevâben dedi: "Eğer benim ayağımda yürümeye kuvvet olaydı veyâhud bir hayvan ve araba gibi vâsıta-i seferiyyem olaydı muhakkak yoluma devâm eder ve maksûdum olan mahalle giderdim."

اندرین دشمن کده کی مانده می سوی شهر دوستان می رانده می

862. *"Ne vakit bu düşman mahallinde kalırdım? Dostların şehri tarafına sürer idim."*

"Kede", ism-i mekân edâtıdır. "Düşmen-kede", düşman mekânı demektir.

تختهٔ مرده کشان بفراشتند وآن ابو بکرمرا برداشتند

863. *Ölü taşıyıcıların tahtasını kaldırdılar ve o bizim Ebû Bekir'imizi yukarı tuttular.*

سوی خوارزمشاه حمالان کشان می کشیدندش که تابیند نشان

864. *Hamallar Hârezmşâh tarafına çekilerek nişan görmek için onu taşıdılar.*

Ya'ni, Ebû Bekir'imizi ölü tahtası üzerine yatırıp Hârezmşâh'ın istediği Ebû Bekir'in nişânını görmek için şâhın huzûruna kadar taşıdılar.

سبزوارست این جهان و مرد حق اندر اینجا ضایعست و مُمْتَحَق

865. *Bu cihan Sebzvâr'dır ve merd-i Hak burada zâyi'dir ve nâbûddur.*

"Mümtehak", gitmiş yok olmuş ve bâtıl olmuş ma'nâsınadır. Ya'ni, bu dünyâ Sebzvâr misâlidir. Ve ehl-i dünyâ, Sebzvâr ahâlîsi gibi tarîk-ı Hakk'ı terk etmiş kimselerdir ve ricâl-i Hak bu dünyâda Sebzvâr'da Ebû Bekir'in bir vîrânede metrûk bir hâlde kaldığı gibi, garîb olarak kalmıştır; ve adı sanı gitmiş ve nâbûd olmuş bir hâldedir.

هست خوارزمشاه یزدان جلیل دل همی خواهد ازین قوم رذیل

866. *Hârezmşâh ise Celîl olan Hâlik'tır; bu rezîl olan kavimden gönül istemektedir.*

Celil olan Hâlık Teâlâ hazretleri dahi Hârezmşâh mesâbesinde olup, bu rezîl ve denî olan ehl-i dünyâdan kalb-i selîm istemektedir ki, bu kalb-i selîm merd-i ilâhîde bulunur; ve kalb-i selîm sâhibi olan merd-i ilâhî ise Sebzvâr şehrinde zayıf ve hakîr olan Ebû Bekir gibidir.

گفت لا ینظر الی تصویرکم فابتغوا ذا القلب فی تدبیرکم

867. *Buyurdu ki: "Sizin tasvîrinize nazar etmez, tedbîrinizde kalb sâhibi taleb edin!"*

Ya'ni Server-i âlem Efendimiz hadîs-i şerîfinde ان الله لا ينظر الى صوركم و اموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم و نياتكم ya'ni, "Muhakkak Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve mallarınıza nazar etmez, velâkin kalblerinize ve niyetlerinize nazar eder" buyurmuştur; ve Hakk'ın istediği ve nazar ettiği kalb, insân-ı kâmilin kalbidir. Binâenaleyh ey selâmet-i kalb sâhibi olmayan kimseler, bu selâmet-i kalbe mâlik olmak için tedbîrinizde, kalb-i selîm sâhibi olan insân-ı kâmili taleb edin. Zîrâ böyle bir kalbi bulmak her insan için lâzım ve zarûrîdir. Çünki Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Şuarâ'da يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (Şuarâ, 26/88) ya'ni "Yevm-i kıyâmette mal ve evlâtlar menfaat vermez; ancak o kimse ki Allah Teâlâ'ya kalb-i selîm ile gele!" buyurur.

من ز صاحب دل کنم در تو نظر نی بنقش سجده وایثار زر

868. *"Bu gönül sâhibinden sana nazar ederim. Secdenin nakşı ve altın îsârı sebebiyle değil!"*

Bu beyt-i şerîf yukarıda zikr olunan hadîs-i şerîf mûcibince her kābil-i hitâb olan kimseye Hakk'ın hitâbıdır. Ya'ni, "Ey insan, bu gönül sâhibi olan insân-ı kâmilin kalbinden sana nazar ederim. Yoksa zâhir olan secdenin nakşı

ve sûreti ve altın îsârı ve i'tâsı sebebiyle nazar etmem!" Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de bu ma'nâda şöyle buyururlar: فأنه به نظر الحق الى الخلق فرحمهم ya'ni "Zîrâ Hak insân-ı kâmil sebebiyle halka nazar etti ve onlara rahmet eyledi."

تو دل خود را چو دل پنداشتی   جست وجوی اهل دل بگذاشتی

869. *Çünkü sen kendi kalbini kalb zannettin, ehl-i dilin cüst ü cûsunu bıraktın!*

Ya'ni, sen kendi kalbini kalb zannettiğin için, sâhib-i dil olan insân-ı kâmili taleb edip aramak lüzûmunu hissetmiyorsun. Halbuki sende insân-ı kâmillik nerede!.. Beyit:

دل یکی منظریست ربانی   خانهٔ دیو را چه دل خوانی

آنکه دل نام کردهٔ بمجاز   رو به پیش سگان کوی انداز

"Kalb dediğimiz şey rabbânî olan bir penceredir. Sen şeytanın evine niçin kalb diyorsun? "O senin mecâzen kalb adını verdiğin şeyi, git de mahalle köpeklerinin önüne at!"

دل که گر هفتصد چو این هفت آسمان   اندرو آید شود باوه ونهان

870. [872] *Kalb odur ki, ona bu yedi gök gibi yedi yüz gelse zâyi' ve nihân olur.*

Ma'lûm olsun ki, kalb ism-i Adl'in mazharıdır ve bedenin sebeb-i i'tidâli ve nefsin bâis-i adâletidir; ve feyz, kalbden inbiâs edip aktâr-ı sûrete yayılır ve kâffe-i azâya müsâvâten dağılır; ve sûret kalb ile bekā bulur; ve kuvâ-yı rûhâniyye ve nefsâniyyenin mecma'ıdır ve zâhir ile bâtın arasında berzahtır. Ve "kalb"den murâd, ârif-i billâh olan insân-ı kâmilin kalbidir. Zîrâ o kalb ona rahmet-i mahzadır, verilen atıyye-i ilâhiyyedendir; ve rahmet ise sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfat olduğundan, kâffe-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin hey'et-i mecmûası ona sığmaz. Fakat insân-ı kâmil cemî'-i esmâyı câmi' olan "Allah" isminin mazharı olduğundan bu hey'et-i mecmûa ona sığar. Binâenaleyh Hak ancak ârif-i billâh olan insân-ı kâmilin kalbine sığar ve ba'zı esmâyı ârif olan kulûb-i cüz'iyyeye ve gayr-ı ârifin ve âsînin ve câhilin ve şakînin kalblerine sığmaz. Nitekim hadîs-i kudsîde buyrulur: ما وسعنى ارضى ولا سمائي ولكن وسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى ya'ni "Ben arzıma ve semâma sığmadım, fakat takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım." Binâenaleyh kalb ancak insân-ı kâmilin kalbidir. Gayr-ı ârifin kalbine "kalb" denilmesi mecâzendir,

hakîkaten değildir. Ve bu ma'nâya binâen Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretleri: لو ان العرش وماحواه مئة الف الف مرة فى زاوية من زوايا قلب العارف ما احس به Ya'ni "Eğer milyonlarca kerre arş ve ve onun muhtevâsı kalb-i ârifin köşelerinden bir köşesinde olsa onu duymaz" buyurur. Bu beyt-i şerîfte Hz. Bâyezid'in bu kavline işâret buyrulmuştur.

اين چنين دل ريزهارا دل مگو   سبزوار اندر ابو بكرى مجو

871. *Böyle gönül kırıntılarına gönül deme! Sebzvâr içinde bir Ebû Bekir isteme!*

Ya'ni, gayr-ı ârif olan kimselerin gönül kırıntılarına ve mecâzî kalblerine, hakîkî olan bir gönül deme! Sebzvâr şehri gibi olan dünyâda ehl-i dünyâ arasında bir Ebû Bekir ve bir kalb-i selîm isteme!

صاحب دل آيينۀ شش رو بوَد   حق ازو در شش جهت ناظر شود

872. *Gönül sâhibi altı yüzlü âyîne olur, Hak ondan altı cihete nâzır olur.*

"Altı cihet"ten murâd, âlem-i taayyünât ve keserâttır. Zîrâ altı cihetle mukayyed olmak herhangi bir sûret-i müteayyinenin iktizâsıdır. Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmile "kevn-i câmi'" derler. Zîrâ hulâsa-i mevcûdât ve zübde-i kâinâttır. Çünki âlem sûret-i ilâhiyye üzeredir ve insân-ı kâmil ise o sûretin nümûne-i câmi'idir; ve bu kevn-i câmi', Hak için gözbebeği mesâbesindedir. Zât-ı mutlakın kendi merâtib-i tenezzülâtının kâffesine olan nazarı, bu gözbebeği mesâbesinde olan insân-ı kâmil ile vâki' olur. Ya'ni kuvve-i bâsıranın zevki olan rü'yet, gözbebeğinin sûreti ile vâki' olduğu gibi, Hak için zevk-ı rü'yet dahi, insân-ı kâmilin taayyün-i sûrîsiyle olur. Ve insan kuvve-i bâsırasıyla kendisinin aynı olan vücûduna nazar ettikte hâsıl olan zevk-ı rü'yet gayrdan müstefâd olmaz. Belki bu zevk kendi zâtının kendi zâtına verdiği bir zevkten ibârettir. İşte insân-ı kâmil mazharıyla vâki' olan nazar-ı ilâhî de böyledir. Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz bu ma'nâyı *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de beyân buyurduğu gibi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 221. bâbında dahi insân-ı kâmil hakkında şöyle buyurur:

واين غير وما فى الكون اجمعه   سوى الوجود الذى تدعوه بالبشر

فانه اسم يعم الكون اجمعه   عينا وعلماً فلا تخرج عن الصور

"Gayr nerededir ve kevnde, bütün beşer tesmiye ettiğin, vücûdun gayrı bir şey yoktur. Zîrâ o, aynen ve ilmen kevnin kâffesine şâmil olur bir isimdir. Binâenaleyh sen sûretlerden çıkma!"

Velhâsıl Hak, insân-ı kâmil ile halkına nazar etti ve onlara rahmet eyledi. Çünki insân-ı kâmil âlemin îcâdına ve onun bekāsına ve kemâlâtına ezelen ve ebeden dünyâca ve âhiretçe sebebdir.

هر كه اندر شش جهت دارد مقر — نكندش بى واسطهٔ او حق نظر

873. *Her kim altı cihet içinde makar tutar, onun vâsıtası olmaksızın Hak ona nazar etmez.*

Ya'ni, bu âlem-i taayyünât içinde karâr eden ve sâkin olan her bir kimseye Hak Teâlâ, insân-ı kâmilin ve bu kevn-i câmi'in vâsıtası olmaksızın nazar etmez. Bilcümle ehl-i âleme füyûzât-ı Hak herkesin isti'dâdına göre bu insân-ı kâmilin kabzasında tevzî' buyrulur.

گر كند رد از براى او كند — ور قبول آرد همو باشد سند

874. *Eğer reddederse, onun için eder ve eğer kabûl getirirse yine o sened olur.*

Eğer Hak Teâlâ bir kulunu reddederse, bu insân-ı kâmil için reddeder ve eğer kabûl ederse yine onun kabûlünün senedi insân-ı kâmil olur.

بى از او ندهد كسى را حق نوال — شمهٔ گفتم من از صاحب وصال

875. *Hak, onsuz bir kimseye behr ü nasîb vermez. Ben visâl sâhibinden bir şemme söyledim.*

Ya'ni, insân-ı kâmil yeryüzünde Hakk'ın halîfesi ve nâibi olduğundan, ehl-i arza vâki' olan ihsân ve atâyâ-yı ilâhiyye, o insân-ı kâmilin yediyle tevzî' buyrulur ve Hak Teâlâ, insân-ı kâmilin kabzasından geçmeksizin kimseye bir şey vermez. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* ismindeki kitabının ibtidâsında şöyle buyururlar: فجعله برزخا جامعا للكفرة والبررة Ya'ni, "Hak Teâlâ insân-ı kâmili küffâr ve ebrâr için bir berzah-ı câmi' kıldı ." Bu beytin şerhinde Hind şârihlerinden Abdüllâtif hazretleri şu menkıbeyi nakleder. "İmâm-ı A'zam hazretleri bir gece harem-i Ka'be'de başını secdeye koyup dergâh-ı Hakk'a çok tazarru' etti ve ağladı. Hâtiften bir nidâ işitti ki derdi: "Seni ve senin tâbi'lerini âzâd olunmuşlar defterine kaydettim!" Hz. İmam dedi: "Yâ Rab, beni kendi dostlarının cerîdesine yazmanı niyâz ediyorum." Hitâb-ı İzzet geldi ki: "Eğer benim dostlarımla cem'olmak istersen, benim dostlarımın hâdimleriyle cem'ol ki, o dostun mütâbaatı sebebiyle seni dost tutayım!" Hz. İmam dedi: "Yâ Rab, bana kendi dostunun tarafına yol

göster! Zîrâ ben kendiliğimden onu tanıyamam." Hitâb-ı İzzet geldi ki: "Ca'fer-i Sâdık (aleyhisselâm)ın huzûruna git!" Vaktâki oraya gitti, kendini anladı ve kendini anladığı vakit dahi لولا السنتان لهلك نعمان ya'ni: "Eğer iki sene olmasaydı Nu'man helâk olurdu!" buyurdu; ve bu beyti dahi ondan sonra inşâd eyledi:

صرفت العمر فى لهو ولعب　　　فآها ثم آها ثم آها

"Ömrümü lehv ü laib içinde geçirdim, imdi boş geçen ömrüme âh! Sonra âh, sonra yine âh!."

موهبت را بر كف دستش نهد　　　وز كفش اورا بمرحومان دهد

876. ***Mevhibeyi onun elinin avucuna koyar ve onun avucundan onu merhûmlara verir.***

Bu beyt-i şerîfte zikrolunan "merhûm" ta'bîri hem rahmet-i rahmâniyye ve hem de rahmet-i rahîmiyye ile merhûm olanlara şâmildir. Zîrâ kâffe-i eşyâ rahmet-i rahmâniyye ile merhûmdur; ve küffâr dahi bu rahmet-i rahmâniyyede dâhildir. Zîrâ "vücûd" ayn-ı rahmettir. Mü'minler ise rahmet-i rahîmiyye ile merhûmdur. Binâenaleyh yukarıki beyitte îzâh olunduğu üzere insân-ı kâmil bu iki nevi' rahmet-i ilâhiyyenin kâffe-i mahlûkāta tevzî'i emrinde bir berzahtır.

باكفش درياى كُل را اتصال　　　هست بى چون وچگونه وبر كمال

877. ***Onun avucuna küll deryâsının ittisâli bî-çûn ve çigûne ve kemâl üzeredir.***

"Keff"ten murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir. "Deryâ-yı küll"den murâd hakîkat-i muhammediyyedir ki bu mertebeye ehl-i hakîkat "mertebe-i vahdet" ve "mertebe-i ulûhiyyet" dahi derler. "Çûn" ve "çigûne" "ne türlü" demek olup, "bî-çûn ve çigûne", sûretsiz ve renksiz ve ta'rîfe sığmaz ma'nâsınadır. Yine insân-ı kâmilin kalbinin hakîkat-i muhammediyeye ittisâli ve bitişikliği tâ'rîfe sığmaz. Zîrâ sûrî bir şey değildir; ve fakat o kalb-i şerîf bir an o hakîkâte ittisâlden münfekk olmadığından kemâl üzerinedir; ve kalb-i Muhammedî üzerinde olan bu kâmil, her asırda bir kimsedir ve kutbü'l-aktâbdır.

اتصالى كه نگنجد در كلام　　　گفتنش تكليف باشد والسلام

878. ***Bir ittisâldir ki kelâma sığmaz, onu söylemek teklîf olur vesselâm!***

"Teklîf", külfet tahmîl etmektir. Deryâ-yı küllün insân-ı kâmilin kalbine ittisâli öyle bir şeydir ki, cismâniyetlerde olan hulûl ve ittihâd gibi bir şey değildir, kâmilen mânevî bir hâldir. Binâenaleyh kelâm ile anlatmak imkânı yoktur, zevkîdir ve vicdânîdir. O zevkî ve vicdânî olan hâli anlatmak lisâna külfet ve zahmet tahmîli demek olur vesselâm!

صد جُوال زر بیاری ا غنی   حق بگوید دل بیار ای منحنی

879. *Ey zengin, yüz çuval altın getirsen Hak, "Ey münhanî gönül getir!" der.*

Ya'ni, ey zengin, eğer Hakk'ın rızâsını tahsil için yüz çuval altın getirsen ve huzûr-ı Hakk'a rükû' edici bir hâlde bulunsan, Hak Teâlâ hazretleri sana der ki: "Ey eğilici, altın lâzım değildir; gönül getir, ya'ni insân-ı kâmilin gönlünü kazandın ise huzûruna onu takdîm et!"

گر زتو راضیست دل من راضیم   ور زتو مُعْرِض بود اعراضیم

880. [882] *"Eğer gönül senden râzı ise, ben de râzıyım ve eğer senden mu'riz ise ben de i'râza mensûbum!"*

Ya'ni, "Eğer benim nazargâhım olan insân-ı kâmilin kalbi senden râzı ise ben de râzıyım ve eğer o gönül senden yüz çevirmiş ise ben de senden yüz çeviriciyim!"

ننگرم در تو دران دل بنگرم   تحفه او را آرای جان بردرم

881. *"Sana nazar etmem, o gönle nazar ederim. Ey can benim dergâhıma onu hediye getir!"*

Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin kalbi benim nazargâhımdır, kullarıma o kuldan nazar ederim. Ey can, o kalbe dâhil ol ve onu bana hediye getir ve benim dergâhıma o kalb-i kâmil vâsıtasıyla takarrüb et!"

با تو او چونست هستم من چنان   زیر پای مادران باشد چنان

882. *"O senin ile nasılsa ben öyleyim. Cennetler anaların ayağı altında olur."*

Ya'ni, "Sen insân-ı kâmilin kalbinin makbûlü isen, benim de makbûlümsün. Merdûdu isen benim de merdûdumsun. Anaların rızâlarını tahsil etmek ne derece lâzım ise, insân-ı kâmilin kalbinin rızâsını tahsîl etmek dahi öylece lâzımdır. Zîrâ الجنة تحت اقدام الامهات ya'ni "Cennet anaların ayakları altındadır" hadîs-i şerîfi mûcibince, cennet insân-ı kâmilin kalbinin rızâsı altındadır."

مادر وبابا واصل خلق اوست　　　　ای خنك آنكس كه داند دل زپوست

883. *Halkın aslı ve babası ve anası odur, ey saâdetli o kimse ki, içi kabuktan bile!*

Ya'ni, insân-ı kâmilin kalbi de halkın aslıdır ve babasıdır. Çünki Hak Teâlâ insân-ı kâmilin kalbini tecelliyât-ı zâtiyye ve esmâiyyesine âyîne kıldı. Evvelâ ona, sonra da onun vâsıtasıyla âleme tecellî etti. Nitekim IV. cildin 523 mumaralı beytinden i'tibâren bu ma'nâ îzâh edilmiştir; ve o kalb halkın anasıdır. Çünki efrâd-ı âlemden her birine isti'dâdları nisbetinde maddî ve ma'nevî imdâd edip besler. Binâenaleyh insân-ı kâmilin kalbi iç ve bâtın ve halk-ı âlem kabuk ve kışr ve o için zâhiri mesâbesinde olmuş olur. Böyle olunca saâdetli olan kimse, o kimsedir ki, iç ile kabuğu ve asıl ile fer'i yekdiğerinden tefrik edip bilmiş ola!

تو بگویی نك دل آوردم بتو　　　　گویدت پرّست ازین دلها قتو

884. *Sen dersin ki, "İşte sana gönül getirdim!" Sana der ki, "Bu gönüllerden Kutû doludur!"*

"Kutû" kelimesi hakkında Ankaravî hazretleri bir şehrin ismi olmak câiz olduğu gibi, içine ba'zı mevâd koydukları "kutu" olması da mümkindir, buyurur. Bu sûrette ma'nâ: "Ey kimse sen Hak Teâlâ'ya dersin ki: "Yâ Rab, işte sana gönül getirdim!" Hak Teâlâ dahi cevâben sana buyurur ki: "Bu senin getirdiğin gönüller, içinde küffâr sâkin olan "Kutû" şehrinde doludur." Veyâhud "Mezâhir-i esmâiyye kutusu mesâbesinde olan bu dünyâ senin getirdiğin gönüller ile doludur. Bu gönüller benim istediğim gönüller değildir."

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' گویدت این دل نیرزد یك طسو ya'ni "Sana der ki, bu gönül bir paraya değmez!" demek olur.

آن دلی آور كه قطب عالمست　　　　جان جان جان جان آدمست

885. *O bir gönlü getir ki, âlemin kutbudur; Âdem'in canının canının canının canıdır.*

Kutb-i âlem hakkındaki îzâhât biraz evvel yukarıda geçti. İkinci mısrâ'da dört def'a "cân"ın zikri ile merâtib-i vücûda işâret buyrulur. Birinci "can" ile nâsûta ve ikinci "can" ile melekûta ve üçüncü can ile ceberûta ve dördüncü "can" ile lâhûta işâret buyrulur. Zîrâ nâsûtun rûhu melekût, melekûtun rûhu ceberût ve ceberûtun rûhu lâhûttur. İnsân-ı kâmilin kalbi ise lâhûttur; ve lâhût cemî'-i merâtibi muhît olduğu gibi, insân-ı kâmilin kalbi dahi böyle bir

ihâtaya mâliktir. Hind şârihlerinden ba'zıları birinci "can"ı zât-ı Hak ve ikinciyi rûh-ı küllî ve üçüncüyü rûh-ı cüz'î ve dördüncüyü rûh-ı hayvânî ma'nâsına almışlardır. Bu da yukarıki ma'nânın ta'bîr-i dîgeridir.

از برای آن دل پر نور و برّ   هست آن سلطان دلها منتظر

886. *Nûr ve birr dolu olan gönülden dolayı o gönüllerin sultânı muntazırdır.*

"Birr", in'âm ve ihsân etmek ma'nâsınadır. "Gönüllerin sultânı"ndan murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. Ya'ni, kutb-i âlemin kalbi nûr ile in'âm ve ihsân ile doludur. Gönüllerin sultânı ve mâliki olan Hak Teâlâ hazretleri bu kalbi ister; ve şecere-i kevnin terbiye ve temniyesinden maksûd olan bu kalbin zuhûrudur.

تو بگردی روزها در سبزوار   آن چنان دل را نیابی زاعتبار

887. *Sen Sebzvâr'da günlerce dolaşırsın, i'tibâr cihetinden öyle gönül bulamazsın.*

Abdullah Bosnevî (kuddise sırruhû) hazretleri *Fusûsu'l-Hikem Şerhî*'nde buyururlar ki: "İnsân-ı kâmilin mertebesi, bahr-i vücûb olan esmâ-i ilâhiyye ve hakāik-ı rabbâniyye ile, bahr-i imkân olan suver-i kevniyye ve hakāik-ı imkâniyye arasında berzahtır; ve iki taraf ile mütehakkıktır ve iki tarafa da müsâvî bir sûrette nâzırdır. Bu mertebeye bâliğ olmayan kimse her ne kadar sûrette insan ise de hakîkatte insan değildir. Ve iki âlemde hilâfet ile zâhir olan, bu mertebeden zâhir olur. Bu mertebe ile mütehakkık olmayan derece-i kemâle ve derece-i hilâfete bâliğ değildir; ve halîfe ve mürşid-i kâmil dahi değildir."

Bu beyânâta göre böyle bir kalb sâhibi olmayan kimsenin kalbini celb edip o kalb vâsıtasıyla Hakk'a takarrüb hevesi boştur; ve Hakk'ın i'tibârı cihetinden Sebzvâr şehri gibi olan bu dünyâda günlerce dolaşsan böyle bir kalb sâhibi bulamazsın!

Sâdât-ı Nakşbendiyye'den Ya'kūb Çerhî (kuddise sirruhû) *Risâle-i Ünsiyye*'sinde şöyle buyurur: "Şâh-ı Nakşbend hazretleri buyurur ki. "İrşâd ve telkîn ile meşgūl olan kimseler üç nevi'dir: Kâmil-i mükemmil, kâmil, mukalliddir." Kutbü'l-meşâyih Hâce Muhammed Ali Hakîm Tirmizî (kuddise sirruhû) buyurmuşlardır ki: "Kâmil-i mükemmil nûrânîdir ve nûr bağışlayıcıdır; ve kâmil, nûrânîdir, fakat nûr bağışlayıcı değildir. Mukallid, eğer kâmil-i mükemmil olan zâtın iznini hâiz olursa fâide ve ümîd me'mûldür."

پس دل پژمردۀ پوسیده جان   بر سر تخته نهی آن سوکشان

888. *Binâenaleyh sen, canı çürüyüp solmuş olan kalbi o tarafa çekici olarak tahta üzerine koyarsın.*

"Canı çürüyüp solmuş olan kalb"den murâd, mürşid-i mukalliddir ve "tahta"dan murâd bu mukallide mürîd olan kimsenin kalbidir. Ya'ni, "Ey kimse, sen Sebzvâr şehri gibi olan bu dünyâyı dolaşıp "kâmil-i mükemmil" olan zâtın kalbini bulamadın. Mürşid ittihâz ettiğin kimsenin kalbi ise, canı ve bâtını çürüyüp solmuş olan bir kalbdir. Sen ise Hakk'a takarrüb için, ölü tahtası mesâbesinde olan kalbine onun muhabbetini koyup, gönüllerin sultânı olan Hakk'a onu takdîm ediyorsun da diyorsun ki:

که دل آوردم ترا ای شهریار　　　به ازین دل نبود اندر سبزوار

889. *Ki, "Ey şehriyâr, sana gönül getirdim, Sebzvâr'da bundan iyi gönül olmaz!"*

گویدت این گور خانه ست ای جَری　　　که دل مرده بدینجا آوری

890. [892] *Sana der ki, "Ey cesur, bu mezarlık mıdır ki, o ölmüş kalbi buraya getirirsin!"*

"Cerî", cür'etten, cür'etkâr ve küstah ve cesur demektir.

رو بیاور آن دلی و شاه خوست　　　که امان سبزوار کون ازوست

891. *"Git bir gönül getir ki, o şâh huyludur; zîrâ kevn Sebzvâr'ının emânı ondandır."*

Birinci mısrâ'da تخلقوا باخلاق الله ya'ni, "Ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk edin!" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. "Kevn"den murâd, dünyâdır. Ya'ni ey gâfil, git ahlâk-ı ilâhiyye ile mütahallık olan bir kâmilin kalb-i şerîfini elde et de o vâsıta ile hıfz ve eman taleb et! Zîrâ dünyânın hıfz ve emânı ondandır. İkinci mısrâ'da da لا تقوم الساعة حتى يقال فى الارض الله الله ya'ni "Arzda Allah Allah denildikçe kıyâmet kopmaz!" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Zîrâ hakîkî bir sûrette "Allah" diyen ancak insân-ı kâmildir; ondan gayrının zikri hakîkî değildir, resmî ve sûrîdir. Nitekim I. cildde 3494 numaralı beyitte:

از هواها کی رهی بی جام هو　　　ای زهو قانع شده با نام هو

["Ey Hû'dan Hû nâmı ile kāni' olmuş olan! Hû'nun kadehi olmaksızın ne vakit hevâ ve heveslerden kurtulursun?"] buyrulmuş idi.

گویی آن دل زین جهان پنهان بود　　　زانکه ظلمت باضیا ضدان بود

892. *Dersin ki, "O gönül bu cihandan gizli olur, zîrâ ki zulmet ziyâ ile zıdlar olur."*

Dersin ki, "Bu âlem, âlem-i zulmet ve kesâfettir ve kalb-i kâmil ise ziyâdır ve nûrdur. Binâenaleyh iki zıd bir yerde cem' olamayacağı için o nûrlu ve ihsânlı olan gönül bu âlem-i zulmette gizlidir."

دشمنیٔ آن دل از روز الست　　　　سبزوار طبع را میراثیست

893. *O gönlün düşmanlığı "elest" gününden beri tabîat Sebzvâr'ına bir mîrastır.*

"Elestü bi-rabbiküm" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtan beri, o gönlün düşmanlığı Sebzvâr şehri mesâbesinde olan bu âlem-i kesâfet ve zulmetin tab'ında bir mîrastır.

زانکه او بازست ودنیا شهر زاغ　　　　دیدن باجنس بر ناجنس داغ

894. *Zîrâ ki, o doğandır ve dünyâ karga şehridir; cinsliyi görmek cinssize dâğdır.*

Zîrâ ki, o nûrlu ve ihlâslı olan gönül sâhibi doğan kuşudur ve âlem-i ervâhın ehlidir ve dünyâ ise karga mesâbesinde olan ehl-i nefsin yaşadığı ve zevk aldığı bir şehirdir. Binâenaleyh doğan, karganın cinsi değildir. Bir cinsten olan mahlûkun diğer cinsten olan mahlûku görmesi ve onunla ihtilât etmesi dâğ ve elemdir.

ور کند نرمی نفاقی می کند　　　　زاستمالت ارتفاقی می کند

895. *Ve eğer yumuşaklık ederse bir nifâk eder; istimâletten nâşî bir irtifak vardır.*

"İstimâlet", gönül hoşluğu vermek ve kendi tarafına mâil kılmak. "İrtifâk", rıfk ve mülâyemet etmek. Ya'ni, "Ve eğer ehl-i dünyâ ârife karşı yumuşaklık eder ve hilmiyet gösterirse bir nifâk eder. Ya'ni zâhirinden muvâfık görünürse de içinden muhâlefettedir ve onu kendine meylettirmek için rıfk ve mülâyemet eder. Ehl-i dünyânın bu hâli, eline fırsat geçmediği için böyle olur. Vaktâki eline fırsat geçer, canına bile kasda mütesaddî olur. Nitekim II. cildin 1387 ve 1388 numaralı beyitlerinde şöyle buyrulmuş idi:

چون قلم در دست غداری بود　　　　بی گمان منصور برداری بود

چون سفیهانراست این کار وکیا　　　　لازم آید یقتلون الانبیا

["Vaktâki kalem bir gaddârın elinde olur, şübhesiz Mansûr berdâr olur! Mâdemki bu iş güç sefîhler içindir, enbiyâyı katletmeleri lâzım gelir."]

می کند آری نه از بهر نیاز　　　　تا که ناصح کم کند نصح دراز

896. *Evet, der; niyaz için değil; tâ ki nasîhatçi, uzun nasîhati eksik etsin!*

O nefsânî olan kimse, evet, deyip zâhirde ârif-i kâmilin sözünü tasdîk eder, fakat onun bu tasdîki o ârif-i kâmile niyâz ve tevâzu' için değildir ve ondan bir imdâd-ı ma'nevî beklediği için değildir. O nasîhat verici olan kâmil, nasîhati kısa kessin ve uzatmasın diye evet, der.

زانکه این زاغ خس مردار جو　　　　صد هزاران مکر دارد تو بتو

897. *Çünki bu leş isteyici olan karga, kat kat yüz binlerce mekr tutar.*

Çünki bu cîfe mesâbesindeki dünyâ ezvâkının tâlibi bulunan karga mesâbesindeki ehl-i dünyânın, kat kat birçok mekrleri ve hîleleri vadır ki, bu hîleler ile kendi huzûzât-ı nefsâniyyelerini tahsîl ederler.

گر پذیرد آن نفاقش وا رهید　　　　شد نفاقش عین صدق مستفید

898. *Eğer nifâkını kabûl ederse kurtuldu, onun nifâkı müstefîdin sıdkının aynı oldu.*

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmil, herkesin kalbine nâzırdır ve onun kalbindeki nifâkı ve sıdkı görür; fakat siyâset-i zâhiriyyesi nokta-i nazarından onu ızhâr edip o kimsenin ayıbını yüzüne vurmaz. Onun hâlinden tecâhül ederek zâhiren lutf ile muâmele buyurur. O nifâk sâhibi ise, o kâmili aldattığını zanneder; ve kâmil ise onun ıslâh-ı ahvâli ile meşgûl olur. Ve binnetîce o nifâk sâhibinin bu nifâkı kâmil tarafından red buyrulmadığı için sıdk ve hulûs sâhibi olan mürîdin bu sıdk ve ihlâsıyla müsâvî bulunmuş olur. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz bu hâli tasvîren *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buıyururlar:

چنان که از رنگ رنجوران طبیب از علت آگه شد　　　　ز رنگ روی وچشم تو بد ینت پی برد بینا

ببیند حال دین تو بداند قهر و کین تو　　　　ز رنگت لیك پوشاند نگرداند ترا رسوا

نظر در نامه می دارد ولی با لب نمی خواند　　　　همی داند کزین حامل چه صورت آیدش فردا

"Tabîb, hastaların renginden dolayı, illetten âgâh olduğu gibi görücü olan insân-ı kâmil de senin yüzünün ve gözünün renginden, dînine iz götürür. Senin dîninin hâlini, kahrını ve kînini renginden görür; fakat örter, seni rüsvây etmez. Nazarını senin kalbinin nâmesine tutar ve fakat dudaklarını kımıldatıp okumaz. Yarın rûz-i cezâda bu hâmil-i efkâr olan kimseden ne sûret zâhir olacağını bilir."

زانکه آن صاحب دل با کَرّوفَر — هست در بازار ما معیوب خر

899. *Zîrâ kerr ü ferli olan o sâhib-i dil bizim pazarımızda ayıplanmışı satın alıcıdır.*

"Kerr ü fer", lügatte muhâriblerin ileriye hamle edip îcâb-ı harbe göre geri çekilmeleri demektir. İnsân-ı kâmilin mürîdlerin nefislerine karşı olan muâmeleleri de böyledir. Onların nefislerini ıslâh için gâh müsâid davranıp geri çekilir ve gâh onun sıfatlarını kahr için ileriye hücûm eder. Binâenaleyh kerr ü ferli olan sâhib-i dil ve insân-ı kâmil, bizim bâzâr-ı tarîkımızda sıfât-ı nefsâniyye ile ma'yûb olanları satın alıcı ve kabûl edicidir. Nitekim Hz. Pîr-i destgîr efendimiz, zamân-ı şerîflerinde fenâ adamları mürîdliğe kabûl buyururlar imiş. Ba'zı kimseler derlermiş ki: "Hz. Mevlânâ mübârek bir zâttır, fakat mürîdleri çok yaramaz adamlardır." Hz. Pir efendimiz bu sözü işittikleri vakit buyurmuşlar ki: "Eğer mürîdlerim iyi adam olsa idiler, ben onların mürîdi olurdum." Ve bu ma'nâyı bir rubâîlerinde şöyle buyururlar:

باز آ باز آ هر آنچه هستی باز آ — گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ

این درگه ما درگه نومیدی نیست — صد بار اگر توبه شکستی باز آ

"Yine gel, yine gel, her ne isen yine gel! Eğer kâfir ve mecûsî ve puta tapıcı isen yine gel! Bizim bu dergâhımız ümidsizlik dergâhı değildir. Eğer yüz kerre tövbeyi bozsan yine gel!"

صاحب دل جو اگر بی جان نهٔ — جنس دل شو گر ضدِ سلطان نهٔ

900. [902] *Eğer cansız değil isen gönül sâhibini iste, eğer sultânın zıddı değil isen gönül cinsi ol!*

Ya'ni, eğer rûh-i insânîye mâlik isen, sana seni bildirip Hak ve hakîkate vâsıl edecek olan gönül sâhibi insân-ı kâmil iste! Eğer Sultân-ı hakîkat (s.a.v.) Efendimiz'in zıddı olan İblîs cinsinden değil isen, insân-ı kâmil kalbinin cinsi ol! Zîrâ Sultân-ı hakîkat olan Server-i âlem Efendimiz ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi ve onun zıddı olan, İblîs ise ism-i Mudıll'in mazhar-ı etemmidir. Binâenaleyh ona zıddolan İblîs'in cinsinden olur.

آنکه زرق او خوش آید مر ترا — آن ولی تست نی خاص خدا

901. *O kimse ki, onun zerkı sana hoş gelir, o senin velîndir; Hudâ'nın hâssı değildir.*

"Zerk", mekr ve hîle ma'nâsınadır. Ya'ni, mürşid sûretinde birtakım hîle-kârlar vardır, evliyâlık taslarlar ve celb-i nâs için hîle ve riyâ gösterirler ve senin uyûb-i nefsâniyyeni sana hoş gösterirler. Sana onların bu zerkı ve mekri hoş gelir ve böyle bir kimse senin indinde velî olur. Halbuki bu adam Hak Teâlâ hazretlerinin hâs kulu değildir.

هر كه او بر خو وبر طبع تو زيست پيش طبع تو وليست ونبيست

902. *Her kim ki, senin huyun üzerine ve tabîatın üzerine yaşadı, senin tab'ın önünde velîdir ve nebîdir.*

Ey sıfât-ı nefsâniyye kaydından kurtulmak isteyen kimse, her kim senin mizâcına ve keyfine muvâfık bir muâmele üzerine seninle münâsebette bulunursa, o kimse senin tabîatının önünde velîdir veyâhud nebîdir, ya'ni vâris-i nebevî olan insân-ı kâmildir. Halbuki insân-ı kâmil seni nefsinin hevâsından geçirmek istediği cihetle, mizâcına ve tab'ına muvâfık olmayan nesâyıhta bulunur. Bu nasîhatler ise senin işine gelmez, muğber olursun.

رو هوا بگذار تا بويت شود وان مشام خوش عبر جويت شود

903. *Git hevâyı terk et, tâ ki sana koku ola ve senin o hoş meşâmmın anber isteyici ola!*

"Ey kimse, git nefsin hevâsını ve arzûsunu terk et ki, rûhunun kuvveti zuhûr etsin ve sana hakîkat gülistânının kokusu gelsin ve senin rûhunun latîf olan meşâmmı, maârif-i ilâhiyye ve hikem-i rabbâniyye anberini isteyici olsun!" "Aber", "anber" kelimesinin muhaffefidir. Bu beyit Hind nüshalarında: رو هوا بگذار تا خويت شود وان مشام عنبرين بويت شود sûretindedir. "Git hevâyı terk et ki, sana huy olsun ve anbere mensûb olan meşâm sana koku versin!" demek olur.

از هوا رانى دماغت فاسدست مسك وعنبر پيش مغزت كاسدست

904. *Hevâ sürücülükten dimâğın fâsiddir; senin mağzının önünde misk ve anber kâsiddir.*

Hevâ-yı nefsânînin hükmüne tâbi' olduğun için rûhunun dimâğı fâsid olmuştur. Binâenaleyh senin dimağının önünde maârif-i ilâhiyye ve hikemiyât-ı rabbâniyye misk ve anberleri kâsid ve i'tibârsız olmuştur.

حد ندارد اين سخن وآهوى ما مى گريزت اندر آخر جا بجا

905. *Bu sözün haddi yoktur. Halbuki bizim âhûmuz ahırda câ-be-câ kaçıyor.*

Ya'ni, bu mürşid-i kâmil ve mürîd münâsebâtına âid sözün nihâyeti yoktur, tafsîlâtı pek çoktur. Halbuki kıssamızda hâlinden bahsettiğimiz âhû, eşek ahırında oradan oraya sıçramakta ve kaçmakta ve hapisten kurtulmak azmindedir.

بقيهٔ قصهٔ آهو

Âhû kıssasının bakıyyesi

روزها خوش آهوى خوش نافتر　　　　در شكنجه بود در اصطبل خر

906. *Nâfesi pek latîf olan hoş âhû günlerce eşek ahırında azâbda oldu.*

"Nâf", göbek ma'nâsınadır. Burada âhûlarda olan misk göbeği ma'nâsı murâd buyrulur. (آهوى خوش نافتر), آهوى خوشتر ناف takdîrindedir. Hey'et-i mecmûası terkîb-i tavsîfîdir. خوشتر ناف takdîrinde olan خوش نافتر vasf-ı terkîbîdir. Sıfat, mevsûftan mukaddem zikredilmek sûretiyle olmuştur. Hind nüshalarında birinci mısrâ' روزها آن آهوى خوش ناف نر sûretindedir ki, ma'nâsı "Günlerce o latîf göbekli erkek âhû" demek olur. Bu sûrette خوش ناف vasf-ı terkîbîsi, âhûnun sıfat-ı evveli ve (نر) ikinci sıfatı olmuş olur.

مضطرب در نزع چون ماهى زخشك　　　　دريكى حقه معذب پُشك ومُشك

907. *Nitekim balık karadan dolayı nez' içinde muztaribdir. Bir hokka içinde gübre ve misk muazzebdir.*

"Püşk", koyun ve deve ve emsâli hayvanların gübresi demektir. Ya'ni, âhû, eşeklerin ahırında, balıklar karaya çıkıp hâlet-i nez' içinde muztarib oldukları gibi ve keza bir hokkanın içinde gübre ile misk bulunup yekdîğerine zıdd ve muazzeb bulundukları gibi, azâbda ve işkencede idi.

يك خرش گفتى كه هان اين بوالوحوش　　　　طبع شاهان دارد وميران خموش

908. *Bir eşek ötekine derdi ki: "Âgâh ol, sus, vuhûşun babası şahların ve beylerin tab'ını tutar."*

Ya'ni, âhûnun hâl-i ıztırâbını gören eşeklerden birisi öteki eşeğe istihzâ tarîkıyla derdi ki: "Bu yabânîlerin babası olan âhû şâhların ve beylerin tabîat ve meşrebine mâliktir." "Vuhûş", vahşî ve yabânî hayvanlar demektir. "Bü'l-vuhûş", vahşîlerin ve yabânîlerin babası demek olur.

وان دگر تسخر زدی کز جزر ومد　　گوهر آوردست کی ار زان دهد

909. *Ve o diğeri, istihzâ ederdi de derdi ki: "Cezr ü medden gevher getirmiştir, ne vakit ucuza verir!"*

Ve o diğer bir eşek dahi kezâlik istihzâ tarîkıyla diğer eşek arkadaşına derdi ki: "Denizin cezr ve medd hâlinden istifâde edip gevher getirmiştir, hiç onu ucuz verir mi?"

"Medd ü cezr," ma'lûm olduğu üzere denizin, yekdiğerini altı saatte bir ta'kîb eden bir nevi' harekettir. Ba'zı sâhillerde yirmi dört saat içinde iki defa yükselir, iki defa alçalır. Birbirini muntazam fâsılalarla ta'kîb eden bu iki hareketten birincisine, ya'ni denizin yükselmesine "medd", ikincisine ya'ni denizin alçalmasına "cezr" derler ki, her hareket altı saat fâsıla ile husûle gelir. Bu harekâta güneşin, bâhusûs arza daha yakın olan ayın câzibesi sebebiyet verir. Daha ziyâde tafsîlât coğrafya kitaplarında münderictir.

Bu kıssada "ahır"dan murâd, dünyâ ve "eşekler"den murâd, ehl-i dünyâ ve "âhû"dan murâd, âriflerdir ki, ehl-i dünyâ ârifler ile böyle istihzâ ederler ve derler ki: "Âlem-i ervâhtan hakāyık ve maârif gevherlerini getirmiştir, onu bize ucuzca veremez!" Bu sözleriyle onun maârif ve hikemiyâtı ile istihzâ ederler.

وان خری گفتش که با این نازکی　　بر سریر شاه شو گو متّکی

910. [912] *Ve o diğer bir eşek ona derdi ki: "Bu nâziklik ile şâhın tahtı üzerine müttekî ol, de!"*

Ya'ni, bir başka eşek dahi öteki eşeğe derdi ki: "Ona de ki, mâdemki tab'ında bu kadar nezâket vardır, bâri git pâdişahın tahtı üzerine dayanıcı ol!" Ya'ni bizim tatlı tatlı yaşadığımız dünyâmızı beğenmiyor isen, git pâdişâh-ı hakîmin indinde otur!"

آن خری شد تخمه وز خوردن بماند　　پس بر سم دعوت آهورا بخواند

911. *Öbür eşek doydu ve yemekten kaldı, binâenaleyh da'vet resmi ile âhûyu çağırdı.*

Oradaki eşeklerden birisi saman yemekten doydu ve kesret-i ekIden imtilâ illetine uğradı ve saman yemeği terk etti. Binâenaleyh samîmiyetle değil, resmen âhûyu samana da'vet etti.

سر چنین کرد او که نی رو ای فلان　　اشتها ام نیست هستم ناتوان

912. *"Hayır, git ey fülân, iştihâm yoktur. Nâtüvânım!" diye başını böyle itti.*

Âhu, eşeğe cevâben red ma'nâsını mutazammın olmak üzere başını arkaya doğru hareket ettirerek: "Ey fülân, iştihâm yoktur, ben zayıf ve nâtüvânım, dedi!"

گفت می دانم که نازی می کنی　　یا ز ناموسی احترازی می کنی

913. *"Biliyorum ki, bir naz ediyorsun, yâhud nâmustan nâşî bir ihtirâz ediyorsun", dedi.*

Ya'ni, ehl-i dünyâ, ârif-i Hakk'ı huzûzât-ı dünyeviyyeye iştirâke da'vet ettiği vakit, ârif bu iştirâk teklîfini reddeder ve meclûb-i hazz-ı nefsânî olan kimse de ona ta'rîzen der ki: "Benim da'vet ettiğim haz reddedilecek bir şey değildir. Bilirim ki nazlanıyorsun veyâhud akran ve emsâlinin ta'n ve teşnî'ine ma'rûz kalıp nâmûsun ve izzet-i nefsin münkesir olacağından ihtirâz ediyorsun!" der.

گفت او باخود که این طعمهٔ تواست　　که ازآن اجزای تو زنده ونوست

914. *O, kendi kendine dedi: "Bu senin tu'mendir, zîrâ ondan senin eczân diri ve yenidir."*

O ârif, içinden eşeğin bu ta'rîzine cevâben dedi ki: "Bu teklif ettiğin şey sana lâyık olan tu'me ve gıdâdır. Zîrâ o gıdâdan cisminin cüz'leri ve hüceyrâtı diri olur ve yenilenir; ve bu tu'meden senin vücûd-i kesîfinin zerrâtının emsâli teceddüd eder."

من الیف مرغزاری بوده ام　　در زلال و روضه ها آسوده ام

915. *"Ben bir merg-zârın mûnisi olmuş idim; zülâl ve bağçeler içinde âsûde olmuş idim."*

"Elîf", mûnis ve sâhib ve dost demektir. "Merg-zâr", "merg" ile "zâr" edât-ı kesretinden mürekkebdir. "Merg", hayvânâtın otlamağa ziyâde rağbet ettiği tarâvetli yeşilliktir. Binâenaleyh "merg-zâr", ziyâde tarâvetli yeşillik de-

mek olur. Ya'ni ârif der ki: "Ben hakîkat çemenzârının mûnisi idim; hakāyık âb-ı zülâlini içerdim ve ma'rifet bağçelerinde rahat olurdum."

گر قضا انداخت مارا در عذاب   کی رود آن خو وطبع مستطاب

916. *"Her ne kadar kazâ bizi azâba attı ise de, o huy ve müstetâb olan tabîat ne vakit gider?"*

"Her ne kadar kazâ-yı ilâhî bizi o merg-zâr-ı ma'nevîden ve âlem-i latîften eşek ahırı mesâbesinde olan bu dünyâ-yı kesîfe ve azâb içine attı ise de, o ezeldeki hûy-ı latîf ve pâk olan tabîat bizden gider mi?"

گر گدا گشتم گدا رو کی شوم   ور لباسم کهنه گردد من نوم

917. *"Gerçi fakîr oldum, ne vakit dilenci yüzlü olurum? Ve her ne kadar libâsım eski ise de ben yeniyim!"*

"Gerçi vatan-i aslîmden ayrılarak aranıza düştüm ve fakîr ve garîb oldum, fakat bu hâl içinde dilenci yüzlü ve arsız değilim; ve her ne kadar libâsım eski püskü ise de ben her an içinde yeniyim. Ya'ni cismiyyetim cihetinden eski isem de, kalb cihetinden her an yeni yeni tecelliyât-ı Hakk'a mazharım."

لاله وسنبل و سپرغم نیزهم   با هزاران ناز ونفرت خورده ام

918. *"Lâle ve sünbülü ve reyhânı dahi binlerce nâz ve nefretle yemişim."*

"Sipergam", reyhan ve fesleğen ma'nâsınadır. Ârif-i kâmil der ki: "Ben tecelliyât-ı zâtiyyenin mazharıyım. Tecelliyât-ı rûhâniyyenin elvânını bile nâz ve nefretle kabûl etmişim!" Ma'lûm olsun ki, zât-ı Hakk'ın tecellîsi olduğu gibi rûhun dahi tecellîsi vardır; ve sâliklerin çoğu bu makamda mağrûr olmuşlardır ve tecellî-i Hakk'ı bulduklarını zannetmişlerdir. Eğer mürşid kâmil ve sâhib-i tasarruf olmazsa bu vartadan halâs güç olur. Gönül âyînesi sıfât-ı beşeriyyeden ve tabîat pasından sâfî olduğu vakit, ba'zı sıfât-ı rûhâniyye kalbe tecellî eder ve o envâr-ı rûhâniyyetin galebelerinden olur. Zîrâ rûh tamâmiyle sıfât-ı beşeriyyeden çıkmıştır; ve ba'zan rûh tamâmen kendi sıfâtıyla tecellî eder; ve bu, sıfât-ı beşeriyye âsârının kâmilen mahvından olur. Zîrâ rûhun zâtı halîfe-i Hak'tır, tamâmen tecellî eder ve hilâfeti sebebiyle "Ben Hakk'ım!" der. Tecellî-i rûhânî ile tecellî-i rabbânî arasındaki fark budur ki, tecellî-i rûhânî hudûs damgasını tutar. Onun için sıfât-ı beşeriyyeyi ifnâ kuvveti olmaz. Gerçi zuhûru vaktinde sıfât-ı beşeriyyeyi izâle eder, velâkin fânî edemez. Vak-

tâki tecellî hicâb arkasına gider, derhal sıfat-ı beşeriyyet zâhir olur. Velâkin tecellî-i Hak Sübhânehû ve Teâlâ bu âfetlerden emîndir. Beyt-i şerîfte lâle ve sünbül ve reyhân ile sıfât-ı rûhâniyyenin tecellîsine işâret buyrulur ki, bu tecellî kâmilin maksûdu değildir, onun maksûdu tecelliyât-ı rabbâniyyedir.

گفت آری لاف می زن لاف لاف　　　در غریبی پس توان گفتن گزاف

919. *Dedi: "Evet öğün bakalım, öğün öğün! Gariblik içinde çok boş söz söylemek mümkindir!"*

"Lâf", zâid söz ve kendini medhetmek ma'nâsınadır. "Lâf zeden", öğünmek demek olur. Ya'ni, âhûyu ziyâfete da'vet eden eşek, âhûdan sözleri işitince ona dedi: "Evet, öğün bakalım, öğün öğün dur! Zîrâ gariblikte öğünmek, atıp tutmak çok mümkindir!"

گفت نافم خود گواهی می دهد　　　منتی بر عود وعنبر می نهد

920. *Dedi: "Muhakkak nâfem şâhitlik verir. Öd ve anber üzerine minnet*
[922] *koyar."*

"Nâfe", göbek ma'nâsına olup burada murâd, kâmilin kalbidir. Ya'ni, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfi âhûnun misk göbeği gibidir. O kalbden münteşir olan füyûzât-ı rabbâniyyenin kokusu ve âsârı, onun kemâlinin şâhididir. O kokunun önünde zâhirdeki öd ağacının ve anberin kokuları baş eğerler.

لیك آن راكه شنَوَد صاحب مشام　　　بر خر سرگین پرست آن شد حرام

921. *Lâkin onu kim koklar? Sâhib-i meşâmm! Gübreye tapıcı olan eşek üzerine o harâm oldu.*

Lâkin ârif-i billâhın kalbinden münteşir olan füyûzât-ı rabbâniyye kokusunu kim koklar? O kokuyu ancak sâhib-i meşâmm olan, ya'ni rûhunun burnu sıfât-ı nefsâniyye ile tıkanmamış olan kimse koklar. Yoksa gübre mesâbesinde olan dünyâya ve maddiyâta tapıcı olan eşek üzerine o koku harâm oldu.

"Şeneved", "şenîden" masdarından fiil-i muzâri'dir; "şemîden", ya'ni "koklamak" ma'nâsınadır. Bu sûretle şîn'in fethasıyladır."İşitmek" ma'nâsına olan "şinîden", şîn'in kesriyledir.

خر گُمیز خر ببوید بر طریق　　　مسك چون عرضه كنم با این فریق

922. *Eşek, yol üzerinde eşek sidiği koklar; bu tâifeye miski ben nasıl arz edeyim?*

"Gümîz", sidik ma'nâsınadır. Ya'ni, bir eşek yol üzerine işer, diğer bir eşek dahi gelip onun sidiğini koklar ve dudaklarını dışarıya devirerek başını yukarıya kaldırır. Burada "sidik"ten murâd, ehl-i dünyânın mütâlaât-ı felsefiyyesidir ki, bundan zevk alan kimseler, ancak onların misli olan ehl-i dünyâ ve humekādır. "Misk"ten murâd, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyedir. Bu tâife, evliyâ-yı kirâmın maârifinden zevk almazlar; ve bunlara bunu arz etmek beyhûdedir.

بهر این گفت آن نبی مستجیب　　　　رمز الاسلام فی الدنیا غریب

923. *Bunun için o müstecîb olan nebî, "İslâm dünyâda garîbtir" remzini buyurdu.*

"Müstecîb", cevâb vermek ma'nâsına olan "isticâbe"den ism-i fâildir, "cevâb verici" demektir. Ya'ni, âhû mesâbesinde olan ârif-i kâmilin, eşek ahırı mesâbesinde olan dünyâda ehl-i dünyâ arasında garîb ve yabancı kaldığı için, müşkil hallerin ve mes'elelerin cevâbını verici olan o Nebiyy-i zîşan hazretleri, "İslâm dünyâda garîbdir" remzini buyurdu. Zîrâ İslâm-ı hakîkîyi temsil eden ancak ârif-i kâmil olanlardır. Bu beyt-i şerîfte ان الاسلام بدأ غريبا وسيعود غريبا فطوبى للغرباء ya'ni "Muhakkak İslâm garîb olarak zâhir oldu ve garîb olarak avdet edecektir, imdi ne mutlu garîblere!" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Nitekim 831 numaralı beyt-i şerîfin ibtidâsındaki sürh-ı şerîfte bu hadis münderic idi.

زانکه خویشانش هم از وی می رمند　　　　گرچه با ذاتش ملایك همدمند

924. *Zîrâ ki, onun akrabâsı dahi ondan ürkerler; gerçi onun zâtıyla melekler hemdemdirler.*

Ya'ni, o ârif-i kâmil öyle bir garîbdir ki onun akrabâsı ve taallukātı bile ondan ürküp kaçarlar. Bununla berâber o ârifin zâtıyla melekler musâhibdirler. Binâenaleyh o âlem-i melekûtun gayrı değildir, âlem-i nâsûtun gayrıdır.

صورتش را جنس می بینند انام　　　　لیك از وی می نیابند آن مشام

925. *Onun sûretini enâm cins görürler, lâkin ondan o kokuyu bulmazlar.*

"Enâm", nâs, insanlar ve yeryüzünde olanlar, mahlûklar; "meşâm", burunlar ve koklamak mahalleri demektir. Fârisîler mîm'i şeddesiz kullanırlar. Burada "meşâm"dan murâd, "koku"dur. Ya'ni, halk, ârif-i kâmili kendi cins-

lerinin sûretinde görürler ve onu kendileri gibi zannederler, onun bâtınının kokusunu duymazlar. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyye ile onların rûhlarının burunları tıkanmıştır.

همچو شیری درمیان نقش گاو   دور می بینش ولی او را مکاو

926. *Öküz nakşı arasında bir arslan gibi. Onu uzaktan gör, fakat onu cüst ü cû etme!*

"Me-kâv", "kâvîden" masdarından emr-i hâzırdır; "cüst ü cû etmek" ve "bir kimseyi el ve dil ile incitmek" ma'nâsınadır (*Burhân*). Ya'ni, ârif-i kâmil ehl-i dünyâ arasında, öküz heykelleri ve nakışları arasında olan bir arslan misâlidir. Ey gâfil sen onu kendi cinsinden görüp ona lâubâliyâne yaklaşma ve onu uzaktan temâşâ et! Fakat bu temâşân onu imtihan kasdıyla tefahhus için veyâhud el ve dil ile incitmek için olmasın! Zîrâ o arslandır, lâubâli takarrübe gelmez.

ور بگاوی ترك گاو تن بگو   که بدَرَّد گاورا آن شیر خو

927. *Ve eğer cüst ü cû edersen cisim öküzünü bırak! Zîrâ o arslan huylu öküzü yırtar.*

"Terk", Arabî bir kelime olup "bırakmak" demektir. *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre bu kelime Fârisî'de "güften" ve "kerden" ve "dâden" ve "girif-ten" masdarlarıyla kullanılır ve "terketmek" ma'nâsı verilir. Binâenaleyh (ترك گاو تن بگو) ibâresi, "cisim öküzünü terk et ve bırak!" demek olur. "Söylemek" ma'nâsına olan "güften" masdarının burada ma'nâ-yı aslîsi yoktur. Bu sûrette ibâreye "cism öküzünün terkini söyle!" ma'nâsı vermek münâsib olmaz. Ya'ni, eğer ârif-i kâmili uzaktan temâşâ etmeyip, ona imtihan kasdıyla yaklaşırsan veyâhud el ve dil ile incitmek için yaklaşırsan cisminin öküzünden vazgeç! Zîrâ o arslan huylu olan ârif-i kâmil senin cisminin öküzünü yırtar. Âtîde[ki] menkıbe bu beyt-i şerîfin ma'nâsını tavzîh eder:

Menkıbe: Sâdât-ı Nakşiyye'den Mevlânâ Alâüddin hazretleri naklederler ki: "Bir gün Mekke'de şeyh Abdülkebîr Yemenî hazretlerinin meclis-i şerîfine girdim. Meclislerinde sâdât ve meşâyih ve ulemâ ve fukahâ-yı Mekke'den çok kimseler var idi; ve şeyh hazretleri maârif-i ilâhiyyeden söz söyler idi. Orada ulemâ arasında galîzu't-tab' bir fakîh dahi var idi. Ehlullâh ve ehlullâhın kelâmına münkir idi. İ'tirâz vechi üzere şeyhin sözlerine muhâlefet etti. A'yân-ı meclisten birisi o fakîhe hiddet edip, "Sus!" dedi. Fakîh cevâben,

"Eğer nâ-meşrû' ve nâ-ma'kûl söylersem beni men'ediniz! Eğer sözüm meşrû' ve ma'kûl ise niçin mâni' oluyorsunuz?" dedi. Hz. Şeyh bana dönüp buyurdular ki: يا عجم خلصني منه Ya'ni, "Ey Acem beni bundan kurtar!" Fakîh dedi ki: "Acâyib, ben zulüm ve şetm mi ediyorum ki, halâs istiyorsunuz? Bir söz söylediniz bana şübhe ârız oldu. Cevâb isterim cevâb! Bu kadar mübâlâğanın ne ma'nâsı vardır?"

Bu sözü müteâkib Hz. Şeyhe gazab târî olup o fakîhe dönerek. "Şübhen nedir, söyle!" buyurdular. Fakîh söze başlayacağı vakit heman yüzü üstüne düştü ve aklı başından gitti. Şeyh hazretleri de kalkıp odalarına gittiler. Meclis dağıldı. O fakîh bîhûş bir hâlde yüzü üzerine düşmüş kalmış idi. Sonra bir kilim getirdiler, fakîhi kilim içine koyup dışarıya çıkardılar. Henüz şeyh hazretleri odalarından dışarıya çıkmamış idi ki, fakîh teslîm-i rûh etti.

Diğer bir gün şeyh hazretlerinin huzûruna gitmiş idim. Hatırımdan geçti ki, ehlullah kerem ve mürüvvet sâhibleridir; o fakîh ise bunların ahvâl-i bâtınelerinden gâfil bir kimse idi. Eğer affetseler olmaz mıydı? Bu hâtırayı müteâkib şeyh hazretleri buyurdular ki: "Ey Acem, kabzası muhkem yere dikilmiş ve ucu dışarıda kalmış olan bir keskin kılıca çıplak bir câhil gelip sînesiyle olanca kuvveti ile kendisini çarpsa, kılıç onu helâk ettiğinden dolayı o kılıcın bir kabâhati olur mu?"

طبع گاوی از سرت بیرون کند   خوی حیوانی زحیوان بر کند

928. *Öküzlük tab'ını senin başından çıkarır, hayvandan bir hayvanlık huyunu koparır.*

Ya'ni, eğer sen insân-ı kâmilin huzûruna i'tirâz etmek ve onu incitmek için gitmeyip, feyzine intizâr için gider isen, senin öküzlük tabîatını, senin rûhundan çıkarır. Hayvanlık ahlâkını, senin rûh-i hayvânînden koparır.

گاو باشی شیر گردی نزد او   گر تو باگاوی خوشی شیری مجو

929. *Öküz olsan onun indinde arslan olursun. Eğer sen öküzlük ile hoş isen arslanlık isteme!*

O insân-ı kâmilin huzûruna öküz tabîatında olarak gitsen ona münkâd ve mutî' olduğun vakit, onun indinde terakkî edip ma'nâ arslanı olursun. Fakat eğer sen öküzlük ve hayvanlık tabîatından memnûn isen, o kâmilin huzûrunda ma'nâ arslanlığı talebiyle bulunma!

تفسیر انّی اری سبع بقرات سمان یأکلهن سبع عجاف آن گاو لاغر را خدا

بصفت شیران گر سنه آفریده بود تا آن هفت گاو فربه را باشتها می خورند اگرچه

آن خیالات صورت گاوان در آیینهٔ خواب نمودند تو بمعنی نگر

اِنّي اَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ [Yûsuf, 12/43] âyet-i kerîmesinin tefsîri. Hak Teâlâ o zayıf öküzleri aç arslanlar sıfatında yaratmış idi, tâ ki o yedi semiz öküzü iştihâ ile yiyeler, eğerçi o öküzlerin sûretinin hayâllerini rü'yâ âyînesinde gösterdiler. Sen ma'nâya bak!

Bu âyet-i kerîme sûre-i Yûsuf'ta vâki'dir. Tafsîli tefsîr kitablarında olduğu üzere, kıssanın mücmeli budur ki: Yûsuf (a.s.) köle olarak Mısır'da satıldığı vakit, Mısır hükûmeti ekâbirinden birisi satın aldı. O vakit Mısır'da hükümdâr olan melik Reyyân ibnü'l-Velîd bir rü'yâ gördü ki, bu âyet-i kerîme o rü'yâyı beyân buyuruyor: وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (Yûsuf, 12/43) Ya'ni, "Melik Reyyan dedi ki: Ben rü'yâda yedi semiz öküz gördüm ki, yedi zayıf öküz onları yer; ve yedi yeşil başak ve diğer yedi kuru başak gördüm ki, kuru başaklar yeşil başaklara galebe eder. Ey kavmin eşrâfı, eğer rü'yâ ta'bîrini biliyor iseniz benim rü'yâm hakkında kavî cevâb verin!"

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu rü'yâdaki remz ve işârete intikāl etmek sûretiyle âyet-i kerîmeyi tefsîr buyururlar. Remz ve işâret budur ki, rü'yâda melikin gördüğü semiz ve zayıf öküzlerin her ikisi de cinsiyette ve sûrette müttehiddirler, fakat ma'nâda müttehid değildirler. Rü'yâ aynasında gösterilen şey öküzlerin sûretâ müttehid ve ma'nen yekdiğerinden ayrı olduklarıdır. Bu ayrılık zayıf öküzlerin bâtında arslan olup semiz öküzleri yemesi ve kuru başakların yaş başakları yutması idi. Binâenaleyh sen onların sûrette cinsiyetlerine ve müttehid olmalarına bakma, ma'nâlarına bak! Kezâ insân-ı kâmil dahi sûrette zayıf ve ehl-i nefs olan kimseler ise sûrette kavî iseler de insân-ı kâmil bâtında arslan olduğundan o kavîleri yutar ve galebe eder. Nitekim âtîdeki ebyât-ı şerîfede beyân buyrulur:

آن عزیزی مصر می دیدی بخواب   چونکه چشم غیب را شد فتح باب

930. *O Mısır'ın bir azîzi rü'yâda gördü, çünki gayb gözüne feth-i bâb oldu.*
[932]

"Gayb gözü"nden murâd, kalbin âlem-i melekûta olan cihetidir. Zîrâ kalbin, birisi âlem-i melekûta ve diğeri âlem-i nâsûta müteveccih olan iki yüzü vardır. Hak Teâlâ hazretleri bir kimseye âlem-i nâsûtta vâki' olacak bir hâdiseyi göstermek murâd buyurduğu vakit, bu hâdisenin bâtınına münâsib olan bir sûreti âlem-i misâlde gösterir ki, buna ıstılâhât-ı sûfiyyede "keşf-i muhayyel" derler. Bu sûret ta'bîre muhtaçtır.

هفت گاو فربه بس پروری   خوردشان آن هفت گاو لاغری

931. *Pervere mensûb olan çok semiz yedi öküzü, onları o yedi zayıf öküz yedi.*

"Perver", ev altında her tarafından hava cereyânına müsâid olan bodrum ma'nâsınadır ki, orada hayvan beslerler. Buraya "pervâr" dahi derler (*Ferheng-i Reşidî* ve *Burhân*). "Perverî"de, "ye" nisbet için olup, "perverde" beslenmiş hayvan demek olur. Bu beyt-i şerîf yukarıdaki beyt ile bir cümle-i tâm teşkil eder. Ya'ni, "O azîz-i Mısr, gayb gözüne feth-i bâb olduğu için rü'yâsında pervere mensûb olan çok semiz yedi öküzü gördü ki, o semiz öküzleri, o yedi zayıf öküz yedi" demek olur.

در درون شیران بدند آن لاغران   ورنه گاوان را نبودندی خوران

932. *O zayıflar bâtında arslan idiler, yoksa öküzleri yiyici olmazlar idi.*

O zayıf öküzler zâhirde âciz görünür iseler de bâtında arslan meşrebinde ve çok kavî idiler. Eğer onlar bâtında kavî olmasa idiler, o zâhirde semiz görünen öküzleri yiyemez idiler. Zîrâ bâtınî olan kuvvet, zâhirî olan kuvvete dâimâ gālibdir.

پس بشر آمد بصورت مرد کار   لیك در وی شیر پنهان مرد خوار

933. *İmdi merd-i kâr, sûrette beşer geldi, fakat onda âdem yiyici arslan gizlidir.*

"Merd-i kâr"dan murâd, bâtını faâl olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, insân-ı kâmil zâhirde âciz olan bir beşer sûretinde görünür. Fakat onun bâtını o kadar kavî bir arslandır ki, o arslanın adam yiyicilik hassası vardır. Ya'ni âdemin cihet-i hayvâniyyetini yiyip mahveder ve onun insanlık ciheti meydâna çıkar.

مردرا خوش وا خورد فردش كند　　صاف گردد دردش ار دردش كند

934. *Âdemi hoş yer, onu ferd yapar; eğer derdini koparırsa, onun tortusunu sâf eder.*

İnsân-ı kâmilin bâtını adamı latîf bir sûrette yer ve rûh ile nefisten mürekkeb olan o adamı, rûh hâline kalb etmek sûretiyle ferd ve basît yapar. Eğer onun vücûdunda rûhun derdi ve illeti olan nefsini kökünden koparırsa, tortusunu sâf ve süzülmüş bir hâle getirir. Zîrâ insanın sıfât-ı nefsâniyyesi Hak ve hakîkate hicâb olduğu cihetle, başının derdi ve belâsıdır. Bu derd ve belâ mündefi' olunca rûhunun sıfâtı zâhir olup, rûhunun gözüyle cemâl-i Hakk'ı müşâhede eder. Binâenaleyh onun kesif bir tortu mesâbesinde olan nefsi sıfât-ı rûhâniyyeyi iktisâb etmekle sâf ve süzülmüş bir hâle gelir.

"Derdeş kened" ibâresinde "kened" fiili, "kerden" masdarının müzâri'i olup mazmûm [ya'ni "küned"] okunursa: "Eğer ona derd eylerse" demek olur. Bundan murâd, aşk-ı Hak veyâ riyâzât ve mücâhede derdini tahmîl ederse demektir. Ya'ni, "Eğer insan-ı kâmil bir adama aşk-ı ilâhî veyâ riyâzet ve mücâhede derdini tahmîl ederse onun tortusu sâf olur" demek olur.

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 50. faslında bu ma'nâda şöyle buyururlar: "Îsâ (a.s.) عجبت من الحيوان كيف يأكل الحيوان Ya'ni "Hayvan hayvanın etini nasıl yediğine taaccüb ederim" buyurmuştur. Ehl-i zâhir derler ki: "İnsan hayvan etini ekl eder, halbuki ikisi de hayvandırlar. Bu hatâdır, niçin? Zîrâ insan et yer, velâkin o yediği hayvan değildir, cemâddır. Çünki ölünce hayvanlık kalmaz. Ancak garaz budur ki, şeyh, mürîdini bî-keyfiyet ve niteliksiz bir hâlde yutar, böyle garîb bir hâle taaccüb ederim." Ma'lûm olsun ki, bu hâle "fenâ-fi'ş-şeyh" derler. Ehlullah buyurmuşlardır ki: "Bir mürîd bu makāma geldikde, kendi vücûdunu şeyhin vücûdunda fânî olmuş görür; söylediği vakit şeyhi söyler, dinlediği vakit şeyhi dinler. Bu makamdan terakkî ettikde "fenâ-fi'r-resûl" ve ondan dahi terakkî edince "fenâ-fillâh"a vâsıl olur.

زان يكى درد او زجمله دردها　　وارهد پا برنهد او بر سها

935. *O, o bir derdden dolayı cümle derdlerden kurtulur, o ayağı Sühâ'ya koyar.*

O mürîd, insân-ı kâmilin sohbetinden hâsıl ettiği bir derdden dolayı, dünyânın ve âhiretin bütün derdlerinden kurtulur. Rûhunun ayağını Sühâ üzerine koyar. "Sühâ", "Benâtü'n-na'ş-i kübrâ" ta'bîr olunan yıldızlara yakın, küçük görünen bir yıldızın ismidir. Onun arzdan küçük görünmesi pek uzak olmasından nâşîdir. Beyt-i şerîfte "Sühâ" ta'bîriyle rûhun pek yüksek mahalle-

re urûc edeceğine işâret buyrulur. Ba'zı nüshalarda "Sühâ" yerine "semâ" vâki' olmuştur. Bu da aynı ma'nâyı ifâde eder.

چند كويى همچو زاغ پر نحوس　　　اى خليل از بهر چه كشتى خروس

936. *"Pür-nühûset olan karga gibi ne kadar söylersin, ey Halîl neden dolayı horoz öldürdün?"*

Bu beyt-i şerîfteki hitâbı Hz. Pîr efendimiz kendi zât-ı şerîflerine ve bâtınlarına tevcîh buyururlar. Ya'ni, "Ey vaktin Halîl'i olan Mevlânâ, tab'ında uğursuzluk dolu olan karga gibi ne kadar söylersin ve sözü uzatırsın, mürîdin bâtınında horoz mesâbesinde olan sıfatı niçin kal' ve izâle edersin?"

گفت فرمان حكمت فرمان بگو　　　تا مسبح گردم آن را موبمو

937. *Dedi, "Ferman için!" "Fermânın hikmetini söyle, tâ ki onu mû-be-mû tesbîh edici olayım!"*

Cenâb-ı Pîr'in bâtın-ı şerîfleri cevâben dedi: "Horozu fermân-ı ilâhî olduğu için öldürdüm." Zâhirleri tekrar bâtınlarına hitâb edip buyuruyorlar ki: "O hâlde fermân-ı ilâhînin sebeb ve hikmetini söyle! Tâ ki bu hikmet-i ilâhî zâhir olsun da ben onu inceden inceye tesbîh ve tenzîh edici olayım ve taaccüb edip "Sübhânellah" diyeyim!"

در بيان آنكه كشتن خليل عليه السلام خروسرا اشارت بقمع وقهر
كدام صفت بود از صفات مذمومات مهلكات در باطن مريد

Onun beyânındadır ki, Halîl (a.s.)ın horozu öldürmesi, mürîdin bâtınında olan sıfât-ı mezmûme-i mühlikeden hangi sıfatın kam' ve kahrına işâret idi?

شهوتى است او و بس شهوت پرست　　　زان شراب زهرناك ژاژ مست

938. *O, şehvete mensûbdur ve çok şehvet-peresttir. O, zevksiz olan zehirli şarâbdan sarhoştur.*

"Jâj", tatsız ve zevksiz bir sebzedir ki, tohumsuz olur ve "bîhûde" ma'nâsınadır; ve bir ottur ki, deve onu çiğner ve yutamaz ve Mâverâünnehir'de Kıpçak vilâyetinde olur (*Şemsü'l-Lügāt*). Ya'ni, o horoz şehvete mensûbdur ve çok şehvet-peresttir. O bîçâre cismi zehirleyen boş ve beyhûde olan bir şarâbdan sarhoştur.

گرنه بهر نسل بودی ای وصی　　　آدم از ننگش بکردی خود خصی

939. *Ey vasî, eğer nesil olmasa idi, âdem onun ârından dolayı kendini hadım ederdi.*

"Vasî", kendisine vasiyet olunmuş olan kimse; "hasî", âlet-i tenâsülü kesilen, hadım edilen kimse ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Ey kendisine şehvetten ictinâb etmesi tavsiye edilmiş olan mürîd! Şehvet, hayvanlığın iktizâsıdır. Eğer bu şehvet âlem-i sûrette teselsül-i nesl için, Hak Teâlâ tarafından cismâniyet âleminde bir kāide olarak vaz' buyrulmamış olsa idi, âdem, ya'ni hayvâniyetten istikrâh eden insân-ı kâmil, o şehvet hükmünün cisminde zuhûrunu ayıp görerek ve o fiilden arlanarak kendisini hadım yapardı."

گفت ابلیس لعین داد آررا　　　دام زفتی خواهم این اشکاررا

940. [942] *İblîs-i laîn: "Dâd-âra, bu şikâr için kuvvetli bir tuzak isterim!" dedi.*

"Dâd-âr", "dâd" ile "âr" kelimelerinden mürekkeb vasf-ı terkîbîdir; "adl ve hak getirici" demek olur ki, murâd Hak Teâlâ hazretleridir. Ya'ni, huzûr-i ilâhîden matrûd olan İblîs, Hak Teâlâ hazretlerine hitâben dedi ki: "Benî-Âdem'i avlayıp felâkete sürüklemek için kuvvetli bir tuzak isterim!"

زر و سیم و گلهٔ اسپش نمود　　　که بدین تانی خلایق را ربود

941. *"Bunun sebebiyle halâikı kapabilirsin!" diye ona altın ve gümüş ve at sürüsünü gösterdi.*

Hak Teâlâ hazretleri, İblîs'e tuzak olmak üzere, metâ'-ı dünyâdan evelâ altını ve gümüşü ve at sürüsünü gösterdi ve "İşte bunlar sebebiyle halâikı hidâyet yolundan kapıp dalâlete düşürebilirsin!" buyurdu.

گفت شاباش وترش آویخت لُنج　　　شد ترنجیده ترش همچون ترنج

942. *"Âferin!" dedi ve ekşi yüzle dudağını sarkıttı. Sıkılmış turunç gibi ekşi yüzlü oldu.*

"Lünc", dudak; "türüncîden", abûs olmak ve yüzünü buruşturmak. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretlerinin verdiği bu tuzağa karşı zâhiren tahsîn etti ve âferîn dedi. Velâkin memnûn olmayıp dudağını sarkıttı ve gayr-ı memnûn vaziyetini gösterdi; ve sıkılmış turunç kabuğu nasıl buruşuk olursa, onun yüzü de böyle buruşuk oldu ve yüzünü ekşitti.

پس زر و گوهر ز معدنها خوش   کرد آن پس مانده را حق پیشکش

943. *İmdi Hak o geri kalmışa latîf ma'denlerden altını ve gevheri peşkeş etti.*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri onun bu adem-i memnûniyetini müteâkib, o dergâh-ı izzetten geri kalmış olan İblîs'e altına ilâveten, pırlanta ve elmas ve la'l ve yâkût ve zümrüd gibi latîf ma'denlerden birtakım gevherleri de peşkeş ve hediye etti ve buyurdu:

گیر این دام دگر را ای لعین   گفت زین افزون ده ای نعم المعین

944. *"Ey laîn, bu diğer tuzağı da al!" "Ey ni'mel-muîn bundan da ziyâde ver!" dedi.*

Bu beytin birinci mısrâ'ı yukarıki beytin merbûtudur. Ya'ni, Hak, altına ilâveten gevherleri de hediye olarak verip: "Ey matrûd, bu diğer tuzağı da al!" buyurdu demek olur. İblîs buna da kanâat etmeyip: "Ey güzel yardımcı, bundan daha ziyâde ver!" diye niyâz etti.

چرب و شیرین و شرابات ثمین   دادش و صد جامهٔ ابریشمین

945. *Yağlıyı ve tatlıyı ve kıymetli şurupları ve yüz ipekli libâsları ona verdi.*

Ya'ni Hak Teâlâ ziyâde talebi üzerine İblîs'e tuzak olmak üzere me'kûlât-ı lezîze ve meşrûbât-ı nefîseyi verdi. Zîrâ gönül bu telezzüzât tarafına hareket eder ve lezzetlerde istiğrâkı hasebiyle Hak'tan uzaklaşır. Vâkıâ bu eşyâ hadd-i zâtında mübâhtır. Lâkin onların tahsîline dalmak ve onlar ile telezzüzde müstağrak olmak fitne-i azîmedir ve bu sebeble şeytanın bunlarda müşâreketi vardır.

گفت یا رب بیش ازین خواهم مدد   تا بنیدم شان بحبلٍ من مَسَد

946. *Dedi: "Ya Rab, bundan ziyâde meded isterim, tâ ki onları hurma lifinden ipe bağlayayım!"*

İblis bu tuzakları kâfi görmedi ve "Yâ Rab bundan ziyâde yardım isterim, tâ ki vazîfe-i ıdlâlim kuvvetli olsun da onların boyunlarını hurma lifinden örülmüş olan ip ile dalâlet vâdîsinde sıkı sıkı bağlayayım, aslâ hidâyet yolunu bulamasınlar. فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ (Tebbet, 111/5) ["Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde"] âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

تاکه مستانت که نر و پر دلند　　　مرد وار آن بندهارا بگسلند

947. *"Hattâ senin sarhoşların ki, erkek ve şecî'dirler, o bağları erkekçesine koparırlar."*

"Yâ Rab, bu verdiğin tuzağı ve bağları senin erkek ve şecî' olan sarhoşların erkekçesine koparırlar. Zîrâ senin aşkının sarhoşları indinde bunlar zayıf bir bağ ve tuzaktır."

تا بدین دام و رسنهای هوا　　　مرد تو گردد ز نامردان جدا

948. *"Tâ ki bu tuzak ve hevâ ipleri sebebi ile senin merdlerin nâmerdlerden cüdâ olsun."*

Ya'ni, yâ Rabbe'l-âlemîn, senin bana verdiğin bu metâ'-ı dünyâ ve hevâyı nefsânî ipleri sebebiyle, senin huzûrunda merd olanlar ile nâmerd olanlar birbirinden ayrılsın ve her birinin ayn-ı sâbitesindeki isti'dâd ve kābiliyet meydân-ı zuhûra gelip hüccet-i bâliğa-i ilâhiyyen sâbit olsun!

دام دیگر خواهم ای سلطان تخت　　　دام مرد انداز وحیلت ساز سخت

949. *"Ey tahtın sultanı, başka tuzak, merd atıcı ve pek hîle düzücü tuzak isterim!"*

"Ey mülk-i vücûd tahtının sultanı olan Hâlik'ım, daha başka tuzak isterim! Öyle bir tuzak ki, senin yolunda merdâne ve cesûrâne sa'yeden kimseleri esfel-i sâfilîne atsın ve pek ziyâde hîleler îcâd etsin de bu merdler o tuzağa karşı âciz kalsın!"

خمر وچنگ آورد پیش او نهاد　　　نیم خنده زد بدان شد نیم شاد

950. [952] *Şarabı ve çengi getirdi, onun önüne koydu; yarım güldü, onunla yarım sevindi.*

"Çeng", kelimesinin ma'nâları vardır. Burada bir nevi' çalgı âleti demek olup, umûm çalgılar murâd buyrulur. Ma'lûm olsun ki, çalgı hadd-i zâtında ha-

râm değildir. Onun hakkındaki hükm-i şer'î mahalline göre değişir. Nitekim muhakkıklardan Abdülganî Nâblusî hazretleri *Îzâhu'd-Delâlât fî Semâ'i'l-Âlât* ismindeki risâlelerinde bu husûsta üç hüküm beyân buyurmuştur ki, onlar da harâm, mübâh ve mendûbdur. Eğer fısk u fücûr meclisinde olursa çalgı harâmdır. Zîrâ kalblerde fısk u fücûr muhabbetini ziyâdeleştirir. Ve eğer bir kimse def'-i gam ve küşâyiş-i hâtır için kendi evinde çalgı çalarsa mübâhtır. Ve eğer zikrullah meclisinde olursa mendûb ve müstahsendir. Zîrâ zikrullah ile kalblerde vâki' olan muhabbet-i ilâhiyyeyi tezyîd eder. Bu ma'nâya binâen Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte şarâb ile çengi berâber zikir buyurmuştur. Çünki şarâb nass-ı kātı' ile harâmdır. Harâma mukārin olan çalgı dahi bittabi' harâm olur. Velhâsıl Cenâb-ı Hak İblîs'in talebi üzerine, ona tuzak olmak üzere şarâb ile berâber çengi dahi verdi. İblis bunların vâsıtasıyla beşeri fısk u fücûra teşvîk edeceği için yarım güldü ve yarım sevindi, ya'ni pek çok memnûn olmadı.

سوی اضلال ازل پیغام کرد   که بر آر از قعر بحر فتنه گرد

951. *Idlâl-ı ezel tarafına, "Fitne denizinin dibinden toz çıkar!" diye haber saldı.*

Istılâhât-ı sûfiyyede mertebe-i ahadiyyete "ezel-i âzâl" ve mertebe-i vâhidiyyete de "ezel" derler. Ve mertebe-i vâhidiyyet, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye suver-i ilmiyyelerenin yekdiğerinden mümtaz olduğu bir mertebedir. Binâenaleyh "ıdlâl-i ezel tarafı"ndan murâd, Hakk'ın ism-i Mudill'idir ki, bu ismin sûret-i ilmiyyesi İblîs'in hakîkati ve ayn-ı sâbitesidir. Ve "fitne denizi"nden murâd, bu âlem-i taayyünât ve âlem-i keserâttır ki, hakîkatte rü'yâdır. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنیا کحلم النائم ya'ni "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsıdır" buyrulur; ve âyet-i kerîmede وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ (İsrâ, 17/60) Ya'ni "Biz sana gösterdiğimiz rü'yâyı ancak nâsa fitne olarak yaptık." buyrulur.Ve "toz"dan murâd, bu âlem-i taayyündeki âsâr-ı dalâlettir; ve "denizin ka'rı"ndan murâd, âlem-i sûretin bâtınıdır. Suver-i ilmiyye, esmâ-i ilâhiyyenin ve esmâ-i ilâhiyye dahi zât-ı Hakk'ın zılli olduğundan hakîkatte "zıll", zıl sâhibinin gayrı değildir. Bu îtibârla İblis, kendi hakîkati olan ism-i Mudill hazretine müteveccih olup, ondan istiâne ederek dedi ki: "Ey Mudill hazreti, bu âlem-i ma'nânın bâtınından âsâr-ı dalâli ızhâr et ve benim dalâlet tuzağımı çoğalt!"

نی یکی از بندگانت موسی است   پردها در بحر او از گرد بست

952. *"Mûsâ senin bendelerinden biri değil midir? O denizde tozdan perdeler bağladı."*

Ya'ni, "Mûsâ (a.s.) benim mazhar olduğum "Mudill" isminin zıddı olan ism-i Hâdî'nin mazharı olduğu cihetle, o kulların arasında vazîfe-i hidâyeti lâyıkıyla îfâ için sen ona onun kendi hakîkati olan ism-i Hâdî hazretinden muâvenet ettin; ve o da bu âlem-i taayyünde cârî olan âdetin hilâfında Bahr-i Ahmer içinde yol açıp o yolun dibinden kuru tozlar havaya kalktı ve kesif perdeler bağladı. O Hazret-i Mûsâ senin ism-i Hâdî'nin mazharı olan bir kulun idi. Ben de senin "Mudill" isminin mazharı olan bir kulunum. Binâenaleyh bu âlem-i sûrette ona yaptığın yardımı bana da yap! Ben de vazîfe-i dalâleti lâyıkıyla yapayım!"

آب از هر سو عنانرا واکشید　　　از تك دريا غبارى بر جهيد

953. *"Su her taraftan inânı çekti, denizin dibinden bir toz sıçradı."*

Ya'ni, "Kulun Hz. Mûsa'ya o kadar yardım ettin ki, Bahr-i Ahmer içinde Benî-İsrâil'in geçmesi için, denizin suları her taraftan dizginlerini geri çekti ve denizin dibi kupkuru oldu. Hattâ tozlar bile havaya kalktı." Ma'lûm olsun ki, Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 12. faslında şöyle buyururlar: "Eğer dikkatli bakar isen, fâsık ve sâlih ve âsî ve mutî' ve şeytan ve melek hepsi Hakk'a kulluk ederler. Meselâ pâdişah ister ki, kölelerini birtakım sebeblerle imtihan etsin, tâ ki sebâtı olan kimdir ve sebatsız olan kimdir, meydâna çıksın ve nîk-ahdden bed-ahd mümtâz olsun ve vefâlısı vefâsızdan ayrılsın! Siyâsetleri zâhir olmak için onlara bir müvesvis ve müheyyiç lâzımdır ve eğer olmazsa, onların sebâtı nasıl zâhir olur? İmdi o müvesvis ve müheyyiç pâdişâha kulluk eder. Çünki pâdişâhın murâdı onun böyle yapmasıdır; ve sâbiti gayr-ı sâbitten ayırmak ve sivrisinekler gidip onların gayrı kalsın diye, sivrisinekleri ağaçlardan ve bağlardan koğmak için onu gönderdi."

İblîs'in vücûdu Mûsâ (a.s.)ın zuhûrundan mukaddem olduğu cihetle, Hak Teâlâ ile olan muhâtabasında Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesinden bahsetmesini müsteb'ad görenler olabilir. Fakat bu muhâtaba âlem-i ma'nâya âiddir; ve âlem-i ma'nâda mâzî ve müstakbel ve hâl yoktur. Hâdisât-ı kevniyye âlem-i ma'nâda ve levh-i mahfûzda yazılmış ve dizilmiştir. Bu âlemde zamâna tâbi' olarak zuhûr eder.

چونکه خوبئ زنان با او نمود　　　که زعقل وصبر مردان می فزود

954. *Vaktâki ona kadınların güzelliğini gösterdi ki, erkeklerin aklından ve sabrından ziyâde olurdu.*

"İblîs'in münâcâtı üzerine Hak Teâlâ hazretleri İblîs'e kuvvetli bir tuzak olmak üzere kadınların güzelliğini gösterdi ki, o güzelliğin te'sîri erkeklerin aklından ve sabrından ziyâde olurdu." Ya'ni kadınların güzelliklerini gördükleri vakit erkeklerin aklı gider ve sabırları kalmaz, demek olur. Ba'zı nüshalarda (می فزود) yerine (می ربود) vâki'dir. "O güzelik erkeklerin aklını ve sabrını kapar idi", demek olur.

پس زد انگشتك برقص اندر فتاد   كه بدِهْ زوتر رسيدم بر مراد

955. *Müteâkıben parmak vurdu. "Çabuk ver, murâdıma eriştim!" diye raksa düştü.*

"Engüşt zeden" ve "engüştek zeden", elinin baş parmağı ile orta parmağını birbirine temas ettirerek şıkırdatmak demektir ki, fart-ı memnûniyyetten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri İblîs'e gāyet kuvvetli bir tuzak olmak üzere, kadınların vücûdlarının güzelliğini gösterdiği vakit, İblîs fart-ı memnûniyetinden parmaklarını şıkırdattı ve "Aman yâ Rab, bu tuzağı bana çabuk ver ki, bununla murâdıma eriştim!" diye oynamağa ve raks etmeğe başladı. Ma'lûm olsun ki, kadınların cemâli erkekler için pek büyük bir fitne ve imtihân-ı ilâhî olduğu hakkında müteaddid ahâdîs-i şerîfe vardır. Ezcümle bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: اتقوا الدنيا اتقوا النساء فأن ابليس طلاع رصاد وما من شئ من فخوخه باوثق لصيده Ya'ni "Dünyâdan sakının, kadınlardan sakının! Zîrâ İblîs kesîru'l-ıttılâ' olan bir avcıdır. Onun avlaması için onun kullandığı tuzaklardan daha kuvvetli bir şey yoktur." Ve diğer bir hadîs-i şerîfte انهن حبائل الشيطان ya'ni "Kadınlar şeytanın ipleridir." Ve diğer bir hadîs-i şerîfte dahi ان اخوف ما اخاف عليكم بعدى فتنة النساء فاتقوا النساء ya'ni "Benden sonra benim sizin üzerinize olan korkum kadınların fitnesidir. Binâenaleyh kadınlardan sakının!" Ve kezâ diğer bir hadîs-i şerîfte ما تركت بعدى فتنة اضر على الرجال من النساء ya'ni "Benden sonra erkekler üzerine kadından daha zararlı bir fitne terk etmedim" buyrulmuştur. Ve kadın fitnesi beşer arasında bilâ-tefrîk-ı cins ü mezheb meşhûr olduğu ve bu mevzû'da birçok romanlar ve hikâyeler de yazılmış bulunduğu hâlde bîçâre insanlar yine bu fitneden yakalarını kurtaramamışlardır. Zamânımızda onların cemâli yüzünden katiller ve intiharlar ve teverrümler çoğalmıştır. Velhâsıl İblîs'in esbâb-ı ıdlâli içinde kadının fevkınde hiçbir şey yoktur.

چون بديد آن چشمهاى پر خمار   كه كند عقل وخرد را بى قرار

956. *Vaktâki o pür-humâr olan gözleri gördü ki, akıl ve idrâki kararsız eder.*

Vaktâki İblis kadınların o mahmûr gözlerini gördü ki, o mahmûr bakışlar erkeklerin akıllarını ve idrâklerini kararsız edip muhâkemelerini altüst eder ve sâhir bakışlarına tahammül edemeyip onların emellerini tatmîne derhal meylederler. Koca Yavuz Sultan Selim hazretleri bile o gözlerin fitnesini bir beytinde şöyle buyurur:

Şîrler pençe-i kahrımdan olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya esîr etti felek

وآن صفاى عارض آن دلبران   كه بسوزد چون سپند اين دلبران

957. *Ve o dilberlerin yanağının safvetini ki, gönül bunun üzerinde üzerlik gibi yanar.*

"Sipend", üzerlik tohumudur ki, kadınlar nazar değmemek için ateşe atıp tütsü yaparlar. Ya'ni, İblîs o dilberlerin penbe gül gibi yanaklarının safvetini gördü ki, erkeklerin gönlü o yanaklar üzerinde üzerlik tohumunun ateşte yandığı gibi yanar.

رو وخال وابرو ولب چون عقيق   گوييا حق تافت از پردهٔ رقيق

958. *Yüzü ve beni ve kaşı ve akîk gibi dudağı gördü, gûyâ ince perdeden parladı.*

Ya'ni, İblîs, kadınların o parlak yüzlerini ve hilâl gibi ince ve muntazam kaşlarını ve yüzlerinin ve vücûdlarının münâsib mahallerindeki siyah benlerini ve akîk gibi kırmızı dudaklarını gördü ki, gûyâ Hak Teâlâ hazretlerinin cemâl-i bâ-kemâli, kadınlardaki ince hüsn ü cemâl perdesinden parlamış ve zâhir olmuştur. Nitekim şâirlerin her birisi bu a'zâların medih ve tasvîrinde âteş-zebân olmakta müttehiddir. Meselâ ben'in medhi hakkında şöyle söyler:

دانهٔ فلفل سياه وخال مهرويان سياه   هر دو جان سوزند اما اين كجا وآن كجا

"Karabiberin dânesi siyahtır ve mehrûların beni de siyahtır. Her ikisi de can yakarlar; fakat bu biberin can yakması nerede! O benin can yakması nerede!."

Diğer a'zâların medhi hakkındaki şâirlerin sözleri ise bî-nihâyedir.

ديد او آن غنج وبرجست سَبُكْ   چون تجلّىِٔ حق از پردهٔ تنُكْ

959. *O, o gancı gördü ve hiffetle sıçradı. İnce perdeden Hakk'ın tecellîsi gibi.*

"Ganc", gaynın fethiyle, naz ve işve ve göz ve kaş harekâtından olan gamze ve insanın ve sâir hayvanların kaynakları ma'nâlarınadır; ve "kay-

nak" ma'nâsında, gaynın kesriyle de ["gınc"] lügattir (*Burhân*). Ya'ni, "İblis kadınların nâz ve işve ve gamzelerini veyâhud câlib-i şehvet olan onların mevzûn ve latîf kaynaklarını ince perdeden Hakk'ın cemâlinin tecellîsi gibi gördü ve hiffetle sıçradı; ve bu esbâb-ı cemâl ile beşeriyet arasında pek büyük fitneler koparacağını ve halkı dalâlete sevk edebileceğini idrâk etti." Ma'lûm olsun ki, beyt-i şerîfte "İnce perdeden Hakk'ın tecellisi gibi" ta'bîrinde nükte budur ki, kadının güzelliğinde hem rûhun ve hem de nefsin hazzı ictimâ' etmiştir. Cisminde sıfât-ı nefsâniyye gālib olan kimsenin kadından hazzı şehvete inhisâr eder. Sıfât-ı rûhâniyye gālib olan kimsenin hazzı ise şehvetten ârî olan hazdır ki, bu da kadında Hakk'ın cemâlinin pertevini görmektir; ve aşk-ı sâfî, bu müşâhede ile olan aşktır, Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı gibi. Cismânî kimselerin aşkı şehvet-i nefsten ibâret olduğundan, ona "aşk" ıtlâkı doğru değildir. Bu ancak bir meyl-i hayvânîdir. Mevlânâ Câmî hazretleri bu ma'nâyı şu rubâîlerinde beyân buyururlar:

عشق ار نه کمال نسل آدم بودی   آوازهٔ عشق در جهان کم بودی

ور شهوت نفس عشق بودی خر و گاو   سر دفتر عاشقان عالم بودی

"Eğer aşk nesl-i âdemin kemâli olmasa idi, aşkın sıyt ü şöhreti cihanda noksan olurdu. Ve eğer nefsin şehveti aşk olaydı eşekler ve öküzler âlem âşıklarının serdefteri olurdu."

Kâmiller ise her mertebenin hükmünü bi-hakkın îfâ ettikleri cihetle, cismâniyet cihetinden tevlîd-i veled için kadına takarrüb ettikleri vakit müşâhede-i Hak'ta müstağrak olurlar. Bu o kadar dakîk bir ma'nâdır ki, onun zevkini müşâhede erbâbı olan kâmilden başkası idrâk edemez. Zîrâ kâmilin nazarında maddeden mücerred olarak Hakk'ı müşâhede etmek mümkin değildir. Ve mâdemki Hakk'ı müşâhede etmek ancak maddede vâki' oluyor, o hâlde suver-i mâddiyyeden biri olan kadında Hakk'ın şühûdu, suver-i mâddiyye-i sâireden daha mükemmel ve daha azîm olur. Velâkin kadınlarda Hakk'ı ekmel vech üzere müşâhede edebilmek her ferdin kârı değildir. Bu müşâhede ancak mazhar-ı Muhammedî olan kâmilin kârıdır. Mahzâ huzûzât-ı nefsâniyyelerini istîfâ için kadına perestij eden câhiller bu şühûddan gāfildirler. Onlar bu âlemde gördükleri sûretleri müstakıllü'l-vücûd zannettiklerinden, suver-i âlemden herhangi birisine ancak onun zâtından dolayı alâka ederler. Vaktâki o sûret bozulur şûrîde olup feryâd ederler. Bu babtaki tafsîlât *Fusû-su'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'dedir.

تفسير لَقَدْ خَلَقْنَا الانْسَانَ في اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ و تفسير وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فى الخَلْقِ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/4-5) ["Biz insanı ahsen-i takvîmde yarattık sonra onu esfel-i sâfilîne reddettik"] ma'nâsındaki âyet-i kerîmenin tefsîri. Ve وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ (Yâsîn, 36/68) ["O kimseye ki biz uzun ömür veririz, onun hilkatini tebdîl ve tenkîs ile kuvvetini za'fa çeviririz"] âyet-i kerîmelerinin tefsîri

آدم حسن وملك ساجد شده همچو آدم باز معزول آمده

960. [962] *Hüsn âdemi ve melek secde edici olmuş, Âdem gibi tekrar ma'zûl gelmiştir.*

Ya'ni, güzelliğe mensûb olan âdem ve melek o güzelliğe secde edici olmuş ve fakat Hz. Âdem, nasıl cennet-i a'lâdan esfel-i sâfilîne ma'zûl olmuş ise, o güzelliğe mensûb olan âdem dahi bu hüsn cennetinden öylece ma'zûl olup esfel-i sâfilîn-i şeyhûhate sukūt etmiştir. "Âdem-i hüsn", izâfet-i lâmiyye olup nisbet ma'nâsını ifâde eder. Hind nüshalarında birinci mısrâ' آدم وجن وملك ساجد شده vâki' olmuştur. Ma'nâsı, "Âdem ve cin ve melek hüsne sâcid olmuştur." demek olur.

گفت آوه بعد هستى نيست گفت جرمت اين كه افزون زيستى

961. *Dedi: "Eyvah, varlıktan sonra yokluk!" Dedi: "Cürmün budur ki ziyâde yaşadın."*

Ya'ni, güzellik cennetinden ma'zûlen ihtiyarlık mertebesine sukūt eden âdem-i hüsn dedi: "Eyvah, bu hüsn varlığından sonra onun yokluğuna sukūt etmek nedendir?" diye Hâlik'ına sordu. Hâlık Teâlâ hazretleri de ona cevâben buyurdu ki: "Senin kabâhatin fenâ âlemi olan dünyâda çok yaşamış olmandır."

جبرئیلش می کشاند مو کشان　　　　که برو زین خلد و از جوق خوشان

962. *Cebrâîl "Bu huldden ve hoşların tâifesinden git!" diye saçından çekici olarak onu çeker.*

"Cebrâîl"den murâd, âlem-i sûretin intizâm-ı idâresinde faâl olan akl-ı küldür. Nitekim bu cildin 316 numaralı beyt-i şerîfini ta'kîb eden sürh-ı şerîfte "Akıl Cebrâil misâlidir" buyrulmuş idi; ve ukūl ise akl-ı küllün pertevinden zâhir olur. Ya'ni, akl-ı kül, gençliğinde güzellik sâhibi olan ihtiyarların hüsnünü, "Bu hüsn ve letâfet cennetinden ve güzeller tâifesi arasından git!" diye saçından tutup çekici olarak çeker ve şeyhûhatin çirkinliği derekesine düşürür.

گفت بعد از عز این اذلال چیست　　　　گفت آن دادست واینت داوریست

963. *Dedi: "İzzetten sonra bu izlâl nedir?" Dedi: "O atâdır ve bu dâverliktir!"*

O hüsn sâhibi olan ihtiyar dedi: "Ben evvelce hüsn ile azîz idim. Şimdi ihtiyarlıkta beni zelîl kılmak nedir?" Akıl cevâben der ki: "Evvelki hüsn Hakk'ın hazîne-i cemâlinden bir ihsân ve bir atâ idi; ve bu şimdiki hâl ise âdil olan hâkimindir. Zîrâ sen o güzelliği senin zannettin ve onun hazîne-i cemâl-i ilâhîden bir atâ-yı hâs olduğunu bilmedin. Bu zillet sana cânib-i Hak'tan âdilâne bir hükm-i cezâ olarak geldi. Eğer bu hükmün sâhibini göreydin, bu ihtiyarlık içinde sana noksan ve zillet gelmezdi." Bu ma'nâ âtîdeki 972 numaralı beyt-i şerîfin ma'nâsına merbûttur.

جبرئیلا سجده می کردی بجان　　　　چون کنون می راینم تو از جنان

964. *"Ey Cebrâîl, sen can ile secde ederdin. Şimdi niçin beni cennetinden koğuyorsun?"*

Sâhib-i hüsn der ki: "Ey akıl, sen evvelce bana can ile secde ederdin ve benim önümde baş eğerdin. Şimdi ihtiyar olduktan sonra niçin beni hüsn ü cemâl cennetinden sürüp dışarıya çıkarıyorsun?"

حله می پرّد زمن در امتحان　　　　همچو برگ از نخل در فصل خزان

965. *"Fasl-ı hazanda hurma ağacından yaprak uçtuğu gibi, mihnet vaktinde benden hulle uçar."*

Ya'ni, "İhtiyarlık mihneti vaktinde benden hüsn hullesi uçar, onun altından çirkin bir cisim zâhir olur. Nitekim sonbaharda hurma ağacının latîf olan yeşil yaprakları uçup çirkin bir manzara teşkîl eden sâkı kalır."

آن رخی که تاب او بد ماه وار　　　شد به پیری همچو پشت سوسمار

966. *"O bir yüz ki, onun parlaklığı ay gibi idi. İhtiyarlıkta kelerin sırtı gibi oldu."*

Ya'ni, "Gençlikte benim bir yüzüm var idi ki, ay gibi parlak idi. Şimdi ihtiyarlığımda "keler" dedikleri hayvanın sırtı [gibi] bumburuşuk bir hâle geldi."

وآن سرو آن فَرْق گَشْ شعشع شده　　　وقت پیری ناخوش و اصلع شده

967. *Ve o latîf olan baş ve baş tepesi muşa'şa' olmuş idi. İhtiyarlık vaktinde nâhoş ve kel olmuş idi.*

"Fark", baş tepesi, "geş", latîf, "asla'", kel ma'nâsınadır.

وان قد صَفْدَر نازان چون سنان　　　گشته در پیری دو تا همچون کمان

968. *Ve nâz edenlerin mızrak gibi saf yırtıcısı olan o boy, ihtiyarlıkta yay gibi iki kat olmuştur.*

"Saf-der", vasf-ı terkîbîdir, "saf yırtıcı" demektir. Ya'ni, nâz eden güzellerin safını yırtıcı olan mızrak gibi dosdoğru olan o boybos ihtiyarlıkta ok yayı gibi eğrilip iki kat olmuştur.

رنگ لاله گشته رنگ زعفران　　　زور شیرش گشته چون زهرهٔ زنان

969. *Lâle rengi za'feran rengi olmuş, onun arslan kuvveti kadınların ödü gibi olmuştur.*

İhtiyarın gençlikte lâle rengi gibi kırmızı olan yanağı za'feran rengi gibi sapsarı olmuş, onun arslan gibi olan kuvveti, kadınların ödü gibi zayıf olmuştur. Nitekim kadınlar ufak bir gürültüden korkup: "Aman ödüm patladı!" derler.

آنکه مردی در بغل کرده بفن　　　می بگیرندش بغل وقت شدن

970. [972] *O kimse ki bir adamı fenn ile koltuğunda etmiş idi, gitme vaktinde onun koltuğunu tutarlar.*

O kimse ki, gençliğinde pehlivanlar ile güleşip pehlivanlık fenni ve sıfatı ile bir adamı koltuğuna alırdı. İhtiyarlığında bir yere gideceği vakit onu koltuğundan tutup çocuk gibi yürütürler.

این خود آثار غم وپژمُردْگیست   هر یکی زینها رسول مردگیست

971. *Bu ise gam ve pejmürdelik eserleridir. Bunlardan her birisi ölümün elçisidir.*

İhtiyarlık hâlinde görülen bu inkılâb ise gam ve pejmürdelik eserleridir. Bu hallerden her birisi ölümün yaklaştığını haber verici birer elçidir.

تفسیر اَسْفَلَ سَافِلِینَ الاَّ الَّذِینَ آمنوا وَعَمِلوُا الصَّالِحَاتِ وَلَهُمْ اَجْرٌ غَیرُ مَمْنُونٍ

"İnsanı esfel-i sâfilîne red ettik, îmân eden ve amel-i sâlih işleyenler müstesnâdır. Onlar için ardı arası kesilmez ecir vardır" (Tîn, 95/5-6) ma'nâsındaki âyet-i kerîmenin tefsîri

لیك گر باشد طبیبش نور حَقْ   نیست پیری وتب نقصان ودَقْ

972. *Eğer onun tabîbi Hakk'ın nûru olursa, ihtiyarlıktan ve tebden noksan ve dak yoktur.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 963 numaralı beyt-i şerîfe merbuttur. Zîrâ o beyitte "Gençlikteki izzet-i hüsn atâdır; ve ihtiyarlıktaki zillet-i kubh dâverliktir", buyrulmuş idi. Bu beyt-i şerîf onun istisnâsı olur. "Dak", "dek" kelime-i Fârisî'sinin muarrebidir; "Gedâlık ve kılsız baş" ma'nâsınadır (*Burhân*). Ya'ni, gençlikte hüsn sâhibi olan bir kimsenin eğer tabîbi Hakk'ın nûru olursa, öyle bir kimseye, ihtiyarlıktan noksan ve acz ve teb ve hummâdan kılsız baş yoktur, demek olur. Ma'lûmdur ki, hummâ hastalığında baştaki saç dökülür. Ve şu hâlde ikinci mısrâ'da leff ü neşr-i müretteb kāidesi olup, "noksân", "pîrî" kelimesine ve "dak" dahi "teb" kelimesine râci' olur.

سستئ او هست چو سستئ مست   کاندر آن سُسْتیش رشك رستمست

973. *Onun gevşekliği sarhoşun gevşekliği gibidir; o gevşeklik içinde o, Rüstem'in reşkidir.*

Ya'ni, tabîbi nûr-i Hak olan ihtiyarın vücûdunda zâhiren bir gevşeklik görünür ise de o gevşeklik bir sarhoşun vücûdundaki gevşeklik gibidir. Onun o

gevşekliği içinde öyle bir kuvvet vardır ki, o kuvvete Rüstem pehlivan bile hased eder.

گر بمیرد استخوانش غرق ذوق ذرّه درذرّه‌ش در شعاع نور شوق

974. *Eğer ölürse onun kemiği zevkın garkıdır. O zerre zerre şevk nûrunun şuâ'ı içindedir.*

Ya'ni, tabîbi nûr-i Hak olan ihtiyar ölürse, kabirde onun kemikleri aşk-ı ilâhî zevkıne müstağraktır. Onun vücûd-i izâfisinin inhilâl eden zerreleri sevk-ı ilâhî nûrunun şuâ'ı içindedir. Zîrâ hadîs-i şerîfte كما تعيشون تموتون و كما تموتون تحشرون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olursunuz" buyruluyor. Bundan anlaşılır ki, kabirde inhilâl eden zerrât-ı cism hayattan hâlî değildir; ve bunların rûh-i insânî ile ta'rîfe sığmayan bir alâkaları vardır. Hâl-i hayâtında aşk-ı ilâhî ile yaşayan bir kimsenin zerrât-ı vücûdu dahi aşk-ı ilâhî zevkında müstağraktır. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında şöyle buyururlar: "Kabirde gördüğün birçok çürümüş kemikler ancak bir râhatın alâkadârıdır. Hoş ve sermest bir hâlde uyumuş ve o lezzet ve sermestlikten haberdar bulunmuştur. Nihâyet "Onun toprağı üzerinde hoş ola!" dedikleri beyhûde değildir. İmdi eğer toprağın hoşluktan haberi olmasa idi bunu nasıl söylerler idi?"

وانکه نورش نیست باغ بی ثمر له خزانش می کند زیر وزبر

975. *Ve o kimse ki, nûru yoktur, meyvesiz bağdır. Zîrâ onu hazan altüst eder.*

Bâtınında nûr-i Hak olmayan kimse meyvesiz bir ağaca benzer. Sonbahar mesâbesinde olan ihtiyarlık geldiği vakit, onun cismini altüst eder.

گل نماند خارها ماند سیاه زرد وبی مغز آمد او چون تلّ کاه

976. *Gül kalmaz kara dikenler kalır. Saman tepesi gibi sarı ve içsiz geldi.*

Ya'ni, gençlik hâlinin gül gibi olan güzellikleri kalmaz, ihtiyarlık hâlinin kara diken gibi olan çirkinlikleri kalır. Bâtınında nûr-i Hak olmayan kimse böyle ihtiyarladığı vakit cismi saman tepesi gibi sarı ve içi boş olarak geldi ve zâhir oldu.

تاچه زلّت کرد آن باغ ای خدا که ازو این حلّه ها گردد جدا

977. *Ey Hudâ, acabâ o bağ ne hatâ etti ki, ondan bu hulleler cüdâ oldu?*

Ya'ni, yâ Rab o bağ mesâbesinde olan cisim acabâ ne kabâhat yaptı ki, ondan o güzellik halleri ayrıldı da o böyle çırçıplak çirkinlik içinde kaldı?

خویشتن را دید و دید خویشتن زهر قتالست هین ای ممتحن

978. *Kendini gördü; ve kendini görmek öldürücü bir zehirdir! Âgâh ol ey imtihan edilmiş olan!*

O bağın kabâhati budur ki, kendi vücûdunun istiklâlini gördü ve kendi güzelliğini kendi mülkü zannetti; ve kendi vücûdunun vücûd-i Hakk'ın pertevi ve zılli olup ondaki güzelliklerin hüsn-i ilâhîden ibâret olarak verilmiş olduğunu görmedi. Halbuki bu sûretle kendini görüş ma'nâda öldürücü bir zehirdir. Ey böyle âriyet bir vücûd ve hüsn ile imtihân-ı ilâhîye ma'rûz kalmış olan kimse!

شاهدی کز عشق او عالم گریست عالمش می‌راند از خود جرم چیست

979. *Bir mahbûb ki, âlem onun aşkından ağladı, âlem onu kendinden koğuyor, kabahati nedir?*

"Şâhid" Fârisî'de "mahbûb" ma'nâsınadır. Ya'ni, öyle bir mahbûb ki, âlemin halkı güzelliğinden dolayı onun âşık ve meftûnu olup ağlarlar idi. O güzellik, ihtiyarlık hâlinde ondan zâil olduğu vakit, evvelce aşkından ağlayan halk-ı âlem onu yanlarından koğuyorlar ve sürüp çıkarıyorlar. Acabâ o mahbûb-ı sâbıkın kabâhati nedir?

جرمش آنکه زیور عاریّه بست کرد دعوی کین حلل ملك منست

980. [982] *Onun kabâhati odur ki, âriyet zînet bağladı; "Bu hulle benimdir!" diye da'vâ etti.*

O mahbûb-ı sâbıkın kabâhati budur ki, iğreti libâs giyip süslendi ve "Bu giydiğim güzellik hulleleri ve müzeyyen libâslar benimdir!" diye da'vâ etti. Binâenaleyh onun kabâhati, kendinin olmayan bir mala yalan söyleyerek sâhib çıkmak oldu.

واستانیم آنکه تا داند یقین خرمن آن ماست وخوبان دانه چین

981. *"Onu geri alırız, tâ ki o bizim harmanımız olduğunu ve güzeller dâne-çîn olduğunu yakînen bile!"*

Böyle yalan da'vâda bulunanlar hakkında Hak Teâlâ hazretleri buyurur ki: "Biz âriyet olarak verdiğimiz hüsn hullelerini, o güzelliklerin bizim harma-

nımızdan verildiğini ve vücûd-i izâfî âlemindeki güzelliklerin bu güzellik harmanından dâne toplayıcı olduğunu yakînen bilmesi için mülkiyet da'vâsı edenlerden alırız."

تا بداند کان حلل عاریه بود　　　　پرتوی بود آن زخرشید وجود

982. *"Tâ bile ki, o hulleler âriyet idi, o vücûd güneşinden bir pertev idi!"*

"O mülkiyet da'vâ-yı kâzibesinde bulunan âkıl bile ki, giyinmiş olduğu o güzellik hulleleri âriyet olarak verilmiş idi. O hulleler vücûd-i hakîkî-i Hak güneşinden bir pertev idi."

آن جمال وقدرت وفضل وهنر　　　　زآفتاب حسن کرد این سو سفر

983. *O cemâl ve kudret ve fazl ve hüner, güzellik güneşinden bu tarafa sefer etti.*

Ya'ni, o gençlik hâlindeki güzellik ve kudret ve fazl ve hüner, cism-i fânîden ayrılıp güzellik güneşinden ya'ni âlem-i sıfâttan bu tarafa, ya'ni zât-ı Hak tarafına sefer etti; ve Hak Teâlâ hazretleri o zılleri kabz-ı yesîr ile kabz etti. Nitekim âyet-i kerîmede ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا (Furkan, 25/46) ya'ni, "Biz o zılli kendimize kabz-ı yesîr ile kabz ederiz" buyrulur.

باز می گردند چون استاره ها　　　　نور آن خورشید زین دیوارها

984. *O güneşin nûru bu duvarlardan kıvılcımlar gibi geri döndüler.*

"Sitâre", yıldız ma'nâsınadır ve "kıvılcım" ma'nâsına da müsta'meldir. Burada "kıvılcım" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, Hakk'ın hüsn güneşinin nûru bu ecsâm-ı fâniye duvarlarından, ateşten sıçrayan kıvılcımlar gibi döndüler ve söndüler.

پرتو خرشید وا شد جا یگاه　　　　ماند هر دیوار تاریك وسیاه

985. *Güneşin pertevi yerine geri gitti. Her duvar karanlık ve siyah kaldı.*

Hakk'ın güzellik güneşinin pertevi yine kendi yerine geri gitti. Duvar mesâbesinde olan bir cisim o pertev-i hüsnden ayrı olup karanlık ve siyah kaldı.

آنکه کرد او در رخ خوبانت دنگ　　　　نور خرشیدست از شیشهٔ سه رنگ

986. *O şey ki, seni güzellerin yüzünde hayran etti, üç renkli şişeden güneşin nûrudur.*

Ankaravî hazretleri, "üç renkli şişe"den murâd; rûh, kalb ve cisimdir, buyurmuştur. Ve Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm hazretleri de mevâlîd-i selâse veyâhud kuvvet-i cemâdiyye ve kuvvet-i nebâtiyye ve kuvvet-i hayvâniyyedir, buyurur. Ve İmdâdullah ve Velî Muhammed hazarâtı dahi, cism ve rûh-i hayvânî ve rûh-i insânîdir ki, her birinin ayrı ayrı rengi vardır, buyururlar. Ve Muhammed Mîr ise, su ve ateş ve topraktır ki; ateşin rengi kırmızı ve suyun rengi beyaz ve toprağın rengi sarıdır. Veyâhud vücûd-i beşeri teşkîl eden beyaz yağ, kırmızı kan, ve sarı renkli mâyiâttır, buyurur. Ve Muhammed Efdal dahi mevâlîd-i selâsedir, der. Ve bu muhterem şârihlerden her birisi, kendi nokta-i nazarlarını isbât için esbâb-ı mûcibe beyân buyurmuşlardır. Bu îzâhâtın cümlesi birer vecihtir.

Fakîrin hâtırına lâyıh olan diğer bir vecih dahi budur ki, vücûd ayn-ı nûrdur. Zîrâ nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi vücûd dahi, her bir mertebede kendi zâhir, ve esmâ ve sıfâtının mezâhiri olan eşyâyı da muzhirdir; ve vücûdun gayriyet libâsıyla olan merâtib-i zuhûru üçtür ki, bunlar da "ervâh" ve "misâl" ve "şehâdet" mertebeleridir. Vücûd-i hakîkî mertebe-i sırâfetinde bî-renktir. Ancak bu mertebenin her birinde o mertebelerin rengine göre zâhir olur. Binâenaleyh "üç şişe"den murâd, vücûdun bu mertebeleri olmuş olur. Nitekim I. cildin 2505 ve 2506. beyitlerinde:

چونکه بی رنگی اسیر رنگ شد　　　موسیٔ با موسیٔ در جنگ شد

چون بی رنگی رسی کان داشتی　　　موسی وفرعون دارند آشتی

[Vaktâki renksizlik rengin esîri oldu; bir Mûsâ, bir Mûsâ ile cenkte oldu. Vaktâki bî-renkliğe erişesin ki, onu tuttun idi, Mûsâ ve Fir'avn sulh tutarlar] buyrulmuştur ki, bu beyitler hakkındaki îzâhât orada mezkûrdur. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte "güneş"ten murâd, vücûd-ı mutlak-ı Hak'tır; ve "şişeler"den murâd, âlem-i rûhâniyet ve âlem-i misâl ve âlem-i maddiyat olan mertebe-i şehâdettir.

شیشه های رنگ رنگ آن نوررا　　　می نماید اینچنین رنگین بما

987. *Renk renk şişeler o nûru bize böyle renkli gösterir.*

Ya'ni, her biri ayrı ayrı bir renk ve şe'ni hâiz olan bu merâtib-i vücûd şişelerinden dolayı o bî-reng olan nûr-i vücûd bize böyle renkli renkli görünmüştür.

چون نماند شیشه های رنگ رنگ نور بی رنگت کند آن گاه دنگ

988. *Vaktâki renk renk olan şişeler kalmaz, işte o vakit seni renksiz nûr hayran eder.*

Ey sâlik, vaktâki renk renk olan bu merâtib-i vücûd-i hakîkî şişelerinin mevhûm olan varlık şişelerinin vücûdu kalmaz ve nazarından zâil olur, işte o vakit seni renksiz olan tecellî-i zâtî nûru hayran eder. Zîrâ rûh ve misâl ve şehâdet mertebeleri tecellî-i sıfâtînin hükmü altındadır; ve sıfât-ı ilâhiyye türlü türlü ve rengârenktir; ve bu hayret, hayret-i mahmûdedir.

خوی کن بی شیشه دیدن نوررا تاچو شیشه بشکند نبود عمی

989. *Nûru şişesiz görmeyi huy et, tâ ki şişe kırıldığı vakit körlük olmaya!*

Ey sâlik renksiz olan nûr-i vücûdu merâtib şişelerinden ârî olarak görmeyi huy et ve bu âlem-i keserâtta bu görüşü kendine tabîat yap, bu mezâhirde bî-renk olan Zâhir'i gör! Tâ ki asla urûc ve rücû' için bu mertebe-i şehâdet şişesi mevt-i tabîî sebebiyle kırıldığı vakit kör kalmayasın! Zîrâ insan müşâhedesinde müstağrak olduğu mertebenin hükmü altında hicâb içindedir. Eğer dünyâda nûr-i bî-rengi müşâhedeyi huy etmezsen, âlem-i berzahta da suver-i berzahiyye renklerinde müstağrak olup tecelî-i Hak'tan gâfil olursun. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمٰى (İsrâ, 17/72). Ya'ni "Kim bu dünyâda Hakk'ın müşâhedesinden kör olursa, o kimse âhirette de bu müşâhededen kördür" buyrulur. Zîrâ bu âyet-i kerîme aslen küffâr hakkındadır. Fakat körlüklerin merâtibi vardır. Küffâr, anadan doğma kördürler; ve ehl-i gaflet olan mü'minlerin nûrları ise suver-i muhtelife perdeleri ile kapanmıştır; ve bu perdeler onları Hakk'ı müşâhededen kör etmiştir. Merâtib-i urûc III. cildin 3887 numaralı beytinden i'tibâren beyân buyrulmuştur; ve rûhiyet ya'ni melekiyet mertebesinden vücûd-i mutlak mertebesine urûc ve rücû' dahi 3892 numaralı beyt-i şerîfte mezkûrdur.

قانعی یا دانشی آموخته در چراغ غیر چشم افروخته

990. *Öğrenilmiş olan ilme kāni'sin, gayrın toprağında gözünü parlatmışsın.*
[992]

"Öğrenilmiş olan ilim"den murâd, ilm-i taklîdîdir. Bu ilim başkasının ışığından gözünü aydınlatmak kabîlindendir. Kalbden nebean eden ilm-i zevkî gibi değildir. Zîrâ ilm-i zevkî kalbin nûru olup başkasının ışığı gibi değildir. Binâenaleyh ey sâlik, sen ehl-i kemâlden işitip ezberlenen ve kitâblardan

okunan ilme kanâat edip, ilm-i zevkî husûsunun miftâhı olan mücâhedeyi ve terbiye-i nefsi ihmâl ediyorsun.

او چراغ خویش بر باید که تا　　　تو بدانی مستعیری نی فتا

991. *O kimse kendi çerâğını kapar, âkıbet sen bilirsin ki, müsteîrsin fetâ değilsin.*

"Müste'îr", bir şeyi diğer kimseden iğreti alan kimseye derler. "Fetâ", çocukluk çağından geçmiş ve bâliğ bir delikanlı olmuş olan kimse demektir. Ya'ni, bu ilm-i zevkî ve ledünnîyi sana ta'lîm eden kâmil, seni nûrlandıran bu ilm-i zevkîyi sana söylemez ve ağzını kapayıverir. Bu ilim senin kalbinden nebean etmediği için, işittiğin ve öğrendiğin ile kalırsın ve mürûr-ı zamân ile onları da unutursun. Zîrâ işitmek ile ve okumak ile öğrenmek, akıl ve dimâğın hassasındandır ve cismânîdir. İmdi sen bu hâli görünce anlarsın ki müsteîrsin ve çocuklar gibi büyüklerden işittiğini taklîd edicisin; ilm-i zevkîde bâliğ bir delikanlı değilsin.

گر تو کردی شکر و سعی مجتهد　　　غم مخور که صد چنان بازت دهد

992. *Eğer sen şükür ve ictihâd olunmuş sa'yi edersen gam yeme ki, sana yine yüz öylesini verir.*

Ey sâlik, sen bir kâmile intisâb edip ondan işittiğin ulûm-i zevkıyyenin ve ledünniyenin şükrünü mücâhede ile fiilen îfâ ve riyâzetle amel ve mücâhede yolunda sa'y edersen, gam yeme ki, Hak Teâlâ veyâhud o kâmil sana bu dinlediğin ilmin yüz mislini verir.

ورنکردی شکر اکنون خون گری　　　که شدست آن حسن از کافر بری

993. *Ve eğer şükr etmezsen şimdi kan ağla! Zîrâ güzellik kâfirden berî olmuştur.*

Ve eğer şükr-i fiilîyi îfâ etmezsen artık kan ağla ve teessüf et! Zîrâ bir ni'met-i ilâhiyye olan o ulûm-i zevkıyyenin güzelliği bu ni'metin kâfiri olan sâlikten yüz çevirmiştir.

أُمّتُ الكُفْرَانْ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ　　　أُمّتُ الايمان اَصْلَحْ بَالَهُمْ

994. *Küfrân ümmeti amellerini zâyi' kıldı; îmân ümmeti kalblerini ıslâh etti.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Muhammed'in ibtidâsında olan şu âyet-i kerîmelere işâret buyrulur: الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ (Muhammed,

47/1-2). Ya'ni "Şu kimseler ki kâfir oldular ve nâsı Allah'ın yolundan men'ettiler, Hak Teâlâ bunların amellerini zâyi' kıldı; ve şu kimseler ki îmân ettiler ve iyi amel işlediler ve Muhammed'e nâzil olan şeye inandılar; halbuki o nâzil olan şey, onların Rabbi tarafından hak ve sâbittir; Allah Teâlâ onların kötülüklerini örttü ve kalblerini de ıslâh etti." Âyet-i kerîmede (اضل) [=zâyi' kıldı] ve (اصلح) [= ıslâh etti] fiillerinin fâili Hak'tır. Fakat iktibâsı hâvi olan bu beyt-i şerîfte fâilin hem Hak ve hem de ümmet-i küfrân ve ümmet-i îmân olması câizdir. Zîrâ küfür ve îmân abdin hâl ve şânıdır. Binâenaleyh küfrü ile abd kendi amelini zâyi' kılar ve îmân ile dahi kendi kalbini ve hâlini ıslâh etmiş olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Hûd, 11/101) ya'ni "Biz onlara zulmetmedik velâkin onlar kendi nefislerine zulmederler" buyrulur.

کم شد ازبی شکر وخوبی وهنر   که دگر هر کذ هنر نبیند زان اثر

995. *Şükürsüzden güzellik ve hüner gāib oldu ki, artık ondan aslâ bir eser göremez.*

İhsân-ı ilâhîye şükretmeyen kimseden bâtın güzelliği ve ma'nevî hünerler kayboldu ve öyle kayboldu ki, artık o küfrân-ı ni'met eden kimse artık o güzellikten ve hünerden kendisinde aslâ bir eser göremez olur.

خویشی وبی خویشی وشکر وداد   رفت زان سان که نیارد شان به یاد

996. *Akrabâlık ve akrabâsızlık ve şükür ve muhabbet, ondan öyle gitti ki onları hatıra getiremez.*

"Akrabâlık"tan murâd, insân-ı kâmile intisâb edip silsile-i tarîkate dâhil olmaktan kinâyedir. Ya'ni, bir kimse bir mürşid-i kâmile intisâb ettikten sonra, onun emrettiği mücâhede-i nefsiyyeyi yapamazsa râbıtasını kat'etmiş olur; ve onun bu hareketi dahi bittabi' bu lutf-ı ilâhîye karşı şükürsüzlük ve muhabbetsizlik olur; ve ma'nâda merdûd olmasına mebnî bu meziyetler onun hatırından bile silinip gider.

که اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ای کافران   جستن کامست از هر کام ران

997. *Zîrâ ey kâfirler, amellerini zâyi' kılmak, her murâd sürücüden murâd sıçramasıdır.*

Zîrâ insân-ı kâmilin gösterdiği yol hak yoludur ve bu ni'mete nâil olmuş iken onu terketmek küfrân-ı ni'met olur; ve küfrân-ı ni'met edenlerin amel-

lerini Hak Teâlâ hazretleri zâyi' kılar. Nitekim yukarıda [994. beyitte] zikrolunduğu üzere âyet-i kerîmede اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ (Muhammed, 47/1-2) [ya'ni "Şu kimseler ki kâfir oldular ve nâsı Allah'ın yolundan men' ettiler, Hak Teâlâ bunların amellerini zâyi' kıldı"] buyrulmuştur. Ve "amellerin zâyi' olması"nın ma'nâsı, her murâd sürücüden murâdın sıçraması ve kaybolması demektir.

جز زاهل شکر واصحاب وفا　　　که مر ایشان راست دولت در قفا

998. *Şükür ehlinden ve vefâ ashâbından gayrı ki, muhakkak devlet onların kafâsındadır.*

Ya'ni, murâda nâil olmak fiilen şükreden ve ahdine vefâ eden kimselere münhasırdır ki, insân-ı kâmile intisâbdan ve ona karâbet husûsundan sonra ahdine vefâ eden ve ikrârında sâbit olan kimselerin arkasında Hakk'a vusûl devleti vardır.

دولت رفته کجا قوت دهد　　　دولت آینده خاصیت دهد

999. *Gitmiş olan devlet nerede kuvvet verir, gelici olan devlet hâssiyet verir.*

Ya'ni, insân-ı kâmile intisâbı müteâkib ilk heves ile vâki' olan sa'y üzerine sâlikin ba'zı zuhûrâtı olur. Bu hâl sâlike bir devlet ve bir terakkîdir. Vaktâki nakz-ı ahd ederek sa'yini ve mücâhedesini terk eder, bu devlet dahi fevt olup gider. Fakat sâlik nakz-ı ahd etmiş iken bu zuhûrat ile müteselli olur. Halbuki gitmiş olan bu devletin kuvvet vermesi nerede!. Eğer sâlik ahdine vefâ edip mücâhedesinde ve sa'yinde devâm [etse idi], önünde gelecek olan büyük bir devlet ve bir terakkî-i azîm var idi. Bu gelecek olan devletin hâssiyeti, giden devletin kuvvetine benzer mi?

قرض ده زین دولت اندر اَقْرِضُوا　　　تا که صد دولت ببینی پیش رو

1000. [1002] *"İkrâz edin!" emrinde bu devletten karz ver, tâ ki yüz önünde yüz devlet göresin!*

Ya'ni, insân-ı kâmili bulmak ve ona intisâb etmiş olmak devletinden dolayı Allah Teâlâ'nın وَأَقْرِضُوا اللهَ قَرْضًا حَسَنًا (Hadîd, 57/18) ya'ni "Allah'a karz-ı hasen ile ikrâz edin!" emri mûcibince bu vücûd-i abdânînin huzûrunu Hak yolunda terk ve mücâhede ve riyâzât tarîkını ihtiyâr edip bu mevhûm olan varlığından Hakk'a ikrâz et ve ödünç ver! Âkıbet bu vehminin fedâsı mukâbi-

linde karşında birçok devletlere muâdil olan vücûd-i hakîkîyi göresin. Bu âyet-i kerîmenin tefsîri 146, 147 ve 148 numaralı beyitlerde geçti.

اندکی زین شرب کم کن بهر خویش   تاکه حوض کوثری یابی به پیش

1001. *Nefsin için bu şirbden biraz eksik et, tâ ki önünde bir havz-ı kevseri bulasın!*

Ey sâlik, nefsine ve cism-i kesîfine mahsûs olan bu dünyâdaki behre ve nasîbden biraz eksilt ve riyâzet ve mücâhede tarîkını ihtiyar et! Ve dünyânın ekl ve şürbünü azalt, rûhun kuvvetlensin de önünde bir havz-ı kevser bulasın! "Şirb", behre ve nasîb; "şürb", içmek demektir (*Gıyâsü'l-Lügât*).

جرعه بر خاك وفا آنكس كه ريخت   كى تواند صيد دولت زو گريخت

1002. *O kimse ki vefâ toprağı üzerine cür'a döktü, devlet avı ondan ne vakit kaçabildi?*

Ya'ni, o kimse ki insân-ı kâmile intisâb ederek tarîk-ı Hakk'a sülûk etti ve sözünü tutup vefâ toprağı olan cismi üzerine muhabbet şarâbının katresini döktü, böyle sâlikten Hakk'a vusûl devletini avlamak ne vakit kaçabildi? O kimse ahdine vefâ ettikçe murâdına vusûl muhakkaktır.

خوش کند دلشان که اَصْلَحْ بَالَهُمْ   رَدَّ مِنْ بَعْدِ التَّوَى اَنْزَالَهُمْ

1003. *Onların gönlünü hoş eder; zîrâ "Aslaha bâlehüm" helâkten sonra onların enzallerini reddetti.*

"Tevâ", mal ve mülkün helâki demektir; ve "enzâl", hazır olan taâm ma'nâsındaki "nüzül" kelimesinin cem'idir. Ya'ni, onların bu iyi amelleri kalblerini hoş ve latîf yapar. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri îmân edip amel-i sâlih işleyenler hakında اَصْلَحَ بَالَهُمْ (Muhammed, 47/2) ["Allah onların kalblerini düzeltti"] buyurdu. Binâenaleyh sâlikin ni'met-i hâzırası olan dünyevî haz ve nasîbini helâk etmiş olmasından sonra, o helâk olan hazlarını ve nasîblerini reddetti ve geri verdi.

Ma'lûm olsun ki, riyâzet ve mücâhede sülûkün itmâmiyle mertebe-i kemâle vâsıl oluncaya kadardır. Kemâle vusûlden sonra riyâzet ve mücâhedeye hâcet kalmaz. *Nefahâtü'l-Üns*'te bu ma'nâda şu menkıbe mezkûrdur: "Bir ihtiyar kadın Gavs-ı A'zam Abdülkâdir Geylânî (k.s.) hazretlerinin huzûruna geldi ve oğlunu da berâber getirdi. Dedi ki: "Oğlumun gönlünü sana ziyâde

mütemâyil gördüm. Ben kendi hakkımdan vazgeçtim." Hz. Gavs Allah rızâsı için onu mürîdliğe kabûl buyurdu ve ona riyâzet ve mücâhede emretti. Birkaç gün sonra o kadın oğlunu görmeğe geldi, gördü ki arpa ekmeği yer. Az yemekten ve uykusuzluktan zayıf olmuş idi. Oradan kalkıp Hz. Şeyhin huzûruna geldi. Orada üzerinde kuş kemikleri bulunan bir tabak gördü ki, Hz. Şeyh onları yemiş idi. Kadın Hz. Şeyhe hitâben: "Efendim, sen kuş etlerini yiyorsun. Benim oğlum ise arpa ekmeği yiyor." dedi. Hz. Şeyh elini o kemiklerin üzerine koydu ve: قومی باذن الله تعالی الذی یحیی العظام وهی رمیم ya'ni "Çürümüş kemikleri dirilten Allah Teâlâ'nın izni ile kalkınız!" dedi. O kuşlar, dirilip ötmeğe başladı. Ondan sonra Hz. Şeyh o kadına buyurdu ki: "Senin oğlun da böyle olduğu vakit her ne isterse yesin!" İmdi sâlik kemâle vusûlden evvel yediği gıdâyı nefsinin sıfâtına ve kuvâ-yı hayvâniyyesine kalb eder; ve kâmil ise yediği gıdâyı nûr-i ma'rifet-i ilâhiyye yapar. Bu sebeble ona riyâzet ve mücâhede lâzım gelir.

ای اجل وی تُرْكِ غارت سازده   هرچه بردی زین شکوران بازده

1004. *Ey ecel ve ey köy yağma edici Türk, bu şükredicilerden her ne götürdün ise geri ver!*

"Ecel"den murâd, موتوا قبل ان تموتوا ya'ni: "Ölmezden evvel ölünüz!" hadîs-i şerîfinde beyân buyrulan mevt-i ihtiyârîdir ki, bu mevt, köyleri yağma eden bedevî Guz Türkleri'ne teşbîh buyurulmuştur; ve sâlikin vücûd-i abdânîsi dahi köye benzetilmiştir. Zîrâ mevt-i ihtiyârî sâlikin köy mesâbesindeki vücûdundan dünyânın hazlarını ve şehvetlerini yağma edip götürür. Fakat bu mertebe-i kemâle vusûlden sonra sûret-i insâniyyeyi bulmuş olmak ni'metinin fiilen şâkiri olan kâmilin, bu huzûz ve şehevât yine cism-i nûrânîsine reddolunur. Zîrâ artık kâmilin vücûdunda ve nefs-i sâfiyesinde bunların hiçbir zararı olamaz. Nitekim yukarıki beyitte îzâh olundu.

وا دهد ایشان نپذیرند آن   زانکه منعم گشته اند از رخت جان

1005. *Geri verir, onlar ondan onu kabûl etmezler. Zîrâ ki can metâ'ından mün'im olmuşlardır.*

Ya'ni, o mevt-i ihtiyârî, onlardan yağma ettikleri bu huzûzu ve şehevâtı geri verir, kabûl etmezler. Zîrâ mertebe-i kemâle vusûlden sonra onların ezvâkı ve huzûzu rûhânîdir ve rûhun tecelliyâtından mün'ım olurlar. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

کسی که شب بخرابات قاب قوسین است   درون دیدهٔ پر نور او خمار لقا ست

ابیت عند ربی نام آن خراباتست   نشان یطعم یسقینی از پیمبر ماست

"Bir kimse gece Kābe kavseyn meyhânesindedir. Onun pür-nûr olan gözünün içi, likā-i cemâl-i ilâhînin mahmûrudur. O meyhânenin adı ابیت عند ربی *dir ["Rabbimin yanında geceledim"].* یطعم ویسقینی *["Beni yedirir ve içirir"] nişanı Peygamberimiz cânibinden bize gelmiştir."*

Bu beyt-i şerîfte ابیت عند ربی یطعمنی یسقینی ya'ni "Ben Rabbimin indinde gecelerim, bana yedirir ve içirir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulmuştur. Bu yeme ve içme rûhânî olan bir haldir ki, te'sîri kâmilin cisminde de vâki' olur.

صوفییم وخرقه‌ها انداختیم   باز نستانیم چون در باختیم

1006. *Biz sûfîyiz ve hırkamızı attık; mâdemki fedâ ettik, geri almayız!*

"Sûfî" o kimsedir ki, onun kalbi aslâ halk ile meşgūl olmaz ve halkın red ve kabûlüne iltifât etmez. Bu zevât-ı şerîfede tefrîd ve tecrîd-i vücûd olmakla berâber, cenâb-ı Peygamber'in mutî'i ve peyrevidirler; ve sünen-i seniyyeye-i nebeviyyeye son derece riâyetkâr olup adımlarını, Resûl-i Ekrem hazretlerinin adımlarına uydururlar. "Hırka"dan murâd, mevhûm olan vücûd ve varlıktır. Ya'ni, "Biz sûfîyiz ve mevhûm olan varlığımızı attık. Mâdemki bu mevhûm varlığımıza taalluk eden huzûzât-ı dünyeviyyemizi fedâ ettik, artık bunları geri almayız!"

Ma'lûm olsun ki, meşârib-i evliyâ muhteliftir. Makām-ı kemâle vusûlden sonra kimi huzûz-ı dünyeviyyenin temâdîsinden çekinmez ve kimi huzûzât-ı dünyeviyyeye aslâ iltifat etmez; ve kimi ba'zan hazz-ı dünyevîye müteveccih olur. Menâkıb-ı evliyâda bu üç sınıfın nazîrleri çoktur. Fakat Hz. Mevlânâ efendimiz iltifât etmeyenlerdendir. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da : "Tamam kırk sene benim mi'demde taâm uyumadı" buyurdukları rivâyet olunur. Ve yine mezkûr menâkıbde şu fıkralar münderiçtir: "Hz. Hudâvendigârımızın riyâzâtındandır ki, dâimâ dehân-ı mübâreklerinde sarı helîle tutarlar ve mürîdlerinden her birisi bunu bir sûretle te'vil ederler idi. Sebebini tahkîk için Hüsâmeddin Çelebi hazretlerine mürâcaat ettiler. Buyurdu ki: "Hz. Hüdâvendigâr'ın riyâzetı bir mertebededir ki, suyun ağızlarında değil, boğazlarından dahi leziz olarak geçmesini istemezler, belki buruk ve acı olmasını arzu ederler."

ما عوض دیدیم وانگه چون عوض   رفت از ما حاجت وحرص وغرض

1007. *Biz ıvaz gördük ve sonra nasıl ıvaz? Bizden hâcet ve hırs ve garaz gitti.*

Biz nefsânî olan hazlarımızın Hak yolunda fedâsı mukābilinde bir ıvaz ve mükâfât gördük ve sonra o nasıl ıvazdır bilir misin? O öyle bir mükâfattır ki, bizden beşeriyete mahsûs olan ihtiyaç ve hırs ve garaz-ı nefsânî kâmilen gitti.

زآب شور ومهلکی بیرون شدیم　　　　بر رحیق وچشمهٔ کوثر زدیم

1008. *Biz acı ve mühlik olan sudan dışarıya gittik, rahîk ve kevser çeşmesi üzerine çarptık.*

"Acı ve mühlik olan su"dan murâd, lezzât-ı cismâniyye ve huzûzât-ı nefsâniyyedir. "Rahîk", güzel kokulu hâlis şarâb ve su ma'nâsınadır; ve "kevser çeşmesi"nden murâd, menşe-i tecelliyât olan vücûd-i hakîkîdir. Ya'ni, biz dünyânın acı ve mühlik olan cismânî ve nefsânî olan lezzât ve huzûzundan dışarıya çıktık ve hâlis ve latîf olan şarâb-ı aşk-ı ilâhî ve menba'-ı füyûzât ve menşe-i tecelliyât olan vücûd-i hakîkîye eriştik.Vücûd-i abdânînin hükmü altından kurtulduk ve vücûd-i Hakkānî ile kāim olduk.

آنچه کردی ای جهان بادیگران　　　　بی وفایی وفن وناز گران

1009. *Ey dünyâ, o şeyi, vefâsızlığı ve hîleyi ve ağır nâzı ki başkalarına yaptın;*

بر سرت ریزیم ما بهر جزا　　　　که شهیدیم آمده اندر غزا

1010. [1012] *Cezâ için biz senin başın üzerine dökeriz, zîrâ biz gazâ içinden gelmiş şehidleriz.*

Yukarıki beyt-i şerîf bu beyt ile bir cümle-i tâm teşkil eder. Ya'ni, "Ey dünyâ, senin başkalarına karşı yaptığın vefâsızlığı ve hîleyi ve ağır nâzı, cezâ olarak senin başın üzerine dökeriz. Çünki biz cihâd-ı ekberde ve nefsi ile mücâhedede şehid olmuş kimseleriz" ve mertebe-i şehâdeti ihrâz edenler, niam-ı dünyeviyyeye karşı nazlanırlar.

تا بدانی که خدای پاك را　　　　بندگان هستند پر حمله ومرا

1011. *Tâ bilesin ki Hudâ-yı pâk için pür-hamle ve pür-inâd kullar vardır.*

Ya'ni, ey dünyâ senin vefâsızlığın ve hîlenin ve ağır nâzının cezâsını kâmiller ondan dolayı senin başına dökerler ki, sen cemî'-i nakâyıstan pâk ve münezzeh olan Zât-ı Hakk'a mahsûs olup, senin gösterdiğin âlâyişe karşı pür-hamle ve pür-inâd kullar olduğunu göresin. Binâenaleyh sen onların karşısında nazlanamazsın. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri onları kendi nûrunun zuhû-

ru için halk etmiştir. Nitekim asrının nebîsi ve insân-ı kâmili olan cenâb-ı Mûsâ'ya hitâben وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (Tâha, 20/41) ya'ni "Ben seni nefsim için ve zâtım için ıstınâ' ettim ve halk eyledim" buyurdu ki, bu hitâb her insân-ı kâmile şâmildir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber, *Risâle-i Gavsiyye*'sinde şöyle buyurur: سألت يا رب من اى شئ خلقت الملائكة ؟ قال تعالى خلقت من نور الانسان وخلقت الانسان من نور ظهورى Ya'ni "Ben: "Yâ Rab melekleri ne şeyden yarattın?" diye sordum. Hak Teâlâ buyurdu ki: "İnsanın nûrundan yarattım ve insanı da benim zuhûrumun nûrundan yarattım." İnsandan maksûd insân-ı kâmildir.

سبلت تزوير دنيا بر كنند　　　خيمه را بر باروى نصرت زنند

1012. *Dünyânın tezvîr bıyığını koparırlar; çadırı nusret kal'ası üzerine kurarlar.*

"Seblet kenden", bıyık koparmak, âciz bırakmak ve ehemmiyetten ıskāt etmekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). "Bârû", kale ve hisâr ma'nâsınadır. Ya'ni, o kâmiller, dünyânın müzevvirâne olan âlâyişini ehemmiyetten ıskāt ederler ve onlar çadırlarını nusret-i ilâhî kalesi üzerine kurarlar, ya'ni nusret-i ilâhiyye sebebiyle tezvîr-i dünyâdan kurtulurlar.

اين شهيدان باز نوغازى شدند　　　وين اسيران باز بر نصرت زدند

1013. *Bu şehidler tekrar yeni gāzî oldular ve bu esirler tekrar nusret üzerine çarptılar.*

Bu beyt-i şerîfte fenâ-fillâh makāmından sonra bekā-billah makāmına vusûl beyân buyrulur. Ya'ni cihâd-ı ekber olan nefisleriyle gazâda موتوا قبل ان تموتوا ["Ölmeden önce ölünüz!"] hadîs-i şerîfinin sırrına mazhar olarak şehîd olan gāzîlerin nazarında, bu ihtiyârî ölüm ile dünyâ ve huzûzât-ı dünyâ zâil oldu. Fakat Hak Teâlâ hazretleri onları, irşâd-ı ibâd için tekrar âlem-i keserâta ircâ' buyurdu. Ve bekā-billâh makāmında kāim oldular. Onlar bu âlem-i keserâtta tekrar yeniden gazâya başladılar ve gāzî oldular; ve onlar fenâ-fillâh makāmına gelmezden evvel, bu ahkâm-ı keserâtın esîri idiler. Hakk'ın yardımı ile fenâ-fillâh makāmında hür ve âzâd oldular. Fakat tekrar cismâniyet ve âlem-i keserât ahkâmına reddolundular. Fakat bu esîrler bu defa dahi tekrar Hakk'ın yardımına nâil oldular.

سر بر آوردند باز از نيستى　　　كه ببين مارا گر اكمه نيستى

1014. *"Eğer anadan doğma kör değil isen, bizi gör!" diye tekrar yokluktan baş çıkardılar.*

Ya'ni, onlar fenâ-fillâh makāmına gelip yok olduktan sonra, tekrar bu yokluk âleminden varlık ve keserât âlemine bekā-billâh mertebesinde kāim olarak baş çıkardılar ve bu halka dediler ki: "Eğer anadan doğma kör değil isen ve isti'dâd-ı ezelî ile saâdet sâhibi isen bizi gör ve irşâd ve terbiyemiz altına gir!"

تا بدانی در عدم خورشید هاست   آنچه اینجا آفتاب آنجا سهاست

1015. *Tâ bilesin ki, ademde güneşler vardır. O şey ki burada güneştir, orada Sühâ'dır.*

"Adem"den murâd, burada vücûd-i mevhûmdur. Fânî olup beşeriyeti ma'dûm ve rûhâniyeti mevcûd olmaktır. Ya'ni, beşeriyet cihetinden ma'dûm oldukları hâlde, bekā-billâh hâliyle kâmillerin keserât âleminden baş çıkarmaları, senin ademde güneşler olduğunu bilmen içindir. Sen bu âlemde birtakım kimseler görüp onları hakîkat güneşi zannedersin. Senin güneş addettiğin, âlem-i rûhâniyyette Sühâ yıldızı gibi küçük bir şeydir.

در عدم هستی برادر چون بود   ضد اندر ضد چون مکنون بود

1016. *"Ey kardeş ademde varlık nasıl olur, zıdd içinde zıd nasıl mestûr olur?"*

Ya'ni, "Ey kardeş, yoklukta varlık ve fenâ içinde bekā nasıl olur? Halbuki yokluk varlığın ve fenâ bekānın zıddıdır. Bu iki zıd birbirinin içinde nasıl gizlenmiş olur?" diyecek olursan cevâben deriz ki:

. يُخْرِجُ الحَيَّ مِنَ الْمَيِّتْ بدان   که عدم آمد امید عابدان

1017. *"Ölüden diri çıkarır" bil; zîrâ âbidlerin ümîdi adem geldi.*

Ya'ni Âl-i İmrân sûresinde vâki' وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ya'ni, (Âl-İmrân, 3/27) "Ölüden diri çıkarır ve diriden dahi ölü çıkarır" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı şerîfini bil! Ve ölü, dirinin zıddı olduğunu isbâta hâcet yoktur. IV. cildin 3622 numaralı beytinden 3633 numaralı beytine kadar geçen îzâhâttan dahi anlaşıldığı üzere, ölü hâlinde bulunan cemâddan, yarım hayat sâhibi olan nebât, ve nebâttan dahi irâdesiyle müteharrik olan hayvan ve hayvandan dahi irâde-i kâmil sâhibi olan insan çıkmaktadır.

مرد کارنده که انبارش تهیست   شاد وخوش نی بر امید نیستیست

1018. *Ekin ekici olan adam ki, onun ambarı boştur, yokluk ümîdi üzerine mesrûr ve hoş değildir.*

Yokluktan varlık çıktığının bir misâli dahi budur ki, ekinci bir sene evvel ekip biçtiği buğdayını ambarına doldurmuş ve yemiş bitirmiş, nihâyet ambarı boş kalmıştır. Tekrar toprağa tohumunu ekip hâl-i ademde olan ekinin varlık âlemine çıkacağı ümîdiyle sevinir ve gönlü hoş ve müsterîh olur.

که بروید آن زسوی نیستی   فهم کن گر واقف معنیست

1019. *Zîrâ yokluk tarafından neşv ü nemâ bulur. Eğer ma'nâya vâkıf isen anla!*

Zîrâ ekincinin ekini ve buğdayı yokluk tarafından neşv ü nemâ bulup varlık meydanına gelir. Eğer ma'nâya vâkıf isen, "yokluktan varlık çıkar" düstûruna tevfîkan birçok esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyyeyi anla! Meselâ âyet-i kerîmede مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki bir iyilik ile gelirse o kimse için, o iyiliğin on misli vardır" buyrulur. O yapılan iyiliğin on misli hasene sâhibine adem cânibinden gelir. A'mâl-i sâlihanın hepsi de böyledir; ve keză o kötü ameller tohumunu ekmek dahi bu düstûra tâbidir.

دمبدم از نیستی تو منتظر   که بیابی فهم وذوق آرام و بر

1020. [1022] *Sen fehm ve râhatın zevkini ve ihsânı bulasın diye dembedem yokluktan muntazırsın.*

"Birr", iyilik ve ihsân ma'nâsınadır. Ya'ni, sen meydanda olmayan anlayışının ve râhattan hâsıl olacak zevkin ve iyiliğin sana gelmesini, yokluk tarafından bekleyip durursun. Ma'lûm olsun ki, buradaki "yokluk"tan murâd adem-i mutlak değildir. Zîrâ adem-i mutlaktan hiçbir şey çıkmaz. Bu "adem" adem-i izâfîdir. Ya'ni, henüz kuvvede olup fiile gelmemiş olmak ma'nâsınadır. Meselâ çekirdeğin içinde bir ağaç vardır. Fakat henüz fiiliyat âleminde ma'dûmdur ve yoktur. Her ne kadar âlem-i ma'nâda mevcûd ise de âlem-i sûrette yoktur.

نیست دستوری کشاد این راز را   ورنه بغدادی کنم ابخازرا

1021. *Bu sırrı açmağa izin yoktur, yoksa Ebhâz'ı Bağdâd ederdim.*

"Ebhâz", Türkistan'da bir vilâyetin ismidir ki, ahâlîsi mecûsîdir. Ba'zı nüshalarda Ebhâz yerine "Evhâz" vâki' olmuştur. Bu da Hûzistan'da havası fenâ olan bir şehrin adıdır; ve Ebhâz şehrinden murâd dünyâ, ve Bağdâd şehrinden murâd âlem-i ervâhtır. Nitekim Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

ما ببغداد جهان جان انا الحق می زدیم   پیش ازان کین دار و گیر ونکتهٔ منصور بود

"Biz Hallâc-ı Mansûr'un arbedesi ve nüktesi mevcûd olmazdan evvel can âleminin Bağdâd'ında "ene'l-hak" na'rasını vurur idik."

Ya'ni, eğer izn-i ilâhî olaydı, varlığın yokluktan nasıl çıktığını açık bir sûrette tafsîl edip Ebhâz şehri gibi olan bu dünyâyı Bağdâd şehri gibi olan ervâh âlemine kalb ederdik ve bu dünyâ ehline Hakk-ı hakîkînin gayrına tapıldığını gösterip onları vech-i bâkîye tevcîh ederdik. Fakat dâr-ı imtihân olan bu dünyâda vech-i bâkîden bu nikābın kâmilen kaldırılmasına rûhsat yoktur. Bu müşâhede ni'metine, Hakk'ın kendisine çektiği kullar nâil olurlar. Zîrâ vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın merâtibini ve bu merâtibin vahdetini idrâke her kulun isti'dâdı müsâid değildir.

پس خزانهٔ صنع حق باشد عدم   که بر آرد زو عطاها دمبدم

1022. *İmdi Hakk'ın sun'unun hazînesi adem olur. Zîrâ atâları dembedem ondan çıkarır.*

Yukarıda dahi îzâh olunduğu üzere "adem"den murâd, adem-i izâfîdir; ve adem-i izâfî esmâ-ilâhiyyenin zılli olan a'yân-ı sâbitedir ki, bunlar ilm-i ilâhînin sûretleridir. Meselâ bir ressam, resim levhasını hâriçte tasvîr etmezden mukaddem o resmin sûreti onun ilmindedir ve hâriçteki levha hâl-i ademdedir. Vaktâki ressam levhayı tasvîr eder, bu levha ressamın ilmindeki sûretin kendisi değil, aksi ve zılli olur. Binâenaleyh o ressamın sun'unun hazînesi bu ademdir.Bunun gibi Hak Teâlâ hazretlerinin sun'unun hazînesi dahi adem-i izâfî mertebesinde a'yân-ı sâbitedir. Zîrâ Hakk'ın atâları ve ihsânları ânen-fe-ânen dâimâ o hazîneden çıkar. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ (Hicr, 15/21) ya'ni "Bizim indimizde hazîneleri olmayan hiçbir şey yoktur, biz ancak o şeyi kader-i ma'lûm ile indiririz." buyrulur.

مبدع آمد حق ومبدع آن بود   که بر آرد فرع بی اصل وسند

1023. *Hak Mübdi' geldi ve Mübdi' o olur ki, asılsız ve senedsiz fer'i çıkarır.*

"İbdâ'", evvelce nümûnesi omayan bir şeyi îcâd etmektir. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri Mübdi' olarak zâhir oldu; ve Mübdi'in ma'nâsı odur ki, asılsız ve nümûnesiz ve senedsiz ya'ni âlât ve levâzım-ı inşâ olmaksızın bu gördüğümüz fer'î olan eşyâyı çıkarır. Ya'ni asıl olan Hakk'ın vücûd-i hakîkîsidir ve gördüğümüz bu eşyânın vücûd-i izâfîleri o asl-ı hakîkînin fer'idir.

مثال عالم هست نيست نما وعالم نيست، هست نما

Varlık âleminin misâli yok görünücüdür ve yokluk âleminin misâli var görünücüdür

نيست را بنمود هست ومحتشم هست را بنمود بر شكل عدم

1024. *Yoku var ve muhteşem gösterdi. Varı adem şekli üzere gösterdi.*

"İhtişâm", burada, hizmetçiler sâhibi olan demektir ki, murâd, hükümdarlar ve ashâb-ı servet ve sâmândır. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri, vücûd-i izâfî sâhibi olup hakîkatte ma'dûm ve Hakk'ın vücûd-i hakîkîsi ile mevcûd ve kāim olan birtakım hükümdarları ve ashâb-ı gınâyı var ve muhteşem gösterdi; ve kendi vücûd-i hakîkîsini onların vücûd-i kevnîsi ve izâfîsi ile setr edip yok şeklinde gösterdi. O gâfiller kendilerini var ve Hakk'ı yok zannettiler ve "Hak nerededir, biz onu göremiyoruz, eğer olsa idi görür idik!" dediler.

بحر را پوشيد وكف كرد آشكار بادرا پوشيد و بنمودت غبار

1025. *Denizi örttü ve köpüğü âşikâr etti, rüzgârı örttü tozu gösterdi.*

Ya'ni Hak Teâlâ hazretlerinin eltaf-ı latîf olan vücûd-i hakîkîsini vücûd-i izâfî ile setr etmesinin misâli, denizin beyaz köpük ile ve latîf olan rüzgârın, yerden yukarı kaldırdığı toz tabakasıyla örtülmesine benzer.

چون مناره خاك پيچان در هوا خاك از خود چون بر آيد بر علا

1026. *Toprak minâre gibi, havaya sarılıcıdır; toprak kendinden nasıl yukarıya çıkar?*

Meselâ siklon ve tayfun denilen fırtınalarda hava, kesif olan toprağı ve suyu minâre boyu yükekliğinde yukarıya kaldırır. Fakat nazar-ı hissî ile manzûr ve mahsüs olan ancak toprak ve sudur. Onların muharriki hava olduğu hâlde, kendisi kemâl-i letâfetinden dolayı görünmez. Zîrâ gerek toprak ve gerek su, kesâfetleri hasebiyle hiçbir vakitte yukarıya çıkamaz.

خاك را بينى ببالا اى عليل   باد را نى جز بتعريف دليل

1027. *Ey alîl, yukarıda toprağı görürsün, havayı delîl ta'rîfinin gayrı ile göremezsin.*

Ey nazarı alîl olan kimse, sen ancak kesîf olan toprağı görürsün, latîf olan havayı göremezsin. Zîrâ kesâfet, letâfetin hicâbı olur. Gerçi bu kesîf toprağı gördükten sonra, eğer delîl ile ta'rîf olunursa havayı da nazar-ı aklî ile idrâk edersin. Fakat bu idrâk doğrudan doğruya muharrik olan havâ-yı latîfi görüş gibi değildir. Bunun gibi bu kesîf olan âlem-i maddiyâtın muharriki ve onun Kayyûm'u vücûd-i latîf-i Hak'tır. Sen onu suver-i maddiyyatta müşâhede edemeyip ancak vücûdunu delîl ile bilirsin, ya'ni delîl olan maddiyâtı görürsün; rûhunun nazarı alîl olduğu için, maddiyâtın Kayyûm'u olan o vücûd-i latîf-i Hakk'ı göremezsin.

كف همى بينى روانه هر طرف   كف بى دريا ندار منصرف

1028. *Köpüğü her tarafa gidici görürsün. Köpük deryâsız munsaraf tutmaz.*

"Munsaraf", "insirâf" ma'nâsında masdar-ı mîmîdir; ve "insirâf" dönmek, rücû' etmek demektir. Ya'ni, deniz üzerinde bulunan beyaz köpükleri her tarafa gidici ve dönüp dolaşıcı bir hâlde görürsün. Tabîîdir ki, köpüğün dönüp dolaşması, denizin zâtı olmaksızın mümkin olmaz.

كف بحس بينى ودريا از دليل   فكر پنهان آشكار قال وقيل

1029. *Köpüğü his ile ve deryâyı delîlden görürsün. Fikir gizli ve kıyl ü kāl âşikârdır.*

Köpüğü his gözüyle görürsün ve onun muharriki olan denizi de delîle bakarak görüp dersin ki: "Bu köpük kendi kendine dolaşmaz. Binâenaleyh onun altında denizin cereyânı vardır; ve onun hareketi de denizin cereyânına tâbi'dir." Ve kezâ insanın fikri vücûdunda gizlidir ve görünmez. Fakat o fikir elfâz kisvesine bürünüp zâhir olursa âşikâr olur.

نفى را اثبات مى پنداشتيم   ديدهٔ معدوم بينى داشتيم

1030. [1032] *Nefyi isbât zannettik; ma'dûmu görücü olan göz tuttuk.*

Menfî ve hakîkatte ma'dûm olan izâfî ve kesîf olan vücûdları müsbet ve var zannettik. Ancak bu ma'dûm ve menfî olan vücûdları görücü olan his gö-

zünün sâhibi ve mâliki olduk. Binaenaleyh, yokun vücûdunu delîl getirerek varın vücûdunu isbâta kıyâm ettik.

دیدۀ کاندر نعاسی شد بدید   کی تواند جز خیال ونیست دید

1031. *Bir göz ki, ona bir nüâs zâhir oldu, hayâlin ve yokun gayrını ne vakit görür?*

"Nüâs", uykunun ibtidâsına derler ki, pek dalgın olmayan uyku demek olur. Bundan murâd, medlûlün vücûdunu delîl ile idrâk eden akıl gözü demek olur. Ya'ni bir göz ki, doğrudan doğruya hakîkati müşâhede edemeyip, o hakîkati idrâk için delîlin vücûduna muhtaç olur. Bu göz hafif uykuda olan bir göz mesâbesindedir. Binâenaleyh onun gördüğü şey ancak hayâl ve hakîkatte yok olan kesâfet-i maddiyyât olur. Zîrâ delil denilen şey, medlûl olan vücûd-i hakîkînin bir nümâyişinden ve gösterdiği hayâlâttan ibârettir. Maddiyâttan âlem-i hakîkati idrâke çalışan feylesofların sarf ettiği mesâî boş bir zahmettir.

لاجرم سرگشته گشتیم از ضلال   چون حقیقت شد نهان پیدا خیال

1032. *Şübhesiz dalâletten hayrân olduk. Çünki hakîkat gizli, hayâl âşikâr oldu.*

Ya'ni, biz böyle maddiyâttan hakāyıkı idrâke çalıştığımız için kavânîn-i tabîiyye hâricinde zuhûr eden bir hâli gördüğümüz vakit, şaşırıp hayrette kalırız. Çünki hayâl olan maddiyât hakîkatin perdesi olduğundan, hakîkat gizli ve perde olan hayâl âşikâr ve zâhir oldu.

این عدم را چون نشاند اندر نظر   چون نهان کرد آن حقیقت از بصر

1033. *Bu ademi nazarda nasıl nasb etti; o hakîkati basarda nasıl gizledi?*

Ya'ni, hakîkatte ma'dûm olan bu vücûd-i kesîf-i izâfîyi Hak Teâlâ hazretleri, his gözlerinin önüne nasıl dikti ve kendisinin o vücûd-i hakîkîsini, his gözünden nasıl gizledi? Hakîkatin, hayâl perdesi arkasında saklanması ne kadar acîb bir şeydir!

آفرین ای اوستاد سحر باف   که نمودی معرضان را دُرد صاف

1034. *Âferin ey sihir dokuyucu üstad ki mu'rizlere tortuyu saf gösterirsin!*

"Mu'riz", yüz çevirici demektir. "Mu'rizler"den murâd, âlem-i ma'nâdan yüz çevirip, âlem-i sûrete müteveccih olan kimselerdir. Bu hitâb-ı tahsîn Rab-

bü'l-erbâb Hak Teâlâ hazretlerinedir. "Sihr-bâf" tan murâd, hayâli ve yoku var göstermektir. Ya'ni, "Âferin ey kevn ü mekân hâlikı olan Allah Teâlâ hazretleri ki, sen ma'nâdan yüz çevirip âlem-i sûrete dönen kimselere tortu ve köpük mesâbesinde olan bu vücûd-i izâfî âlemini sâf ve nefsü'l-emrde mevcûd gösterdin ve onlara hayâlin vücûdunu sâbit gösterdin!"

ساحران مهتاب پیمانید زود   پیش بازرگان می گیرند سود

1035. *Sâhirler tâcirin önünde çabuk ay ışığını ölçerler, fâide tutarlar.*

Ma'lûm olsun ki sihrin envâ'ı vardır. Bir nev'i de "sîmyâ" dedikleri bir ilm-i hafîdir. Sîmyâ, birtakım hayâllerdir. Ba'zı ameliyat sebebiyle hâzırûnun kuvve-i mütehayyilelerinde tasarruf etmekle hâsıl olur ve müsülât-ı hayâliyye insanların hayâlinde peydâ olur ki, hâriçte onların vücûdu olmaz (*Matlau'l-Ulûm Mecmau'l-Fünûn*). Bu beyt-i şerîfte beyân buyrulan sihir, sîmyâ nev'inden olan sihirdir. Ya'ni, "Sihirbazlar, tâcirin önünde ay ışığını bir kumaş şeklinde gösterip, arşın ile kumaş ölçer gibi ölçüp satarlar ve mukābilinde para alırlar."

سیم بُرْبایند زین گون پیچ پیچ   سیم از کف رفت وان کرباس هیچ

1036. *Bu türlü büküm içinde bükümden gümüş kaparlar, gümüş elden gitti, halbuki kirbâs hiçtir.*

"Pîç pîç", büküm içinde büküm ve kıvrım içinde kıvrım ma'nâsına olup, pek ziyâde dolaşmış ve kıvrılmış olmaktan kinâyedir. Ya'ni, sihirbazlar, sihrin böyle kıvrımı ve dolaşıklığı içinde, tâcirden gümüş parayı kaparlar; tâcir de o hayâle aldanır ve kumaş aldığını zannederek para verir. Halbuki sihirbaz parayı alıp gittikten sonra, tâcir bakar ki, kirbâs meydanda yoktur, fakat para elden gitmiştir. "Kirbâs", pamuktan ve ketenden dokunmuş bez demektir.

این جهان جادوست ما این تاجریم   که از او مهتاب پیموده خریم

1037. *Bu cihan sihirbazdır ve biz o tâciriz ki, ondan ölçülmüş ay ışığını satın alırız.*

گز کند کرباس پانصد ز شتاب   ساحرانه او زنور ماهتاب

1038. *O mâhtâbın nûrundan sihirbazca acele kirbâsı beş yüz arşın arşınlar.*

Ya'ni, bu dünyâ sihirbazdır ve biz insanlar dahi tâcir mesâbesindeyiz. O dünyâ bize mehtâb aydınlığı mesâbesinde olan ezvâk ve huzûzâtını bir mak-

bûl kumaş ve metâ' gibi arşın arşın satar ve mukābilinde gümüş para gibi kıymetli olan ömürlerini alır.

چون ستد او سیم عمرت ای رهی　　　سیم شد کرباس نی کیسه تهی

1039. *Ey yolcu, vaktâki senin ömrünün gümüşünü alır, gümüş gitti, kirbâs yok, kese boş!*

"Rehî", kul ve köle ma'nâsına olduğu gibi, yolcu ma'nâsına da gelir, ikisi de ma'nâya münâsibdir. Ya'ni, ey kul veyâ âhiretin yolcusu, senin gümüş para gibi olan ömrünü, dünyâ sana arşınlayıp sattığı ezvâk ve huzûzât-ı hayâliyye mukābilinde alır. Vaktâki ecel günü gelir ve gümüş para mesâbesinde olan ömrün biter ve vücûdunun kesesinde ömründen bir şey kalmaz. Bakarsın ki, o aldığın haz ve zevk metâ' ve kirbâsından hiçbir eser yoktur.

قل اعوذت خواند باید کای احد　　　هین زنفاثات افغان وز عقد

1040. [1042] *Âgâh ol! Sana, "Ey Hudâ üfürmelerden ve düğümlerden efgān!" diye "Kul eûzü" okumak lâzımdır.*

Ya'ni, ey yolcu, dünyânın sihirbazlığından âgâh ol da, "Ey Hudâ bu sihirbaz dünyânın sehhâr olan nefesinden ve muntazaman dizilmiş olan sûret düğümlerinden sana feryâd ederim" diye "Kul eûzü bi-Rabbi'l-felak" sûresini oku! IV. cildin 3178 numaralı beytine müsâdif olan:

چون در افکندت درین آلوده روذ　　　دمبدم می خوان ومی دم قل اعوذ

[Ya'ni "Vaktâki seni bu bulaşık nehrin içine bıraktı, dembedem "Kul eûzü"yü oku ve üfle!"] beytinde bu sûre-i şerîfe hakkında îzâhât verilmiştir; ve dünyânın sihirbazlığı bu beyti ta'kîb eden ebyât-ı şerîfede dahi mezkûrdur.

می دمند اندر گِرِهْ آن ساحرات　　　الغیاث المستغاث از برد ومات

1041. *O sâhir kadınlar düğümlere okurlar, ey yardım taleb olunmuş olan, berd ü mâttan el-meded!*

"Berd ü mât", satranç oyunu ıstılâhından olup, burada hayât-ı dünyeviyye oyununda mağlûb olmaktan kinâyedir. Ya'ni, nitekim o sihirbaz kadınlar düğümlere birtakım kelimeler okuyup üfürürler. Bir sihirbaz kocakarısı olan bu dünyâ dahi kendi hayâlât ve âlâyişiyle sihir yapıp bizleri mağlûb eder. "Ey yardım taleb olunmuş olan Hak Teâlâ, bu mağlûbiyetten meded ve yardım taleb ederiz, diye Hakk'a niyaz et!"

لیك بر خوان از زبان فعل نیز | که زبان قول سستست ای عزیز

1042. *Lâkin fiil dilinden dahi oku, zîrâ ey azîz söz dili gevşektir!*

Ya'ni, bu sûre-i şerîfeyi yalnız söz dili ile okumak kâfi değildir, onu fiil diliyle de berâber oku! Zîrâ ey azîz olan sâlik, söz dili gevşektir. Fiil dili budur ki, abd bilcümle ef'âl ve harekâtını Hakk'ın havl ve kuvveti dâiresinde görmek ve kendi ef'âlini ve irâdesini müstakil görmemektir; ve kâffe-i hâlinde halka değil Hakk'a istinâd etmektir. Bir kimsede bu zevk hâli hâsıl olmayınca fiil dili dahi doğru olmaz; ve fiil dili doğru olmayınca söz dili de bittabi' gevşek olur. Lisan söyler fakat kalb, "Acabâ te'sîri olur mu?" der.

در زمانه مر ترا سه همرهند | آن یکی وافی واین دو غدرمند

1043. *Zamânede sana üç yoldaş vardır; o biri vefâ edici ve bu ikisi gadirlidir.*

Ya'ni, şimdiki hâlde yaşadığın müddetçe senin üç yoldaşın vardır ki, birisi vefâkâr ve diğer ikisi vefâsızdır.

آن یکی یاران ودیگر رخت ومال | وان سیوم وافیست وآن حُسْن الفعال

1044. *O birisi yârân ve diğeri eşyâ ve maldır; ve o üçüncüsü vefâ edicidir ve güzel fiillerdir.*

Ya'ni üç yoldaşın birisi dostlardır ve ikincisi eşyâ ve dünyâ malıdır ve o vefâlı olan üçüncüsü senin güzel fiillerindir.

مال ناید باتو بیرون از قصور | یار آید الیك آید تا بگور

1045. *Mal seninle berâber köşklerden dışarıya gelmez. Dost gelir, fakat mezara kadar gelir.*

چون ترا روز اجل آید بپیش | یار گوید از زبان حال خویش

1046. *Vaktâki senin önünce ecel günü gelir, dost kendi hâlinin dilinden der:*

تا بدینجا بیش همره نیستم | بر سر گورت زمانی بیستم

1047. *"Buraya kadardır, ileri yoldaş değilim, senin mezarının başı üzerinde bir zaman dururum."*

Ya'ni, vefâsız yoldaşlardan eşyâ ve mal, sen ölüp köşkünden dışarıya çıktığın vakit seninle berâber gelmez, o yine köşkte kalır. İkinci vefâsız yoldaş

olan dostlar dahi seninle berâber ancak mezara kadar gelir ve orada hâl dili ile sana derler ki: "Bizim sana olan yoldaşlığımız işte buraya kadardır. Daha ileriye gidemez, kabrin içine berâber giremeyiz. Ancak biraz müddet mezarının hâricinde biraz durabiliriz."

فعل تو وافيست زو كن مُلْتَحَدْ　　　تا درآيد باتو در قعر لَحَدْ

1048. *Senin fiilin vefâ edicidir, ondan melce' yap ki, seninle berâber lahdin ka'rına kadar gelsin!*

"Mültehad", melce' ve sığınacak mahal demektir. "Lehad", bir tarafa mâil olan çukur demek olup, burada ma'lûm olduğu üzere mezar murâd olunur. Ya'ni, senin fiilin senden ayrı olmayan bir yoldaştır. Binâenaleyh, kabirde kendine o fiillerden sığınacak bir yer yap ki, senin ile berâber mezarın dibine kadar gelsin.

در تفسير قول مصطفى عليه السلام لاَ بُدَّ مِنْ قَرِينٍ يُدْفَنُ مَعَكَ وَهُوَ حَيٌّ وتُدْفَنُ مَعَهُ وَاَنْتَ مَيِّتٌ اِنْ كَانَ كَرِيماً اَكْرَمَكَ وإنْ كانَ لئيماً اَسْلَمَكَ, وذَلِكَ القَرِينُ عَمَلُكَ فاصْلِحْهُ مااسْتَطَعْتَ

Mustafâ (a.s.)ın "Diri olduğu hâlde seninle berâber defn olunan bir karîn lâzımdır; ve sen ölü olduğun hâlde onunla berâber defn olunursun. Eğer kerîm olursa sana ikrâm eder ve eğer leîm olursa seni sokar; ve bu karîn senin amelindir. Gücün yettiğince onu ıslâh et!" kavlinin tefsîridir

پس پيمبر گفت بهر اين طريق　　　با وفا تر از عمل نبود رفيق

1049. *İmdi Peygamber bu tarîk için buyurdu: "Amelden daha vefâlı refîk olmaz!"*

Ya'ni, Peygamberimiz (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz bu âhiret yolu için buyurdu: "İnsanın hayât-ı dünyeviyyesinde yaptığı amellerden daha vefâlı bir yoldaş ve refîkı olmaz."

گر بود نیکو ابد یارت شود ور بود بد در لحد مارت شود

1050. [1052] *Eğer iyi olursa, ebedî senin dostun olur ve eğer kötü olursa lahidde sana yılan olur.*

Ef'âl ve ahlâkın âlem-i berzahta birer sûret iktisâb edeceği II. cildin 1406 numarasına müsâdif olan:

سیرتی کان بر وجودت غالبست هم برآن تصویر حشرت واجبست

[ya'ni "Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir"] beyt-i şerîfinde beyân buyrulmuştu. Ve Hakîm Senâî hazretleri dahi *Zâdü's-Sâlikîn* ismindeki risâlesinde bu ma'nâyı şöyle buyururlar:

ور تو سگ سیرتی بوقت نشور هم سگی خیزی از میانهٔ گور

گر فرشته صفت شوی اینجا با فرشته است حشر تو فردا

"Eğer sen vakt-i nüşûrda köpek sîretine mensûb isen, kabirden vakt-i haşirde de köpek sûretinde kalkarsın ve eğer bu dünyâda melek sıfatlı olursan yarın senin haşrin meleklerle berâberdir."

این عمل وین کسب در راه سداد کی توان کرد ای پدر بی اوستاد

1051. *Ey baba, doğru yolda bu ameli ve kesbi üstâdsız ne vakit yapmak mümkin olur?*

دون ترین کسبی که در عالم رود هیچ بی ارشاد اوستادی بود

1052. *Âlemde giden en aşağı bir kesb, hiçbir üstâdın irşâdı olmaksızın olur mu?*

Ya'ni, iyi amel işlemek ve fâideli kesb yapmak, mutlak bir üstâdın ve bir mürşid-i kâmilin telkîni ile ve ta'lîmi ile mümkin olur. Zîrâ birçok ameller vardır ki, zâhirde iyi görünür, fakat iç yüzü kötüdür; ve sonra ba'zı ameller vardır ki, zâhiri çirkin görünür, fakat iç yüzü doğru ve güzeldir. Bunları insana ancak insân-ı kâmil ta'lîm eder ve amellerin iç yüzlerini gösterir. Hattâ bu dünyâda cârî olan a'mâl ve ef'âlin ve kesbin en aşağısı bile bir üstâdın ta'lîmi olmadıkça öğrenilemez. Her kesbin birtakım incelikleri vardır ki, bunları ancak o kesbin üstâdı ve muallimi bilir.

اولش علمست آنگاهی عمل تا دهد بر بعد مهلت یا اجل

1053. *Onun evveli ilimdir, ondan sonra ameldir; tâ ki mühletten veyâ ecelden sonra menfaat versin!*

O kesbin evveli ilimdir; ondan sonra o ilim ile amel etmektir. Ya'ni her kesbin ve her bir san'atın ibtidâ ilmi ve nazariyesi öğretilir. Ondan sonra o ilim ameliyât sâhasında tatbîk olunur ve o ilim tatbîkat sâhasında mümârese görmekle kuvvetlenir; ve mümârese dahi mühlete ve müddete tâbi'dir. Binâenaleyh ilim, mühletten veyâhud muayyen bir müddetin inkızâsından sonra nâfi' bir netîce verir. Bunun gibi ilm-i hakîkat dahi evvelâ taallüm edilir, sonra nefsinde onun ahkâmı tatbîk olunur. Zamanlar geçtikten sonra o ilmin zevki ve hakîkati bir kimseye kendi nefsinde ve vücûdunda münkeşif olur.

اِسْتَعِينُوا فِى الحِرَفْ يا ذا النُّهَى   مِنْ كَرِيمٍ صَالِحٍ مِنْ اَهْلِهَا

1054. *Ey akıl sâhipleri, hırfetlerde onların ehlinden sâlih olan kerîmden muâvenet isteyiniz!*

Ey akl-ı selîme sâhib olan kimseler, san'atlarda o san'atların ehlinden ve fakat sâlih ve kerîm olan üstâdlardan yardım isteyin! Eğer o öğrenmek istediğiniz san'atın üstâdı bahîl ve fâsık olursa, o size san'atın dekāyıkını öğretmez, sathî ma'lûmat verir. Binaenaleyh taallümden bir fâide göremezsiniz.

اُطْلُبُ الدُّرَّ اَخِى وَسْطَ الصَّدَفْ   وَاطْلُبُ الْفَنَّ مِنْ اَرْبَابِ الْحِرَفْ

1055. *Ey kardeşim inciyi sadefin içinde iste ve fenni hıref erbâbından iste!*

"İnci"den murâd, ulûm-i ledünniyye ve "sadef"ten murâd, insân-ı kâmildir. Ya'ni, ulûm-i ledünniyyeyi ve ulûm-i hakîkiyyeyi sâlih ve kerîm olan insân-ı kâmilden iste; ve hüner-i sûrîyi dahi, yine sâlih ve kerîm olan san'at erbâbından iste!

اِنْ رَأَيْتُمْ نَاصِحِينَ اَنْصِفُوا   بَادِرُوا التَّعْلِيمَ لاَ تَسْتَنْكِفُوا

1056. *Eğer siz, nâsıhları görürseniz insâf edin, ta'lîme mübâderet edin, istinkâf etmeyin!*

Eğer siz, sizden hiçbir menfaat beklemeyerek nasîhat eden tarîk-ı Hak mürşidlerini görür iseniz, onları sâir menfaatperest kimselere kıyâs etmeyip insâf edin ve onlara teslîm olup, ta'lîme başlayın, onların huzûrundan istinkâf etmeyin!

در دباغى گر خلق پوشيد مرد   خواجگئ خواجه را آن كم نكرد

1057. *Eğer dibâğat vaktinde bir adam eski giyse, efendinin efendiliğini o nâkıs etmez.*

Ya'ni, hayvan derilerini temizleyip dibâğat eden kimse bu tathîrât esnâsında eski esvâb giyse, o san'at sâhibi olan efendinin efendiliğini bu eski iş esvâbı eksiltmez. O işten fâriğ olup temiz esvâbını giydikten sonra yine evvelki efendidir. "Halak" (خلَق), eski libâs demektir.

وقت دم آهنگر ار پوشیده دلق		احتشام او نشد کم پیش خلق

1058. *Eğer körük vaktinde demirci eski giyse halkın önünde onun ihtişâmı eksik olmaz.*

Ya'ni, demirci ateşi körüklerken eski iş esvâbını giyse halkın indinde onun haysiyeti haleldâr olmaz; halk yine o san'at sâhibine lâyık olduğu hürmeti gösterir.

پس لباس کبر بیرون کن زتن		مَلبس ذل پوش در آموختن

1059. *Binâenaleyh kibir libâsını tenden dışarıya çıkar, öğrenmek vaktinde zillet libâsı giy!*

Ya'ni, her san'at erbâbı iş başında eski püskü ve zillet libâsı giydiği gibi, ey tarîk-ı Hak sâliki, sen de ilm-i sülûkü öğrenmek istediğin vakit bu ilmin ameliyâtı esnâsında cisminden kibir ve azamet libâsını çıkar ve mürşid-i kâmilin huzûrunda zillet ve meskenet libâsını giy! "Melbes", masdar-ı mîmîdir, "libâs" ma'nâsınadır.

علم آموزی طریقش قولیست		حرفت آموزی طریقش فعلیست

1060. [1062] *İlim öğrenir isen, onun yolu kavlîdir. San'at öğrenirisen onun yolu fiilîdir.*

Ya'ni, herhangi bir mesleğin ilmini öğrenmek istersen onun yolu kavlîdir ve söz vâsıtası iledir. Fakat herhangi bir san'atı ve ameliyâtı öğrenmek istersen, onun yolu fiilen tatbîkâttır.

فقر خواهی این بصحبت قائمست		نی زبانت کار می آید نه دست

1061. *Fakr istersen bu sıhhat ile kāimdir. Ne senin dilin ne de elin işe gelir!*

"Fakr" hakkında Abdullah Hafîf (k.s.) buyurur ki: القفر عدم الاملاك والخروج عن الصفات ya'ni "Fakr, imlâkin yokluğu ve sıfâttan hurûcdur. Ya'ni, fakîr hiçbir mülkü kendi nefsine izâfe etmez ve sıfât-ı beşeriyyenin hükmü altından çıkar. Bu ma'nâdan dolayı Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri الفقير لا يملك ولا يملك ya'ni,

"Fakîr o kimsedir ki, hiçbir mülkü kendi nefsine izâfe etmez ve kendisi de kimsenin mülkü olmaz." buyurmuştur.

İşte ey sâlik, sen bu ma'nâyı tahsîl etmek istersen bu meslek sâir meslekler gibi kavlî ve fiilî değildir. Ya'ni, bunu tahsîl husûsunda ne dilin ve ne de elin dahli yoktur. Bu ancak mürşid-i kâmilin huzûru ve sıhhati ile hâsıl olur. Zîrâ rûhun hassasıdır.. Cismin bunda hiçbir alâkası yoktur.

دانش آنرا ستاند جان زجان نی زراه دفتر ونی از زبان

1062. *Onun ilmini can candan alır, ne defter yolundan ne de delilden almaz.*

Bir sâlikin rûhu bu zikrolunan fakr ilmini mürşid-i kâmilin rûhundan alır. Yoksa kitâb okumakla ve dilden lafız vâsıtasıyla işitmekle almaz.. Ma'lûm olsun ki, evliyâullahın bu fakr ilmi hakkında yazdıkları kitâblar vardır. Ezcümle bu *Mesnevî-i Şerîf*'te birçok mebâhis vardır. "Bu ilim bunlardan alınamaz mı?" suâli bi-hakkın vârid olur. Fakîr derim ki, kâmillerin kitâbı ve kâmillerin sözü onların tasarrufât-ı rûhâniyyeleriyle berâberdir. Eğer bir sâlik bu ilmi bu kâmillerin kitâbından alırsa yine onun rûhu, bu kâmillerin rûhundan almış olur. Nitekim bu ma'nâya binâenaleyh cenâb-ı Mevlânâ efendimiz: بعد از ما مثنوی شیخی می کند ya'ni, "Bizden sonra *Mesnevî* şeyhlik eder." buyurmuşlardır. Fakat bu hassa âlem-i sûrette ervâh-ı aliyyeleri mutasarrıf olan ehassu'l-havâssa mahsûstur. Onların mâdûnlarında bulunan evliyânın ervâhı bu tasarrufu yapamaz. Binaenaleyh onların bu gibi âsârını okumakla tarîk-ı fakr tahsîl olunamaz.

در دل سالك اگر هست آن رموز رمز دانی نیست سالك را هنوز

1063. *Eğerçi sâlikin kalbinde o rumûz var ise de, sâlike henüz remiz bilicilik yoktur.*

Ya'ni, kitâb-ı evliyâyı okuyan sâlikin kalbinde her ne kadar ilm-i fakra müteallik rumûz ve ıstılâhat mevcûd ise de sâlike henüz o rumûz ve ıstılâhın hakîkatini bilmek yoktur.

تا دلش را شرح آن سازد ضیا پس الم نشرح بفرماید خدا

1064. *Onun kalbine onun şerhi ziyâ vuruncaya kadar. Binâenaleyh Hudâ "Elem neşrah" buyurdu.*

Bu beytin birinci mısrâ'ı yukarıki beyte merbûttur ve onun mütemmimidir. "Tâ" (تا) edât-ı intihâdır. Ya'ni, ba'zı âriflerin kitabını okumakla veyâ söz-

lerini onların lisânından dinlemekle bir sâlikin kalbinde her ne kadar ilm-i hakîkatin rumûzu ve ıstılâhâtı mevcûd olur ise de, o rumûzun hakîkatinin şerhi, onun kalbinde ziyâ ve nûr saçıncaya kadar, o ilmen öğrendiği remzi henüz o sâlik bilici değildir. Binâenaleyh Hak Teâlâ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (İnşirâh, 94/1) ya'ni "Yâ habîbim, biz senin sadrını şerh etmedik mi?" buyurup der:

که درون سینه شرحت داده ایم شرح اندر سینه ات بنهاده ایم

1065. *Ki, senin sînenin içine şerh vermişiz, senin sînenin içine şerh koymuşuz.*

"Şerh", lügatte keşfetmek ve beyân etmek ve vüs'at vermek ma'nâlarınadır. Binâenaleyh "şerh-i sadr", sadra genişlik vermek, demek olur. Ma'lûm olsun ki, bu şerh-i sadr âyeti Resûl-i Ekrem hazretlerine hitâben münzeldir. Fakat ümmet-i merhûmesinden her bir kâmilin bu şerh-i sadrdan nasîbi vardır. Bu beyitlerde Hz. Pîr efendimiz bu nasîbe işâret buyururlar. Binâenaleyh fakrda ilm-i zevkî, ancak şerh-i sadr netîce[sin]de hâsıl olur. Zîrâ bu ilm-i zevkî husûlünde sâlikin mevhûm olan varlığı zâil olup, nazarında Hakk'ın varlığından başka bir varlık kalmayacağından, kendinin okuduğu ve dinlediği ilimden hayâlinde peydâ olan ma'nâ dahi kalmaz. Bu bir haldir ki, tatmayan bilmez ve ta'rîf ile anlaşılmaz. Cenâb-ı Hak cümlemize müyesser eylesin! Zîrâ bu mertebeye vâsıl olan ehass-ı kâmilîn اذا تم الفقر فهو الله ["Fakr tamâm olduğu vakit işte O Allah'tır"] buyurmuşlardır. Bu sözün ma'nâsı idrâk ile anlaşılmaz, ancak hâl ile anlaşılır.

تو هنوز از خارج آنرا طالبی محلبی از دیگری چون حالبی

1066. *Sen onu henüz hâriçten tâlibsin; sen süt kabısın, niçin başkasından süt sağıcısın?*

Sen henüz o ilm-i fakrı hâriçten isteyicisin. Halbuki sen ilim sütünün kabısın, niçin bu ilim sütünü başkasından sağıcısın? "Mıhleb", içine süt sağdıkları kaptır. Ve "hâlib", süt sağıcı demektir. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 9. faslında buyururlar ki: "Bilcümle ameller adamın tıynetinde ta'cîn olduğundan, rûhu mugayyebâtı gösterir. Fakat o rûh cismin ahkâmıyla muhtelit olunca o hâssıyet ve o ilim ondan ayrılır. Enbiyâ ve evliyâ ancak o evvelki hâli müzekkir olurlar. Yoksa onun cevherine yeni bir şey koymazlar." Ve ilm-i ledün Hakk'ın rûha vâki' olan tecellîsine müstenid olduğundan, insan bu ilim sütünün kabı mesâbesindedir. Binâenaleyh bu sütü başkasından sağmağa hâcet yoktur. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. fas-

lında şöyle buyururlar: "Sizin dahi bu sözleri kendi bâtınınızdan işitmenizi Hak'tan ümîd eyleriz. Zîrâ müfîd olan odur. Eğer hâriçten bin hırsız gelse, onlara içeriden bir hırsız muâvenet etmedikçe kapıyı açamazlar. Hâricen bin söz söylersin, bâtınen musaddık olmadıkça fâide vermez ilh..."

چشمهٔ شیرست در تو بی کنار　　تو چرا می شیر جویی از تغار

1067. *Sende kenarsız süt çeşmesi vardır. Sen niçin çamur leğeninden süt içersin?*

"Tegār", çamur leğeni ve peymâne ma'nâlarınadır (*Burhân ve Şemsü'l-Lügāt*). "Kenarsız süt çeşmesi"nden murâd, vücûd-i mutlak-ı Hak'tır. Ya'ni, senin hüviyetin vücûd-i mutlak-ı Hak'tır; ve senin rûhunun o vücûd-i hakîkîye keyfiyetsiz bir ittisâli vardır. Nitekim IV. cildin 763 numaralı beytinde şöyle buyrulmuş idi:

اتصالی بی تکیف بی قیاس　　هست رب الناس را با جان ناس

["Nâsın Rabbi ile nâsın rûhu arasında keyfiyetsiz ve kıyâsa gelmez bir birleşme vardır"] Bu bâbdaki îzâhât orada geçti. "Çamur leğeni"nden murâd, cism-i beşerîdir. Ya'ni, niçin çamur leğeni mesâbesinde olan eşhâstan ilm-i ledün öğrenmeyi istiyorsun? Halbuki sende ilm-i ledün sütünün menba'ı olan vücûd-i hakîkî gizlidir.

منفذی داری ببحر ای آبگیر　　ننگ دار از آب جستن از غدیر

1068. *Ey göl, senin denize bir menfezin vardır. Gölden su istemekten utan!*

"Menfez", mahall-i nüfuz demek olup murâd, rûhtur. "Göl"den murâd, kalbdir. Ya'ni, ey kalb sâhibi olan insan, senin vücûd-i hakîkî deryâsında bir menfez olan rûhun vardır. Başkasının kalbine vârid olan ilm-i ledünnî suyundan isteme! Belki ilm-i ledünnî suyunu o deryâdan iste!

که الم نشرح نه شرحت هست باز　　چون شدی تو شرح جو و کدیه ساز

1069. *Zîrâ "Elem neşrah" senin şerhin değil midir? Niçin tekrar şerh isteyici ve dilenici oldun?*

"Bâz" kelimesi ikinci mısrâ'a merbûttur. Ya'ni, her tâlib-i Hak olan kimsenin Resûl-i Ekrem hazretlerine hitâb buyrulan أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (İnşirâh, 94/1) [ya'ni, "Biz senin sadrını şerh etmedik mi?"] âyet-i kerîmesinden bittabi' nasîbi vardır. Ey tâlib-i Hak olan sâlik, bu "Biz senin sadrını şerh etme-

dik mi?" hitâbı senin sadrının şerhi ma'nâsında değil midir? Böyle iken niçin tekrâr şundan bundan şerh isteyici ve ulûm-i ledünniyye dilenici oldun? "Gedye-sâz", vasf-ı terkîbî olup suâl edici ve dilenici ma'nâsınadır.

در نگر در شرح دل در اندرون   تا نیاید طعنهٔ لا تبصرون

1070. *Bâtınında kalbin şerhine bak; tâ ki "Lâ tubsırûn"un ta'nesine gelmeyesin!*
[1072]

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Zâriyât'ta olan وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ya'ni, (Zâriyât, 51/20-21) "Yeryüzünde mûkinîn için âyetler vardır ve sizin nefsinizde de vardır, görmüyor musunuz?" âyet-ikerîmesine işâret buyruluyor. Ya'ni, Hakk'ın vücûdunun ve ihâta-i zâtiyyesinin alâmetleri, îkān sâhipleri için yeryüzünde mevcûd olduğu gibi sizin nefsinizde de vardır. Siz bunları görmüyor musunuz ki, kiminiz zât-ı ulûhiyyeti gökte ve kiminiz vücûdunuzun hâricinde, şurada burada arıyorsunuz? demek olur. Ve bu âyet-i kerîmede idrâklerini sû-i isti'mâl eden kullar hakkında ta'n ve teşnî' ma'nâsı vardır. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ta'n ve teşnî'den tahzîr için buyururlar ki: "Ey sâlik sen vücûdunun içinde bulunan kalbin vüs'atine bak ve idrâk-i maânî husûsundaki geniş isti'dâdını gör de, Hak Teâlâ hazretlerinin zikrolunan âyet-i kerîmedeki ta'n ve teşnî'ine ma'rûz kalma!" Hind nüshalarında لا تبصرون yerine لا يبصرون vâki' olmuştur. Bu sûrette sûre-i A'raf'ta vâki' olan وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) ya'ni "Ey habîbim, sen onların sana nazar ettiklerini görürsün, halbuki onlar görmezler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulmuş olur. Ve bu âyette dahi kalb gözü kör olanlara ta'n ve teşnî vardır. Nitekim bu bâbdaki îzâhât IV. cildin 3465 numaralı beyt-i şerîfinde geçti.

در تفسير وَهُوَ مَعَكُمْ

وَهُوَ مَعَكُمْ ["O sizinle berâberdir"] âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkındadır

Bu âyet-i kerîme sûre-i Hadîd'de vâki' olup tamâmı şudur: هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا

يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (Hadîd, 57/4) Ya'ni "Ve O öyle Allâhü Zülcelâl'dir ki, gökleri ve yeri altı devrede yarattı; sonra arşa müstevî oldu. Arza giren şeyi ve arzdan çıkan ve gökten inen şeyi ve göğe urûc eden şeyi bilir; ve nerede olursanız o sizinle berâberdir ve Allah Teâlâ yaptığınız şeyi dâimâ görücüdür"

يك سبد پر نان ترا بر فرق سر　　　　تو همی خواهی لب نان در بدر

1071. *Senin başının tepesi üzerinde ekmek dolu bir sepet vardır, sen ise kapı kapı ekmek kırıntısı istiyorsun.*

"Fark" (فَرق), baş tepesi; "leb-i nân", ekmek kırıntısı demek olur. Ya'ni, ey kimse, Hak her yerde seninle berâber olduğu hâlde, Hakk'ı bulacağım diye kapı kapı dolaşıyorsun. Senin hâlin, başında ekmek dolu sepet var iken, kapı kapı dolaşarak ekmek parçalarını dilenen kimsenin hâline benzer.

در سر خود پیچ هل خیره سری　　　　رَوْ در دل زن چرا بر هر دری

1072. *Kendi başına dolan, sersemliği bırak. Git gönül kapısını çal, niçin her kapıdasın?*

Ya'ni, hadîs-i şerîfte من عرف نفسه فقد عرف ربه ya'ni, "Nefsini bilen muhakkak rabbini bildi." buyrulmuş olduğundan git, gönül kapısını çal da, Hakk'ı kendi vücûdunda bul! Sersemliği bırak! Onu hâriçte arayarak şunun bunun kapısını çalma! Beyt-i Yûnus Emre (kuddise sırruhû):

Dervişlik baştadır tacda değildir
Kızdırmak oddadır sacda değildir
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara
Kudüs'te Mekke'de hacda değildir

تا بزانويى ميان آبِ جُو　　　　غافل از خود زين وآن تو آبْ جو

1073. *Dizine kadar ırmağın suyu içindesin. Sen kendinden gâfilsin. Bundan ve ondan su isteyicisin.*

Birinci mısrâ'daki "âb-ı cû", terkîb-i izâfî ve ikinci mısrâ'daki "âb-cû" vasf-ı terkîbîdir. "Âb-ı cû"dan murâd, ilm-i hakîkî ırmağıdır. Ya'ni من اخلص لله اربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه الى لسانه ya'ni "Kim Allah'a ihlâs ederek kırk sabâha dâhil olsa, onun kalbinden lisânına hikmet pınarları zâhir olur." hadîs-i şerîfi mûcibince, sen dizine kadar hikmet ve ilm-i ledün ırmağının için-

desin; sen ise kendinin bu isti'dâdına gāfilsin. O ilim ve hikmeti şundan bundan öğrenmeğe çabalayıp durursun; ve ilm-i hakîkînin menba'ı Zât-ı Hak'tır ki, أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussilet, 41/54) [ya'ni "Bilesiniz ki, O her şeyi kuşatmıştır"] âyet-i kerîmesi mûcibince her şeyi kaplamış ve ihâta etmiştir.

پیش آب وپس هم آب با مدد　　چشمها را پیش سد وخلف سد

1074. *Önünde su ve arkanda da mededli su vardır. Gözlerin önünde sed ve arkasında da sed vardır.*

Binâenaleyh senin hem önünde ve hem de arkanda yardımlı su olduğu hâlde, senin hem gözünün önünde ve hem de arkasında sed ve duvar vardır. Bu duvar senin görmene mâni' olur.

اسب زیر ران وفارس اسب جو　　چیست این گفت اسب لیکن اسب کو

1075. *At uyluğu altında, halbuki binici at arayıcıdır. "Bu nedir?" At! "Lâkin, at hani?" dedi.*

Senin hâlin ona benzer ki, bir süvâri ata binmiş olduğu hâlde, atı aramak kasdına düşmüştür. Birisi çıkıp ona dedi ki: "Yâhu bu altındaki nedir?" Süvâri cevâben: "Attır, fakat at nerededir, görmüyorum!" dedi. İşte Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde bilcümle eşyâyı muhît olduğunu beyân buyurduğu ve هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ya'ni "Evvel O'dur, âhir O'dur, zâhir O'dur, bâtın O'dur" âyet-i kerîmesi bu ihâtayı açık bir sûrette gösterdiği hâlde, bir kimsenin vücûd-i Hakk'ı araması, tıpkı altında at olduğu hâlde, atı arayanın hâline benzer ve ona bu âyetler gösterilse, bunları te'vîl edip: "Evet, bu âyetlerin Kur'ân-ı Kerim'de olduğu ma'lûmdur. Fakat ben Hakk'ı istiyorum ve arıyorum!" deyip durur. Esâsen Hak'tan bir zerre ayrı değildir ve her zerre Hakk'a vâsıldır. Fakat aradaki sed, insanın kendi vücûd-i mevhûmudur.

İmdi bu hâl, gāfil mütedeyyinlerin hâlidir. Dinsizlerin hâline gelince bunlardaki gaflet daha kesiftir. Görmediğimiz Allah'ı kabûl etmeyiz derler. Fakat görmedikleri "esîr"den bu eşyâ-yı kevniyyenin vücûdunu çıkarırlar; ve esîrden şuûr ve idrâki selb ettikleri hâlde, kendilerinde şuûr ve idrâk tesbît ederler. Halbuki fennen yoktan var çıkmaz ve var dahi yok olmaz, derler. Binâenaleyh fen düstûruna muğāyir olarak hadd-i zâtında mevcûd olmaması lâzım gelen şuûr ve idrâki yoktan çıkarıp, kendi varlıklarında isbât ederler. Ne büyük gaflet ve tenâkuz-ı fiilidir.

هی نه اسبست این بزیر تو پدید　　گفت آری لیك خود اسبی كه دید

1076. *"Hey!. Bu senin altındaki at zâhir değil midir?" dedi. "Evet, lâkin bir atı muhakkak kim gördü?"*

Ya'ni, meselâ suâlci te'kîd edip, "Yahu bu senin altında at zâhir ve meydanda değil midir?" dedi. Süvâri, el-an gafletinde devâm edip: "Evet, fakat benim aradığım atı kim gördü?" diye cevâb verdi. Ve kezâ Hak vücûd-i mutlak tır. Bu vücûd kendi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. Binâenaleyh gözümüzü açtığımız vakit, etrâfımızda, varlıktan başka bir şey göremeyiz. Fakat bizim aklımızın gözü sûret görmeğe alışmış olduğu için, Hakk'ı sûretler gibi görmek isteriz. Bu gafletimizden haberimiz yoktur. Vücûd hakkındaki îzâhât I. cildin 610 numarasına müsâdif olan:

ما عدمهاییم وهستیهای ما　　تو وجود مطلقی فانی نما

[ya'ni "Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın!"] beyt-i şerîfinde geçti.

مست آب و پیش روی اوست آن　　اندر آب وبی‌خبر زآب روان

1077. *Suyun mestidir ve o, onun yüzü önündedir, su içindedir; halbuki o akıcı sudan bî-haberdir.*

Bu beyt-i şerîf, tavzîh-i ma'nâ için bir misâldir. Ya'ni, meselâ bir kimse suyun âşıkı ve mestidir ve su dahi onun muvâcehesindedir. Su içinde olduğu hâlde, akıcı sudan gâfildir. Vücûd dahi böyledir.

مست چیز و پیش روی اوست چیز　　بی خبر زآن چیز وشرح خویش نیز

1078. *Bir şeyin sarhoşudur, halbuki o şey onun yüzü önündedir. O şeyden ve kendinin şerhinden dahi bî-haberdir.*

Ya'ni, bir kimse, herhangi bir şeyin mesti ve âşıkıdır ve âşık olduğu şey dahi muvâcehesinde durur. Fakat yüz ve elleri gözünün önünde duran kendi ma'şûkundan bî-haberdir; ve kendinin keşfinden dahi gâfildir. Ya'ni kendisinde ma'şûkunu keşfetmek ve bilmek hassası mevcûd olduğu hâlde onun da farkında değildir.

چون گهر در بحر گوید بحر كو　　وآن خیال چون صدف دیوار او

1079. *Denizde gevher gibidir ki, "Deniz nerede?" der ve o sadef gibi olan hayâl onun duvarıdır.*

Bu beyt-i şerîfte, vücûd-i mutlak-ı Hak "deryâ"ya ve insan "inci"ye ve insanın hayâli de incinin "sadef"ine teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, vücûd-i hakîkî deryâsındaki insan, o vücûdda müstağrak olduğu hâlde, onu arayıp "Nerededir?" der. Zîrâ onun Hak hakkındaki hayâli, incinin sadefi gibi, kendisine deryâyı göstermeğe hicâb ve duvar olmuştur; ve onun hayâli, Hak, mevcûdâtın hâricinde olduğu merkezindedir; ve bu hayâl ile Hakk'ı tenzîh ettiğini zanneder.

گفتن آن کو حجابش می شود ابر تاب آفتابش می شود

1080. [1081] *"O nerededir?" demek, onun hicâbı olur. Onun güneşinin ziyâsının bulutu olur.*

Ya'ni cemî'-i zevât-ı eşyâ vücûd-i Hak'ta müstağrak iken, bir gâfilin, "O nerededir?" demesi, onun hicâbı ve perdesi olur. Zîrâ Hakk'ı eşyânın hâricinde ve gâib hayâl etmiştir; ve bu gaflet vücûd-ı Hak güneşinin ziyâsının bulutu olmuştur. Vücûd-i Hak güneşinin ziyâsı mesâbesinde olan sıfât ve esmâsı Âdem'de mütecellîdir. Gâfil olan kimse, Hakk'ı hâriçte aradığı için onun bu gafleti ve araması bu ziyâlara bulut ve perde olmuştur. Çünki o gâfil bunları kendi vücûdundan peydâ olduğunu zanneder ve ayrıca da Hakk'ı arar. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Öyle sanırdım ayrıyım, dost gayrıdır ben gayrıyım
Ben taşrada arar idim, ol cân içinde cân imiş

بند چشم اوست هم چشم بدش عین رفع سد او گشته شدش

1081. *Onun gözünün bağı dahi kötü gözüdür. Onun seddinin ref'inin aynı onun seddi olmuştur.*

Ma'lûm olsun ki, insanda beşi zâhir ve beşi de bâtın olmak üzere on havâs vardır. Bunlara "meşâir-i aşere" derler. Bu havâssin her biri kendilerine mahsûs olan idrâkât tarafına teveccüh ederler; ve kalbin teveccühü de bittabi' bu idrâkât tarafına münkasim olur. Bu sûrette onun basar-ı basîretinin bağı ve perdesi kötü ve yanlış görücü bir göz olan zâhiri görendir. Zîrâ zâhir gözü keserâta müteveccih ve sâlikin kendisinin kendiliği mevcûd iken müşâhede-i vahdet hâsıl olmaz. Binaenaleyh bir kimse havâssi idrâkât-ı muhtelife tarafına müteveccih iken, "Ben perdeyi kaldırıp Hakk'a müteveccih oldum," dese; onun bu iddiasının "ayn"ı, onun basîret gözünün seddi olur.

بند گوش او شده هم هوش او　　　هوش باحق دار ای مدهوش او

1082. *Onun kulağının bağı dahi onun aklıdır. Aklını Hakk'a tut! Ey onun medhûşu!*

"Medhûş", mütehayyir olmak ma'nâsına olan "dehşet" masdarından ism-i mef'ûl olup "mütehayyir" ma'nâsınadır. Ya'ni, bu gâfilin kulağının bağı ve perdesi de onun aklıdır. Zîrâ onun aklı keserât tarafına müteveccihtir ve her tarafa taksîm olunmuştur. Ey Hakk'ın mütehayyiri olan kimse, aklını tefrikadan topla da kâmilen Hakk'a tut!"

در تفسير قوله عليه السلام مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا واحداً كَفَاهُ الله
سائِرَ هُمومَه ومَنْ تَفَرَّقَتْ به الهُمُومُ لايُبَالى اللهُ فى اَىِّ وَادٍ منْها هَلَكْ

Aleyhisselâm'ın "Bir kimse gamlarını bir gam kılsa, Allah onun sâir gamlarına kifâyet eder ve bir kimse gamlarını müteferrik kılsa Allah kayırmaz onlardan herhangi bir vâdîde helâk olur" kavlinin tefsîri hakkındadır

هوش را توزيع كردى بر جهات　　　مى نيرزد تره آن تُرّهات

1083. *Aklını cihetlere tevzî' eyledin; o türrehât bir yaprağa değmez!*

"Türrehat", ma'nâsız boş sözler demek olur. Avâm, "saçma sapan" ta'bîr ederler. Ya'ni, "Ey sâlik, sen aklını muhtelif cihetlere dağıttın ve havâss-i zâhire ve bâtıneni her birinin kendisine mahsûs olan idrâkâtıyla meşgûl ettin. Halbuki bunların hiçbirisi bir yaprağa ve bir buluta değmez.

آب هش را مى كشد هر بيخ خار　　　آب هوشست چون رسد سوى ثمار

1084. *Akıl suyunu her dikenin kökü çeker. Senin aklının suyu meyve tarafına nasıl erişir?*

Bu beyt-i şerîfte; cism-i beşer "bostan"a ve idrâkât-ı havâs "dikenler"e ve nefsânî olan kuvvet dahi bu dikenlerin köküne ve rûhun kuvveti dahi "mey-

ve"ye teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, cism-i beşer bostanına yağan akıl suyunu, idrâkât-ı havâstan her birinin kökü olan kuvâ-yı nefsâniyye çeker ve emer. Binâenaleyh bu akıl suyu kuvâ-yı rûhânî tarafına vâsıl olamadığından o kuvvetler neşv ü nemâ bulamaz.

هین بزن آن شاخ بدرا خَوْ کَنَش   آب ده این شاخ خوش را نَوْ کَنَش

1085. *Âgâh ol, o kötü dalı vur, onu uzaklaştır! Bu latîf dala su ver, onu yeni et!*

"Hav kerden", "kenden" ve "dûr kerden" Ya'ni koparmak ve uzaklaştırmak ma'nâsınadır (*Burhân ve Şemsü'l-Lügât*). Ya'ni, "Âgâh ol, akıl suyunu çeken o kötü kuvve-i nefsânî dalını vur, onu kopar ve uzaklaştır! O suyu, bu latîf olan kuvve-i rûhânî dalına ver! Bu cisim bostanında onu ter ü tâze yap!"

هر دو سبزند این زمان آخر نگر   کین شود باطل ازان روید ثمر

1086. *Bu zamanda her ikisi de yeşildirler; sona bak ki bu bâtıl olur, ondan meyve biter.*

Şimdi bu hayât-ı dünyeviyyede, hem kuvve-i nefsâniyyenin ve hem de kuvve-i rûhâniyyenin her ikisi de yeşildir; ve her ikisinin de hükmü cârîdir. Fakat sonunda sûrî ölüm vâsıtasıyla bu nefsânî kuvvet söner ve yeşilliği bitip bâtıl olur. Halbuki o kuvve-i rûhâniyyeden hem bu âlemde ve hem de âlem-i berzahta a'mâl-i hasene meyvesi neşv ü nemâ bulur.

آب باغ این را حلال آنرا حرام   فرق را آخر ببینی والسلام

1087. *Bağın suyu buna helâl ve ona harâmdır. Farkı sonunda görürsün vesselâm!*

Cism-i beşer bağının akıl suyu bu kuvve-i rûhânîye helâl ve kuvve-i nefsânîye harâmdır. Sen bu ikisini sulamanın farkını sonunda, ya'ni mevt-i ihtiyârî ile bu âlemde veyâhud mevt-i ıztırârî ile âlem-i âhirette görürsün.

عدل چه بود آب ده اشجاررا   ظلم چه بود آب دادن خاررا

1088. *Adl ne olur? Ağaçlara su verici olmaktır. Zulüm ne olur? Dikene su vermektir.*

Ya'ni, adlin ma'nâsı, fâidesi olan işi işlemektir; ve zulmün ma'nâsı fâidesiz bir işi yapmaktır. Binâenaleyh, meyve veren ağaçları sulamak adldir; ve

muzır olan dikenlere su vermek ise zulümdür. Zîrâ "zulüm", lügatte bir şeyi mevzi'inin gayrına koymaktır. "Adl", ise bir şeyi yerine koymaktır.

عدل وضع نعمتی در موضعش — نی بهر بیخی که باشد آب کش

1089. *Adl bir ni'meti yerine koymaktır. Her bir su çekici olan kök için değil!*

Adl, her bir suyu çeken kökü sulamak değil, bu su ni'metini lâyık bir mahal olan meyve verici ağaçların köküne koymaktır.

ظلم چه بود وضع در ناموضعی — که نباشد جز بلارا منبعی

1090. [1091] *Zulüm ne olur? Bir nâ-mevzi'e koymaktır ki, belâdan başkasına bir menba' olmaz.*

Ya'ni zulmün ma'nâ-yı lügavîsi, bir şeyi mahallinin gayrına koymaktır ki, bu ma'kûs koyma, belâdan başka bir şeye menba' olmaz. Meselâ gāzilerin eline silâh vermek adldir. Fakat eşkıyânın eline silâh vermek bir belâ menba'ı ihzâr etmek demek olduğundan, zulümdür. Bunun gibi akıl suyuyla nefsânî kuvvetlerini sulayıp onların neşv ü nemâsına hizmet etmek, bir şakînin eline silâh vermek mâhiyetinde olur.

نعمت حق را بجان وعقل ده — نی بطبع پر زحیر و پر گره

1091. *Hakk'ın ni'metini cana ve akla ver! Zahîr ve düğüm dolu olan tab'a değil!*

"Zahîr" (زحیر), şiddetle nefes almak ve nâle etmek ve karın ağrısı ve ishal ve dizanteri demektir. "Girih", düğüm ma'nâsınadır. "Zahîr" ve "girih"ten murâd, burada hayvanlık tab'ının üzüntülü emelleri ve kördüğüm mesâbesinde olan huzûzat ve telezzüzâtıdır. "Ni'met-i Hak"tan murâd, irâde ve kudrettir. Ya'ni, "Ey sâlik bu hayât-ı dünyeviyyede Hakk'ın sana bir ni'met olarak verdiği irâde ve kudreti canına ve aklına sarfet! Hayvanlık tabîatının karın ağrısı mesâbesinde olan üzüntülü emellerine ve kördüğüm mesâbesinde olan onun huzûz ve telezzüzâtına sarfetme!

بار کن پیکار غم را بر تنت — بر دل وجان کم نه آن جان کندنت

1092. *Gamın cengini tenin üzerine yüklet! O can çekişmeyi kalb ve can üzerine koy!*

Mücâdele-i hayat gamını ancak cismin üzerine yüklet, o senin can çekişmeni kalbine ve rûh-i insânînin üzerine az yüklet! Ya'ni, bu âlemde cismin

ihtiyâcâtı da vardır; fakat o ihtiyâcâtın tedâriki için yapacağın mücâdelâttan ancak cismin müteessir olsun! Yapamadım, edemedim, diye kalbini ve canını çok müteessir etme ve o mücâdele gamını kâmilen bunlara yükletme! Cismin idâre olmakla berâber kalbini ve rûhunu geniş tut! Onların ezvâk-ı ma'neviyyelerine mâni' olma!

بر سر عیسی نهاده تنگ بار خر سکیزه می زند در مرغزار

1093. *Yük ve dengi Îsâ'nın başı üzerine konulmuş eşek yeşillikte çifte vurur!*

"Teng", eşek üzerine yükledikleri "yük dengi" ma'nâsınadır. "Merg-zâr", yeşillik; "sikîze" ve "iskîze", hayvanın çifte atması ve sıçraması demektir. Ya'ni, ne yapalım hikmet-i ilâhî olarak bu dünyâda cisim yükünün dengi Îsâ-yı rûhun başı üstüne konulmuştur. O cismin ihtiyâcı da vardır. O eşek mesâbesinde olan cisim bu dünyâ yeşilliği içinde kendi arzularını isteyerek çifte atıp durur. Fakat sen onun sıçramasına ve çifte atmasına çok ehemmiyet verme ve onun arzularına pek kulak asma, Îsâ-yı rûha hizmet et!

سرمه را در گوش کردن شرط نیست کار دل را جستن از تن شرط نیست

1094. *Sürmeyi kulağa yapmak şart değildir. Kalbin işini cisimden istemek şart değildir.*

Ya'ni, sürmenin mahalli gözdür, kulağa sürme çekmek câiz değildir. Sürme kulağa sürülürse sürmeye zulüm olur. Binâenaleyh her işi ehlinden istemek lâzımdır. Terziden mî'marlık beklemek abes olduğu gibi, kalbin işini ve amelini de cisimden beklemek ve istemek abes olur.

گر دلی رو ناز کن خاری مکش ور تنی شکّر منوش و زهر چش

1095. *Eğer gönül isen, git nazar et, horluk çekme ve eğer ten isen, şeker içme ve zehir tat!*

Ey sâlik, eğer gönül isen ve mertebe-i kalbe vâsıl oldun ise, git dünyâya nâz et ve onun huzûz ve lezzâtı ve umûru için zillet ve horluk çekme! Ve eğer ten isen ve henüz cismâniyet mertebesinde isen, bu dünyânın lezzetlerini ve hazlarını yeme ve içme ve onun zehrini tat ve cefâlarına katlan!

زهر تن را نافعست وقند بد تن همان بهتر که باشد بی مدد

1096. *Cisme zehir nâfi'dir ve şeker fenâdır, ten heman daha iyidir ki mededsiz ola!*

Cisme bu dünyânın zehri ve onun isteklerine ve arzularına karşı zehir gibi olan mücâhede ve riyâzât nâfi'dir ve fâidelidir; ve bilâkis dünyânın cisme şeker gibi tatlı görünen hazları ve lezzetleri fenâdır. Cismin kendi heveslerine ve arzularına karşı bir yardım görememesi, hakkında daha hayırlıdır.

هیزم دوزخ تنست و کم کُنَش ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ ور بروید هیزم نو بر کَنَش

1097. *Cehennemin odunu cisimdir, onu eksik yap; ve eğer yeni odun biterse onu kopar!*

Ya'ni, cismin mayası ayn-ı cehennem olan âlem-i tabîat ve anâsırdandır. Binâenaleyh o cehennemin odunudur. Cehennemin ateşi onun kuvvetlenmesiyle şiddet kesb eder. Binâenaleyh onun kuvvetini ve neşv ü nemâsını eksilt ve gider; ve eğer onun kuvvetleri ve sıfatları yeniden neşv ü nemâ bulursa, onun çalı çırpı gibi olan bu sıfatlarını mücâhede ve riyâzât vâsıtasıyla kopar!

ورنه حمال حطب باشی حطب ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ در دو عالم همچو جفت بو لهب

1098. *Ve yoksa odun hamalı olursun odun; her iki âlemde Bû Leheb'in eşi gibi olursun.*

"Cüft-i Bû-Leheb"den murâd, Ebû Leheb'in karısı olan Ümmü Cemîl'dir. Bu beyt-i şerîfte "Tebbet yedâ Ebî Leheb'in ve teb" sûre-i şerîfindeki وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ (Tebbet, 111/4) [ya'nî "Onun karısı da odun hammalıdır. Boynunda hurma lifinden ip vardır!"] âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı işârîsi III. cildin 1659 numarasına müsâdif olan:

دید بر پشت عیالِ بو لهب ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ تنگ هیزم گفت حمالهٔ حطب

["Ebû Leheb'in karısının sırtı üzerinde odun dengini gördü; "O odun hamalı!" dedi.] beyt-i şerîfinde geçti. Burada tekrârı zâiddir. Ya'ni, eğer cehennem odunu olan cismin sıfât-ı nefsâniyyesini eksiltmez isen, odun hamalı olursun! Dünyâda ve âhirette Ebû Leheb'in eşi ve karısı olan Ümmü Cemîl gibi olursun.

از حطب بشناس شاخ سِدْره را ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ گرچه هر دو سبز باشند ای فتا

1099. *Ey delikanlı, her ne kadar her ikisi de yeşil olurlar ise de, Sidre'nin dalını odundan tanı!*

"Sidre", lügatte, Arabistan'da biten bir ağacın ismidir ki gölgesi gâyet koyu ve latîf olur. İlm-i tasavvufta, vücûd-i zıllînin ibtidâsı ve vücûd-i hakîkînin libâs-ı gayriyet ile bidâyet-i zuhûru olan âlem-i ervâhtır. Binâenaleyh "şâh-ı sidre"den murâd, rûh-i insânî olur; ve "hatab"dan murâd, vücûd-i unsurî olan cisimdir. Ya'ni, ey delikanlı gerek rûh ve gerek cisim bu dünyâda yeşil olup, her ne kadar ikisinin ahkâm ve âsârı cârî ise de, odunu sidrenin dalından fark ve temyîz etmek lâzımdır. Zîrâ nefsin sıfatları ba'zan rûhun sıfatları altında gezinmek sûretiyle zâhir olur. Bunu tefrîk edip, sağlamını ve çürüğünü bilmek gâyet müşkildir. Bunun [için], sâlike bâtınındaki emrâzı keşf edecek bir tabîb-i hâzık ve mürşid-i kâmil lâzımdır.

اصل آن شاخست هفتم آسمان　　　اصل این شاخست از نار ودخان

1100. *O dalın aslı yedinci göktedir. Bu dalın aslı ateşten ve dumandandır.*
[1101]

"Yedinci gök"ten murâd, mertebe-i ahadiyyedir. Zîrâ mertebe-i insâniyyeden yukarı doğru: Şehâdet, misâl, ervâh, vâhidiyyet, vahdet ve ahadiyyet mertebelerine kadar altı mertebe vardır ve insanlık yedinci mertebededir. "Gökler"den murâd, bu merâtibdir. Gerçi cismâniyet âlemi dahi mertebe-i ahadiyyeden sâdır olmuş ise de, onun doğrudan doğruya bu mertebeye ittisâli yoktur. Arada cüzi'yat i'tibâriyle pek çok mertebeler vardır. Rûh-i insânî böyle değildir. Onun doğrudan doğruya vücûd-i hakîkîye ve mertebe-i ahadiyyete bî-tekeyyüf ve ta'rîfe sığmaz bir ittisâli vardır. Nitekim yukarıda 1067 numaralı beyitte îzâh olundu. Hz. Pîr efendimiz, cismin aslında ateşten ve dumandan olmasını şu hadîs-i şerîfe istinâden buyururlar: ان الله تعالى خلق درة بيضاء فنظر الجلال والهيبة فذابت حياء فصار نصفها ماء ونصفها نارا فحصل منها دخان فخلق السماوات من دخان والارض من زبدها وكان عرشه على الماء Ya'ni "Allah Teâlâ bir büyük beyaz inci yarattı, celâl ve heybet ile nazar etti, hayâdan eridi, onun yarısı su oldu ve yarısı ateş oldu. Ondan bir duman hâsıl oldu. Semâvâtı dumandan ve arzı onun köpüğünden halk eyledi. Binâenaleyh onun arşı su üzerinde vâki' oldu."

Bu hadîs-i şerîfin ehl-i rasadın istidlâline göre şerhi budur ki, "bir büyük beyaz inci"den murâd, milyonlarca kilometre kutrunda ve küre şeklinde fezâda tekevvün eden sehâb-ı muzîdir ki, bu küre zerrelerinin şiddet-i ihtizâzâtından harâret hâsıl olup kesîf duman hâline geldi; ve ondan sonra bir küre-i âteşîn oldu. Sonra köpük mesâbesinde olan mâyi-i nârî hâlini iktisâb etti. Arz bu küreden ayrıldı. Sular ve tûfanlar peydâ oldu. Semâvâtı da ya'ni seb'a-i seyyârâtı da böyle dumandan yarattı. Sonra küre-i arz teberrüd etti.

Evvelâ nebât, sonra hayvan ve sonra ecsâm-ı insâniyye ahsen-i takvîm üzere tekevvün etti. Binâenaleyh cism-i beşerin aslı ateşten ve dumandan oldu. Velhâsıl cisimde bu istihâlât mevcûd ise de rûhta böyle istihâlât yoktur. O, doğrudan doğruya kendi aslına muttasıldır.

هست مانند این بصورت پیش حس   که غلط بینست چشم و کیش حس

1101. *Sûrette his önünde bu mümâsildir. Zîrâ hissin gözü ve mezhebi galat görücüdür.*

Ya'ni, cismin his indinde sûretâ bu aslı yedinci gök olan rûh-i insânî ile cismin harâret-i garîziyyesinden ve kan buhârından hâsıl olan rûh-i hayvânînin ikisi de birbirine mümâsildir. Zîrâ hissin gözü ve mezhebi yanlış görücüdür. Eğer akıl gözü olmasa his gözü aldanır. Meselâ his gözü ayı bir okkalık ekmek cesâmetinde görür. Akıl gözü ise uzakta olan cismin büyük olacağını ihtâr eder ve onun hatâsını önüne koyar; ve akıl rûh-i insânînin sıfatıdır.

هست آن پیدا پیش چشم دل   جهد کن سوی دل آ جَهْدُ الْمُقِل

1102. *Kalb gözünün önünde o zâhirdir. Mukılin cehdi gibi cehd et, gönül tarafına gel!*

"Mukıl", fakir ve müflis ma'nâsına olup, "cehdü'l-mukıl", fakîrin nafakasını tedârik için çalışması gibi çalış, demek olur. Ya'ni, rûh-i insânî ile rûh-i hayvânînin cisimde zâhir olan âsârı ve ahkâmı kalb gözünün önünde birbirinden ayrı ve farklı olarak zâhirdir. Bu kalb gözünü açmak için bir fakîrin nafakasını tedârik etmek kasdıyla çalışması gibi çalış!

ور نداری پا بجنبان خویش را   تا ببینی هر کم وهر بیش را

1103. *Ve eğer ayağın yok ise kendini tahrîk et, tâ ki her nâkısı ve her kâmili göresin!*

Birinci mısrâ'daki ifâde fart-ı sa'yden kinâyedir. Ya'ni, eğer tarîk-ı Hak'ta koşacak ayağın yok ise, yuvarlana yuvarlana koş! Tâ ki kâmil olan rûh-i insânî ile nâkıs olan rûh-i hayvânînin farkı ve âsârını göresin! Ve bu müşâhede netîcesinde efrâd-ı beşerden hangisinde rûh-i insânînin ahkâmı ve hangisinde rûh-i hayvânînin âsârı zâhir olduğunu ve binâenaleyh her kâmili ve nâkısı tanıyasın!

در معنئ این بیت

گر راه‌روی راه برت بگشایند ور نیست شوی بهستیت بگرایند

Bu beytin ma'nâsı hakkındadır:
"Eğer yola gidici isen senin üzerine yolu açarlar; ve eğer yok olur isen sana varlık ile meylederler."

"Girâyisten", meyl ve hâhiş ve sarılış ve kasd ve âhenk ma'nâlarınadır (*Burhân*). "Bigirâyend", bu masdarın muzârii ve cem'-i gāibi sîgasıdır. Ya'ni, "Ey kimse eğer sen tarîk-ı Hakk'ın yolcusu isen, senin üzerine bu yolu açarlar; ve yolda yürümenin ilk şartı kişi kendi mevhûm varlığından ve benliğinden geçmektir. Eğer bu benlikten ve da'vâ-yı enâniyyetten geçip yok olur isen, sana vücûd-i Hakkānî ihsânına meylederler. Bu beytin kāili hakkında şurrâh-ı kirâm hazarâtının hiçbir mütâlaası yoktur. Fakîrin zannı budur ki , bu beyt-i şerîf, ya Hakîm Senâî veyâhud Hz. Attar gibi ekâbirden birinin olsa gerektir. Hind nüshalarına nazaran, bu beyit bir rubâînin ilk beytidir. Rubâînin tamâmı şudur:

گر راه‌روی راه برت بکشایند ور نیست شوی بهستید بگرایند

ور پست شویٔ نگنجی اندر عالم وانگاه ترا بی تو بتو بنمایند

"Eğer yola gidici isen senin üzerine yolu açarlar ve eğer yok olur isen sana varlık ile meylederler; ve eğer alçak ve mütevâzı' olursan âleme sığamazsın ve ondan sonra seni sana sensiz gösterirler."

گر زلیخا بست درها هر طرف یافت یوسف هم ز جنبش مُنْصَرَفْ

1104. *Gerçi Züleyhâ her tarafta kapılarını bağladı. Yûsuf dahi hareket cihetinden munsaraf oldu.*

"Munsaraf", ism-i mekândır, "dönecek mahal" demektir. Kıssası sûre-i Yûsuf'ta beyân olunduğu üzere, Mısır azîzinin karısı Züleyhâ Yûsuf (a.s.)'ı

satın aldı ve onun cemâline âşık olduğundan bir odaya çekti ve kapıları her taraftan kilitleyip mukārenet için kendine da'vet etti. Yûsuf (a.s.) bir nebiyy-i zîşân olup, kocalı bir kadına mukārenetin meşrû bir nikâha müstenid olmak ihtimâli olmadığından "Zinâdan Allah'a sığınırım!" diyerek, oraya buraya kaçarak kurtulmak için bir yer aradı.

باز شد قفل ودر وشد ره پدید   چون توکل کرد یوسف بر جهید

1105. *Kilit ve kapı açık oldu ve yol zâhir oldu. Çünki Yûsuf tevekkül etti ve sıçradı.*

Yûsuf (a.s.)ın o zinâdan insırâfından ve hareketinden kilit ve kapı bir hârika olarak açıldı ve kaçmak için yol zâhir oldu. Çünki Yûsuf (a.s.) tamâmen Hakk'a mütevekkil oldu ve mütevekkilâne bir sûrette Züleyhâ tarafından sıçrayıp kaçtı.

گرچه رخنه نیست عالم را پدید   خیره یوسف وار می باید دوید

1106. *Gerçi dünyânın rahnesi zâhir değildir. Yûsuf gibi mütehayyir olarak koşmak lâzımdır.*

"Rahne", yırtık ve yıkık ve aralık ma'nâsınadır. Ya'ni, bu dünyâ sâhasından kaçıp onun hâricine ve âlem-i melekûta çıkacak bir aralık zâhir değildir; ve his gözüne nazaran böyle bir menfez görünmez. Fakat his gözünün görmediği bir menfez vardır. Yûsuf (a.s.) gibi hayrân olarak koşmak lâzımdır. Bu beyt-i şerîf yukarıda 1103 numaralı beyitte geçen ور نداری پا بجنبان خویش را mısrâ'ına merbûttur.

تا گشاید قفل ودر پیدا شود   سوی بی جایی شمارا جا شود

1107. *Tâ ki kilit açılsın ve kapı zâhir olsun; yersizlik tarafı size yer olsun!*

Ya'ni, bu mütehayyirâne koşma ve hareket netîcesinde âkıbet âlem-i melekûta olan bu dünyânın kilidi açılsın ve kapısı zâhir olsun ve mekânsızlık tarafı size mekân olsun! Zîrâ mekân âlem-i kesâfetin şânındandır. Âlem-i ma'nâ mekân i'tibârından vârestedir.

آمدی اندر جهان ای ممتحن   هیچ می بینی طریق آمدن

1108. *Ey imtihan olmuş, cihâna geldin; gelmek yolunu hiç görmüyor musun?*

"Mümtehan", imtihan olmuş veyâ mihnet sâhibi demektir. Bu ma'nâların ikisi de münâsibdir. Sen pederinin nutfesi olmazdan ve ana rahmine nüzûl-

den evvel nerede idin de cihâna geldin ve sulb-i pedere hangi yoldan geldin? Bu gelmek yolunu his gözüyle hiç görüyor musun?

تو زجایی آمدی وز موطنی　　　آمدن را راه دانی هیچ نی

1109. *Sen bir yerden ve bir mevtından geldin, hiç gelmenin yolunu bilir misin? Hayır!*

Sen bu âleme gelmezden evvel, elbet bir yerde ve bir mevtında idin. Zîrâ yoktan var çıkmaz.Her şey vardan var olur. Binâenaleyh bu dünyâya evvelce bulunduğun bir yerden ve bir mevtından geldin. Oradan gelişinin yolunu hiç biliyor musun? Hayır! İkinci mısrâ' suâl ve cevâbı hâvîdir.

گر ندانی تا نگویی راه نیست　　　زین ره بی راه مارا رفتنیست

1110. [1111] *Eğer bilmez isen, tâ yol yoktur demeyesin! Bu yolsuz yoldan bize gitmeklik vardır.*

Ya'ni, mâdemki âlem-i gaybdan bu âlem-i şehâdete geldiğin yolu bilmiyorsun, binâenaleyh yine o âlem-i gayba gitmek ve rücû' etmek için yol yoktur, deme! Bu zâhiren görünmeyen yoldan bizim için gitmek ve rücû' etmek vardır.

می روی در خواب شادان چپ وراست　　　هیچ دانی راه آن میدان کجاست

1111. *Rü'yâda mesrûr olarak sola sağa gidersin; hiç bilir misin o sadânın yolu nerededir?*

Meselâ güzel bir rü'yâ görüp bir geniş bağda ve bostanda kemâl-i sürûr ile sola ve sağa gezinti yaparsın. Hiç bilir misin ki, o meydana hangi yoldan girdin ve o meydanın yolu hangi taraftadır?

تو به بند آن چشم وخود تسلیم کن　　　خویش را بینی درآن شهر کُهُن

1112. *Sen o bağlı olan gözü ve kendini teslîm et! Kendini o eski şehir içinde göresin!*

Sen o suver-i âlem-i süflî ile bağlı olan zâhir gözünü ve kendi varlığını Hakk'ın irâdesine teslîm et ki, kendini evvelce bu âleme gelmezden evvel, bulunduğun eski şehir içinde, ya'ni âlem-i ervâh içinde göresin! "Gözünü ve kendini mürşid-i kâmile teslîm et!" demek dahi âtîdeki beyitlerin ma'nâsına göre câizdir.

چشم چون بندی که صد چشم خمار بند چشم تست این سو از غرار

1113. *Gözü nasıl bağlarsın ki, yüz mahmûr göz bu tarafta gırârdan senin gözünün bağıdır.*

Sen bu zâhir gözünü bu âlem-i süflîden nasıl bağlarsın ki, birçok mahmûr gözlü güzeller bu dünyâda aldadışmak cihetinden âlem-i melekûta karşı senin gözünün bağı olmuştur. "Gırâr", müfâale bâbının ikinci masdarı olup "aldadışmak" demektir.

چار چشمی تو زعشق مشتری برامید مهتری وسروری

1114. *Büyüklük ve reîslik ümîdi üzere sen müşterînin aşkından dört gözlüsün.*

Sen gözünü ve kendini mürşid-i kâmile nasıl teslîm edersin ki, bu dünyânın âlâyişi senin gözünü bağlamıştır; ve sen şeyh olup halk nazarında büyük ve reîs olmak ümîdiyle, kendine müşterî ve mürîd bulmak aşkından dört gözlü olmuşsun ve halk nereden başına toplanacak diye beklemektesin.

وربخسی مشتری بینی بخواب جغد بد کی خواب بیند جز خراب

1115. *Ve eğer uyursan rü'yâda müşteri görürsün; kötü baykuş harâbın gayrını ne vakit görür!*

Ey şeyh ve mürşid olmak dâiyesinde bulunan kimse, kendine mürîd ve müşterî bulmağa o kadar heveskârsın ki, eğer uyursan bu fikrin galebesinden nâşî rü'yânda kendine müşteri ve mürîd görürsün. Zîrâ uğursuz ve kötü baykuş ancak harâbeler görür. Çünki onun hazzı ve zevki harâbelerdedir.

مشتری خواهی بهر دم پیچ پیچ تو چه داری که فروشی هیچ هیچ

1116. *Her demde birbirine dolaşmış müşterî istersin. Sen ne tutarsın ki satasın? Hiç, hiç!*

Ey şeyhlik arzûsunda bulunan kimse, sen her demde çokluğundan birbirine girift olup dolaşmış ve birbirini ite kaka senin huzûruna gelmiş olan müşterîleri ve mürîdleri itersin. Bu talebine göre senin nen vardır ki bunlara satacaksın? Hiçin hiçi!

گر ترا نانی بدی یا چاشتی از خریداران فراغت داشتی

1117. *Eğer senin bir ekmeğin veyâ bir kuşluğun olaydı, müşterîlerden ferâgat tutardın!*

"Çâşt", burada "kuşluk vaktinde yenilen yemek" ma'nâsınadır. Ya'ni, ey şeyh-i müddeî, eğer senin bir ekmeğin veyâ bir kuşluk taâmın olaydı, başına müşterî ve mürîd toplamaktan ferâgat ederdin. Zîrâ senin şeyhliğin ve riyâsetin, celb-i menfaat içindir.

قصهٔ آن شخص که دعوئ پیغمبری می کرد؛ گفتندش که چه خوردهٔ که چنین گیج شدهٔ
ویاوه می گویی. گفت اگر چیزی یافتمی وخوردمی نه گیج شدمی ونه یاوه گفتمی که هر
سخن نیك با غیر اهلش گویند یاوه گفته باشد اگرچه دران یاوه گفتن مأمورند

O şahsın kıssasıdır ki, peygamberlik da'vâsı ederdi. Ona dediler ki: "Ne yemişsin ki böyle ahmak olmuşsun ve boş söz söylüyorsun?" Dedi: "Eğer bir şey bula idim ve yiye idim ne ahmak olurdum ve ne boş söz söylerdim!" Zîrâ her iyi sözü ehlinin gayrına söyleseler beyhûde söylenmiş olur. Her ne kadar o boş sözü söylemeye me'mûr iseler de!

Bu sürh-ı şerîf yukarıdaki 1117 numaralı beyte merbûttur. Orada şeyhlik iddiâsında bulunanlara hitâben: "Eğer senin bir ekmeğin veyâ bir kuşluk vaktinde yiyecek taâmın olsa idi, müşterîlerden ve mürîdlerden ferâgat ederdin", buyrulmuş idi. Burada da sahte peygamberin ihtiyaçtan dolayı bu da'vâya kıyâmı beyân olunuyor. Fakat bu kıssa zımnında sâdık bir peygamber ile, ehliyetsiz olan kimseler arasındaki münâsebete intikāl buyrulur. Nitekim bu sürh-i şerîfin son cümlesinde, ehliyetsiz kimselere söylenmiş olan iyi sözler boş ve fâidesiz sözler mesâbesinde kalır ve enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın da'veti umûm efrâd-ı beşere râci' olduğundan, onlar bu iyi sözleri umûm arasında nâ-ehle de söylemiş olurlar ve onlara karşı boş ve beyhûde mesâbesinde kalan bu iyi sözleri söylemeğe de me'mûrdurlar.

آن یکی می گفت من پیغمبرم   از همه پیغمبران فاضل ترم

1118. *O bir kimse, "Ben peygamberim, bütün peygamberlerden efdalim!" dedi.*

گردنش بستند وبردندش بشاه   کین همه گوید رسولم از اله

1119. *Onun boynunu bağladılar ve onu, "Bu hep Allah tarafından resûlüm!" diyor diye şâha götürdüler.*

خلق بروى جمع چون مور ومَلَخْ   که چه مکرست وچه تزویر وچه فَخْ

1120. [1121] *Halk, "Bu ne mekrdir ve ne tezvîrdir ve ne tuzaktır!" diye onun üzerine karınca ve çekirge gibi toplandı.*

"Melah", çekirge; "fah", tuzak demektir. Türkçe tahrîf ile "fak" derler. Meselâ "faka bastım" derler ki, "tuzağa tutuldum", demek olur.

گر رسول اینست کاید از عدم   ما همه پیغمبریم ومحتشم

1121. *"Eğer resûl bu ise ki, ademden geldi, biz hep peygamberiz ve muhteşemiz!"*

Bü söz sahte peygamberin başında toplanan halkın lisânındandır. Fakat sâdık peygamberin münkirlerine de şâmildir. Ya'ni, münkirler peygambere karşı dediler ki: "Eğer adem-i izâfî âleminden gelen bu adam peygamber ise, biz de buraya o âlemden geldik. Binâenaleyh biz de onun gibi peygamberiz ve ihtişam sâhibiyiz!"

ما ازآنجا آمدیم اینجا غریب   توچرا مخصوص باشی ای ادیب

1122. *"Biz oradan buraya garîb geldik; ey edîb sen niçin mahsûs olasın?"*

"Edîb", "edeb" masdarından sıfat-ı müşebbehedir. "Edeb" kelimesinin muhtelif ma'nâları vardır. Burada "ziyâfet tertîb etmek" demek olup, maârif-i ilâhiyye ziyâfeti tertîb etmekten kinâye olur. Ya'ni, münkirler, enbiyâya ve onların vârisleri olan evliyâya derler ki: "Ey maârif-i ilâhiyye ziyâfeti tertîb edici olan kimse, biz insanların cümlesi o âlem-i ma'nâdan bu âlem-i sûrete garîb olarak geldik. Binâenaleyh bu gelişte hepimiz müsâvîyiz. Nübüvvet denilen ma'nâ niçin yalnız sana mahsûs olsun?" Bu ma'nâ I. cildin 269 numarasına müsâdif olan:

همسری با انبیا بر داشتند   اولیارا همچو خود پنداشتند

[ya'ni "Peygamberler ile berâberlik da'vâsına kalktılar; evliyâyı kendileri gibi zannettiler"] beyt-i şerîfinde de geçti. Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de onların lisânından haber verip: قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا (İbrâhîm, 14/10) ya'ni "Siz de ancak bizim gibi beşersiniz, dediler" buyurur.

داد ایشانرا جواب آن خوش رسول — کای گروه کور و نادان وفضول

1123. *O hoş resûl onlara cevâb verdi ki. "Ey câhil ve boş sözlü tâife!"*

این ندانستید ای قوم از قضا — بی خبر اینجا رسیدید از عمی

1124. *"Ey kavim, kazâdan nâşî körlük cihetinden buraya habersiz olarak eriştiniz!"*

O latîf olan peygamber, münkirlere cevâben buyurdu ki: "Ey câhiller ve ey hadlerini bilmeyerek boş sözler söyleyici olan tâife ve ey kavm-i münkirîn! Evet siz de âlem-i gaybdan bizim gibi bu âleme garîb olarak geldiniz. Fakat bilmediniz ki, isti'dâd azlığınıza müsteniden vâki' olan kazâ-yı ilâhîden nâşî, o âlemden bu âleme gelinceye kadar geçtiğiniz yolları ve menzilleri kör ve gözleri kapalı olarak geçtiniz ve bu âleme kör olarak geldiniz." Ve kazâ-yı ilâhî hakkında tafsîlât I. cildin 625 numaralı beytinin îzâhâtında geçti.

نی شما چون طفل خفته آمدید — بی خبر از راه واز منزل بُدید

1125. *"Siz uyumuş çocuk gibi gelmediniz mi? Yoldan ve menzilden bî-haber oldunuz!"*

Ya'ni, "Ey münkirler, siz o âlem-i gaybdan bu âlemde babasının veyâ anasının kucağında uyumuş bir çocuk gibi geldiniz. Geçtiğiniz yolları ve indiğiniz menzilleri göremediniz. Meselâ nefes-i rahmânîden âlem-i esîre ve esîrden eflâke ve eflâkten arza ve arzdan nebâta ve nebâttan hayvana ve hayvandan insana gelinceye kadar birçok yollar ve menziller geçtiğiniz hâlde bunlardan haberiniz yoktur."

از منازل خفته بگزشتید ومست — بی خبر از راه واز بالا و پست

1126. *"Menzillerden uyumuş ve sarhoş bir hâlde yoldan ve yukarıdan ve aşağıdan bî-haber olarak geldiniz!"*

"Ey gâfil, sen zikrolunan menzillerden uyumuş ve sarhoş olmuş bir hâlde geçtin. Geçtiğin yollardan ve âlem-i letâfet olan âlem-i ulvîden ve âlem-i kesâfet olan âlem-i unsuriyattan bî-haber olarak geçip şimdiki insan sûretini buldun. Senin nazarın ancak baba sulbüyle ana rahmine münhasır kalmıştır. Menşein olan deryâ-yı vahdetten ve âlem-i ervâhtan beri geldiğinin farkında değilsin!" Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 15. faslında bu ma'nâya dâir şöyle buyururlar: "Zannedersin ki, cemî'-i âlem dırâbhâneden gelip yine dırâbhâneye rücû'

eder. (Dırâbhâne: Hayvânâtın tenâsülgâhı ma'nâsına olup, küre-i arzın sathı murâd buyrulur) إنّا لله وإنّا إليه راجعون (Bakara, 2/156) [ya'ni, "Biz Allah'a âidiz ve O'na dönücüyüz"]. Ya'ni, cemî'-i eczâmız o mahalden geldiler ve o mahallin nümûneleridir; ve yine küçük ve büyük ve hayvânât o mahalle rücû' eder. Ammâ bu tabla içinde zâhir oluyorlar. Bu tabla olmaksızın meydana çıkmıyorlar. Zîrâ o âlem latîftir, görünmez."

ما بیداری روان گشتیم خوش　　از ورای پنج وشش تا پنج وشش

1127. *"Biz beşin ve altının verâsından beşe ve altıya kadar uyanık ile hoşluk ile revân olduk."*

"Beş"ten murâd, havâss-i hamse-i zâhire; ve "altı"dan murâd, sağ ve sol ve ön ve arka ve yukarı ve aşağı olmak üzere altı cihettir ki, cihetler ile mukayyed olmak bu âlem-i kesâfetin ve taayyünâtın şânıdır; ve havâss-i hamsenin ve altı cihetin mâverâsı ve arkası âlem-i letâfettir. Ya'ni, bu âlem-i kesâfete kadar uyanık ve hoş olarak akıp geldin. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretlerine: "Elestü bi-rabbiküm hitâbını tahattur ediyor musun?" diye sormuşlar. O hazret dahi "Bu hitâb üzerinden hiçbir gün geçmedi", buyurmuşlardır. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâ hazarâtı gördüklerini bilirler ve bildiklerini söylerler. Körler ise kendilerine kıyâs edip, onların bu haberlerini inkâr ederler.

دیدۀ منزلها زاصل واز اساس　　چون قلاوزان خبیر و رهشناس

1128. *"Habîr ve yol tanıyan kılavuzlar gibi asıldan ve esâstan menzilleri görmüşüz!"*

Ya'ni, "Biz gürûh-i enbiyâ ve evliyâ, geçtikleri menzilleri ve yolları bilip tanıyan kılavuzlar gibi, asıldan ve esastan neş'et eden menzilleri görüp haber vermişizdir."

شاه را گفتند اشکنجش بکن　　تا نگوید جنس او هیچ این سخن

1129. *Şâha dediler ki: "Ona işkence et, tâ ki onun cinsi aslâ bu sözleri söylemesin!"*

Peygamberlik da'vâsı eden şahsın başına toplanan halk, şahlarına dediler ki: "Bu şahsa işkence ve cezâ et ki, başkaları da bundan ibret alıp, bunun söylediği sözlerin cinsini bir daha söylemesinler!"

شاه دیدش بس نزار وبس ضعیف　　　　که بهیك سیلی بمیرد آن نحیف

1130. *Şah onu çok çelimsiz ve çok zayıf gördü ki, bir tokat ile o zayıf ölür.*
[1129]

Bu beyt-i şerîfte, enbiyâ ve evliyâ hazarâtının za'f-ı maddîlerine ve za'f-ı maddîleriyle berâber, cebbâr hükümdarlara karşı Hak Teâlâ hazretlerinin onları muhâfaza buyurduğuna işâret vardır.

کی توان آنرا فشردن یا زدن　　　　که چو شیشه گشته است اورا بدن

1131. *"Onu sıkmak ve dövmek ne vakit mümkin olur? Zîrâ onun bedeni şişe gibi olmuştur."*

Ya'ni, pâdişah kendi kendine dedi ki: "Şişe nasıl küçük bir darbe ile kırılırsa bu şahsın vücûdu da hafif bir darbe ile berbâd olur. Binâenaleyh onu sıkmak ve döğmek muvâfık değildir."

لیك با او گویم از راه خوشی　　　　که چرا داری تو لاف سرکشی

1132. *"Lâkin ona, "Sen niçin serkeşlik lâfını tutarsın?" diye lutuf yolundan söyleyim!"*

Fakat bu zayıf şahsa lutuf ve mülâyemet tarîkıyla "Sen niçin böyle kavîler gibi serkeşlik lâfını ve iddiasını ediyorsun?" diyeyim.

که درشتی ناید اینجا هیچ کار　　　　هم بزمی سر کند از غار مار

1133. *"Zîrâ burada sertlik hiç işe gelmez. Yumuşaklık ile yılan bile gārdan baş eder."*

Ya'ni, fikri anlaşılarak doğru yola getirilmek istenilen bir kimseye karşı yapılacak sertlik ve ters muâmele aslâ fâide vermez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Âl-i İmrân'da Resûl-i Ekrem Efendimiz hakkında Cenâb-ı Hak buyurur: فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ (Âl-i İmrân 3/159). Ya'ni "Ey habîbim, Allah tarafından rahmettir ki, sen onlara mülâyemet ettin ve eğer sen kötü huylu olarak katı kalbli olaydın, elbette senin etrâfından dağılırlar idi." Hattâ tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır" darb-ı meseli meşhûrdur.

مردمانرا دور کرد از گردِ وی　　　　شه لطیفی بود ونرمی وردِ وی

1134. *Adamları onun etrâfından uzaklaştırdı. Şah bir latîf ve onun âdeti yumuşaklık idi.*

Şah, adamları da'vâ-yı nübüvvet eden şahsın etrâfından uzaklaştırdı. Zîrâ şah bir latîf ve kerîm zât olup onun âdeti mülâyemet etmek idi.

پس نشاندش باز پرسیدش زجا　　　　که کجا داری معاش و ملتجا

1135. *Müteâkıben onu oturttu, "Mültecâ ve maaşın neredEdir?" diye tekrar ona sordu.*

"Mültecâ", sığınacak mahal demektir. Ya'ni, pâdişah onu oturttu, "Sen nerede yatıp kalkarsın ve ne cihetten taayyüş edersin?" diye sordu.

گفت ای شه هستم از دار السلام　　　　آمده از ره درین دار الملام

1136. *Dedi: "Ey pâdişah, dârü's-selâmdanım, yoldan bu dârü'l-melâma geldim."*

"Selâm", lügatte, nekâyıstan ve uyûbdan emîn ma'nâsınadır. "Melâm", rüsvaylık ma'nâsınadır. "Dâru's-selâm"dan murâd, nekâyısdan ve uyûbdan müberrâ olan âlem-i gayb ve "dârü'l-melâm"dan murâd, esfel-i sâfilîn olan âlem-i kesâfettir. Bu cevâb her ne kadar sahte peygamber tarafından vârid olmuşsa da, sâdık olan peygamberân-ı ızâm hazarâtının lisânındandır. Ya'ni: "Ey şah, ben nekâyıstan ve uyûbdan pâk olan âlem-i letâfetten birtakım yollardan ve menzillerden geçerek dârü'l-melâm olan bu âlem-i kesâfet ve vücûd-i izâfî âlemine geldim."

نی مرا خانه است و نه یك همنشین　　　　خانه کی کردست ماهی در زمین

1137. *"Benim ne evim ne de refîkım vardır. Bir ay ne vakit yeryüzünde ev yapmıştır?"*

Bu beyt-i şerîf dahi kezâlik nebiyy-i sâdık lisânındandır. Ya'ni, "Benim, benimseyecek ne evim vardır ve ne de sırdaş olan bir refîkım vardır. Zîrâ ben ay gibi âlem-i ulvîye mensûbum. Bir ayın yeryüzünde ikâmetgâhı olur mu?"

پادشه از روی لاغش گفت باز　　　　که چه خوردی وچه داری چشت ساز

1138. *Pâdişah ona latîfe cihetinden tekrar dedi ki: "Ne yedin ve kuşluk tedâriki nen vardır?"*

"Çâşt", kuşluk vakti; "sâz", tertîb ve tedârik; "çâşt-sâz", "sâz-ı çâst" demek olup "kuşluk için tertîb olunan taâm" ma'nâsınadır. "Lâğ", latîfe ve hezl ve zarâfet demektir. Ya'ni, şâh latîfe cihetinden ona dedi ki: "Ne yedin ve kuşluk taâmı olarak ne tertîb ettin?"

اشتها داری چه خوردی با مداد   که چنین سرمستی وپر لاف وباد

1139. *"İştihân var mı, sabahleyin ne yedin ki, böyle sermestsin ve pür-lâf ve pür-hevâsın?"*

"Lâf", ma'nâsız söz ve öğünmek ve hayâsızlık (*Burhân*). "Bâd", hava ve rüzgâr ve nahvet ve gurûr ve hodbînlik ma'nâlarına. Bu suâlde nükte budur ki, ehl-i dünyâ, ancak cismin hayvâniyetten ibâret olan ahvâlini bilirler ve bunun hâricinde olan âlem-i letâfetin vücûdunu akıllarına muhâlif görürler. Enbiyâ ve evliyâ ise âlem-i letâfete da'vet ettiklerinden onları, yemeden ve içmeden sarhoş olmuş ve sâika-i nefsâniyyet ile boş da'vâya ve hodbînlik ve gurûr ızhârına kıyâm etmiş zannederler.

گفت اگر نانم بدی خشك وطری   کی کنیمی دعوئ پیغمبری

1140. [1139] *Dedi: "Eğer bayat ve tâze ekmeğim olaydı, ne vakit peygamberlik da'vâsı ederdim?"*

"Huşk", kuru demek olup, ekmek karînesiyle burada "bayat" ma'nâsınadır. "Tarî", tâze demektir. Ya'ni, "Benim bu âlem-i kesâfetin bayatından ve tâzesinden ve kurusundan ve yaşından nasîbim olaydı ve sizin gibi cismâniyet ahkâmı altında zebûn ve mağlûb olaydım, peygamberlik da'vâsı edip sizi bu âlem-i kesâfet ve cismâniyetin fevkı olan âlem-i letâfete da'vet eder mi idim?"

دعوئ پیغمبری با این گروه   همچنان باشد که دل جستن ز کوه

1141. *Bu tâifeye peygamberlik da'vâsı dağdan gönül istemek gibi olur.*

Cismâniyet ve kesâfet âleminde müstağrak olup cemâdât hükmünde kalan bu tâifeye karşı, peygamberlik da'vâsı edip onları ma'nâ âlemine da'vet etmek, bir cemâd olan dağdan idrâk-i maânî mahalli olan kalb istemek gibi olur. Dağda bir kalb-i müdrik aramak ise abestir.

کس ز کوه سنگ عقل و دل نجست   فهم وضبط ونکتهٔ مشکل نجست

1142. *Kimse dağdan ve taştan akıl ve kalb istemedi. Anlayış ve zabt ve müşkil nükte istemedi.*

Cemâddan ibâret olan dağdan ve taştan hiçbir kimse akıl ve kalb istemedi ve: "Ey dağ, benim söylediğim sözün ma'nâsını anla ve zabt et ve sözüm-

deki müşkil olan nükteleri i'mâl-i fikr ile hallet demedi!" Zîrâ dağın bunlara isti'dâdı yoktur. Cismânîler dahi birer dağ gibi olup idrâk-i maânîden bî-behredirler.

هر چه گویی باز گوید که همان   می کند افسوس چون مستهزیان

1143. *Her ne söylersek tekrar ancak onu söyler. Müstehzîler gibi efsûs eder.*

"Efsûs" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "istihzâ etmek" ve "eğlenmek" demektir. Meselâ dağdan sadâ ve kelâm gelir. Fakat bu sadâ ve kelâm, senin sadânın ve kelâmının aksi ve aynıdır. Sen söylersen müstehzîler gibi sözünü tekrâr edip seninle eğlenir ve alay eder. Cismânîler de tıpkı bu dağa benzerler.

از کجا این قوم وپیغام از کجا   از جمادی جان کرا باشد رجا

1144. *Bu tâife nereden ve peygām nereden! Bir cemâddan kime can ümîdi olur?*

"Peygām", haber demektir. Buradaki "peygām"dan murâd, haber-i ilâhî ve vahy-i rabbânî olur. Ya'ni, ahkâm-ı cismâniyetle müstağrak olan tâife hayvan hükmündedir. Hak Teâlâ onları sûret-i insâniyyede yaratmış ve onlara insanlara mahsûs olan kalb-i müdriki ihsân etmiş olduğu hâlde, onlar bu isti'dâdlarını ahkâm-ı hayvâniyyeleri altında muattal bırakmış olduklarından, idrâksiz olan cemâd mesâbesinde kalmışlardır. Binâenaleyh bu tâife nerede ve vahy-i ilâhî nerede! Bir cemâdda rûh-i insânî aramak ne kadar abes ise, bunlarda dahi bu rûhun ahkâmını ve âsârını istemek ve aramak dahi o derece abestir.

گر تو پیغام زنی آری و زر   پیش تو بنهند جمله سیم وسر

1145. *Eğer sen bunlara bir kadının ve altının haberini getirsen senin önüne bütün gümüş ve baş koyarlar.*

که فلان جا شاهدی می خواندت   عاشق آمد بر تو او می داندت

1146. *Desen ki, filân yerde bir mahbûb seni da'vet ediyor. Sana âşık geldi ve seni biliyor.*

"Şâhid", Fârisî'de mahbûb demektir. Evvelki beytin ikinci mısrâ'ı, birinci mısrâ'ıyla ikinci beytin cezâsı ve haberi olur. Ya'ni, bu tâife cismâniyet ve nefsâniyet âleminde o kadar müstağraktır ki, eğer sen bunlara, "Filân yerde bir güzel kadın veyâhud altın yığını vardır," diye bir haber getirsen; veyâhud

"Filân yerde bir mahbûb vardır, seni biliyor ve sana âşık olmuştur, seni da'vet ediyor," desen senin bu haberine mükâfat olarak önüne paralar koyarlar ve sana başlarını fedâ edercesine hizmet ederler.

ور تو پیغام خدا آری چوشهد   که بیا سوی خدا ا نیك عهد

1147. *Ve eğer sen Hudâ'nın bal gibi haberini getirsen, desen ki: "Ey iyi ahidli, Hak tarafına gel!"*

از جهان مرگ سوی برگ رو   چون بقا ممکن بود فانی مشو

1148. *"Ölüm cihânından kudret tarafına git, mâdemki bekā mümkin olur, fânî olma!"*

Ya'ni , "Ey nebî ve velî, sen bu gibi cismânî insanlara Hak Teâlâ'nın bal gibi tatlı ve latîf olan haberlerini ve maârifini söylesen ve desen ki: "Ey bir şeyle lâyıkıyla tahaffuz eden insan! Cismâniyet ve kesâfet âlemi ölüm âlemidir; rûhâniyet ve ma'neviyet âlemi ise kudret âlemidir. Binâenaleyh ölüm âlemini bırak da, kudret âlemine git! Mâdemki bu fânî cihânı bırakmak ile bekā mümkin oluyor, binâenaleyh fânî olma! Bâkî olan rûhâniyet ve melekiyet cihânına gel! "Ahd"in müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "et-tehaffuz bi'ş-şey'" ma'nâsınadır. Ya'ni "Bir şey sebebiyle tehaffuz etmek" demek olur.

قصد خون تو کنند وقصد سر   نه از برای حمیّت دین وهنر

1149. *Senin kanına kasd ve başına kasd ederler. Hımyet-i dîn ve hünerlerinden dolayı değil!*

Bu tâife enbiyânın vücûdunu kaldırmağa azm ederler ve kanını dökmeğe kasd ederler. Onların bu azimleri ve kasdları evvelce sâlik oldukları dîni ve mezhebi himâye kasdıyla ve hüner ve ma'rifet ibrâzı sebebiyle değildir. Meselâ Îsâ (a.s.) geldi, onları tarîk-ı Hakk'a da'vet etti. Mûsevîler o hazrete sû'-i kasd ettiler. Fakat onların bu kasdları hamiyyet-i dîniyyelerinden dolayı değildi. Belki sâika-i nefsâniyyet ile kurdukları bâtıl dolabın bozulmasından idi. Ve kezâ Server-i âlem Efendimiz geldi, onları tarîk-ı Hakk'a da'vet etti. Mûseviyet ve Îseviyet nâmına îcâd eyledikleri "Bâtıl efkâr ve i'tikādâtı terk ediniz, Hak yoluna dönünüz!" buyurdu, düşman oldular. Bunların düşmanlıkları da kezâ hamiyyet-i dîniyyelerinden değil idi. Zîrâ kabûl etseler rüesâ-yı rûhaniyyelerinin menâfi'-i mâddiyyeleri herc ü merc olacak idi. Her asırda evliyâ-yı kirâm hazarâtının nasâyıhı da bunlara böy-

le fenâ te'sîrler yaptı. Onların hayâtına sû'-i kasd ettiler. "Hımyet", zarar veren şeyden perhîz etmek ma'nâsınadır (*Akrebü'l-mevârid*). "Hımyet-i dîn", kendi dînlerine zarar veren bir şeyden perhîz demek olur.

سبب عداوت عام بیگانه زیستن ایشان با اولیای خدا که بحق شان می خوانند وبآب حیات ابدی

Avâmın evliyâ-yı Hakk'a düşmanlığının ve onlara yabancı yaşamasının sebebi bayânındadır ki, onlar Hakk'a ve ebedî olan âb-ı hayâta da'vet ederler

بلکه از جفسیدگی بر خوان ومان　　تلخشان آید شنیدن این بیان

1150. [1149] *Belki hânuman üzerine yapışmadandır. Bu beyânı işitmek onlara acı gelir.*

Enbiyâ ve evliyâya karşı, cismânî olan kimselerin sû'-i kasdları, onların hamiyyet-i dîniyyelerinden, ya'ni dînlerine zarar veren bir şeyden tevakkî ve perhîz ettiklerinden nâşî değil, belki hânumanlarına yapışmış olmalarından ve onlardan ayrılmalarından nâşîdir. Onların muhabbetlerini kalbden çıkarıp Hakk'a teveccüh etmelerine dâir olan enbiyâ ve evliyânın beyânât-ı aliyyeleri, onlara acı gelir. Zîrâ bu beyânât onların nefislerinin râhatını bozar.

خرقهٔ بر ریش خر چفسیده سخت　　چونکه خواهی بر کنی زو لخت لخت

1151. *Eşeğin yarası üzerine sıkı yapışmış olan bezi ondan parça parça koparmak istediğin vakit...*

Enbiyâ ve evliyânın cismânîleri da'veti ve onları tımarı ona benzer ki, eşeğin yarası üzerine pek yapışmış olan bir bezi parça parça çıkarmak istediğin vakit...

جفته اندازد یقین آن خر ز درد　　حبذا آنکس کزو پرهیز کرد

1152. *O eşek muhakkaktır ki acıdan dolayı çifte atar. Ne güzeldir o kimse ki, ondan perhîz etti.*

Ya'ni, çifte yememek için, eşeğin sırtındaki yaradan bezleri koparmaktan perhîz eden kimse ne güzeldir! Ve cismânîleri nasîhatle yola getirmek boş olduğundan onlarla beyhûde uğraşıp düşmanlıklarını kazanmayan kimse ne güzeldir!

خاصه پنجه ریش وهر جا خرقهٔ بر سرش چفسیده درنم غرقهٔ

1153. *Husûsiyle elli yara ve her yerde bir bez. Islaklığa gark olarak onun başı üzerine yapışmış.*

Husûsiyle cisim merkebinin üzerinde elli yara ve her yerde yara üzerinde de bir bez var ve o yaralar dâimâ tâze ve sızan cerâhatlardan bezler ıslanıp o yaraların başı üzerine yapışmış bir hâldedir.

سیم و زر چون خرقه است وحرص ریش حرص هرکه بیش باشد ریش بیش

1154. *Altın ve gümüş bir bez parçası ve hırs yara gibidir. Her kimin hırsı ziyâde olursa, yarası da ziyâdedir.*

Dünyânın altını ve gümüşü bir bez parçası ve nefsin hırsı dahi yara gibidir. Nefsinin hırsı çok olan kimsenin cisim merkebinin yarası da çoktur. Binâenaleyh cismânî ve nefsânî olan kimselerin, bu hırs yaraları üzerinden altın ve gümüş bezleri koparılmak istendiği zaman, pek ziyâde muztarip olup çifte atarlar.

خان ومان جغد ویرانست وبس نشنود اوصاف بغداد وطبس

1155. *Baykuşun hânumânı ancak vîrânedir. O Bağdâd'ın ve Tabes'in evsâfını işitmez.*

"Tabes", Horasan tarafında ma'rûf bir şehrin adıdır. Ya'ni cismânî olan kimseler baykuş mesâbesindedir. Baykuşun hânumânı vîrâne ve harâb mahaller olduğu gibi, cismânîlerin hânumânı dahi vîran ve harâb olan bu dâr-ı dünyâdır. Onlar Bağdâd ve Tabes şehirleri gibi ma'mûr olan âlem-i ervâhın ve cihân-ı ma'nânın evsâfını işitmekten haz ve zevk almazlar. Onlara bu fânî ve harâb dünyâdan bahsetmek lâzımdır.

گر بیاید باز سلطانی زراه صد خبر آرد بدین جغدان زشاه

1156. *Eğer sultânın doğanı yoldan gelse bu baykuşlara şâhtan yüz haber getirse;*

شرح دار الملك وباغستان وجو   پس برو افسوس دارد هر عدو

1157. *O dâru'l-mülkün ve bağlığın ve ırmağın şerhini getirse, her düşman onun üzerine efsûs tutar.*

"Sultan"dan murâd, Hak Teâlâ hazretleridir; ve "doğan"dan murâd, dahi enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır. "Baykuşlar"dan murâd, cismânî ve ehl-i dünyâ olan kimselerdir. Ya'ni, sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın doğanları mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtı âlem-i ervâhtan gelse ve bu harâbede sâkin olan ehl-i dünyâya ve cismânîlere birçok haberler getirse ve âlem-i ervâhın ma'mûrelerinin ve bağ ve bostanlarının ve ırmaklarının hâl ve şânını şerh ve tavsîf etse, onların düşmanları bu haberler ile eğlenirler ve istihzâ ederler de derler ki:

گرچه باز آورد افسانۀ کهن   کز گزاف ولاف می گوید سخن

1158. *"Doğan yine eski efsâneyi getirdi ki, beyhûde ve lâf cihetinden söz söyler!"*

Bu beyt-i şerîfte إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (Mü'minûn, 23/83) ya'ni "Bu ancak evvelkilerin masallarıdır" âyet-i kerîmesine işâret buyruluyor. Ya'ni, cismânîler enbiyâ ve evliyânın tavsîflerini ve ihbârlarını dinledikleri vakit, "Bu evvelden beri söylenen efsâneler ve masallardır ve boş sözlerdir!" diye istihzâ ederler.

کهنه ایشانند وپوسیدۀ ابد   ورنه آن دم کهنه را نومی کند

1159. *Eski onlardır ve ebedin çürümüşüdürler; ve yoksa o dem eskiyi yeni eder.*

Ya'ni, cismânîlerin kendileri eskidir. Çünki cisimler karbon, azot, müvellidü'l-mâ ve müvellidü'l-hamûza, klor, sodyum ve kils ilh. gibi birtakım anâsır-ı basîtanın yekdiğeriyle terekkübünden hâsıl olur. Ondan sonra, o anâsır dağılır; bu kesâfet âleminde devr-i dâim yaparlar ve dolaşa dolaşa gelip rûh-i hayvânîleri devâm ettiği müddetçe yine onların cisimlerini tertîb ve tezyîd ederler; ve rûh-i hayvânîleri munkati' olup cisimleri çürüdükten sonra yine devre başlarlar. Binâenaleyh o cismânîler eski ve ebedin çürümüşleridir. O "dem"e ya'ni nefes-i rahmânîye gelince, eskileri yeni yapar. Eskiyi yeni yapmakta iki vecih vardır. Birisi maddî, diğeri ma'nevîdir. Maddîsi budur ki, zerrât-ı maddiyyat ve suver-i ecsâm nefes-i rahmânî ile her ân-ı gayr-ı münkasimde hayat bulur. Ya'ni bir tecellî ile ma'dûm ve bir tecellî ile mevcûd olur.

Buna lisân-ı tasavvufta "teceddüd-i emsâl" derler. Bu husutaki îzâhât I. cildin 2066 [ve 1170] numaralı beyit[ler]inde geçti. İkincisi budur ki, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyenin nihâyeti yoktur; ve bu ulûm ve maârif her peygambere ümmetinin isti'dâdı nisbetinde verilir. İsti'dâdlarından ne fazla ve ne de noksandır. Binâenaleyh şerâyi' ve ulûm-i enbiyâ eskiyi tezyîd ve tafsîl sûretiyle yeni yapar.

مردگان کهنه را جان می دهد تاج عقل ونور ایمان می دهد

1160. [1159] *Eski ölülere can verir; akıl ve îman nûrunun tâcını verir.*

O nefes-i rahmânî gayr-ı münkatı' olan tecelliyât-ı cedîdesi ile, eski ölü olan cismânîlere rûh-i hayvânî verir; ve yine o nefes-i rahmânî, rûh-i hayvânîsi cihetinden diri ve fakat rûh-i insânîsi cihetinden ölü olan o cismânîlere, enbiyâ ve evliyâ lisânıyle hayât-ı ma'neviyye ihsân edip akıl ve îman nûrunun tâcı olan maârif ve hakāyık-ı rabbâniyyeyi verir.

دل مَدُزْد از دلربای روح بخش که سوارت می کند بر پشت رَخْش

1161. *Rûh bağışlayıcı olan gönül kapıcıdan gönül çalma! Zîrâ seni rahşın hayretine bindirir.*

Ya'ni, bir insân-ı kâmil, senin kalbini kapmış ve seni kendi tarafına celb etmiş, artık ondan kalbini çalma! Ya'ni onun gönlünden düşecek ef'âle tasaddî etme ve onun gönlünün rızâsı dâiresinde çalış! Zîrâ seni, ilâhî bir at mesâbesinde olan rûh-i insânîye bindirir. "Rahş", beyaz ile kızıl rengin birbirine karışmış olmasından husûle gelen renktir. İran pehlivanlarından meşhûr Rüstem'in atı bu renkte olduğundan onun atına bu isim verilmiştir. Sonra mecâzen her ata "rahş" denilmiştir (*Reşîdî* ve *Burhân* ve *Gıyâsü'l-Lügāt*).

سر مَدُزْد از سرفراز تاجْ ده کوز پای دل کشاید صد گره

1162. *Tâc verici ser-efrâzdan baş çalma! Zîrâ o kalbin ayağından yüz düğüm açar.*

"Ser-efrâz", başı yüksekte olan demek olup, şerîf ve âlî ve sâhib-i ikbal olandan kinâyedir. "Ser-medüzd"de "ser", meyil ma'nâsına olup, "meylini geri almak" demek olur. "Pây-i dil"den murâd, rûh-i hayvânîdir. Ya'ni, ma'rifet-i rabbâniyye tâcını verici ve ikbâl-i ma'nevî sâhibi olan insân-ı kâmilden

meyl-i kalbîni geri alma ve ondan yüz çevirme! Zîrâ o senin kalbinin ayağı olan rûh-i hayvânîndeki havâss-i hamsen vâsıtasıyla bağlanmış olan birçok düğümleri açar ve perdeleri yırtar.

با كه گويم در همه ده زنده كو   سوى آب زندگى پوينده كو

1163. *Kime söyleyim, bütün köyde diri hani? Âb-ı hayât tarafına koşucu hani?*

"Âb-ı zindegî", ya'ni "âb-ı hayât"tan murâd, aşk-ı ilâhîdir. Bu beyt-i şerîf, vaktinin insân-ı kâmili olan Hz. Pîr efendimizin teessüf-i âlîleridir. Buyururlar ki: "Ben bu dünyânın fânîliğini ve cihân-ı ma'nânın bâkîliğini muhîtimde bulunan efrâd-ı beşerden kime söyleyeyim ki, bütün köy ve mahalle ahâlîsi arasında rûh-i insânî ile diri olan bir kimse nerededir ve aşk-ı ilâhî tarafına meyl edip koşan bir ferd nerededir? Hepsi cisimlerinin ve nefislerinin umûruyla meşgûl ve âlem-i bekādan bî-haberdir."

تو بهيك خوارى گريزانى زعشق   تو بجز نامى چه مى دانى زعشق

1164. *Sen bir zillet ile aşktan kaçıcısın. Sen aşktan bir nâmın gayrını ne bilirsin?*

Ey bana mürîd olup kendisini tarîkate sâlik olmuş addeden kimse! Sen sülûkün esnâsında dûçâr olduğun bir zillet-i sûrî sebebiyle, aşk-ı ilâhîden kaçıcı ve yüz çeviricisin. Eğer sen hakîkaten kalbinde aşk-ı ilâhî duygusunu bulmuş olsa idin, bu zillet-i sûrîye aslâ ehemmiyet vermez ve tarîk-ı aşkta devâm ederdin. Binâenaleyh sen ancak aşk-ı ilâhînin adını duymuşsun. O aşkın kendisinden aslâ haberin yoktur. Zîrâ aşk-ı ilâhî çok zillet ve zorluğa tahammül etmek ister.

عشق را صد ناز واستكبار هست   عشق با صد ناز مى آيد بدست

1165. *Aşkın yüz nâz ve istikbârı vardır; aşk yüz nâz ile ele gelir.*

Ya'ni, aşk-ı ilâhî çok nazlı ve kibirlidir. Öyle kolay kolay ele gelmez. Ona çok hizmet etmek ve niyâz etmek lâzımdır ki, birçok nazlandıktan sonra ele gelebilsin!

عشق چون وافيست وافى مى خرد   در حريف بى وفا مى ننگرد

1166. *Aşk vefâ edici olduğundan vefâ ediciyi satın alır. Vefâsız olan hem-nişîne bakmaz.*

"Harîf", iş ve san'at refîkı olan kimse, dost ve hemnişîn olan adam ma'nâsınadır. Ya'ni, aşk-ı ilâhî, vefâkâr olan bir arkadaştır. Binâenaleyh kendisi de vefâkâr olanı kabûl eder, vefâsız olanlara hemnişîn olmaz.

چون درختست آدمی وبیخ عهد   بیخ را تیمار می باید بجهد

1167. *Âdemî, ağaç; ve ahid kök gibidir, köke cehd ile tımar lâzımdır.*

"Ahid"ten murâd, ezelde vâki' olan ahd-i ubûdiyyet olduğu gibi, insân-ı kâmile intisâb esnâsında pîr ile mürîd arasında vâki' olan ahid olmak dahi muhtemeldir. Ya'ni, sûret-i insâniyye bir ağaç gibi olup, onun kökü de onun ahdidir. Binâenaleyh onun sûret-i insâniyyesine taalluk eden söz ne kadar parlak olursa olsun îtibâr yoktur. Onun kökü ve ma'nâsı olan ahde riâyet etmek ve ona hizmet lâzımdır.

عهد فاسد بیخ پوسیده بود   وز ثمار لطف ببریده بود

1168. *Ahid fâsid, kök çürümüş olur; ve latîf olan meyveden munkatı' olmuş olur.*

Bir kimsenin Hakk'a veyâhud insân-ı kâmile karşı olan ahdi bozuk olursa, sûret-i insâniyyesi ağacının kökü çürümüş olur. Artık onun meyvesi olan ahvâl-i latîfe ve a'mâl-i hasene ondan munkatı' olur.

شاخ وبرگ نخل گرچه سبز بود   با فساد بیخ سبزی نیست سود

1169. *Hurma ağacının dalı ve yaprağı her ne kadar yeşil oldu ise de, kökün fesâdıyla berâber yeşillik fâide değildir.*

Ahdi bozuk olan bir kimsenin, kökü bozuk olan hurma ağacının yeşil yaprağı mesâbesindeki ulûm-i zâhiriyyesi ve sözleri ne kadar parlak olsa aslâ fayda vermez ve kalblere te'sîri olmaz.

ور ندارد برگ سبز وبیخ هست   عاقبت بیرون کند صد برگ دست

1170. [1169] *Ve eğer yeşil yaprağı olmaz ve kökü olursa, âkıbet yüz yaprak dışarı el yapar.*

Ve eğer ahdine vefâkâr olan kimsenin her ne kadar zâhiren bir ilmi ve kuvve-i nutkıyyesi olmasa dahi, âkıbet ulûm-i ledünniyye ve talâkat-i lisâniyye yaprakları zâhir olur.

تو مشو غره بعلمش عهد جو　　　　علم چون قشرست عهدش مغز او

1171. *Sen onun ilmine aldanma, ahd iste! İlim kabuk, onun ahdi onun içi gibidir.*

Ey sâlik, sen bir kimsenin ilmine aldanma, ahid iste! Ya'ni ahdine vefâkâr olan kimsenin ilmine bakma ve ilmi yoktur diye aldanma! Onun Hak'la veyâ pîriyle olan ahdinde sâdık olup olmadığına bak! Zîrâ ilm-i zâhirî kabuk gibi ve o kimsenin ahdi dahi o aradığın ilmin içi gibidir. Zîrâ ilimden maksûd olan ameldir ve amel ise ahde vefâ etmektir.

در بیان آنکه مرد بدکار چون متمکن شود در بدکاری واثر دولت
نیکو کاران بیند شیطان شود ومانع خیر گردد از حسد همچون شیطان که خرمن
سوخته. همه را خرمن سوخته خواهد. أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى

Onun beyânındadır ki, kötü fiilli adam vaktâki kötü fiillilikte mütemekkin olur ve iyi fiillilerin devletinin eserini görür, şeytan olur. Harmanı yanmış şeytan gibi hasedden dolayı hayrın mâni'i olur ve cümleyi harmanı yanmış ister. Nitekim âyet-i kerîmede, "Gördün mü şu kimseyi ki, namaz kıldığı vakit abdi nehyeder!" buyrulur

"Hırmen-sûhte", sermâyesi havaya gitmiş ve müflis olmuş kimseden kinâyedir. Bu sürh-ı şerîfte beyân buyrulan âyet-i kerîme sûre-i Alak'tadır. Sebeb-i nüzûlü budur ki: Ebû Cehil habîsi demiştir ki: "Eğer ben Muhammed'i (a.s.) secde ederken görürsem boynunu çiğnerim!" O habîs bu kasd ile Resûl-i Ekrem hazretleri tarafına gitti ve o hazreti namaz kılarken gördü ve geri geri çekilmeğe başladı. "Niçin böyle yapıyorsun?" dediler. Cevâben dedi ki: "Muhammed ile benim aramda ateşten bir hendek görüyorum!" Bu âyet-i kerîmenin ma'nâsı her asırda mevcûd olan münâfıklar ile münkirlerin cümlesine şâmildir.

وافيانرا چون بينى كرده سود   تو چو شيطانى شوى آنجا حسود

1172. *Vefâ edicileri fâide etmiş gördüğün vakit, sen orada hasûd bir şeytan gibi olursun.*

Ey nefsânî olan kimse, sen Hakk'a veyâ pîrine karşı olan ahdine vefâ edenleri, fâide hâsıl etmiş bir hâlde gördüğün vakit, sen onların müvâcehesinde, Âdem'e hased eden bir şeytan gibi olursun. Nitekim Hz. Pîr'in zamân-ı âlîlerinde kendilerine intisâb eden mürîdânından bir gürûh, o hazretin Salâhaddin Zerkûb hazretlerine olan teveccüh ve iltifâtını çekemeyip hased ederek aleyhinde bulunmuşlardır. Sipehsâlâr hazretleri yazdığı *Menâkıb*'da bu hâli şu tazda beyân buyurur:

"Cemâat-i hasûdân Şeyh Salâhaddin'in hadden ziyâde Hz. Pîr'e yakınlığını müşâhede eylediklerinde yine hıkd ü hased ile meşgûl olup adâvete başladılar ve gāyet-i kasâvet ve nihâyet-i şekāvetlerinden zât-ı âlîlerini cehle mensûb kıldılar. Halbuki onun hakāik-ı ledünniyyesinden bîhaber idiler." Fakir tarafından tercüme olunmuş olan bu menâkıbta Sultan Veled (k.s.) hazretlerinin bu mes'ele-i hased hakkında manzûm beyânât-ı aliyyeleri de vardır.

هر كه را باشد مزاج وطبع سست   او نخواهد هيچ كس را تن درست

1173. *Her kimin mizâcı ve tab'ı gevşek olsa, o hiç kimseyi sağlam istemez.*

Bu beyt-i şerîfte iki vecih vardır: Birisi maddî ve dîğeri ma'nevîdir. Maddîsi budur ki, nefsânî olan bir kimsenin mizâcı ve tab'ı gevşek ve zayıf ve hastalıklı olsa, o kimse herkesi de kendisi gibi hastalıklı ve zayıf görmek ister; ve onun nefsi bu görüş ile müteselli olur; ve kendisi o kimselerin musâhibi ve refîkı olur. Vücûdu sağlam olanlara hased eder. Ve ma'nevîsi budur ki, her kimin mizâcı ve tab'-ı ma'nevîsi, ahlâk-ı mezmûme ile ma'lûl olsa, o kimse herkesi kendi gibi hîlekâr ve müzevvir ve fâsık ve fâcir görmek ister; ve kendisi o gibi adamların musâhibi ve refîkı olur; ve ahlâk-ı hamîde sâhiblerine hased eder. Nitekim meşhûr bir darb-ı meseldir: Kuyruksuz olan tilkiye: "Hep tilkiler senin gibi kuyruksuz mu olsun, yoksa sen de onlar gibi kuyruklu mu olasın?" diye sormuşlar. Tilki cevâben: "Bütün tilkilerin benim gibi kuyruksuz olmalarını isterim!" demiş.

گر نخواهى رشك ابليسى بيا   از درد دعوى بدرگاه خدا

1174. *Eğer İblîs'in hasedini istemez isen, da'vâ derdinden Hudâ'nın dergâhına gel!*

"İblîsî"deki "yâ", masdariyet, vahdet ve nisbet için olması câizdir. Masdariyet için olursa "iblislik", vahdet için olursa "bir iblisin hasedi" ve nisbet için olursa "İblîse mensûb olan hasedin" demek olur; ve her üç sûrette ma'nâ doğru olur. Ya'ni, ey nefsânî olan kimse, eğer sen "şeytanlığın hasedini" veyâ "bir şeytanın hasedini" veyâ "şeytana mensûb olan hasedi" istemez isen; "Ben ondan daha hayırlıyım!" da'vâsının derdinden vazgeç de Hak Teâlâ hazretlerinin dergâh-ı izzetine teveccüh et ve kendi nefsinin kötü sıfatlarını gör de, başkalarının nefsindeki fenâlıkları söylemekten sarf-ı nazar et! Sıfât-ı nefsâniyyeden halâsını Cenâb-ı Hak'tan niyâz et! Zîrâ şeytanlığın hulâsası أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ (A'râf, 7/12) ya'ni, "Ben ondan daha hayırlıyım ve efdalim!" da'vâsından ibârettir; ve kendini beğenip başkalarını takbîh etmektir. Ve Cenâb-ı Hak sûre-i Bakara'da sıfât-ı nefsâniyye ile muttasıf iken başkalarını ıslâha kıyâm edenleri takbîhen: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'ni "Nefsinizi unuttuğunuz hâlde nâsa birr ve takvâ ile mi emrediyorsunuz?" buyurur.

چون وفا ات نیست باری دم مزن   که سخن دعویست اغلب ما و من

1175. *Mâdemki vefân yoktur, bâri dem vurma! Zîrâ söz ağleb olarak bizlik ve benlik da'vâsıdır.*

Ya'ni, ey kimse mâdemki senin Hakk'a veyâ pîrine karşı ettiğin ahidde vefân yoktur ve onların emrine muhâlefetin vardır, bâri salâhtan dem vurup ehl-i kemâle mahsûs olan tavrı takınarak söyleme! Zîrâ, sıfât-ı nefsâniyyesinden kurtulmamış olan kimselerin sözleri ekseriyâ bizlik ve benlik da'vâsıdır. Ancak kendilerinde vücûd ve varlık göremeyen enbiyâ ve evliyâ hazarâtının sözleri bu da'vâdan hâriçtir.

این سخن در سینه دخل مغزهاست   در خموشی مغز جانرا صد نماست

1176. *Bu söz sînede mağzların îrâdıdır. Sükûtta can mağzına yüz nemâ vardır.*

Ya'ni, bu söz, harf ve savt ile dışarıya çıkmazdan evvel sînede ve kalbde içlerin ve bâtınların îrâdıdır; ve o sözü dışarıya çıkarmayıp sükût etmekte ise canın içine ve bâtınına birçok neşv ü nemâ vardır. Meselâ bir kimse birinin yalan söz söylediğine muttali' olsa ve onun bu yalanını yüzüne vurup meydana çıkarmak kābil iken kendisinin dahi yalan söylediğini düşünüp, bu husûsta söz söylemekten vazgeçerek sabretse, o kimsenin, bu hâli nefsine karşı bir mücâhede olur; ve bu mücâhededen rûhunun kuvvetinde neşv ü nemâ hâsıl olur.

چون بیامد در زبان شد خرج مغز　　　خرج کم کن تا بماند مغز نغز

1177. *Vaktâki dile gelir mağzın masrafı olur. Masrafı az yap, tâ ki mağz, nağz olarak kalsın!*

Ya'ni, vaktâki söz dile gelir ve harf ve savt ile dışarıya çıkarılır, mağzın ve bâtının îrâdı harc ve sarf edilmiş olur. Binâenaleyh, masrafı az yap ve sözü ihtiyaç ve zarûret mikdârı söyle ki, bâtının güzel ve latîf olarak kalsın! Zîrâ sâlikin lisânını zabt etmesi düşünmesine sebeb olur; ve düşünmekde mücâhede-i nefsiyye vardır; ve mücâhede ile bâtında güzellik ve letâfet hâsıl olur.

مرد کم گوینده را فکریست زفت　　　قشر گفتن چون فزون شد مغز رفت

1178. *Az söyleyici adamın azîm bir fikri vardır. Söylemek kışrı ziyâde olduğu vakit iç gitti.*

Ya'ni, az söyleyen adamın elbet büyük büyük düşünceleri vardır. Nitekim çok söyleyen adamların sözlerinde ekseriyâ revâbıt-ı fikriyye olmadığı her zaman görülmektedir. Zîrâ elfâz ile dışarıya çıkarılan söz meyvenin kabuğu gibidir. Kabuk ne kadar kalın ve çok olursa iç o kadar az olur.

پوست افزون بود لاغر بود مغز　　　پوست لاغر شد چو کامل گشت نغز

1179. *Kabuk ziyâde oldu, iç zayıf oldu. Letâfet kâmil olduğu vakit kabuk zayıf oldu.*

"Nağz", lügatte güzel ve iyi ve latîf ve şey'-i acîb ve bedî' ma'nâsınadır. "Nağzın kâmil olması"ndan murâd, meyvenin latîf ve güzel olan içidir. Ya'ni, ceviz ve bâdem gibi meyvelerin kabuğu kalın olduğu vakit içi az ve zayıf olur ve latîf olan içi kâmil ve ziyâde olduğu vakit dahi kabuk zayıf ve ince olur. Bunun gibi kabuk mesâbesinde olan elfâz çok ve kalın olursa, iç olan fikir az olur ve iç olan fikir iyi ve latîf ve kâmil olduğu vakit elfâz dahi az olur.

بنگر این هرسه زخامی رسته را　　　جوز را ولَوْز را وپِسْتَه را

1180. *Bu üç hamlıktan kurtulmuş, cevize ve bâdeme ve fıstığa bak!*
[1179]

"Levz", bâdem ve "pisteh" fıstık. Ya'ni, kabuk ve iç misâlinde hamlıktan kurtulmuş ve kemâle gelmiş olan ceviz ve bâdem ve fıstıktan ibâret olan üç meyvenin hâline nazar et! Bunlardan her birinin kemâli, kabuklarının inceliği ve içlerinin çokluğundadır. İşte fikr-i insânî bunların içine ve kelâm-ı zâhirî dahi bunların kabuklarına benzer.

هر که او عصیان کند شیطان شود   که حسود دولت نیکان شود

1181. *Her o kimse ki isyân ede, şeytan olur. Zîrâ iyilerin devletine hased edici olur.*

"İsyân", serkeşlik etmek ma'nâsınadır. Her kim ki serkeşlik ederse, o kimse şeytan olur. Nitekim bu cildin 524 numarasında اسب سرکش را عرب شیطانش خواند ["Serkeş at için Arap ona "şeytan" ta'bîr etti"]; ve 525 numarasında dahi شیطنت گرد نکشی بد در لغت ["Şeytanet lügatte gerdenkeşlik oldu"] buyrulmuş idi. Binâenaleyh şeytanlığın esâsı serkeşlik ve isyandan ibâret olur; ve serkeşlik dahi sıfat-ı hasedden neş'et eder ve böyle serkeş olan kimse iyilerin nâil olduğu devlete ve saâdete hased edici olur.

چونکه در عهد خدا کردی وفا   از کرم عهدت نگه دارت خدا

1182. *Vaktâki Hudâ'nın ahdine vefâ ettin, Hudâ kerem cihetinden senin ahdini hıfz eder.*

Ya'ni, ey kimse, sen Hak Teâlâ hazretlerinin emrine itâat ve nehyinden ictinâb etmek sûretiyle onun ahdine vefâ ettiğin vakit, Hak Teâlâ hazretleri dahi va'd buyurduğu ecir ve mükâfâtı icrâ buyurmak sûretiyle kerem cihetinden sana karşı olan ahdi hıfz eder ve seni ecirsiz bırakmaz.

از وفای حق تو بسته دیدهٔ   اُذْكُرُوا اَذْكُرْكُمْ نَشْنيدهٔ

1183. *Sen Hakk'ın vefâsından gözü bağlamışsın, "Üzkürû ezkürküm!"ü işitmemişsin.*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'da olan فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ (Bakara, 2/152) Ya'ni, "Beni zikrediniz, ben de sizi zikredeyim ve bana şükrediniz ve küfran etmeyiniz!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, ey kimse, senin kalb ve idrâk gözün Hak Teâlâ hazretlerinin kullarına karşı olan vefâsını görmekten bağlanmıştır; ve sen bu zikrolunan âyet-i kerîmeyi işitmemişsin. Binâenaleyh sen Hakk'ın emrine itâat ve nehyinden ictinâb etmek sûretiyle onu zikret ki, Hak dahi seni mağfiret etmek ve ecir ve mükâfat vermek sûretiyle seni zikretsin!

گوش کن اَوْفُوا بِعَهْدِی هوش دار   تا که اُوفِ عَهْدَكُمْ آید زیار

1184. *"Evfû bi-ahdî"ye kulak ver, akıl tut, tâ ki yârdan "Ûfi ahdeküm" gelsin!*

Bu beyt-i şerîfte de kezâ sûre-i Bakara'da olan وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ (Bakara, 2/40) Ya'ni "Size beyân ettiğim ahde vefâ edin! Ben de sizin vefânıza mükâfât edeyim!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ba'zı nüshalarda (گوش کن) yerine (گوش نه) vâki' olmuştur. "Kulak koy!" demek olur. Ya'ni, bu zikrolunan âyet-i kerîmeye kulak ver ve ma'nâ-yı münîfini idrâk için aklını tevcîh et ve bu işitme ve idrâk etme netîcesinde îmânını takviye edip amel et ki, yâr-ı hakîkî olan Hak'tan dahi mev'ûd ve ma'hûd olan ecir ve mükâfât gelsin!

عهد وقرض ماچه باشد ای حزین   همچو دانهٔ خشك كشتن در زمین

1185. *Ey hazîn, bizim ahdimiz ve karzımız ne olur? Yere kuru dâne ekmek gibidir.*

"Hazîn", gamlı ve mahzûn ma'nâsınadır. Efrâd-ı beşer hakîkatte hiçbir şeye mâlik olmayıp her ihtiyâcını mülkün mâliki olan Hak Teâlâ hazretlerinden beklediği cihetle, hakîkatte boynu bükük mahzûn bir bende vaziyetindedir. Bu münâsebetle cenâb-ı Pîr efrâd-ı beşere hitâben: "Ey hazîn!" buyuruyor. Ve "karz"dan murâd, وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا (Müzzemmil, 73/20) ya'ni, "Allah Teâlâ'ya karz-ı hasen ile ikrâz edin!" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan karzdır ki, bu da Hak yolunda infâk ve sarf-ı maldır. Her bir iyiliğin mukābilinde Hak Teâlâ on mislini vermeyi ahd buyurmuş olduğundan, bu infâkı ve sarf-ı mâli zât-ı ulûhiyyete ödünç verilmiş mesâbesinde tutmuştur. Ya'ni, "Ey mahzûn bir vaziyette bulunan kul, bizim Hakk'a karşı olan ahdimiz ve ödünç vermemiz ne demektir bilir misin? Bir tarla sâhibinin toprağına dâne ekmek gibidir."

نه زمین را زان فروغ ولمتّری   نی خداوند زمین را توانگری

1186. *Ne ondan zemîne revnak ve semizlik vardır ne de zemînin sâhibine zenginlik vardır!*

"Lemtür", semiz ve kavî demektir, "yâ" masdariyet içindir. Ya'ni, bu bizim ektiğimiz dâne-i a'mâlden mülk-i ilâhî ne revnak ve ne de semizlik ve kuvvet kesb eder; ve ne de mülkün sâhibi zengin olur!

جز اشارت كه ازین می بایدم   كه تو دادی اصل این را از عدم

1187. *Ancak işâreten demektir ki, "Bana bundan lâzımdır. Zîrâ bunun aslını ademden sen verdin."*

خوردم ودانه بياوردم نشان   كه ازين نعمت بسوى ما كشان

1188. *"Yedim ve dâneyi bizim tarafımıza bu ni'metten çek diye nişan olarak getirdim."*

Ya'ni, bizim amel dânemizi mülk-i Hudâ'ya ekmekte ancak bir işâret vardır. O da bu demektir ki: "Ey mülkün sâhibi, bana bu tohumun mahsûlü lâzımdır. Zîrâ bunun aslı olan vücûdu, adem-i izâfîden sen çıkarıp verdin. Ben o vücûddan istifâde ettim. Bizim tarafımıza bu ni'metin emsâlini ihsân et, diye şimdi bu dâne-i ameli nişan olarak getirdim ve yine senin mülküne saçtım."

پس دعاى خشك هل اى نيك بخت   كه فشانده دانه مى خواهد درخت

1189. *Binâenaleyh ey tâlihli, kuru duâyı bırak! Zîrâ ağaç, saçılmış dâne ister.*

"Ey tâlihli"den murâd, insân-ı kâmilin huzûru kendisine nasîb olup tarîk-ı Hakk'a sülûk eden kimsedir. "Kuru duâ"dan murâd, amel etmeyip lisânen taleb etmektir. Ya'ni, ey tarîk-ı Hakk'ın sâliki ahde vefâ, amel-i sâlih işlemekle olur. Ameli terk edip: "Yâ Rab, bana şunu bunu ihsân et!" demek doğru bir hareket değildir. Zîrâ dünyâ, ism-i Zâhir'in mazharı olduğundan amel-i zâhirî lâzımdır. Nitekim bir ağacın zuhûrunu murâd eden kimse, mutlakā onun çekirdeğini ve tohumunu toprağa ekmiş olmalıdır. Tohumu ekmeden ağaç istemek taleb-i kâmil değildir, bir taleb-i nâkıstır.

گر ندارى دانه ايزد زان دعا   بخشدت نخلى كه نِعْمَ مَا سَعَى

1190. [1189] *Eğer dânen yok ise Hâlık o duâdan sana, "Ne güzel sa'ydir!" diye bir nahl bağışlar.*

Fakat birtakım zâhirî sebebler ve aczler haylûletiyle dâneye mâlik ve amele muvaffak olamamış isen ادْعُوني أَسْتَجِبْ لَكُمْ (Sebe', 40/60) ya'ni "Duâ edin, size icâbet edeyim!" âyet-i kerîmesi mûcibince, için yanarak duâ ettiğin takdirde, Hâlık Teâlâ senin o duânı sa'y makāmında tutup, "Ne güzel sa'ydir!" diye sana meyveleriyle dolu bir hurma ağacı halk ederek bağışlar.

همچو مريم درد بودش دانه نى   سبز كرد آن نخل را صاحب فنى

1191. *Meryem gibi ki, onun derdi var idi, dânesi yok idi. O nahli bir sâhib-i fen yeşil yaptı.*

Ya'ni, sa'yden âciz kalanın duâsının sa'y makāmında kabûl buyrulduğunun delîli budur ki, Hz. Meryem'in doğuracağı bir yerde hiçbir yardımcı olmadığı gibi yiyeceği dahi yok idi. Taleb ve duâ-yı fiilîden âciz bir hâlde olduğundan, duâ-yı lisânî ile Hakk'a niyâz etti. Onun dâne-i fiili ve ameli olmadığı hâlde, hüner sâhibi olan Hak Teâlâ kuru bir hurma ağacını yeşil yaptı ve meyveli bir hâle girdi. Nitekim sûre-i Meryem'de buyrulur: فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَنسِيًّا فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا (Meryem 19/23-25) ya'ni "Doğum ağrısı onu bir kuru hurma ağacına dayanmağa mecbûr etti. Dedi ki: "Keşke ben bundan evvel ölüp külliyyen unutulmuş olaydım!" Altından cenâb-ı Îsâ nidâ edip dedi ki: "Mahzûn olma, rabbin senin altından ırmak akıttı ve kuru hurma ağacını salla ki üzerine hurma düşsün!"

زانكه وافى بود آن خاتون راد   بى مرادش داد يزدان صد مراد

1192. *Zîrâ ki, o himmet sâhibi olan hâtûn vefâ edici idi. Hâlık onun murâdı olmaksızın yüz murâd verdi.*

"Râd", kerim ve civanmerd ve sâhib-i himmet ve sehâvet ma'nâsınadır. Ve diğer ma'nâları da vardır. Burada "sâhib-i himmet" ma'nâsı münâsibdir. "Hâtûn", kadın demektir; ve "kadın" bu "hâtûn" kelimesinden muharreftir. Ya'ni, o Meryem ve o himmet-i âlî sâhibi olan kadın, Hakk'a karşı olan ahdine vefâ edici idi. Hâlık Teâlâ hazretleri dahi onun sa'yden aczi zamânında, onun murâdı olmaksızın birçok murâdlarını verdi; Ve onun taleb-i lisânîden ârî olan taleb-i hâlîsini derhal is'âf buyurdu.

آن جماعت را كه وافى بوده اند   بر همه اصنافشان افزوده اند

1193. *O cemâat ki, vefâ edici olmuş idiler, bütün sınıflar üzerine onları ziyâdeleştirmiştir.*

Hakk'ın emrine itâat ve nehyinden ictinâb etmek sûretiyle ahidlerine vefâ eden cemâati diğer asnâf-ı beşer üzerine efdal etmiştir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ (Hucurat, 49/13) ya'ni "Allah indinde en mükerrem olanınız en müttakî olanınızdır" buyrulur.

گشت درياها مسخر شان و كوه   چار عنصر نيز بندهٔ آن گروه

1194. *Denizler ve dağ onlara müsahhar oldu. Dört unsur dahi o tâifenin bendesidir.*

Ya'ni, ahidlerine vefâ eden enbiyâ ve evliyâya deryâlar ve dağlar müsahhar olup denizlerden yürüyüp geçmek ve dağlarda tasarruf etmek gibi ahvâl vâki' oldu. Meselâ Mûsâ (a.s.) denizi asâsıyla yarıp geçti; ve Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Sıddîk ve Hz. Ömer ve Hz. Osman ve Hz. Ali ile Uhud dağı üzerinde oturdukları sırada hareket vâki' oldu. Buyurdular ki: "Ey Uhud sâkin ol, senin üzerinde Nebî ve Sıddîk ve şehîd vardır!" Derhal hareket sâkin oldu. Ve kezâ bu zevât-ı kirâma dört unsur ya'ni toprak, su, hava, ateş bende oldular. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın işâretiyle arz Kārun'u batırdı ve denizi yardı; ve Süleyman (a.s.) havada tasarruf etti; ve ateş İbrâhim (a.s.)a gülzâr oldu. Evliyâ-yı kirâm hazarâtının dahi mûcizâttan mîrâsları vardır ki, ona lisân-ı şer'de "kerâmet" derler.

این خود اکرامیست از بهر نشان   تا ببینند اهل انکار آن عیان

1195. *Bu ise nişan için bir ikramdır, tâ ki ehl-i inkâr onu âşikâr göreler!*

Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın bu âlem-i kesâfette ve zâhirde gösterdikleri havârık, onların ind-i ilâhîdeki kıymetlerine nişan ve alâmet [olmak] üzere bir ikramdır; ve onların ind-i ilâhîdeki kıymetlerini inkâr edenler onu âşikâr bir sûrette görmek içindir.

آن کرامتهای پنهانشان که آن   در نیاید در حواس ودر بیان

1196. *Onların o gizli kerâmetleri ki, o havâsse ve beyâna gelmez.*

O ahidlerine vefâkâr olan enbiyâ ve evliyânın bu zâhir olan kerâmetlerinden başka birtakım gizli kerâmetleri daha vardır ki, o kerâmetleri havâss-i zâhire ve bâtıne ile idrâk etmek mümkin değildir ve ta'rîf ve beyân kābil değildir. Çünki onları beyân için bu âlem-i zâhirde müsta'mel elfâz kifâyet etmez.

کار آن دارد خود آن باشد ابد   دائما نی منقطع نی مسترد

1197. *Kârı o tutar ki, muhakkak o ebed ola, dâimâ ne munkatı'dır ne de reddi taleb olunmuştur.*

Ya'ni, işe yarayan şey ebedî olandır ki, o da gizli kerâmet olan kerâmât-ı ma'neviyyedir; ve bu kerâmât çeşme âid değil rûha âid olduğundan kerâmât-ı sûrî gibi munkatı' değildir ve reddi dahi matlûb değildir. Kerâmât-ı sûrî ise mevt-i sûrî ile munkatı' olur; ve fânî olan âlem-i sûrete âid bulunan kerâmât evliyâ tarafından makbûl olmadığından ekseriyâ reddolunmuştur; ve onlar kerâmât-ı sûriyye ve kevniyyeden kaçarlar. Fakat kerâmât-ı ma'neviy-

ye Hak ile kendi aralarında ve dâimî olduğundan onların makbûlüdür; ve muhakkıklarının çoğunun indinde kerâmât-ı ma'neviyye ilim ve hikmettir. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا (Bakara, 2/269) ya'ni "Hikmet verilmiş kimseye, muhakkak hayr-ı kesîr verildi" buyrulur. Nitekim mecâzîb-i ilâhiyyeden birisine: "Kerâmât-ı kevniyye mi efdaldir, yoksa ilim ve hikmet mi efdaldir?" diye sormuşlar. "Elbette ilim ve hikmet efdaldir. Zîrâ kerâmât-ı kevniyye için dâimâ abdestli bulunmak lâzımdır. Fakat ilim ve hikmet cünüb olsa bile sâhibinden münfekk olmaz" diye cevâb vermiştir.

مناجات

Münâcât

ای دهندهٔ قوت و تمکین وثبات خلق را زین بی ثباتی ده نجات

1198. *Ey kūt ve temkîn ve sebât verici, halka bu sebatsızlıktan necât ver!*

"Kūt", gıdâ demektir. Burada murâd, gıdâ-yı rûhânî olan maârif-i ilâhîdir. "Temkîn", istikāmet üzerinde rüsûh ve istikrâr makāmı demektir. Zîrâ sâlik-i tarîk-ı Hak bu makām-ı rüsûha vâsıl oluncaya kadar sâhib-i telvîndir ve bir hâlden bir hâle terakkî ve bir vasıftan bir vasfa intikāl eder. Vaktâki makām-ı rüsûha vâsıl ve muttasıl olur, temkin husûle gelir (*Ta'rîfât-ı Seyyid*'den tercüme). Ya'ni, ey gıdâ-yı ma'nevîyi ve temkîn makāmını ve ahde vefâda sebâtı verici olan Hak Teâlâ hazretleri, halkı telvînden ve sebâtsızlıktan kurtar ve onları ahde vefâda sâbit kıl!

اندران کاری که ثابت بود نیست قائمی ده نفس را منثنیست

1199. *O bir işte ki, sâbit olmak lâyıktır, münsenî olan nefse kāimlik ver!*

"Münsenî", iki kat olan ve bükülmüş ve baş aşağı olan demektir. "Bûdenî"deki "yâ", yâ-yı liyâkattır. Ya'ni, Yâ Rab sâbit olmak lâyık ve lâzım olan riyâzât ve mücâhedât emrinde âciz kalıp iki kat olmuş ve bükülmüş olan nefse kāimlik ve doğru duruculuk ver!

Menkıbe: Hz. Pîr'in mürîdlerinden Mevlânâ Mecdüddîn Atabek, dâimâ çileye girmek isterdi. Bir gün Hz. Hudâvendigâr'dan ricâ ve iltimas etti. Ba'delkabûl onu kendi refîkı ile medresede yekdiğerine muttasıl iki hücrede çileye oturttular. Birkaç gün sonra ona açlık te'sîr edip tâkati tak oldu. Refîkı ile açlık zarûretinden bahisle gece müttefikan hücrelerinden çıkıp ahbâblarından birinin evine gittiler ve açlıklarının derecesini söylediler. O azîz onlar için bir kaz dolması tertîb etti. Onu yedikten sonra gelip hücrelerinde oturdular. Sabâh oldukta Hz. Hüdâvendigâr, âdet-i seniyyeleri vech ile hücrenin kapısına geldiler ve mübârek parmaklarını hücrenin kapısına sürüp kokladılar ve ondan sonra buyurdular ki: "Ey ashâbımız bu hücreden riyâzât kokusu değil, kaz dolması kokusu geliyor!" Her ikisi de mübârek ayaklarına kapandılar ve tövbe istiğfar edip, "Böyle bir rahmet dururken, insanın kendisini halvet köşelerinde habsetmesi sadâkatsizliktir dediler!" (*Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'dan menkûldür)

صبر شان بخش کفهٔ میزان گران وارهان‌شان از فن صورتگران

1200. [1199] *Onlara sabır bahş et, mîzânın kefesini ağır et! Onları sûret-gerlerin hîlesinden kurtar.*

Birinci mısrâ'da فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ (Kāria, 101/6) ya'ni, "Mevâzîn-i hasenâtı ağır gelen kimseye gelince, imdi o kimse râzı olduğu bir yaşayış içindedir." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Sûret-gerân"dan murâd, sûret ile mukayyed olanlardır ki, onlar nefislerinin huzûzât ve lezzetlerini tahsîl için çalışırlar. Ya'ni, "Yâ Rab, senin tarîkına sülûk edenlere riyâzât ve mücâhedâta sabır bağışla ve onların a'mâli tartıldığı vakit mîzânın hasenât kefesini ağır yap ve onları sûretle mukayyed olan kimselerin hîlelerinden ve iğvâlarından kurtar!"

وز حسودی باز شان خر ای کریم تا نباشد از حسد دیو رجیم

1201. *Ey Kerîm onları hasûdluktan kurtar, tâ ki hasedden şeytân-ı racîm olmayalar!*

"Bâz harîden", halâs etmek ve kurtarmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ey kerîm olan Allah'ım, ehl-i tarîki hasûdluktan kurtar. Sülûkünde birinin terakkîsini görüp ona hased ederek incitmesinler ve âkıbet bu hased sıfatının kendisinde galebesi yüzünden bir şeytân-ı racîm ve matrûd olmasınlar ve senin yolundan koğulmasınlar!

در نعیم فانئ ملك وجسد　　　چون همی سوزند عامه از حسد

1202. *Fânî olan mülk ve cesedin naîminde avâm, hasedden nasıl yanıyorlar!*

Fânî olan bu dünyânın mülkünün ni'metleri ve cesede âid bulunan huzûzat ve telezzüzât hakkında, cismânî olan avâm-ı halk, birbirlerine karşı hasedlerinden nâşî nasıl yanıp tutuşuyorlar ve birbirlerini çekemiyorlar. Fânî olduğu kendilerince de âşikâr olan bu ni'metlere karşı bir türlü hasedden vazgeçemiyorlar. Ya nefsinde bu sıfat-ı hased bâkî olan bir kimsenin, mülk-i bâkî ni'metine nâil olanlara karşı ne derece şedîd muâmele edeceği kıyâs olunsun!

پادشاهان بین که لشکر می کشند　　　از حسد خویشان خود را می کشند

1203. *Pâdişahları gör ki ordu çekerler, hasedden kendi akrabâlarını öldürürler.*

Pâdişahlara bak ki, satvet ve şevketini çekemedikleri bir pâdişah üzerine ordu çekip harb ederler; ve akıl ve dirâyette kendilerinden daha yüksek gördükleri akrabâlarını hasedden nâşî öldürürler. Nitekim zamânımızda vâki' olan harb-i umûmî, Alman milletinin inkişâf-ı ticâretine hased etmeleri yüzünden vâki' oldu ve bu yüzden dokuz milyon kadar tahmîn olunan efrâd-ı beşer hâk-i helâke serildi.

عاشقان لُعبتان پر قذر　　　کرده قصد خون و جان همدگر

1204. *Necis dolu olan kuklaların âşıkları, kana ve birbirlerinin canına kasd etmişlerdir.*

"Lu'bet", kukla ve çocukların oynadıkları yapma bebek ma'nâsınadır. Ya'ni, bağırsakları necâset dolu olan, o topraktan ma'mûl bir kukla mesâbesinde bulunan mahbûb ve mahbûbelerin âşıkları, hasedden dolayı kana ve cinâyete ve birbirlerininin canına kasd etmişlerdir; ve hattâ ba'zıları kendi canlarına kıyıp intihâr bile ederler.

ویس ورامین حسرو وشیرین بخوان　　　که چه کردند از حسد آن ابلهان

1205. *Vîs'i ve Râmîn'i ve Husrev ve Şîrîn'i oku ki, hasedden nâşî o ahmaklar ne yaptılar!*

"Vîs", bir kadının ismi ve "Râmîn" dahi onun âşığının adıdır. "Hüsrev", Şîrin ismindeki kadının âşıkı olup, rakîbi olan Ferhâd'ı hased yüzünden öl-

dürmüş ve Şîrîn'i almıştır. Bunların muâşakaları hakkında ayrıca kitâblar yazılmıştır. Nitekim Ferhâd ile Şîrîn'in hikâyesi dillerde destandır; ve Hüsrev'in Ferhâd'ı öldürüp Şîrîn'i aldığı hakkında şâirler türlü türlü şiirler söylemişlerdir ki, birinin bir beyti şöyledir:

Haclegâh-ı Hüsrev'i ol dem ki tezyîn ettiler
Hûn-i Ferhâd'ı hınâ-yı pây-ı Şîrîn ettiler

Ya'ni, bu murdar kuklaların âşıkları birbirlerine karşı hased yüzünden ne yaptıklarını anlamak istersen Vîs ile Râmîn'in ve Hüsrev ile Şîrîn'in mâcerâlarını hâvî olan hikâye kitabını oku!

تا فنا شد عاشق ومعشوق نيز　　　　هم نچيزند وهواشان هم نچيز

1206. *Nihâyet âşık ve ma'şûk dahi fânî oldu. Hem nâçârdırlar ve hem de muhabbetleri nâçîzdir.*

O ahmak âşıkların kitabını okuduğun vakit görürsün ki, nihâyet hem âşık ve hem ma'şûk fânî oldu; ve ikisi de buz gibi eriyip yok oldular. Onların kendileri hîç idiler. Muhabbetleri de kendileri gibi hîç ve nâçîz oldu.

پاك الهى كه عدم بر هم زند　　　　مر عدم را بر عدم عاشق كند

1207. *Bir pâk ilâh ki, ademi birbirine vurur, ademi adem üzerine âşık eder.*

Ya'ni, her türlü nakāyıstan pâk ve mukaddes olan bir ilâh ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin mezâhiri olmak üzere adem-i izâfî âlemini ızhâr edip, onun efrâdını birbirine çarpıştırır; ve hadd-i zâtında ademden ibâret olan o efrâddan her birini diğerine âşık yapar. Bu hâl, buzdan yapılmış bir erkekle bir kadının yekdiğerine âşık olmasına benzer. Buzlar eridiği vakit, ne kendileri ve ne de aşkları kalmaz, mahvolup giderler.

در دل بى دل حسدها سر كند　　　　نيست راهست اينچنين مضطر كند

1208. *Âşıkın kalbinde hasedler zâhir olur; yoku, var böyle muztar eder.*

"Bî-dil", âşık ma'nâsınadır. Ya'ni, ademden ibâret olan âşıkın kalbinde hased zâhir olur ve o âşık bu hased sebebiyle muztar ve nâçâr bir hâle gelir. İşte vücûd-i hakîkî sâhibi olan Allâhü zülcelâl hazretleri, hakîkatte yok olan âşıkı böyle muztar ve nâçâr kılar.

این زنانی کز همه مشفق ترند　　　　از حسد دو ضرّه خود را می‌خورند

1209. *Bu kadınlar ki, cümleden daha müşfiktirler, hasedden dolayı iki ortak kendilerini yerler.*

"Darre", bir erkeğin taht-ı nikâhında bulunan iki kadın demek olup Türkçe'de "ortak" derler. Ya'ni, bu kadın tâifesi ki, Hak Teâlâ hazretleri onların kalbine şiddetli bir şefkat duygusu koymuştur, ve bu hiss-i şefkatle, erkeklerden mümtâz bir hâldedirler, kendilerinde bu kadar şefkat varken, her birisi kendi ortağını zevcinden kıskanıp hased eder; Ve bu hased duygusu onun kalbinde şefkat duygusunu izâle edip kendi kendini yer.

تا که مردانی که خود سنگین دلند　　　　از حسد تا در کدامین منزلند

1210. [1209] *Hattâ erkekler ki, muhakkak taş kalblidirler, nihâyet hasedden hangi menzildedirler!*

Hattâ katı yürekli ve kadınlardan daha az şefik olan erkeklerin nihâyet, sıfat-ı hasedin hangi mertebesinde ve menzilinde bulunduğunu var kıyâs et!

گر نکردی شرع افسون لطیف　　　　بر دریدی هر کسی جسم حریف

1211. *Eğer şerîat efsûn-ı latîf yapmasa idi, her bir kimse refîkının cismini yırtar idi.*

"Efsun", azâim ve hîle ve sihir ma'nâlarına gelir. Ya'ni, eğer şerîat ve kānûn-i ilâhî sihr-i latîfi ile efrâd-ı beşer üzerinde müessir olmasa idi, her bir kimse hased sebebiyle kendi refîkının cismini yırtar ve öldürür idi. Bereket versin ki, şerîatin hükm-i kısâsı, hasûdların ellerini bağlamıştır.

شرع بهر دفع شر رأیی زند　　　　دیورا در شیشهٔ حجت کند

1212. *Şerîat şerrin def'i için bir re'y vurur. Şeytanı hüccet şişesi içine koyar.*

"Der şîşe kerden", şişeye koymak, kavîyi zayıf vâsıtasıyla mağlûb etmekten kinâyedir. Ya'ni, şerîat ve kānûn-ı ilâhî, câmia-i beşeriyyetteki şerrin def'i için bir hüküm verir ve ayn-ı şeytan mesâbesinde olup kaviyyen beşere musallat olan hased duygusunu birkaç satırlık yazıyı hâvi bir kâğıt parçasıyla mağlûb ve makhûr eder.

از گواه و از یمین و از نُکول   تا بشیشه در رود دیو فضول

1213. *Şâhidden ve yeminden ve nükûlden âkıbet, fuzûl olan şeytan şişeye gider.*

Ya'ni, sâika-i hased ile cinâyet işleyen ve şeytanın sıfat-ı hasedini temsîl eden bir kimse, huzûr-i şerîatte ve kānûnda aleyhine açılan bir da'vâda dinlenen şâhidden ve vâki' olan yeminden veyâhud teklîf olunan yeminden nükûlden ve istinkâftan dolayı hüccet-i şer'iyye şişesinin içine girip makhûr ve mağlûb olur.

مثل میزانی که خشنودی دو ضد   جمع می آید یقین در هزل و جد

1214. *İki zıddın hoşnutsuzluğu olan terâzi gibi muhakkak hezlde ve cidde cem' gelir.*

Ya'ni, şerîat birbirine zıd ve muhâlif olan iki kimseyi hoşnud ve râzı eden bir terâzîye benzer. Meselâ latîfe ve hezl tarîkıyla iki kiloluk bir maddeye üç kilo desek veyâhud ciddî olarak iki kilo olduğunu söylesek, terâzi ne hezle ne de cidde nazar edip vazîfesini yapar; ve hezl ile ciddi birleştirip kaç kilo ise tamâmen onu gösterir; ve satan ile alan, terâzinin gösterdiği mikdâra râzı olur.

شرع چون کیله و ترازو دان یقین   که بدو خصمان رهند از جنگ و کین

1215. *Şerîati muhakkak kîle ve terâzi bil; zîrâ onun sebebiyle hasımlar nizâ'dan ve kînden kurtulurlar.*

Meselâ bir maddenin sıkletinde ihtilâfa düşüp kavga eden kimseleri, terâzi o şeyin sıkletini göstererek onları kavgadan ve kinden kurtardığı gibi, şerîatin hükmü dahi bir hak da'vâsında birbirine muhâsım olan iki kimseyi husûmetten kurtarır.

گر ترازو نبود آن خصم از جدال.   کی رهد از وهم حیف و احتیال

1216. *Eğer terâzi olmasa o hasım cidâlden ve hayf ve ihtiyâl vehminden ne vakit kurtulur?*

"Hayf", cevr ve zulmetmek ve zulüm ma'nâsınadır. "İhtiyâl", hîle etmek demektir. Ya'ni, terâzi olmasa bir malı satın alan ve satıcıya karşı hasım mevki'inde bulunan kimse, cidâlden ve kendisine zulüm ve hîle edilmiş olmak vehminden aslā kurtulamaz.

پس درین مردار زشت بی وفا   این همه رشکست و خصمست و جفا

1217. *İmdi bu vefâsız olan çirkin cîfede bütün bu hased ve hasım ve cefâ vardır.*

İmdi bir cîfe [ve] vefâsız olan bu çirkin dünyâda hep bu hased ve hasım ve zulüm vardır. Dünyâ bu kötü sıfatların tecellîgâhı olan bir yerdir. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا جيفة و طالبها كلاب ya'ni, "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri kelblerdir" buyrulmuştur. Binâenaleyh dünyânın tâlibleri arasında hased ve husûmet ve zulüm olmak tabîîdir.

پس در ان اقبال و دولت چون بود   چون شود جنی و انسی در حسد

1218. *Binâenaleyh onda ikbâl ve devlet nasıl olur; cinnî ve insî nasıl hased içinde olur?*

Ya'ni, dünyâ cîfesi hased ve husûmetin ve zulmün bir tecellîgâhı olunca, o dünyâdaki ikbâl ve devletin hâli nasıl olur? Bu dünyâ ehlinden olan cin tâifesinin ve insanların, bu devlet ve ikbâl-i dünyeviyye için birbirlerine karşı hasedleri nasıl ve ne derecede olur, var kıyâs et!

آن شياطين خود حسود كهنه اند   يك زمان از رهزنی خالی نه اند

1219. *O şeytanlar muhakkak eski hasûddurlar, yol vuruculuktan bir zaman hâlî değildirler.*

"Şeytanlar"dan murâd, ervâh-ı habîsedir. Ya'ni, hele ervâh-ı habîse Hak yolundan gidenlerin eski hasûdu olup onların kalblerine türlü türlü vesveseler ittisâliyle yollarını vurmaktan bir an hâlî kalmazlar. Zîrâ onlar, ism-i Mudill'in mazharı olup ism-i Hâdî hazretinin yolunda yürüyenleri çekemezler.

از نُبی بر خوان كه شيطانان انس   گشته اند از مسخ حق با ديو جنس

1220. [1220] *Kur'ân'dan oku ki insan şeytanları, Hakk'ın meshinden şeytan ile cins olmuşlardır.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i İsrâ'da olan إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا (İsrâ, 17/27) ya'ni "Mübezzirler muhakkak şeytanların kardeşleridir ve şeytan Rabbine kefûrdur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ve "tebzîr" hevâ-yı nefsâniye ve iğvâât-ı şeytâniyyeye tebean hadd-i şer'î hâricinde vâki' olan mal ve kuvvet sarfıdır; ve şeytanın kardeşi bittabi' şeytanın cinsi olur. Ve sûre-i En'amda olan وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

(En'âm, 6/121) ya'ni "Muhakkak şeytanlar, insanlardan olan dostlarına, sizin ile mücâdele etmek için vesvese verirler. Eğer onlara itâat ederseniz, muhakkak siz müşriklersiniz!" âyet-i kerîmesine de işâret buyrulur.

دیو چون عاجز شود در افتتان   استعانت جوید او زین انیسان

1221. *Şeytan iftitânda âciz olursa o, bu enîslerden istiâne ister.*

"İftitân", fitneye düşürmek. Ya'ni, şeytan iğvââtıyla ve vesvesesiyle insanları fitneye düşürmekte âciz kalırsa kendi dostları olan azdırdığı insanları ıdlâl husûsunda tavsît edip bu insan şeytanlarından yardım ister.

که شما یارید با ما یاریٔ   جانب مایید جانب داریٔ

1222. *Der ki: "Siz bize dostsunuz, bize yâr ve muhiblik edin! Bizim tarafımızsınız, tarafdarlık edin!"*

گر کسی را رهزنند اندر جهان   هردو گون شیطان برآید شادمان

1223. *Eğer cihanda bir kimsenin yolunu vursalar, her iki nevi' şeytan mesrûr gelirler.*

Ya'ni, eğer görünen ve görünmeyen insan ve cin şeytanları Hak yoluna giden bir kimsenin yolunu vurup ıdlâl etseler, bu iki nevi' şeytan onu dalâlete düşürdüklerinden dolayı sevinirler.

ور کسی جان بر دوشد در دین بلند   نوحه می دارند آن دو رشکمند

1224. *Ve eğer bir kimse can götürdü ve dînde âlî oldu ise, o iki hasûd nevha tutarlar.*

Ve eğer bir kimse insan ve cin şeytanlarının vesvesesine kulak asmayıp, canını doğru yola götürdü ve dinde mertebesi yükseldi ise, o iki nevi' hasedci feryâd ederler.

هر دو می خایند دندان حسد   بر کسی که داد ادیب اورا خرد

1225. *Her ikisi hased dişi çiğnerler, bir kimse üzerine ki edîb ona akıl verdi.*

"Edîb", burada mürşid ve muallim ma'nâsınadır. Ya'ni, o iki nevi' şeytan, dinde mertebesi yükselen kimseyi gördükleri ve mürşid-i kâmilin o kimseye akl-ı maâd zevkini verdiğini müşâhede ettikleri vakit, hased dişini gıcırdatırlar ve öfkelenirler.

پرسیدن پادشاه ازان مدعیِ نبوت که آنکه رسول راستین باشد
و ثابت شود با او چه باشد که کسی را بخشد یا بصحبت و خدمت او چه
بخشش یابند غیر نصیحت که بزبان می گوید

Pâdişahın o peygamberlik da'vâsı eden kimseye sormasıdır: "O kimse ki, sâdık peygamber ola ve sâbit de ola, onunla ne olur ki bir kimseye bağışlaya? Yâhud onun sohbeti ve hizmeti sebebiyle dil ile söylediği nasîhatten başka ne ihsân bulurlar?"

Ya'ni pâdişah da'vâ-yı nübüvvet eden kimseye şu suâlleri sorup diyor ki: "Bir kimse sâdık peygamber olsa ve da'vâsının doğruluğu da sâbit olsa, böyle bir kimsenin nâsa bağışlayacak nesi olur? Yâhud onun sohbetinde ve hizmetinde bulunan kimseler, onun dili ile söylediği nasîhatlerden başka ne gibi bir fâide ve ihsâna nâil olabilirler?" Zîrâ dil ile nasîhat söylemek herkesin kârıdır. Fakat onların kalblerinde ve bâtınlarında müessir olmak herkesin kârı değildir.

شاه پرسیدش که باری وحی چیست   یا چه حاصل دارد آنکس کو نبیست

1226. *Şâh ona sordu ki: "Bir kerre vahiy nedir, yâhud ne hâsıl tutar o ki nebîdir?"*

Pâdişah o müddeîye sordu ki: "Evvelâ söyle bakalım vahiy nedir? Yâhud peygamber olan kimsenin hâsılı ve sâir nâstan fazl ve mertebesi ne gibi şeydir?"

گفت آن خود چیست کش حاصل نشد   یا چه دولت ماند کو واصل نشد

1227. *Dedi: "O nedir ki muhakkak ona hâsıl olmadı; yâhud ne devlet kaldı ki o vâsıl olmadı?"*

Müddeî pâdişâha cevâben dedi ki: "Sâdık olan peygamberin tahsîl etmediği ne vardır! Yâhud onun sûrî ve ma'nevî devletten vâsıl olmadığı şey mi kalmıştır. Ona her şey hâsıl ve o her türlü devlete nâildir."

گیرم این وحی نبی گنجور نیست　　هم کم از وحی دل زنبور نیست

1228. *"Tutayım ki bu nebînin vahyi hazîne sâhibi değildir. Bal arısının kalbinin vahyinden dahi nâkıs değildir."*

"Gencûr", hazînedar, hazîne sâhibi (*Burhân*). "Vahy", kelâm-ı hafî ve işâret-i hafî demektir. Cenâb-ı Hak'tan her mahlûkun bâtınına vâki' olan işâret ve kelâm-ı hafîye, bu ma'nâ-yı husûsî i'tibâriyle vahiy denir. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Nahl'de: وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (Nahl, 16/68). Ya'ni "Senin Rabbin bal arısına, dağlarda ve ağaçlarda ve nâsın sizin için yaptığı mekânlarda evler ittihâz edin, diye vahyetti" buyrulur; ve diğer bir âyet-i kerîmede dahi وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا (Fussılet, 41/12) Ya'ni "Hak Teâlâ her bir semâya emirlerini vahyetti" buyrulur. Ma'nâ-yı husûsîsine göre enbiyâya melek vâsıtasıyla vâki' olan ta'lîm-i ilâhî ve tefhîm-i rabbânîdir. Istılâh-ı şer'îde bu işâret ve kelâm-ı hafî enbiyâya olursa "vahiy" ve evliyâya olursa "ilhâm" denir; ve eğer kelâm-ı hafî şeyâtîn tarafından kalb-i beşere ilkā olunursa "vesvese" denir. Ya'ni, "Farz edelim ki, bu sâdık olan peygamberin vahyi, ulûm-i ilâhiyyenin hazînedârı değildir; acabâ bal arısının bâtınına vârid olan işârât ve kelâm-ı hafîden de aşağı ve nâkıs mıdır? Ve o bal arısı ki süslü petekler içinde ballar yapar!"

چونکه اوحی الرب الی النحل آمدست　　خانهٔ وحیش پر از حلوا شدست

1229. *Vaktâki bal arısına "Rab vahy etti" gelmiştir, onun vahyinin evi tatlıdan dolu olmuştur.*

Yukarıki beytin îzâhında zikr olunan âyet-i kerîmeye işâret buyrulmuştur. Ya'ni, vaktâki Rab Teâlâ hazretlerinin bal arısına vahy etmesi vukūa gelmiştir, o arının vahyinin evi olan kovan tatlı bal ile dolmuştur.

او بنور وحی حق عز و جل　　کرد عالمرا پر از شمع و عسل

1230. [1230] *O, Hak (azze ve celle)nin vahyinin nûru sebebiyle âlemi bal mumundan ve baldan dolu etmiştir.*

"O" zamîri bal arısına râci'dir. Ya'ni, o bal arısı, azîz ve celîl olan Hak Teâlâ hazretlerinin onun bâtınına vâki' olan kelâm-ı hafîsi sebebiyle, dünyâyı yaptığı bal mumu ve bal ile doldurmuştur ki, o bal şifâ-yı mahzdır. Zîrâ Hak Teâlâ bal hakkında فيه شفاء للناس (Nahl, 16/69) ya'ni "Balda nâs için şifâ vardır" buyurur.

اين كه كرّمناست و بالا مى رود   وحيش از زنبور كمتر كى بود

1231. *Bu ki, "Kerremnâ"dır ve yukarıya gider; onun vahyi, ne vakit bal arısından daha aşağı olur!*

Bu benî-âdem ki Hak Teâlâ onun hakkında وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) ya'ni "Biz benî-âdemi mükerrem kıldık" buyurur ve bu mükerrimeyeti hasebiyle âlem-i kesâfetten ve esfel-i sâfilînden âlem-i bâlâya ve a'lâ-yı illîyîne gider. Ona olan vahy-i ilâhî hiç bal arısına olan vahiyden daha aşağı olur mu?

نى كه اعطيناك كوثر خوانده‌   پس چرا خشكى و تشنه مانده‌

1232. *"Sana Kevseri verdik"i okumadın mı? Öyle ise niçin kurusun ve susamış kalmışsın?*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (Kevser, 108/1) Ya'ni "Biz sana muhakkak Kevser'i verdik" buyuruyor. Bunu okumadın mı ve ma'nâ-yı şerîfine nüfûz etmedin mi? Eğer okudun ve ma'nâsını anladın ise, niçin kupkuru bir zühd içinde ve hakîkati idrâke teşne ve susamış bir hâlde kaldın? Ma'lûm olsun ki, Ruzbihan Baklî (k.s.) hazretleri *Tefsîru Arâisü'l-Beyân*'ında buyurur ki: "Kevser'den murâd, kevser-i hakîkîdir. Resûl-i Ekrem hazretlerinin Hakk'ın cemâlinin deryâsında istiğrâkıdır ve onun için kevser-i kalb vardır ki, o kalbe ezel ve ebed deryâlarından Hakk'ın müşâhedesinin nûrlarının nehri akar."

İbn Atâ hazretleri, "Risâlet ve nübüvvete ve Hakk'ın rubûbiyetine ve vahdâniyeti ile infirâdına ma'rifettir" buyurur; ve Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri nûr-i ma'rifet ve Hakk'ın vahdâniyeti ile infirâdıdır", buyurur; ve Ni'metullah Nahcıvânî hazretleri dahi, tefsîrinde "Vahdet-i zât ve onunla inkişâf ve onun üzerinde vukûf ile tahakkuktan ibârettir", buyurur. Bunların hepsi vücûd-i Hakk'ın vahdetini ve keserât-ı eşyânın nefsü'l-emrde vâki' olmayıp mevhûm bir varlıktan ibâret olduğunu idrâk etmek ma'nâsından ibârettir.

Ve kevser, lügatte "kesret"ten me'hûz olup ilimden ve amelden hayr-ı kesîr-i müfrit ma'nâsına almışlardır. İmdi âbidler ve zâhidler, amel cihetinden

zengin iseler de vücûdun vahdetini ve infirâdını zevk-ı müşâhede ile idrâk cihetinden fakirdirler ve bu cihetten fakîr olduklarını da müdrik olmayıp, ehl-i hakîkatin beyân ettikleri maârif ve hakāyık ile istihfâf ederler; ve ehl-i hakîkati ehl-i sünnet ve'l-cemâat sınıfından hâriç addederler ve keserât-ı eşyâya vücûd verdikleri gibi, kendilerine de vücûd verirler. Makāmât-ı âliye sâhibi olmağa ve cennette nefislerinin iştihâ eylediği niam-i ilâhiyyenin tahsîline âşıktırlar. Binâenaleyh bunlar fer'den ibâret olan zavâhire âşık olup aslın aslı olan Hakk'a âşık olmamış olurlar. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz âtîdeki beyitlerde ve bundan sonra gelecek olan sürh-i şerîfte bunların hallerine işâret buyururlar:

یا مگر فرعونئ کوثر چو نیل　　بر تو خون گشتست و ناخوش ای علیل

1233. *Yâhud gālibâ Fir'avn'sun, kevser senin üzerine kan ve nâhoş olmuştur.*

Ey zâhir-bîn olan kimse, gālibâ sen Fir'avn gibi mevhûm olan enâniyetinde müstağraksın, Nil nehri Fir'avn'a kan ve iğrenç olduğu gibi, ehl-i hakîkatin kevser maârifi de sana Nil gibi iğrenç ve müstekreh olmuştur. Sana vücûdun vahdetinden ve varlığın birliğinden bahs olunsa; "Hayır ikidir, birisi Hakk'ın varlığı, biri de eşyânın ve benim varlığım!" dersin. Binâenaleyh şirk-i alenî ile ma'lûlsün.

توبه کن بیزار شو از هر عدو　　کو ندارد آب کوثررا گلو

1234. *Tövbe et, âb-ı kevsere boğaz tutmayan her düşmandan bîzar ol!*

"Boğaz"dan murâd, isti'dâddır. Ya'ni, ey kimse senin birtakım düşmanların vardır. Bunların en büyüğü senin nefsindir ki, dâimâ Hakk'ın varlığı muvâcehesinde, kendi varlığını isbât eder ve seni dâimâ tarîk-ı Hak'tan alıkoyup ve huzûzât ve lezzât-ı mevhûme tarafına çevirir. Ve diğer düşmanlardan birisi de şeyâtîn-i cindir; ve diğer düşmanlar dahi insan şeytanlarıdır ki, bunların hiçbirisinde âb-ı kevser olan maârif-i ilâhiyye ve hakāyık-ı rabbâniyyeyi içebilecek isti'dâd yoktur. Bunlar seni Hak yoluna teveccüh etmiş bir hâlde gördükleri vakit, hasedlerinden ve isti'dâdsızlıklarından nâşî senin himmetini ve gayretini kırmağa çabalarlar. Sen bunlardan tövbe ve rücû' et ve insân-ı kâmil tarafına gel! Eğer ben insân-ı kâmili ne bileyim? dersen dikkat et!

هر کرا دیدی ز کوثر سرخ رو　　او محمد خوست با او گیر خو

1235. *Her kimi ki, kevserden kırmızı yüzlü görsen, o Muhammed huyludur, onunla huy tut!*

Maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye kevser şarâbını içip yüzü beşûş ve latîf olan her kimi görürsen, o kimse, Muhammed (s.a.v.) hazretlerinin ahlâk-ı seniyyelerinin vârisi olup, o ahlâk ile mütehallık olmuştur. Binâenaleyh o zât-ı şerîfin ahlâk-ı mübârekesini kendine örnek ittihâz et! Ve böyle bir kimse insân-ı kâmildir ve hakkıyla mürşiddir.

Ma'lûm olsun ki, tarîk-ı Hakk'a sülûk etmek isteyen kimselerden pek çokları mürşid ittihâzında aldanmıştır. İmâm-ı Gazâlî hazretleri *Eyyühe'l-Veled* risâlesinde mürşidin şu alâmetlerini beyân buyururlar: "Mürşid olan kimsede hubb-i câh ve hubb-i mâl olmamalı. Mütâbaatı müteselsilen tâ Resûlullah (s.a.v.) hazretlerine kadar vâsıl olan bir şahs-ı bînâya mütâbaatı bulunmalı; ve az yemek ve az uyumak ve az söylemek ve çok namaz kılmak ve çok sadaka vermek ve çok oruç tutmak gibi her bir riyâzeti çekmiş olmalı; ve sabır ve şükür, tevekkül, yakîn, tuma'nînet, sehâvet, kanâat, emânet, bezl-i mâl, hilm, tevâzu' ve irfan, sıdk u vakār, hayâ, sükûn ve teennî ve bunların emsâli hüsn-i ahlâk onun sîreti olmuş olmalı; ve Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in nûrlarından bir nûr iktibas etmiş bulunmalı; ve kibir ve buhl, hased, hıkd, hırs, tûl-i emel, hiffet ve acûllük gibi ahlâk-ı zemîmeden pâk olmuş bulunmalı; ve mütekelliflerin ve mutaassıbların ilminden müstağnî olmalı. İşte pîrân-ı tarîkatin alâmetlerinden ba'zısı zikrolundu. Böyle bir kimseye iktidâ etmek tarîk-ı savâbdır."

تا احب الله آیی در حسیب　　کز درخت احمدی با اوست سیب

1236. *Tâ ki hesâbda "Ehabba'llâh" gelesin, zîrâ Ahmed'in ağacındansın, elma onunla berâberdir!*

"Hisîb", "hesâb" kelimesinin imâle olunmuşudur. Bu beyt-i şerîfte Ümâme (r.a.) hazretlerinden mervî olan من احب لله و ابغض لله و اعطى لله و منع لله فقد استكمل ايمانه Ya'ni. "Kim Allah için sever ve Allah için buğz eder ve Allah için verir ve Allah için men' ederse muhakkak onun îmânı kâmil oldu" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, ahlâk-ı Muhammediyye ile mütehallik olan insân-ı kâmilin huyunu tut ve onunla sohbet et ki, Allah için muhabbet eden tâife arasında sayılasın! Zîrâ sen Ahmed (a.s.v.)a mensûb olan nübüvvet

ağacından bitmiş bir dalsın ve ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye elması o ağaç ile berâberdir. Binâenaleyh sen onun bir dalı olmak i'tibâriyle o ulûm-i ledünniyye meyvesi sende dahi peydâ olur.

هر كه را ديدى ز كوثر خشك لب　　دشمنش ميدار هم چون مرگ و تب

1237. *Her kimi kevserden dudağı kuru gördün ise, onu da ölüm ve sıtma gibi düşman tut!*

Her kimi ki, ulûm-i enbiyâ ve evliyâ olan ulûm-i ledünniyye kevserinden dudağını kuru görür ve onu münkir bulur isen, o kimse senin rûhunun ölümü ve sıtmasıdır. Onu ölüm ve sıtma gibi kendine düşman addet!

گرچه باباى توست و مام تو　　كو حقيقت هست خون آشام تو

1238. *Her ne kadar senin baban ve anan ise de; zîrâ o hakîkatte senin kanını içicidir.*

Birinci mısrâ' yukarıki beyte merbût olan bir cümledir; ve ikinci mısrâ' o cümlenin sebeb ve illetidir. Ya'ni, maârif-i ilâhiyyeden ve ulûm-i ledünniyeden bî-behre ve onu münkir olan her ne kadar senin baban ve anan olsa bile, onu ölüm ve sıtma gibi düşman addet! Zîrâ o hakîkatte seni ma'nen öldürücüdür.

از خليل حق بياموز اين سير　　كه شد او بيزار اول از پدر

1239. *Bu sîretleri Hakk'ın Halîl'inden öğren ki, o evvelâ babasından bîzâr oldu.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Tevbe'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلاَّ عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (Tevbe, 9/114) Ya'ni "İbrâhim (a.s.)ın babası için mağfiret taleb etmesi ancak mukaddemâ ona senin için ben mağfiret taleb ederim diye va'detmesinden nâşî idi. Vaktâki İbrâhim (a.s.)a babasının Allah Teâlâ'nın düşmanı olduğu zâhir oldu ondan vazgeçti. Muhakkak İbrâhim (a.s.) çok âh edici rakîku'l-kalb ve kendine ezâ edeni affedici idi." Ya'ni, Allah'ın düşmanından, baban ve anan dahi olsa yüz çevirmek hasletini İbrâhim (a.s.)dan öğren ki, o nebiyy-i zîşan, babası Âzer'in, hak ve hakîkate düşman olduğunu gördüğü vakit ondan bîzâr olup yüz çevirdi.

تاکه ابغض لله آیی پیش حق　　　تا نگیرد بر تو رشك عشق دق

1240. *Tâ ki Hak indinde "Ebğaza lillâh" gelesin! Tâ ki senin üzerine aşkın reşki ta'n tutmasın!*
[1240]

Yukarıdaki 1236 numaralı beytin îzâhında mezkûr olan hadîs-i şerîfe işâret buyrulur. "Dakk", döğmek ve ta'netmek demektir. Ya'ni, Hakk'ın murâdı, dostlarının kulları tarafından sevilmesi ve düşmanlarının sevilmemesidir. Binâenaleyh Allah'ı sevenler, O'nun sevdiğini sevmek ve sevmediğinden yüz çevirmek ve ona Allah için buğz etmek lâzımdır. Zîrâ aşk ve muhabbet denilen ma'nâda kıskançlık ve gayret vardır; ve o ma'nâ nereye müteveccih ise herkesin de o tarafa ictimâ'ını ister. Müteveccih olmadığı tarafa gidenlere onun reşki ve kıskançlığı darbeler vurmağa başlar; ve aşk-ı ilâhî gayretinin vuracağı darbelerin dehşeti muhtâc-ı îzâh değildir.

تا نخوانی لا و الاّ الله را　　　در نیابی منهج این راه را

1241. *Sen "lâ" ve "illallah"ı okumadıkça bu yolun açığını bulamazsın.*

Ma'lûm olsun ki, "Lâ ilâhe illallah" kelimesinin ma'nâsı "İlâh yoktur, ancak Allah vardır" demektir. Şârih-i Mesnevî İsmâil Ankaravî (kuddise sirruhû) hazretleri *Fâtiha Tefsîri*'nde buyurur ki: "İlâh, esmâ-i ecnâsdandır, hak olsun bâtıl olsun her ma'bûda ıtlâk olunur. Fakat "Allah" , ancak ma'bûd-i hakîkîye mahsûs olan bir isimdir, O'ndan başkasına ıtlâk olunmaz." "İlâh" kelimesinin iştikâkı hakkında muhtelif mütâlaalar vardır. Bir iştikâkı da sükûnet-i kalb ma'nâsına olan "eleh" kelimesindendir. Bu sûrette "ilâh", "zikriyle kalbin mutmain olup sükûnet bulduğu şey" demek olur. İmdi bu ma'nâya göre, Allah'ın gayrından her ne şey ile bir insanın kalbi sükûnet bulur ve mutmain olursa, o şey onun ilâhı olmuş olur ki, bunların her birisi birer ilâh-ı bâtıldır. Binâenaleyh bir kimsenin kalbi, Hakk'ın gayrı olan eşyâ ile sükûnet bulmuş iken "Lâ ilâhe illallah" dese, bu kimsenin tevhîdi ancak lisânî olur, kalbî olmaz ve onun kalbi lisânını tekzîb eder. Böyle olunca tevhîd; "lisânî", "fikrî" ve "kalbî" olmak üzere üç derece üzerine olur. Fikr ile lisân ictimâ eder ve fakat kalb mâsivâ-i Hak ile mutmain olursa, o kimse tevhîd-i resmî sâhibi olan bir mü'mindir ve onun îmânı taklîdîdir. Eğer kalbi mâsivâ-yı Hak ile mutmain ve sâkin ve fikren tevhîdi münkir olup lisânen kelime-i tevhîdi zikr ederse münâfıktır; ve lisânen dahi inkâr ederse kâfirdir. Fakat kalben mâsivâ-yı Hakk'ı nefy edip onlara i'timâdı ve istinâdı olmaz ve

fikren kabûl ve lisânen kelime-i tevhîdi zikr ederse bu kimse îmân-ı kâmil sâhibidir; ve ancak Hak yolunu açık ve vâzıh bir sûrette bulmuş olan bu kimsedir. Binâenaleyh beyt-i şerîfte "Lâ ilâhe illallâh"ı okumak bu son ma'nâya göredir; ve böyle bir kimse sâlik-i sâdıktır.

داستان آن عاشق که با معشوق خود بر می شمرد خدمتها ووفاهای خود و بشبهای دراز تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ و بی‌نوایی و جگر تشنه‌گی روزهای دراز و می گفت که من جز این نمی دانم اگر خدمتی دیگر هست مرا ارشاد کن که هر چه فرمایی منقادم اگر در آتش رفتنست چون خلیل علیه السلام و اگر در دهان نهنگ افتادنست در دریا چون یونس علیه السلام و اگر هفتاد بارکشته شدنست چون جرجیس علیه السلام و اگر از گریه نابینا شدنست چون شعیب علیه السلام ووفا و جانبازئ انبیارا علیهم السلام خود شمار نیست و جواب معشوق اورا

O âşıkın hikâyesidir ki, kendi ma'şûkuna kendisinin hizmetlerini ve vefâlarını ve uzun gecelerde yattığı yerlerden yanlarının tebâudunu ve bî-nevâlığını ve uzun günlerde ciğeri susamışlığını sayardı ve derdi ki: "Ben bundan başkasını bilmiyorum. Eğer başka hizmet varsa beni irşâd et ki her ne buyurur isen münkādım. Eğer Halil (a.s.) gibi ateşe gitmek ve eğer Yûnus (a.s.) gibi denizde timsahın ağzına düşmek ve eğer Circis (a.s.) gibi yetmiş kere ölmek ve eğer Şuayb (a.s.) gibi ağlamaktan a'mâ olmak olsa bile. Ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın vefâsına ve can oyunculuğuna ise sayı yoktur; ve ma'şûkun ona cevâbı

Bu sürh-ı şerîfte "ma'şûk"tan murâd, Hak'tır ve "âşık"tan murâd, âbid ve zâhid olan tarîk-ı Hak sâlikidir. Sürh-ı şerîfin metninde mezkûr olan تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا (Secde, 32/16) ibâresi sûre-i Secde'de vâki' olan âyet-i kerîmedir ki ma'nâ-yı şerîfi: "Vücûdlarını yataklarından ayırıp Rablerinin azâbından korkarak ve rahmetini tama' ederek duâ ederler" demek olur ki, âbid ve zâhid olan ehl-i sülûkün hâli budur. Onlar gece sıcak ya-

taklarından kalkıp kış günleri soğuk sular ile abdestlerini alıp ve teheccüd namazlarını kılıp azâb-ı ilâhîden halâslarını ve rahmete ve râhata nâiliyetlerini Hak'tan niyâz ederler. Halbuki azâb korkusu ve râhata nâiliyet tama'ı, nefse olan muhabbetten neş'et eder ve İbrâhim Halîl ve Yûnus ve Circîs ve Şuayb (aleyhimü's-selâm)ın kıssaları tefsîrlerde münderic olduğundan burada zikri uzun olur.

آن یکی عاشق پیش یار خود　　　　می شمرد از خدمت و از کار خود

1242. *O bir âşık kendi yârinin huzûrunda, kendinin hizmetinden ve işinden saydı.*

کز برای تو چنین کردم چنان　　　　تیرها خوردم درین رزم و سنان

1243. *Dedi ki: "Senin için böyle ve öyle yaptım. Bu cenkte oklar ve mızraklar yedim."*

Bu beyt-i şerîfte sâlik-i âbidin mücâhedât ve riyâzâtını dergâh-ı izzete sayıp döktüğüne işâret buyrulur.

مال رفت و زور رفت و نام رفت　　　　بر من از عشقت بسی ناکام رفت

1244. *"Mal gitti ve kuvvet gitti ve nam gitti; senin aşkından benim üzerime birçok murâdsızlıklar vâki' oldu."*

Ya'ni, "Ey ma'şûkum وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللهِ (Bakara, 2/195) ya'ni "Allah yolunda malınızı infâk ediniz" buyurdun; malımı dağıttım, elimde bir şey kalmadı. Terbiye-i nefsim için riyâzet yapıp az yedim, az uyudum, kuvvetim gitti. Kibir ve azameti nefsimden def' için enzâr-ı halkta kendimi zelîl ettim ve nâm ve şerefim gitti. Velhâsıl senin aşkından dolayı bana birçok dünyevî murâdsızlıklar vâki' oldu."

هیچ صبحم خفته یا خندان نیافت　　　　هیچ شامم با سر و سامان نیافت

1245. *"Hiçbir sabah beni uyumuş veyâhud gülücü bulmadı. Hiçbir akşam beni ser ü sâmânlı bulmadı."*

"Ser", burada "kuvvet" ve "sâmân", sükûn ve ârâm ve "bâ-ser ü sâmân", kuvvetli ve râhatlı demek olur.

آنچه او نوشیده بود از تلخ و دُرْد　　　　او بتفصیلش یکایك می شُمُرْد

1246. *O şey ki o, acıdan ve derdden içmiş idi, o onu tafsîl ile bir bir saydı.*

Ya'ni, âşık hayâtında çektiği acıları ve meşakkatleri, tafsîlâtıyle berâber ma'şûkuna bir bir saydı döktü. "Dürd", tortu demektir ki, burada zahmet ve meşakkatten kinâyedir.

نه از برای منتی بل می نمود   بر درستیٔ محبت صد شهود

1247. *Bir minnet için değil, belki muhabbetin sıdkı üzerine yüz şuhûd gösterdi.*

Ya'ni, âşıkın bunları sayıp dökmesi, ma'şûkunun kendisine minnetdâr kalması için değil idi; belki ma'şûkuna karşı olan muhabbetinin doğruluğunu isbât etmek üzere birçok şâhidler göstermiş olmak için idi.

عاقلانرا یك اشارت پس بود   عاشقانرا تشنگی زان کی رود

1248. *Âkıllere bir işâret kâfi olur; âşıkların ondan dolayı susamışlığı ne vakit gider?*

Ya'ni, ben söylediğim bu sözleri akıl mertebesinden söylüyorum; ve akıl mertebesinde âkıllere isbât-ı müddeâ için bir söz ve bir delîl kifâyet eder. Aşk mertebesinde ise, söz ile susuzluk gitmez ve söz âşıkları kandırmaz. Bu beyt âşıkın lisânından olduğuna göre böyledir. Hazret-i Pîrin lisânından olduğuna göre âşıkın ve âkılin hâlini tasvîrdir. Ya'ni, âkıller sözlerini uzatmazlar âşıklar ise çok söylerler. Binâenaleyh bizim âşık dahi ma'şûka hitâben sözünü uzattı durdu demek olur.

می کند تکرار گفتن بی ملال   کی زاشارت پس کند حوت از زلال

1249. *Usanmaksızın söylemeyi tekrar eder; balık sâf su için ne vakit bir işâretten kanâat eder?*

(از زلال) deki (از) ta'lîl ma'nâsınadır. Ya'ni, âşık bıkmaksızın sözünü uzatır ve tekrâr eder durur, aşktan bir işârete kanâat etmez. Nitekim balık sâf su için bir işârete ya'ni az bir mikdâra kanâat etmez.

صد سخن می گفت زان درد کهن   در شکایت که نگفتم یك سخن

1250. [1250] *"Bir söz söylemedim!" diye şikâyet içinde. O eski derdden yüz söz söyledi.*

Bu bizim âşık dahi ma'şûkuna karşı birçok sözler söylediği hâlde, "Hâlimden bir söz söylemiş olmadım!" diyerek kendinin eskiden beri devâm eden firâkından ve ayrılığından birçok sözler söyledi.

آتشی بودش نمی دانست که چیست   لیك چون شمع از تف آن می گریست

1251. *Onun bir ateşi var idi, bilmez ki nedir; fakat şem' gibi onun harâretinden ağladı.*

Âşıkın bâtınında bir ateş var idi, fakat bu ateşin menşeini ve mâhiyetini bilmezdi ki nedir. Bu bilgisizliği ile berâber, bir mumun harâretten eriyerek damlalar döktüğü gibi gözlerinden yaş dökerek ağlardı.

گفت معشوق این همه کردی و لیك   گوش بگشا پهن و اندر یاب نیك

1252. *Ma'şûk dedi, "Bunun hepsini yaptın; ve fakat kulağını geniş aç ve iyi anla!"*

کانچه اصل اصل عشقست وولاست   آن نکردی اینچه کردی فرعهاست

1253. *"Zîrâ o şey ki aşkın ve vilânın aslının aslıdır, onu yapmadın ve bunu ki yaptın, fer'lerdir."*

"Vilâ", muhabbet ma'nâsınadır. Ya'ni, sâlik-i sâdıkın ma'şûk-ı hakîkîye karşı ibâdetinden ve amellerinden ve mücâhede ve riyâzetlerinden sayıp dökmesine ve daha ne emredersen yapayım demesine ma'şûk-ı hakîkî tarafından cevâben buyrulur ki: "Evet bu sayıp döktüğün şeylerin hepsini yaptın. Gece uyumadın birçok namazlar kıldın, oruçlar tuttun, nefsinin hazzına muhâlefet ettin. Fakat iyi dinle ki, bu yaptığın şeylerin hepsi asıl değil, birtakım fer'lerden ibâret idi. Asıl yapılacak şey aslın aslı olan şey idi ki onu yapmadın."

گفتش آن عاشق بگو کان اصل چیست   گفت اصلش مردنست و نیستیست

1254. *O âşık ona dedi ki: "O asıl nedir?" Dedi: "Onun aslı ölmektir ve yokluktur."*

تو همه کردی نمردی زندهٔ   هین بمیر ار یار جان زندهٔ

1255. *"Sen hepsini yaptın, ölmedin, dirisin. Âgâh ol, eğer can oynayıcı yâr isen öl!"*

Ya'ni, "Ey âşık, benim karşımda yapılacak şey canına olan muhabbetten vazgeçmek idi, sen ise henüz canının kaydındasın. Eğer can oynayıcı ve benim aşkım için can fedâ edici isen öl!" Ma'lûm olsun ki, beyt-i şerîfteki "öl" emri mevt-i ıztırârî ve tabîî ile öl, demek değildir. Belki benim aşkımın uğrunda kendi canına karşı lâkayd ol, demektir. Zîrâ aşk ve muhabbet inkısâm ka-

bûl etmeyen bir ma'nâdır. مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ (Ahzâb, 33/4) Ya'ni "Allah Teâlâ bir adamın içinde iki kalb yapmadı" âyet-i kerîmesi mûcibince insanın ancak bir kalbi vardır. Eğer o bir kalbi aşk-ı ilâhî istîlâ etmiş ise, artık o kalbe başka bir şeyin muhabbet ve aşkı sığmamak îcâb eder. Eğer sığmış ise, o aşk ve muhabbet hakîkî bir aşk ve muhabbet değildir, belki bir meyildir. Binâenaleyh Hakk'a vâsıl olanlar yalnız ibâdât ve tâât ile değil, belki bu ibâdât ve tââta candan geçmeyi de ilâve ettikten sonra vâsıl olmuşlardır. Yalnız ibâdât ve tâât ve mücâhedât ve riyâzât insanları, nefsin telezzüzâtını muhtevî olan cennete vâsıl eder, Hakk'a vâsıl etmez. Aşk yolu candan geçmek yoludur. Allâhümme yessir lenâ! [=Allah'ım onu bize kolaylaştır!]. Beyt-i Mısrî Niyâzî (kuddise sırruhû)

Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır
Cânından ümîdin kes cânâna erem dersen

Nitekim sürh-ı şerîfte, can kaydından geçmiş olan enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın ism-i şerîfleri mezkûr idi; ve böyle canından geçmiş olan zevâtın indinde mevt-i tabîînin hiç ehemmiyeti yoktur ve belki onlar tabîî olan ölüme âşıktırlar. Nitekim üstâd-ı muhteremim Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi (kuddise sirruhû) hazretlerine *Mesnevî-i Şerîf*'i şerh buyurmalarını niyâz etmiştim. Cevâben buyurdular ki: "Bu şerh için yirmi sene lâzımdır, bakalım bizim yirmi sene ömrümüz var mı? Bu kadar ömrümüz olsa bile, canımız sıkılmadan bu dünyâda nasıl dururuz." İşte görülüyor ki, bu gibi zevât, dünyâda durunca canları sıkılan tâifesindendir. Biz ise yaşamadan zevk alan gürûhdanız.

هم درآن دم شد دراز و جان بداد　　　هم چو گل در باخت سرخندان و شاد

1256. *O anda da uzandı ve can verdi. Gül gibi gülücü ve şâd olarak dahi baş oynattı.*

Ya'ni o sâlik-i sâdık ma'şûkundan bu tavsiyeyi işittiği vakit, derhal uzandı, ya'ni canının kaydından geçti ve canını ma'şûkun emrine teslîm etti ve ne istersen yap dedi. Bu beyt-i şerîfte sâlik-i sâdıkın tecellî-i zâtîye nâiliyetine işâret buyrulur; ve tecellî-i zâtînin hükmü budur ki abdin vücûd-i mevhûm-i abdânîsi kalkar, yerine Hakk'ın vücûd-i Hakkânîsi kāim olur ve bu zât insân-ı kâmildir; ve sülûkü nihâyet bulduğundan, irşâd-ı ibâda ehliyet kesbeder. Her an sâdır olan irâde-i ilâhiyyeye karşı gülücü ve mesrûr olarak baş oynatır, ya'ni râzı ve münkād olur.

مانْد آن خنده برو وقف ابد　　　　هم چو جان و عقل عارف بی کبد

1257. *O hande onun üzerinde ârifin meşakkatsiz olan canı ve aklı gibi ebedin vakfı kaldı.*

"Vakf", habsetmek demektir, burada "mahbûs" demektir. "Kebed", sıkıntı ve meşakkat ma'nâsınadır. Ya'ni, kâmil o tecellî-i zâtî ile fânî olduktan sonra o gülüş onun üzerinde, ârifin meşakkatsiz olan canı ve aklı gibi ebede kadar mahbûs ve bâkî kaldı. Bu beyt-i şerîfte ârif, kâmilden tefrîk buyrulmuştur. Zîrâ her ârif kâmil değildir. Kâmil ancak tecellî-i zâtîye nâil olan kimsedir. Zîrâ birçok ârifler bu tecellîye nâil olamadıkları cihetle mevhûm olan varlıklarından kurtulmamışlardır. Onların canları ve akılları, ancak bu ma'rifet sâyesinde hayât-ı dünyâ meşakkatlerinden kurtulmuştur. Ârif olmayanların canı ve aklı ise dâimâ sıkıntı içindedir.

نور مه آلوده کی گردد ابد　　　　گر زند آن نور بر هر نیك و بد

1258. *Ayın nûru ne vakit ebedî âlûde olur, eğer o nûr iyi ve kötü üzerine çarpsa bile?*

"Ayın nûru"ndan murâd tecellî-i zâtî nûrudur. Ya'ni, tecellî-i zâtî nûru sıfât-ı beşeriyetle muttasıf olan bir kimse üzerine çarpsa o sıfâta bulaşmaz. Nitekim cismânî olan ayın nûru iyi ve kötü eşyâ üzerine çarpsa bile, hiçbir vakit birinin sıfatına bulaşmaz ve rengine boyanmaz.

او ز جمله پاك واگردد بماه　　　　همچو نور عقل و جان سوی اله

1259. *İlâh tarafına olan akıl ve canın nûru gibi, o cümleden pâk olarak aya rücû' eder.*

O tecellî-i zâtî nûru, Hak tarafına müteveccih olan aklın ve canın nûru gibi, kesâfetten ve sıfât-ı kevniyyeden pâk ve tâhir olarak sâhib-i tecellî olan Hakk'a rücû' eder.

وصف پاکی وقف بر نور مهست　　　　تا بشش گر بر نجاسات رهست

1260 [1260] *Pâklik vasfı ayın nûru üzerinde mahbûstur, her ne kadar onun pertevi yolun necâsetleri üzerine olsa da!*

Ya'ni, ayın nûru üzerinde pâklik ve temizlik vasfı aslîdir, her ne kadar ayın nûru yolun necâsetleri üzerine de düşse, o nûr kirlenmez ve münecces

olmaz. Bunun gibi tecellî-i zâtî nûru da sıfât-ı beşeriyye kirleri üzerine vâki' olsa bile kudsiyyet ve tahâret onun vasf-ı aslîsidir.

زان نجاسات ره و آلودگی   نور را حاصل نگردد بدرگی

1261. *Yolun necâsetlerinden ve bulaşıklarından nûra kötü damarlılık hâsıl olmaz.*

Yukarıki ma'nânın te'kîd ve ve tavzîhidir.

ارجعی بشنید نور آفتاب   سوی اصل خویش باز آمد شتاب

1262. *Güneşin nûru "İrciî!"yi işitti. Kendi aslı tarafına acele gitti.*

"Güneş"ten murâd, zât-ı Hak ve "nûr"dan murâd, rûh-i insânî ve nefs-i nâtıkadır. "İrciî!" ile يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/27-28) ya'ni "Ey nefs-i mutmainne, Rabbine râzıye ve marziyye olarak rücû' et!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, nitekim zât-ı Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının mazharı olan rûh-i insânî "Rabbine rücû' et!" hitâbını işitince, kendi aslı olan zât-ı Hak tarafına acele gitti.

نی ز گلخنها را برو ننگی بماند   نی ز گلشنها برو رنگی بماند

1263. *Onun üzerinde ne külhanlardan bir ayıp kaldı, ne de onun üzerinde gülşenlerden bir renk kaldı.*

Ya'ni, tecellî-i zâtînin kudsiyeti ve tahâreti, sıfat-ı Hayât-ı ilâhiyyenin mazharı olan rûh-i insânîye benzer. Rûh-i insânî aslında tahâretle muttasıf iken, bu âlem-i kesâfette iyiye ve kötüye pertevini saldı, "İrciî!" emrini duyduğu vakit, yine kendi aslına kemâl-i tahâretle döndü. Onun üzerinde ne külhandan ve ne de gülşenden bir kusûr ve renk kalmadı.

نور دیده و نور دیده باز گشت   ماند در سودای او صحرا و دشت

1264. *Gözün nûru ve nûr görmüş olan rücû' etti, sahrâ ve çöl onun verâsında kaldı.*

"Gözün nûru"ndan murâd, insân-ı kâmilin rûhudur. Zîrâ insân-ı kâmil Hak için gözbebeği mesâbesindedir; ve Hak, esmâ ve sıfâtının sûretlerini insân-ı kâmilin mazharından müşâhede buyurur. Nitekim Şeyh-i Ekber (kuddise sirruhû) hazretleri Fass-ı Âdemî'de وهو للحق بمنزلة انسان العين ya'ni "İnsân-ı kâmil Hak için gözbebeği mesâbesindedir ." فانه به نظر الحق الی خلقه فرحمهم Ya'ni

"Zîrâ Hak onunla halkına nazar eyledi ve onlara rahmet etti" buyurur. Ve "nûr görmüş olanlar"dan murâd, insân-ı kâmilin zâtıdır. Zîrâ insân-ı kâmil kendi hakîkatine nâzırdır. Vaktâki insân-ı kâmil "İrciî!" emrine imtisâlen bu âlem-i kesâfetten âlem-i letâfete intikāl eder; sahrâ ve çöl, ya'ni tabîat sahrâsı ve keserât çölü onun firâkı sevdâsında kalır.

یکی پرسید از عالمی عارفی که اگر در نماز کسی بگرید بآواز و آه و نوحه کند؛ نمازش
باطل شود و یا نه. جواب گفت که نام آن، آب دیده است تا آن گرینده چه دیده است؟
اگر شوق خدا دیده است و می گرید، یا پشمآنئ گناه، نمازش باطل نشود؛ بلکه کمال
گیرد که لاَ صَلَواةَ اِلاّ بِحُضُورِ الْقَلْبِ و اگر او رنجورئ تن یا فراق فرزند دیده است.
نمازش تباه شود که اصل نماز ترك تنست و ترك فرزند. ابراهیم وار که فرزندرا قربان می
کرد از بهر تکمیل نماز و تن را بآتش نمرود سپرد و امر آمد مصطفی علیه السلام را هم بدین
خصال که فَاتَّبِعْ مِلَّةَ ابراهِیمَ لَقَدْ کَانَتْ لَکُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فی ابرَاهِیمَ

Birisi bir âlim, bir âriften sordu ki: "Eğer bir kimse namazda ses ile ağlarsa ve âh ve nevha ederse, onun namazı bâtıl olur mu veyâ olmaz mı?" Cevâb verdi ki: "Onun adı göz yaşıdır. Acabâ o ağlayan ne görmüştür? Eğer Hudâ'nın şevkını görmüştür de ağlarsa, yâhud günah pişmanlığından ağlarsa, onun namazı bâtıl olmaz. Belki kemâl tutar. Zîrâ namaz ancak kalbin huzûruyladır; ve eğer o cismin hastalığını veyâ evlâd firâkını görmüşse onun namazı bâtıl olur. Zîrâ namazın aslı cismin terki ve evlâdın terkidir. İbrâhim gibi ki, namazın tekmîli için oğlunu kurban etti ve cismini Nemrûd'un ateşine tevdî' etti. Mustafâ (a.s.)a da فاتبع ملة ابراهيم (Nahl, 16/123) ya'ni "İbrâhim'in milletine tâbi' ol!", "Ve sizin için İbrâhim'de üsve-i hasene vardır" (Mümtahine, 60/4) diye bu hisâl ile emir geldi

Bu sürh-i şerîf bundan evvelki sürh-i şerîfte vâki' "Enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın vefâsına ve can oyunculuğuna sayı yoktur" ibâresinin ma'nâsına

ve 1255 numaralı beyitte vâki' "Âgâh ol eğer can oynayıcı yâr isen öl!" mısrâ'ının rûh-ı ma'nâsına merbûttur. Zîrâ namaz insanın bilcümle kuvâsıyle Hakk'a teveccühüdür. Eğer teveccühü kâmilen Hakk'a olur da ağlarsa, Hakk'ın mâsivâsını Hakk'a fedâ etmiş olur ve namazı kâmil olur; ve eğer Hakk'ın gayrına müteveccih olduğu için ağlarsa, onun namazı sûretten ibâret olup bâtıl olur. Zîrâ hadîs-i şerîfte لاصلوة الا بحضور القلب ["Namaz ancak kalb huzûruyla namaz olur"] buyrulmuştur; ve bu sûrette Hakk'ı Hakk'ın gayrına tercîh etmiş olur; ve Hakk'a teveccühün kemâli Hakk'ı, halka tercîh iledir. Nitekim İbrâhim (a.s.) böyle yaptı ve Hak Teâlâ Resûl-i Ekrem Efendimiz'e bu hisâl ile emir buyurdu ve âyet-i kerîmede: "Ve İbrâhim (a.s.)da sizin için güzel üsve ve muktedâlık vardır" buyurdu (Mümtahine, 60/4). Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 38. faslında da birinin: "Birisi namazda na'ra vurup ağlasa namazı bâtıl olur mu, yoksa olmaz mı?" suâline cevâben şöyle buyururlar: "Bunun tafsîli vardır, eğer o girye ona mahsûsât hâricinde başka bir âlem görünmesinden münbais ise, gerçi ona göz yaşı derler, acabâ gözü ne gördü? Eğer namaz cinsinden ve namazı mükemmel kılan böyle bir şey görmüş ise, namazdan maksûd o olduğundan, onun namazı sahîh ve kâmil-ter olur. Eğer bunun aksine olarak dünyâ için ağlamış ise veyâ ona bir düşman gālib gelip kîni sebebiyle girye gelmiş ise veyâhud "Onun bu kadar serveti vardır; benim yoktur", diye bir kimse hakkında hased eylemiş ise namazı ebter ve nâkıs ve bâtıl olur." (*) فاتبع ملة ابراهيم Âl-i İmrân sûresinde olan فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ (Âl-i İmrân, 3/95) âyet-i kerîmesinden muktebestir.

آن یکی پرسید از مفتی براز گر کسی گرید بنوحه در نماز

1265. *O bir kimse müftîden hafiyyen sordu: "Eğer bir kimse namazda na'ra ile ağlasa,"*

آن نماز او عجب باطل شود یا نمازش جائز و کامل بود

1266. *"Onun namazı acaba bâtıl olur mu? Yâhud onun namazı câiz ve kâmil olur mu?"*

گفت آب دیده نامش بهر چیست بنگری تا که چه دید او و گریست

1267. *Ona dedi: "Göz yaşının adı ne içindir, bakasın; tâ ki acabâ o ne gördü ve ağladı?"*

(*) Bk. *Fîhi Mâ Fîh*, (hazırlayan: Selçuk Eraydın), s.134, İz yayıncılık, 2001.

Ya'ni, "Gözden akan yaşa bir isim vermek lâzımdır. O isim de onun sebebine göre verilir. Binâenaleyh bakalım o göz yaşı ne için aktı ve ağlayan kimse acabâ ne gördü de ağladı?"

آب دیده تا چه دیدست از نهان   تا بدان شد او زچشمهٔ خود روان

1268. *"O göz yaşı acabâ gizliden ne görmüştür; hattâ o sebeble o kendi çeşmesinden akıcı oldu?"*

آن جهان گر دیده است آن پرنیاز   رونقی یابد زنوحهٔ آن نماز

1269. *"Eğer o pür-niyaz o cihânı görmüş ise, o namazın na'rasından bir revnak bulur."*

Ya'ni, "O münâcât ile meşgûl kimse namazında o cihân-ı ma'nâyı görmüş ise, bu müşâhedesinden dolayı namazda attığı na'radan ve ağlamadan bir revnak bulur ve onun kalbi ve rûhu bir letâfet kesbeder."

ور زرنج تن بُد آن گریه وَزسُوگ   ریسمان بکسست و هم بشکست دوگ

1270. [1270] *"Eğer o girye cisim zahmetinden ve mâtemden oldu ise, iplik koptu ve iğ dahi kırıldı."*

"Sûg", mâtem ve "dûg" iplik büktükleri âlet ki, Türkçe "iğ" ta'bîr ederler. Ya'ni, namazda ağlamak cismâniyete müteallik bir sebebden olduğu takdirde Hakk'a olan teveccüh râbıtasının ipliği koptu ve ihlâs iği dahi kırıldı ve namaz bâtıl oldu.

مریدی درآمد بخدمت شیخ خود ازین شیخ پیرسن نمی خواهم بلکه پیر عقل و معرفت و اگرچه عیسیست در کهواره و یحیاست در مکتب کودکان مرید شیخ را گریان دیدی او نیز موافقت کرد و گریست چون فارغ شد و بدر آمد. مرید دیگر که از حال شیخ واقفتر بود؛ از سر غیرت در عقب او تیز بیرون آمد و گفتش ای برادر من ترا گفته باشم الله الله تا نیندیشی و نگویی که شیخ می گریست و من نیز می گریستم که بسی سال ریاضت

بی ریا بآید کرد واز عقبات و دریاهای پر نهنگ و کوههای بلند پر شیر و پلنگ می باید
گذشتن تا بدان گریهٔ شیخ رسی یا نرسی ، اگر رسی شکر زُوِيَتْ لِيَ الْاَرْضُ گویی بسیار

Bir mürîd kendi şeyhinin huzûruna geldi. Bu şeyhden yaş ihtiyarını murâd etmiyorum, belki beşikte Îsâ ve çocukların mektebinde Yahyâ olsa bile, akıl ve ma'rifet pîrini murâd ediyorum. Mürîd şeyhi ağlayıcı gördü, o da muvâfakat etti ve ağladı; vaktâki fâriğ oldu o dışarıya çıktı. Diğer mürîd ki, şeyhin hâline daha ziyâde vâkıf idi; gayret cihetinden onun arkasından derhal dışarıya çıktı ve ona dedi: "Ey kardeşim, ben sana söylemiş olayım; sakın, sakın ha! Düşünmeyesin ve demeyesin ki şeyh ağladı, ben de ağladım; zîrâ birçok sene riyâsız riyâzet yapmak lâzımdır ve akabelerden ve timsah dolu deryâlardan ve arslan ve kaplan dolu yüksek dağlardan geçmek lâzımdır, tâ ki şeyhin ağlamasına erişesin! yâhud erişmeyesin! Eğer erişir isen, "Arz benim için dürüldü"nün şükrünü çok söyleyesin!"

Bu sürh-ı şerîf ağlamadan ağlamaya çok farklar olduğunu beyân için îrâd buyrulmuş ve bu ma'nâ ile yukarıki sürh-ı şerîfe merbût bulunmuştur. Cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Benim şeyh dediğim kimse saçı ve sakalı ağarmış ve yaşlanmış olan kimse değildir; belki akıl ve ma'rifet sâhibi olan kimsedir. Bu kimse velev ki Îsâ (a.s.) gibi beşikte bir çocuk olsun; zîrâ Îsâ (a.s.) hakkında sûre-i Meryem'de beşikte iken إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا (Meryem, 19/30) ya'ni "Ben Allah'ın kuluyum ve bana kitâb verdi ve beni peygamber yaptı" âyet-i kerîmesi mezkûrdur. Veyâhud Yahyâ (a.s.) gibi çocukların mektebine devâm etmekte bulunsun. Nitekim onun hakkında Hak Teâlâ kezâ sûre-i Meryem'de وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (Meryem,19/12) ya'ni "Biz ona çocukluğunda hikmet verdik" buyurur. Ve sürh-ı şerîfin son cümlesinde mezkûr olan زُوِيَتْ الْاَرْضُ لى ibâresiyle زُوِيَتْ الْاَرْضُ فاريت مشارقها و مغاربها لى ya'ni "Yeryüzü benim için dürülüp büküldü, bana arzın şarkları ve garbları gösterildi" hadîs-i şerîfine işâret buyruluyor. Hazret-i Pîr hakîkî olan bir şeyhin hâline bu sûretle işâret buyururlar. Bu hâlin hâricinde kalıp şeyhlik da'vâsında bulunanların hepsi mukalliddirler.

یك مریدی اندر آمد پیش پیر   پیر اندر گریه بود و در نفیر

1271. *Bir mürîd şeyhin huzûruna içeriye geldi, şeyh ağlamada ve nevhada idi.*

شیخ را چون دید گریان آن مرید   گشت گریان آب چشمش دوید

1272. *Vaktâki o mürîd şeyhi ağlayıcı gördü, onun gözünden su koştu.*

Ya'ni, mürîd şeyhi ağlar bir hâlde görünce ona da rikkat gelip ağlamağa başladı ve gözünden yaşlar aktı; onun ağlaması taklîd idi. Zîrâ şeyhi ağlatan sebebi bilmiş görmüş değil idi. O yalnız his gözüyle şeyhin ağladığını gördü.

گوشور یك بار خندد كَرّ دو بار   چونكه لاغ املی كند یاری بیار

1273. *Bir dost, dosta latîfe imlâ ettiği vakit; kulaklı bir kere, sağır iki kere güler.*

"Gûş-ver", işiten ve kulaklı; ve "imlî", "imlâ" kelimesinin imâle olunmuşudur, "doldurmak" demektir. Ya'ni, bir mecliste bir dost dostun kulağına bir hezl ve latîfe doldursa ve o mecliste de bir sağır bulunsa o latîfeyi işitenler güler, sağır da güler.

بار اول از ره تقلید و سوم   كه همی بیند كه می خندند قوم

1274. *Birinci def'a taklîd ve tekellüf yolundandır, zîrâ görür ki kavim gülüyorlar.*

"Sevm", tekellüf göstermek ma'nâsınadır. Sağırın birinci def'a gülmesi, mecliste olanların güldüklerini görmesi sebebiyle taklîd ve tekellüf cihetindendir.

كر بخندد همچو ایشان آن زمان   بی خبر از حالت خندندگان

1275. *Sağır da o zaman onlar gibi güler, gülenlerin hâlinden bî-haberdir.*

باز وا پرسد كه خنده از چه بود   پس دوم كرت بخندد چون شنود

1276. *Tekrar "Gülme nedendir?" diye sorar, sonra işittiği vakit ikinci def'a güler.*

پس مقلد نیز مانند كرسد   اندران شادی كه اورا در سرست

1277. *Binâenaleyh mukallid dahi sağır gibidir, o şâdîde ki onun başındadır.*

"Mukallid", sözde ve fiilde bir kimseye tâbi' olan kimseye derler ki, bu kimse o sözün ve fiilin hakîkatini bilmez, körü körüne tâbi' olur. Böyle bir kimse bir mecliste herkesin güldüğünü gördüğü için gülen bir sağıra benzer. Binâenaleyh bir mürîd-i mukallidin taklîd ettiği sözde ve fiilde kendisine ârız olan sürûr ve şâdîliği, muhakkıkın sürûr ve şâdîliğinden aks eder. Bu onun

birinci def'adaki sürûrudur. Vaktâki o sözün ve fiilin hakîkati kendisine inkişâf eder; ikinci def'a mesrûr ve şâd olur.

پرتو از شیخ آمد و منهل ز شیخ   فیض شادی نه از مریدان بل زشیخ

1278. *Pertev şeyhten geldi ve menhel dahi şeyhten. Şâdîlik feyzi mürîdlerden değil, belki şeyhtendir.*

"Menhel", mer'âlarda hayvan suladıkları kuyu veyâ pınar ma'nâsına gelir. Mürîdin hâli, şeyhin hâlinin pertevi ve aksidir; ve onun feyzinin pınarı dahi kezâlik şeyhtendir. Eğer mürîdlerin kalblerinde bast ve şâdî olursa, o hâl kendilerinden değil, belki şeyhlerindendir. Binâenaleyh mürîdlerin çoğu şeyhlerinden kendilerine mün'akis olan hâli kendilerinin zannedip, kemâl da'vâsında bulunurlar, bu da'vâ onları terakkîden mahrûm eder.

چون سپد در آب و نوری بر زجاج   گر ز خود دانند آن باشد خداج

1279. *Suda sepet ve şişe üzerinde bir nûr gibidir. Eğer kendilerinden bilirler ise, o noksan olur.*

"Hıdâc", nâkıs ve noksan demektir. Mürîd, su içinde sepet gibidir. Sepetin hâl-i aslîsi içinde su bulunmamaktır; fakat su içinde olduğu vakit içine su dolar ve mürîdin kalbine mün'akis olan feyz-i şâdî, sırça ve şişe gibi mevâdd-ı zücâciyye üzerine aks eden güneşin veyâ ayın parlaklığı gibidir. Eğer sepet, içindeki suyu ve sırça; içindeki lem'ayı kendinden bilirse nâkıs bir hüküm olur.

چون جدا گردد زجو داند عنود   کاندر او آن آب خوش از جوی بود

1280. [1280] *İnadçı olan, ırmaktan cüdâ olduğu vakit, bilir ki onda o latîf su ırmaktan idi.*

Ya'ni, da'vâsında inâd eden sepet ırmaktan ve su içinden ayrıldığı vakit, bilir ve anlar ki, kendi içindeki o latîf su, kendinden değil ırmaktan idi. Da'vâyı kemâl eden mürîd dahi, şeyhinden ayrıldığı vakit sepet gibi olur.

آبگینه هم بداند از غروب   کان لَمَعْ بود از مه تابان خوب

1281. *Zücâc dahi bilir ki, o parlama, güzel parlayıcı olan aydan idi.*

"Lema'", ikinci bâbdan masdar olup "parlamak ve aydınlık olmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, parlaklığı kendinden bilen zücâc dahi ay gurûb ettiği va-

kit, kendinde parlaklık kalmadığını görünce, o parlaklığın aydan olduğunu bilir. Da'vâ-yı kemâl eden mürîd dahi, şeyhinden ayrılınca, ârızî olan füyûzâtını kaybeder.

چونکه چشمش را گشاید امر قُمْ   پس بخندد چون سحر بار دوم

1282. *Vaktâki onun gözünü "Kum!" emri açar, müteâkıben seher gibi ikinci def'a güler.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Müzzemmil'de vâki' olan يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا (Müzzemmil, 73/1-2) ya'ni "Ey örtünen, gece kalk namaz kıl, uyku için gecenin azı müstesnâdır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Mürîdin zulmet-i tabîat içindeki hâli geceye ve hâl-i taklîddeki sürûru ve şâdîsi subh-ı kâzibe ve "Kum!" emriyle zulmet-i tabîattan uyanıp kalkması sebebiyle vâki' olan inkişâf-ı esrârdan dolayı sürûr-i hakîkîsi subh-ı sâdıka teşbîh buyrulmuştur.

خنده‌ش آید هم بران خندهٔ خودش   که دران تقلید بر می آمدش

1283. *Onun kendi gülmesi üzerine de gülme gelir ki, o taklîd içinde ona geldi.*

Mukallidin gülmesi ve sürûru iki def'a olup birincisi taklîd cihetindendir. Vaktâki güldüğü ve sevindiği şeyin hakîkatine muttali' olur, ikinci def'a güler ve mesrûr olur; ve evvelki taklîd üzerine vâki' olan gülüşlerine de güler ve "Benim anlamadan gülüşüm ve mesrûr oluşum ne garîb bir hâl imiş!" der.

گوید از چندین ره دور و دراز   کین حقیقت بود و این اسرار راز

1284. *Der: "Bu kadar uzak ve uzun yoldan ki, bu hakîkat ve sırrın sırları idi."*

من دران وادی چگونه خود ز دور   شادئ می کردم از عُمْیا و شور

1285. *"Ben ise o vâdîde nasıl uzaktan körlük ve şûr cihetinden şâdîlik ederdim!"*

"Şûr" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "fitne" demektir. "Umyâ", kör gözlülük demektir. Ya'ni, mukallid olan kimse, ikinci def'aki gülüşünde der ki: "Şimdi idrâk ettiğim bu hakîkat ve sırların sırrına karşı ben evvelce pek uzak ve uzun yol olan taklîd vâdîsinde imişim. Bu taklîd vâdîsinde, ben bîçâre nasıl olmuş da uzaktan basar-ı basîret körlüğü ve hayâlin fitnesi cihetinden, işin aslını ve hakîkatini anladım diye güler ve sevinir durur idim!"

من چه می بستم خیال و آن چه بود　　　درك سستم پست نقشی می نمود

1286. *"Ben ne hayâl bağladım ve o ne idi! Benim zayıf olan derkim alçak bir nakış gösterdi."*

Ya'ni, o mukallid sözüne devâm edip der ki: "Ben varlık ve vücûd hakkında ne hayâllere saplanmış kalmıştım; halbuki o varlık ve vücûd ne imiş! Vaktâki bu mevhûm olan varlığım o hakîkî varlık içinde eridi ve mahv oldu, vücûd zannettiğim şeylerin yokluk olduğunu anladım. O vücûd-i hakîkîyi isbât için getirdiğim delîllerin hepsi çürüdü ve söylediğim sözlerin hepsi ma'nâsız kaldı. Beni evvelce bu taklîd hâline sevkeden şey, benim zayıf olan idrâkimin bana alçak bir nakş göstermesi ya'ni bu esfel-i sâfilîn-i tabîatta mütekevvin olan suver-i mevhûmeyi göstermesi idi ki, benim varlığım dahi o suver-i mevhûmeden birisi idi ki, o zayıf idrâkim, o vücûd-i hakîkî muvâcehesinde, beni bana var diye gösterdi. Bu sebeble ben varlığım ile mesrûr oldum. Şimdi anladım ki ben yok imişim. Benim benliğim ise bende zâhir olan vücûd-ı hakîkî imiş. Binâenaleyh benim şimdiki sürûrum, bu hakîkati zevkan ve hâlen idrâk sebebiyledir; ve şimdi evvelki taklîdime ve hayâlime gülmekteyim." Beyt-i Niyâzî-i Mısrî (kuddise sirruhû):

Çü bildim cümle Hak imiş arada gayrı yok imiş
Bi-külli anda gark imiş ne ben varım ne irfânım

طفل ره را فکرت مردان کجاست　　　کو خیال او و کو تحقیق راست

1287. *Yol çocuğu olana merdânın fikri neredедir! Zîrâ onun hayâli nerede ve doğru olan tahkîk nerede!*

Tarîkat çocuğu olan bir mürîde, merdân-ı ilâhî olan insân-ı kâmillerin fikri pek uzaktır; zîrâ o tarîkat çocuğunun hayâli ve idrâki nerede, insân-ı kâmilin zevkan ve hâlen idrâk buyurduğu o doğru ma'nâlar nerede!

فکر طفلان دایه باشد یا که شیر　　　یا مویز وجوز یا گریه و نفیر

1288. *Çocukların fikri ya dâye, ya süt, ya kuru üzüm ve ceviz, yâhud ağlama ve feryâddır.*

Çocuklar, kendi dâyeleri ve süt ve kuru üzüm ve ceviz gibi şeyler ile eğlenip müteselli oldukları gibi, tarîkat çocukları da birtakım rü'yâlar ve zikrullah esnâsında kendilerine görünen nûrlar ve renkler ile veyâhud "cezbe" ta'bîr ettikleri feryâdlar ve na'ralar ile müteselli olup terakkî ettik diye sevinirler.

آن مقلد هست چون طفل علیل   گرچه دارد بحث باریك و دلیل

1289. *O mukallid, alîl olan çocuk gibidir. Her ne kadar ince bahis ve delîl tutar ise de.*

"Mukallid"den murâd, ulûm-i zâhiriyye erbâbıdır ki, onlar kendi nazarlarını ve fikirlerini, kendi emsâllerine taklîd ile elde ederler. Bu husûsta delâil-i mantıkıyyeye istinâd ederler ve müddeâlarına delîl ikāmesi için ince bahislere girişirler ve bahisleri inceledikçe kuvve-i vâhimeleri faâliyete gelip, mes'eleleri içinden çıkılmaz vâdîye sürüklerler, ne kendileri ve ne de dinleyenler şübheden kurtulamazlar; binâenaleyh onlar hak ve hakîkat yolunda alîl olan bir çocuk gibi sendeleyerek yürürler.

آن تعمق در دلیل و در شکال   از بصیرت می کند اورا گسال

1290. *Delîlde ve şikâlde o taammuk, onu basîretten uzak eder.*
[1290]

"Şikâl", burada mekr ve hîle demektir; ve "işkâl" kelimesinin muhaffefi olması da câizdir, "müşkil kılmak ve örtmek" demek olur. "Güsâl", ayırmak ve uzağa atmak demektir. Ya'ni, o mukallidin delîlde ve isbât-ı müddeâ için teşebbüs ettiği hîlede taammuku ve bahsi külfet ile derinleştirmesi kendisini hakîkat-i mes'eleyi basar-ı basîret ile görmekten ayırır ve uzağa atar. Ba'zı nüshalarda "şikâl" yerine "şekîl" vâki' olmuştur ki, "şikâl" kelimesinin imâle olunmuşudur; ve yukarıdaki ma'nâyı mutazammındır; "güsâl" yerine de mutâbakat-ı kāfiye için "güsîl" vâki' olmuştur. Bu da "uzak ve ayrı" ma'nâsınadır.

مایهٔ کو سرمهٔ سرّ ویست   بُردْ و در اشکال گفتن کار بست

1291. *Bir mâye ki o, onun sırrının sürmesidir; götürdü ve işkâl söylemekte işi bağladı.*

"Mâye"den murâd, akıl ve idrâktir. Ya'ni, o mukallidin böyle ince ve müşkil bahse ve delîller îrâdına meşgūl olması, kendi basîret gözünün sürmesi olan akıl ve idrâki izâle etti ve yerine bu gözün perdesi olan kuvve-i vâhimesini faâliyete getirdi ve maksûd olan işin ve doğru netîcesinin önüne sed çekti.

ای مقلد از بخارا باز گرد   رو بخواری تا شوی تو شیر مرد

1292. *Ey mukallid, Buhârâ'dan geri dön! Zillete git, tâ ki sen arslan adam olasın!*

Buhârâ, Asya'da Türkistan'da vâki' meşhûr bir şehrin ismidir. Hz. Pîr zamânında Buhârâ medreseleri, ulûm-i zâhiriyyenin makarr-ı tahsîli idi; ve bu ulûmun tahsîli için birçok şehirlerden oraya talebe giderdi. Bu ulûm-i zâhiriyye erbâbı mukallidîn zümresinden olduğundan cenâb-ı Pîr efendimiz, ey mukallid Buhârâ'dan geri dön ve ulûm-i zâhiriyye ile ömrünü ifnâ etmekten vazgeç ki, bu ulûm-i zâhiriyye senin nefsinin sermâye-i kibir ve gurûrudur. Oradan dön, zillet ve horluk tarafına git ve fakr-ı ma'nevîyi ihtiyar et ki, nefsin kibir ve gurûru kırılmak sûretiyle, âlem-i ma'nâda bir arslan adam olasın!

تا بخارای دگر بینی درون   صفدران در محفلش لا يَفْقَهُون

1293. *Nihâyet bâtında başka Buhârâ göresin! Saf yırtıcılar onun meclisinde lâ-yefkahûndur.*

Ya'ni, horluk ve zillet tarafına gitmekle âkıbet, kendi bâtınında ve kalbinde başka Buhârâ, ya'ni ilm-i ledün şehrini görürsün ki, bahs-i cidâlde ve münâzarada saf yırtıcı olan ulemâ-yı zâhir, bu ilm-i ledün meclisinde lâ-yefkahûndurlar, ya'ni o mecliste söylenen sözlere karşı bahis ve münâzara etmek şöyle dursun, anlamazlar bile!

پیك اگرچه در زمین چابك تگیست   چون بدریا رفت بکسسته رگیست

1294. *Vâkıa peyk yeryüzünde pek çabuk koşucudur; deryâya gittiği vakit, damarı kopmuş kimsedir.*

"Peyk", mektûb getirip götüren piyâde, müvezzi', hizmetkâr demektir. Burada Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdîs-i şerîfenin zâhirî ma'nâlarını halka teblîğ eden ulemâ-yı zâhiredir. "Deryâ"dan murâd, ilm-i hakîkattir. Ya'ni, ulemâ-yı zâhir Kur'ân'ın ve hadîsin ma'nâ-yı zâhirini beyân husûsunda çeviktirler ve bu husûsta ince ince ma'nâlar beyân ederler. Fakat ulûm-i bâtıniyyeye ve ledünniyyeye gelince, orada damarı kopmuş bir kimse gibi bir adım atamazlar ve bir söz söyleyemezler.

او حَمَلْنَاهُمْ بود فِي الْبَرّْ و بس   آنکه محمولست در بحر اوست کس

1295. *O karada "Hamelnâhüm" olur; ve ancak o kimse ki denizde mahmûldür, kimse odur.*

Bu beyt-i şerîfte Benî-İsrâîl sûresinde olan وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ (İsrâ, 17/70) ya'ni, "Biz muhakkak benî-âdemi mükerrem kıldık ve onları ka-

rada ve denizde bindirdik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Kes", kimse ve adam ma'nâsına olup burada "makbûl ve mu'teber olan insan" demektir. Mukābili "nâ-kes"dir ki, "denî olan adam" ma'nâsınadır. Bu âyet-i kerîme II. cildin 3762 ve 3763 numaralı beyitlerinde geçti. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte "kara" ile âlim-i zâhire, ve "deniz" ile âlim-i bâtına işâret buyururlar. Ya'ni, o peyk olan âlim-i zâhirî, bu mertebe-i şehâdetin ve âlem-i zâhirin mahmûlü olur; halbuki makbûl ve mu'teber olan adam, ancak âlem-i bâtının mahmûlü olup onu başında taşıdığı kimsedir. Zîrâ âlim-i zâhirî sûretle mukayyeddir ve âlim-i bâtınî ise sûret kaydından kurtulmuştur.

بخشش بسیار دارد شه بدَو   ای شده در وهم و تصویری گرَو

1296. *Şâhın çok atâsı vardır; ey vehme ve bir tasvîre merhûn olmuş olan koş!*

Ey mevhûm olan vücûduna ve bir sûret-i fânîye merhûn ve mahbûs olmuş olan âlim-i zâhirî ve mürîd-i mukallid, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın ism-i Zâhir'inin mazharı olan bu âlem-i sûretteki atâ ve ihsânından başka, âlem-i ma'nâda çok ihsânları vardır; binâenaleyh âlem-i sûretten âlem-i ma'nâya koş!

این مرید ساده از تقلید نیز   گریهٔ می کرد وفق آن عزیز

1297. *O sâde olan mürîd dahi taklîd cihetinden, o azîze muvâfık bir girye etti.*

Kıssada beyân olunan o sâde-dil ve sûrette mahbûs olan mürîd dahi, şeyhinin ağlamasına taklîd etmiş olmak için o azîze ve şeyhine muvâfakat ile ağladı.

او مقلد وار همچون مرد کر   گریه می کرد و زموجب بی خبر

1298. *O sağır adam gibi mukallidce ağladı ve mûcibden bîhaber idi.*

O sâde-dil mürîd, sağır bir adam nasıl ağlayanlara taklîden ağlarsa, şeyhine taklîden ağladı, halbuki şeyhinin niçin ağladığına vâkıf değil idi.

چون بسی بگریست خدمت کرد و رفت   از پیش آمد مرید خاص تفت

1299. *Vaktâki birçok ağladı, hizmet etti ve gitti; onun arkasından hâs olan mürîd acele geldi.*

"Teft", burada "acele" ma'nâsınadır. Ya'ni, o sâde-dil mürîd vaktâki birçok ağladı ve şeyhin hizmetinde bulundu ve sonra da huzûrundan çıktı.

Onun arkasından, şeyhin ahvâline daha ziyâde vâkıf olan bir mürîd-i hâss dahi acele dışarı çıktı.

گفت ای گریان چو ابر بی خبر   بر وفاق گریهٔ شیخ از نظر

1300. [1300] *Dedi: "Ey nazar cihetinden şeyhin giryesinin vifâkı üzerine, habersiz olan bulut gibi ağlayan!"*

O mürîd-i hâs dedi: "Ey görünüşte şeyhinin ağlamasına muvâfakat ederek bulutların kendilerinden habersiz olarak yağmur yağdırdıkları gibi ağlayan arkadaş!"

الله الله ای وفی مرید   گرچه در تقلید هستی مستفید

1301. *"Sakın ha, sakın ha, sakın ha, ey vefâ edici mürîd, her ne kadar taklîdde müstefid isen de!"*

"Allah" ta'bîrleri, and vermek ma'nâsına olduğu gibi, tahzîr ma'nâsına da müsta'meldir. Tekerrürü te'kîd içindir. Burada her ikisi de câizdir. Ya'ni, "Ey pîrine karşı olan ahdine vefâkâr olan mürîd, Allah hakkıçün veyâhud sakın ha, her ne kadar şeyhe olan taklîdinde ma'nen fâide görür isen de;"

تا نگویی دیدم آن شه می گریست   من چو او بگریستم کان منکریست

1302. *"Nihâyet demeyesin ki, gördüm o şah ağladı; ben de onun gibi ağladım, zîrâ o münkirliktir."*

Ya'ni, "Senin zâhiren şeyhe olan taklîdine bir şey demem. Fakat bâtınen ve fikren gördüm ki, şâh-ı hakîkat olan şeyhim ağladı; benim ağlamam da onun ağlaması gibi oldu, eğer bu fikirde bulunursan, şeyhin hâl-i âlîsini inkâr etmiş olursun ve onu kendi hâlinin mertebesine tenzîl etmiş bulunursun. "Münkir", "inkâr"dan ism-i fâil olduğu gibi ism-i mef'ûl olmak dahi câizdir. O hâlde ma'nâ: "Zîrâ o senin fikrin mezmûm olan bir ma'nâyı irtikâb etmektir." demek olur. Ba'zı nüshalarda "münkirîst" yerine "mî-girîst" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Ben onun ağladığı gibi ağladım" demek olur.

گریهٔ پر جهل بر تقلید و ظن   نیست همچون گریهٔ آن مؤتمن

1303. *Taklîd ve zan üzerine pür-cehl olan ağlama, o emîn kılınmışın ağlaması gibi değildir.*

Mürîdin taklîd ve zan üzerine mechûl bir sebeb tahtında vâki' olan ağlaması, Hak Teâlâ hazretlerinin gam ü şâdîden emîn kıldığı insân-ı kâmilin ağlaması gibi değildir.

تو قیاس گریه بر گریه مساز   هست زین گریه بدان راه دراز

1304. *Sen ağlamayı ağlama üzerine kıyâs yapma! Bu ağlamadan ona uzun yol vardır.*

Sen insân-ı kâmilin ağlamasını, nefis sâhiblerinin ağlamasına kıyâs etme! Zâhirde her ikisi de birbirine benzer ise de, bu nâkısın ağlamasından kâmilin ağlamasına, uzun yol ve mesâfe vardır.

هست آن از بعد سی ساله جهاد   عقل آنجا هیچ نتواند فتاد

1305. *O otuz senelik cihâddan sonradır; akıl aslâ oraya düşemez.*

O insân-ı kâmilin ağlaması otuz sene nefsiyle vâki' olan mücâhedesinden sonraki ağlamadır. Akıl, o ağlamanın nasıl bir ağlama olduğunu idrâk edemez. Zîrâ o zevk meselesidir; aklın zevk ve hâl bahsinde hiçbir yeri yoktur.

هست زان سوی خرد صد مرحله   عقل را واقف مدان زان قافله

1306. *Ondan akıl tarafına yüz merhale vardır; aklı o kāfileden vâkıf bilme!*

Ya'ni, insân-ı kâmilin ağlamasının sebebinden akıl tarafına birçok merhale vardır. Bu merhaleleri kat'etmemiş olan aklın o insân-ı kâmil kāfilesinden aslâ haberi yoktur. Akıl ancak onların sûret-i zâhirelerini görür, ahvâl-i bâtınelerine hiç vukūfu yoktur.

گریهٔ او نه از غمست و نه از فرح   روح داند گریهٔ عَینُ الْمُلَحْ

1307. *Onun giryesi ne gamdan ne de ferahtandır. Aynü'l-mülahın giryesini rûh bilir.*

"Mülah", güzel, latîf kelâm ma'nâsına olan "mülha"nın cem'idir. "Ayn" göz ve çeşme demektir. "Girye-i aynü'l-mülah" terkîb-i izâfîdir. "Latîf ve güzel kelâm çeşmesinin ağlaması" demek olur. Ya'ni, insân-ı kâmilin ağlaması ne gamdandır, ne de ferahtandır. Latîf ve güzel kelâm çeşmesi ve menba'ı olan insân-ı kâmilin ağlamasını akıl değil, ancak rûh bilir. *Nefahâtü'l-Üns*'te münderictir ki: "Ebü'l-Hasen Harakānî ile Ebû Abdullah Dâsitânî, Şeyh Ebü'l-

Abbâs Kassâb Âmilî (kaddesellâhü esrârahum) hazretlerinin huzûruna geldiler ve dediler ki: "Ey şeyh bizim aramızda bir söz geçti, birimiz dedi ki: "Kişiye ezel ve ebed gamı kâfîdir." Ve birimiz de der ki: "Kişiye ezel ve ebed meserreti ve ferahı kâfîdir." Siz ne buyurursunuz? Ebü'l-Abbâs hazretleri elini yüzüne sürüp dedi ki: "Elhamdü lillâh kasab oğlunun menzili ne gamdır ne de şâdîdir. ليس عند ربكم صباح و لا مساء Ya'ni, "Rabbinizin indinde ne sabah, ne de akşam vardır." Gam ve şâdî senin sıfatındır ve senin sıfatın olan her şey hâdistir ve hâdisin kadîme yolu yoktur." Bu menkıbeden dahi sâbit olur ki, fenâ-fillâh makāmına gelmemiş ve zevk-i isneyniyyet içinde bulunmuş olan kimsenin insân-ı kâmilin hâlini ve zevkini idrâk etmesi mümkin değildir.

گريهٔ او خندهٔ او زان سريست زانچه وهم عقل باشد زان بريست

1308. *Onun ağlaması ve gülmesi o taraftandır; o şey ki aklın vehmi olur ondan berîdir.*

İnsân-ı kâmilin ağlaması ve gülmesi vücûd-i hakîkî-yi Hak tarafındandır. Zîrâ onun vücûd-i abdânîsi vücûd-i hakîkîde mahv olmuştur. Onun hâli aklın vehmi olan şeyden berîdir, ya'ni onu akıl kendi vehmi ile idrâk edemez. Ba'zı nüshalarda "vehm" ile "akl" arasında vâv-ı âtıfa vardır. Bu sûrette ma'nâ: İnsân-ı kâmilin hâli akıl ve vehm ile idrâk olunmaktan berîdir demek olur.

Hazret-i Şeyh-i Ekber Fass-ı Eyyûbî'de buyurur ki:
كما جاع بعض العارفين فبكى فقال له فى ذالك من لا ذوق له فى هذا الفن معاتبا له فقال العارف انما جوعنى لابكى يقول انما ابتلانى بالضر لأسأله فى رفعه عنى و ذلك لا يقدح فى كونى صابراً Ya'ni "Nitekim âriflerden ba'zısı acıktı, ağladı. Bu fenden zevkı olmayan bir kimse ona muâtib olarak bunun hakkında söyledi. Onu müteâkıben ârif dedi ki: "Ancak beni ağlamam için acıktırdı; gûyâ der ki, benden onun ref'i hakkında, ondan suâl etmem için beni zarara mübtelâ eyledi ve bu benim sâbir olmama kadh vermez." Görülüyor ki, ârif-i kâmilin ağlaması ve gülmesi Hak tarafındandır. Ortada kendinin kendiliği yoktur. Hak Teâlâ onlardan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin ahkâmının zuhûrunu onların irâdesi karışmaksızın, murâd eder.

آب ديدهٔ او چو ديدهٔ او بود ديدهٔ نا ديده ديده كى شود

1309. *Onun gözünün suyu, onun gözü gibi olur; görmemiş olan göz ne vakit göz olur!*

Ya'ni, vücûd-i abdânîsi, vücûd-i Hakkānî olan insân-ı kâmilin gözünün suyu, onun gözü hükmündedir. Çünki bu mertebe makām-ı ittihâddır ve makām-ı ittihâdda ikilik fânî olur, artık onun görüşü Hak'ladır. Binâenaleyh bu makamda göz ile göz suyu müttehiddir. Fakat ikilik hicâbı içinde olup, cemâl-i Hakk'ı görmüş olan göz, bakar körün gözü mesâbesindedir; ve o göz her ne kadar zâhiren göz ise de hakîkatte göz değildir.

آنچه او بیند نتان کردن مساس　　　نه از قیاس عقل و نه از راه حواس

1310. [1310] *O şeyi ki o görür, ne aklın kıyâsı cihetinden ve ne havâssin yolundan temâs edilemez.*

İnsân-ı kâmilin gördüğü nûr-i cemâle ne aklın kıyâsı yetişebilir ne de havâss-i zâhire yolundan temâs olunabilir.

شب گریزد چونکه نور آید زدور　　　پس چه داند ظلمت شب حال نور

1311. *Nûr uzaktan geldiği vakit, gece kaçar; binâenaleyh gecenin karanlığı nûrun cemâlini ne bilir!*

Nûr ile zulmet birbirinin zıddıdır. İki zıd bir yerde cem'olmaz kāidesince, nûr uzaktan gelince, gecenin karanlığı zâil olur. Binâenaleyh karanlık nûrun hâlini ta'rîf edemez. Bunun gibi vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın nûru geldiği vakit, vücûd-i izâfînin zulmeti kaçar. Binâenaleyh vücûd-i izâfî vücûd-i hakîkînin nûrunu idrâk edemez.

پشه بگریزد زباد با دها　　　پس چه داند پشه ذوق بادها

1312. *Sivrisinek kuvvetli rüzgârdan kaçar; binâenaleyh sivrisinek rüzgârların zevkını ne bilir!*

"Dehâ", zeyreklik, cevdet-i fikr (*Müntehabü'l-Lügāt*). "Dâl"in zammıyla ["dühâ"] şecî' ve kavî ma'nâsına da gelir. Burada şecî' ve kavî ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, şecâatli ve kuvvetli rüzgârdan sivrisinek kaçar. Binâenaleyh rüzgâr ile bir yerde cem'olmak kudretini hâiz olmayan sivrisinek rüzgârın zevkini ne bilir! "Sivri-sinek"ten murâd, vücûd-i izâfî-i abddir; ve "şiddetli rüzgâr"dan murâd, tecellî-i zâtîdir. Bu sivrisinek ve rüzgâr misâli, III. cildin 4632 numaralı beyt-i şerîfinden i'tibâren mezkûrdur; ve bu husûstaki îzâhât o cildin 4644 numarasına müsâdif olan:

همچنین جویای درگاه خدا چون خدا آید شود جوینده لا

["Dergâh-ı Hudâ'yı isteyici de böyledir; vaktâki Hudâ gelir, arayıcı "lâ" olur."] beytinde de geçti.

چون قدیم آید حدث گردد عبث پس کجا داند قدیمی را حدث

1313. *Kadîm geldiği vakit hades abes olur; binâenaleyh bir kadîmi hades nerede bilir!*

Ya'ni, kadîm olan vücûd-i hakîkî-i Hak istîlâ ettiği vakit, abdin hâdis olan vücûd-i izâfîsi abes olur. Nitekim âyet-i kerîmede جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ (İsrâ, 17/81) ya'ni "Hak geldi bâtıl gitti." buyrulur. Binâenaleyh kadîmin zıddı olan hâdis [kâdîm ile] bir yerde ictimâ' edemeyince, hâdis olan vücûd-i abd, kadîmi nasıl bilir! "Hades", burada, "yeniden peydâ olmuş olan şey" ma'nâsınadır. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruhû) القديم اذا ظهر للحادث اضمحل اثره ya'ni "Kadîm hâdise zâhir olduğu vakit, onun eseri muzmahil olur" buyurmuştur ki, vücûd-i izâfî-i abdin âsârı ve sıfâtı mahv olup yerine sıfât-ı Hak kāim olur demektir.

بر حدث چون زد قدم دنگش کند چونکه کردش نیست هم رنگش کند

1314. *Hades üzerine kadem vurduğu vakit onu hayrân eder, vaktâki onu yok etti, onu hem-renk eder.*

Vücûd-i kadîm, vücûd-i hâdis üzerine kadem vurduğu ve onu istîlâ ettiği vakit, o hâdisi hayrân eder ve onun vücûd-i mevhûm-i izâfîsini yok eder; ve onu yok ettiği vakit dahi kendi rengine ve sıfâtına boyar. Ateşin demiri istîlâ edip ondan demirlik sıfâtını nez' etmesi gibi; ve bu istîlâ içinde demirin, "Ben ateşim!" demesi câiz olduğu gibi, abdin dahi "Ben Hakkım!" demesi câiz olur. Nitekim Hz. Hallâc-ı Mansûr "Ene'l-Hak" buyurdu.

گر بخواهی تو بیانی صد نظیر لیك من پروا ندارم ای فقیر

1315. *Eğer sen ister isen yüz nazîr bulursun, lâkin ey fakîr ben ihtiyaç tutmam.*

Ya'ni, ey derviş, iki zıddın bir yerde ictimâ' edemeyeceğine dâir eğer sen istersen birçok nazîr ve misâl bulursun. Fakat misâlleri uzatmağa hâcet görmem, söylediğim misâller kâfîdir.

این الم و حم این حروف چون عصای موسی آمد در وقوف

1316. *Bu "Elif Lâm Mîm" ve "Hâ Mîm", bu harfler vukūfta Mûsâ'nın asâsı gibi geldi.*

"Vukūf", bilmek ve ıttılâ' hâsıl etmek ve durmak ma'nâlarınadır. Burada "bilmek" ma'nâsı münâsib olur. Ya'ni, bu ve âtîdeki beyitler suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni, insân-ı kâmil, sûrette sâir insanlar gibidir; onlar da yerler ve içerler. Binâenaleyh sâir insanlardan farkı nedir? Cenâb-ı Pîr efendimiz bu farkı beyânen buyururlar ki: Kur'ân-ı Kerim'deki (الم) (حم) harfleriyle her kâtibin yazı yazarken kullandığı harfler, zâhirde şeklen birbirlerine benzerler, fakat bunların farkını bilmek istersen Hazret-i Mûsâ'nın elindeki asâ ile başkalarının elindeki asâ arasındaki farka bak! Hattâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre başlarındaki hurûf-i mukattaât şeklen birbirine müşâbih olduğu hâlde her birinde mündemiç olan esrâr başka başkadır. Bunun gibi her bir insân-ı kâmilin bir ism-i gālibi olup onların ahkâmı ve âsârı ve esrârı başka başka olduğundan, bunlar arasında bile farklar vardır. Hurûf-i mukattaât-ı kur'âniyyeye ulemâ-i kirâmın her birisi kendi zevki ve ilmi dâiresinde birtakım ma'nâlar vermişlerdir. Fakat onların hakîkatini elfâz ve ibârât ile beyân etmek mümkin değildir. Keşf-i ilâhî ile zevkan ve vicdânen ma'lûm olur.

حرفها ماند بدین حرف از برون لیك باشد در صفات این زبون

1317. *Hâriçten harfler bu harfe benzer, fakat bunun sıfatlarında zebûn olurlar.*

Ya'ni, hâriçten ve zâhir cihetinden bakılırsa, onların hâricinde kalan diğer harfler dahi bu hurûf-ı mukattaât-ı kur'âniyyeye benzerler. Fakat o hâriçteki harfler bu mukattaât-ı kur'âniyyenin sıfatlarında ve sırlarında zebûn ve mağlûbdurlar. Zîrâ ilm-i hurûf erbâbınca ma'lûm olan bunların birtakım hâssaları ve esrârı vardır ki, o hâssa sâir harflerde bulunmaz.

هر که گیرد او عصایی زامتحان کی بوید چون آن عصا وقت بیان

1318. *Her kim ki, o tecrübe cihetinden bir asâ tutar, vakt-i beyânda ne vakit o asâ gibi olur?*

Ya'ni, Mûsa (a.s.)ın elindeki değnek, başkalarının elindeki değneğe sûrette müsâvîdir, fakat sîrette ve sırda müsâvî değildir. Onun sırrında ejderhâ olmak ma'nâsı mündemiçtir. Binâenaleyh her kimin elinde bir değnek varsa

tecrübe etsin, öyle bir hârikayı beyân ve ızhâr vaktinde bakalım Mûsâ (a.s.)ın asâsına benzer mi?

عیسویست این دم نه هر باد و دمی   که برآید از فرح یا از غمی

1319. *Bu nefes Îsâ'ya mensûbdur, ferahtan yâhud bir gamdan gelen her hevâ ve nefes değildir.*

Şeyhin bu nefesi Îsâ (a.s.)ın nefesi cinsindendir, ölmüş rûhları diriltir. Meserret veyâhud gam sebebiyle ciğerden dışarıya salıverilmiş her hava ve nefes cinsinden değildir. Böyle havalar ve nefesleri ashâb-ı nefs olan ehl-i gaflette ara!

این الم و حم ای پدر   آمدست از حضرت مولی البشر

1320. *Ey baba, bu "Elif Lâm Mîm" ve "Hâ Mîm" beşerin Hazret-i Mev-*
[1320] *lâ'sından gelmiştir.*

Ey sâha-i tabîatta çok yaşayıp ihtiyarlamış ve baba olmuş olan kimse, bu hurûf-ı mukattaât-ı kur'âniyye sâha-i tabîatta tekevvün edip deryâ-yı hakîkatin köpükleri mesâbesinde olan bizim kullandığımız harfler gibi değildir. Onlar o deryâ-yı hakîkatin ka'rından ve beşerin Hz. Mevlâ'sından gelmiş olan cevherlerdir ki, her birinde türlü türlü hâssa-i acîbe vardır.

هر الف لامی چه می ماند بدین   گر تو جان داری بدین چشمش مبین

1321. *Her bir elif lâm buna ne benzer, eğer sen can tutarsan, onu bu göz ile görme!*

Bizim telaffuz ettiğimiz her bir elif lâm, bu hurûf-ı mukattaât-ı kur'âniyyeye benzer mi? Eğer senin üzerinde rûh-i insânînin hüküm ve te'sîri mevcûd ise, o hurûfu, bu rûh-ı hayvânî gözü ile görme! Onlara bu zâhirî göz ile bakarsan, bu "Elif Lâm" ile sâir elif lâmlar arasında bir fark göremezsin.

گرچه ترکیبش حروفست ای هُمام   می بماند هم بترکیب عوام

1322. *Ey hümâm, gerçi onun terkîbi harflerdir, avâmın terkîbine de benzer.*

"Hümâm", himmeti azîm olan kimse ma'nâsınadır. Ey idrâk-i hakāyık ve esrâr emrinde himmeti azîm olan kimse! Gerçi hurûf-i mukattaât-ı kur'âniyyenin terkîbi, bizim kullandığımız harflerdir ve bu i'tibâr ile avâm-ı beşerin bu harfler ile yaptıkları terkîbe de benzer. Fakat onların hâmil oldukları esrâr Mûsâ (a.s.)ın asâsının hâmil olduğu sır gibidir.

هست ترکیب محمد لحم و پوست　　　　گرچه درترکیب هر تن جنس اوست

1323. *Muhammed'in terkîbi et ve deridir; gerçi terkîbde her bir cisim onun cinsidir.*

Hâtem-i enbiyâ Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz hazretlerinin cism-i şerîfinin terkîbi dahi et ve deridir. Bu terkîb-i zâhirîye göre, efrâd-ı beşerden her birinin cismi dahi, Server-i âlem Efendimizin cisminin cinsindendir.

گوشت دارد پوست دارد استخوان　　　　هیچ این ترکیبرا باشد همان

1324. *Et tutar, deri ve kemik tutar; hiç bu terkîbe nazîr olur mu?*

"Hemân", burada "şebîh ve nazîr" ma'nâsınadır. Ya'ni, sâir insanların cismi dahi eti ve derisi ve kemiği vardır. Bunlar hiç Server-i âlem Efendimizin cism-i şerîfinin terkîbine nazîr ve şebîh olur mu? Beyt:

محمد بشر لا کالبشر　　　　بل هو کالیاقوت بین الحجر

"Muhammed (s.a.v.) beşerdir, fakat sâir beşerler gibi değildir; belki o hazret, taşlar arasında yâkûtun farkı gibi farklıdır."

کاندران ترکیب آمد معجزات　　　　که همه ترکیبها گشتند مات

1325. *Zîrâ o terkîbde mu'cizât geldi ki, bütün terkîbler mat oldular.*

Zîrâ Resûl-i Ekrem hazretlerinin cism-i şerîfinin terkîbinde, sâir cisimleri âciz bırakan hârikalar zâhir oldu ki, bu mu'cizât ve havârık karşısında o cisimler mat ve mağlûb oldular. Diğer enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın ve onların vârisleri olan kümmelîn-i evliyânın ecsâm-i şerîfeleri de böyledir.

همچنین ترکیب حم کتیب　　　　هست بس بالا و دیگرها نشیب

1326. *Kitabın "Hâ Mîm"inin terkîbi de böyle çok yukarı ve başkaları aşağıdır.*

Kitâbullah'taki hurûf-i mukattaâtın ve "Hâ Mîm" ve "Elif Lâm Mîm" gibi terkîblerin sıfât-ı mahfiyyeleri ve onlarda mündemiç olan esrâr ve maânî böyle çok yukarı ve âlîdir; ve bizim terkîb ettiğimiz kelimelerin harfleri ise âlem-i tabîatta mütekevvin olduğundan, onlar da aşağıdadır ve esfel-i sâfilîn mertebesindedir.

Ma'lûm olsun ki, kelâmullahın ve hurûf-i mukattaât-ı kur'âniyyenin havâssı ve te'sîrâtı vardır; ve bu te'sîrât suver-i eşyâ üzerinde mahsûs olarak zâhir olur. Meselâ hastalara okunup üflenirse şifâ bulur. Fakat bu te'sîr herkesin nefesinden zâhir olmaz. O havâss ve te'sîrât, sâlih nefese mukārin olursa zâhir olur, aksi hâlde mahfî kalır. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'inin 34. faslında şöyle beyân buyururlar: "Bu rekāyık lisânına ve idrâkine geldiği vakit, rekāyık olarak kalmaz, belki sana ittisâli ile fâsid olur. Nasıl ki, ârifin femine ve idrâkine vâki' olan her fâsid ve sâlih alâ-hâlihî kalmaz; belki başka bir şey olur. İnâyât ve kerâmâta bürünür ve örtünür. Asâyı görmüyor musun? Mûsa (a.s.)ın elinde nasıl örtündü! Asâ hey'etinde olduğu üzere kalmadı. Resûl (aleyhisselâm)ın yedinde sütûn-ı hannâne ve kamış; ve Îsâ (a.s.)ın feminde duâ ve Dâvûd (a.s.)ın elinde demir ve dağın onun ile hâli, hey'etleri üzere kalmadı; belki olduğu hâlden başka bir şey oldu. İşte bunun gibi rekāyık ve daavât bir zulmânî ve cismânîde vâki' olduğu vakit, bulunduğu hâl üzere kalmazlar."

زانکه زین ترکیب آید زندگی　　　همچو نفخ صور در درماندگی

1327. *Zîrâ ki, bu terkîbden âcizlik içinde sûrun nefhı gibi, dirilik gelir.*

Ya'ni, Kur'ân'daki harflerin terkîbinden, ahkâm-ı tabîat içinde âciz kalıp çırpınan ve rûh-i insânîleri ölü hükmünde kalan kimselere, İsrâfîl (a.s.)ın sûrûrunun nefhı gibi dirilik gelir ve rûh-i insânîleri zevk duyar.

اژدها گردد شکافد بحررا　　　چون عصا حم از داد خدا

1328. *"Hâ Mîm" asâ gibi ejderhâ olur, Hudâ'nın atâsından denizi yarar.*

Hurûf-i mukattaât-ı kur'âniyyeden olan "Hâ Mîm" (حم) bâtınında mündemiç olan ma'nâyı ve sırrı ızhâr edip Mûsâ (a.s.)ın asâsı gibi ejderhâ olur. Cenâb-ı Hakk'ın atâsından denizi yarar. Velhâsıl âlem-i tabîatta türlü türlü hârikalar ızhâr eder.

ظاهرش ماند بظاهرها و لیك　　　قرص نان از قرص مه دورست نیك

1329. *Onun zâhiri zâhirlere benzer; ve fakat ekmeğin kursu, ayın kursundan çok uzaktır.*

O hurûf-i kur'âniyyenin şekl-i zâhirîsi elifbâ kitablarında münakkaş olan harflerin eşkâl-i zâhiriyyelerine benzer; ve fakat bundan ma'nâlarının bir

olması lâzım gelmez. Nitekim ekmeğin cismi de yuvarlaktır, ayın cismi de yuvarlaktır. Fakat bu iki yuvarlak cisimlerin ma'nâları birbirinden çok uzaktır.

گريۀ او خندۀ او نطق او　　　　نيست از وى هست محض صنع هو

1330. *Onun ağlaması, onun gülmesi, onun nutku ondan değildir, Hû'nun mahz-ı sun'udur.*
[1330]

Bunun gibi enbiyâ ve evliyâ hazârâtının ecsâm-ı zâhiriyyeleri, sâir efrâd-ı beşerin ecsâm-ı zâhiriyyelerine benzer. Fakat peygamberin ve bir velînin ağlaması ve gülmesi ve söylemesi, kendinin bu cism-i zâhirîsinden ve nefesinden münbais değildir; belki hüviyet-i ilâhiyyenin, aslâ beşeriyet bulaşığı karışmamış olan bir sun'-ı hâlisidir. Ya'ni onlardan zâhir olan hâl, doğrudan doğruya ve âlem-i kesâfetin tavassutu olmaksızın Hak'tan sudûr eder. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3-4) ya'ni "Peygamber hevâ-yı nefsânîsinden söylemez, onun söylediği ancak kendisine Hak tarafından vahy olunan bir vahiydir" buyrulur.

چونكه ظاهرها گرفتند احمقان　　　　وآن دقايق شد ازيشان بس نهان

1331. *Vaktâki ahmaklar zâhirleri tuttular ve o dekāik onlardan çok gizli kaldı.*

Vaktâki âlem-i tabîat ve kesâfetin ahkâmında müstağrak olup onun fevkınde başka âlem olmadığına hükm eden ahmaklar, Kur'ân'ın hurûf-i zâhiriyyesine ve enbiyâ ve evliyânın ecsâm-i zâhiriyyelerine nazar edip ona sarıldılar, onların bu zevâhirde istiğrâkları sebebiyle, bu zikr olunan dekāyık ve incelikler onların nazarlarında pek gizli kaldı; ve bu sebeble inkâr vâdîsine saptılar ve dalâlete düştüler.

لا جرم محجوب گشته از غرض　　　　كه دقيقه فوت شد در معترض

1332. *Şübhesiz garazdan mahcûb oldular. Zîrâ dakîka mu'terazda fevt oldu.*

"Mu'teraz", masdar mîmî olup "i'râz ve inkâr" ma'nâsınadır. Ya'ni, şübhesiz ahmaklar hurûf-i kur'âniyyedeki ve ecsâm-ı enbiyâ ve evliyâdaki arazdan hicâba düştüler. Zîrâ inkâr ve i'râz içinde inceliğin idrâki fevt oldu.

داستان آن نیزك كه با خر خاتون خود شهوت می راند و اورا شهوت زاندن با آدمی آموخته بود چنانكه بزرا بر چراغپایه بازی آموزند و چنانكه خرس را رقص آموزند و گدوبی بر قضیب خر می كرد تا از اندازه نگذرد خاتون برآن وقوف یافت ولكن دقیقهٔ گدورا ندید كنیزكرا ببهانهٔ براه كرد جایی دور و با خر جماع شد بی گدو و هلاك شد بفضیحت كنیزك بیگاه باز آمد و نوحه كرد كه ای جانم و ای چشم روشنم كیر دیدی گدو ندیدی ذكر دیدی وآن دكر ندیدی كل ناقص ملعون یعنی كل نظر و فهم ناقص ملعون و گرنه ناقصان چشم ظاهر مرحومند ملعون نه اند بر خوان لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ نفی حرج كرد و نفی لعنت و نفی عتاب و غضب.

O câriyeciğin hikâyesidir ki, kendi hanımının eşeği ile şehvet sürerdi ve ona âdemîye şehvet sürmekliği öğretmiş idi. Nitekim keçiye çerağın masası üzerinde oyun öğretirler ve nitekim ayıya raks öğretirler ve ölçüden geçmemek için bir kabağı eşeğin zekerine geçirir idi. Hanım ona vâkıf oldu velâkin kabak inceliğini görmedi. Câriyeciği bir bahâne ile uzak bir yere yola gönderdi ve eşek ile kabaksız cem'oldu ve rezâlet ile helâk oldu. Câriye vakitsiz geri geldi ve "Ey canım ve ey nûrlu gözüm zekeri gördün, kabağı görmedin. Zekeri gördün ve o diğeri görmedin!" diye feryâd etti. Her bir nâkıs mel'ûndur. Ya'ni her bir nâkıs olan nazar ve fehm mel'ûndur ve yoksa zâhir gözünün nâkısları merhûmdurlar, mel'ûn değildirler. لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ (Fetih, 48/17) ya'ni, "Kör üzerine günah yoktur!" âyet-i kerîmesini oku! Günahı nefyetti ve la'neti nefy etti ve itâb ve gazabı nefy etti

Bu kıssa ahmakların eksik görüşlerini ve eksik anlayışlarını îzâh için îrâd buyrulan bir bahistir. *Mesnevî-i Şerîf*, idrâki en aşağı mertebede bulunanlar ile en yüksek mertebede bulunan ehl-i gafleti îkāz ve irşâd için vücûda getirilmiş bir eser-i kıymetdârdır. Binâenaleyh Hz. Pîr şehevât-ı nefsâniyyenin

insanları ne türlü rezâile sevk ettiğini tasvîr buyurup, biraz akılları başında olanları iğrendirir ve tedhîş buyururlar. Bu münâsebetle كل ناقص ملعون hadîs-i şerîfinin ma'nâ-yı münîfini de tefsîr buyururlar. Binâenaleyh bu gibi hezlî kıssalarda matlûb olan şey, hisse ve ciddir. Nitekim cenâb-ı Pîr IV. cildin 3543 ve 3544 numaralı beyitlerinde şöyle buyururlar:

هزل تعليمست آنرا جد شنو　　تو مشو بر ظاهرهزلش گرو

هر جدى هزلست پيش هازلان　　هزلها جدست پيش عاقلان

"Hezl ta'lîmdir, onu cidd olarak dinle; sen hezlin zâhirine merhûn ve mukayyed olma! Hâzillerin indinde her bir cidd hezldir; âkıllerin önünde hezller ciddir."

يك كنيزك يك خرى بر خود فگند　　از وفور شهوت و حرص و گزند

1333. *Bir câriyecik şehvetinin ve hırsının ve zararının çokluğundan bir eşeği kendi üzerine bıraktı.*

Câriyenin birisi şehvetinin ve cimâ'a olan hırsının ve vücûdunda şehvet ve hırsın îkā' ettiği zararın çokluğundan ve şiddetinden nâşî bir eşeği kendi üzerine çekmek mecbûriyetinde kaldı. Bu beyt-i şerîfte belâ-yı şehvetin gençlerin vücûdunda şiddetle hüküm sürdüğüne ve şiddet-i şehvet ve hırsın vücûda zarar îkā' ettiğine işâret buyrulur; ve bu zarar ehl-i tıb tarafından dahi musaddaktır. İşte bu zararın meşrû' bir sûrette def'i için Hak Teâlâ sûre-i Nûr'da şöyle buyurur: وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Nur, 24/32). Ya'ni "Sizden bekâr ve dul erkekleriniz ve kadınlarınız, zevci olmayanları nikâh edin ve köle ve câriyenizden nikâha sâlih olanları dahi tezvîc edin; eğer onlar fakîr iseler, Allah Teâlâ onları fazlıyla zengin eder. Allah Teâlâ maâşa genişlik verici ve müstehakkını bilicidir." Bu emr-i ilâhî hâricinde hareket, nefislerin bu gibi rezâletlerine sebebiyet verir.

آن خر نر را بگان خو كرده بود　　خر جماع آدمى پى برده بود

1334. *O erkek eşeği cimâ'a alıştırmış idi; eşek âdemînin cimâ'ına iz götürmüş idi.*

"Gân", gayr-ı meşrû' olan cimâ' ma'nâsınadır. Ya'ni, câriye o erkek eşeği zinâya alıştırmış idi. Eşek insanların yaptığı usûl-i cimâ'ı ta'kîb ederdi.

یك گدویی بود حیلت سازه را   در نرش کردی پی اندازه را

1335. *Hîle düzücünün bir kabağı var idi; ölçü için onun zekerine koyar idi.*

"Ner", "erkek" ve âlet-i recüliyyet olan "zeker" ma'nâsınadır (*Burhân*). Ya'ni, hîle ve tedbîr yapıcı olan câriyenin bir kabağı var idi, onu delip eşeğin zekerine geçirir ve fercinin derinliğine kâfî olan zekerin mikdârını dışarıda bırakır idi.

در ذکر کردی گدورا آن عجوز   تا رود نیمی ذکر وقت سپوز

1336. *O acûz, vakt-i dühûlde zekerin yarısı gitmek için kabağı zekere koyardı.*

"Acûz", vasf-ı hâs olarak "kocakarı" ma'nâsınadır. Fakat kadınların gencine ve yaşlısına da ıtlâk olunur (*Kāmûs*). Burada genç olduğu zâhir olan câriye murâd buyrulmuştur. "Sipûz", "sipûhten" masdarından müştakk olup, "bir şeyi bir şeye cebr ile sokmak" demektir. Ya'ni, o câriye vakt-i dühûlde zekerin yarısı fercine girmek için deldiği kabağı eşeğin zekerine takar idi.

گر همهٔ کیر خر اندر وی رود   آن رَحِم و آن رودها ویران شود

1337. *Eğer eşeğin zekerinin hepsi ona giderse, o rahim ve o bağırsaklar harâb olur.*

Eğer câriye kabağı takmamış olsa, eşeğin zekerinin uzunluğu câriyenin fercinin derinliğinden fazla gelir ve rahmi ve bağırsakları, bir kazık gibi kas katı olan eşeğin zekerinden câriyenin rahmi ve bağırsakları parçalanıp harâb olur.

خر همی شد لاغر و خاتون او   مانده عاجز گرچه شد این خر چو مو

1338. *Eşek zayıflar idi ve onun hanımı, "Bu eşek neden kıl gibi oldu!" diye âciz kaldı.*

Eşek cimâ'ın tevâlîsinden dolayı zayıf düştü ve eşeğin sâhibi olan hanım "Bu eşek yemi ve suyu vaktinde verildiği hâlde niçin böyle kıl gibi inceldi ve zayıfladı?" diye sebebini bilmekten âciz kaldı.

نعلبندانرا نمود آن خرکه چیست   علت او که نتیجه اش لاغریست

1339. *"Onun illeti nedir ki, onun netîcesi zayıflıktır?" diye o eşeği nalbantlara gösterdi.*

هیچ علت اندرو ظاهر نشد   هیچ کس از سر او مخبر نشد

1340. [1340] *Onda hiçbir illet zâhir olmadı, hiçbir kimse onun sırrından haber verici olmadı.*

در تفحص اندر افتاد او بجد   شد تفحص را دمادم مستعد

1341. *O cidd ile tefahhusa düştü, demâdem tefahhusa müstaidd oldu.*

"Tefahhus", bir şeyin iç yüzünü araştırmak; "cidd", çalışıp çabalamak; "müstaid", burada "hazırlanan" demektir. Ya'ni, kadın eşeğin za'fının iç yüzünü araştırmak için çalışmağa başladı ve dâimâ bu tefahhusa hazırlandı.

جدرا باید که جان بنده بود   زانکه جد جوینده یا بنده بود

1342. *Canın cidde bende olması lâzımdır; zîrâ ki cidd ile arayıcı, bulucu olur.*

Her ne şey hakında olursa olsun, insanın canı ve ma'nâsı ciddin bendesi olmak ve sa'y ve gayretinin hükmü altında bulunmak lâzımdır. Zîrâ sa'y ve gayretle aramak ve istemek, âkıbet o şeyin bulunmasına ve ele geçmesine sebeb olur.

چون تفحص کرد از حال اشك   دید خفته زیر خار آن نرگسك

1343. *Vaktâki eşeğin hâlinden tefahhus etti, o nergisciği eşeğin altında yatmış gördü.*

"Nergis", ma'lûm olan bir çiçeğin ismi olup câriyeden kinâyedir; veyâhud câriyenin ismi olmak muhtemeldir. Nitekim bu gibi câriyelere Menekşe, Nergis gibi çiçeklerin adını koymak Türkler arasında da âdettir. "Nergisek", Nergis'in ism-i tasğîridir. Ya'ni, hanım eşeğin hâlinin iç yüzünü araştırdı ve nihâyet o câriyeyi bir gün eşeğin altına yatmış bir hâlde gördü.

از شکاف در بدید آن حال را   بس عجب آمد ازو آن زال را

1344. *Kapı aralığından onun hâlini gördü; o kocakarıya ondan çok aceb geldi.*

"Zâl", kocakarı ma'nâsınadır, Ya'ni, ihtiyar hanım kapı aralığından câriyesinin böyle eşek ile cimâ' etmek hâlini gördü, bu hâlden ona pek ziyâde teaccüb geldi.

خر کنیزك را چنان گاید بجان   که برسم و عقل مردان باز نان

1345. *Eşek câriyeye, erkeklerin kadınlara resm ve akl ile yaptığı gibi can ile cimâ' eder.*

"Gâyed", "gâîden" masdarından muzâri'dir, "cimâ' etmek" demektir. Ya'ni, eşek o kadar usûl-i cimâ'ı öğrenmiş ki, erkeklerin kadınlara usûl ve akıl dâiresinde yaptığı cimâ' gibi, eşek câriyeye can ve gönülden cimâ' eder idi. Hanım câriyeyi ve eşeği bu hâlde gördü.

در حسد شد گفت چون این ممکنست   پس من اولیتر که خر ملك منست

1346. *Hasedde oldu, dedi: "Mâdemki bu mümkindir; binâenaleyh ben daha evlâyım, zîrâ eşek benim mülkümdür!"*

İhtiyar hanım böyle eşekle cimâ' etmeyi müddet-i ömründe aklından bile geçirmemiş olduğu için hem taaccüb etti ve hem de câriyeye hased etti de kendi kendine dedi ki: "Mâdemki bu erkek eşeğin bir kadına cimâ' etmesi mümkindir; binâenaleyh ben eşeğe kendimi düzdürmeğe câriyeden daha evlâyım ve lâyığım, çünki eşek benim malımdır!"

خر مهذب گشته و آموخته   خوان نهادست و چراغ ا فروخته

1347. *Eşek mühezzeb olmuş ve öğrenmiş; sofra kurulmuş ve çerağ yanmıştır.*

"Mühezzeb", tathîr edilmiş ma'nâsınadır. Ya'ni, eşek cimâ' husûsunda hayvanlık tavrından insanlık tavrına nakl edilmek sûretiyle tathîr edilmiş ve cimâ'da insanlık usûlünü öğrenmiş idi. Binâenaleyh hazz-ı nefsânî sofrası kurulmuş ve esbâbı hazırlanmıştır.

کرد نادیده و در خانه بکوفت   کای کنیزك چند خواهی خانه روفت

1348. *Görülmemiş yaptı; ve "Ey câriye odayı ne kadar süpüreceksin?" diye odasının kapısını vurdu.*

Hanım kapı aralığından câriyenin hâlini gördüğü hâlde, görülmemiş hükmünde tuttu ve gördüğünü sezdirmemek için: "Ey câriye, bu ahır odasını daha ne kadar süpürüp duracaksın?" diye, odasının kapısını vurdu.

از پی رو پوش می گفت این سخن   کای کنیزك آمدم در باز کن

1349. *"Ey câriye geldim, kapıyı aç!" diye bu sözü setr için söyledi.*

کرد خاموش و کنیزك را نگفت   راز را از بهر طمع خود نهفت

1350. *Sükût etti ve câriyeye söylemedi; sırrı kendi tama'ından nâşî gizledi.*
[1350]

Ya'ni, hanım câriyenin yaptığı rezâleti yüzüne vurmadı ve sükût etti; ve bu sırrı da eşek ile kendisi de cimâ' etmeğe tama' ettiği için sakladı.

پس كنيزك جمله آلات فساد ۞ كرد پنهان پيش شد دررا گشاد

1351. *Müteâkıben câriye âlât-ı fesâdı sakladı, ileriye gitti, kapıyı açtı.*

Câriye hanımın ihtârını müteâkib âlât-ı fesâd olan eşeğin altına koyup üstüne yattığı masayı ve zekerine geçirdiği kabağı sakladı; ileriye gidip hanıma ahırın kapısını açtı.

رو ترش كرد و دوديده پرزنم ۞ لب فرو ماليد يعنى صائمم

1352. *Yüzünü ekşi ve iki gözünü yaş dolu etti, dudaklarını birbirine sürüştürdü, "Oruçluyum!" demek idi.*

Ya'ni, câriyenin eşekle olan muâmelesi yarı yolda kaldığı için somurttu ve galebe-i şehvetten gözü sulanmış ve ağzının tükrüğü de kurumuş olduğundan gözünü yaş dolu etti; ve ağzının kuruluğu gitmek için dudaklarını da birbirine sürüştürdü. Bu hâlinin iç yüzü, şehvet rezâletinden münbais olduğu hâlde riyâkârlık edip oruç te'sîrinden münbais olduğunu îmâ etti. Zîrâ bu hâller oruçlu olan bir kimsede zâhir olur. Meselâ açlıktan başı ağrır, bittabi' ekşi yüzlü olur ve rikkat-i kalbden gözünden yaş gelir ve susuzluktan ağzı kurur.

در كف اونَرْمَه جاروبى كه من ۞ خانه را مى روفتم بهر عَطَن

1353. *Onun elinde, "Ben odayı hayvanın postunu kaşağılamak için süpürüyorum!" diye nerme bir süpürge!*

"Nerme", kelimesini; fakîr *Burhân, Şemsü'l-Lügât, Gıyâsü'l-Lügât, Çerâğ-ı Hidâyet, Heft Kulzüm, Bahâr-ı Acem* gibi mu'teber lügat kitaplarında aradım, bulamadım. Hind şârihleri "nerme"nin yumuşak ma'nâsına olan "nerm" demek olduğunu beyân ediyorlar. Bu sûrette ma'nâ "dağınık bir süpürge" demek olur ki, câriye hanımı aldatmak için böyle bir köşede çalı parçalarından müteşekkil bir süpürgeyi eline almış idi, demektir. Ankaravî hazretleri ise, "nerme", o süpürgeye derler ki, yukarısı aşınıp gitmiş ancak zeker mikdârı destesi kalmış ola, diye ta'rîf buyurmuştur. Hazretin bu ma'nâyı nereden aldığı fakirce mechûl oduğundan bir mütâlaa beyânı mümkin değildir. Maahâzâ şurrâh-ı kirâmın bu beyânlarından ehemmiyetsiz bir süpürge demek olduğu anlaşılıyor. "Atan", lügatte devenin yatacak yeri ve hayvanın postunu kaşağılamak ma'nâsınadır. Burada ikinci ma'nâ münâsib olur. Ya'ni, câriye elinde ehemmiyetsiz bir süpürge parçası olduğu hâlde ahırın kapısını açtı ki,

bu vaz'iyyeti ile, "Ben eşeğin postunu kaşağılamak için ahırı süpürmek ile meşgūlüm!" demek istiyor idi.

چونکه با جاروب دررا وا گشاد　　گفت خاتون زیرلب کای اوستاد

1354. *Vaktâki süpürge ile kapıyı açtı, hanım dudak altından dedi ki: "Ey üstâd!"*

"Dudak altından" ta'bîri, hanımın bu sözleri içinden kendi kendine söylemesinden kinâyedir.

رو ترش کردی و جاروبی بکف　　چیست آن خر بر گسسته از علف

1355. *"Yüzünü ekşi ettin, elinde de bir süpürge! Yemden kesilmiş olan o eşek nedir?"*

نیم کاره و خشمگین جنبان ذکر　　زانتظار تو دو چشمش سوی در

1356. *"İşi yarım ve öfkeli, zekeri müteharrik; senin intizârından onun iki gözü kapı tarafında."*

Hanım kendi kendine dedi ki: "Ey câriye, beni aldatmak için zâhiren somurttun ve eline de gûyâ iş gördüğünü anlatmak için bir de süpürge aldın; fakat önünde yemi durduğu hâlde, yemekten kesilmiş ve cimâ' muâmelesi yarıda kaldığı için hırslı ve öfkeli ve zekeri kıvâma gelip harekette ve işini tamâm etmek üzere seni beklediği için iki gözü senin bulunduğun kapı tarafında olan bu eşeğin hâli ve vaz'iyyeti nedir? Bunların hepsi senin rezâletinin şâhidi değil midir?"

زیر لب گفت این نهان کرد از کنیز　　داشتش آن دم چو بی جرمان عزیز

1357. *Bunu dudak altından söyledi, câriyeden gizledi; o demde onu kabâhatsizler gibi azîz tuttu.*

بعدازان گفتش که چادر نه بسر　　رو فلان خانه زمن پیغام بر

1358. *Ondan sonra ona dedi ki: "Çarşafını başına koy. Filân eve git benden haber götür!"*

Hanım içinden bu sözleri kendi kendine söyledikten sonra câriyeye dedi ki: "Haydi çarşafını başına koy ve örtün, sokağa çık ve filân eve git, benden haber götür!" Bundan maksadı câriyeyi evden savup yalnız kalmak ve eşek ile câriyenin yaptığı işi yapmak idi.

این چنین گو و آن چنان کن و آن چنان   مختصر کردم من افسانهٔ زنان

1359. *Onu böyle söyle ve onu böyle yap ve onu da şöyle! Ben kadınların efsânesini muhtasar yaptım.*

Ya'ni, hanım câriyeye o işi böyle söyle ve o işi de şöyle yap diye birtakım ta'lîmat verdi ki, bu ta'lîmâtın nevi'lerini îzâh edersek bahis uzar. Ben kadınların birtakım hîleye müstenid olan efsânelerini ve masallarını ihtisâr ettim.

آنچه مقصودست مغز او بگیر   چون براهش کرد آن زال ستیر

1360. *O işi ki maksûddur, onun içini al; vaktâki o örtücü kocakarı onu yolladı.*
[1360]

Ya'ni Hz. Pîr buyurur ki: Vaktâki maksadını setr eden kocakarı câriyeyi evden sokağa yolladı,

بود از مستئ شهوت شادمان   در فرو بست و همی گفت آن زمان

1361. *Şehvetin sarhoşluğundan şâdıman idi, kapıyı bağladı ve o zaman der idi:*

Hanım evde yalnız kalınca, eşek ile yapacağı cimâ'ın zevkini tahayyül etti, şehveti galeyâna geldi ve bu galeyân-ı şehvet dimâğına sarhoşluk îkā' etti ve bu sarhoşluktan da nefsi bir sürûr tuttu ve bu zevke bir an evvel düşmek için derhal kapıyı bağladı; ve bu sarhoşluk ânı içinde kendi kendine der idi:

یافتم خلوت زنم از شکر بانگ   رسته ام از چار دانگ و از دودانگ

1362. *Tenhâlığı buldum, şükürden na'ra vurdum; dört dângten ve iki dângten kurtulmuşum.*

IV. cildin 1032 numarasına müsâdif olan تا کسی در چار دانگ عیش تو ["Tâ ki senin ayşının dânginin dûçârı olan..."] beytinde îzâh olunduğu vech ile "dâng", bir dînârın altıda biri ma'nâsına geldiği gibi, "çâr dâng", *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre dört kısım ve dört köşe ve dört taraf ma'nâsınadır. Nitekim چار دانگ هندوستان derler. Bu sûrette ma'nâ: "Şükür ki evi tenhâ buldum ve dört tarafın ve iki tarafın tarassudundan kurtuldum. Ya'ni beni cihât-ı erbaadaki halk görmediği gibi bir şahsın iki gözü de görmüyor; binâenaleyh keyfimi çekinmeksizin icrâ edebilirim" demek olur.

Hind şârihlerinden İmdâdullah (k.s.) hazretleri, "çâr dâng" ve "dü dâng"ten murâd, "çok ve az"dır. Ya'ni, fikr-i kalîl ve kesîrden halâs oldum, ma'nâsına-

dır buyurmuştur. Velî Muhammed Ekberâbâdî hazretleri dahi, bunlardan murâd, "büyük ve küçük âlet-i recüliyyettir" buyurur. Ve İsmâil Ankaravî hazretleri dahi "Eşeğin cimâ'ı beni erkeklerin az ve çok olan cimâ'larından müstağnî kıldı" ma'nâsını vermiştir. Bunların hepsi de birer münâsib vecihlerdir.

از طرب گشته بز آن زن هزار   در شرار شهوت خر بی قرار

1363. *Tarabdan o kadının keçisi bülbül olmuş, eşeğin şehvetinin şerârı içinde kararsız olmuştur.*

Bu beyt-i şerîfte şurrâh-ı kirâmın ihtilâfâtı vardır. Ba'zıları "hezâr" kelimesini "bin" ma'nâsına almıştır ki, bu sûrette ma'nâda tekellüf lâzım gelir. Fakat bu kelime "bülbül" ma'nâsına alındığı takdîrde tekellüf kalkar. Bu sûrette ma'nâ: "İhtiyar kadının keçi gibi şehvete mütemâyil olan nefsi, fart-ı tarabdan ve meserretten bülbül gibi havalanıp ötmeğe ve yukarıki beyitte olan sözlerin emsâlini söylemeğe başlamış ve eşeğin şehveti ateşinin kıvılcımı içinde kararsız kalmıştır." "Şerâr" ateş kıvılcımı ma'nâsınadır (*Müntehabü'l-Lügāt*).

چه بز آن کان شهوت اورا بز گرفت   بز گرفتن گیج را نبود شگفت

1364. *O ne bezm-i ıyştir, zîrâ ona şehvet mekr etti; ahmağa mekr etmek acîb olmaz.*

Şurrâh-ı kirâmın bu beyt-i şerîfte ihtilâfât ve tekellüfleri vardır. Tafsîli uzun olur. Fakîr tekellüfsüz olmak üzere bu ma'nâyı buldum: "Bez", "bezm" kelimesinin muhaffefidir, "meclis-i ıyş" demektir (*Burhân*). "Büz giriften", mekr etmek ve çalmak ma'nâlarından kinâyedir. Nitekim şâir şu beytinde bu ma'nâda kullanmıştır:

آن بز گرفتن تو و روباه باز یت   روزی ترا نوالهٔ شیر ژیان کند

"Senin mekr etmen ve tilki oyunculuğun bir gün seni kükremiş arslanın gıdâsı eder." (Bahâr-ı Acem).

Ve Ferîdüddin Attâr (k.s.) hazretleri dahi âtîdeki beyt-i şerîfinde bu ma'nâda kullanmıştır:

دیگرانرا آن یکی می گفت سخت   بز گرفتی تو مرا ای شور بخت

"O biri diğerlerine şiddetle dedi ki: Sen bana mekr ettin, ey uğursuz tabîatlı kimse!"

Hulâsa-i ma'nâ: O kocakarının meclisi, nasıl bezm-i ıyşdir; öyle mülevves bir meclis, ıyş ü tarab meclis mi olur? Zîrâ ona şehvet-i nefs mekretti; ahmağa mekr ve hîle etmek taaccübe şâyan bir muâmele değildir.

میل شهوت کر کند دل را و کور　　　تا نماید خر چو یوسف نار ، نور

1365. *Şehvet meyli kalbi sağır ve kör eder; hattâ eşek Yûsuf, nâr nûr görünür.*

O kocakarının o meclis-i mülevvesi, meclis-i ıyş ve tarab addettiğine taaccüb etme! Şehvet meyli insanın kulağını sağır eder. Hiçbir nasîhati dinlemez ve gözünü kör eder; güzeli ve çirkini fark edemez. Hattâ işte böyle bir eşek ona Yûsuf (a.s.) hazretleri gibi güzel ve yakıcı ateş dahi nûr gibi latîf görünür.

ای بسا سرمست نار و نار جو　　　خویشتن را نور مطلق داند او

1366. *Ey ne çok ateşin sarhoşu ve ateş isteyici vardır ki, o kendini nûr-i mutlak bilir.*

Ey ne çok şehvet ateşinin sarhoşu ve şehvet ateşinin arkasından koşucu kimseler vardır ki, o bîçâreler kendilerini nûr-i mutlak ve insân-ı kâmil olmuş bilirler ve evliyâ-yı Hakk'ın kitâblarından ezberledikleri veyâhud işittikleri hakāyık ve maârifi halka söyleyerek irşâd da'vâsında bulunurlar.

جز مگر بندهٔ خدا یا جذب حق　　　بارهش آرد بگرداند ورق

1367. *Meğer ki Hudâ'nın bendesi yâhud Hakk'ın cezbi onu yola getire, varakı döndüre!*

Ya'ni, bu cismâniyet içinde nefsin şehvetinden kurtulmak müşkildir; meğer ki, Hudâ'nın bendesi ve Hakk'ın nâibi olan bir has kulunun onu kendi tarafına çekmesi veyâhud doğrudan doğruya Hakk'ın onu çekmesi tarîk-ı müstakîme getire ve onun kitâb-ı vücûdundaki beşeriyet yaprağını rûhâniyet tarafına çevire!

تا بداند کان خیال ناریه　　　در طریقت نیست الا عاریه

1368. *Nihâyet bilir ki, o nâra mensûb olan hayâl, tarîkatte ancak âriyet olarak vardır.*

Ma'lûm olsun ki, bilcümle eşyâ-yı kesîfede ve bilhassa cism-i beşerde hâsıl olan cemâl ve hüsn, birtakım huceyrât-ı unsuriyyenin evzâ'-ı mütenâsibe dâiresinde ictimâ'ından hâsıl olma bir hayâldir ve bu hayâlât-ı maddiyyenin

menşei ateştir. Zîrâ fezâda maddî kürelerin teşekkülât-ı ibtidâiyyesi buhâr-ı nârî ve sonra mâyi'-i nârî hâlinde olup ondan soğuyarak tasallüb etmiştir. Cenâb-ı Pîr efendimiz "hayâl-i nâriyye" ta'bîriyle bu ma'nâya işâret buyururlar. Ve küre-i arzın bozulması dahi yine ateşe inkılâb sûretiyle vâki' olacağına işârât-ı kur'âniyye çoktur ve bunu fen dahi istib'âd edemez. Bu maddî cemâller evzâ'-ı huceyrâtın bozulmasıyla zâil olur. İmdi sâlik-i tarîkatin nazarında, bidâyette bu mevhûm eşyânın vücûdu sâbit olduğundan, onun nazarı bu maddî cemâllere vâki' olduğu vakit, o cemâli onlara izâfe ederek taaşşuk eder ve bu aşk nefsin şehvetini de tahrîk eder; ve sâlikin bu mertebede cemâl-i beşerîye şehvetsiz olarak nazarı mümkin değildir. Binâenaleyh bu cemâle nazardan gözlerini muhâfaza etmesi lâzımdır.

Sâlik vâktâki ma'rifette terakkî eder, bu suver-i maddiyyenin böyle teşekkülü, cemâl-i Hak'tan bir pertev olup cemâl-i Hakk'ın mukayyedâtı olduğunu bilir. Fakat o cemâl-i mukayyedin aşkında kalıp hüsn-i mutlakı müşâhede edemez ve o hüsn-i mukayyedde bağlanıp kalması kendisinin hicâbı olur. Ve gerçi mertebede şehvet-i nefs ile nazar etmekten pâk olur ise de, hüsn-i mutlaktan hicâb altında bulunması mertebe noksanıdır. Ve bu hâl ve zevk, tarîkatte âriyet olan bir hâl ve zevktir. Nihâyet bundan da geçmek lâzımdır. Nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'te nakl eder ki: "Şemseddin Tebrîzî (kuddise sirruhû) hazretleri, şeyh Evhadüddin Kirmânî hazretlerini gördü ve ona ne işdesin? diye sordu. Hazret-i Evhadüddin dahi: "Ayı su leğeninde görüyorum." Ya'ni mâh-ı hakîkati su leğeni mesâbesinde olan mahbûblarda görüyorum, diye cevâb verdi. Hazret-i Şems ona cevâben: "Eğer boynunda çıbanın yoksa niçin gökyüzünde görmüyorsun?" Ya'ni rûhunda illet-i kayd yoksa niçin onu âlem-i ıtlakta görmüyorsun? buyurdu." Ve yine nakl eder ki: "Bir gün Hz. Mevlânâ efendimizin huzûrunda Evhadüddin Kirmânî hazretlerinin hâli hikâye olundu. Dediler ki: "Mahbûbları sever bir zât idi ve lâkin şehvetten ârî idi, fenâ fiil yapmazdı." Hz. Pîr buyurdular ki: "Keşke yapsa idi ve geçse idi."

زشتها را خوب بنماید شره　　　　نیست چون شهوت بتر زآفات ره

1369. *Şereh çirkinleri güzel gösterir, yolun âfetlerinden şehvet gibi daha fenâsı yoktur.*

"Şereh", harâmda harîs olmak ve hırs ma'nâsında gösterilmiştir. *Hall-i Lügât*'te, şînin kesriyle [şireh], neşât ve gençliğin şiddeti ve hırs ma'nâları mündericdir. Burada "gençlik şehvetinin şiddeti" ma'nâsı münâsibdir.

Ya'ni, bu şereh sıfatı insanın gözüne çirkinleri güzel gösterir; ve sâlik için Hak yolunun âfetlerinden şehvetten daha fenâsı yoktur. Zîrâ sâliki yolundan alıkoyar.

صد هزاران نام خوش را کرد ننگ   صد هزاران زیر کانرا کرد دنگ

1370. *Yüz binlerce iyi nâmı lekeledi, yüz binlerce zekîleri hayrân etti.*
[1370]

O şehvet yüz binleri, iyi namlı kimseleri rezil etti, yüz binlerce âkıl ve zekî insanları hayrân etti.

چون خریرا یوسف مصری نمود   یوسفی را چون نماید آن جهود

1371. *Vaktâki bir eşeği Yûsuf-i Mısrî gösterdi, o cühûd bir Yûsuf'u nasıl gösterir.*

Ya'ni, vaktâki şehvet insanın gözüne bir eşeği Yûsuf-i Mısrî kadar güzel gösterirse, ya o şehvet çıfıtı, sâhib-i cemal olan bir Yûsuf'u nasıl gösterir var kıyâs et!

بر تو سرگین را فسونش شهد کرد   شهدرا خود چون کند وقت نبرد

1372. *Onun efsûnu sana gübreyi bal yaptı, balı ise vakt-i hücûmda nasıl yapar?*

O şehvetin efsûnu ve sihri, sana murdar olan gübreyi ve gübre yığını olan cismi bal gibi tatlı yaptı. Ya bal gibi olan güzel bir cismi o şehvet cenk ve hücûm vaktinde ne yapar ve onu sana nasıl gösterir, kıyâs et!

شهوت از خوردن بود کم کن ز خور   یا نکاحی کن گریز از شور و شر

1373. *Şehvet yemekten olur, yemekten eksilt; yâhud bir nikâh et, fitneden ve şerden kaç!*

Şehvet, tıbben sâbit olduğu üzere çok yemekten hâsıl olur; binâenaleyh şehvetini galeyan ettirecek derecede türlü türlü mukavvî yemeklerden vazgeç, cismini zayıf ve hasta etmeyecek derecede taâm ye! Eğer ağzının lezzetinden geçemiyor isen, galeyan eden şehvetini meşrû bir sûrette söndürmek için nikâh ile bir kadın al; bu sûretle fuhşiyat fitnesinden ve şerrinden kaç!

چون بخوردی می کشد سوی حرم   دخل را خرجی بباید لا جرم

1374. *Vaktâki yedin, harâm tarafına çeker; şübhesiz îrâda masraf lâzım olur.*

"Hırem", harâm ma'nâsında masdardır (*Akrebü'l-Mevârid*). Ya'ni, çok yediğin vakit, vücûdunda şehvet-i şedîde peydâ olur. Eğer müteehhil değil isen, seni harâm tarafına çeker. Bu hâl cismin tabîatı iktizâsındandır ve tabîatta îrâd mukābilinde masraf zarûrîdir.

پس نکاح آمد چو لاحول ولا . . .   تا که دیوت نفکند اندر بلا

1375. *Binâenaleyh nikâh lâ havle ve lâ... gibi geldi, tâ ki şeytan seni belâya bırakmaya!*

Beyt-i şerîfte "Lâ havle ve lâ..." ile "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm" kelâmına işâret buyrulur. "Lâ havle ve lâ.. ilh." tarzında ihtisâr sûretiyle vâki' olmuştur. Bir kimse bu kelâmı hiddet ve gazab vaktinde okusa hiddeti sâkin olur. Zîrâ hadîs-i şerîfte bu kelâmın kalbe musallat olan şeytanı def' edeceği beyân buyrulmuştur. Ve nikâh dahi şeytanı dâfi' olduğundan, lâ havle ve lâ kuvvete... ilh. kelâmı makāmındadır.

چون حریص خوردنی زن خواه زود   ورنه آمد گربه و دنبه ربود

1376. *Mâdemki yemeğe harîssin, çabuk kadın iste! Ve yoksa kedi geldi ve kuyruğu kaptı.*

Mâdemki yemeğe hırsın vardır, cisminde şehvet-i şedîde husûlü tabîîdir. Fitneden emîn olmak için derhal bir kadın alıp teehhül et! Yoksa ne kadar perhîzkâr olur isen ol, kedi mesâbesinde olan şeytan senin bu şehvetinden fırsat bulur, senin yağlı kuyruk mesâbesinde olan takvânı ve zühdünü kapar götürür.

بار سنگی بر خری که می جهد   زود بر نه پیش ازان کو بر نهد

1377. *Sıçrayan bir eşek üzerine bir ağır yük koy, onun koymasından evvel!*

Şehvetin galebesiyle sıçrayan ve çifte atan bir eşek mesâbesindeki nefsinin üzerine teehhül edip kadının nafakasını ve masârifini yüklenmek gibi bir ağır yük koy! O eşek senin üzerine fiil-i harâm ve fuhşiyat yükünü koymadan evvel gözünü aç da bu yükü sen ona yüklet!

فعل آتش را نمی دانی تو برد   گرد آتش با چنین دانش مگرد

1378. *Sen ateşin fiilini bilmezsin, uzak ol; ateşin etrâfında böyle ilim ile dolaşma!*

"Berd" kelimesi, Fârisî olup "yoldan uzak ol!" ma'nâsına sîga-i emirdir. Arabî'de "soğuk" ma'nâsınadır. Ankaravî hazretleri bu iki ma'nâyı da alıp şöyle şerh buyururlar: "Sen, ateş mesâbesinde olan şehvet-i nefsâniyyenin fiilini ve te'sîrâtını bilmezsin. Binâenaleyh o nefsin müşteheyâtından savul ve uzak ol! Böyle nâkıs bir ilim ile ateşin etrâfında dolaşma! Veyâhud sen ateşin fiilini bilmezsin, sen soğuksun, ateş değilsin ki ateşin te'sîrâtını bilesin!" Hind şârihleri "soğuk" ma'nâsına almışlardır. Ve ba'zı nüshada "tü berd" yerine "tü serd" vâki' olmuştur ve "serd", soğuk demektir.

علم دیگ و آتش ار نبود ترا   از شَرَرْ نه دیگ ماند نه اَبا

1379. *Eğer sana tencerenin ve ateşin ilmi olmazsa, şererden ne tencere ve ne de çorba kalır.*

"Dîg", topraktan ma'mûl tencere; "ebâ", çorba ma'nâlarınadır. "Şerer", ateş parçası ve kıvılcım (*Sarrâh* ve *Müeyyed* ve *Akrabü'l-Mevârid*). "İlm-i dîg u âteş"den murâd, ateşte tencere kaynatmak ilmidir. Ya'ni, "Ey kimse eğer sende ateşte tencere kaynatmak ilmi yok ise, ateş kıvılcımlarının şiddetinden hem tencere ve hem de içindeki çorba taşar, berbâd olur." Bu beyt-i şerîfte, "cisim" toprak tencereye ve "nutfe" çorbaya ve "şehvet" onun kıvılcımlarına teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, eğer sende nefsini idâre etmek ilmi yok ise, şehvet ateşinin hücûmundan ne cisminin tenceresi, ne de idâme-i nesline hâdim olan nutfe kalmaz harâb olur.

آب حاضر باید و فرهنگ نیز   تا پَزَد آن دیگ سالم دراَزیز

1380. *Su ve ilim dahi hazır gerek, tâ ki kaynamakta o tencere sâlim pişirsin!*
[1380]

Çorbayı pişirirken, yanında su hazır bulunmalı ve pişirmek ilmi dahi sende olmalıdır, tâ ki tencere kaynamak hâlinde sâlim olarak çorbayı pişirsin. "Ezîz", tencerenin fıkırdaması ve kaynamasından hâsıl olan sestir.

چون ندانی دانش آهنگری   ریش و مو سوزد چو آنجا بگذری

1381. *Mâdemki demircilik ilmini bilmezsin, oradan geçtiğin vakit saçın ve sakalın yanar.*

Nefis ile mücâhede demir döğmek gibidir. Mâdemki demircilik ilmini ve mücâhede usûlünü bilmezsin o âteş-i şehvet içinde kızan nefis, senin rûhunun müzeyyenâtından olan zühdünü ve salâhını yakar, kavurur.

در فروبست آن زن و خررا کشید شادمانه لا جرم کیفر چشید

1382. *O kadın kapıyı kapadı ve eşeği çekti, şâdıman olarak şübhesiz cezâyı tattı.*

"Keyfer", mükâfât ve cezâ demektir. Nitekim mücâhede usûlünü bilmeyen o kadın şehvet-i nefsâniyyesinin ateşinde yandı. Şöyle ki, ahırını tenhâ bulunca kapıyı kapadı ve eşeği bulunduğu mahalden kendi üzerine çekti ve sevine sevine bu fiil-i sakîmin cezâsını tattı.

درمیان خانه آوردش کشان خفت اندر زیر آن نرخر ستان

1383. *Onu odanın ortasına çekerek, o erkek eşeğin altına sabırsız yattı*

"Sitân" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Bî-sabır ve bî-tâkat ma'nâsına da gelir. Burada bu ma'nâyadır. Ya'ni, o kadın sabırsızca o erkek eşeğin altına yattı.

هم برآن کرسی که دید او زان کنیز تا رسد در کام آن مکاره نیز

1384. *O mekkâre dahi murâda erişmek için câriyeden gördüğü kürsî üzerine de yattı.*

Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' تا رسد در کام خود آن قحبه نیز vâki'dir ki ma'nâsı "O kahbe dahi kendi murâdına erişmek için" demek olur. Ya'ni, câriye gibi o mekkâre dahi kendi murâdı olan lezzet-i cimâ'a erişmek için câriyeden gördüğü kürsî ya'ni masa üzerine de yattı.

پا برآورد و خر اندر و سپوخت آتشی از کیر خر در وی فروخت

1385. *Ayağını kaldırdı ve eşek ona soktu. Eşeğin zekerinden bir ateş parladı.*

Kadın zevk-i cimâ' hayâlinin verdiği heyecan ile ayağını kaldırdı ve câriyenin bu vaziyetine alışmış olan eşek, zekerini kadının fercine soktu ve zekerin dühûlünden kadının cisminde bir âteş-i hırs ve şehvet parladı ve bu ateş onun inzâli ile sönecekti.

خر مؤدب گشته در خاتون فشرد تا بخصیه در زمان خاتون بمرد

1386. *Eşek müeddeb olmuş idi. Hanıma husyesine kadar bastı, hanım derhâl öldü.*

"Füşürden", bir şeyi yumruğu ile zorla tutmak yâhud bir şeyi üzerine ayak basıp zorlamak ma'nâsınadır (*Sirâcü'l-Lügāt* ve *Müeyyed* ve *Medâr* ve

Keşfü'l-Lügāt) . Burada "zorla basmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, eşek cimâ'da müeddeb ve muallem olmuş idi. Zekerini hanıma husyesine kadar kuvvetle bastı; hanım derhal öldü.

بردريد از زخم كيرخر جگر　　　　رودها بگسسته شو ازهم دگر

1387. *Eşeğin zekerinin darbesinden karaciğeri yırtıldı, bağırsakları birbirinden koptu.*

دم نزد درحال آن زن جان بداد　　　　كرسى ازيكسو زن يكسو فتاد

1388. *Nefes alamadı o kadın derhal can verdi, kürsî bir taraftan kadın bir taraftan düştü.*

صحن خانه پر زخون شد زن نگون　　　　مرد او و برد جان ريب المنون

1389. *Odanın ortası kandan doldu, kadın baş aşağı oldu. O öldü ve reybü'l-menûn canını götürdü..*

"Reybü'l-menûn", havâdis-i rûzigâr ya'ni "vaktin hâdiseleri" demektir (*Müntehabü'l-Lügāt*). Ya'ni vaktin hâdisesi kadının canını götürdü.

مرگ بد با صد فضيحت اى پدر　　　　تو شهيدى ديدهٔ از كير خر

1390. *Ey baba, ölüm yüz rezâlet ile oldu. Sen eşeğin zekerinden bir şehîd gördün mü?*
[1390]

Kadın zevk-ı cimâ' lezzetine kavuşmak arzûsuyla bu fiile başladı, yüz rezâlet ile can verdi. Sen eşeğin zekerinden bir şehîd olanı gördün işittin mi? Bu ma'nâda Cenâb-ı Pîr Efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde de şöyle buyururlar:

كشتهٔ شهوت پليد كشتهٔ عشق است پاك　　　　عشق زده خيمهٔ زان سوى پاك و پليد

"Şehvetin ölmüşü murdardır, aşkın ölmüşü pâkdir. Aşk o temiz ve murdar tarafından bir çadır kurmuştur."

تو عذاب الخزى بشنو از نبى　　　　در چنين ننگ مكن جانرا فدى

1391. *Sen Kur'ân'dan "Azâbe'l-hızyi" işit, böyle bir ayıp içinde canı fedâ etme!*

Bu beyt-i şerîfte "Hâ Mîm", Secde sûre-i şerîfesinde vâki' فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ

(Fussılet, 41/16 Ya'ni "Biz Âd kavmine hayât-ı dünyâda rüsvâylık azâbını tattırmak için, nühûsetli günlerde şedîd fırtınayı gönderdik ve azâb-ı âhiret ise rüsvâylık cihetinden daha şediddir ve onlar yardım olunmazlar." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni müşteheyât-ı nefsâniyyelerinden dolayı canlarını fedâ edenlerin hâlini bu zikr olunan âyet-i kerîmeden dinle de böyle bir ayıp ve rezâlet içinde canını fedâ etme! "Fedî", "fedâ" kelimesinin imâle olunmuşudur.

دان که این نفس بهیمی نرخرست   زیر او بودن ازان ننگین ترست

1392. *Bil ki, bu behîmî olan nefis, erkek eşektir; onun altında olmak ondan daha ayıplıdır.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu kıssadan irşâda teveccüh edip buyururlar ki: Ey sâlik-i tarîkat bil ki, hayvanlık sıfatını hâiz olan nefs-i beşer, erkek eşektir; ve kendisi ma'yûb ve mezmûmdur. Fakat o nefsin hükmü altında mağlûb ve zebûn olmak, o nefisten daha ma'yûb ve mezmûm olmak olur.

دره نفس ار بمیری در منی   تو حقیقت دان که مثل آن زنی

1393. *Nefis yolunda eğer benlikte olur isen, sen hakîkat bil ki, o kadın gibisin.*

Nefsin sana gösterdiği ve seni sevkettiği yolda, eğer benlikte ve kibir ve enâniyette olur isen, sen hakîkat bil ki, o kadın gibi erkek eşeğin altında makhûrsun.

نفس مارا صورت خر بدهد او   زانکه صورتها کند بر وفق خو

1394. *O bizim nefsimize eşek sûretini verir, zîrâ sûretleri huyun vefkı üzerine yapar.*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri bizim nefsimize âlem-i berzahta ve âhirette eşek sûretini verir. Zîrâ Hak Teâlâ âlem-i ma'nâdaki sûretleri herkesin huyuna ve ahlâkına muvâfık olarak yapar ve mesh eder. Nitekim bu ma'nâ II. cildin 1406 numarasına müsâdif olan:

سیرتی کان بر وجودت غالبست   هم برآن تصویر حشرت واجبست

["Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir."] beyt-i şerîfinde geçti. Ve Hakîm Senâî hazretleri de bu ma'nâyı *Zâdü's-Sâlikîn* ismindeki risâlelerinde şöyle buyururlar:

ور تو سگ سیرتی بوقت نشور   هم سگی خیزی از میانهٔ گور

گر فرشته صفت شوی اینجا   با فرشته است حشر تو فردا

"Eğer sen köpek tabîatlı isen vakt-i nüşûrda da kabirden bir köpek olarak kalkarsın. Eğer bu dünyâda melek-sıfat isen yarın senin haşrin melek ile beraberdir."

این بود اظهار سر در رسخیز   الله الله از تن چون خر گریز

1395. *Kıyâmet gününde sırrın ızhârı bu olur; sakın, sakın eşek gibi olan teninden kaç!*

"Allah Allah" ta'bîrinde iki vecih vardır. "Birisi, Allah için, Allah için!" demektir. Dîgeri de tahzîr ma'nâsında "sakın, sakın!" demektir. Burada ikisi de muvâfıktır. Ya'ni يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ (Târık, 86/9) ya'ni "O günde sırlar zâhir olur" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfi bu olur; ve herkesin nefsinde hangi hayvanın sıfatı gālib olmuş ise, yevm-i kıyâmette o hayvanın sûretinde haşr olur. Meselâ şehvet gālib ise eşek ve puştluk ve pezevenklik gālib ise domuz, ve halka zulüm ile me'lûf ise yılan ve akrep sûretlerinde haşr olur.

کافرانرا بیم کرد ایزد زنار   کافران گفتند نار اولی زعار

1396. *Hâlık kâfirleri ateşten korkuttu. Kâfirler, "Ateş ârdan evlâdır!" dediler.*

Hak Teâlâ kâfirleri Kur'ân-ı Kerîm'de cehennem ateşi ile korkuttu. Kâfirler ise kendi cinslerinden gelen "Bir peygambere tâbi' olmaktan ise müeccel olan ateşe tahammül etmek ve yok olmak evlâdır!" dediler. Zîrâ bu tâbiiyet kibir ve enâniyetlerine dokundu ve arlandılar. Nitekim sûre-i Zuhruf'ta beyân buyrulduğu üzere وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (Zuhruf, 43/31) ya'ni "Kâfirler, ne olaydı; bu Kur'ân Mekke ve Tâif şehirlerinden olan mal ve câh sâhibi büyük kimselere nüzûl ede idi! dediler."

گفت نی آن نار اصل عار هاست   همچو این ناری که این زن را بکاست

1397. *Dedi: "Hayır, o ateş ârların aslıdır; bu bir ateş gibi ki, bu kadını eksiltti."*

Hak Teâlâ hazretleri ise: "Hayır, bu azâb, ateşin yakıp varlığı mahvettiği azâb değildir; belki azâb-ı hızydir ve rezâlet ve fezâhat azâbıdır ve o ateş âr-

ların ve utanmaların aslıdır," buyurdu. Ve Hak Teâlâ'nın buyurduğu bu ateş eşeğin âteş-i şehveti altında, kadının insanlığını eksilten ve rezâletini teşhîr eden bir ateş gibidir. Zîrâ dünyâya insan sûretinde gelip müşteheyât-ı nefsâniyyesine mağlûb olarak insanlığı gāib ettikten sonra âlem-i berzaha intikāl etmek ve oraya insan sûretinde intikāl eden enbiyâ ve evliyâ ve mü'minlerin muvâcehesinde rezîl ve hakîr olmak, yakıp yok edici ateşten daha şedîd bir ateştir.

لقمه اندازه نخورد ازحرص خود　　　درگلو بگرفت لقمهٔ مرگ بد

1398. *Hırsından dolayı lokmayı ölçü ile yemedi; kötü ölümün lokması boğazında tutuldu.*

Görmüyor musun? O kadın nefsinin hırsından dolayı lokma-i şehveti ölçüyle yemedi. Bu kötü ve rezîlâne olan ölümün lokması olan o zevk-i şehvet boğazında kaldı. Ölçüsüz olan şehevât-ı nefsâniyye lokmalarının hepsi de böyle bir kötü âkıbet hazırlar.

لقمه اندازه خور ای مرد حریص　　　گرچه باشد لقمه و حلوا و خبیص

1399. *Ey harîs olan adam, her ne kadar helva ve pâlûze lokması ise de, lokmayı ölçü ile ye!*

Mâdemki ölçüsüz olan şehevât-ı nefsâniyye lokmaları böyle fenâ bir âkıbet hazırlar; binâenaleyh ey şehvetine harîs olan adam, tama' ettiğin lokma-i şehvet ne kadar tatlı ve lezîz olursa olsun, onu ölçü ile ye ki, boğazında kalmasın!

حق تعالی داد میزان را زبان　　　هین ز قرآن سورهٔ رحمن بخوان

1400. [1400] *Hak Teâlâ mîzâna delil verdi; âgâh ol, Kur'ân'dan sûre-i Rahmân'ı oku!*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Rahmân'da olan وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (Rahmân, 55/7-9) ya'ni "Hak Teâlâ göğü yükseltti ve ölçüde tecâvüz etmesinler diye mîzânı vaz'etti; ve vezni adl ile ikāme edin, mîzanda eksik yapmayın!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Mîzânın dili"nden murâd, hadd-i vasat ve i'tidâldir. Nitekim terâzinin dili ortada bulununca eşyâ ile dirhem tevâzün eder ve iki tarafın hakkı birbirine geçmez. İnsanda da bir cisim, bir de rûh vardır. Cisim tarafı gālib olursa rû-

hun hakkı, ve rûh tarafı gālib olursa cismin hakkı zâyi' olur. Bu âlem-i şehâdette mîzan, hükm-i şerîattir. Bir kimse hükm-i şerîat dâiresinde muâmele ederse, hem rûhun ve hem de nefsin hakkı verilmiş olur; ve ifrât ile tefrîtten kurtulup adl dâiresinde muâmele etmiş olur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki eser-i şerîfinin altıncı bâbında şöyle buyururlar: "Adl, cemî'-i eşyâya sârîdir. Binâenaleyh adli nefsine ve ehline ve adamına ve hâdimlerine ve kölelerine ve ashâbına ve sana teveccüh edenlerin kâffesine ve zâhiren ve bâtınen fiiline hâkim kıl!"(*) Ve yine buyururlar ki: "Sallallahü aleyhi ve sellem o cinsten adl işledi ve nalınlarından birisi koptuğu vakit, diğerini de çıkarıp çıplak yürürler idi, tâ ki ayakları hakkında adâlet buyura!"

هین زحرص خویش را میزان را مَهِلْ　　　آز و حرص آمد ترا خصم مُضِلْ

1401. *Âgâh ol, kendi hırsından dolayı mîzânı bırakma; tama' ve hırs sana hasm-ı mudill geldi.*

Ey harîs adam, müteyakkız ol tab'ındaki hırstan dolayı mîzânı bırakıp ifrât ve tefrîte düşme! Zîrâ tab'ındaki tama' ve hırs-ı nefsânî sana düşman ve senin yolunu şaşırtıcı geldi.

حرص جوید کُل برآید او زکُل　　　حرص میرست ای فُجُل ابن الفُجُل

1402. *Hırs küllü ister, o külden zâhir olur. Ey turp oğlu turp, hırs emîrdir.*

"Fücül", turp ma'nâsınadır. Burada "insanlıktan uzak olan kimse" ma'nâsı murâd buyrulur. Nitekim zamânımızda dahi bir adamı tahkir için "hay turp oğlu turp" derler. Ya'ni hırs-ı nefsânî külle ve her şeye mâlik olmak ister. Zîrâ o nefs-i külden ve âlem-i kesâfetten zâhir olur. Binâenaleyh nefs-i küllün ve âlem-i kesâfetin bilcümle sıfâtını ve îcâbâtını hâizdir. Ey turp oğlu turp, bil ki hırs, nefis üzerinde hâkim olan bir beydir. Hz. Şeyh-i Ekber *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'sinin on ikinci bâbında buyurur ki: "Hırs hevânın resûllerinden birisidir; o ancak kendi hakîkatinden söyler ve kendi hakîkatine münâsib olan ma'nâyı ızhâr eder de sana der ki: "Mülk-i vücûdda hevâ denilen melik-i mutâ' kendi kuvveti ve saltanatı tahtına dâhil olman için beni sana elçi olarak gönderdi ve cem'-i emvâle ve emvâli iddihâra harîs olmanı ve zekât ve sada-

(*) Bk. İbn Arabî-Ahmed Avni Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, (Yayına hazırlayan: Mustafa Tahralı), İz yayıncılık, 1. baskı, İstanbul, 1992, s. 194.

ka ve infâk-ı 'iyâl gibi şerîatin getirdiği şeye muhâlefet etmeni sana emretti. Ve sen dersin ki, farzet ki milyonlarca altın cem' ettin; sonun ölüm ve yaşadığın zamanlardaki nafakan dahi birkaç lokmadan ibâret değil mi? Bunları cem' için çektiğin meşakkat neye yarar? Ve dâr-ı âhiret hayırlı ve ekberdir; çünki dâr-ı bekādır; ve ondaki tecelliyât-ı cemâliyye dâr-ı dünyâdaki gibi mahdûd olmayıp nâmütenâhîdir; ve sen burada da hırssın orada da hırssın. Ya'ni sen dünyânın müzahrafâtını toplamağa sa'yettiğin vakit dahi sana hırs derler; ve sevâb-ı uhrevîye sâî olduğun vakit dahi sana yine hırs derler. İsmin ve hakîkatin aslâ tebeddül etmez. Binâenaleyh senin kadrine noksan gelmez." Hırs senden bu hitâbı işitince inkıyâd ederek tarîk-ı ilme ve dîne teveccüh eder. Bu sûrette sende ulûm-i nâfia ve ahlâk-ı hasene hâsıl olur." [Bk. *Tedbîrât*, s. 303]

آن کنیزك می شده می گفت آه　　　کردی ای خاتون تو استارا براه

1403. *O câriye gitmiş idi; dedi: "Âh ey hanım, sen ustayı yolladın."*

Ya'ni, hanım câriyeyi sokağa yolladığı ve câriye de çıkıp gittiği vakit demişti ki: "Âh!.. ey hanım sen ustayı yanında tutmadın da yolladın ve yanından savdın!"

کار بی استاد خواهی ساختن　　　جاهلانه جان بخواهی باختن

1404. *"İşi ustasız yapmak istersin, câhilâne can oynatmak istersin."*

"Cân bâhten", can oynatmak, ya'ni can fedâ etmek demektir.

ای زمن دزدیده علمی ناتمام　　　ننگت آمد که بپرسی حال دام

1405. *"Ey benden bir ilmi nâ-tamâm olarak çalmış olan, sana âr geldi ki tuzağın hâlini benden sorasın."*

هم بچیدی دانه مرغ از خرمنش　　　هم نیفتادی رسن در گردنش

1406. *"Kuş hem onun harmanından dâne toplasa idi, hem de ip onun boynuna düşmese idi."*

Bu beyitler câriye lisânından irşâda intikaldir. Ya'ni, bu dünyâda rûhun ve nefsin hisselerini ve haklarını kendilerine lâyıkıyla vermek ilme mütevakkıftır. Sen ise şundan bundan öğrendiğin yarım ilm ile üstâd olup iş görmeğe kalkıyorsun. Kâşki bu husûsta bir âlim-i kâmili rehber ittihâz edeydin de senin harîs bir kuş mesâbesinde olan nefsin hem bu dünyânın harmanında ih-

tiyâcı mikdârı dâne toplamış olurdu; hem de tuzağın ipi boynuna geçip tutulmaz ve helâk olmaz idi.

دانه کمتر خور مکش چندین رفو　　چون کلوا خواندی بخوان لا تسرفوا

1407. *"Dâneyi pek az ye, bu kadar yama yapma! "Külû!"yu okuduğun vakit "Lâ tüsrifû!"yu da oku!*

Bu dünyânın ni'metlerinden ve lezzetlerinden pek az müntefi' ol! Cisim libâsına bu kadar yama yapma! Kur'ân-ı Kerîm'de "Külû!" ya'ni "Yiyiniz!" emir ve müsâadesini okuduğun vakit, "ve lâ-tüsrifû" "ve isrâf etmeyiniz!" (A'râf, 7/31) emrini de berâberce oku! Bu âyet-i kerîme bu cildin 582 numarasına müsâdif olan:

پس کلوا از بهر دام شهوتست　　بعد ازان لا تسرفوا آن عفتست

["İmdi "Külû!" şehvet tuzağından dolayıdır. Ondan sonra "Lâ tüsrifû!" o, iffettir."] beyt-i şerîfinde de geçti.

تا خوری دانه نیفتی تو بدام　　این کند علم و قناعت والسلام

1408. *Hattâ dâneyi yiyesin, tuzağa düşmeyesin! İlim ve kanâat bunu yapar vesselâm!*

"İlim"den murâd, ilm-i şerîattir ve bu ilmin netîcesi her şeyde hadd-i vasat ve i'tidâli bulup ona kanâat etmektir. Ya'ni, eğer sende ilm-i şerîat bulunur ve bu ilim ile âmil olup kanâat sâhibi olur isen, dünyânın mubâh olan ni'met ve lezzetinden müstefîd olsan bile, tuzağa düşmezsin ve helâk dahi olmazsın.

نعمت از دنیا خورد عاقل نه غم　　جاهلان محروم مانده در ندم

1409. *Âkıl dünyâdan ni'met yer, gam yemez! Câhiller nedâmet içinde mahrûm kalmıştır.*

Âkıller, ilimleri hasebiyle harâmı ve helâli bildikleri için dünyânın mubâh olan ni'metini yerler ve hadd-i i'tidâl dâiresinde olan mubâh ise kalbe her vech ile gam vermez; fakat câhiller harâmı ve helâli fark edemediklerinden hesâbsız yiyip içerler ve nedâmet içinde de o ni'metin devâmından mahrûm kalırlar. Meselâ mubâh olan gıdâ hadd-i i'tidâli geçerse, şer'an harâm olur. Zîrâ isrâftır, âlem-i âhirette mûcib-i nedâmet olur ve niam-i uhreviyyeden mahrûmiyete sebeb olur. Nitekim âyet-i kerîmede أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا

(Ahkāf, 46/20) ya'ni "Siz dünyâ hayâtınızda tayyibâtınızı giderdiniz" buyrulur. Sâniyen fazla taâm tıbben vücûda zarardır; ve mi'de ve em'â hastalıkları vücûda getirir. Bu sûretle de mûcib-i nedâmet ve devâm-ı telezzüzden mahrûm olur. Birtakım ilâçlara ve tedâvîlere muhtaç olur.

چون درافتد در گلوشان حبل دام   دانه خوردن گشت بر جمله حرام

1410. [1410] *Tuzağın ipi onların boğazına düştüğü vakit, dâneyi yemek cümlesi üzerine harâm oldu.*

Hadd-i i'tidâli tecâvüz etmenin birtakım tuzakları vardır; bu tuzaklardan birinin ipi câhillerin boğazına takıldığı vakit, ni'met-i dünyâdan müstefîd olmak hepsine harâm olur.

مرغ اندر دام دانه کی خورد   دانه چون زهرست در دام ار چرد

1411. *Kuş tuzakta ne vakit dâneyi yer! Eğer tuzakta otlasa da dâne zehir gibidir.*

Câhiller, tuzakta olan kuşa benzerler, kuş tuzakta dâneyi yiyemez. Eğer tuzakta yem yese bile o yediği yem kendisine zehir gibi gelir. Bu hâl tuzağa tutulduğunu bilen kuşun hâlidir.

مرغ غافل می خورد دانه ز دام   همچو اندر دام دنیا این عوام

1412. *Gāfil olan kuş, dünyâ tuzağında olan bu avâm gibi tuzaktan dâneyi yer.*

Tuzağa tutulduğu hâlde tutulduğundan gāfil olan kuş, helâk olacağından bî-haber olarak o tuzakta, safâ-yı hâtır ile yemi yer. İşte bu dünyâ tuzağı içinde bulunan avâm dahi, kendi âkıbetlerinden bî-haber olarak, kemâl-i huzûr ile ve safâ-yı hâtır ile yiyip içip gezerler.

باز مرغان خبیر هوشمند   کرده اند از دانه خودرا خشك بند

1413. *Haberdâr olan akıllı kuşlar ise kendilerini dâneden sıkı bağlı yapmışlardır.*

"Huşk-bend", sıkı bağlı ve ihtirâz ma'nâsınadır. "Huşk-bend", Tûran muhâveresinde ahırda bağlamayıp sahrâya salıverdikleri at ma'nâsınadır (*Şerh-i İmdâdullah* k.s.). Ya'ni, tuzağa tutulduklarından haberdâr olan akıllı kuşlar ise kendilerini yemden sıkı bağlamışlar ve dâneden ihtirâz etmişlerdir.

کاندرون دام و دانه زهرهاست   کور آن مرغ که در فخ دانه خواست

1414. *Zîrâ tuzakta ve dânede zehirler vardır; kör olan o bir kuş ki tuzakta dâne istedi.*

صاحب دام ابلهانرا سر برید   وآن ظریفانرا بمجلسها کشید

1415. *Tuzağın sâhibi ahmakların başını kesti ve o tuzakları meclise çekti.*

Meselâ tuzağa tutulup hiç çabalamaksızın ve ses çıkarmaksızın yem beklemekle meşgûl olan kuşu tuzak sâhibi görünce, onun başını keser ve etini de gıdâ yapar. Fakat tuzağa tutulduktan sonra çabalayıp kaçmak ve kurtulmak kaydında olan ve yem yemeyip latîf ve türlü türlü seslerle öten kuşu, tuzak sâhibi güzel kafeslere koyup misâfir salonlarına asar. Bunun gibi dünyâ tuzağında yemek ve içmek ile meşgûl olup cismini besleyen ve bu tuzaktan kurtulmak için Hakk'a yalvarıp münâcât etmeyen kimseyi, bu tuzağın sâhibi olan Hak Teâlâ hazretleri, helâk-i ma'nevîye ma'rûz kılar. Fakat zarîf ve akıllı kuşlar mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyâ-yı kirâm hazarâtı, bu tuzağın zehr-i ma'nevîyi hâiz bulunan ni'metlerine kulak asmayıp, türlü türlü münâcât ve tehlîlât ve tesbîhât yaparlar; ve Hak Teâlâ dahi onları tecelliyât-ı âliyesi vâki' olan meclislere ve mevtınlara çeker.

که ازآنها گوشت می آید بکار   وز ظریفان بانگ و نالهٔ زیر و زار

1416. *Zîrâ onlardan et işe yarar; ve zarîflerden na'ra ve nâle ve hazîn sadâ gelir.*

"Zîr ü zâr", âvâz-ı hazîn ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt, Bahâr-ı Acem ve Burhân*). Yemek ve içmekle meşgûl olup cisimlerini besleyen kuşların ancak işe yarayan etleri vardır. Onlarda başka bir şey ve meziyet yoktur; ve bu kuşlara mümâsil olan insanlardan da tenâsül ve i'mâr-ı maddiyat gibi işler beklenir; onların mecâlis-i hâss-ı ilâhîde yerleri yoktur. Fakat zarîf olan evliyânın na'raları ve ağlamaları ve hazîn sadâ ile münâcâtları vardır. Binâenaleyh meclis-i hâss-ı ilâhîde onların Hak'la muhâtabaları vardır.

پس کنیزك آمد از اشگاف در   دید خاتون را بمرده زیر خر

1417. *Sonra câriye geldi kapının aralığından, hanımı eşeğin altında ölmüş gördü.*

گفت ای خاتون احمق این چه بود　　گر ترا استاد خود نقشی نمود

1418. *Dedi: "Ey ahmak hanım, bu ne idi? Gerçi sana üstâdın bir nakş gösterdi."*

ظاهرش دیدی سرش از تو نهان　　اوستا نا گشته بگشادی دکان

1419. *"Onun zâhirini gördün, onun sırrı senden gizli idi. Usta olmamış iken dükkân açtın."*

کیر دیدی همچو شهد و چون خبیص　　آن کدورا چون ندیدی ای حریص

1420. [1420] *"Bal gibi ve pâlûze gibi zekeri gördün, ey harîs o kabağı niçin görmedin?"*

یا چو مستغرق شدی در عشق خر　　آن کدو پنهان بماندت از نظر

1421. *"Yâhud, vaktâki eşeğin aşkında müstağrak oldun, o kabak senin nazarından gizli oldu."*

ظاهر صنعت بدیدی ز اوستاد　　اوستادی بر گرفتی شاد شاد

1422. *"Üstâddan sun'unun zâhirini gördün. Şâdın şâdı olarak üstâdlık tuttun."*

Ya'ni, o üstâdın sun'unun zâhirini gördün ve inceliklerine nüfûz etmedin. Böyle bir sathî görüş ile son derece mesrûr olarak üstâd oldum diye meydâna çıktın. İşte bu misâle mutâbık olarak tarîkatte bir şeyhe intisâb edip, gördüğü bir iki rü'yâ ve hâlât üzerine kendini mürşid olmuş zannıyla, irşâd-ı halka kıyâm edenler vardır ki, bunlar tarîkatin ve Hak yolunun inceliklerini asla görmemişlerdir. Bu gibilerin netîceleri maâzallah helâk-i ma'nevîdir. Nitekim cenâb-ı Pîr âtîdeki beyitlerde îzâh buyururlar:

ای بسا زرّاق گول بی وقوف　　از ره مردان ندیده غیر صوف

1423. *Ey nice vukūfsuz riyâkâr ahmak vardır ki, mürîdlerin yolundan sûfun gayrını görmemiştir.*

"Sûf", koyun yününden kaba bir sûrette nesc edilmiş abâ ki, dervişler ve fakîrler giyerler. Ya'ni, ne çok tarîk-ı Hakk'ın ahvâline vâkıf olmayan ve halka gösteriş yapan ahmaklar vardır ki, onlar, hâl adamlarının ve evliyâullahın mesleklerinden zâhirde bir abâdan ve kisveden başka bir şey görmemişlerdir. Onlar bu zevâtın giydikleri libâsı ve başlarına vaz' ettikleri külâhı giyerek "Biz de ehl-i Hak yolundayız!" diyerek halkı aldatırlar ve başlarına birtakım safdilleri toplarlar. "Zerrâk", nifâk ve riyâ sâhibi demektir.

ای بسا شوخان زاندك احتراف   از شهان نا موخته جز گفت و لاف

1424. *Ey nice küstahlar, azıcık ihtirâftan dolayı, şâhlardan sözün ve öğünmenin gayrını öğrenmemiştir.*

"İhtirâf", san'at sâhibi olmak demektir. "Güft", burada "söz"; ve "lâf", temeddüh etmek ve öğünmek, "şûh", (شوخ) küstâh ve bî-edeb ma'nâsınadır. Ya'ni, evliyâullaha vâki' olan ba'zı tecelliyât-ı ilâhiyyenin te'sîri olmak üzere onların lisanlarından ba'zı acîb sözler ve temeddühler sâdır olur. Meselâ Hz. Mansûr Hallâc "ene'l-Hak" ya'ni "Ben Hakk'ım!" buyurdu; ve sultânü'l-ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri سبحانی ما اعظم شانی ya'ni, "Tenzîh ederim zâtımı ki benim şânım a'zam oldu!" ve Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri لیس فی جبتی سوی الله ya'ni "Benim cübbemin içinde Allah'tan gayrı yoktur." Ve Ebu'l-Hasen Harakānî hazretleri لو عرفتمونی لسجدتمونی ya'ni "Eğer beni bilseniz, bana secde ederdiniz!" ve Hz. Pîr efendimiz این هیکل آدمست رو پوش ما قبلهٔ جمله سجدهایم ya'ni "Bu âdemin heykeli ve sûreti yüz örtüsüdür, biz bütün kıblelerin secdesiyiz" buyurdular. İşte birtakım bî-edebler ve cür'etkârlar bir tarîka intisâb edip o tarîkın zâhirine taalluk eden ba'zı usûller görürler ve onların kisvelerini giyerler; sonra bu tarîkat şâhları olan evliyâullahın bu gibi sözlerini taklîd edip temeddühe başlarlar. Onların tarîkından öğrendikleri ancak bu gibi küstâhâne taklîdlerdir.

هر یکی در کف عصا که موسیم   می دمد بر ابلهان که عیسیم

1425. *Her birinin elinde, "Ben Mûsâ'yım!" diye asâ vardır; "Ben Îsâ'yım!" diye ahmaklar üzerine üfler.*

O riyâkârlardan her birinin elinde bir asâ vardır, der ki: "Ben Mûsâ (aleyhi's-selâm)ın sırrını hâmilim; elimdeki asâ ile hârikalar ızhârına kādirim; ve ben Îsâ (aleyhi's-selâm)ın sırrını hâmilim, Hak tarafından nefesim ile hastalar şifâ bulur", diyerek başına toplanan birtakım ahmaklar üzerine üfler; ve o ahmaklar da onun sözlerine i'timâd edip, hayâllerinde onu me'mûr-i ilâhî olarak kabûl ederler; ve hayâl ve vehim, insanın vücûdunda mutasarrıf olduğu için, onu rü'yâlarında hayâllerine mutâbık bir hâlde görürler ve i'timâdları daha ziyâde olur. Maahâzâ tarîk-ı Hakk'ın hulâsa-i mahsûlü, ölmezden evvel ölmek ve kendi varlığından ve cümle mâsivâ muhabbetinden geçmek olduğu hâlde, kendilerinde böyle bir hâlin zerresi bile inkişâf etmediğinin farkına varmazlar. İşte hamâkat böyle olur.

آه از آن روزی که صدق صادقان　　　باز خواهد از تو سنگ امتحان

1426. *Âh o bir günden ki, imtihan taşı senden sâdıkların sıdkını açık ister!*

Ya'ni, ey riyâkâr olan müddeî, tezvîre müsâid olan bu dünyâda sen halkı aldatabilirsin, ya bâtınların zâhir olduğu yevm-i kıyâmette ne yapacaksın? O mevtın-ı âhiret aslâ halkın aldanmasına müsâid bir mevtın değildir. Âh bir günden ki, imtihan taşı olan ölüm senden sâdıkların sıdkını apaçık bir sûrette ister. Bu beyitte bir vech-i ma'nâ daha vardır: Ya'ni, ey riyâkâr sen bir müddet bu dünyâda halkı aldatıp kâmillik da'vâsında bulunabilirsin; fakat yine bu hayât-ı dünyeviyyende bir gün gelir ki, senin bâtınını zâhire çıkaracak bir hâdise vâki' olur; ve Hak Teâlâ bu hâdiseyi bir imtihan taşı ve bir mihekk [=mihenk] taşı olmak üzere ızhâr eder. O zaman kötü olan hâlin zâhir olduğu vakit, aldattığın kimselerin muvâcehesinde zelîl olursun.

آخر از اوستاد باقی را بپرس　　　این حریصان جمله کورانند و خُرُس

1427. *Nihâyet bâkîyi üstâddan sor, bu harîsler hep kör ve sağırdırlar.*

"Hurs", "ahres"in cem'idir, "sağırlar" demektir. Ya'ni, ey sülûkünü yarıda bırakıp mürşidlik da'vâsına kıyâm etmiş ve hırs-ı nefsânîsinden dolayı halkı aldatmış olan kimse, ilm-i tarîkatte sence mechûl kalan bâkîyi üstâd-ı kâmilden sor, utanma! Fakat ne çâre ki nefislerinin enâniyetlerine kapılmış olan bu harîsler hep kör ve sağırdırlar ve bunların kulaklarına bin delîl ile ta'kîb ettikleri yolun sekâmeti gösterilip isbât olunsa işitmezler ve görmezler.

جمله جستی باز ماندی از همه　　　صیدگر کانند این ابله رَمَه

1428. *Hepsini istedin, hepsinden geri kaldın. Bu ahmak sürüsü kurtların avıdır.*

Ey müddeî müzevvir, sen halkı irşâda kıyâm etmekle, evliyâullâhın bilcümle merâtib ve makāmâtını istedin; maahâzâ bu hâlin ile hiçbirisine nâil olamadın ve hepsinden geri kaldın. Ancak başına birtakım ahmakları toplayabildin. Âkıller senin hâlini teferrüs edip sana avlanmadılar; zâten bu ahmak sürüsü sizin gibi kurtların avıdır. O bîçâreler sizin elinizde helâk-i ma'nevî içindedirler.

صورتی بشنیده گشتی ترجمان　　　بی خبر از گفت خود چون طوطیان

1429. *Bir sûreti işitip, kendi sözünden habersiz olan tûtîler gibi, tercümân oldu.*

Ya'ni, ey müddeî, evliyâ-yı Hakk'ın sözlerini işitip, tûtî kuşu gibi ma'nâsından bî-haber olarak, ahmaklar sürüsüne nakl edersin. O ahmaklar dahi,

"Aman efendim, ne ince sözler söylüyor!" diye hayrân olurlar. Nitekim I. cildin 324 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfte:

حرف درویشان بدزدد مرد دون تا بخواند بر سلیمی زان فسون

["Alçak olan adam, bir selîm üzerine o efsûndan okumak için, dervişlerin kelâmını çalar."] buyurmuş idi.

تمثیل تلقین شیخ مریدان را و پیغمبران امت را که ایشان طاقت تلقین حق ندارند و با حق الفت ندارند چنان که طوطی با صورت آدمی الفت ندارد که ازو تلقین تواند گرفت. حق تعالی شیخ را چون آیینه در پیش مرید همچو طوطی دارد واز پس آیینه تلقین می کند لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَى . اینست ابتداء مسئلهٔ بی منتها چنان که منقار جنبانیدن طوطی اندرون آیینه که خیالش می خوانی بی اختیار و تصرف اوست که عکس خواندن طوطیٔ بیرونیست که متعلمست نه عکس آن معلم که پس آیینه است و لکن خواندن طوطیٔ بیرونی تصرف آن معلمست پس این مثال آمد نه مثل.

Şeyhin mürîdlerine ve peygamberlerin ümmete telkînlerinin temsîlidir ki, Hakk'ın telkînine onlarda tâkat yoktur ve Hak ile ülfetleri yoktur. Nitekim tûtînin âdemînin sûreti ile ülfeti yoktur ki, ondan telkîn alabilsin! Hak Teâlâ tûtî gibi olan mürîdin önünde şeyhi âyîne gibi tutar ve âyînenin arkasından telkîn eder. Lisânını muallimden evvel tahrîk etme! O ancak vahy olunan bir vahydir. Müntehâsız mes'elenin ibtidâşı budur. Nitekim âyînenin içinde tûtînin gagasını kımıldatması ki, ona hayâl ta'bîr edersin, onun ihtiyârı ve tasarrufu olmaksızındır. Zîrâ hâricî olan tutînin çağırmasının aksidir ki müteallimdir. Âyînenin arkasında olan o muallimin aksi değildir. Velâkin hâricî olan tûtînin okuması o muallimin ta'rîfidir. İmdi bu misil değil misâl olarak geldi.

Sürh-ı şerîfte sûre-i Kıyâmet'te vâki' لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فاذا قَرَاناه فاتّبع قُرآنه (Kıyâme, 75/16-17) ya'ni "Ey resûlüm sana Kur'ân vahyi ta-

mâm olmazdan evvel onun ahzi ve hıfzı için acele edip lisânını tahrîk etme ki, o Kur'ân'ı kalbinde cem' ve kırâatini lisânında isbât etmekliğin bizim uhdemizdedir. Biz sana Kur'ân'ı Cibrîl lisânıyla kırâat ettiğimizde sen ona ittibâ' edip tekrar eyle, tâ ki zihninde karâr bulsun." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ve إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/4) ya'ni "Peygamberin kelâmı Allah Teâlâ'dan vahy olunan bir vahiydir." âyet-i kerîmesi dahi Ve'n-Necm sûresinde vâki'dir. Ya'ni şeyhin mürîdlerine olan telkîn-i hakāyıkı, peygamberlerin ümmetlerine vâki' olan telkînlerine benzer. Zîrâ ehl-i hicâb hakāyıkı doğrudan doğruya Hak Teâlâ hazretlerinden alamazlar. Çünki onların âdetleri ve alıştıkları hâl, Hakk'a teveccüh değil, halka teveccühtür; ve onlar âlem-i kesâfetin ahkâmında müstağraktırlar. Bu hâl, tûtî kuşuna vâki' olan ta'lîme benzer. Zîrâ tûtî kuşuna ta'lîm-i kelime için, onun karşısına bir ayna koyarlar. Kuş aynada kendisini görür ve aynanın arkasına da muallim olan adam geçer, oradan söylemeğe başlar. Kuş aynadaki hayâlin söylediğini zannedip ona taklîden o sözleri öğrenir ve söylemeğe başlar. Fakat söylediği sözlerin ma'nâsını bilmez. Gerçi kuş, o sözleri hayâlden öğrenir ve hayâlin ise aslâ irâde ve tasarrufu yoktur. Tasarruf ve irâde, ayna arkasındaki muallimindir. Bundan anlaşılır ki gerek peygamberlerin ve gerek onların vârisleri olan insân-ı kâmillerin vücûd-i izâfîleri, ayna mesâbesinde olan bu âlem-i şehâdet içinde hayâl hükmündedir. Tûtî kuşu mesâbesinde ve ehl-i hicâb olan insanlar, sûret i'tibâriyle kendi cinslerinden bulunan bu zevâttan bu mertebe-i şehâdet aynasının arkasında bulunan Hak'tan taallüm ederler. Binâenaleyh ey mürîd, bu zevâttan vâki' olan telkînâtı alırken zabt için acele etme! Zîrâ o telkînât onlara vahy olunan Hakk'ın bir vahyidir. Cenâb-ı Pîr efendimiz zayıf idrâkli kimselerin i'tirâzlarına mahal kalmamak üzere bu beyânâtın misil değil, misâl olduğunu beyân buyururlar. Zîrâ misâlde ayniyet yoktur, belki bir vech ile mümâselet vardır.

طوطئ در آینه می بیند او عکس خود را پیش او آورده رو

1430. *Bir tûtî aynada o kendinin aksini onun önüne yüz getirmiş görür.*
[1430]

در پس آیینه آن اوستا نهان حرف می گوید ادیب خوش زبان

1431. *Aynanın arkasında gizli olan o üstâd, latîf dilli muallim kelâm söyler.*

طوطيك پنداشته كين گفت پست   گفتن طوطيست كاندر آينه است

1432. *Tûtîcik zannetmesin ki, bu yavaş kelâm aynada olan tûtînin söylemesiyledir.*

پس زجنس خويش آموزد سخن   بى خبر از مكر آن گرگ كهن

1433. *Binâenaleyh sözü kendi cinsinden öğrenir. O eski kurdun hîlesinden bîhaberdir.*

"Eski kurt"tan murâd, kuşa söz ta'lîmi için aynanın arkasında bulunan kuş tâciri olan üstâd ve muallimdir.

از پس آيينه مى آموزدش   ورنه ناموزد جز از جنس خودش

1434. *Ona aynanın arkasından öğretir; ve yoksa kendi cinsinin gayrından öğretmez:*

O muallim, tûtîye insan sözünü aynanın arkasından öğretir; ve eğer böyle olmasa kuş aynada kendi cinsinden olan hayâli görmez ve binâenaleyh kendi cinsinin gayrı olan insandan da doğrudan doğruya, insanların sözlerini öğrenemez idi.

گفت را آموخت زان مرد هنر   ليك از معنى و سرش بى خبر

1435. *Sözü o hüner adamından öğrendi, fakat onun ma'nâsından ve sırrından bîhaberdir.*

از بشر بگرفت منطق يك بيك   از بشر جز اين چه داند طوطيك

1436. *Kelâmı bir beşerden aldı, tûtîcik beşerden bunun gayrını ne bilir!*

Kuşun insandan alabildiği şey ancak bu harf ve savttır ve kelâmın zâhiridir. Zavallı kuş insandan aldığı bu sûretten başka, insanlığa âid olan ahvâli ne bilir!

همچنان در آينهٔ جسم ولى   خويشرا بيند مريد ممتلى

1437. *Mümtelî olan mürîd, velî cisminin aynasında böyle kendisini görür.*

"Mümtelî", dolu demektir. Vücûd-i izâfî ahkâmı ve kendinin enâniyeti ile dolu olan mürîd, veliyy-i ârif ve mürşid-i kâmil cisminin aynasında böyle tûtî kuşu gibi kendisini görür, ya'ni kendi cinsi olan beşeriyet sûretini görür.

از پس آیینه عقل کل را　　　کی ببیند وقت گفت و ماجرا

1438. *Aynanın arkasından, akl-ı küllü, kelâm ve mâcerâ vaktinde ne vakit görür.*

"Akl-ı kül"den murâd, mertebe-i vahdet ve taayyün-i evvel mertebesidir ki, ona hakîkat-i muhammediyye dahi derler. Ya'ni, cismâniyet hicâbı altında bulunan mürîd hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi alamayacağından, cismâniyetin iktizâsı olan kelâm-ı lafzî ve sûrî ahkâmının cereyânı vaktinde, akl-ı küllü basar-ı basîreti ile göremez.

او گمان دارد که می گوید بشر　　　وان دگر سرست و او زان بی خبر

1439. *O zanneder ki, beşer söylüyor; ve o başka sırdır ve o, ondan habersizdir*

İnsân-ı kâmil niyâbeti ve verâseti hasebiyle mürîde birtakım hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi söylediği vakit, o mürîd zanneder ki, kendisi gibi sûret-i beşeriyyeyi hâiz olan, o kâmil düşünüp i'mâl-i fikr ederek söylüyor. Halbuki o kâmilin hâli başka bir sırdır ki, onu ancak zevk ve vicdan idrâk eder; ve o mürîd ise bu zevkî ve vicdânî olan hâlden bî-haberdir.

حرف آموزد ولی سر قدیم　　　او نه داند طوطیست او نه ندیم

1440. *Kelâmı öğrenir, fakat sırr-ı kadîmi o bilmez; tûtîdir, nedîm değildir.*
[1440]

Ümmet-i peygamberî veyâhud vâris-i kâmilin mürîdi, o zevât-ı şerîfeden harf ü savt ile sâdır olan kelâmı öğrenir. Fakat sırr-ı kadîmi ya'ni esrâr-ı ilâhiyyeyi ahz ü telâkkî eylediğini bilmez ve o sözlerde münḍemic olan maânî-i azîmeyi ve makāsıd-ı mühimmeyi anlamaz. Çünki tûtîdir, insân-ı kâmilin bâtınının cinsinden değildir ve onun bâtınının nedîmi ve musâhibi değildir.

هم صفیر مرغ آموزند خلق　　　کین سخن کار دهان افتاد و حلق

1441. *Halk, kuş sadâsını da öğrenirler; zîrâ bu söz, ağzın ve boğazın işi vâki' oldu.*

"Safîr", kuş sadâsı demektir; ve "halk" (حلق), boğaz ma'nâsınadır. Bu halk kuş sadâsını da öğrenip kuşları avlamak için taklîd yaparlar. Zîrâ bu söz ve sadâ cisimde mevcûd olan ağzın ve boğazın yapacağı bir ma'rifettir. Binâenaleyh bunu her bir cismânî yapabilir.

لیك از معنئ مرغان بی خبر　　　جز سلیمانی قرانی خوش نظر

1442. *Fakat kırâna mensûb, hoş-nazar olan bir Süleymân'ın gayrı, kuşların ma'nâsından bîhaberdir.*

"Kuşlar"dan murâd, evliyâ-yı Hak; "Süleyman"dan murâd, kutb-ı zamandır; "kırân", ilm-i nücûm ıstılâhında "Sa'deyn" tesmiye olunan Zühre ile Müşterî seyyârelerinin iktirânıdır. "Kırân"daki "ye" nisbet için olup, "kırâna mensûb" ya'ni "sâhib-kırân" demek olur ki, vakt-i tevellüdü veyâ vâlidesinin rahmine düşmesi ânı, bunların iktirânı zamânına müsâdif olan kimsedir, "sâhib-i saâdet" ma'nâsınadır. Ya'ni, avâm-ı halk, evliyâ-yı Hakk'ın söylediği sözlerin sûret-i lafziyyelerini işitip ezberlerler, onların ma'nâlarından haberleri yoktur. Kuşların, ya'ni evliyâ-yı Hakk'ın bâtınından ve onların sözlerinin ma'nâlarından ancak kutb-ı zaman haberdâr olur. Zîrâ onun latîf olan nazar-ı kalbîsi bâtınadır. Hind nüshalarında "kırânî" yerine "nebiyyî" vâki' olmuştur. Bu sûrette "nebî" Süleyman (a.s.)ın sıfatı olur.

حرف درویشان بسی آموختند　　　منبر و محفل بدان افروختند

1443. *Dervişlerin birçok kelâmını öğrendiler, minberi ve meclisi onunla parlattılar.*

Birtakım müddeîler dervişlerin sözlerini ve ıstılâhâtından birçoklarını öğrendiler; câmi' kürsîlerini ve va'z meclislerini o sözler ile ve o ıstılâhât ile parlattılar ve revnaklar verdiler.

یا بجز آن حرفشان روزی نبود　　　یا در آخر رحمت آمد ره نمود

1444. *Ya onlara kelâmdan başka bir nasîb olmadı, yâhud sonunda onlara rahmet yol gösterdi.*

Câmi'lerin kürsîleri üzerinde ve meclislerde evliyâ-yı Hakk'ın kelâmlarını söyleyip ma'nâlarından bîhaber olanların hâli, ikiden hâlî değildir: Ya onların nasîbi, evliyâ-yı Hakk'ın kelâmlarının zâhirine kalır ve bu âlemden onların ma'nâsı kendilerine inkişâf etmeden bu âlemden geçip giderler; veyâhud âhir ömürlerinde onlar hakkında rahmet-i ilâhiyye ve inâyet-i rabbâniyye vâki' olup, o sözlerin ma'nâları onlara inkişâf eder ve zevk-ı vicdânî ve hâl-i âlî hâsıl olur. Bu şârih-i fakîr dahi cenâb-ı Mennân'dan bu ikinci hâlin niyâzındadır.

در بیان آنکه صاحب دلی دید که سگی حامله . در شکم آن سگ بچگان بانگ می کردند
در تعجب ماند که حکمت بانگ سگ پاسبانیست و بانگ در اندرون مادر پاسبانی نیست
و نیز بانگ جهت یاری خواستن و شیر خواستن باشد و غیرها و آنجا هیچ ازین فایده ها نیست
چون بخویش آمد با حضرت مناجات کرد که وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ اِلاَّ اللّٰه . جواب آمد که آن
صورت حال قومیست که از حجاب بیرون نیامده و چشم دل باز ناشده دعوئ بصیرت
کنند و مقالات گویند ازآنکه نه ایشانرا قوتی و یاری رسد و نه مستمعانرا هدایتی و رشدی

Onun beyânındadır ki, bir gönül sâhibi gebe bir köpek gördü ki, onun karnında köpek yavruları bağırırlar idi. "Köpek sadâsının hikmeti bekçiliktir. Ana karnında sadâ bekçilik değildir; ve kezâ muâvenet istemek ve süt istemek ve sâire için olur ve orada bu fâidelerden hiçbiri yoktur!" diye taaccübde kaldı. Vaktâki kendine geldi ve "Onun te'vîlini ancak Hak Teâlâ bilir!" diye Hazret-i Hakk'a yalvardı. Cevâb geldi ki o sûret, bir kulun hâlidir ki, hicâbdan dışarıya gelmemiş ve kalb gözü açılmamış olarak basîret da'vâsı ederler ve o cihetten söz söylerler. Ne onlara bir kuvvet ve muâvenet ve ne de dinleyenlere bir hidâyet ve rüşd erişir

آن یکی می دید خواب اندر چله　　در رهی ماده سگی بُدْ حامله

1445. *O birisi çilede rü'yâ gördü: Yolda bir dişi köpek gebe idi.*

"Çile", dervişlerin bir tenhâ mahalde riyâzet dâiresinde zikr-i ilâhî ile meşgûl oldukları kırk günlük bir ibâdettir. Ya'ni, sâhib-i dil bir derviş çilede zikr-i ilâhî ile meşgûl olduğu bir sırada rü'yâ gördü. Rü'yâsının sûreti bu idi ki: Yolda bir dişi köpek gebe olmuş idi.

ناگهان آواز سگ بچگان شنید　　سگ بچه اندر شکم بُدْ نابدید

1446. *Ansızın köpeğin yavrularının sesini işitti. Köpek yavrusu karında nâ-bedîd idi.*

بس عجب آمد ورا آن بانگها　　　سگ بچه اندر شکم چون زد ندا

1447. *O sesler ona çok acîb geldi. Köpek yavrusu karında nasıl nidâ etti!*

سگ بچه اندر شکم ناله کنان　　　هیچ کس دیدست این اندر جهان

1448. *Karında nâle edici köpek yavrusu! Cihanda bunu kimse görmemiştir.*

چون بجست از واقعه آمد بخویش　　　حیرت او دمبدم می گشت بیش

1449. *Vaktâki vâkıadan sıçradı, kendine geldi; onun hayreti dembedem ziyâde oldu.*

در چله کس نی که گردد عقده حل　　　غیر درگاه خدا عز و جل

1450. [1450] *Çilede, Hudâ (azze ve celle)nin dergâhından başka kimse yok ki, düğüm çözülsün!*

O rü'yâ sâhibi bunu ta'bîr ettirmek istedi ise de halvet ve çile ittihâz ettiği mahalde kimse yok idi ki, mürâcaat etsin ve fikrindeki bu düğümü çözdürsün. Orada mürâcaat edilecek mahal ancak, Hudâ (azze ve celle) hazretlerinin dergâhı idi.

گفت یا رب زین شکال و گفت و گو　　　در چله وامانده ام از ذکر تو

1451. *Dedi: "Yâ Rab, bu müşkilden ve güft ü gûdan çilede senin zikrinden geri kalmışım!"*

"Şikâl", "işkâl" (اشکال)'in muhaffefidir, "müşkil ve güçlük" ma'nâsınadır. "Güft ü gû"dan murâd, kalbi işgâl eden havâtır-ı muhtelifedir. Ya'ni, "Yâ Rab, bu rü'yâdaki işâretin güçlüğünden ve kalbime bu yüzden hücûm eden muhtelif havâtırdan dolayı bu çile içinde seni zikirden geri kaldım. Bunun ma'nâsını halledemiyorum!"

پرمن بگشا تا پران شوم　　　در حدیقهٔ ذکر و سیبستان شوم

1452. *"Benim kanadımı aç, tâ ki uçucu olayım; zikir bahçesinde ve elma bahçesinde olayım!"*

"Per"den murâd, tefekkür kanadıdır. "Sîb", elma ve "sitân", kesret veyâ mekân edâtıdır. "Sîbistân", çok elma bulunan mahal ve elmalık demek olur. "Hadîka", bahçe demek olduğuna göre elmalık ile bahçe arasında münâsebet olduğu için, şurrâh-ı kirâm "elmalık" diye tercüme buyurmuşlardır; ve

bundan murâd, maârif-i ilâhiyye yemişleri demek olur. Fakat "seyb", *Burhân*'ın beyânına göre, "hayran ve medhûş ve bir işte ve meşgalede hayranlık" ma'nâsına olduğundan "seybistân", medhûşluk ve hayranlık âlemi demek de câiz olur ve bu da bahse pek münâsib bulunur. Ya'ni, "Yâ Rab, benim bu gördüğüm rü'yânın ma'nâsında tefekkür kanadımı aç, serbest düşüneyim ve ma'nâ âleminde uçayım ve senin zikrinin bahçesinde ve medhûşluk ve hayranlık âleminde olayım!"

آمدش آواز هاتف در زمان　　　　کان مثالی دان زلاف جاهلان

1453. *Derhâl ona hâtifin sadâsı geldi dedi ki: "Onu câhiller lâfından bir misâl bil!"*

"Hâtif", lügatte "çağıran ve sayha eden" demektir. "Lâf", ölçüsüz söz ve ma'nâsız da'vâ ve tefâhur ve öğünme. Ya'ni, o sâhib-i dile, cânib-i gaybdan bir nidâ gelip dedi ki: "O gebe köpeğin karnındaki yavruların bağırmalarını câhillerin kuru da'vâ edip öğünmelerinin misâli bil!" Bundan anlaşılır ki, gönül sâhibi olan dervişin halvette gördüğü rü'yâ "keşf-i muhayyel" nev'inden imiş, zîrâ keşf-i muhayyel ta'bîre muhtaçtır; ve bu ta'bîr ise gâyet güçtür, ancak ilhâm ve vehb-i ilâhî ile ta'bîr olunabilir.

کز حجاب و پرده بیرون نامده　　　　چشم بسته بیهوده گویان شده

1454. *"Ki hicâbdan ve perdeden dışarıya gelmemiş, gözü kapalı olarak boş söz söyleyici olmuştur."*

Ya'ni, "Onlar öyle câhillerdir ki, 'enâniyet hicâbından ve cismâniyet perdesinden dışarı çıkmamış oldukları ve kalb gözleri kapalı bulunduğu hâlde, evliyâ-yı Hakk'ın sözlerini ezberleyip, kendilerini kâmil adderek halka hitâben boş söz söyleyici olmuşlardır."

بانگ سگ اندر شکم باشد زیان　　　　نی شکار انگیز و نی شب پاسبان

1455. *Köpeğin sesi karnında ziyân olur. Ne av koparıcı ve ne de gece bekçidir!*

Zîrâ köpeğin sesi ana karnında boştur ve fâidesizdir; bu köpekler ne ava yarar ne de gece bekçiliğine yarar. Bunun gibi evliyânın kelâmını ve ıstılâhâtını çalıp halka söyleyenlerin ne kendilerinde bir kuvvet peydâ olur ve ne de halka te'sîr edip hidâyetlerine sebeb olur. Binâenaleyh onların bu sözleri boş ve fâidesiz olur.

گرگ نا دیده که منع او بود   دزد نادیده که دفع او شود

1456. *Kurt görmemiştir ki, onu men' edici olsun! Hırsız görmemiştir ki, onu def' edici olsun!*

Ya'ni, ana karnında olan köpek kurt görmemiştir ki, onu men' etsin ve hırsız görmemiştir ki, onu def' etsin! "Kurt"tan murâd, nefs-i emmâre; ve "hırsız"dan murâd, şeytandır. Ya'ni, ehl-i hicâb olan müddeî, kurt mesâbesinde olan nefsi görmemiştir ki, onun rûha olan tasallatunu men' etsin ve îmân ve ihlâs hırsızı olan şeytanı görmemiştir ki, onu def' edebilsin!

از حریص وز هوای سروری   در نظر کُنْد و بلافیدن جری

1457. *Harîslikten ve serverlik hevâsından nazarda kör ve öğünmekte cesûrdur.*

Kendi varlığına ve enâniyetine olan harîsliğinden ve riyâset hevâsından onun nazar-ı idrâki kördür; ve fakat öğünmekte ve kuru da'vâda cesûrdur. "Künd", kör olan ve keskin olmayan şeydir.

از هوای مشتری و گرم دار   بی بصیرت پا نهاده در فُشار

1458. *Müşterinin ve harâret tutucunun hevâsından basîretsiz olarak hezeyâna ayak koymuştur.*

"Müşteri"den murâd, mürîd; ve "harâret tutucu"dan murâd, tarîk-ı Hak âşığı olan kimsedir. Ya'ni, irşâd ve kemâl da'vâsında bulunan yalancı şeyh, kendisine mürîdler ve tarîk-ı Hak âşıklarını celb etmek hevâ ve hevesinden dolayı, zevkıne ve hakîkatine muttali' olmadığı evliyâullâhın kelâmlarına adım atmıştır; ve kendisinin basîret gözü açık olmadığı için bu kelâmlar her ne kadar hakîkat ise de, ona nazaran hezeyan ve sayıklama nev'inden olur. "Füşâr", burada hezeyan ma'nâsınadır.

ماه نا دیده نشانها می دهد   روستایی را بدان گرمی نهد

1459. *Ayı görmemiş, nişanlar verir; o sebeble köylüye harâret koyar.*

"Ay"dan murâd, cemâl-i Hak'tır. "Rûstâî" den murâd, safdil olan kimsedir. Ya'ni, o yalancı şeyh cemâl-i Hakk'ı müşâhede etmemiş olduğu hâlde, o aydan bahs etmek ve nişanlar vermek sebebiyle safdil olan kimselerin kalbine harâret ve muhabbet ilkā eder. Hind nüshalarında bu beytin ikinci mısrâ'ı روشنائی را بدان کژ می نهد sûretinde olup beytin ma'nâsı "Cemâl-i Hakk'ı müşâ-

hede etmemiş olduğu hâlde nişanlar ve ta'rîf ve tavsîfler vaz' eder ve rûşenâlığı o sebeble eğri koyar."

از برای مشتری در وصف ماه   صد نشان نا دیده گوید بهر جاه

1460. [1460] *Müşteriden dolayı ayın vasfında, câh için, görmemiş olduğu yüz nişânı söyler.*

Müşteri ve mürîd celb ederek onlara reîs olmak için bu yalancı mürşid, müşâhede etmemiş olduğu cemâl-i Hakk'ın vasfında onlara birçok nişanlar ve vasıflar söyler. O bîçâre mürîdler ve âşıklar dahi, bu sözleri doğru zannedip o yalancının karşısında, şeyhimizdir diye tezellül ederler ve her emrine münkād olurlar. Şeyh efendi dahi kabardıkça kabarır.

مشتری کو سود دارد خود یکیست   لیك ایشانرا درو ریب و شکیست

1461. *Müşteri ki, o fâide tutar, muhakkak birdir; lâkin onların onda reybi ve şekki vardır.*

"Fâideli olan müşteri"den murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. Nitekim sûre-i Tevbe'de إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe 9/111) ya'ni "Allah Teâlâ mü'minlerden cennet mukābilinde nefislerini ve mallarını iştirâ eyledi." buyrulur. Ya'ni, fâideli olan müşteri, Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyrulduğu üzere Hak Teâlâ hazretleridir ve o da muhakkak birdir; lâkin bu müddeî şeyhlerin o fâideli olan müşteri hakkında şek ve şübheleri vardır.

از هوای مشتریٔ بی شکوه   مشتری را باد دادند این گروه

1462. *Vakārsız müşterinin hevâsından bu tâife müşteriyi yele verdiler.*

"Şükûh", heybet ve azamet ve vakār ma'nâsınadır. "Bâd dâden", yele ve havaya vermek, hiçe vermekten ve zâyi' etmekten kinâyedir. Ya'ni, vakārsız ve azametsiz olan müşterî-i mahlûkun celbi ve cem'i hevâsından dolayı bu yalancı şeyh tâifesi hakîkî müşteri olan Hakk'ı, hiçe verdiler ve onun müşteriliğine ehemmiyet vermediler.

مشتریٔ ماست الله اشتری   از غم هر مشتری هین برتر آ

1463. *Bizim müşterimiz Allah'tır, iştirâ eyledi. Âgâh ol, her müşterinin gamından pek yukarı gel!*

Bu beyt-i şerîfte yukarıda mezkûr olan إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى . . . الخ âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme I. cildin 2749 numaralı beyt-i şerîfinde de:

ای خداوند این خم و این کوزه را　　در پذیر از فضل الله اشتری

["Ey efendim, bu benim küpümü ve testimi ["Allah satın aldı"] fazlından kabûl et!"] sûretinde geçti. Ya'ni, biz mü'min-i kâmillerin müşterisi Allah Teâlâ hazretleridir. Cennet mukābilinde bizim nefislerimizi ve mallarımızı iştirâ etti. Binâenaleyh ey kimse, eğer sen Kur'ân-ı Kerîm'e îmân ettin ise ve kalbinde aslâ şeyn ve şek yok ise, Allah'ın fânî olan kullarını müşteri ve mürîd olarak başına toplamak gamından kurtul ve pek yukarıya çık ve sıfât-ı nefsâniyye derekesinden yüksel!

مشتریٔ جو که جویان توست　　عالم از آغاز و پایان توست

1464. *Bir müşteriyi iste ki, seni isteyicidir; senin başlangıcından ve sonundan âlimdir.*

Bir müşteriyi ya'ni senin nefsini iştirâ etmek isteyen Allah Teâlâ hazretlerini iste ki, o Zât-ı ecell ü a'lâ senin varlığının ibtidâsından ve sonundan haberdârdır ve bilcümle ahvâlini bilicidir.

هین مکش هر مشتری را تو بدست　　عشق بازی با دو معشوقه بدست

1465. *Âgâh ol, sen her müşteriyi elin ile çekme! İki ma'şûka ile aşkbâzlık kötüdür.*

Ey Hak yolunun sâliki olan kimse, eğer sen Hakk'ın âşıkı isen sakın müşteri ve mürîd toplamak kasdına düşüp onları kendi arzûn ve idrâkin ile kendi tarafına çekme! Zîrâ iki ma'şûk ile âşıklık ve aşkbazlık kötüdür. Zîrâ Allah Teâlâ insana kendisinin muhabbetine tahsîs olunmak üzere bir kalb vermiştir. Nitekim âyet-i kerîmede مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ (Ahzâb, 33/4) ya'ni "Allah Teâlâ insanın içinde, insan için iki kalb yaratmadı." buyrulur. Eğer o bir kalbin içine hem bâkî olan Allah'ın ve hem de fânî olan halkın aşk ve muhabbetini sığdırmağa çalışırsan imkân yoktur. Zîrâ muhabbet-i Hak gālib olursa, aşk-ı fânîyi tard eder ve eğer muhabbet-i halk gālib olursa, aşk-ı Bâkî'yi nefy eder. Binâenaleyh ey sâlik, kendi hâlini bu düstûra göre teemmül et!

زو نیابی سود و مایه گر خرد　　نبودش خود قیمت عقل و خرد

1466. *Eğer satın alırsan, ondan fâide ve mâye bulmazsın; muhakkak onun akıl ve idrâkinin kıymeti yoktur.*

Eğer mahlûku satın alır ve kalbine onun muhabbetini koyarsan, o fânî mahlûktan fâide ve mâye bulamazsın. Muhakkak o fânî olan müşterinin akıl ve idrâkinin hiçbir kıymeti yoktur.

نیست اورا خود بهای نیم نعل　　　　تو برو عرضه کنی یاقوت و لعل

1467. *Muhakkak onun yarım na'l bahâsı yoktur; sen ona yâkût ve la'l arz edersin.*

O mahlûk olan müşterinin yarım nal bahâsı kadar bir kıymeti yoktur. Sen ise ona yâkût ve la'l gibi pek kıymetli olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi ibzâl edersin.

حرص کورت کرد و محرومت کند　　　　دیو همچون خویش مرجومت کند

1468. *Hırs seni kör etti ve mahrûm eder; şeytan kendi gibi seni mercûm eder.*

Hırs-ı riyâset ve enâniyet seni kör etti ve seni Hakk'a vusûlden mahrûm da eder. Şeytan senin nefsinin duygularını tahrîk ederek enâniyet ve kibir çukuruna düşürüp kendi gibi seni de huzûr-i ilâhîden mercûm ve matrûd eder.

همچنان کاصحاب فیل و قوم لوط　　　　کرد شان مرجوم چون خود آن سُخُوط

1469. *Ashâb-ı fîl ve kavm-i Lût gibi ki o suhût onları da kendi gibi mercûm etti.*

"Suhût", masdar olup burada mef'ûl ma'nâsınadır, "gazab olunmuş" demektir. Ya'ni, nitekim o şeytan Ka'be-i Muazzama'nın mevkiini nakl etmek maksadıyla Ka'be'yi tahrîb için filler ile gelen Ebrehe'nin sıfât-ı nefsâniyyesini tahrîk ederek kendisi ve ordusunun helâkine sebeb oldu. Ve keza Lût (a.s.)ın kavmini azdırdı ve peygamberlerine muhâlefet ettirdi; gazab-ı ilâhîye ma'rûz kalmış olan o İblis onları da kendi gibi ind-i ilâhîden matrûd ve mercûm etti.

مُشتَری را صابران دریافتند　　　　چون سوی هر مشتری نشتافتند

1470. [1470] *Vaktâki müşterâyı sabrediciler anladılar, her müşteri tarafına acele etmediler.*

"Müşterâ", ism-i mef'ûl sîğasıyla "iştirâ olunmuş" demektir. Bundan murâd, nefislerini ve mallarını Hak yolunda bezl eden mü'minlerdir ki, onların müşterisi yukarıda geçen âyet-i kerîme mûcibince Hak Teâlâ hazretleridir.

Ya'ni, o kimseler ki, müşterâyı ya'ni Hakk'ın iştirâ ettiği kulların emr-i ilâhî-ye itâatta ve nehy-i ilâhîden ictinâbda sabr ediciler olduğunu anladılar, müşteri olan Hak'tan başka kendilerine hiçbir müşteri aramadılar ve mahlûktan kendilerine müşteri tedâriki tarafına koşmadılar.

وان که گردانید رو زان مشتری　　　بخت و اقبال و بقا شد زو بری

1471. *Ve o kimse ki müşteriden yüz çevirdi, baht ve ikbal ve bekā ondan berî oldu.*

Ve o kimse ki, bâkî ve hakîkî müşteri olan Allah Teâlâ hazretlerinden yüz çevirdi ve fânî olan müşterilere teveccüh etti, böyle bir kimseden tāli'-i ma'nevî ve ikbâl-i uhrevî ve bekā berî ve hâriç oldu ve sâadetten mahrûm kaldı.

ماند حسرت بر حریصان تا ابد　　　همچو حال اهل ضَرْوَانْ در حسد

1472. *Ebede kadar hasret, Darvân ehlinin hased içinde olan hâli gibi, harîsler üzerine kaldı.*

"Darvân", Yemen'de San'â şehrine iki fersah mesâfede vâki' bir köyün adıdır. Bu köy ahâlîsinin kıssası III. cildin 477 numaralı beyt-i şerîfinin yukarısında yazılı olan sürh-ı şerîfte de geçti. Oradaki îzâhâta mürâcaat olunsun. Ya'ni, ebedî olan âlem-i âhirete mahsûs hasret duygusu nefsânî sıfatların ahkâmını icrâya harîs olan kimselerin üzerinde kaldı; nitekim Darvân ahâlîsinin hased içinde olan hâli böyle idi.

قصهٔ اهل ضروان و حسد ایشان بر درویشان که پدر ما از سلیمی اغلب دخل باغ را بمسکینان
می داد چون انگور بودی عشر دادی و چون مُویز و دوشاب شدی عشر دادی و چون
حلوا و پالوده پختی عشر دادی. و از قَصیل عشر دادی و چون در خرمن می وکوفتی
از کفهٔ آمیخته عشر دادی و چون گندم از کاه جدا شدی عشر دادی و چون آرد کردی
عشر دادی و چون خمیر کردی عشر دادی چون نان کردی عشر دادی. لا جرم حق
تعالی دران باغ و کشت برکتی نهاده بود که همه اصحاب باغها محتاج او بودندی هم

بمیوه هم بسیم واو هیچ محتاج کس نی از ایشان . فرزندان آن عشر را می دیدند مکرر
و آن برکت را نمی دیدند همچو آن زن بدبخت که کیرخر دید و گدورا نمی دید

Darvân ehlinin ve onların fukarâya olan hasedlerinin kıssasıdır. Dediler ki: "Babamız abdallığından dolayı bağın vâridâtının çoğunu fakîrlere verir idi. Vaktâki kuru üzüm ve pekmez olur idi, öşür verir idi; ve helva ve pâlûze pişirdiği vakit, öşür verirdi; ve ekinin kesmiklerinden öşür verir idi; ve harman döğdüğü vakit, yarım döğülmüş başaktan ve döğülmüş başaktan öşür verir idi; ve buğdayı samandan ayırdığı vakit öşür verirdi; ve un yaptığı vakit, öşür verirdi; ve hamur yaptığı vakit öşür verirdi; ve ekmek yaptığı vakit öşür verirdi." Şübhesiz Hak Teâlâ o bağa ve ekine bir bereket koymuş idi ki bütün bağların sâhibleri hem meyvede hem de gümüşte ona muhtaç idiler ve o, onlardan hiçbir kimseye muhtaç değildi. Evlâdı öşürleri mükerrer gördüler ve o bereketi görmediler. O bedbaht kadın gibi ki, eşeğin zekerini gördü ve kabağı görmedi

"Kasîl", kesilmiş şey ve hasal dedikleri gök arpa ki biçip satarlar (*Ahterî Kebîr*). "Kefe-i âmîhte", yarım döğülmüş başak ma'nâsınadır.

بود مردی صالح ربانیٔ　　عقل کامل داشت پایان دانیٔ

1473. *Bir sâlih, bir rabbânî adam vardı. Bir âkıbet görücü akl-ı kâmil tutar idi.*

در ده ضروان بنزدیك یمن　　شهره اندر صدقه و خلق حسن

1474. *Yemen yakınında Darvân köyünde sadakada ve güzel huyda meşhûr idi.*

کعبهٔ درویش بودی کوی او　　آمدندی مستمندان سوی او

1475. *Onun köyü fakîr Kâbe'si idi. Muhtaçlar onun tarafına gelir idiler.*

"Müstemendân", ihtiyaç sâhibi ve gamlı ma'nâsınadır. Ya'ni, ihtiyaç sâhibi olan fakîrler bu Darvân köyünün etrâfında dolaşıp tavâf ettikleri için "fukarâ Kâbe'si" demek sezâ idi.

هم زخوشه عشر دادی بی ریا　　هم زگندم چون شدی از کَه جدا

1476. *Hem başaktan hem de samandan ayrıldığı vakit buğdaydan riyâsız öşür verirdi.*

آرد گشتی عشر دادی هم ازان　　　نان شدی عشر دگر دادی ازان

1477. *Un olaydı, ondan da öşür verirdi, ekmek olaydı ondan dahi başkaca öşür verirdi.*

عشر هر دخلی فرو نگذاشتی　　　چار پاره دادی زانچه کاشتی

1478. *Her mahsûlün öşrünü terk etmezdi, ektiği şeyden dört kere öşür verirdi.*

Ektiği ekinin ekmek oluncaya kadar geçirdiği istihâlâtın her bir devresinde öşür verirdi ki, onlar başak, buğday, un ve ekmek devreleridir. Binâenaleyh dört kere fukarâya hâsılâtın onda birini verir idi.

بس وصیتها بگفتی هر زمان　　　جمع فرزندان خودرا آن جوان

1479. *O delikanlı kendi evlâdlarının hepsine her zaman çok vasiyetler ederdi.*

الله الله قسم مسکین بعد من　　　وا مگیریدش ز حرص خویشتن

1480. [1480] *(Derdi ki:) "Sakın ha, sakın ha, benden sonra kendi hırsınızdan dolayı fukarânın hissesini esirgemeyiniz!"*

Ya'ni, "Hırs-ı nefsânînizden dolayı buhül ve imsâk ederek fukarânın hissesini ve hakkını esirgemeyiniz!" derdi. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Meâric'de olan إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ (Meâric 70/22-25) ya'ni "Cehennem ateşinden müstesnâ olan o kimselerdir ki, onlar namazlarında dâimî olan musallîlerdir; ve onların mallarında sâiller ve esbâb-ı maîşetten mahrûm olan fakirlerin hakk-ı ma'lûmu vardır." âyet-i kerîmesine işâret buyruluyor.

تا بماند بر کشما کشت و ثمار　　　در پناه طاعت حق پایدار

1481. *"Tâ ki ekin ve meyveler size kalsın, Hakk'ın tâatının penâhında sâbit olsun!"*

Ya'ni, "Eğer siz benim vasiyetlerimi tutup fukarânın hakk-ı ma'lûmunu verir iseniz Hakk'ın emrine itâat etmiş olursunuz ve bu itâatınız sâyesinde mahsûlâtınız bereket bulup fâidesini görürsünüz."

دخلها و میوه ها جمله زغیب　　　حق فرستادست بی تخمین و ریب

1482. *"Mahsûlleri ve meyveleri, tahmînsiz ve şeksiz olarak, Hak Teâlâ hep gaybdan göndermiştir."*

Ya'ni, "Bizlerce zuhûr edecek mikdârı mechûl olan mahsûlleri Hak Teâlâ hazretleri, bize âlem-i gaybdan ve mechûlât âleminden göndermiştir ki, bunların gayb âleminden geldiği şübhesizdir."

در محل دخل اگر خرجی کنی   درگه سودست سودی بر زنی

1483. *Eğer îrad mahallinde bir masraf edersen, fâide dergâhıdır, bir fâide üzerine çarparsın.*

Ya'ni, âlem-i tabîatta, her îrâd olan yerde bir de masraf olmak kāide-i umûmiyyedir. Meselâ insan yer içer, fakat onun vücûdunun sarfiyâtı olmazsa, hasta olup helâk olur. Binâenaleyh îrâda mukābil masraf etmek fâide edilecek olan bir büyük kapıdır. Îrad mukābilinde masraf et ki, fâide istihsâl edesin!

تُرْك اغلب دخل را در کشزار   باز کارد که ویست اصل ثمار

1484. *Türk mahsûlün çoğunu tekrar tarlaya eker; zîrâ meyvelerin aslı odur.*

Burada "Türk"ten murâd, Hz. Pîr efendimiz zamânında olan Selçuk Türkleri'nin köylüleri ve rençberleridir, bu ma'nâ-yı husûsîye göre; ma'nâ-yı umûmîsi i'tibâriyle her milletin çiftçilerine râci'dir. Ya'ni, çiftçiler tarlalarından aldıkları îrâdın ve mahsûlün birçoğunu tohumluk olarak ayırıp, tekrâr tarlaya ekerek sarf eder. Zîrâ gelecek meyvelerin ve mahsûlün aslı bu masraflardır. Bu beyt-i şerîf yukarıdaki kāidenin misâlidir.

پیشتر کارد خورد زان اندکی   که ندارد در برو بیدن شکی

1485. *Pek çoğunu eker, ondan birazını yer. Zîrâ onun neşv ü nemâsında bir şübhesi yoktur.*

Çiftçi elindeki mahsûlün çoğunu tarlaya eker, ondan bir mikdârını yer ve maîşetine tahsîs eder. Zîrâ ektiği hubûbâtın neşv ü nemâsında şübhesi yoktur, ondan hâsılât alacağına emîndir.

زان بیفشاند به‌کشتن تُرك دست   کان غله هم زان زمین حاصل شدست

1486. *Türk ondan dolayı zirâat esnâsında elini silker; zîrâ onun mahsûlü de o yerden hâsıl olmuştur.*

Türk çiftçisi mahsûl alacağına emîn olduğu için, zirâat esnâsında elindeki tohumluk hubûbâtı toprağa silker; zîrâ o silkelediği mahsûlü ve hubûbâtı da o topraktan hâsıl etmiştir.

کفشگر هم آنچه افزاید زنان   می خرد چرم وادیم و سختیان

1487. *Kunduracı dahi ekmekten artırdığı şey ile, kösele ve deri ve sahtiyan satın alır.*

که اصول دخلم اینها بوده اند   هم ازینها می کشاید رزق بند

1488. *Der ki: "Benim îrâdımın asılları bunlar olmuşlardır, rızık dahi bağı bunlardan açar."*

Kunduracı ekmeğinden artırdığı parayı köseleye ve deriye ve sahtiyana verip der ki: "Benim îrâdımın asılları bunlardır. Binâenaleyh paramı bunlara nasıl sarf etmem ki, rızkımın kabuğunun bağını ve kilidini bunlar açar."

دخل زآنجا آمد ستش لا جرم   هم در آنجا می کند داد و کرم

1489. *Şübhesiz îrâd ona oradan gelmiştir. Atâyı ve keremi dahi orada yapar.*

Ya'ni, kunduracıya îrâd şübhesiz deriden ve sahtiyandan gelmiştir; binâenaleyh atâyı ve keremi dahi o îrâda sebeb olan mahalde yapar, ya'ni masrafı da deri ve sahtiyan hakkında yapar.

این زمین سختیان پردست بس   اصل روزی از خدا دان هر نفس

1490. [1490] *Bu yer ve sahtiyan ancak perdedir. Rızkın aslını her nefeste Hudâ'dan bil!*

Çiftçinin tarlası ve kunduracının sahtiyanı, Hak Teâlâ'nın atâsının perdesidir ve hicâbıdır. Ey kiyâset sâhibi, sen rızkın aslını her nefeste Hak'tan bil ki, o rızkı Hak Teâlâ sana her vakit bu perdeler arkasından verir.

چون بکاری این زمین اصل کار   تا بروید هر یکی را صد هزار

1491. *Vaktâki ekersin, asıl olan bu zeminde ek, tâ ki her biri için yüz bin bitsin!*

"Asıl olan zemîn"den murâd, tarîk-ı Hak'tır. Nitekim sûre-i Bakara'da buyrulur: مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Bakara 2/261) Ya'ni "Allah yolunda mallarını infâk edenlerin misâli bir habbe misâli gibidir ki, yedi başak bitirir; her bir başakta yüz habbe olur ve Allah Teâlâ murâd ettiği kimse için bunu kat kat ziyâde eder; ve Allah Tâlâ vâsi' ve alîmdir." Ya'ni, ey kimse eğer ekersen Hak

yolunda ek ve infâk et ki, senin infâk ettiğin mal habbesinin mukābili olarak onun yüz bin misli hâsıl olsun.

گیرم اکنون تخم را گر کاشتی   در زمینی که سبب پنداشتی

1492. *Tutayım ki, tohumu, sebeb zannettiğin zemîne gerçi ektin.*

Ya'ni tutalım ki, farz edelim ki, her ne kadar elindeki tohumu, rızkının sebebi zannettiğin toprağa ekdin ve bu husûsta zahmet ve meşakkat çektin.

چون دو سه سال آن نروید چون کنی   جز که در لابه و دعا کف در زنی

1493. *O iki üç sene bitmezse, yalvarmaya ve duâya el vurmaktan başka ne yaparsın?*

O ektiğin tohum topraktan iki üç sene bitmezse ve çıkmazsa, Allah Teâlâ hazretlerine yalvarmağa ve duâya başlamaktan başka ne yaparsın ve elinden başka ne gelir?

دست بر سر می زنی پیش اله   دست و سر بر دادن رزقش گواه

1494. *Huzûr-i ilâhîde eli başa vurdun; el ve baş onun rızık vermesine şâhiddir.*

Ektiğin tohum zamânında çıkmayınca, "Aman ya Rab, eğer mahsûlüm berbâd olursa aç kalacağım, perîşan olacağım, sen inâyet et!" diye huzûr-i ilâhîde elini başına vurup yalvarırsın. İşte o el, o baş Hak Teâlâ hazretlerinin rızık verdiğine şâhid-i tabîîdir. Zîrâ senin bu vaziyetin sevk-ı tabîî ile vâki' olur. Fakir, İstanbul'da 311 senesinde vâki' olan büyük zelzelede bir münkir-i ulûhiyyetin: "Elhamdülillâh, bir binâ içinde idim, kazâya uğramaktan kurtuldum" dediğini işittim. Yanında bulunan arkadaşı, "A birâder kime hamdediyorsun, Allah yoktur, dediğin hâlde şimdi ona hamdediyorsun" dedi. O ahmak efendi'de, "Canım, alışılmış bir sözdür" diye mukābele etti. Hepimiz de gülüştük. Bu, alışmaktan ziyâde bir sevk-i tabîîdir ki, o bîçâre o sırada Hâfız-ı hakîkî Cenâb-ı Hak olduğunu i'tirâfa mecbûr kalmış idi.

تا بدانی اصل اصل رزق اوست   تا هم اورا جوید آنکه رزق جوست

1495. *Nihâyet bilirsin ki, rızkın aslının aslı vardır. Hattâ rızık isteyici dahi onu ister.*

Böyle âciz kaldığın vakit âkıbet, rızkın aslı, senin elindeki tohum ve toprak değil bunların varlıklarının aslı olan Hak Teâlâ hazretleri olduğunu bilir-

sin; hattâ rızık isteyicinin dahi bu esbâb perdelerinin arkasından onu istediğini dahi anlarsın.

رزق از حق جو مجو از زید و عَمْرو   مستی ازوی جو مجو از بنگ و خمر

1496. *Rızkı Hak'tan iste, Zeyd ve Amr'dan isteme! Sarhoşluğu O'ndan iste, esrardan ve şarabdan isteme!*

"Beng", ketenden ve kendir yaprağından yapılan esrardır. Mükeyyifâttan olup insanı sarhoş yapar. "Amr" (عمرو) kelimesindeki vav harfi "Ömer" (عمر) den tefrîk olunmak için zâid olarak yazılmak kāidedendir.

منعمی زو خواه نه از گنج و مال   نصرت ازوی خواه نی از عم و خال

1497. *Mün'imliği O'ndan iste, hazîneden ve maldan değil! Yardımı ondan iste, amcadan ve dayıdan değil!*

"Ni'met vericilik" Hakk'ın sıfatıdır. Binâenaleyh ni'meti ondan iste, hazîneden ve maldan bekleme! Kezâlik "yardım"ı dahi Hak'tan iste, amca ve dayıdan ve sâir taallukāttan ve ahbâb ve yârândan bekleme! Onların cümlesi de senin gibi Hakk'ın yardımına muhtaçtırlar.

عاقبت زینها بخواهی ماندن   هین کرا خواهی دران دم خواندن

1498. *Âkıbet bunlardan kalacaksın; âgâh ol, bu demde kimi çağıracaksın?*

Ya'ni, ölüm geldiği vakit kimi çağıracak ve kimden istimdâd edeceksin. Hak Teâlâ'dan başka senin imdâdına yetişen kim olur?

این دم اورا خوان و باقی را بمان   تا تو باشی وارث ملك جهان

1499. *Bu demde onu çağır ve bâkiyi bırak, tâ ki sen mülk-i cihânın vârisi olasın!*

Mâdemki ölüm deminde, Hak'tan başka istimdâd edecek bir kimse yoktur; binâenaleyh şimdi bu hayât-ı dünyeviyye deminde de her bir ihtiyâcında Hakk'ı çağır ve ondan başkalarını ve bâkî kalan ağyârı bırak! Eğer böyle yaparsan, Hakk'ın nâibi olan bir insân-ı kâmil olup mülk-i cihanda mülk-i cihânın da vârisi olursun.

چون یَفِرُّ الْمَرْءُ آمد مِنْ اَخیه   یَهرُبُ الْمَولُودُ یَوْماً مِن اَبیه

1500. [1500] *Vaktâki kişinin kardeşinden kaçması gele, çocuk o gün babasından kaçar.*

Bu beyt-i şerîfte Abese sûre-i şerîfesinde vâki' يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ (Abese 80/34-37) ya'ni "O kıyâmet gününde kişi kardeşinden ve anasından ve babasından ve dostundan kaçar. O günde onlardan her bir kimse kendisini iğnâ eden bir şe'nde ve meşgaledtogether." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, kıyâmet gününde herkes kendi başının derdiyle meşgûl olur ve hiçbir kimsenin birbirine bakacak mecâli olmaz.

زان شود هر دوست آن ساعت عدو   كه بت تو بود از ره مانع او

1501. *Ondan dolayı her dost o sâatte düşman olur, zîrâ o senin putun ve yoldan mâni'in idi.*

Ya'ni, hayât-ı dünyeviyyede, bir put gibi kendisine taptığın bir dostun, seni Hak yolundan men' ettiği için, yevm-i kıyâmette sen o dostunun düşmanı olursun ve يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا (Furkān 25/28) ya'ni "Kâşki hayât-ı dünyeviyyede fálân kimseyi dost ittihâz etmese idim!" dersin. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ (Zuhruf 43/67) ya'ni "Dostlar oradaki o günde ba'zısı ba'zısına düşmandır, müttakîler müstesnâdır!" buyrulur.

روى از نقاش رو مى تافتى   چون زنقشى انس دل مى يافتى

1502. *Yüz nakkāşından yüz çevirdin, çünki bir nakıştan gönül ünsü buldun.*

Ey kimse, sen, senin yüzünü nakş ve tasvîr eden ve seni halkeden Hak Teâlâ hazretlerinden çevirip, o yüzü başka tarafta kullandın. Çünki Hakk'ın mahlûku olan bir nakış ve sûreti sevip gönlün o sûretle ünsiyet hâsıl etti ve o sûretin muhabbeti, Hak muhabbetine perde ve hicâb oldu.

اين دم ار يارانت با تو ضد شوند   وز تو بر گردند و در خصمى روند

1503. *Eğer bu demde senin dostların sana zıdd olurlar ise ve senden dönerler ve düşmanlığa giderlerse;*

هين بگو نك روز من پيروز شد   آنچه فردا خواست شد امروز شد

1504. *Âgâh ol, de ki: "İşte benim günüm mübârek oldu. Yarın olacak şey, bugün oldu!"*

Yukarıki beyit ile bu beyit bir cümle teşkîl ederler. Ya'ni, eğer bu hayât-ı dünyeviyyede senin ehl-i gafletten olup Hak'la münâsebeti bulunmayan

dostların sana zıddolur ve senden yüz çevirip, düşmanlık tarafına giderlerse sakın müteessir olma da de ki: "Oh ne iyi oldu. benim günüm, bugün mübârek oldu! Yarın kıyâmet gününde olacak hâl ve düşmanlık bugün oldu."

ضد من گشتند اهل این سرا　　　　تا قیامت عین شد پیشین مرا

1505. *"Bu sarayın ehli, benim zıddım oldular; hattâ kıyâmet benim için peşin olarak ayn oldu."*

"Bu fânî dünyânın hayâtına aldanıp ahvâl-i âhiretten gâfil olan kimseler, ne iyi oldu da daha bu dünyâda iken bana zıd ve muhâlif oldular ve benden alâkalarını kestiler. Hattâ gelecek zamanda olan kıyâmet ahvâli, şimdi bana zâhir oldu ve aynen vâki' oldu."

پیش ازآن که روزگار خود برم　　　　عمر با ایشان بپایان آورم

1506. *"Ondan evvel ki kendi vaktimi götürürüm, ömrümü onlar ile nihâyete getiririm."*

Ya'ni, "Ne iyi oldu, bu hayât-ı dünyeviyyedeki vaktimi, ehl-i dünyâ yüzünden zâyi' etmezden ve ömrümü onların ihtilâtı ve muhabbeti ile geçirmezden evvel, onlar benden alâkalarını kestiler ve benim tarîk-ı Hakk'a teveccühümü gördüklerinden dolayı benden soğudular."

کالهٔ معیوب بخریده بدم　　　　شکر کز عیبش بگه واقف شدم

1507. *"Ma'yûb olan metâ'ı satın almış idim. Şükür ki onun aybına erkenden vâkıf oldum!"*

Ya'ni, "Nakd-i hâlis olan muhabbetimi verip o ehl-i dünyânın ayıplı ve kusurlu bir metâ' olan musâhabetlerini ve ihtilâtlarını satın almış idim. Hamdolsun ki, onların sohbetlerinin ve ihtilâtlarının ayıbına ve kusûruna erkenden ve hayât-ı dünyeviyyede iken vâkıf oldum."

پیش ازآن کز دست سرمایه شدی　　　　عاقبت معیوب بیرون آمدی

1508. *"Ondan evvel ki sermâye gitti, âkıbet ma'yûb dışarıya geldi."*

"Şükürler olsun ki, o ayba, ömrümün sermâyesi gitmezden ve sonunda ya'ni hayât-ı uhreviyyede o aybımın meydâna çıkmasından evvel muttali' oldum."

مال رفته عمر رفته ای نسیب مال و جان داده پی کالۀ معیب

1509. *"Ey neseb sâhibi, mal gitmiş, ömür gitmiş; ayıplanmış metâ' için mal ve can verilmiş olurdu."*

مال دادم زر قلبی بستدم شاد شادان سوی خوانه می شدم

1510. [1510] *"Eşyâyı verir idim, bir kalp altını alırdım; sevine sevine hâne tarafına giderdim."*

Ya'ni, "Eğer bu alış verişin fesâdına vâkıf olmasa idim, mal ve ömrüm boşa gitmiş ve ayıplı ve kusurlu metâ' için mal ve can vermiş olurdum, âlem-i âhirette refâh ve saâdet iktisâbına sebeb olan niam-i ilâhiyyeyi, hayât-ı fâniye ve ezvâk-ı vehmiyye uğruna fedâ etmiş olurdum ve sonra da bir hayırlı iş görmüş gibi sevine sevine evime giderdim."

شکر کین زر قلب پیدا شد کنون پیش ازان که عمر بگذشتی فزون

1511. *"Şükür ki, şimdi bu kalp olan altın zâhir oldu. Ondan evvel ki, ömür ziyâde geçerdi."*

"Hakk'a şükür olsun ki, bu alış verişte aldığım kalp altın nazarımda zâhir oldu ve bu zuhûr, bereket versin ki, ömrüm çok geçmeden evvel vâki' oldu!"

قلب ماندی تا ابد در گردنم حیف بودی عمر ضایع کردنم

1512. *"Ebede kadar boynumda kalp kalır idi; bana ömrü zâyi' etmek yazık olurdu."*

"Eğer böyle vaktinde müteyakkız olmasa idim, kalp altın mesâbesinde olan ezvâk ve huzûzât-ı dünyeviyyenin uğursuzluğu ve âsârı, hayât-ı ebediyye-i uhreviyyede boynumda kalır idi ve hayât-ı dünyeviyyedeki fırsatı fevt edip ömrümü zâyi etmek dahi bana pek şâyân-ı teessüf bir hâl olurdu!"

چون پگه تر قلبئ او رونمود پای خود زو واکشم من زود زود

1513. *"Mâdemki onun kalplığı pek erken yüz gösterdi; binâenaleyh ben çabuk ondan ayağı geri çekerim."*

"Mâdemki inâyet-i Hak ile bana bu ehl-i dünyâ muhabbetinin dostluğunun kalplığı daha dünyâda iken pek erken zâhir oldu, artık ben onların ihtilâtından ve huzûzât-ı dünyeviyyeden çabuk çabuk ayağımı çekerim."

یار تو چون دشمنی پیدا کند　　　　کرّ حقد و رشك او بیرون زند

1514. *Vaktâki senin dostun düşmanlık peydâ eder. Onun hıkd ve hasedinin uyuzu dışarıya vurur.*

Ya'ni, bu âlemde bir kāide-i umûmiyyedir ki, ehl-i nefs olan bir dostun sana karşı bir düşmanlık peydâ ettiği vakit, onun bâtınında gizli olan sıfât-ı nefsâniyyesinden kîn ve hased duyguları sana karşı zâhir olmağa başlar ve bu sıfatlar dahi onu ta'zîb etmeğe başlar.

تو ازان اعراض او افغان مکن　　　　خویشتن را ابله و نادان مکن

1515. *Sen onun o i'râzından efgān etme, kendini ahmak ve câhil yapma!*

Ya'ni, ey kimse, eğer böyle nefsânî ve cismânî adam senden yüz çevirirse, bu uyuzun senden kaçmasından dolayı müteessir olup figān etme! Eğer müteessir olursan ahmak ve câhil olmuş olursun. Zîrâ uyuzdan senin kaçman lâzım gelirken, o senden kaçarsa, bundan dolayı müteessir olmak hamâkat ve cehâlet olur.

بلکه شکر حق کن و نان بخش کن　　　　که نگشتی در جوال او کهن

1516. *Belki Hakk'a şükret ve ekmek bahşet ki, onun çuvalında eski olmadın.*

"Der cuvâl şüden", ya'ni "çuvalda olmak," hîleden ve aldatmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, ehl-i dünyânın i'râzından müteessir olma! Belki Hakk'a şükret ve fukarâya ekmek tasadduk et ki, onların hîlesi ve mekri içinde çok vakit kalıp eskimedin, çabuk uyandın.

از جوالش زود بیرون آمدی　　　　تا بجویی یار صدق سرمدی

1517. *Sermedî olan sâdık dost aramak için, onun çuvalından çabuk dışarıya geldin.*

نا زنین یاری که بعد از مرگ تو　　　　رشتهٔ یاریٔ او گردد سه تو

1518. *Bir nâzenin dost ki, senin ölümünden sonra onun dostluğunun iyiliği üç kat olur.*

"Nâzenin dost"tan murâd, Hakk'a vâsıl olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, sen ehl-i dünyâ olan ve zâhirde mürşidlik da'vâsı eden kimselerin hîlesinde mahbûs idin. Onun ahvâl-i bâtıne-i fâsidesi nazarında zâhir oldu. Bundan sonra

müzevvir ve müddeî kimselerin hîleleri çuvalına girme de, bir nâzenîn dost olan insân-ı kâmili bul ki, senin ölümünden sonra da, âlem-i berzahta ve yevm-i ba'sde ve bilcümle geçeceğin mevtınlarda sana iyiliği dokunsun ve onun dostluğu iki üç kat olsun!

او مگر سلطان بود شاه رفیع　　　یا بود مقبول سلطان شفیع

1519. *O ancak şâh-ı refî' olan sultan ola, yâhud şefî' olan sultânın makbûlü ola!*

"Şâh-ı refî' olan sultan"dan murâd, vâhidü'z-zaman olan kutbü'l-aktâb hazretleridir. Her bir asırda ahkâm-ı ulûhiyyete mazhar olan ancak bu zât-ı şerîftir ve o zât kalb-i Muhammedî üzeredir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin 330. babında şöyle buyururlar: اعلم ان المبايعة العامة لا تكون الا لواحد الزمان خاصة و ان واحد الزمان هو الذى يظهر بالصورة الالهية فى الاوان Ya'ni "Ma'lûm olsun ki muhakkak mübâyaa-i âmme, hâssaten ancak vâhidü'z-zaman içindir ve muhakkak vâhidü'z-zaman odur ki, ekvânda sûret-i ilâhiyye ile zâhir olur." Abdullah Bosnevî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'nin mukaddimesinde buyurur ki: "O makām-ı irşâd o kutbü'l-aktâbın yediyle, veyâhud onun emriyle o makāma vâsıl hulefânın yedi ile müyesserdir. Velâkin onun terbiyesinde neşv ü nemâ bulan, sâir hulefânın terbiyesinde neşv ü nemâ bulan gibi değildir. Zîrâ ona isâbet eden "ayn"a isâbet eder ve sâireye isâbet eden "sıfat"a isâbet eder. Ashâb-ı makāmât olan ârifîn bu sırdan gāfil olup bu mertebeye isâbet etmeden halkı da'vet ederler. Mürşid-i kâmil olan kutb tarafından me'mûr olanlar müstesnâdır." Bu îzâhâta nazaran birinci beyitte cenâb-ı Pîr efendimiz kutbü'l-aktâba ve ikinci beyitte de kutb tarafından me'mûr olan zât-ı şerîfe işâret buyrulur; ve bunun zımnında da ibâdullahı kendi cânib-i âlîlerine da'vete işâret buyururlar. Zîrâ zât-ı şerîflerinin vâris-i ekmel oldukları buraya kadar geçen îzâhâtta muhtelif mahallerde beyân olunmuş idi.

رستی از قلاب و سالوس و دغل　　　غرّ او دیدی عیان پیش از اجل

1520. [1520] *Çengelden ve riyâkârdan ve hîleden kurtuldun; ecelden evvel aldatmasını açık olarak gördün.*

"Kullâb", kanca ve çengel; "değal", mekr ve hîle ve eğrilik ma'nâsına olup hîlekâr olan adama da ıtlâk olunur. "Garr", masdardır; aldatmak ma'nâsınadır (*Akrebü'l-Mevârid*). Ya'ni, ey kimse şükret ki, hayât-ı dünyeviyyede iken

dalâlet çengelinden ve riyâkâr olan müddeî-i kâzibden ve hîleden kurtuldun. Ölmezden evvel, yalancı mürşidin seni aldatmasını açık olarak gördün ve yakayı sıyırdın.

این جفای خلق با تو در جهان   گر بدانی گنج زر آمد نهان

1521. *Eğer bilsen, cihanda bu halkın sana cefâsı gizli altın hazînesi geldi.*

خلق را با تو چنین بد خو کنند   تا ترا ناچار رو آن سو کنند

1522. *Halkı sana böyle kötü huylu ederler. Nihâyet nâçâr senin yüzünü o tarafa çevirirler.*

Bu fânî dünyâda, ehl-i nefsin sana olan cefâsı ve fenâ muâmeleleri, senin hakkında gizli bir altın defînesi mesâbesindedir. Allah'ın mâsivâsı olan halka gönül vermemek için halkı sana karşı kötü huylu ederler ve onların bu fenâ huylarından dolayı sen onlardan kaçarsın. Binâenaleyh onlar, nihâyet senin yüzünü çâresiz Hak tarafına çevirmiş olurlar.

این یقین دان که در آخر جمله شان   خصم گردند و عدو و سرکشان

1523. *Bunu yakînen bil ki, sonunda onların hepsi hasım ve düşman ve serkeşler olurlar.*

تو بمانی با فغان اندر لحد   لا تذرنی فرد خواهان از احد

1524. *Sen kabirde Ahad'dan "Beni ferd bırakma!" niyâzını edici olarak figân ile kalırsın.*

Beyt-i şerîfte sûre-i Enbiyâda vâki' رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (Enbiyâ 21/89) ya'ni "Ey Rabbim beni yalnız bırakma ve sen vârislerin hayırlısısın!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme Zekeriyâ (a.s.)ın duâsı olup Cenâb-ı Hak'tan evlâd talebi üzerine vâki'dir; ve cenâb-ı Pîr efendimiz burada, kabirde ölünün lisânından sudûruna işâret buyururlar. Vech-i münâsebeti budur ki, evlâd, babanın vücûdundan peydâ olur; ve ölünün ameli dahi, kezâ onun vücûdundan sâdır olur. Zekeriyâ (a.s.), "Yâ Rab beni evlâd cihetinden akîm edip yalnız bırakma!" demiş olduğu gibi kabirdeki ölü dahi "Yâ Rab, beni amel cihetinden akîm edip berzahta yalnız bırakma, hayırlı amellerimin sûretlerini bana refîk eyle!" demiş olur.

ای جفایت به زعهد وافیان هم زداد تست عهد باقیان

1525. *Ey senin cefân, vefâkârların ahdinden iyi olan! Bâkîlerin ahdi dahi senin ihsânındandır.*

Ey Rabb-i Celîl, senin cefân, senin gayrın olan vefâ edicilerin ahdinden ve onları ahidleriyle kalblere bahşedecekleri safâdan daha iyidir. Zîrâ senin gayrın olanların yaptıkları ahid dahi senin lutuf ve ihsânından zuhûra gelir. Bu beyt-i şerîfte عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'râf 7/156) ya'ni "Benim azâbım dilediğim kimseye isâbet eder; ve benim rahmetim her şeyi kaplamıştır." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Zîrâ Hakk'ın rahmeti her şeyi kaplamış olunca, o rahmet Hakk'ın azâbı isâbet etmemiş olan şeyleri de kaplamış olur. Binâenaleyh bu nokta-i nazardan Hakk'ın cefâsı, başkalarının vefâsından daha iyi olur. Zîrâ halkın vefâsı izâfî ve fânîdir ve Hakk'ın zımnında rahmet olan cefâsı ise, rahmet-i bâkıyeye mukārindir.

بشنو از عقل خود ای انبار دار گندم خودرا بارض الله سپار

1526. *Ey anbar tutucu, kendi aklından işit, kendi buğdayını Allah'ın arzına tevdî et!*

"Buğday"dan murâd, her nevi' esbâb-ı maîşettir. "Allah'ın arzı"ndan murâd, Hakk'ın muhtâç olan kullarıdır. Ya'ni, ey kimse, akl-ı maâdının nasîhatini dinle, anbarına yığdığın esbâb-ı maîşeti tavsiye-i ilâhî mûcibince muhtâç olanlara tevzî' etmek sûretiyle, Allah'ın arzına teslîm et ki, مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki bir iyilik ile geldi ise, onun için o iyiliğin on misli vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince semere-i nâfia versin.

تا شود ایمن زدزد و از شپش دیو را با دیو چه زوتر بکش

1527. *Tâ ki hırsızdan ve bitten emîn ola! Şeytânı küçük şeytan ile çabuk öldür.*

"Şüpüş", buğdayda hâsıl olan bit ve böcek. "Küçük şeytan"dan murâd, âtîdeki beyt-i şerîf karînesiyle "fakr"dır. Ya'ni, elindeki esbâb-ı maîşeti muhtâcîne tevzî et ve fakîr kalacağım diye korkma! Şeytan seni fakr ile korkutup buhl ve imsâke sevk eder. Sen dahi, "Ben Hak yolunda malımı infâk edip fakrı ihtiyar edeceğim!" de de, şeytanı öldür ve onun ilkāâtını ibtâl et!

کو همی ترساندت هر دم زفقر　　همچو کبکش صید کن ای نرّه صقر

1528. *Zîrâ o seni her dem fakrdan korkutur; onu keklik gibi avla, ey erkek çakır kuşu!*

Zîrâ o şeytan اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ (Bakara 2/268) ya'ni "Şeytan size fakrı va'd eder ve size fahşâ ile emreder" âyet-i kerîmesi mûcibince sizi fakr ile korkutup Hak yolunda infâktan men' eder; ve bu fakr korkusu, şeytanın elinde bir vâsıta olup küçük şeytan mesâbesinde bulunur. "Sakr", doğan cinsinden çakır dedikleri bir kuştur (*Ahterî-i Kebîr*). Ya'ni, erkek çakır kuşu mesâbesinde bulunan sâlik, sen fakrdan korkma! Sen o fakrı keklik gibi avla da bu küçük şeytan ile büyük şeytanı öldür. Şeytanın senin için kullandığı vâsıtayı, onun kafasına vur!

باز سلطان عزیز کامیار　　ننگ باشد که کند کبکش شکار

1529. *Kâm-yâr olan sultân-ı azîzin doğanına ayıb olur ki keklik onu şikâr ede!*

"Kâm-yâr", murâdına maksûduna nâil olan demektir ki, bundan murâd, fenâfillâh ve bekābillâh mertebelerini ihrâz ile Hakk'a vâsıl ve murâdına nâil olan insân-ı kâmildir ki, bu zât sâir efrâd-ı beşer üzerinde sultân-ı azîzdir. "Doğan"dan murâd, böyle bir insân-ı kâmilin mürîdi ve sâlikidir. Ya'ni, insân-ı kâmilin doğanı mesâbesinde olan bir sâlik-i mücâhide ayıptır ki, keklik mesâbesinde olan şeytan onu vesvese-i fakr ile avlaya ve yolundan alıkoya!

بس وصیت کرد و تخم وعظ کاشت　　چون زمین شان شوره بد سودی نداشت

1530. [1530] *Çok vasiyet etti ve nasîhat tohumu ekti. Onların zemîni çorak olduğundan bir fâide tutmadı.*

Bu beyt-i şerîfte kıssaya rücû' buyrulur. Ya'ni, bağ sâhibi, evlâdlarına fukarânın hakkı verilmek için çok vasiyet etti ve onların dimâğlarına nasîhat tohumunu ekti. Fakat onların dimâğlarının zemîni çorak olduğundan bu tohumlar çürüdü ve aslâ mahsûl vermedi.

گرچه ناصح را بود صد داعیه　　پندرا اذنی بباید واعیه

1531. *Gerçi nâsıh için yüz dâiye olur. Nasîhat hıfz edici bir kulak lâzımdır.*

"Dâiye", kasd; "vâiye", hıfz edici demektir. Nitekim el-Hâkka sûre-i şerîfesinde Hak Teâlâ buyurur: لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ (Hâkka 69/12)

Ya'ni "Nuh (a.s.) kavminin helâki kıssasını sizin için nasîhat ve ibret kıldık ki, sizin hıfz edici kulağınızda mahfûz olsun." Ya'ni nasîhat edici kimse için, nasîhatte birçok maksadlar olur. Fakat bu nasîhatleri hıfz edici kulak lâzımdır.

تو بصد تلطيف پندش می دهی او ز پندت می کند پهلو تهی

1532. *Sen ona yüz taltîf ile nasîhat verirsin. O senin nasîhatinden yan çizer.*

"Pehlû tehî kerden", uzaklık ihtiyâr etmek ve bir şeyden perhîz ve ictinâb eylemekden kinâyedir *(Burhân)*. Türkçe'de, "yan çizmek" bu ma'nâlardan kinâyedir.

يك كس نا مستمع ز استيز و رَدْ صد كس گوينده را عاجز كند

1533. *Dinlemeyen bir kimse, inâddan ve redden, yüz söyleyici kimseyi âciz eder.*

ز انبيا ناصحتر و خوش لهجه تر كی بود كه رفت دمشان در حجر

1534. *Peygamberlerden daha nasîhat edici ve daha kelâmı latîf olan ne vakit olur ki, onların nefesi taşa te'sîr etti?*

زانچه كوه و سنگ در كار آمدند می نشد بدبخت را بكشاده بند

1535. *O şeyden ki, dağ ve taş işe geldiler, bedbahtlık bağı açılmış olmadı.*

"Bedbaht"tan murâd, şakî-i ezelî olan kimsedir. Ya'ni, dağlara ve taşlara te'sîr eden vahy-i ilâhî ve peygamberlerin nasîhatleri şakî-i ezelînin kalbine te'sîr etmedi ve onların inkâr düğümleri açılmadı.

آنچنان دلها كه بد شان ما و من نعتشان شد بَلْ اَشَدُّ قَسْوَةً

1536. *Öyle gönüller ki, onlara bizlik ve benlik oldu; onların sıfatı "Bel eşeddü kasveten!" oldu.*

"Mâ ve men"den murâd, enâniyet ve hodbinliktir. İkinci mısrâ'da, sûre-i Bakara'da olan ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ (Bakara 2/74) ya'ni "Ey yahûdiler, maktûlün ihyâsından sonra sizin kalbiniz taş gibi belki taştan daha galîz ve katı oldu. Muhakkak taşın ba'zısından ırmaklar akar ve ba'zısından yarılıp çeşme gibi su akar ve ba'zısı Allah korkusundan dağdan aşağı iner" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, o şakîlerin gönülleri, öy-

le gönüllerdir ki onlarda kendilerini beğenip, başkalarını küçük görmek duygusu kökleşti. Binâenaleyh o şakîlerin kalblerinin sıfatı, "Belki şiddette taştan daha katıdır!" hükmüne mazhar oldu.

در بیان آنکه عطای حق و قدرت او موقوف قابلیت نیست همچون داد خلقان که آنرا قابلیت باید زیرا عطا قدیمست و قابلیت حادث. عطا صفت حقست و قابلیت صفت مخلوق و قدیم موقوف حادث نباشد و اگرنه حدوث محال باشد

Onun beyânındadır ki Hakk'ın atâsı ve onun kudreti, kābiliyete mevkūf değildir. Halâikın atâsı gibi ona kābiliyet lâzımdır. Zîrâ atâ kadîmdir ve kābiliyet hâdistir. Atâ Hakk'ın sıfatıdır ve kābiliyet mahlûkun sıfatıdır ve kadîm hâdise mevkūf olmaz ve yoksa hudûs muhâl olur

Ma'lûm olsun, ki atâ-yı Hak; biri zâtî, diğeri esmâî olmak üzere iki kısımdır. "Atâ-yı zâtiyye", zât-ı ahadiyyette mahfî ve müstehlek olup zuhûr talebinde bulunan sıfât ve esmâya, Hakk'ın kendi zâtında, kendi zâtı ile, kendi zâtına tecellîsi sûretiyle, ilm-i ilâhîsinde vücûd bahş etmesidir ki, buna "feyz-i akdes" derler; ve bu atâ Hakk'ın iktizâ-yı zâtîsi olduğundan ilim mertebesinde peydâ olan ve suver-i esmâdan ibâret bulunan a'yân-ı sâbite için kābiliyet şart değildir. Zîrâ a'yân-ı sâbite Hakk'ın niseb ve şuûnâtının sûretleridir ve Hakk'ın şuûnâtı ise, kendi vücûdunun "ayn"ıdır ve Hakk'ın vücûduyla berâber kadîmdir. Binâenaleyh Hakk'ın atâ-yı zâtîsi kadîm olur. Fakat vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın mertebe-i ilimden mertebe-i "ayn"a tenezzülü ve mezâhir-i kevniyye sûretlerinde takayyüdü, a'yân-ı sâbite hasebiyle olduğundan ve âlem-i kevnde her bir mazhara vârid olan atâyâ, kendi ism-i hâssının isti'dâdına göre bulunduğundan, bu atâyâ-yı esmâiyyede kābiliyet şarttır; ve âlem-i kevnde vâki' olan bu tecelliyât-ı esmâiyyeye "feyz-i mukaddes" derler. Bu sürh-ı şerîfte beyân buyrulan atâ-yı Hak, atâyâ-yı esmâiyye değil, atâyâ-yı zâtiyyedir. Bu atâyâ bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîşî'de tafsîl buyrulmuştur.

چارهٔ آن دل عطای مبدلیست　　　　داد او را قابلیت شرط نیست

1537. *O kalbin çâresi bir Mübdil'in atâsıdır, onun atâsında kābiliyet şart değildir.*

Bu beyt-i şerîfte atâyâ-yı [zâtiyye]ye işâret buyrulur. Zîrâ atâyâ-yı zâtiyye, esmâya suver-i ilmiyye bahşından ibârettir; ve esmânın hâssıyyeti kābil-i tebeddüldür. Fakat insanda bilcümle esmâya mazhariyyet isti'dâdı olduğundan bu âlem-i keserâtta kendisinde bir ismin ahkâmı, muhîtinin te'sîrâtı ile gālib gelmiş ve ayn-ı sâbitesinin tâbi' olduğu ism-i hâssın zuhûr-i ahkâmına mâni' bulunmuş ise, ârızî olan ismin galebesi, o ism-i hâssın galebesiyle tebeddül edebilir. Meselâ ayn-ı sâbitesi "Hâdî" isminin mazharı iken, bir kimse muhîtinin te'sîrâtı ile "Mudill" isminin te'sîri altında kalıp, bu âlem-i sûrette kendisinden küfür ve inkâr ve fısk zuhûr etse, bilâhare onun ism-i hâssı olan "Hâdî" isminin galebesi vâki' olup küfür ve inkârdan ve fısktan vazgeçer ve mü'min ve sâlih olur. Ve kezâ bil'akis bir kimsenin ayn-ı sâbitesi "Mudill" isminin mazharı iken, muhîtin te'sîrâtı ile, "Hâdî" isminin te'sîrâtı altında kalıp kendisinden îmân ve ikrâr ve ibâdât zâhir olsa, bilâhare onun ism-i hâssı olan "Mudill" isminin galebesi vâki' olup zulmet-i küfr ve inkâra ve envâ-ı fıska meyleder. Binâenaleyh hidâyete kābiliyet birçok kimselerin zannettiği gibi mutlakā a'mâl-i sâlihaya muvâzabet ve ve maâsîden mücânebet değildir. Nice anadan doğma kâfir vardır ki, Hakk'ın hidâyeti imdâdlarına erişmiştir. Zîrâ onlar hakkındaki atâ-yı zâtî bunu îcâb ettirmiştir; ve atâyâ-yı zâtiyyede kābiliyet şart değildir. Bu mes'ele sırr-ı kadere taalluk eden gāyet ince ve gāmız bir mes'eledir. Ve sırr-ı kader mechûl olduğu için, her bir ferdin emr-i ilâhîye ittibâ'ı zarûrîdir. Aksi hâlde şekāvet alâmeti olabilirler, neûzü billâh!

بلکه شرط قابلیت داد اوست　　　　داد لب و قابلیت هست پوست

1538. *Belki kābiliyetin şartı onun atâsıdır. Atâ iç ve kābiliyet kabuktur.*

Ya'ni, onun atâsı için kābiliyet şart değildir. Belki kābiliyetin şartı O'nun atâ-yı zâtîsidir. Zîrâ "feyz-i akdes" denilen O'nun atâ-yı zâtîsi isti'dâd hasebiyle, a'yân-ı sâbiteye kābiliyet bahş etmiştir ki, "feyz-i mukaddes" denilen tecelliyât-ı esmâiyye bu kābiliyet üzerine vârid olur. Bu sûrette atâ-yı zâtî iç ve zât-ı Hakk'ın sırrı; ve a'yân-ı kevniyyenin kābiliyeti ise kabuk ve bu sırr-ı zâtın dışı olur.

این که موسی را عصا ثعبان شود همچو خورشیدی کفش رخشان شود

1539. *Bu ki, Mûsa'ya asâ yılan olur, bir güneş gibi onun eli parlak olur.*

Ya'ni, eğer sen atâ-yı zâtînin iç ve a'yân-ı kevniyyenin kābiliyeti kabuk gibi olduğunun misâlini görmek istersen, işte biri Mûsâ (a.s.)ın asâsı ve yed-i beyzâsıdır ki, bir ağaç parçasıyla yılanın ve et ile kemikten ibâret bulunan bir el ile ziyânın zâhirde münâsebetleri olmadığı hâlde, asâ yılan ve el dahi güneş gibi parlak oldu; zîrâ o asânın ve elin içi ki, onların ayn-ı sâbiteleridir, atâ-yı zâtî bunlar hakkında bu sûretle vârid oldu ve atâ-yı zâtî vârid olmak için, bu ağaçtır ve bu eldir, bunlarda yılan ve ziyâ-pâş olmağa kābiliyet yoktur, demez. Bir hârika olmak üzere onların kabukları olan vücûd-i kevnîleri açıldığı vakit, a'yân-ı kevniyye nazarında onların içi zâhir olur.

صد هزاران معجزات انبیا کان نگنجد در ضمیر و عقل ما

1540. [1540] *Peygamberlerin yüz binlerce mu'cizeleri vardır ki, bizim zamîrimize ve aklımıza sığmaz.*

Ya'ni, her şeyi sebebe bağlı gören aklımızın ve zamîrimizin almadığı yüz binlerce mu'cizât-ı enbiyâ dahi buna kıyâs olunmak lâzımdır. Şu kadar var ki, o kabukların açılıp içlerinin çıkması dahi, a'yân-ı sâbitelerinin iktizââtındandır; ve bu fevkalâdelik dahi, Cenâb-ı Hakîm-i mutlak hazretleri tarafından, her kabuğun içi olduğunu merhameten kullarına anlatmak ve zâhirden bâtına da'vet etmek içindir.

نیست از اسباب تعریف خداست نیستهارا قابلیت از کجاست

1541. *Esbâbdan değildir, ta'rîf-i Hudâdır; yoklara kābiliyet nerededir?*

Ya'ni, peygamberlerden sâdır olan mu'cizeler ve evliyâdan zuhûr eden kerâmetler birtakım sûrî sebeblerden nâşî vâki' olmuş değildir. Belki onların hepsi Hak Teâlâ hazretlerinin tasarrufu ile vücûda gelmiştir. Zîrâ "esbâb" dediğimiz şey dahi, vücûd-i Hakk'ın niseb ve izâfâtıdır; ve niseb ise umûr-i ademiyyedendir. Vücûd-i halk dediğimiz, mezâhir-i âlemin hey'et-i mecmûası, vücûd-i izâfîden ibâret olunca, o ârızî ve ademî olan şeylere kābiliyet nereden gelir; belki onların kābiliyetlerinin şartı atâ-yı zâtîdendir.

قابلی گر شرط فعل حق بدی هیچ معدومی بهستی نامدی

1542. *Kābillik eğer Hakk'ın fiilinin şartı olaydı; hiçbir yok, varlığa gelmezdi.*

Ya'ni, eğer Hakk'ın fiili zuhûra gelmek için kābiliyet şart olsa idi; zât-ı ahadiyyette mahfî olan niseb ve şuûnât-ı ilâhiyyenin hiçbirisi vücûda gelmezdi. Zîrâ Hakk'ın şuûnât-ı esmâiyyesi ile zuhûru, kadîm olan zâtının muktezâsıdır ve bu zuhûr için kābiliyet şart değildir. Çünki kābiliyet sebebdir ve Hakk'ın vücûd-i mutlakı ve onun iktizâsı olarak, onda mündemiç olan niseb, hiçbir sebeb tahtında mevcûd olmuş değildir.

سنتی بنهاد و اسباب و طرق   طالبانرا زیر این ازرق تتق

1543. *Tâliblere, bu mâvi perdenin altında, bir âdet ve sebebler ve yollar koydu.*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri, bu ilm-i his ve şehâdette tâlib-i Hak olanlara bir âdet ve esbâb ve yol vaz'etti. Binâenaleyh atâ-yı ilâhî tâliblere, bu âlem-i şehâdetin âdeti üzere, birtakım sebebler vâsıtasıyle bir tarîk-ı mahsûstan gelir. Meselâ bir kimse elindeki kayısı çekirdeğinden kayısı husûlünü mürâd etse, evvelâ onu toprağa gömmeli, ba'dehû sulamalı, sonra da senelerin geçmesini beklemelidir. Zîrâ bu mâvi renkte olan kubbe-i semâ perdesi altındaki dünyânın âdeti budur; ve bu atâ, atâ-yı zâtî değil, atâ-yı esmâîdir; ve atâ-yı ilâhî, birtakım hizmet-i esmânın hizmeti ile vâki' olur; ve suver-i âlemden her bir sûret bir ismin mazharıdır; ve bir işin görülmesine, bu sıfatlardan birinin veyâ birkaçının hizmeti onların mazhar oldukları esmânın hizmeti olur.

بیشتر احوال بر بسنت رود   گاه قدرت خارق سنت شود

1544. *Hâllerin en çoğu âdet üzere gider; ba'zan kudret âdeti yırtıcı olur.*

İşte dünyânın ekser ahvâli böyle âdet üzerine cârîdir. Fakat ba'zan Hakk'ın kudreti bu âdeti yırtıverir. Meselâ buzun vücûdu için su, suyun vücûdu için buhâr, buhârın vücûdu için hava lâzımdır. Bunlar alâ-merâtibihim yekdiğerinin vücûduna sebebdir ve hava bu istihâlâtı geçirdikten sonra buz olur. Âdet-i tabîiyye budur. Hak buzun vücûdu için bu tarîkı vaz'etti. Fakat bir nebiyy-i zîşan mu'cize ve onun vârisi bulunan bir veliyy-i kâmil kerâmet olmak üzere yed-i mübârekini havaya uzatıp bir buz parçasını istihsâl edebilir. Zîrâ onlar sıfât-ı beşeriyyelerinden fânî olup Hak'la bâkî olmuş olduklarından, onların kudret ve fiilleri Hakk'ın kudreti ve fiilidir; ve kudret-i Hak ba'zan âdeti yırtar ve bozar. Böyle hârikulâde ahvâl zuhûra gelir. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında da şöyle buyururlar: "İnsanların nazarı esbâbadır ve işleri o esbâbdan bilirler; onun için mü-

sebbibi görmezler ve bilmezler. Amma evliyâ indinde esbâbın hicâbdan ziyâde bir şey olmadığı mekşûf olmuştur. Bu ona benzer ki, bir kimse perde arkasından söyler ve perde söz söylüyor zannederler ve perdede bir iş olmayıp hicâb olduğunu bilmezler. Vaktâki mütekellim olan kimse perdeden dışarıya çıkar perdenin bahâne olduğu ma'lûm olur. Evliyâ-yı Hak esbâb hâricinde menkûşen zâhir olan birtakım işleri gördüler. Nitekim dağdan nâka çıktı ve Mûsâ (a.s.)ın asâsı bir büyük yılan oldu ve bir mermerden iki pınar aktı; ve kezâ Mustafâ (s.a.v.), ayı âletsiz bir işâret ile yardı; ve Âdem (a.s.) babasız ve anasız, Îsâ (a.s.) babasız vücûda geldi; ve İbrâhim (a.s.) için ateşten gül ve gülistan peydâ oldu; ve ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle şeyler vâki' oldu."

سنت و عادت نهاده با مزه باز كرده خرق عادت معجزه

1545. *Kāideyi ve âdeti zevk ile koymuştur. Sonra âdeti yırtmayı mu'cize yaptı.*

Ya'ni, Hak Teâlâ kavânîn-i tabîiyyeyi ve âdeti, latîf ve mümtezic bir hâlde vaz'etmiştir. Ba'dehû bu âlem-i tabîatın kavâid-i müteselsilesi ve âdât-ı câriye hâricinde, başka âlemler mevcûd olduğunu ızhâr için, peygamberlerin mu'cizelerini bu âdeti yırtıcı olarak vermiştir.

بى سبب گر عزّ بما موصول نيست قدرت از عزل سبب معزول نيست

1546. *Eğer izzet sebebsiz bize mevsûl değil ise, kudret sebebin azlinden ma'zûl değildir.*

"'İzz" (عزّ), izzet; "azl" ayırmak demektir. Ya'ni, bu dünyâda izzet ve ni'met dahi bize âdet tarîkı üzere birtakım sebebler vâsıtasıyla gelir. Fakat zâhirde izzet ve ni'mete vâsıta olabilecek sebeblerin vücûdu bize vâsıl olmamış olsa bile, o sebebin ayrılması ve zâil olması hasebiyle, kudret-i ilâhînin dahi o sebebler ile berâber zâil olduğunu zannetme! Mâdemki müsebbib olan Hakk'ın kudreti ma'zûl ve zâil değildir; O'nun diğer esmâsı yediyle sana atâyı ilâhî gelir. O müsebbib olan Hak Teâlâ hazretleri, ezelde her neyi kazâ etmiş ise, meydanda müsebbib görünmese bile, kudret-i Hak, mutlak o sebebleri ızhâr eder.

اى گرفتار سبب بيرون مپرّ ليك عزل آن مُسَبِّب ظن مبَرْ

1547. *Ey sebebin giriftârı dışarıya uçma, fakat o müsebbibin azline zan tutma!*

Ya'ni, bu dünyâda esbâba giriftâr ve esîr olan kimse, bu mümtezic ve müteselsil olan esbâb hâricine çıkma, atâyâ-yı ilâhiyyeyi kāideten ve âdeten esbâba teşebbüs sûretiyle taleb et! Zîrâ bu dünyâ esbâb âlemidir. Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî (k.s.) hazretleri *Fusûsu'l Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de şöyle buyururlar: فان الاسباب لا سبيل الى تعطيلها لان الاعيان الثابتة اقتضتها Ya'ni "Zîrâ muhakkak esbâbın ta'tîline yol yoktur, çünki a'yân-ı sâbite o sebebleri iktizâ etti." Fakat esbâba teşebbüs ile berâber o müsebbibü'l-esbâb olan Hak Teâlâ hazretlerinin bu sebebler ile mukayyed olduğunu da zannetme! Kudret-i ilâhiyye ba'zan bu sebebleri de kaldırıverir.

هر چه خواهد آن مسبب آورد　　　قدرت مطلق سببها بر درد

1548. *O müsebbib her neyi ister ise getirir. Kudret-i mutlaka, sebebleri yırtar.*

O müsebbibü'l-esbâb olan Hak Teâlâ hazretleri يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (Âl-i İmrân 3/40) ve يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide 5/1) ya'ni "Dilediği şeyi işler" ve "Murâd ettiği şeye de hükmeder" âyet-i kerîme[leri] mûcibince her neyi isterse, âlem-i zuhûra getirir ve onun kudret-i mutlakası, hiçbir kayd ile mukayyed olmadığından sebebleri yırtar.

ليك اغلب بر سبب راند نَفَادْ　　　تا بداند طالبى جستن مراد

1549. *Fakat bir tâlib murâd istemeyi bilmek için, ekseriyâ nefâdı sebeb üzerine sürer.*

"Nefâd", tükenmek ve fânî olmak *(Kāmûs)*. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri, herhangi bir kulunun murâdı ve nâil olmak istediği şey ne ise, onu istemek yolunu bilmek için bitmiş ve elinde kalmamış olan şeyi sebebe bağlamış ve sebeb üzerine sürmüştür. Meselâ parası biten kimse, para kazanmak esbâbı olmasa, ne sûretle parayı kazanacağını bilmez idi; ve kezâ doymak için bir sebeb olan gıdâyı Hak Teâlâ vaz' etmemiş olsa, acıkan kimse ne yapacağını bilemez idi. Bu âlemde her maksadın ve her murâdın husûlüne sebeb mevcûd olduğu için, sâhib-i murâd olan tâlib o sebeb-i münâsibe yapışır ve maksûdunu o sebeb kapısından elde eder.

چون سبب نبود چه ره جويد مريد　　　پس سبب در راه مى بايد بديد

1550. [1550] *Sebeb olmadığı vakit, isteyen ne yolu arasın? Binâenaleyh sebeb bulup da zâhir olmak lâzımdır.*

Bir tâlib murâdını tahsîl için yapışacağı bir sebeb olmasa, hangi yola sülûk edeceğini bilemez. Binâenaleyh her matlûbun husûlüne hâdim bir sebeb lâzımdır.

این سببها بر نظرها پردهاست　　　　که نه هر دیدار صنعش را سزاست

1551. *Bu sebebler nazarlar üzerinde perdedirler; zîrâ her dîdâr onun sun'una lâyık değildir.*

"Dîdâr", burada "görücü" ma'nâsınadır. Ya'ni, zâhir olan sebebler, zâhir görücü olanların nazarında perdedirler. Zîrâ her görücü Hakk'ın sun'unu ve fiilini görmeğe lâyık değildir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 62. faslında şöyle buyururlar:

"Esbâbın kâffesi dest-i kudret-i Hak'ta bir kalem gibidir; muharrik ve muharrir Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. Şimdi sen kaleme nazar edip "Bu kaleme bir el lâzımdır" dersin, kalemi görüp eli tahattur edersin. Fakat onlar dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem de lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemsiz olmaz!" derler. Bir mahalde ki, kalemin lezzet-i temâşâsı sebebiyle senin için elin temâşâsı kaydı yoktur. O elin lezzet-i temâşâsı sebebiyle, onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinde lezzet bulduğun cihetle buğday ekmeği hatırına bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği varken arpa ekmeğini yâd ederler mi? Senin için zemîne zevk bahşeden âsumâna meylin yoktur. Halbuki mahall-i zevk âsumandır ve yeryüzü, hayâtı âsumandan ahz eyler. Ehl-i âsuman hiç yeryüzünü yâd ederler mi? Sen şimdi hoşlukları esbâbdan görme ve o ma'nâlar esbâb içinde müsteârdır; zîrâ Dârr ve Nâfi' Hak'tır. Mâdemki darr ve nef' Hak'tandır, o hâlde niçin esbâba yapışmış kalmışsın?"

دیدهٔ باید سبب سوراخ کن　　　　تا حجب را بر کند از بیخ و بن

1552. *Sebeb delici bir göz lâzımdır; tâ ki hicâbları kökünden ve dibinden koparsın!*

Ya'ni, esbâb perdelerini delip, onun arkasında gizli olan müsebbibi görücü keskin bir göz lâzımdır, tâ ki hicâbları kökünden ve dibinden koparsın!

تا مُسبب بیند اندر لا مکان　　　　هرزه داند جهد و اکساب و دکان

1553. *Tâ ki lâ-mekânda müsebbibi görsün, sa'y ve kazançları ve dükkânı herze bilsin!*

Ya'ni, vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın bi-hasebi'l-esmâ, takayyüdünden ibâret bulunan bu mezâhirin ve bu esbâbın vücûd-i izâfîlerini delip de, mekân ile muttasıf bulunan âlem-i cismâniyyet hâricinde, lâ-mekânda o müsebbib olan o vücûd-i vâhid-i hakîkîyi görecek ve binâenaleyh mesâîyi ve sebebleri ve dükkânı, ya'ni üzerinde âdet ve kavâid-i tabîiyye cârî olan cismâniyet âlemini fânî ve boş müşâhede edecek ve bilecek göz lâzımdır. "Eksâb", "kesb"in cem'idir, "kazançlar" demektir.

از مُسبب میرسد هر خیر و شر — نیست اسباب و وسایط ای پدر

1554. *Her hayır ve şer Müsebbib'ten erişir. Ey baba, esbâb ve vesâit değildir.*

جز خیالی منعقد در شآهراه — تا بماند دور غفلت چندگاه

1555. *Gaflet devri birkaç vakit kalmak için, yolun üzerinde mün'akid bir hayâlden gayrı!*

Yukarıki beytin ikinci mısrâ'ı bu beyte merbûttur. Binâenaleyh bu beyit o mısrâ' ile bir cümle-i tâm teşkîl eder. Ya'ni, "Her hayır ve şer Müsebbib'den erişir. Ey baba, esbâb ve vesâit, gaflet devri birkaç vakit kalmak için yolun üzerinde mün'akid bir hayâlden başka bir şey değildir!" demek olur.

در ابتدای خلقت جسم آدم علیه السلام که جبرائیل را اشارت آمد که برو
از زمین مشتی خاك برگیر و بر روایتی دیگر از هر نواحی مشت خاك برگیر

Âdem (a.s.)ın cisminin hilkati hakkındadır ki, Cebrâîl'e "Git yeryüzünden bir avuç toprak al!" ve diğer bir rivâyette "Her nevâhîden bir avuç toprak al!" diye işâret kıldı

Bu sürh-ı şerîfte *Mesâbîh*'te olan şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: ان الله خلق آدم من قبضة قبضها من جميع الارض فجاء بنى آدم على قدر الارض منهم الاحمر والابيض والاسود والاصفر و بين ذلك السهل والحزن والخبيث والطيب Ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ Âdem'i, cemî'-i arzdan aldığı bir avuç topraktan yarattı. Binâenaleyh benî-Âdem o arz

kaderi üzerine geldi. Onlardan ba'zısı kırmızı ve ba'zısı beyaz, ba'zısı siyâh, ba'zısı sarı ve bu elvân arasındadır; ve ba'zısı yumuşak ve ba'zısı galîz, ba'zısı habîs, ba'zısı temizdir." Bu sürh-ı şerîfin, III. cildin 3887 ve IV. cildin 3622 numaralı beyitlerini ta'kîb eden ebyât-ı şerîfe ile irtibâtı vardır.

چونکه صانع خواست ایجاد بشر　　　از برای ابتلا خیر و شر

1556. *Vaktâki Sâni', hayrı ve şerri imtihân için beşerin îcâdını murâd etti.*

جبرئیل صدق را فرمود رو　　　مشت خا کی از زمین بستان گرو

1557. *Sıdk Cebrâîl'ine buyurdu ki: "Git yeryüzünden rehin olarak bir avuç toprak al!"*

"Girev", "rehn" ta'bîriyle cism-i beşerin eczâ-yı arzıyyeden olup öldükten sonra o eczânın arza iâde olacağına işâret buyrulur. "Cebrâîl-i sıdk", sıdk sâhibi olan Cebrâîl demektir.

او میان بست و بیامد تا زمین　　　تا گذارد امر رب العالمین

1558. *O Rabbü'l-âlemînin emrini îfâ etmek için, bel bağladı ve yeryüzüne kadar geldi.*

"Bel bağlamak", hizmete müheyyâ ve hazır olmakdan kinâyedir.

دست سوی خاك برد آن مؤتمر　　　خاك خودرا در کشید و شد حذر

1559. *O mü'temir olan elini arz tarafına götürdü, arz kendini çekti ve korkucu oldu.*

"Mü'temir", emir alıcı; ve "hazir", korkucu ma'nâlarınadır. Ya'ni, Hak'tan emir alıcı olan Hz. Cebrâîl (a.s.), Âdem'in cesedi için toprak almak üzere arza elini uzattı; arz, eczâsını vermekten imtinâ' etti ve korkucu oldu. Ma'lûm olsun ki, sırası düştükçe muhtelif mahallerde de îzâh olunduğu üzere "melek", "kuvvet ve şiddet" ma'nâsınadır. Ef'âl, kuvvet ile tezâhür edeceğinden, ef'âl-i ilâhiyye dahi melâike-i kirâm ile zâhir olur. Kuvâ-yı ilâhiyyenin ismi, lisân-ı enbiyâ (aleyhimüsselâm)da "melâike"dir. Ulûhiyetin âlem-i anâsırı muhît olan dört kuvve-i külliyyesi vardır ki, onlara lisân-ı şerîatta Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâfîl ve Azrâîl (aleyhimü's-selâm) tesmiye olunur. Bunlara tâbi' olan melâikenin haddi ve hesâbı yoktur. Melâike, âlem-i his ve şehâdette, eşhâs-ı kesîfe gibi görünmezler, zîrâ ervâhtır. Âlem-i hayâlde suver-i muhteli-

feye mütemessilen meşhûd olurlar. Gerek hadîs-i şerîfte ve gerek *Mesnevî-i Şerîf*'te birtakım maânî-i dakîka lisân-ı zâhir ile tefhîm buyrulmuştur. Avâm lisân-ı zâhir ile iktifâ eder ve havâs bu lisân-ı zâhirin zımnında mermûz olan maânî-i dakîkayı anlar.

پس زبان بگشاد خاك و لابه كرد　　　كز براى حرمت خلاق فرد

1560. [1560] *Müteâkiben arz dilini açtı ve yalvardı; dedi ki: "Ferd olan Hallâk'ın hakkı için!"*

ترك من گو و برو جانم ببخش　　　رو بتاب از من عنان خنك رخش

1561. *"Beni terk et ve git ve canımı bağışla! Git beyaz atın dizginini benden çevir!"*

"Hink", beyaz ma'nâsınadır, husûsiyle siyahlığa mâil olan ata derler ki, "kır at" demek olur. "Rahş", beyaz ve kızıl renk karışık olan ata derler; ve Îran pehlivanlarından Rüstem'in atı bu renkte olduğundan ona "Rahş" derler idi; ve mecâzen her ata da "rahş" derler (*Rüşdî* ve *Burhân*). Burada "hink-i rahş" "beyaz at" demek olur. Ya'ni, arz eczâsını vermemek için Hz. Cibrîl'e and verip dedi ki, beni: "Bırak ve canımı bağışla; git beyaz ve saf olan hayat atının dizginini benden çevir!" Ma'lûm olsun ki, cism-i Âdem, unsuriyyât-ı arzın mecmû'unu câmi' olan bir hulâsadır; ve o hulâsa cem'iyyet-i esmâiyyeden ibâret olan sûret-i ilâhiyyeyi ve emânet-i rabbâniyyeyi kabûl ve hamle müstaidd oldu. Bu husûsu müdrik olmayan tabîiyyûn, tefekkürün ancak dimâğ-ı âdemînin azot ve karbon ve fosfor gibi birtakım mevâdd zerrelerinin tevazzu'-ı hâssından mütevellid olduğunu beyân ile ma'nâyı inkârları, vücûd-i hâkîkînin, azot ve karbon gibi unsuriyât perdesi altındaki taayyün-i mahsûstan ibâret olan bu tevazzu'-ı hâssın ne demek olduğunu bilmemelerinden mütevelliddir. Binâenaleyh cism-i Âdem arzın hulâsası ve canı mesâbesinde olduğundan beyt-i şerîfte "Canımı bağışla!" buyrulmuştur.

در كشاكشهاى تكليف و خطر　　　بهر الله هل مرا اندر مبر

1562. *"Allah için beni bırak, teklîf ve hatar keşâkeşlerine götürme!"*

"Keşâkeş", ıztırâb-ı derûn, keder ve gussa demektir. Ya'ni, "Ey Hz. Cibrîl, benden alacağın benim zübdem ve hulâsam, إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ (Ahzâb,33/72) ya'ni "Biz emâneti göklere ve arza ve dağlara arz ettik, onu yüklenmekten ibâ ettiler ve ondan

korktular; onu insan yüklendi." âyet-i kerîmesi mûcibince teklîf-i ilâhîyi ve emânet-i rabbânîyi kabûle müstaidd olacağından, "Allah için beni bırak, beni cism-i âdem şekline koyup teklîf-i ilâhî ve bu teklîf-i ilâhîyi icrâ edememek tehlikesi ıztırâbı ve gamına götürme!"

بهر آن لطفی که حقت بر گزید　　　کرد بر تو علم لوح کل بدید

1563. *"O bir lutuf için ki, Hak seni ihtiyâr etti; senin üzerine levh-i küll ilmini zâhir kıldı."*

"Levh-i küll"den murâd, levh-i mahfûzdur. Ma'lûm olsun ki, "Elvâh dörttür. 1- Mahv ve isbât üzerine olan kazâ-i sâbıktır ve o akl-ı evvel levhidir. 2- Kader levhidir; ya'ni nefs-i nâtıka-i külliyyedir ki, onda birinci levhin külliyâtı tafsîl olunur ve zuhûru, sebeblerine ta'lîk olunur ve ona "levh-i mahfûz" tesmiye olunur. 3- Nefs-i cüz'iyye-i semâviyye levhidir ki, onda âlemde olan her bir şey şekli ve hey'eti ve mikdârı ile müntakış olur ve ona "semâ-i dünyâ" derler ve o hayâl-i âlem mesâbesindedir. Nitekim birinci levh onun rûhu ve ikinci levh kalbi mesâbesindedir. 4- Levh-i heyûlâdır ki, âlem-i şehâdetteki sûretleri kabûl edicidir." (*Ta'rîfât-ı Seyyid*'den tercüme). Bu dördüncü levha lisân-ı fende "esîr" diye bilinir. Ya'ni, arz Hz. Cibrîl'e and verip yine dedi ki: "Hak Teâlâ hazretlerinin sana olan o lutfu için bana dokunma! O lutuf dahi budur ki, Hak Teâlâ seni sâir melâike arasından seçip levh-i mahfûzda münderic olan ahkâm-ı ilâhiyyesine seni vâkıf kıldı."

تا ملا ئکرا معلم آمدی　　　دائما با حق مکلّم آمدی

1564. *"Hattâ melâikeye muallim geldin, dâimâ Hak ile tekellüm edici oldun."*

Ya'ni, "O lutf-i ilâhî netîcesi olarak, sen kuvâ-yı ilâhiyyenin mezâhiri olan melâikeye muallim oldun ve dâimâ Hak ile tekellüm edici oldun." Ma'lûmdur ki, vücûd-i mutlak-ı Hak kayyûm-i âlemdir ve Hz. Cibrîl akl-ı evvelin mazharıdır. Vücûd-i beşerdeki kuvve-i akliyye rûhtan emir telakkî edip harfsiz ve savtsız konuştuğu gibi, akl-ı evvelin mazharı olan Cibrîl (a.s.) dahi, Hak'tan telakkî eylediği maânîyi a'zâ mesâbesinde olan âlem-i sûrete indirir. Nitekim akl-ı beşer rûhundan aldığı ma'nâyı kendi sûreti olan cisimde ızhâr eder. Binâenaleyh vücûd-i beşerdeki sâir kuvânın muallimi, kuvve-i akliyyesidir. Bu münâsebetle cenâb-ı Pîr efendimiz bu cildin 317 numaralı beytinin başındaki sürh-ı şerîfte aklı Cibrîl'e teşbîh buyurmuşlar idi ve orada lâzım gelen îzâhât dahi geçti.

که سفیر انبیا خواهی بدن   تو حیات جان وحیی نی بدن

1565. *"Öyle ki peygamberlerin elçisi olacaksın; sen vahye mensûb olan canın hayâtısın, bedenin değil!"*

Ya'ni, arz Hz. Cibrîl'e hitâben dedi: "Sen öyle muallimsin ki, âtîde benden zuhûr edecek olan benî-âdem peygamberlerine Hak Teâlâ hazretlerinin elçisi olacaksın. Zîrâ sen vahye mensûb olan rûh-i insânînin hayâtısın ve onlara ilm-i ledün getirirsin; ve rûh-i insânînin hayâtı ise bu ilim iledir. Bedenin ve cismin hayâtı zerrât-ı unsuriyyedendir ve bu hayâtı getiren sen değilsin!"

بر سرافیلت فضیلت بود زان   کو حیات تن بود تو آن جان

1566. *"İsrâfîl üzerine fazîlet sana ondan dolayı oldu ki, o cismin hayâtıdır, sen canın hayâtısın."*

Ya'ni, "Ey Cebrâîl (a.s.), sen İsrâfîl (a.s.) üzerine ondan dolayı efdal oldun ki, cenâb-ı İsrâfîl cismin hayâtıdır, sen ise canın hayâtısın. Ma'lûmdur ki İsrâfîl (a.s.), her bir sûretin kendi nev'ine has olan hayâtı "sûru ile" nefh eder. Ve fikrin mukaddemât-ı kazâ ile intâc-ı yakîn etmesi dahi beşerde cenâb-ı İsrâfîl'in te'sîrâtından bir vech ile vâki' olur. İmdi nefh-ı hayâta me'mûr o kadar melâike (kuvvet) vardır ki hesâb ve adede sığmaz ve cümlesi Hz. İsrâfîl'in idâresi tahtındadır.

بانگ صورش نشئت تنها بود   نفخ تو نَشْوِ دل یکتا بود

1567. *"Onun sûrunun sesi cisimlerin neş'eti olur, senin nefhin yektâ olan kalbin neşvidir."*

"Hz. İsrâfîl'in sûrunun sesi cisimlerin neş'eti ve zuhûru olur. Ey Hz. Cibrîl, senin nefhin ve üfürmen ise, âlemde ferd ve yektâ olan insân-ı kâmil kalbinin neşv ü nemâsı olur."

جان جان تن حیات دل بود   پس زدادش داد تو فاضل بود

1568. *"Senin canının canı kalbin hayâtı olur. Binâenaleyh senin atân, onun atâsından fâzıl olur."*

"Tenin canı"ndan murâd, rûh-i hayvânîdir; ve "bu cânın cânı"ndan murâd, rûh-i insânîdir. Ya'ni, "Ey Hz. Cebrâîl, rûh-i hayvânînin canı olan rûh-i insânî kalbin hayâtı olur ve senin ilm-i ledün ilkā etmen rûh-i insânî vâsıtasıyla olduğu için, elbette bu rûh bu ilm-i ledün ile kalbin hayâtı olur. İsrâfîl

(a.s.) ise, tenin hayâtı olan rûh-i hayvânîyi bahş eder. Binâenaleyh senin atân elbet onun atâsından fâzıl ve daha ziyâde olur." Ma'lûm olsun ki, Cebrâîl (a.s.) hazâin-i gayb-ı ilâhîde olan maânî-yi hafiyyeyi âlem-i sûrete îsâl ve ifâza eder. Binâenaleyh her ferdin kalbine âlem-i gaybdan derecelerine göre nâzil olan ma'nâyı kuvve-i nâtıka vâsıtasıyla harf ve savt ile ve bâtından haber verip meydâna çıkarması vücûh-i Cibrîl'den bir vechin te'sîri ile vâki' olur.

باز میکائیل رزق تن دهد   سعی تو رزق دل روشن دهد

1569. *"Mîkâîl tenin rızkını da verir, senin sa'yin rûşen kalbin rızkını verir."*

Ya'ni, "Mîkâîl (a.s.)ın dîğer bir vazîfesi dahi, cismin rızkını vermektir. Binâenaleyh onun sa'yi ve hizmeti sûrete ve ecsâma olur; ve senin sa'y ve hizmetin ise, rûşen bir kalbin zevki olan ilm-i ledünnü verir. Binâenaleyh senin sa'yin ervâha olur."

او بداد کیل پرکر دست ذیل   داد رزق تو نمی گنجد بکیل

1570. *"O keyl vergisi ile eteğini doldurmuştur, senin rızkının vergisi keyle*
[1570] *sığmaz."*

"Keyl", hubûbâtı kile ile ölçmek ve "kile" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hz. İsrâfîl'in vergisi kile ile ve ölçü iledir. O eteğini böyle bir vergi ve atâ ile doldurmuştur. Senin vergin rızk-ı ma'nevî olduğundan, o vergi ve atâ ecsâm ve maddiyâta sığmaz."

هم ز عزرائیل با قهر و عطب   تو بهی چون سبق رحمت بر غضب

1571. *"Sen rahmetin gazabı geçmesi gibi, kahırlı, helâkli olan Azrâîl'den dahi iyisin!"*

"Atab", helâk ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "atab" (عطب) yerine "ateb" (عتب) vâki' olmuştur; öfkelenmek ve itâb etmek demektir. Ya'ni "Azrâîl (a.s.)dan Hakk'ın kahrı ve mahlûkāta helâki erişir; ve Hz. Cebrâîl'den ise Hakk'ın rahmeti erişir. سبقت رحمت علی غضبی Ya'ni "Benim rahmetim gazabımı geçmiştir" hadîs-i kudsîsi mûcibince Hz. Cibrîl'in rütbesi, Hz. Azrâîl'in rütbesinden efdaldir." Ma'lûm olsun ki, Azrâîl (a.s.), ma'nâdan ibâret olan rûhu, sûretten ibâret olan ebdândan tefrîk eder; ve âlem-i zâhirde mevcûd olan her bir sûret-i kesîfe, bir ma'nânın ızhârı içindir. O ma'nâ o sûretin rûhudur. Binâenaleyh zerreye varıncaya kadar, âlem-i zâhirde vâki' olan tefessüd, tasar-

ruf-i Azrâîl ile husûle gelir. İmdi Azrâîl (a.s.) dahi bu hâssıyeti ile avâlimi muhîttir ve onun taht-ı emrinde dahi bî-nihâye melâike mevcûddur. Bir kimse suver-i mevcûdeden birini ifsâd ettiği vakit onda Hz. Azrâîl'in vücûh-i te'sîrâtından bir vechi vâki' olur.

حامل عرش این چهارند و تو شاه　　　بهتر این هر چهاری زانتباه

1572. *"Arşın hâmili bu dörttürler ve sen şâhsın, intibâh cihetinden bu her dörde mensûbun daha iyisisin!"*

Ya'ni, "Arş-ı Rahmân'ı yüklenmiş olan bu dört melâikedir; ve sen ey Hz. Cibrîl, o dört büyük melâike arasında şâhsın! İntibâh ve basîret cihetinden bu dördün efdalisin!" Ma'lûm olsun ki, "arş" kelimesinin birkaç lügavî ma'nâları vardır: "Taht", "hânenin damı" ve "izz ü câh" ve "kıvâm" ve "bir işin sıhhati" ve "bir şeyin kavî tarafı" ve "yükseklik" ve "mülk" ma'nâlarına gelir. Ehl-i tefsîr ve hadîs, maânî-i Kur'ân'dan ve ahâdisten arş hakkında iki ma'nâya zâhib olmuşlardır. Bir kavle göre arş, âlemi ihâta etmiştir ve onun hakîkatini ancak Allah Teâlâ bilir; ve bu ma'nâ "sakf-i hâne" ma'nâsına tevâfuk eder. Ve diğer kavle göre "arş", vücûd-i mutlakın bilcümle merâtibi ile berâber âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûasıdır; ve bu ma'nâ dahi "taht" ma'nâ-yı lügavîsine tevâfuk eder. Ve الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) Ya'ni "Rahman arş üzerine müstevî oldu" remzinin ma'nâsını sezdirir. Zîrâ bunda ma'nâ-yı ittihâd vardır. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî (kuddise sırruhû) hazretleri *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâh-ı Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı şerîfin mukaddimesinde bu arş hakkında îzâhât i'tâ buyurmuşlardır.

روز محشر هشت بینی حاملانش　　　هم تو باشی افضل هشت آن زمانش

1573. *"Onun hâmilini mahşer günü sekiz görürsün; o zaman sekizin efdali de sen olursun."*

Bu beyt-i şerîfte el-Hâkka sûresinde vâki' وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (Hâkka, 69/17) ya'ni "Ve melekler semânın etrâfında emr-i ilâhîye muntazır iken semâ münşakk oldukta, meleklerin fevkınde olan Rabbinin arşını o günde sekiz melâike yüklenir." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ehl-i tefsîr arş-ı rahmânî hâmillerinin dünyâda dört ve yevm-i kıyâmette sekiz melek olduğunu beyân etmişlerdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu ma'nâyı beyân buyurmuşlardır. Şeyh-i Ekber (kuddise sirruhû) hazretleri *Fütûhât-ı*

Mekkiyye'lerinin on dördüncü bâbında bu ma'nâyı tavzîhan birçok esrâr ve hakāyık ibzâl buyurmuşlardır. Burada zikri uzun olur.

همچنین بر می شمرد و می گریست   بوی می برد او کزآن مقصود چیست

1574. *Böylece saydı ve ağladı. O koku götürdü ki, bundan maksad nedir?*

Ya'ni, arz Cebrâîl (a.s.)ın fezâilini böyle saydı ve ağladı; zîrâ arz kendinden niçin toprak alındığını ve bundan maksûd ne olduğunu anlamış idi.

معدن شرم حیا بد جبرئیل   بست این سوگندها بروی سبیل

1575. *Cebrâîl şerm ve hayâ ma'deni idi; bu andlar onun üzerine yolu bağladı.*

Ya'ni, Cebrâîl (a.s.) akl-ı küllün mazharı olduğundan, hayat menba'ı idi. Zîrâ akıl utanmayı iktizâ eder. Nitekim efrâd-ı beşerin hayâsızları kemâl-i akıldan bî-nasîbdirler. Onun için (Sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz فان لم تستحی فاصنع ما شئت ya'ni "Eğer utanmaz isen, istediğini yap!" buyurmuşlardır. Hz. Cibrîl'in bu hayâsından dolayı arzın verdiği bu andlar onun hizmetinin yolunu bağladı.

بس که لابه کردش و سوگند داد   باز گشت و گفت یا رب العباد

1576. *O kadar çok yalvardı ve and verdi ki, geri döndü ve dedi ki: "Ey kulların Rabbi!"*

که نبودم من بکارت سرسری   لیك زآنچه رفت تو دانا تری

1577. *"Ben senin işinde serseri olmadım, lâkin o vâki' olan şeyden sen ziyâde âlimsin."*

"Serserî", ihtimâmsızlık, kayıtsızlık ve adem-i teemmül ve adem-i dikkat ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Ben senin emrini icrâ etmek husûsunda ihtimâmsız ve kayıtsız olmadım. Lâkin arz ile benim aramda vâki' olan şeyi pek ziyâde bilicisin."

گفت نامی که زهولش ای بصیر   هفت گردون باز نامد از مسیر

1578. *"O görücü bir isim söyledi ki, onun hevlinden yedi felek mahrekinden geri kalır."*

"Ey kullarının ahvâlini dâimâ görücü olan Hâlikım; arz senin esmâ-i ilâhiyyenden bir isim söyledi ki, onun korkusundan ve azametinden nâşî, yedi felek mahrekini kaybeder ve devrini ta'tîl eder."

شرم آمد گشتم از نامت خجل　　　ورنه آسانست نقل مشت گل

1579. *"Senin isminden bana utanma geldi, hacil oldum ve yoksa bir avuç çamurun nakli kolaydır."*

"Hacil", hayâdan mütehayyir ve medhûş olmak demektir. "Yâ Rab, arz senin ism-i şerîfini zikr ederek bana and verdi; o isimden utandım ve hayâdan hayrete düştüm; ve yoksa arzdan bir avuç toprak alıp huzûr-i ilâhîne arz etmek benim için gāyet kolay bir şey idi."

که تو زوری دادهٔ املاك را　　　که بدرّانند این افلاك را

1580. *"Zîrâ sen meleklere bir kuvvet vermişsin ki, bu felekleri yırtarlar."*
[1580]

فرستادن حق تعالی میکائیل را علیه الاسلام بقبض حفنهٔ خاك جهت تركیب

جسم مبارك ابو البشر خلیفة الحق مسجود الملائكه و معلمهم آدم علیه السلام

Hakk'ın halîfesi, meleklerin mescûdu ve onların muallimi olan beşerin babası Âdem (a.s.)ın cism-i mübârekinin terkîbi için yeryüzünden iki avuç dolusu toprak almağa, Hak Teâlâ'nın Mîkâîl (a.s.)ı göndermesi

"Hafne", lügatte iki avuç dolusu demektir. Bu sürh-i şerîfte نّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) ya'ni "Ben yeryüzünde halîfe kılıcıyım!" ve سَجَدَ الْمَلَآئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (Hicr, 15/30) Ya'ni "Meleklerin hepsi müctemian secde ettiler." ve يَا آدَمُ أَنبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ (Bakara, 2/33) ya'ni "Ey Âdem, o meleklere isimlerini haber ver!" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

گفت میكائیل را تو رو بزیر　　　مشت خاكی در ربا ازوی چو شیر

1581. *Mîkâîl'e buyurdu: "Sen aşağıya git, ondan arslan gibi bir avuç topral kap!"*

Hz. Cibrîl'in eli boş olarak avdeti üzerine Hak Teâlâ hazretleri Mîkâî (a.s.)a buyurdu ki: "Haydi sen arza in, arslan gibi hücûm edip bir avuç toprak kap!"

چونکه میکائیل شد تا خاکدان دست کرد او تا که بر باید ازان

1582. *Vaktâki Mîkâîl arza kadar gitti; o, ondan kapmak için el attı.*

خاك لرزيد و در آمد در گريز گشت او لابه کنان و اشك ريز

1583. *Toprak titredi ve kaçmağa geldi; o yalvarıcı ve yaş dökücü oldu.*

سینه سوزان لابه کرد و اجتهاد با سرشك پر زخون سوگند داد

1584. *Sînesi yanıcı olarak yalvardı ve ictihâd etti, kan dolu yaş ile and verdi.*

"İctihâd", sa'y etmek ve çalışmak demektir. Ya'ni, arz içi yanarak yalvardı ve bu yalvarışında da sa'y etti ve devâm etti.

که بیزدان لطیف بی ندید که بکردت حامل عرش مجید

1585. *Dedi ki: "Şerîksiz latîf olan Hâlik hakkı için ki, seni arş-ı mecîdin hâmili etti."*

کیل ارزاق جهانرا مشرفی تشنگان فضل را تو مغرفی

1586. *"Cihânın erzâkının ölçüsüne nâzırsın, fazlın susamışlarına sen avuç ile vericisin!"*

"Müşrif", "işrâf" masdarından ism-i fâildir; ve "işrâf", yukarıdan aşağıya nezâret etmek ve gözetlemek ma'nâsınadır. "Muğrif", "iğrâf"tan ism-i fâildir; ve "iğrâf", bir kimseye bir avucunu doldurup su vermek ma'nâsınadır. Ma'lûm olsun ki, Mîkâîl (a.s.), sunuf-i muhtelife-i mahlûkātın her birerlerinin isti'dâdına mahsûs olan erzâkın hıfzına ve veznen ve keylen ve adeden ve mikdâren her bir hakkı, hak sâhibine i'tâya müvekkel olduğu için bu kuvvete "Mîkâîl" tesmiye olunmuştur. Bu husûsta Hz. Mîkâîl'in dahi her mahlûka bir te'sîr ile ittisâli vardır ve bu hâssıyeti ile avâlim-i kesîfeyi muhîttir; ve kezâlik bu vazîfenin tefâsîlini icrâya me'mûr onun taht-ı idâresinde bî-nihâye melâike vardır. Hattâ sath-ı arza düşen her bir yağmur tânesi bir kuvvet ile nâzil olur ve kıyâmete kadar yağan yağmurların her bir tânesine taalluk eden kuvâdan hiçbirinde tekerrür ve ayniyyet yoktur; ve hattâ bir kimse bir şeyi vezn ettiği veyâ ta'dâd ve takdîr eylediği vakit, o kimsede vücûh-i Mîkâîl'den bir vechin te'sîri vâki' olur.

زانکه میکائیل از کیل اشتقاق دارد و کیال شد در ارتزاق

1587. *"Zîrâ ki, Mîkâîl "keyl"den iştikāk tutar; ve rızık vermekte çok ölçücü oldu."*

İsmâil Ankaravî (k.s.) hazretleri şerhlerinde buyururlar ki: "Mîkâîl'in iştikākında ulemânın ihtilâfı vardır. Ba'zıları "keyl"den müştaktır demişlerdir. Bu ma'nâyı müeyyid olarak "Mîkâîl" ve "Mîkîyîl" dahi okurlar." Hz. Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte bu kavli beyân buyurmuşlardır. Ehl-i tefsîrden ba'zıları "Mîkâîl" kelimesinin Arabî olmayıp Acemî ve İbrânî bir kelime olduğunu zikr etmişlerdir. Fakat muhakkıkların keşf-i hâlî ve ilmîlerine nazaran cenâb-ı Mîkâîl'in vazîfesi keyl ile alâkadardır. Binâenaleyh Hz. Mevlânâ (r.a.) efendimizin kabûl buyurdukları kavil müreccahtır.

که امانم ده مرا آزاد کن　　　بین که خون آلوده می گویم سخن

1588. *"Ki bana eman ver, âzâd et, gör ki, sözü kana bulaşmış olarak söylüyorum."*

Birinci mısrâ'ın evvelindeki "ki", ta'lîl içindir. "Mîkâîl'in "keyl"den iştikākı olduğu için bana eman ver ve benim rızk-ı muayyenim, kendi hâlim içinde hürriyet olduğundan, beni âzâd et, gör ki, sözümü kanlı yaşlar dökerek söylüyorum."

معدن رحم اله آمد ملك　　　گفت چون ریزم برآن نیش این نمك

1589. *Melek Allah'ın rahmetinin ma'deni geldi. Dedi: "O yara üzerine nasıl tuz dökerim?"*

Ya'ni, melek Hak Teâlâ hazretlerinin rahmetinin menba'ı olduğundan cenâb-ı Mikâîl arzın bu niyâzını görünce acıdı ve kendi kendine dedi ki: "Bu bîçârenin yarası üzerine nasıl tuz ekerim ve onun ıztırâbını tezyîd ederim?"

همچنانکه معدن قهرست دیو　　　که برآرد از بنی آدم غریو

1590. *Nitekim şeytan kahrın ma'denidir, zîrâ benî-Âdemden feryâd çıkarır.*
[1590]

Ya'ni melek rahmet-i ilâhiyyenin menba'ı olduğu gibi, şeytan dahi kahr-ı ilâhînin menba'ıdır. Zîrâ benî-âdemi ıdlâl edip ondan feryâdlar koparır. Ma'lûm olsun ki, İblîs, ism-i Mudill'in mazhar-ı etemm ve ekmeli olan bir rûhtur; ve merteb-i ervâh ayrılık ve gayriyyetten bir nev' üzerine zâtın hâriçte zuhûrundan ibârettir; ve Vâhid'in ikilik dâiresinde rü'yeti bu mertebeden başlar. Binâenaleyh ism-i Mudill'in zuhûr ahkâmının ibtidâsı bu mertebedir. "Idlâl", şaşırtmak demektir. Bir vücûdun yekdîgerine muğâyir olarak iki görülmesi şirk ve şirk ise ayn-ı dalâldir; ve bu tarz rü'yet kuvve-i vâhimenin şâ-

nıdır. İmdi bu kuvvet, ism-i Mudill'in mazharı olup hakîkat-i İblîs'tir. Zîrâ şânı telbîstir; ve İblîs ismi de bundan müştaktır; ve İblis bu hâssıyyeti ile avâlimi muhîttir; ve ona tâbi' lâ-yuadd ve lâ-yuhsâ ervâh mevcûddur ki, cümlesi ıdlâl ve iğvâya me'mûrdurlar.

سبق رحمت بر غضب هست ای فتی   لطف غالب بود در وصف خدا

1591. *Ey delikanlı rahmetin gazab üzerine sebkı vardır, Hudâ'nın vasfında lutuf gālib oldu.*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr efendimiz tarafından irşâddır. "Delikanlı" ta'bîri ile mübtedî olan sâliklere hitâb buyrulur. Ya'ni سبقت رحمتی علی غضبی "Benim rahmetim gazabımı geçmiştir" hadîs-i kudsîsi mûcibince rahmet-i ilâhiyye, gazab-ı ilâhîden pek fazladır. Zîrâ evsâf-ı ilâhiyyede lutf-i ilâhî gālibdir ve çoktur.

بندگان دارند لابد خوی او   مشکها شان پر زآب جوی او

1592. *Kullar elbet O'nun huyunu tutarlar; onların tulumları, O'nun ırmağının suyundan doludur.*

Mâdemki evsâf-ı ilâhiyyede lutuf gālibdir, binâenaleyh O'nun has kulları da elbet Hak Teâlâ'nın huyunu tutarlar ve ahlâk-ı ilâhiyye ile muttasıf olurlar; ve onların tulum mesâbesinde olan vücûd-i izâfîleri de elbet O'nun lutuf ırmağının, rahmet ve merhamet suyundan dolu olur.

آن رسول حق قلاوز سلوك   گفت الناس علی دین ملوك

1593. *O Hakk'ın resûlü, sülûkün kılavuzu; nâs, pâdişahlarının âdeti üzeredir, buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfte الناس علی دین ملوکهم ya'ni "Nâs, pâdişahlarının dîni ve âdeti üzeredir." hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, o Hakk'ın resûlü ve Hak yolu sâliklerinin kılavuzu olan Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz hadîs-i şerîflerinde; "Nâs, pâdişahlarının ve hükümdarlarının âdâtına ve ahlâkına tâbi'dirler, buyurdu. Binâenaleyh Hak Teâlâ'nın has kulları dahi, o pâdişahlar pâdişâhının ahlâkıyla mütehallık ve muttasıf olurlar.

رفت میکائیل سوی رب دین   خالی از مقصود دست و آستین

1594. *Mîkâîl eli ve koynu boş olarak, dînin Rabbi tarafına gitti.*

Ya'ni, Mîkâîl (a.s.) dahi, arzın niyâzına tahammül edemiyerek, Cebrâîl (a.s.) gibi maksûddan ya'ni bir avuç topraktan eli ve koynu boş olarak, âdet-i lutfun sâhibi olan Hak Teâlâ tarafına teveccüh etti ve gitti.

گفت ای دانای سرو شاه فرد   خاکم از زاری و گریه بسته کرد

1595. *Dedi: "Ey sırrın bilicisi ve ferd olan şâh! Toprak beni zârılıktan ve ağlamadan bağladı."*

Hz. Mîkâîl Cenâb-ı Hakk'a hitâben dedi ki: "Ey gizliyi bilici ve ferdâniyet ile muttasıf olan şâh-ı hakîkî, toprak feryâd edişinden ve ağlayışından benim elimi bağladı. Emir buyurduğun bir avuç toprağı ondan alamadım." Ma'lûm olsun ki, gerek Hz. Cibrîl'in ve gerek Hz. Mîkâîl'in me'mûriyetlerinin vâcibü'l-imtisâl bir emr-i ilâhîye müstenid olmadığı anlaşılır. Zîrâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde melekler hakkında لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (Tahrîm, 66/6) ya'ni "Onlar Allah'ın emrettiği şeye isyân etmezler ve emrolundukları şeyi işlerler" buyrulur. Binâenaleyh bu beyitlerden anlaşılan rûh-i ma'nâ budur ki, ism-i ilâhî zikredilerek and verildiği takdirde, bir mü'minin teşebbüs ettiği işten ferâğat etmesi îcâb eder.

آب دیده پیش تو با قدر بود   من نتانستم که آرم نا شنود

1596. *"Göz yaşı senin indinde şerefli oldu; ben kādir olmadım ki, işitmemek getireyim!"*

"Yâ Rab, ben bilirim ki, senin indinde göz yaşının kadr ü kıymeti ve şerefi vardır. Ben arzın göz yaşıyla berâber olan yalvarmasını dinlememeğe ve ehemmiyet vermemeğe kādir olmadım."

آه و زاری پیش تو بس قدر داشت   من نتانستم حقوق آن گذاشت

1597. *"Âh ü zârî senin indinde çok kadr tuttu, ben onun hukūkunu terk etmeye kādir olmadım."*

"Kadr", herşeyin mikdârı ve meblâğı ve ta'zîm ma'nâlarına gelir. Burada "azamet ve kıymet ve şeref" ma'nâlarına gelir. Ya'ni, "Yâ Rab, senin indinde âh edip inlemenin ve feryâd edip ağlamanın çok kıymeti ve şerefi vardır. Ben o âh ü zârın lâyık olduğu hukūka riâyet etmeği terk edemedim ve arzın feryâdına ve yalvarmasına kıymet verdim."

پیش تو بس قدر دارد چشم تر　　　　من چه گونه گشتمی استیزه گر

1598. *"Senin indinde ıslak göz çok kadr tutar. Ben nasıl muhâlif olurdum?"*

"Çeşm-i ter", ağlayan gözden kinâyedir. "İstîze-ger", inâdçı ve muhâlif ve hasım, demektir. Ya'ni, "Senin indinde ağlayan gözün kıymeti ve şerefi vardır, ben arzın ağlamasına ve niyâzına nasıl muhâlif olurdum?"

دعوت زاریست روزی پنج بار　　　　بنده را که در نماز آ و بزار

1599. *Namaza ve zâra gel diye, bir günde beş kere kulu zârîliğe da'vet vardır.*

نعرهٔ مؤذن که حَیَّ عَلَی فَلَاح　　　　و آن فلاح آن زاریست و اقتراح

1600. [1600] *Müezzinin nârası ki, "Hayye ale'l-felâh"dır ve o felâh ve zârîliktir ve iktirâhtır.*

"Felâh", necât ve "hayye ale'l-felâh", necâta gelin!" demektir. "İktirâh", bir şeyi tahakküm ile almak ve taleb etmek ve düşünmeksizin söz söylemek, ya'ni "irticâl" ma'nâlarına gelir. Burada taleb ve niyâz ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Müezzinin günde beş defa ezan okurken "Hayye ale's-salâh" ya'ni "Namaza gelin!" ve "Hayye ale'l-felâh" ya'ni "Necâta gelin!" diye bağırması, kulları zârîliğe ve ağlamaya da'vettir. O da'vet, huzûr-i Hak'ta ağlayarak yalvarmak ve taleb etmek ve netîcede necât bulmaktır." Namazda âh etmek ve ağlamak hakkındaki beyânât bu cildin 1265 numaralı beyt-i şerîfinin başındaki sürh-ı şerîfte geçti. Burada tekrârı zâiddir.

آنکه خواهی کز غمش خسته کنی　　　　راه زاری بر دلش بسته کنی

1601. *O kimseyi ki, isteyesin ki onu gamdan mecrûh edesin, zârîlik yolunu onun kalbine bağlanmış edersin.*

Ya'ni, yâ Rab, eğer sen bir kimsenin kalbini gamdan mecrûh ve muztarip etmek istersen, onda onun kalbine, âh ve enîn ederek ağlamak yolunu bağlarsın, o kimsenin içinden ağlayıp sana yalvarmak duygusu peydâ olmaz.

تا فرود آید بلا بی دافعی　　　　چون نباشد از تضرع شافعی

1602. *Vaktâki tazarru' cihetinden bir şefâat edici olmaya, nihâyet bir def'edici olmaksızın belâ nüzûl eder.*

Ya'ni, kulun Hakk'a karşı tazarru' edip yalvarması, nüzûl edecek belânın def'i için bir şefâatçidir. Kalb kasvette kalıp böyle bir şefâatçi zâhir olmazsa,

âkıbet inecek belâ nüzûl eder. Binâenaleyh nüzûl-i belâdan evvel Hakk'a yalvarmak ve niyâz etmek lâzımdır. Zîrâ belâ abdin fenâ fiillerinden mütevellid olup onun üzerine iner. Eğer abd, bu fenâ fiillerinden istiğfâr edip afvini Hak'tan niyâz ederse, Hak Teâlâ dahi kemâl-i kereminden afv edip o belâyı onun üzerine musallat etmez.

وانکه خواهی کز بلایش واخری　　　جان اورا در تضرع آوری

1603. *Ve o kimseyi ki isteyesin, onu belâdan halâs edesin, onun canını tazarru'a getirirsin.*

Yâ Rab, belâdan halâs etmek istediğin kimsenin canını tazarru'a ve niyâza sevk edersen o kimse, içinden kopan bir duygu ile sana yalvarır ve ağlar ve istiğfâr eder. "Vâharîden", halâs etmek demektir.

گفتهٔ اندر نُبی کان امتان　　　که بر ایشان آمد آن قهر گران

1604. *Kur'ân'da buyurmuşsun ki, o ümmetler ki onların üzerine o ağır kahr geldi.*

چون تضرع می نکردند آن نفس　　　تا بلا زیشان بگشتی باز پس

1605. *Çünki o nefeste tazarru` etmediler, tâ ki belâ onlardan geri döne idi.*

Bu beyitlerde sûre-i En'âmda olan إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (En'âm 6/43) ya'ni "Bizim azâbımız onlara geldiği vakit, keşke yalvarmış olsalar idi; velâkin onların kalbleri katı oldu ve şeytan yaptıkları şeyi onlara süsledi" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

لیك دلها شان چو قاسی گشته بود　　　آن گنهها شان عبادت می نمود

1606. *Fakat mâdemki onların kalbleri kāsî olmuş idi, onlara o günahlar ibâdet göründü.*

Ya'ni, bu geçmiş ümmetlerin kalbleri katı olduğu müddetçe, o yaptıkları günahlar ve kötü fiiler kendilerine ibâdet ve iyi göründü. Şeytan onların gözlerine o kötü fiillerini güzel gösterdi. O günahlar sebebiyle belâ nüzûl etmemek ve kahr-ı ilâhîden halâs olmak için, Hakk'a yalvarmak lüzûmunu hissetmediler.

تا نداند خویش را مجرم عنید　　　آب از چشمش کجا داند دوید

1607. *İnâdçı olan kimse kendisini mücrim bilmedikçe, su onun gözünden koşmayı nerede bilir?*

Kötü fiilinde musırr ve muannid olan bir kimse, yaptığının fenâ olduğunu ve kendisinin kabâhatli bulunacağını bilmedikçe ona nedâmet gelip, onun gözü ağlamayı bilir mi? Ba'zı nüshalarda "dâned" yerine "tâned" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Su onun gözünden koşabilir mi?" demek olur.

قصهٔ قوم یونس علیه السلام بیان و برهان آنست که تضرع و زاری دافع بلای آسمانیست و حق تعالی فاعل مختارست پس تضرع و زاری پیش او مفید باشد و فلاسفه گویند فاعل بطبعست و بر علت نه مختار پس تضرع و زاری طبع را نگرداند

Yûnus (a.s.) kavminin kıssası, onun beyânı ve burhânıdır ki, tazarru' ve zârî âsumâna mensûb olan belânın dâfi'idir; ve Hak Teâlâ fâil-i muhtârdır. Binâenaleyh tazarru' ve zârî onun huzûrunda müfîd olur. Ve felâsife derler ki, tabîat ile ve illet üzerine fâildir, muhtâr değildir; binâenaleyh tazarru' ve zârî tab'ı döndüremez.

Yûnus (a.s.)ın kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûnus'ta münderic olduğundan tafsîli tefsîr kitâblarındadır. Hulâsası budur ki: Yûnus (a.s.)ın kavmine kötü fiillerinden dolayı belâ nâzil olduğu vakit Hakk'a yalvardılar ve ağladılar. Hak Teâlâ o azâbı onlardan kaldırdı. Bundan anlaşılır ki; ağlamak ve istiğfâr edip Hakk'a yalvarmak belânın def'i husûsunda müessirdir. Ma'lûm olsun ki, Hak Teâlâ belâyı bu âlem-i esbâbda, esbâb perdeleri arkasından verir ve kahrını müessirât-ı tabîiyye dâiresinde icrâ buyurur. Feylesoflar bu hâle bakıp derler ki, ahkâm-ı tabîiyye değişmez. Meselâ bulut yıldırım yağdırmaya başlayınca yalvarma ve ağlama fayda etmez. Zîrâ Allah, tabîat ile ve esbâb-ı sûriyye ile fâildir ve işini kavâid-i tabîiyye dâiresinde görür. Bu kurduğu tabîat kāidelerinin hâricine çıkmak husûsunda muhtâr değildir. Binâenaleyh tazarru' ve niyâz bu kavâid-i tabîiyyeyi tebdîl edemez. Halbuki işin hakîkati böyle değildir.

Her şeyin ilm-i ilâhîde bir hakîkati vardır. Bu hakîkatler bu kesâfet âleminde kendilerine tahsîs olunan bir kisve ve taayyün ile zuhûr eder ve bu taayyünât emr-i i'tibârîdir. Hakāyık tebeddül etmez; fakat taayyünât ve kisve-

ler tebeddül edebilir. Meselâ ateşin bir hakîkati vardır. O hakîkatte yakıcılık mündemiçtir ve bu âlem-i kesâfette onun sûreti bizim gördüğümüz kırmızı bir şekildir ve o hakîkat âdeten bu şekilden zuhûr eder. Fakat Hak Teâlâ murâd ederse o hakîkati bizim görmekle alışmadığımız diğer bir kisvede ve taayyünde dahi izhâr eder. Biz buna taaccüb eder ve "hârikulâde" deriz. Ve bir hakîkatin muhtelif taayyünlerde ve kisvelerde zuhûru mes'elesi fennen dahi sâbittir. Meselâ müvellidü'l-mâ ile müvellidü'l-humûza buhar, su ve buz şeklinde zâhir olur. Fakat buna alıştığımız için taaccüb etmeyiz. Fakat bir hakîkat bizim görmeğe alışmadığımız bir şekilde ve taayyünde zâhir olduğu vakit taaccüb ederiz. Velhâsıl feylesofların nazarı, dar olan âdet dâiresinde mahsûr kalmıştır. Fakat ehl-i hakîkatin nazarları geniş olduğu için, vücûd-i hakîkîyi sıfat-ı muhtâriyet ile görürler; ve bir hakîkati muhtelif kisvelerde izhâr etmek husûsunda muhtar bilirler. Diğer taraftan Hak Teâlâ zât-ı ulûhiyyetini رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ (Mâide, 5/119) ya'ni "Allah onlardan râzı oldu ve onlar da O'ndan râzı oldular." Ve غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ (Fetih, 48/6) ya'ni "Allah onlara gazab etti." âyetlerinde "rızâ" ve "gazab" sıfatlarıyla vasıf buyurmuştur. Sıfat-ı rızâ lutf ile ve sıfat-ı gazab ise kahr ile tecellîyi iktizâ eder. Binâenaleyh Hakk'ın tecellî-i lutfunu yalvararak istemek pek tabiî bir hâl olur.

قوم یونس را چو پیدا شد بلا   ابر پر آتش جدا شد از سما

1608. *Vaktâki Yûnus'un kavmine belâ zâhir oldu, semâdan ateş dolu bulut cüdâ oldu.*

برق می انداخت می سوزید سنگ   ابر می غرید رخ می ریخت رنگ

1609. *Yıldırım attı, taş yanar idi. Bulut gürledi, yüz rengini döktü.*

"Reng rîhten", rengi atmak demektir. Türkçe'de "benzi attı" derler. Ya'ni, Yûnus (a.s.)ın kavmine kötü fiillerinde ısrarlarından nâşî belâ geldiği vakit, semâda dehşetli bulutlar peydâ olup birbiri arkasından yıldırımlar yağmaya başladı ki, bu yıldırımlar yakar ve parçalar idi. Nihâyet korkunç gök gürlemeleri zâhir oldu. Halkın beti benzi korkudan attı.

جملگان بر بامها بودند شب   که بدید آمد زبالا آن کُرَبْ

1610. *Cümlesi gece damlar üzerinde idiler ki, o gam yukarıdan zâhir geldi.*
[1610]

Ya'ni, bu korkunç hâl gökyüzünde vâki' olduğu vakit, halkın cümlesi gece evlerinin damları üzerinde ahvâle muntazır idiler.

جملگان از بامها زیر آمدند سر برهنه جانب صحرا شدند

1611. *Cümlesi damlardan aşağıya geldiler, baş açık sahrâ tarafına gittiler.*

Halkın cümlesi korkularından dolayı damlardan aşağıya indiler ve feryâd ve figān ile başlarını açıp sahrâ tarafına kaçtılar. "Baş açmak", huzûr-ı Hak'ta tezellüle ve "sahrâ tarafına iltica" ise, sığınmak ve iltica etmek husûsunda kendi tedbîrlerini terk ettiklerine işârettir.

مادران بچگان برون انداختند تا همه ناله و نفیر افراختند

1612. *Analar çocuklarını dışarıya attılar, hattâ cümlesi nâle ve feryâdı yükselttiler.*

Analar, çocuklarını da evlerde bırakmayıp dışarıya çıkardılar ve hepsi de feryâdlarını ve nâlelerini ayyûka çıkardılar. "Aman yâ Rab, senden meded!" diye sesleri çıktığı kadar bağırdılar.

از نماز شام تا وقت سحر خاك می کردند بر سر آن نفر

1613. *Akşam namazından seher vaktine kadar, o cemâat başlarına toprak saçtılar.*

"Nefer", cemâat ma'nâsınadır. "Hâk ber ser kerden", mâtem sebebiyle başa toprak saçmaktan kinâyedir.

جملگی آوازها بگرفته شد رحم آمد بر سر آن قوم لُدّ

1614. *Cümlesinin sesleri tutulmuş oldu; o pek azgın kavim tarafına rahmet geldi.*

"Ser", burada "taraf" ma'nâsınadır. "Lüdd", "eledd" kelimesinin cem'idir, "pek azgın ve husûmette pek kuvvetli" ma'nâsınadır. Ya'ni, akşamdan seher vaktine kadar sahrâda feryâd ve figān eden o azgın kavmin bağırmadan sesleri kısıldı, nihâyet o kavmin tarafına rahmet-i ilâhiyye teveccüh etti.

بعد نومیدی و آه نا شگفت اندك اندك ابر واگشتن گرفت

1615. *Ümitsizlikten ve sabırsız âhtan sonra, bulut azar azar geri gitmeğe başladı.*

قصۀ یونس درازست و عریض وقت خاکست و حدیث مستفیض

1616. *Yûnus'un kıssası uzun ve geniştir; toprak ve müstefîzın sözünün vaktidir.*

Yûnus (a.s.)ın kıssası uzun ve geniştir. Halbuki biz Âdem (a.s.)ın cisminin terkîbi için arzdan toprak alınmak bahsindeyiz, bunu beyân etmek zamânıdır ve feyz taleb ediciye âid olan sözü söylemek vaktidir. Binâenaleyh bu uzun kıssanın tafsîlen beyânından vazgeçelim. Bu kıssanın hulâsası şudur: Yûnus (a.s.) Musul şehri civârındaki Ninova şehri halkına meb'ûs olmuş bir peygamber-i zîşândır. O şehir halkı o hazretin da'vetine muhâlefet ettiler ve onu incittiler. Cenâb-ı Yûnus dahi müteesir olup Hz. Hakk'a münâcât edip dedi ki: "Ya Rab, beni bu kavme peygamber olarak gönderdin. Sana âsî oldular, bunlara azâbını gönder, mütenebbih olsunlar!" Hak Teâlâ münâcâtını kabûl buyurup Cenâb-ı Yûnus'a hitâben buyurdu ki: "Kavmine haber ver, üç gün sonra onların üzerine azâbım gelecektir." Hz. Yûnus kavmine haber verdi. Şehir ahâlîsi, "Yûnus'un ahbârı doğru mudur? bekleyelim!" dediler; ve üçüncü günü akşam vakti hepsi evlerinin damlarına çıktılar ve etrâfa nazar ettiler. O esnâda âfâkta simsiyah korkunç bulutlar peydâ oldu ve her tarafı kapladı. Gāyet dehşetli gök gürlemeleriyle peyderpey yıldırımlar yağmaya başladı. Derhal damlardan aşağıya indiler, Yûnus (a.s.)ı aramağa çıktılar. Halbuki Hz. Yûnus emr-i ilâhî ile şehirden çıkıp bir dağ oyuğunda saklanmış idi. Onu bulamadılar. Şehrin beyi akıllı bir adam idi, halka dedi ki: "Eğer Yûnus gāib ise, onu bize gönderen Hak Teâlâ hâzırdır ve bizim hâlimizi görücü ve sözümüzü işiticidir. Ona yalvarınız, bu azâbı bizden kaldırır. Kendisi yalın ayak ve baş açık bir hâlde eski püskü elbiseler giyip çocukları analarından ve koyunları kuzularından ayırıp halk ile berâber sahrâya çıktı. Sabaha kadar ağlayıp Cenâb-ı Hakk'a yalvardılar. Hak Teâlâ hazretleri onların hâline acıyıp azâb bulutlarını üzerlerinden kaldırdı. Nitekim sûre-i Yûnus'ta şöyle buyrulur: فَلَوْلاَ كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلاَّ قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ (Yûnus, 10/98). Ya'ni "Helâk ettiğimiz karye ehlinden hiçbir karye ehli yoktur ki, azâbımız geldiği hâlde îman getirip îmanları onlara fayda versin; ancak Yûnus kavmi vardır ki, îmâna geldikleri vakit, onlardan dünyâda rüsvâylık azâbını keşf ettik ve ecelleri gelinceye kadar onları geçindirdik."

چون تضرع را بر حق قدرهاست   وآن بها كانجاست زاريرا كجاست

1617. *Mâdemki tazarru'un Hak indinde kadirleri vardır ve o kıymet ki orada zârî için vardır, nerededir?*

Ey âsîler, mâdemki tazarru'un ve ağlayarak yalvarmanın Hak indinde kıymetleri ve şerefleri vardır, binâenaleyh ağla ve yalvar; zîrâ tazarru' ve zârîde olan kıymet ve şeref başka yerde yoktur. Namaz ve oruç ve sâir ibâdâtın bit-

tabi' sevâbı vardır. Fakat içi yanarak ve ağlayarak olmayan ibâdât kuru bir zühdden ve ibâdetten ibâret kalır. Senin ile Hak arasındaki hicâbı kaldırmaz.

هین امید اکنون میانرا چست بند   خیز ای گرینده و دائم بخند

1618. *Âgâh ol, ümîd vardır, şimdi çabuk belini bağla! Ey ağlayıcı kalk ve dâimâ gül!*

Ey kimse, gafletten uyan, hayât-ı dünyeviyyen devâm ettiği cihetle rahmet-i ilâhiyyeden ümîdini kesme! Zîrâ ümîd yolu kapanmış değildir. Haydi şimdi çabuk beline hizmet ve itâat kuşağını bağla ve Hakk'a niyâz edip ağla! Ey ağlayan kimse, bu ağlamadan ve münâcâttan sonra kalk ve dâimâ gül! Zîrâ matlûbun ve maksûdun hâsıl olmuştur.

که برابر می نهد شاه مجید   اشك را در فضل با خون شهید

1619. *Zîrâ şâh-ı mecîd, göz yaşını fazlda şehîdin kanı ile berâber koyar.*

Bu beyt-i şerîfte şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: ليس شيئ احب الى الله من قطرتين قطرة دموع من خشية الله و قطرة دم يهراق فى سبيل الله Ya'ni "Hak Teâlâ'ya iki katreden daha sevgili bir şey yoktur ki, birisi Allah korkusundan dökülen bir katre göz yaşı, diğeri Allah yolunda dökülen bir katre kandır." Ya'ni, celâlet sâhibi bir şâh olan Hak Teâlâ hazretleri göz yaşını fazîlette ve şerefte ve kıymette şehîdin kanı ile müsâvî tutmuştur. Binâenaleyh bu kadar kıymeti olan, Allah için dökülen göz yaşını esirgeme, ağla ve Allahü zül-celâl hazretlerine yalvar!

در بیان فرستادن حق تعالی اسرافیل را علیه السلام بخاك كه
حفنهٔ از خاك برگیر بهر تركیب جسم آدم علیه السلام

Âdem (a.s.)ın cisminin terkîbi için "Topraktan avuç dolusu al!" diye Hak Teâlâ'nın İsrâfîl (a.s.)ı toprağa göndermesi beyânındadır

گفت اسرافیل را یزدان ما   كه برو زان خاك پر كن كف بیا

1620. [1620] *Hâlıkımız İsrâfîl'e dedi ki: "Git, o topraktan avucunu doldur!"*

آمد اسرافیل هم سوی زمین   باز آغازید خاکستان حنین

1621. *İsrâfîl dahi arz tarafına geldi, yine topraklık inlemeğe başladı.*

"Hâkistân", "topraklık" demek olup "arz" murâd buyrulur. "Hanîn", burada âh ve enîn ma'nâsınadır.

کای فرشتهٔ صور وای بحر حیات   که ز دمهای تو جان یابد موات

1622. *Dedi ki: "Ey sûrun meleği ve ey hayat denizi ki, senin nefeslerinden ölüler can bulur!"*

İsrâfîl (a.s.) hakkındaki, îzâhât-ı mücmele yukarıda 1566 ve 1567 numaralı beyitlerde geçti. "Sûr", lügatte "içi boş boynuz" ma'nâsına gelir. Muhakkıklar ıstılâhında âlem-i misâl ve hayâlden ibârettir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (r.a.) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin altmış üçüncü bâbında tafsîlât i'tâ buyururlar, burada zikri uzun olur.

در دمی از صور یك بانگ عظیم   بر شود محشر خلائق از رمیم

1623. *"Sûrdan büyük bir ses üfürürsün, mahşer, çürümüşten halâik dolu olur."*

"Ramîm", çürümüş ve eskimiş kemik ma'nâsınadır. Ey İsrâfîl, sen sûrunu bir sadâ-yı azîm ile üflersin. Ölmüş olan halâik çürümüş kemiklerden dirilip mahşer meydanına dolar. "Mahşer", mahall-i ictimâ' demektir. Ya'ni âlem-i berzahta ve misâl-i sânîde toplanmış olan ervâh, teşekkül eden küre-i âhiret üzerine sûr-ı İsrâfîl'i müteâkib toplanır ve cümlesine küre-i âhiretin mâyesine ve tabîatına muvâfık birer cisim verilir.

در دمی در صور گویی الصلا   بر جهید ای کشتگان کربلا

1624. *"Sûru üflersin, dersin ki: "Es-salâ, ey Kerbelâ'nın ölmüşleri, sıçrayınız!"*

"Kerbelâ", ma'lûm olduğu üzere İmâm-ı Hüseyin efendimizin ve tâbi'lerinin Bağdâd cihetinde mertebe-i şehâdeti ihrâz buyurdukları bir karyenin ismidir. Eğer beyt-i şerîfe husûsiyet ile bir ma'nâ verilir ise: "Ey Kerbelâ'nın şehitleri, sıçrayınız ve diriliniz!" demek olur; ve eğer "Kerbelâ", "kerb" ile "lâ"dan mürekkeb olup bir terkîb-i izâfî addolunursa ("kerb-i lâ"), "(lâ) kerbinin ölmüşleri" demek olur ve "kerb", gam ve gussa ve şiddet ve "lâ", yok ma'nâla-

rına geldiğine göre, "Yok ve adem-i izâfîden ibâret olan vücûd-ı kevnî gamının ve şiddetinin ölmüşleri sıçrayınız!" demek olur; ve bu ma'nâ umûmî olur.

ای هلاکت دیدگان از تیغ مرگ　　　برزنید از خاك سر چون شاخ و برگ

1625. *"Ey ölüm kılıncından helâk görmüşler, dal ve yaprak gibi topraktan baş çıkarınız!"*

Ma'lûm olsun ki, haşr istikbâle münhasır değildir. Âlem-i kevni muhît olan sûr-i İsrâfîl her an üfürülüp, âlem-i misâlden fevc fevc mahlûk-i zî-hayât bu mahşer-i âlemde toplanmaktadır. Zîrâ "sûr-i İsrâfîl"den murâd, âlem-i misâl ve hayâl olduğuna göre, misâl-i evvelden gelen ervâh, nefh-ı sûr ile âlem-i şehâdete geldiği gibi, kabz-ı Azrâîl ile ölenlerin ervâhı dahi misâl-i sânîye ve berzaha intikāl edip ba's gününe kadar orada mahfûz olur ve küre-i âhiretin teşekkülünde yine nefh-ı sûr ile o küre üzerinde bir cisim iktisâb edip bu ervâhın haşri vâki' olur.

رحمت تو و آن دم گیرای تو　　　پر شود این عالم از احیای تو

1626. *"Senin rahmetin ve senin o te'sîr edici nefesin vardır; bu âlem senin ihyândan dolu olur."*

"Ey İsrâfîl (a.s.), sen âlem-i cismâniyyete rahmet-i ilâhiyyeyi inzâle me'mûrsun ve cisimlere hayât vermek için müessir nefesin ve fiilin vardır. Bu cismâniyet âlemi ve âlem-i şehâdet senin diriltmenden doludur. Cisimlerde eser-i hayât, senin te'sîrin ile vâki' olur."

تو فرشتهٔ رحمتی رحمت نما　　　حامل عرش و قبلهٔ داد ها

1627. *"Sen rahmet meleğisin, rahmet göster! Arşın hâmilisin ve atâların kıblesisin!"*

"Senin vazîfenden âlem-i cismâniyyete rahmet getirmektir. Binâenaleyh cebir ve şiddeti bırak da niyâzıma rahmet et! Sen vücûd-i izâfî arşının hâmili olan dört melekten birisin ve cismâniyet âlemi atâyâ-yı esmâiyyeyi sana teveccüh ederek bekler."

عرش معدنگاه داد معدلت　　　چار جو در زیر او پر مغفرت

1628. *Arş, atâ ve ma'delet ma'den-gâhıdır. Onun altında mağfiret dolu dört ırmak vardır.*

Vücûd-i izâfî arşı, esmâ-i ilâhiyye hâdimleri olan melâike vâsıtasıyla atâ ve ma'delet menba'ıdır. O vücûd-i izâfî arşının altında mağfiret-i ilâhiyye ile dolu dört ırmak vardır. Onlar da şunlardır:

جوی شیر و جوی شهد جاودان   جوی خمر و دجلهٔ آب روان

1629. *Süt ırmağı ve ebedî olan bal ırmağı, şarab ırmağı, akıcı su nehri vardır.*

"Dicle", "nehir" ma'nâsınadır ve kadehten kinâye olarak müsta'meldir ve Bağdâd'dan akan nehrin ismidir (*Şemsü'l-Lügât*). Bu beyitlerde sûre-i Muhammed'de vâki' مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ (Muhammed, 47/15). Ya'ni "Müttakîlere va'dolunan cennetin misâli budur ki, orada bozulmayan su nehirleri vardır ve ta'mı bozulmaz; sütten nehirler vardır ve içenlerin lezzet duyduğu şarâb nehirleri vardır; ve sâfî baldan nehirler vardır; ve onlar için orada her türlü meyveler vardır; ve onlara Rableri tarafından mağfiret vardır. [onlar] azâbda ebedî olan ve kaynamış su içirilmekle bağırsakları parçalanan gibi midirler?" Bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı zâhirîsi budur. Fakat bunlar temsîlât-ı ilâhiyyedir. Zâten âyet-i kerîmede bunların misâl olduğu beyân buyrulur. Nitekim cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 68. faslında bu ma'nâya dâir şöyle buyururlar: "Ehl-i cehennemin أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ (A'râf, 7/50) ya'ni "Ehl-i cehennem ehl-i cennete: "Bize sudan yâhud Allah Teâlâ'nın size verdiği rızıktan ifâza ediniz!" demeleri hâşâ! taâm ve şarâb taleb etmeleri değildir. Ya'ni, "Bulduğunuz ve size mütecellî olan şeylerden bize de ifâza ediniz!" derler. Kur'ân-ı Mecîd bir arûs-i zîbâ gibidir. Örtüsünü açan kimseye yüzünü göstermez. Ey Kur'ân'dan bahseden kimse, sana bir zevk ve keşif vâki' olmaması ondandır ki, sen onun örtüsünü açtın; o seni reddeyledi ve sana mekr edip yüzünü çirkin gösterdi. "Ben o mahbûb değilim!" dedi. Hz. Kur'ân her ne sûretle isterse görünmeğe kādirdir. Fakat örtüsünü çekmeyip rızâsını taleb eyler ve onun rızâsına sebeb olan şeye sa'y eyler isen sen onun örtüsünü çekmeksizin o sana yüzünü gösterir. Ehl-i Hakk'ı taleb et! Zîrâ Hak Teâlâ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي (Fecr, 89/29-30) ya'ni "Benim kullarıma dâhil ol ve cennetime gir!" buyurmuştur. Hak Teâlâ herkese söz söylemez. Nitekim dünyâ pâdişahları her bir çulhaya söz söylemezler. Halkı pâdişâha îsâl için bir vezîr ve nâib nasb etmişlerdir. Hak Teâlâ hazretleri dahi, Hak talebinde bulunan her bir kimsenin, O'nun kapısına gitme-

si için, bir bende intihâb buyurdu; ve enbiyâ ve evliyâ dahi bunun için gelmişlerdir. Zîrâ Hakk'a onlardan mâadâ yol yoktur." İmdi bu beyânât-ı aliyyeden dahi anlaşıldığı üzere bu gibi ma'nâlarda sâhib-i keşf olan evliyâ-yı Hakk'ın sözlerini dinlemek lâzımdır.

Ni'metullah Nahcivânî (k.s.) hazretlerinin tefsîr-i şerîfinde bu nehirler hakkındaki beyânât hulâsaten şöyledir: "Su nehri"nden murâd, müttakîleri hayât-ı ezeliyye ve ebediyye ile ihyâ eden ulûm-i ledünniyyedir ki, bu ilim, alâik-ı cismâniyyeye batmış olan kuvâ-yı beşeriyye muktezayâtından ve taklîd ve tahmînât bulanıklığından hâlistir. Ve "süt nehri"nden murâd, müttakîlerin fıtrat-ı asliyyelerinden neş'et eden muhabbet-i zevkıyye-i ilâhiyyedir ki, hevâ-yı nefsâniyyeye meyl ile ve müzahrafât-ı dünyeviyyeye iltifât ile onların zevkı bozulmaz. Ve "şarâb nehri"nden murâd, müttakîlere hâsıl olan cezbe-i ilâhî ve onları sarhoş eden şevk-ı müfrittir. Zevkî ve vicdânî hâllerden olduğu için tefrîk olunamaz ve onun lezzeti ve ezvâkı isti'dâdların tefâvütüne göredir. Ve "bal nehri"nden murâd, Hakk'ı, hakka'l-yakîn mertebesine vusûl ile bilmek ve anlamaktır ki, bu biliş ve anlayış ikilik bulaşıklığından musaffâdır; ve bu cennet içinde, Rableri tarafından onlara mağfiret ya'ni onların enâniyet-i mevhûmelerinin setri ve mahvı hâli vardır. Îzâhtan müstağnîdir ki, bu nehirler bu vücûd-i izâfî arşı altında örtülmüştür.

پس زعرش اندر بهشتستان رود   در جهان هم چیزکی ظاهر شود

1630. *İmdi arştan cennete gider, cihanda da bir şeycik zâhir olur.*
[1630]

"Cennet", lügatte, ağaçları çok olan bir zemînden ibârettir ki, ağaçların çokluğundan dolayı gölgeleri sath-ı arzı örter; ve cennet "setr" ma'nâsına gelen "cenne" lafzından müştak olup bu kelimenin masdar binâ-i merresidir. Ulemâ-i zâhire ıstılâhında dâr-ı âhiretin makāmât-ı mütenezzehe ve tayyibesidir; ve bu makām ef'âl-i hasenenin cennetidir. Ef'âl ve a'mâlin azlığı ve çokluğu i'tibâriyle bu cennetin derecât-ı mütefâvitesi vardır. Urefâ derler ki, bu ef'âl ve a'mâl cennetinden başka da cennetler vardır. Onlara "cennât-ı sıfât" derler; ve o abdin sıfât-ı kemâliye-i ilâhiyye ile ittisâfı ve ahlâk-ı ilâhiyye ile tahallukudur. Bu cennet dahi ehl-i kemâlin merâtibi hasebiyle mütefâvittir. Ve bunlardan başka cennetler dahi vardır ki, onlara "cennât-ı zât" derler. O da ibâd-ı hâssına Rabbü'l-erbâb olan Allâhü zü'l-celâl hazretlerinin ve her birinin erbâb-ı müteferrikadan kendisine âid olan Rabb'ın tecellî-i zât ile zuhûrundan ve abdin zâtta, kendi zâtının mahvı ile o cennetlerde istitâ-

rından ibârettir. İmdi ulûm-i ledünniyye ve muhabbet-i zâtiyye-i ilâhiyye ve cezbe-i ilâhî ve hakka'l-yakînden ibâret olan su ve süt ve şarâb ve bal nehirleri, bu vücûd-i izâfî arşının altından cereyân edip, bu arştan cennet-i zâta kadar gider. Fakat bu vücûd-i izâfî cihânında da bunların te'sîrâtına müşâbih bir şeycik zâhir olur.

گرچه آلودست اینجا این چهار　　　　از چه از زهر فنا و نا گوار

1631. *Gerçi burada bu dört bulaşmıştır, neden? Fenâ ve hazımsız olan zehirden.*

"Nâ-güvâr", mi'dede hazm olmayan taâm ve imtilâ ve sû-i hazm hâli demektir *(Burhân)*. Ya'ni, gerçi bu âlem-i kesîfte de bu dört nehir vardır. Fakat bulaşık bir hâldedir. Neye bulaşıktır bilir misin? Fenâ ve zevâl zehrine ve hazımsızlığa bulaşıktır. Ya'ni bu âlem-i kesîfin suyuna ve südüne ve şarabına ve balına fânîlik zehri ve hazımsızlık hâli karışmıştır. Binâenaleyh onlar hâlis olan ni'met kabîlinden değildir.

جرعهٔ بر خاك تیره ریختند　　　　زان چهار و فتنهٔ انگیختند

1632. *O dörtten bulanık toprak üzerine döküldüler ve bir fitne kopardılar.*

Bu dört nehirden bulanık ve kesîf olan arz ve dünyâ üzerine bir cür'a ve bir katre döktüler; ve şehevât-ı nefsâniyye fitnesini kopardılar.

تا بجویند اصل آنرا این خسان　　　　خود برین قانع شدند این ناکسان

1633. *Tâ ki bu denîler onun aslını isteyeler; halbuki bu nâkesler bunun üzerine kāni' oldular.*

"Has" ve "nâkes"ten murâd, şehevât-ı nefsâniyyelerine meclûb olan ehl-i dünyâdır. Ya'ni, bu âlem-i kesâfette bu dört maddeden her birinin bir hassası vardır; ve bu hassalardan her birinin bir zevkı vardır ki, o zevkler cism-i kesîfe ve rûh-i hayvânîye taalluk eder. Rûh-i insânî ile alâkaları yoktur. Rûh-i insânî ile alâkası olan şey, ancak onların asılları olan ezvâktır ki, bunlar yukarıda 1629 numaralı beyitte îzâh olundu. Fakat cismânî olan ehl-i dünyâ bunların suver-i kesîfelerine ve cisim ve rûh-i hayvânîye âid olan zevklerine kāni' oldular.

شیر داد و پرورش اطفال را　　　　چشمه کرده سینهٔ هر زال را

1634. *Her kadının sînesini çeşme edip çocuklara süt ve besleme verdi.*

Hak Teâlâ hazretleri süt nehrinin kesîf olan bir sûretini arza döktü; ve her kadının memelerini bir çeşme gibi yaptı ve çocukların cisimlerini beslemek hassasını verdi. Nitekim sütün aslı olan muhabbet-i zevkıyye-i ilâhiyye dahi rûh-i insânîyi besler. "Zâl", aslen "ihtiyar kadın" demektir, umûmen "kadın" ma'nâsına da müsta'meldir.

خمر دفع غصه و اندیشه را   چشمه کرده از عنب در اجترا

1635. *Şarâbı, gussanın ve düşüncenin def'ine ve cür'ete üzüm tarafından çeşme yaptı.*

Hak Teâlâ bu âlem-i kesâfette, hâdisât-ı kevniyyeden ârız olan gamın ve düşüncenin def'i ve korkak bir kimseyi cesur kılmak için, üzüm tarafından akan bir çeşme yaptı. Nitekim şarabın aslı olan cezbe-i ilâhîden sarhoş olanlar dünyâ ve âhiret gamından kurtulup, emr-i ilâhîyi icrâ için nefislerini fedâda cesûr olurlar. Ba'zı nüshalarda (اجترا) yerine (در باغها) vâki'dir.

انگبین داروی تن رنجور را   چشمه کرده باطن زنبور را

1636. *Bal, hastaya ten ilâcıdır, arının bâtınını çeşme etmiştir.*

Zâhir âlemdeki bal, âyet-i kerîmede فيه شفاءٌ للناس (Nahl 16/69) ya'ni "Balda nâsa şifâ vardır" buyrulduğu üzere, hasta olan cisimlere ilâçtır; ve balın nef'i hem eski hem de yeni tabâbette sâbit olmuştur. Nitekim *Mevâhib-i Ledünniyye*'de bal ile yapılacak ilâçlardan ba'zıları da mezkûrdur. Velhâsıl Hak Teâlâ hazretleri bal arısının bâtınını ve içini bal çeşmesi yapmıştır. Ve balın aslı hakka'l-yakîn mertebesine vusûl zevkî ve lezzetidir ki, bu zevk, bal arısı mesâbesinde olan sûret-i insâniyyenin bâtınından zuhûr eder; ve bu zevkin zuhûrunu müteâkib, insanın vehminde peydâ olan enâniyet ve isneyniyet marazı zâil olup, kendi hakîkati olan Hakk'a vâsıl olur.

آب دادی عام اصل و فرع را   از برای طهر و بهر کرع را

1637. *Temizlik ve içmek için, umûmen asla ve fer'e su verdin.*

"Ker'" ve "kürû'", suyu mevzi'inden ağız ile içmek demektir. Ya'ni, yâ Rabbe'l-âlemîn, suyu bu âlem-i kesâfette hilkatte asl olan insana temizlik ve içmek için ve fer' olan hayvânât ve nebâtâta da içmek için verdin. Bu su sûretinden cisimler istifâde eder; fakat onun aslı ulûm-i ledünniyyeden ancak rûh-i insânî feyz bulur.

تا ازينها پى برى سوى اصول   تو برين قانع شدى اى بوالفضول

1638. *Ta ki bunlardan asılları tarafına iz götüresin. Ey bü'l-fudûl, sen buna kāni' oldun!*

Ey kimse, Hak Teâlâ âlem-i kesâfette bu saydığımız dört maddeyi ihsân buyurdu, tâ ki sen bu sûretlerin asılları olan maânî tarafına iz götüresin! Ey bü'l-fudûl, sen ise bu âlem-i kesâfetin zevkine dalıp ancak bu maddelerin sûretlerine kanâat ettin!

بشنو اكنون ماجراى خاك را   كه چه مى گويد فسون مِحْراك را

1639. *Şimdi toprağın mâcerâsını dinle ki, mihrâke ne füsûn söylüyor!*

"Mihrâk", tahrîk edici ve efsûn yayıcı ma'nâsına olup burada İsrâfîl (a.s.) demektir. Ey sâmi', şimdi toprağın mâcerâsını dinle! Bak ki avuç ile toprak almağa gelen İsrâfîl (a.s.)a nasıl müessir sözler söylüyor!

پيش اسرافيل گشته او عبوس   مى كند صد گونه شكل و جابلوس

1640. *İsrâfîl'in önünde ekşi yüzlü olup yüz türlü şekil ve temelluk yapıyor.*
[1640]

Arz, kendinden toprak vermemek için, İsrâfîl (a.s.)ın önünde yüzünü ekşitip türlü türlü şekil ve evzâ'a giriyor ve yaltaklanıyor da diyor:

كه بحق ذات پاك ذوالجلال   كه مدار اين قهر را بر من حلال

1641. *Ki: "Zü'l-Celâl'in pâk olan zâtının hakkı için ki, benim üzerime bu kahrı helâl tutma!"*

من ازين تقليب بويى مى برم   بدگمانى مى رود اندر سرم

1642. *"Ben bu taklîbden bir korku görüyorum, başımda sû-i zan gidiyor."*

Hak Teâlâ hazretlerinin Zât-ı pâki için cism-i âdemi terkîb kasdıyla benim üzerime vâki' olan bu kahrı ve tecâvüzü helâl addetme! Zîrâ benden alınacak bir avuç toprağın taklîbinden ve istihsâlinden bir koku alıyorum ve bir ma'nâya intikāl ediyorum; ve bu kokudan intikāl ettiğim ma'nâdan dimâğımda fenâ zanlar hâsıl oluyor. O da budur ki bundan masdar-ı maâsî olan vücûd-i âdem halk olunacaktır.

تو فرشتهٔ رحمتى رحمت نما   زانكه مرغى را نياز آرد هُما

1643. *"Sen rahmet meleğisin, rahmet göster! Zîrâ Hümâ bir kuşu incitmez."*

"Hümâ", kemik yiyen meşhûr bir kuşun ismidir (*Burhân*). Ey İsrâfîl, sen rahmet meleğisin! Binâenaleyh rahmet et de beni kendi hâlime bırak! Sen hümâ kuşu gibisin ve hümâ kuşu, bir kuşu incitmez.

ای شفا و رحمت اصحاب درد　　تو همان کن کان دو نیکو کار کرد

1644. *"Ey derd sâhiblerinin şifâsı ve rahmeti, sen dahi o iki iyi fiillinin yaptığını yap!"*

Ey derd ve elem sâhiblerinin şifâsı ve rahmeti olan Hz. İsrâfîl, benden toprak almaktan vazgeç de senden evvel bu iş için gelmiş olan iki iyi fiillinin, ya'ni Hz. Cebrâîl ile Hz. Mîkâîl'in yaptığını yap! Zîrâ onlar benden toprak almaktan vazgeçmişler idi."

زود اسرافیل باز آمد به شاه　　گفت عذر و ما جری نزد اله

1645. *İsrâfîl çabuk tekrar şâha geldi; İlâh'ın nezdinde özrü ve mâcerâyı söyledi.*

کز برون فرمان بدادی که بگیر　　عکس آن الهام دادی در ضمیر

1646. *Dedi ki: "Dışarıdan, tut diye ferman verdin; zamîre de onun aksini ilham verdin."*

Ya'ni, İsrâfîl (a.s.) arzın niyâzına ve verdiği anda karşı toprak almayıp Hak Teâlâ hazretlerine teveccüh edip, arz ile kendi arasında geçen mâcerâyı arz etti ve dedi ki: "Yâ Rab, bana zâhirde toprak almayı emir ve teklîf ettin, fakat almayıp eli boş dönmeyi de bâtınıma ilhâm ettin." Bu beyt-i şerîfte "emr-i irâdî" ile "emr-i teklîfî"nin başka başka olduğuna işâret buyruluyor. Nitekim *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'de Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından beyân buyrulduğu üzere Hak Teâlâ hazretleri ahvâl-i mükellefîn hakkında iki vecih üzere hükmeder. Birisi bâtınî, dîğeri zâhirîdir. Hükm-i bâtınî, abdin ilm-i ilâhîde, ayn-ı sâbitesinin hîn-i sübûtunda Hakk'a verdiği ilim neden ibâret ise irâde-i ilâhiyyenin bu ilme taalluk etmesidir. Buna "emr-i irâdî" derler. Ve hükm-i zâhirî Hakk'ın resûlleri vâsıtasıyle bilcümle ibâdı hakkında bilâ-istisnâ vâki' olan hükmüdür ki, buna da "emr-i teklîfî" derler. Binâenaleyh meselâ Hakk'ın emr-i irâdîsi küfrüne taalluk etmiş olan bir kimsenin îmân etmesi hakkında emr-i teklîfî[si] bittabi' birbirine muhâlif olur. Bunun sebebi âlem-i ilimde sâbit olan hükmün, âlem-i ef'âlde abdin emr-i teklîfîye muhâlefet etmesiyle Hak için hüccet-i bâliğa sâbit ol-

masıdır ki, bu da abdin hâlini kendisine keşf etmekten ibârettir; ve ayn-ı hikmet ve adâlettir.

امر کردی در گرفتن سوی گوش　　نهی کردی از قساوت سوی هوش

1647. *Kulak tarafına tutmağa emir verdin; akıl tarafına kasâvet cihetinden nehyettin.*

Yukarıki beytin te'kîdidir. Emr-i teklîfîyi tutmak husûsunda zâhiren kulak tarafına bu emri teblîğ ettin. Akıl ve bâtın tarafını da kasâvetten nehyettin. "Kasâvet", kalbin şiddeti ve salâbeti ve gılzatı ma'nâsınadır. Ya'ni, emr-i irâdî, emr-i teklîfîyi tutmamak için kalbde kasâvet husûle getirdi; ve akıl, emr-i teklîfîye muhâlefet etti.

سبق رحمت گشت غالب بر غضب　　ای بدیع افعال و نیکو کار رب

1648. *"Gazab üzerine rahmetin geçmesi gālib oldu. Ey fiilleri acîb ve işi iyi olan Rab!"*

"Yâ Rab, çok defa senin rahmetin gazabını geçer; ve gazabın iktizâsı kahr ile mütecellî olmuş iken lutuf ve rahmet ile mütecellî olursun. Ey tecelliyâtı acîb ve işi latîf olan Rabbim, ben de senin kulun, senin ahlâk-ı ilâhiyyen ile mütehallık olmağı münâsib gördüm, arzın niyâzına merhamet ettim."

فرستادن حق تعالی ملك العزم والحزم عزرائیل علیه السلام را بهر
گرفتن حفنهٔ خاك بهر ترکیب جسم آدم چالاك علیه السلام

Hak Teâlâ'nın çâlâk olan Âdem (a.s.)ın cisminin terkîbi için avuç dolusu toprak almak üzere azm ve hazm meleği olan Azrâîl (a.s.)ı göndermesi

"Hazm", lügatte cem'etmek, zabtetmek, şiddetle tutmak, kasdetmek ve bağlamak ma'nâlarınadır. Burada "şiddetle tutmak" ma'nâsı münâsibdir.

"Azm", kasd etmek demektir. Ya'ni, Azrâîl (a.s.) şiddet ve kasd sâhibi olan melektir, demek olur. Ma'lûm olsun ki, Azrâîl (a.s.), ma'nâdan ibâret olan rûhu, sûretten ibâret olan ebdândan tefrîk eder; ve âlem-i zâhirde mevcûd olan her bir sûret-i kesîfe bir ma'nânın ızhârı içindir, o ma'nâ o sûretin rûhudur. Binâenaleyh zerreye varıncaya kadar âlem-i zâhirde vâki' olan tefessüd, tasarruf-i Azrâîl ile husûle gelir. Azrâîl (a.s.) dahi bu hâssıyeti ile avâlimi muhîttir ve onun taht-ı emrinde dahi bî-nihâye melâike mevcûddur; ve bir kimse suver-i mevcûdeden birini ifsâd ettiği vakit, o kimsede vücûh-i Azrâîl'den bir vechin te'sîri vâki' olur ve arzdan alınacak cüz', arzın rûhu mesâbesinde olup o rûhun nez'ine cenâb-ı Azrâîl me'mûr olmuş ve bu emri icrâ etmiştir.

گفت یزدان زود عزرائیل را   که ببین آن خاك پر تخییل را

1649. *Hâlık derhal Azrâîl'e buyurdu ki "Pür-tahyîl olan toprağı gör!"*

Ya'ni, Cebrâîl ve Mîkâîl ve İsrâfîl (aleyhümü's-selâm) huzûr-i izzete elleri boş olarak döndükleri cihetle, Hâlık Teâlâ hazretleri emr-i irâdîsinin tahakkuku için derhal Azrâîl (a.s.)a buyurdu ki: "Haydi sen git, emrimi infâz için hayâlât ve evhâm ile dolmuş olan arzı gör!"

آن ضعیف زال ظالم را بیاب   مشت خاکی زو بیاور با شتاب

1650. *"O zayıf olan zâlim kocakarıyı bul, acele ondan bir avuç toprak getir!"*
[1650]

"Zâl", kocakarı demektir. Zayıf olması, her an fenâya ma'rûz bulunmasından nâşîdir. Zâlim olması, ma'rifet-i Hak için mahlûk olan efrâd-ı beşeri, kendi suver-i mâddiyyesine meftûn edip ma'nevî helâke sürüklemesidir. "Kocakarı" olması hilkat-i beşerden pek çok evvel yaratılıp kocamış olmasındandır; ve enbiyâ ve evliyâya acûze sûretinde mütemessil bulunmasındandır.

رفت عزرائیل سرهنگ قضا   سوی کرهٔ خاك بهر اقتضا

1651. *Kazâ serhengi olan Azrâîl iktizâ için toprak küre tarafına gitti.*

"Serheng", "ser" ile "heng" kelimelerinden mürekkebdir. "Ser", serdâr ve emîr, ve "heng", asker demektir. Binâenaleyh "serheng" askerin emîri ve reîsi demek olur *(Burhân, Ferheng-i Cihangîrî, Sirâcü'l-Lügât ve Rüşdî, Bahâr-ı Acem ve Gıyâsü'l-Lügât)*. Ya'ni kazâ-yı ilâhî serhengi olan Cenâb-ı Azrâîl, Hakk'ın taleb ve emri için toprak küre tarafına müteveccih oldu.

خاك بر قانون نفير آغاز كرد　　　داد سوگندش بس سوگند خورد

1652. *Toprak, kānun üzre feryâda başladı; ona and verdi, birçok yemîn etti.*

"Kānûn", asıl ve resm ve kāide. "Sevgend horden", yemin etmek ve and içmek demektir. Toprak evvelki meleklere yaptığı kāide üzere feryâda başladı, and verdi ve birçok yeminler verdi. Ya'ni, "Vallâhi billâhi tallâhi, ben bir avuç toprağı vermem, Allah hakkıçün benden bunu alma!" diye yalvardı. Dedi:

كاى غلام خاص واى حمال عرش　　　اى مطاع الامر اندر عرش و فرش

1653. *"Ey has kul ve ey arşın hâmili, ey arşta ve ferşte emrin mutâ'ı!*

"Arş"tan murâd, fezâ-yı bî-nihâyedeki vücûdât-ı izâfiyye avâlimi; ve "ferş"ten murâd, bunlar arasındaki arz. Ya'ni, "Ey Hakk'ın has kulu ve ey arş hâmili olan dört melekten birisi ve ey göklerde ve yerde emrine itâat olunmuş olan!"

رو بحق رحمة رحمن فرد　　　رو بحق آنكه با تو لطف كرد

1654. *"Ferd olan Rahmân'ın rahmetinin hakkı için, sana lutf eden zâtın hakkı için!"*

"Be-hakk", kelimelerinde "be" kasem içindir.

حق شاهى كه جز او معبود نيست　　　پيش او زارئ كس مردود نيست

1655. *"Bir şâhın hakkı için ki, ondan başka ma'bûd yoktur; O'nun huzûrunda kimsenin zârîliği merdûd değildir."*

گفت نتوانم بدين افسون كه من　　　رو بتابم زامر او سر و علن

1656. *Dedi: "Ben kādir değilim ki, bu efsûn ile onun emrinden gizli ve âşikâr olarak yüz çevireyim!"*

"Gizli"den murâd, emr-i irâdî ve "âşikâr"dan murâd, emr-i teklîfîdir. Ya'ni, Azrâîl (a.s.) arza hitâben dedi ki: "Ben senin sözlerin ve yemînlerin sebebi ile Hakk'ın emr-i irâdî ve emr-i teklîfîsinden yüz çevirmeğe kādir değilim." Bundan anlaşılır ki, evvelki üç meleğe vâki' olan emr-i teklîfî, emr-i irâdîye muvâfık değil imiş.

گفت آخر امر فرمود او بحلم — هر دو امرند او بگیر از راه علم

1657. *Dedi: "Nihâyet o hilm ile emir buyurdu. Her ikisi de emirdirler, ilim yolundan onu tut!"*

Arz Azrâîl'e dedi: "Nihâyet Hâlikımız kullarına sıfat-ı hilm ile muttasıf olmalarını emir buyurdu. Benden cebren toprak alman bir emirdir; ve hilim ve yumuşaklık ile muttasıf olmak dahi bir emirdir. Eğer şiddet ile yumuşaklığı ilim cihetinden mukāyese edersen, elbette ahlâken hilim şiddete müreccah olur.

گفت آن تأویل باشد یا قیاس — در صریح امر کم جو التباس

1658. *Dedi: "O te'vîl, yâhud kıyâs olur. Emrin sarîhinde iltibâsı az iste!"*

"Te'vîl", şer'de, lafzı ma'nâ-yı zâhirinden, muhtemel olan ma'nâsına döndürmektir. Fakat bu te'vîl, muhtemel olan ma'nânın Kur'ân'a ve hadîse muvâfakatı görüldüğü vakit olur. Meselâ Kur'ân'da يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ (Rûm, 30/18) "Allah ölüden diriyi çıkarır." buyurur. Eğer kuşu yumurtadan çıkardığı murâd olunursa "tefsîr" olur ve eğer kâfirden mü'min ve câhilden âlim çıkardığı murâd olursa "te'vîl" olur; (*Ta'rîfât-ı Seyyid*'den tercüme). "Kıyâs", lügatte "takdîr" demektir; şerîatte; hükümde asl ile fer' arasını cem'etmektir. Ya'ni bir şey hakkında sarîh bir hüküm olduğu hâlde, o açık hükümden istinbât olunan bir ma'nâ sebebiyle, o şeyin fer'i hakkında bir hüküm vermektir. "İltibâs" örtülü, belirsiz, karışık olmak demektir. Ya'ni Azrâîl (a.s.) arza dedi ki: "Hâlikımın bana "Arzdan toprak al!" diye vâki' olan emri karşısında, o senin bana hilim tavsiye etmen bir te'vîl veyâ kıyâs olur. Böyle sarîh emirlerin karışık ve örtülü olmasını az düşün! "Kem cû", "az iste!" ta'bîri ile sarîh ve fakat mecâzî olan emirlere işâret buyrulur. Meselâ Kur'ân'da "Ve's-eli'l-karyete" (واسئل القرية) ya'ni "Karyeye sor!" buyrulur. Bu bir emirdir. Fakat te'vîl etmeksizin kābil-i icrâ değildir. Zîrâ karyenin kendisine sormak mümkin değildir. Burada ahâliye sormak ile te'vil olunur; ve kezâ bir efendi "Lambayı yak!" diye hizmetçisine emr etse hizmetçi bu emr-i sarîhtir, lambanın kendisini yakayım demez. Te'vîl edip içindeki fitili yakar. Fakat "Toprak al!" emri sarîh ve kābil-i icrâ olduğu için bunda iltibâs yoktur. Te'vîle ve kıyâsa da hâcet kalmaz.

فکر خودرا گر کنی تأویل به — که کنی تأویل این نا مشتبه

1659. *Eğer kendi fikrini te'vil edersen iyidir ki, bu nâ-müştebihi te'vîl edesin!*

"Nâ-müştebih", şübhesiz söz demek olur. Ya'ni, o sarîhin ma'nâsına kendi fikrini çevirmen, bu şübhesiz ve açık sözü te'vîl edip başka ma'nâya çevirmekten daha iyidir.

دل همی سوزد مرا از لابه ات　　　سینه ام پرخون شد از شورابه ات

1660. [1660] *"Gönül senin yalvarmandan yanıyor; senin şûrâbenden içmem kan dolu oldu."*

"Şûr-âb", vasf-ı terkîbîdir, iki isim arasındaki vâv-ı âtıfanın ıskātıyla husûle gelmiştir. Aslı "şûr u âb"dır. Âhirindeki (ها) ismiyyet içindir. Nitekim "sebz" kelimesinin nihâyetine getirip "sebze" (سبزه) derler. "Şûrâbe", göz yaşı demek olur. Ya'ni, "Ey arz senin yalvarmana acıyorum ve gönlüm yanıyor ve senin akıttığın göz yaşından içim kan dolu oldu."

نیستم بی رحم بل زان هر سه پاك　　　رحم بیشستم ز درد دردناك

1661. *"Merhametsiz değilim, belki derdlinin derdinden dolayı, o her üç pâkten merhametim ziyâdedir."*

"Merhametsiz değilim, belki ben o her üç pâkten, ya'ni Cebrâîl ve Mîkâîl ve İsrâfîl'den daha merhametliyim. Derdlinin derdinden dolayı kendimde merhamet duyarım."

گر طبانچه می زنم من بر یتیم　　　ور دهد حلوا بدستش آن حلیم

1662. *"Eğer ben bir yetîme tokat vurur isem ve eğer o halîm onun eline helva verirse;"*

این طبانچه خوشتر از حلوای او　　　ور شود غره بحلوا وای او

1663. *"Bu tokat onun helvasından daha latîftir ve eğer helvaya mağrûr olursa vay ona!"*

"Tabânce", tokat demektir. Ya'ni, "Benim bir yetîme tokat vurmam, herhangi bir hakîm kimsenin onu helva ile taltîf etmesinden daha latîftir; ve eğer benim tokatımdan muğber olup o halîmin helvasına teveccüh ederse vay onun hâline!"

بر نفیر تو جگر می سوزدم　　　لیك حق لطفی همی آموزدم

1664. *"Senin feryâdına benim ciğerim yanar; lâkin Hak bana bir lutuf öğretmektedir."*

Ya'ni, "Hak Teâlâ beni kahra me'mûr buyurmuştur. Ben de bu emri yaparım. Fakat Hak Teâlâ bu kahrın altında bir lutuf saklamış olduğunu bana bildirdiği için, senin feryâdına ciğerim yanmakla berâber aldırmam!"

لطف مخفی در میان قهر ها　　　　در حدث پنهان عقیق بی بها

1665. *"Lutuf kahırlar arasında gizlidir. Bahâsız akîk pislikte gizlidir."*

"Hakk'ın lutfu, kahırları arasında gizlidir. Bu hâl pek büyük kıymetli olduğu için bahâ takdir olunamayan bir akîkin pislik arasında gizlenmiş olmasına benzer."

قهر حق بهتر ز صد حلم منست　　　　منع کردن جان زحق جان کندنست

1666. *"Hakk'ın kahrı benim yüz hilmimden daha iyidir. Hak'tan canı men'etmek can çekişmektir."*

"Her an mütebeddil olan bu fânî kesâfet âleminde Hakk'a istediği canı vermekten imtinâ' etmek, âlâm-ı tebeddülâta râzı olup can çekişmek demek olur. Zîrâ Hak bir canı alırsa, yerine bin can verir. Binâenaleyh Hakk'ın kahrı benim hilmimden daha iyi olur."

بد ترین قهرش به از حلم دو كَوْن　　　　نعم رب العالمین و نعم عَوْن

1667. *"O'nun en fenâ kahrı iki âlemin hilminden iyidir. Ne güzel Rabbü'l-âlemîndir, ne güzel yardımcıdır!"*

Hakk'ın en fenâ ve şiddetli kahrı, o kahrın altında lutuflar gizli olduğu için, dünyâ ve âhiret ehlinin hilminden ve mülâyemetinden iyidir. Zîrâ Hak Teâlâ mahlûkâtı, isti'dâd ve kābiliyetlerine göre terbiye buyurur. Binâenaleyh O, âlemlerin ne güzel mürebbîsidir ve onların kābiliyetlerine göre ne güzel yardımcıdır!"

لطفهای مضمر اندر قهر او　　　　جان سپردن جان فزاید بهر او

1668. *"O'nun kahrında lutuflar muzmerdir; onun için can fedâsı canı artırır."*

هین رها کن بد گمانی و ضلال　　　　سر قدم کن چونکه فرمودت تعال

1669. *"Āgâh ol, bed-gümanlığı ve dalâli terk et; başı ayak yap; çünki sana "Gel!" buyurdu."*

"Dalâl", helâk olmak ve gāib olmak ve yolu şaşırmak demektir. Burada "yolu şaşırmak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Ey arz, senden alınacak toprak hakkında Hakk'a karşı sû'i zan var. Bundan vazgeç ve yanlış yolu bırak! Sür'atle koş, çünki Hak Teâlâ hazretleri "Gel!" diye da'vet buyurdu." "Teâl", tefâul bâbından emr-i hâzırdır. Arapça'da aşağıda olan bir kimseyi "Gel!" diye yukarı çağırmak demek olur. Ya'ni "Yüksel!" demektir. "Ser kadem kerden", sür'atle yürümekten kinâyedir.

آن تعالٰ او تعالی ها دهد   مستی و جفت و نهالیها دهد

1670. *O'nun o "Teal"i teâlîler verir; sarhoşluklar ve eşler ve döşekler verir."*
[1670]

Bu beyt-i şerîf, cenâb-ı Azrâîl lisânından arzadır. Fakat zımnında, cesedi arzın cüz'ü olan insana da hitâbdır. Zîrâ insan ölümden kaçar ve Azrâîl isminden tevahhuş eder. Bu sûrette ma'nâ-yı beyt şöyle olur: "Ey arz veyâ insan, Hak Teâlâ'nın o "Teal!", ya'ni "Gel!" buyurması yükselmeler ve ikrâmlar verir ve âlem-i ervâhta senin rûhuna sarhoşluklar ve zevkine münâsib çiftler ve eşler ve döşekler verir."

باری آن امر سنی را هیچ هیچ   من نیارم کرد وهن و پیچ پیچ

1671. *"Hiçbir kere hiç, o âlî olan emrini gevşek ve dolaşık yapmağa kādir değilim."*

Ya'ni, "Hakk'ın o yüksek olan emr-i sarîhini gevşek ve dolaşık görüp te'vîl ve kıyâs ile tebdîl edemem, aynen icrâ ederim."

آن همه بشنید آن خاك نژند   زان گمان بد بدش در گوش بند

1672. *O gamlı olan toprak, onu hep dinledi; o sû-i zandan onun kulağında bağ oldu.*

Nûnun fetha veyâ kesresiyle "nejend", gamlı ve donmuş ve öfkeli ma'nâlarınadır. Ya'ni, toprak bu sözlerin hepsini dinledi ve dinlerken gamlı bir hâlde idi. Kendinde kökleşmiş olan sû-i zandan kulağında bir bağ ve bir hicâb olduğundan bu sözler gamına sükûnet vermedi.

باز از نوعی دگر آن خاك پست   لابه و سجده همی کردش چو مست

1673. *O süflî olan toprak, tekrar başka bir nevi'den, ona sarhoş gibi yaltaklandı.*

گفت نی برخیز نبود زین زیان   من سر و جان می نهم رهن ضمان

1674. *Dedi: "Hayır, kalk bundan ziyân olmaz. Ben rehin ve zamân[:kefâlet] olarak baş ve can koyarım."*

Cenâb-ı Azrâîl dedi: "Hayır, bu yaltaklanmayı ve tezellülü bırak! Kalk canını ver! Bu can vermekten sana bir zarar olmaz. Ben bir zarar ve ziyân olmadığını te'mîn için, başımı ve canımı sana rehin ve zamân (ضمان) olarak koyup kefil olurum."

لابه منديش و مكن لابه دگر   جز بدان شاه رحيم و دادگر

1675. *"Temelluk düşünme ve artık o Rahîm ve Âdil olan şâhtan başkasına yaltaklanma!"*

بنده فرمانم نيارم ترك كرد   امر او كز بحر انگيزيد گرد

1676. *"Ben emir kuluyum, onun denizden toz koparan emrini terk edemem."*

Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretlerinin emri o kadar mühim ve azametlidir ki, Mûsâ (a.s.) zamânında Bahr-i Ahmer'i yardı ve dibinden toz kopardı. Ben emir kuluyum, O'nun böyle emrini nasıl terk edebilirim?"

جز ازان خلاق گوش و چشم و سر   نشنوم از جان خود هم خير و شر

1677. *"O, kulağın ve gözün ve başın hallâkından gayrı, kendi canımdan bile hayır ve şer dinlemem."*

Ya'ni, "Eğer benim canım hayır ve şer fetvâsını verse bile dinlemem; ben ancak kulağı ve gözü ve başı yaratan Hak Teâlâ hazretlerinin emrini dinlerim."

گوش من از گفت غير او كرست   او مرا از جان شيرين جان ترست

1678. *"Benim kulağım O'nun gayrının sözünden sağırdır, O bana tatlı olan candan daha candır."*

Ya'ni, "Canımın hayır ve şer fetvâsını dinlemediğimin sebebi budur ki, benim canım taayyünü cihetiyle Hakk'ın gayrıdır ve benim kulağım Hakk'ın gayrının sözünden sağırdır. Hak Teâlâ bana kendinin gayrı olan benim canımdan daha candır. Çünki canım O'nun sıfat-ı hayâtının libâs-ı gayriyyet ile zuhûrundan ve taayyününden ibârettir."

جان ازو آمد نیامد او ز جان　　　صد هزاران جان دهد او را یگان

1679. *"Can O'ndan geldi, O candan gelmedi. O beleş olarak yüz bin can verir."*

Can, "Hakk'ın sıfat-ı hayâtının libâs-ı gayriyyet ile zuhûru ve taayyünü hâlinden ibâret olduğundan bittabi' o can Hak'tan geldi ve Hak candan gelmedi. Binâenaleyh Hak Teâlâ bâd-i havâ (bedâva) ve beleş olarak yüz bin can vermeğe kādirdir."

جان که باشد کش گزینم بر کریم　　　کیك چه بود که بسوزانم گلیم

1680. [1680] *"Can kim olur ki, onu Kerîm üzerine ihtiyâr edeyim, pire ne olur ki kilimi yakayım!"*

"Mâdemki can Hak'tandır ve O'nun atâsıdır, binâenaleyh canın ne kıymeti olur ki, onu veren Hak istediği vakit esirgeyeyim; bunu esirgemek pire için kilimi yakmak kabîlinden olur."

من ندانم خیر الاّ خیر او　　　صم و بکم و عمی من از غیر او

1681. *"Ben O'nun hayrının gayrı hayır bilmem, ben O'nun gayrından sağırlar ve dilsizler ve körlerdenim."*

گوش من کرست از زاری کنان　　　که منم در کف او همچون سنان

1682. *"Benim kulağım figān edicilerden sağırdır; zîrâ ki ben O'nun elinde mızrak gibiyim."*

"Hakk'ın emrinde hayır vardır, binâenaleyh O'nun zâhiren emrini şer görüp figān edenler olur ise de onların figānı benim kulağıma girmez. Çünki benim irâdem yoktur, O'nun elinde mızrak gibiyim."

بیان آنکه مخلوقی که ترا ازو ظلمی رسد بحقیقت او همچون آلتیست . عارف آنست که بحق رجوع کند نه بآلت و اگر بآلت رجوع کند بظاهر نه از جهل کند بلکه برای مصلحتی چنانکه ابا یزید قدس الله سره العزیز گفت که چندین سالست که من با مخلوق سخن

نگفته ام و از مخلوق سخن نشنیده ام و لیکن خلق چنین پندارند که با ایشان می گویم
و از ایشان می شنوم زیرا ایشان مخاطب اکبر را نمی بینند که ایشان چو صدا اند اورا
نیست مجال من . التفات مستمع عاقل بصدا نباشد چنانکه مثلست معروف
قَالَ الْجِدَارُ لِلْوَتَدِ لِمَ تَشُقُّنِى قَالَ الْوَتَدُ اُنْظُرْ اِلى مَنْ يَدُقُّنِى

Onun beyânındadır ki, bir mahlûk ki ondan sana bir zulüm erişir; hakîkatte o bir âlet gibidir. Ârif odur ki âlete değil, Hakk'a rücû' ede ve eğer zâhirde âlete rücû' ederse, cehlinden etmez, belki bir maslahat içindir. Nitekim Ebâ Yezîd (k.s.) buyurdu ki: "Bu kadar yıl vardır ki, bir mahlûka söz söylememişimdir ve mahlûktan söz işitmemişimdir; velâkin halk böyle zannederler ki, onlara söylüyorum ve onlardan işitiyorum. Zîrâ onlar muhâtab-ı ekberi görmüyorlar. Çünki benim hâlime nisbetle onlar ona sadâ gibidirler. Âkıl olan müstemi'in iltifâtı, sadâya olmaz. Nitekim ma'rûf olan meseldir, duvar çiviye "Niçin beni yarıyorsun?" dedi. Çivi de, "Beni mıhlayana bak!" dedi.

احمقانه از سِنان رحمت مجو　　　　زان شهی جوکان بود در دست او

1683. *Mızraktan ahmakça merhamet isteme, o bir şâhtan iste ki o, onun elinde olur.*

Ya'ni, bir kimseden bir kimseye zarar gelirse, o zarar yapan kimse, Hakk'ın kudret elinde bir mızrak gibidir.Binâenaleyh ey kimse sana bir fenâlık geldiği vakit, doğrudan doğruya o mızrağı kullanan Hak'tan iste, yoksa ahmakça ve körce mızraktan isteme, o mızrak şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın yed-i kudretindedir.

با سنان و تیغ چون لابه کنی　　　　کو اسیر آمد بدست آن سنی

1684. *"Mızrağa ve kılıca niçin yalvarırsın ki o, o Gālib'in elinde esir geldi!"*

او بصنعت آزرست و من صنم　　　　آلتی کو سازدم من آن شوم

1685. *"O san'atında Âzer'dir ve ben putum; bir âlet gibi o beni yapar, ben o olurum."*

"Âzer", İbrâhim (a.s.)ın babasının ismidir. Nemrûd ismindeki putperest bir hükümdar zamânında put yapar ve satar idi. Ya'ni, "O Hak Teâlâ hazretleri bu vücûdât-ı izâfiyye sûretlerini yapmak husûsunda Âzer menzilesindedir ve ben dahi onun yaptığı put sûretlerinden biriyim. Bir âletim ki, o beni nasıl yaparsa, ben öyle olurum."

گر مرا ساغر کند ساغر شوم　　ور مرا خنجر کند خنجر شوم

1686. *"Eğer beni sâgar yaparsa, sâgar olurum ve eğer beni hançer yaparsa hançer olurum."*

"Sâgar", kadeh demektir. Ya'ni, "Beni bir mey ve içki kadehi yaparsa öyle kadeh olur ve halkın neşvesini te'mîn eden meyi içiririm ve keyiflendiririm; ve eğer hançer yaparsa, hançer olup halkı yaralar ve feryâdlarına sebeb olurum."

گر مرا چشمه کند آبی دهم　　ور مرا آتش کند تابی دهم

1687. *"Eğer beni çeşme yaparsa bir su veririm ve eğer beni ateş yaparsa bir harâret veririm."*

گر مرا باران کند خرمن دهم　　ور مرا ناوك کند در تن جهم

1688. *"Eğer beni yağmur yaparsa harman veririm ve eğer beni ok yaparsa cisme sıçrarım."*

گر مرا ماری کند زهر افگنم　　ور مرا یاری کند خدمت کنم

1689. *"Eğer beni yılan yaparsa zehir bırakırım ve eğer beni bir yâr ederse hizmet ederim."*

Ba'zı nüshalarda (خدمت کنم) yerine (مهر آگنم) vâki'dir. "Muhabbet doldururum" demek olur.

من چو کلکم درمیان اصبعین　　نیستم در صف طاعت بین بین

1690. [1690] *"Ben iki parmak arasında kalem gibiyim, tâat safında mütereddid değilim."*

"Beyne beyn", iki hâl arasında mütereddit olmak demektir. Bu beyt-i şerîfte ان قلوب بنی آدم بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلبها کیف یشاء ya'ni, "Muhakkak benî-âdemin kalbleri, Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onu nasıl isterse çevirir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

خاك را مشغول كرد و در سخن　　　　يك كفى بر بود زان خاك كهن

1691. *Arzı meşgūl etti ve söz esnâsında, o eski arzdan bir avuç kaptı.*

Hz. Azrâîl bu sözler ile meşgūl etti ve lakırdıya tuttu ve bu sözler esnâsında onu gāfil avlayıp, cism-i Âdem'den pek çok zaman evvel mahlûk olan arzdan bir avuç toprak kaptı. Ya'ni arzın rûhu olan cism-i Âdem'in terkîb-i mahsûsu olan toprağı nez'etti. Nitekim efrâd-ı beşerin rûhlarını dahi böyle nez'eder.

ساحرانه در ربود از خاكدان　　　　خاك مشغول سخن چون بى‌خودان

1692. *Arzdan sihirbazca kaptı. Bî-hodlar gibi arz söze meşgūl idi.*

برد تاحق تربت بى راى را　　　　تا بمكتب آن گريزان پاى را

1693. *Re'ysiz toprağı Hakk'a kadar, o ayağı kaçıcıyı mektebe kadar götürdü.*

Ya'ni, Cenâb-ı Azrâîl'in almasına muhâlefet edip re'y vermeyen toprağı, o melek kaptı Hakk'a arz etti, o Hakk'a gitmekten imtinâ' edip kaçan toprağı, esmâ-i ilâhiyye ta'lîm olunan mektebe kadar götürdü. Nitekim âyet-i kerîmede وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) ["Âdem'e bütün isimleri öğretti"] buyrulur. Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i keserât, vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın bâtınıdır. O vücûd-i hakîkî o bâtının zâhiridir ve kenz-i mahfîsidir. Vaktâki bu eşyâ âlem-i kesâfette zâhir oldu, vücûd-i hakîkî bâtın oldu; ve vücûdun bu sûretle nüzûlü, kenz-i mahfîde mahbûs kalan esmâsına rahmet için idi. Binâenaleyh âlem-i kesâfette Âdem'in zuhûrundan mukaddem esmâ-i ilâhiyye âsârı dağınık ve müteferrik olarak fiilen zuhûr etmiş idi; ve eşyâda dağınık olarak zuhûr eden bu âsâr-ı esmânın toplu bir hâlde olarak zuhûruna müsâid bir taayyün lâzım idi ki, Hak Teâlâ'nın cem'iyyet-i esmâiyyesinin müşâhedesine kābiliyet hâsıl olsun! Bu sebeble arzın rûhu mesâbesinde olan bir cüz'ünü cem'iyyet-i esmâiyye ta'lîm olunan bir mektebe kadar götürmek iktizâ etti. Bu mekteb, mekteb-i istihâledir ki bu istihâlât III. cildin 3887, IV. cildin 3622 numaralı beyitlerinden i'tibâren zikr olunmuştur.

گفت يزدان كه بعلم روشنم　　　　من ترا جلاد اين خلقان كنم

1694. *Hâlık buyurdu ki: "Rûşen olan ilmim hakkı için, ben seni bu halkın cellâdı ederim!"*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri, cenâb-ı Azrâîl'e buyurdu ki: "Senin ayn-ı sâbitende ma'lûm-i ilâhiyyem olan isti'dâd ve kābiliyet, kabz-ı ervâha müsâid olduğundan, bu ilm-i rûşenim hakkı için seni halkın cellâdı yaparım!" "Cellâd", lügatte etten deriyi yüzen ve cilde kamçı vuran demektir. Burada "öldürücü" ma'nâsında müsta'meldir.

گفت يا رب دشمنم گيرند خلق　　　چون فشارم خلق را در مرگ حلق

1695. *Dedi: "Yâ Rab, ölüm esnâsında halkın boğazını sıktığım vakit, halk beni düşman tutarlar."*

Azrâîl (a.s.) bu teveccüh-i ilâhî üzerine Cenâb-ı Hakk'a hitâben dedi: "Yâ Rab, ecelleri gelince halkın pek sevdikleri rûhlarını cisimlerinden nez' ettiğim vakit, halk beni kendilerine düşman addedip ismim anıldığı vakit ürkerler."

تو روا داری خداوند سنی　　　که مرا مبغوض دشمن رو کنی

1696. *"Âlî olan efendi, sen revâ tutar mısın ki beni düşman yüzlü mebgūz edesin?"*

"Ey cism ü cânın sâhibi olan Hak Teâlâ, halk nazarında beni düşman yüzlü mebğūz etmeyi câiz görür müsün?"

گفت اسبابى پديد آرم عيان　　　از تب و قُولنج سِرْسَامْ و سنان

1697. *Dedi: "Hummâ ve kulunc ve sersâm ve mızrak cinsinden birtakım âşikâr sebebler zâhir gösteririm."*

"Kulunc", bağırsak illeti, "sersam", dimâğ hastalığı ve menenjit dedikleri illettir. "Sinân", mızrak yarasından kinâyedir. Ya'ni, Hak Teâlâ Azrâîl'e dedi: "Ben onlarda bağırsak illeti ve dimâğ hastalığı ve hummâ ve mızrak yarası gibi birtakım sebebler ızhâr ederim."

که بگردانم نظرها شان ز تو　　　در مرضها و سببهاى سه تو

1698. *"Ki, onların nazarlarını senden üç kat marazlara ve sebeblere döndürürüm."*

Ya'ni, "Halkın nazarlarını kat kat marazlara ve sebeblere döndürürüm. Senin rûhlarını kabz ettiğinden gāfil olurlar.

گفت یارب بندگان هستند نیز　　　　که سببها را بدرند ای عزیز

1699. *Dedi: "Yâ Rab, ey Azîz, kullar vardır ki, sebebleri dahi yırtarlar."*

Azrâîl dedi: "Yâ Rab ve ey Azîz olan Hâlik'ım, senin birtakım kulların vardır ki, onların nazarları bu sebebleri yırtıp ileriye geçer ve beni görürler."

چشم شان باشد گذاره از سبب　　　　در گذشته از حجب از فضل رب

1700. [1700] *Onların gözleri sebebden geçici olur. Rabbin fazlından hicâblardan geçmiştir.*

"Güzâre", hadden geçen şey *(Bahâr-ı Acem)*. Bu ve âtîdeki beyitler Hz. Pîr efendimiz tarafından irşâden vâki' olur. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretlerinin ba'zı kulları vardır ki, onların basar-ı basîretleri sebeb haddinden ileriye geçicidir; ve Rab Teâlâ hazretlerinin fazl ve inâyetinden dolayı bu gibi hicâblardan ve perdelerden geçmiştir. Nitekim Aynü'l-Kuzât Hemedânî (k.s.) hazretleri şöyle buyurur: "Ey azîz, bir işi ki Hak Teâlâ'dan başkasına mensûb görürsün, onu mecâz bil; o hakîkî değildir. Fâil-i hakîkîyi Hak Teâlâ bil! قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ (Secde, 32/11) Ya'ni "Ey resûlüm söyle ki, sizi ölüm meleği müteveffâ kılar." âyet-i kerîmesini mecâzî bil! Onun hakîkati اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا (Zümer, 39/42) ya'ni "Allah Teâlâ ölüm zamânında nefisleri müteveffâ kılar." âyet-i kerîmesidir" (*Nefehâtü'l-Üns*).

سرمهٔ توحید از کحال حال　　　　یافته رسته ز علت و اعتلال

1701. *Hâl kehhâlinden tevhîd sürmesini bulup illetten ve i'tilâlden kurtulmuştur.*

"Hâl", kişinin kasdı ve celbi olmaksızın kalbe vârid olan şeydir. "Kehhâl", göz doktoru ma'nâsınadır. Tevhîd, sürmeye ve hâl, kehhâle teşbîh buyrulmuştur. Perde olan esbâbı basar-ı basîretinden kaldırıp fiil-i Hakk'ı müşâhede eden kimse, hâl tabîbinden tevhîd sürmesini bulup, onun kalb gözü perde illetinden ve keserât ile illetlenmekten kurtulmuştur. Ma'lûm olsun ki, Şehâbeddin Sühreverdî hazretleri *Avârifü'l-Maârif*'inde buyurur ki: "Tevhîdin mertebeleri vardır. Tevhîd-i îmânî, tevhîd-i ilmî, tevhîd-i hâlî ve tevhîd-i ilâhîdir. Bunlardan tevhîd-i hâlî odur ki, hâl-i tevhîd, muvahhidin zâtına vasf-ı lâzım olur ve kendi varlığına âid olan âdet zulmetleri, bu tevhîd nûrunun tulû'u vaktinde muzmahil olur. Bu muvahhidin vücûdu, Hakk'ın müşâhedesinde öyle müstağrak olur ki, Hakk-ı Vâhid'in zât ve sı-

fâtından gayrı onun nazarında hiçbir şey görünmez. Hattâ tevhîdi dahi Vâhid'in sıfatı görür ve kezâ bu görüşü de O'nun sıfatı görür, kendinin sıfatı görmez."

ننگرند اندر تب و قولنج و سِلّ　　　راه ندهد این سببها را بدل

1702. *Hummâya ve kulunca ve sille bakmazlar; gönüle, bu sebeblere yol vermezler.*

"Sill", ciğere muttasıl ve kırmızıya mâil bir uzuv dâhilinde hâsıl olan yaradır ki, kan ve irin peydâ olur. Ya'ni, tevhîd-i hâlî sâhibleri bu ta'dâd olunan hastalıklara nazar etmezler. Bunlar Hakk'ın fiiline perde olan sebeblerdir. Onların kalbleri bu sebebler ile meşgûl olmaz.

زانکه هر يك زين مرضهارا دواست　　　چون دوا نپذيرد آن فعل قضاست

1703. *Zîrâ ki, bu marazlardan her birine ilâç vardır, vaktâki ilâç kabûl etmez, o fiil kazâdır.*

Bu illetler ile ma'lûl olanlar birtakım ilâçlar ile tedâvî olabilirler ve bu tedâvî netîcesinde eğer ecelleri gelmemiş ise şifâ bulurlar. Vaktâki bu hastalıklar ilâç kabûl etmez bir hâle gelirler, artık o marazın kazâ-yı ilâhînin fiili olduğu ve o kimsenin eceli geldiği anlaşılır.

هر مرض دارد دوا می دان يقين　　　چون دوای رنج سرما پوستين

1704. *Her marazın ilâcı vardır, yakînen bil. Nitekim soğuk zahmetinin ilâcı kürktür.*

Birinci mısrâ'da ما انزل الله داء الا و انزل له شفاء ya'ni: "Allah Teâlâ bir maraz indirmedi, illâ ki onun için şifâ dahi indirdi"; ve kezâ لكل داء دواء ya'ni "Her bir maraz için bir ilâç vardır" hadîs-i şerîflerine işâret buyrulur. Ya'ni, bu hadîs-i şerîfler mûcibince muhakkak bil ki, her bir marazın bir ilâcı vardır. Nitekim üşümek dahi vücûda ârız olan bir illettir. Fakat bu illetin ilâcı dahi kürk giymektir ve zamânımızdaki esbâb-ı teshîndir.

چون خدا خواهد که مردی بفسرد　　　سردی از صد پوستين هم بگذرد

1705. *Hudâ bir adamı dondurmak istediği vakit, soğukluk yüz kürkten dahi geçer.*

در وجودش لرزهٔ بنهد که آن　　　　نه بَه جامه بهْ شود نه از آتش آن

1706. *Onun vücûduna bir titreme koyar ki, o ne elbise ile, o ne ateşten iyi olur.*

Ba'zı nüshalarda (بنهد) yerine (بدهد) vâki'dir, "Bir titreme verir ki" demek olur. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' نی زآتش کم شود نی از دخان sûretindedir. "Ne ateşten ne dumandan eksik olur" demektir. Ba'zı nüshalarda dahi نه به جامه به شود نه از آشیان vâki'dir ki, "âşiyan"dan ev ve oda ma'nâsı murâd olunur. Ya'ni "Ne elbiseden ve ne de sıcak evden ve odadan ısınır," demektir.Ve bu sûrette kāfiye noksan olmaz. Fakat ikinci mısrâ'daki bu (آن) ism-i işâret olmak îcâb eder. *Şemsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre "ân", ziyâde sıcak ma'nâsına da gelir. Bu sûrette mısrâ'ın ma'nâsı böyle olur: "Ne elbiseden iyi olur ne de ateşten ziyâde sıcak olur." Bu ma'nâya göre kāfiye de tamâm olur. Hind nüshalarında bu mısrâ' نی زآتش کم شود نی از دخان sûretindedir. "Ne ateşten ne dumandan eksik olur" demektir.

چون قضا آید طبیب ابله شود　　　　وآن دوا در نفع هم گمره شود

1707. *Kazâ geldiği vakit tabîb ahmak olur ve o ilâç dahi nef'de azgın olur.*

Kazâ-yı ilâhî ile ölüm geldiği vakit, hastalığın tedâvîsinde tabîb ahmak olur. Meselâ teşhîs-i marazda şaşırır, teşhîs edip ilâç verse de o ilâç aksi te'sîr eder.

کی شود محجوب ادراك بصیر　　　　زین سببهای حجاب گول گیر

1708. *Basîrin idrâki, bu ahmak tutucu hicâb olan sebeblerden ne vakit mahcûb olur?*

Basar-ı basîreti açık olan kimsenin idrâki, ahmaklara te'sîr edici bir hicâbdan ibâret olan sebeblerden dolayı fiil-i Hak'tan hicâba düşer mi?

اصل بیند دیده چون اکمل بود　　　　فرع بیند مرد چون احول بود

1709. *Göz ekmel olduğu vakit aslı görür; kişi şaşı olduğu vakit fer'i görür.*

Göz pek ziyâde kâmil olduğu vakit asl olan vahdeti görür. Bir kimsenin idrâk gözü şaşı olduğu vakit, o vahdetin fer'i olan keserâtı görür ve bu keserât ile vahdetten hicâba düşer.

جواب آمدن که نظر او بر اسباب و مرض و زخم تیغ نیاید
بر کار تو عزرائیل هم نیاید که توهم سببی اگر چه مخفی تری ازین سببها و بود که
برآن رنجور مخفی نباشی که وَ نَحْنُ اَقْرَبُ اِلیه مِنْکُمْ ولکِنْ لاَ تُبْصِرُونَ

Onun nazarı esbâba ve maraza ve kılıç yarasına gelmez; sen Azrâîl'in işi üzerine dahi gelmez. Zîrâ ki, her ne kadar bu sebeblerden gizli isen de, sen dahi sebebsin; ve olur ki o hasta üzerine gizli olmayasın. Zîrâ "Biz ona sizden daha yakınız velâkin görmezsiniz" (Vâkıa, 56/85) diye cevâb gelmesidir.

Bu sürh-i şerîfin sonundaki âyet-i kerîme sûre-i Vâkıa'dadır.

گفت یزدان آنکه باشد اصل دان　　　پس ترا کی بیند او اندر میان

1710. [1710] *Hâlık buyurdu ki: "O kimse ki aslı bilici ola; binâenaleyh seni ne vakit arada görür?"*

Hâlık Teâlâ hazretleri Azrâîl (a.s.)a buyurdu: "O kimse ki, benim varlığımın ve vücûdumun vahdet-i hakîkiyyesini bilici ola ve beni tevhîd-i hâlî ile tevhîd ede, böyle bir kimse hiç senin varlığını arada görür mü?"

گرچه خویش از عامه پنهان کردهٔ　　　پیش روشن دیدگان هم پردهٔ

1711. *"Gerçi kendini âmmeden gizli etmişsin, gözleri aydın olanların önünde dahi perde misin?"*

"Gerçi kendini cismânî ve rûhânî olan sûret hicâblarının altında saklamışsın, fakat basar-ı basîretleri aydın ve nûrlu olan ve bu hicâbları yırtan kimselerin önünde dahi perde ve hicâb olabilir misin?"

وآنکه ایشانرا شکر باشد اجل　　　چون نظر شان مست باشد در دول

1712. *"Ve o kimselere ki ecel şeker olur, onların nazarı devletler içinde nasıl mest olur?"*

Bu beyt-i şerîfte iki vecih vardır: Bir vecih şudur: "Ölüm kendilerine şeker gibi olan kimselerin nazarı, cismânî ve rûhânî olan devletler içinde nasıl sarhoş olur? Zîrâ onların nazarı Hakk'ın cemâl-i mutlakından başkasına mün'atıf değildir." Bu vecihte birinci mısrâ'daki وآنكه kâf-ı Arabî iledir ve ikinci mısrâ'daki چون dahi istifhâm içindir. İkinci vecih dahi şudur: Birinci mısrâ'daki وآنگه kâf-i Fârisî ile olup "ondan sonra" demektir; ve ايشانرا zamîri yukarıki beyitte geçen "gözleri aydın olanlar"a râci'dir; ve ikinci mısrâ'daki چون tevkît içindir. Ya'ni, "Ey Azrâîl, sen gözleri nûrlu olanların önünde perde olamazsın, vaktâki o gözleri nûrlu olan kimseler, ebedî ve sermedî devletlerden olan cemâl-i mutlak-ı Hak'ta müstağrak ve sarhoş olurlar, ondan sonra ölüm onlara şeker gibi tatlı olur." Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عاشقانی که باخبر میرند　　　پیش معشوق چون شکر میرند

از الست آب زندگی خوردند　　　لا جرم شیوهٔ دیگر میرند

تو گمان می بری که شیران نیز　　　چون سگان از برون در میرند

İzâhlı tercüme: "Cemâl-i mutlak-ı Hakk'ın âşıkları ve vahdet-i vücûd-i ilâhînin ârifleri, o ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın varlığı huzûrunda, kendi vücûdât-ı izâfiyyelerini seve seve fedâ edip şeker yer gibi tatlı tatlı olurlar. Onlar dirilik suyunu "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtan beri içtiler. Elbette onların ölümleri başka türlü olur. Zanneder misin ki, vücûd-i Hakkānî ile diri olan ma'nâ arslanları dahi, köpekler menzilesinde olan cismânî kimseler gibi, vücûd-i hakîkî kapısının hârici olan keserât-ı hayâliyye içinde ölürler!"

تلخ نبود پیش ایشان مرگ تن　　　چون روند از چاه وزندان در چمن

1713. *Cismin ölümü onların indinde acı olmaz, çünkü kuyudan ve zindandan çimene giderler.*

وارهیدند از جهان پیچ پیچ　　　کس نگیرد بر فوات هیچ هیچ

1714. *Iztırâb cihânından kurtuldular, hiçin hiçi olan fevtler üzerine kimse ağlamaz.*

"Pîç pîç", burada ıztırâb ve elemden büklüm büklüm olmak ve kıvrılmak demektir. Ya'ni, onlar ıztırâb ve elem cihânı olan bu dünyâdan ve cismâni-

yet âleminden kurtuldular ki, bu dünyâ sabun köpüğü gibi hiçin hiçi olan birtakım hayâlâttan ibârettir. Böyle hiçin hiçi olan bir şeyin fevt olmasından dolayı müteessir olup hiçbir kimse ağlamaz.

برج زندان را شکست ارکانئ　　　هیچ ازو رنجد دل زندانئ

1715. *Erkâna mensûb olan zindanın burcunu yıktı; bir zindana mensûb olanın gönlü hiç ondan incinir mi?*

Meselâ erkân-ı hükûmetten birisi bir lüzûm üzerine zindanın ve hapishânenin burcu ve duvarını yıktı farz edelim. Bundan dolayı mahbûs olan bir kimsenin gönlü incinir ve müteessir olur mu?

کای دریغ این سنگ مرمر را شکست　　　تا روان و جان ما از حبس رست

1716. *Der mi ki, "Ey yazık bu mermer taşı kırdı. Nihâyet bizim revânımız ve canımız cesedden kurtuldu!"*

"Revân" ile rûh-i insânîye ve "cân" ile rûh-i hayvânîye işâret buyrulur. Ya'ni, bu cism-i insan rûh-i insânînin zindanıdır. Hakîkat-i hâle vâkıf olan bir kimse, erkân-ı melâikeden olan cenâb-ı Azrâîl bu cisim zindanını yıktığı vakit der mi ki, "Âh yazık, bu güzel ve mütenâsib olan cismi tahrîb etti de âkıbet bizim rûh-i insânîmiz ve rûh-i hayvânîmiz bu cisim bağı ve kaydı içinden kurtuldu!"

آن رخام خوب و آن سنگ لطیف　　　برج و زندان را بهی بود و الیف

1717. *"O güzel mermer ve o latîf taş burca ve zindana iyilik ve uygun idi!"*

"Bihî" ve "bih" iyi ve "yâ", masdariyet için, "iyilik" demek olur; "elîf", mûnis ve uygun demektir.

چون شکستش تا که زندانی برست　　　دست او در جرم این باید شکست

1718. *"Niçin onu kırdı, hattâ zindana mensûb olan kurtuldu? Onun elini bu suçta kırmak lâzımdır!"*

هیچ زندانی نگوید این فُشار　　　جز کسی کز حبس آرندش بدار

1719. *Zindana mensûb olan aslâ bu boş sözleri söylemez; bir kimsenin gayrı ki, onu hapisten darağacına götürürler.*

"Füşâr", hezeyan ve boş söz ve söğmek ma'nâlarınadır. Ya'ni, erkân-ı hükûmetten birisi zindanı yıktığı vakit, içindeki mahbûslardan hiçbirisi bu yukarıdan beri söylenen boş ve ma'nâsız sözleri söylemez. Bu sözleri söyleyebilen ve bu yıkmadan müteessir olan, ancak mahbûslar arasında bir kimse olabilir ki, kendisini hapishâneden çıkarıp asmak için darağacına götürürler.

تلخ کی باشد کسی را کش برند　　　از میان زهر ماران سوی قند

1720. *Bir kimseye ne vakit acı olur ki, onu yılanların zehri arasından şeker*
[1720] *tarafına götürürler?*

Ya'ni, ölüm, yılanların zehri gibi ıztırâb veren bu cismâniyet âleminin elemleri arasından, şeker gibi tatlı olan âlem-i ervâhın ezvâkı tarafına götürülen bir kimseye acı olur mu?

جان مجرد گشته از غوغای تن　　　می پرد باپر دل بی پای تن

1721. *Rûh cisim kavgasından mücerred olup, cismin ayağı olmaksızın gönül kanadı ile uçar.*

"Gavgā", feryâd ve çığıltı ve karışıklık ve cem'iyyet ma'nâlarınadır. Rü'yetin maddî göze taalluk eden bir ma'nâ olması gibi, "gönül" dahi maddî olan ve kalb denilen et parçasına taalluk eden bir ma'nâdır. Rûh, ölüm hâli ile cisim karışıklığından soyunup, bu cismin ayağı olmaksızın bir kanat mesâbesinde olan latîf kalb kanadı ile âlem-i letâfete uçar. Ma'lûm olsun ki, ehl-i hakîkat ve müşâhede, derler ki avâm-ı mü'minînin rûhları cesedden alâkasını kesdikten sonra felek-i Kamer'e kadar urûc edebilir ve bu sâhada seyr eder; ve havâssın rûhları derecelerine göre Merih, Müşteri ve Zühre ve Utarid... ilh. feleklerine kadar urûc edip bu sâhalarda serbestçe dolaşabilir; ve ehassu'l-havâssın ervâh-ı aliyyeleri bir dâire ile mukayyed olmayıp ayn-ı vücûd-i mutlak olan fezâ-yı bî-nihâyede tayerân ve ecrâm-ı bî-nihâyeyi seyerân eder; ve küffâr ve münâfıkların rûhları ise arzın hâricine urûc edemeyip tabîatın dar olan mahbesinde mahbûs kalırlar. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ (A'râf, 7/40). Ya'ni "Muhakkak bizim âyetlerimizi tekzîb eden ve onlardan istikbâr eden kimselere göğün kapıları açılmaz ve cennete girmezler; hattâ ki deve iğne deliğinden geçe!"

همچو زندانئ چه کاندر شبان　　　خسبد و بیند بخواب او گلستان

1722. *Kuyu zindanına mensûb olan gibi ki, gecelerde uyur ve o rü'yâda gülistan görür.*

Öldükten sonra cesedi mezarda olan ve rûhu yüksek âlemlerde dolaşan bir kimsenin hâli, kuyu gibi derin ve karanlık bir zindanda mahbûs iken gecelerde uyuduğu vakit, kendisini rü'yâsında gülistanda görmesine ve latîf bahçeler içinde dolaşmasına benzer.

گوید ای یزدان مرا در تن مبر　　　تا درین گلشن کنم من کر و فر

1723. *Der ki: "Ey Hâlık beni cisme götürme, tâ ki ben gülşende kerr u fer edeyim!"*

"Kerr u fer", lügatte pehlivanların ileri geri hareketleri ma'nâsınadır. Burada gülistan içinde ileri geri gezmekten kinâyedir. Ya'ni, o kuyu gibi zindanda uyuyup rü'yâsında kendisini gül bahçelerinde gören kimse, uyanmayı istemeyip der ki: "Ey benim Hâlık'ım, artık beni cisim âlemine gönderme de bu gülistan içinde kalayım ve zevk ile dolaşayım!"

گویدش یزدان دعا شد مستجاب　　　وا مرو والله اعلم بالصواب

1724. *Hâlık ona, "Duâ müstecâb oldu, geri gitme!" dese... Vallâhü a'lem bi's-savâb.*

Ya'ni, o rü'yâ gören kimsenin rü'yâsındaki münâcâtına cevâben Hâlık Teâlâ hazretleri tarafından kendisine hitâben: "Ey kulum duânı kabûl ettim, artık senin rûhunu kuyu gibi zindan içinde muazzeb olan cismine geri göndermeyeceğim!" denilse, o kimse bu hitâb üzerine ne hâle gelir? Ey sâmi', işte biz keşfimiz üzerine böyle söylüyoruz. Doğruyu Allah Teâlâ en çok bilicidir.

این چنین خوابی ببین چون خوش بود　　　مرگ نادیده بجنت در رود

1725. *Böyle bir rü'yâ bak nasıl hoş olur! Ölüm görmeyip cennete gider.*

Böyle bir kimsenin rü'yâsı bak nasıl hoş ve latîf bir rü'yâ olur! Ve o adam uyanıp ölüm acısını görmeksizin cennete ve mahall-i râhata gider.

هیچ او حسرت خورد بر انتباه　　　بر تن باسلسله در قعر چاه

1726. *Hiç o, kuyu dibinde zincirli cisim üzerinde uyanmağa hasret yer mi?*

Hiç o kuyu dibinde elleri ve ayakları zincir ile bağlı olan kimse, bu güzel rü'yâyı bırakıp tekrâr o cisme rücû' etmeğe ve uyanmağa hasret çeker mi?

مؤمنى آخر در آ در صَفّ رزم   كه ترا بر آسمان بودست بزم

1727. *Mü'minsin, nihâyet cenk safına gel! Zîrâ senin için gök üzerinde bezm olmuştur.*

Ey kimse, mü'minsin! Allah ve peygamberine inanmışsın, artık nefs-i emmâre ile ve şeytân-ı müvesvis ile cenk ve mücâhede safına gel! Nefs-i emmâre ki senin düşmanındır, ona, onun kuvvetine yardım etmekten vazgeç! Zîrâ senin için âlem-i ulvîde ervâh cemiyeti arasında meclis-i ıyş ve işret kurulmuştur.

برامید راه بالا كن قيام   همچو شمعى پيش محراب اى غلام

1728. *Ey gulâm, mihrâb önündeki bir şem' gibi, yukarı olan yolun ümîdi üzerine kıyâm et!*

Ey Allah'ın kulu, âlem-i ulvîye olan yolun ümîdi üzerine, mihrâb önünde ayakta duran ve başını yukarıya kaldırmış olan bir şem' gibi, nefis ile mücâhede husûsunda kāim ol!

اشك مى بار و همى سوز از طلب   همچو شمع سر بريده جمله شب

1729. *Başı kesilmiş şem' gibi, bütün gece göz yaşı yağdır ve talebden yan!*

Başı kesilmiş ve fitili yanmakta bulunmuş olan bir mumdan, eriyen mumlar göz yaşı gibi nasıl akmakta ise sen de bütün gece, iftirâktan göz yaşı dök ve talebden yan tutuş!

لب فروبند از طعام واز شراب   سوى خوان آسمانى كن شتاب

1730. [1730] *Yemeden ve içmeden ağzını bağla, göğe mensûb olan sofra tarafına acele et!*

دمبدم بر آسمان مى دار اميد   در هواى آسمان رقصان چو بيد

1731. *Söğüt gibi göğün havâsında oynayıcı olarak, dembedem gök üzerine ümîd tut!*

Ya'ni, ey mü'min, söğüt ağacı yukarıdan esen hava ile nasıl müteharrik olur ve oynar ise sen de âlem-i ulvînin havâsı ve muhabbetiyle müteharrik ol ve o âlem üzerine ümîdini bağla!

دمبدم از آسمان می آیدت　　　آب و آتش رزق می افزایدت

1732. *Su ve ateş sana dembedem gökten gelir, sana rızık arttırır.*

"Su"dan murâd, ulûm-i ledünniyye ve "ateş"ten murâd, âteş-i aşk-ı ilâhîdir. Ya'ni, sana rûhunun rızkı olan ulûm-i ledünniyye ve âteş-i aşk-ı ilâhî âlem-i ulvîden gelir ve geldikçe de senin rızk-ı ma'nevîni arttırır. Nitekim maddî olan su ile harâret dahi böylece sana yukarıdan gelir ve bunlar da cisminin rızkını çoğaltır. Nitekim âyet-i kerîmede يُدَبِّرُ الاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ (Secde, 22/5) ya'ni "Emri semâdan tedbîr eder" buyrulur

گر ترا آنجا برد نبود عجب　　　منگر اندر عجز و بنگر در طلب

1733. *Eğer seni oraya götürürse aceb olmaz, acze bakma ve talebe bak!*

Eğer ümîd seni o âlem-i ulvîye götürürse acîb olmaz; zîrâ sen acze bakma talebe ve himmete bak! Zîrâ الطير يطير بجناحيه و المؤمن يطير بهمته ya'ni "Kuş kanatlarıyla, mü'min ise himmetiyle uçar" buyrulmuştur.

کین طلب در تو گروگان خداست　　　زانکه هر طالب بمطلوبی سزاست

1734. *Zîrâ bu taleb sende Hakk'ın merhûnudur, zîrâ ki her tâlib bir matlûba lâyıktır.*

"Girev-gân", merhûn ve rehin olunmuş demektir. Ya'ni, bu taleb sende Hakk'ın merhûnu ve mahbûsudur. Sen o talebi hapisten salıver! Ya'ni o talebin hükmünü icrâ et ve tâlibin matlûbu kendi lâyığına göre olduğundan, matlûbunun âlî olması, senin himmetinin ve talebinin dahi âlî ve yüksek olduğuna delildir. Eğer bir kimsenin derecesini anlamak istersen onun matlûbu olan şeyin mâhiyetine bak!

جهد کن تا این طلب ا فزون شود　　　تا دلت زین چاه تن بیرون شود

1735. *Çalış, tâ ki bu taleb ziyâde olsun, tâ ki senin gönlün bu cisim kuyusundan hâriç olsun!*

Çalış, tâ ki âlem-i ma'nâ tarafına olan bu taleb sende ziyâde olsun, bu talebin sende tezâyüdü sebebiyle kalbin alâkāt-ı dünyeviyyeden tecerrüd etsin ve bu tecerrüd sebebiyle de gönlün bu cisim kuyusundan ve zindanından dışarıya çıksın ve âlem-i ervâha uçsun!

خلق گوید مُرد آن مسکین فلان   تا بگویی زنده ام ای غافلان

1736. *Halk der ki, o filân miskin öldü; sen dersin ki, "Ey gāfiller diriyim!"*

Sen bu hâl-i tecerrüd içinde bulunarak öldüğün vakit, halk der ki: "O zavallı filân fakîr oldu!" Sen de lisân-ı rûhun ile onlara dersin ki: "Ey ezvâk-ı cismâniyyeye dalmış olan gāfiller, ölmedim, diriyim!" Bu beyitte sûre-i Yâsîn'de olan يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ (Yâsin, 36/27) ya'ni "Kavmim keşke bilselerdi ki, Rabbim beni ne şey sebebiyle mağfiret etti ve beni mükerremlerden kıldı" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

گر تن من هم چو تنها خفته است   هست جنت در دلم بشکفته است

1737. *"Gerçi benim cismim yalnız gibi uyumuştur; sekiz cennet benim kalbimde açılmıştır."*

Dersin ki: "Gerçi benim cismim kabir içinde sûretâ taallukāttan ve ahibbâdan tecerrüd edip yalnız kalmış gibi bir hâlde yatmış ve uyumuştur. Fakat sekiz cennet benim kalbimde ve ma'nâmda açılmıştır."

جان خفته در گل و نسرین بود   چه غمست ار تن در آن سرگین بود

1738. *"Can gül ve nesrîn içinde yatmış olsa, eğer cisim o gübre içinde olursa ne gam vardır!"*

"Nesrîn", beyaz gül. Ya'ni, "Uyuyan bir kimse, canı âlem-i ma'nâda gül ve nesrîn içinde yatmış olsa, onun cismi gübre içinde yatmış olsa bile, onun rûhuna bir gam yoktur."

جان خفته چه خبردارد ز تن   کو بگلشن خفت یا در گولخن

1739. *"Uyumuşun canı cisimden ne haber tutar ki, o gülşende mi uyudu yâhud külhanda mı?"*

"Bunun gibi mezarda ve toprak altında bulunan bir kimsenin rûhu, âlem-i letâfette olunca o rûhun, cismin hâlinden ne haberi olur?" Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 61. faslında şöyle buyururlar: "Hak Teâlâ hikmet zımnında rûhu kalb ile bir iki gün te'lîf için, bu kadar san'at yaptı ve kudret ızhâr eyledi. Eğer insan kalıbıyla berâber bir lahza mezarın içinde otursa, deli olmak korkusu vardır. Sûret tuzağından ve kokmuş kalıptan sıçraması nasıl olur? Rûh hiç orada kalır mı? Hak Teâlâ korkutmak için

onu bir alâmet kıldı, tâ ki insanların kalbinde vahşet-i kabirden ve toprağın zulmetinden bir korku peydâ ola! Nitekim yolda bir mevzi'de bir kervanı vurduklarında, burası makām-ı havftır diye alâmet olmak üzere iki üç taşı birbiri üstüne koyarlar. Bu mezarlık dahi mahall-i hatar için böylece bir alâmet-i mahsûsedir, o korku onlara te'sîr eder."

می زند جان در جهان آبگون　　نعرهٔ یا لیت قوم یعلمون

1740. *Rûh âb-gûn cihânında, "Ne olaydı kavmim bilseydi!" na'rasını vurur.*

"Âb-gûn", saf ve renksiz demektir. Ya'ni, ölen mü'minin rûhu, saf ve renksiz olan ervâh âleminde, ezvâk-ı ma'neviyyeye müstağrak olup âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu üzere: "Ne olaydı, kavmim benim bu zevk içindeki hâlimi bilseler idi!" (Yâsîn, 36/26) ["Gir cennete! denildi. "Keşke, dedi, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrâma mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!"] na'rasını vurur.

گر نخواهد زیست جان بی این بدن　　پس فلك ایوان که خواهد شدن

1741. *Eğer rûh, bu beden olmaksızın yaşamak istemezse, o hâlde felek kimin eyvânı olacaktır?*

"Eyvân", yüksek binâ ve pâdişahların dîvanhânesi demektir. Ya'ni, rûh bedene taalluk etmek ister. Zîrâ beden rûhun âletidir ve ef'âl bu beden ile zâhir olur. Onun için rûh bedeni ebediyyen bırakmamak ister. Fakat sen ona kulak asma, zîrâ bu hâl asıldan iftirâkın devâmını mûcibdir. Eğer rûh bedensiz yaşamak istemezse, o hâlde felek-i ervâh kimin eyvânı olacaktır. Binâenaleyh rûhun âlem-i ervâha urûcu hikmet-i ilâhiyye cümlesindendir.

گر نخواهد بی بدن جان تو زیست　　فی السماء رزقکم روزیٔ کیست

1742. *Eğer senin canın bedensiz yaşamak istemezse, "Semâda sizin rızkınız vardır!" kimin rızkıdır?*

Bu beyit dahi yukarıki beytin te'kîdidir. İkinci mısrâ'da Ve'z-Zâriyât sûresinde olan وَ فِى السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ (Zâriyât, 51/22) ya'ni "Sizin rızkınız ve va'd olunduğunuz şey semâdadır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme II. cildin 1942 numarasına müsâdif olan فی السماء رزقکم نشنیدهٔ اندرین پستی چه بر چفسیدهٔ [Sizin rızkınız semâdadır"ı işitmedin mi? Bu alçaklığa ne yapışmışsın!"] beytinde geçti ve orada îzâhât-ı lâzime de verildi.

Ya'ni, rûh, bedensiz yaşamak istemezse ve bu da mümkin olsa, o hâlde "Semâda sizin rızkınız vardır!" hitâbı kime olur ve bu rızık kimin rızkı olur?

در بیان وخامت چرب و شیرین دنیا و مانع شدن از طعام الله چنانکه
فرمود اَلْجُوعُ طَعَامُ اللّهِ يُحْيِى به اَبْدَانَ الصِّدِيقِينَ اى فى الجوع يَصِلُ طعامُ اللّه و قوله عليه
السلام اَبِيتُ عِنْدَ ربّى يُطْعِمنى وَ يَسْقِينى و قوله تعالى يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ

Dünyânın yağlı ve tatlısının vehâmeti ve Allah'ın taâmından men' edici olması beyânındadır. Nitekim açlık Allah'ın taâmıdır ki, sıddîkların cisimleri onunla diri olur. Ya'ni açlıkta Allah'ın taâmı vâsıl olur ve "Ben rabbimin indinde gecelerim, bana yedirir ve içirir" Aleyhisselâm Efendimiz'in kavlidir ve "Mesrûr oldukları hâlde irzâk olunurlar" Hak Teâlâ'nın kavlidir

Bu sürh-ı şerîfte vâki' ابيت عند ربى الخ ["Ben Rabbimin indinde gecelerim; bana yedirir ve içirir"] hadîs-i şerîfi I. cildin 3781 numarasına müsâdif olan چون ابيت عند ربى فاش شد يطعم و يسقى كنايت زاش شد ["Vaktâki" Rabbimin indinde gecelerim" meşhûr oldu, "Bana yedirir ve içirir" ondan kinâye oldu"] beyt-i şerîfinde geçti ve orada îzâhât dahi verildi. يُرزَقُونَ فَرحين (Âl-i İmrân, 3/170) [ya'ni "Rableri indinde Allah Teâlâ'nın fazlından verdiği şeye sevinerek rızıklanırlar"] âyet-i kerîmesi Âl-i İmran sûresinde olup âyetin tamâmı ve ma'nâsı yine I. cildin 3914 numarasına müsâdif olan چون بريده گشت خلق رزق خوار يُرزَقُونَ فَرِحينَ مى‌شد گوار ["Vaktâki rızık yiyici olan boğaz kesilmiş oldu, "Sevinerek rızıklanırlar" boğazdan kolayca geçer oldu."] beytinde geçti.

وار هى زين روزىٔ ريزهٔ كثيف　　　در فتى در لوت و در قوت شريف

1743. *Bu kesîf olan kırıntı rızıktan kurtulur isen, şerîf olan taâm ve gıdâya düşersin.*

گر هزاران رطل لوتش مى خورى　　　مى روى پاك و سبك همچون پرى

1744. *Eğer onun binlerce rıtl taâmını yesen, peri gibi temiz ve hafif gidersin.*

"Rıtl", batman ma'nâsına olup, on iki okkalık bir ağırlıktır. "Perî", cin tâifesinin cins-i latîfidir, cins-i habîse "ifrît" derler. Ya'ni, maddî ve kesîf olan kırıntı ve döküntü rızıktan cismini perhîz eder ve aleddevam riyâzâta müdâvim bulunursan, rûhun ma'nevî olan taâm ve gıdâsına düşersin. Eğer bu ma'nevî ve rûhânî gıdânın bin batmanını yesen, vücûdun bir perînin vücûdu gibi pâk ve hafif olur. Zîrâ perilerin vücûdu hava ile harâretten mürekkebdir.

که نه حبس باد و قولنجت کند　　　چار میخ معده آهنجد کند

1745. *Ki, sana ne habs-bâd ve kulunç yapar, ne de senin mi'denin çarmıhını âhenc eder.*

"Habs-bâd", mi'dede ve bağırsaklarda gıdâdan hâsıl olan gaz. "Kulunc", bağırsak ağrısı. "Çârmîh", dört çivi demek olup lügatte bir kimseye azâb için iki elini ve iki ayağını gerip birer çivi ile mıhlamak ma'nâsınadır. "Çârmîh-ı mi'de", mi'denin gerginliği ve elâstıkıyeti demek olur. "Âhenc", içmek ve çekmek ve atmak ma'nâsına olan "âhencîden" masdarından müştaktır. Bu masdarın emr-i hâzırı olduğu gibi fâiliyeti mutazammın olarak "içen ve çeken ve atan" ma'nâsına da kullanılabilir (*Burhân*). Ya'ni, öyle bu gıdâ-yı ma'nevî, o gıdâ-yı maddî gibi sana ne mi'dede veyâ bağırsakta gaz yapar ve ne de bağırsaklarda ağrılar yapar ve ne de mi'denin elâstikiyetini çekip gevşetici olur.

گر خوری کم گرسنه مانی چو زاغ　　　ورخوری پر گیرد آروغت دماغ

1746. *Eğer az yesen karga gibi aç kalırsın; ve eğer çok yesen damağını geğirmek tutar.*

O maddî gıdâyı az yesen karga gibi zayıf olup aç kalırsın; ve eğer çok yesen mîdende tokluktan hâsıl olup ağzının damağından geğirmeler zâhir olur.

کم خوری خوی بد و خشکی و دق　　　پرخوری شد تخمه را تن مستحق

1747. *Eğer az yesen kötü huylusun ve kuru ve zayıfsın; çok yesen ten tuhmeye müstahak olur.*

"Tuhme", hazımsızlık; "dık", zaaf. Ya'ni, maddî gıdâyı az yesen asabî ve kötü huylu ve kupkuru ve zayıf olursun; ve eğer çok yesen cismin hazımsızlığa istihkāk kesbeder.

از طعام الله و قوت خوشگوار　　　بر چنان دریا چو کشتی شو سوار

1748. *Allah'ın taâmından ve hazmı latîf olan gıdâdan öyle deryâ üzerine gemi gibi süvâr ol!*

"Allah'ın taâmı"ndan murâd, sürh-ı şerîfte beyân buyrulduğu üzere oruç vâsıtasıyla olan açlıktır. "Hazmı latîf olan gıdâ"dan murâd, gıdâ-yı rûhânîdir. "Deryâ"dan murâd, rûhâniyet deryâsıdır. Ya'ni, açlıktan cism-i kesîfe rûhâniyet hâli gālib olup, o rûhâniyet deryâsı üzerinde gemi gibi yüzer ki, netîcesi bu cisimde tayy-i mekân ve bast-ı zamân ve tayy-i zamân gibi havârık-ı âdât zuhûrudur. Bu haller zevkî olup maddiyâtta müstağrak olanların akıl ve idrâklerine sığar ahvâlden değildir.

باش در روزه شکیبا و مصر　　　دمبدم قوت خدا را منتظر

1749. *Oruçta sabredici ve musırr ol, dembedem Hudâ'nın gıdâsına muntazır ol!*

Ya'ni, oruç tutmak sûretiyle açlık hâline sabredici ol, aman sinirlerim zayıfladı, hasta olacağım diye korkma! Açlıkta musırr ol ve bu açlığın devâmı müddetince de Hak Teâlâ hazretlerinin ihsân buyuracağı rûhânî gıdâya muntazır ol! Bundan anlaşılır ki, ramazan günlerinde akşama kadar aç kalıp iftâr zamânında envâ'-ı taamlar ile mi'deyi doldurmak, bu gıdâ-yı rûhânînin ihsânını te'mîn edecek oruç değildir.

کان خدای خوب کار و بُرد بار　　　هدیه هارا می‌دهد در انتظار

1750. [1750] *Zîrâ o işi güzel ve halîm olan Hudâ, intizâr içinde hediyeler verir.*

انتظار نان ندارد مرد سیر　　　که سبك آید وظیفه یا که دیر

1751. *Tok adam tayın erken yâhud geç gelir diye ekmeğe intizâr tutmaz.*

Ya'ni, müddet-i medîde taâmullahtan ibâret olan oruca ve açlığa tahammül edip Hudâ'nın ihsânı olan gıdâ-yı rûhânîyi bulup doyan kimse, artık maddî taâmın erken yâhud geç gelmesini beklemez.

بی نوا هردم همی گوید که کو　　　در مجاعت منتظر در جست و جو

1752. *Azıksız, her dem der ki: "Hani?" Açlıkta cüst ü cû içinde muntazırdır.*

Bu gıdâ-yı rûhânîyi bulamayıp azıksız olan kimse, her dem maddî gıdâ arzûsunda olup, "Hani?" der. Açlıkta o maddî gıdânın cüst ü cûsu içinde muntazırdır.

چون نباشی منتظر ناید بتو　　آن نوالهٔ دولت هفتاد تو

1753. *Muntazır olmaz isen, yetmiş kat devletin o nevâlesi sana gelmez.*

ای پدر الانتظار الانتظار　　از برای خوان بالا مرد وار

1754. *Ey baba, bâlânın sofrası için, erkekçe intizâr, intizâr!.*

Ey baba, bu maddî gıdâdan mahrûmiyet ile açlığa tahammül etmek gerçi güç bir şeydir. Fakat o yetmiş kat devletin nevâlesi ve gıdâsı olan, gıdâ-yı rûhânîye ve âlem-i bâlânın sofrasına nâiliyet için erkekçe sabır ve tahammül ve intizâr lâzımdır.

هر گرسنه عاقبت قوتی بیافت　　آفتاب دولتی بر وی بتافت

1755. *Her aç, âkıbet bir gıdâ buldu; devlete mensûb olan güneş onun üzerine doğdu.*

Mücâhede-i nefsiyye sâhibi olan her aç, âkıbet bir gıdâ-yı rûhânî buldu ve devlet-i ma'neviyyeye mensûb olan hakîkat güneşi onun üzerine doğdu.

ضیف با همت چو آش کم خورد　　صاحب خوان آش بهتر آورد

1756. *Vaktâki himmetli misâfir aşı az yer, sofra sâhibi daha iyi aş getirir.*

Vaktâki, himmeti daha latîf taâma masrûf olan bir misâfir, ev sâhibinin getirdiği bir kap taâmı iştahsız olarak yer, sofra sâhibi onun o hâlini görünce, o misâfire ikram için, daha iyi ve latîf olan taâmı getirir.

جز که صاحب خوان درویش لئیم　　ظن بد کم بر برزاق کریم

1757. *Meğer ki sofra sâhibi leîm olan fakîr ola. Kerîm olan Rezzâk üzerine sû-i zannı az götür!*

Ya'ni, misâfire ikrâm için daha iyi ve latîf taâmı getirmeyen sofra sâhibi, ancak kalben fakîr olan bir denîü't-tab' kimsedir. Yoksa kerîm olan bol bol rızık verici hâne sâhibine sû'-i zannı az götür. Hak Teâlâ hazretleri ise وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (Cum'a, 62/11) ["Allah rızık verenlerin hayırlısıdır"] âyet-i kerîmesi mûcibince rızık verenlerin hayırlısıdır. Sen maddî taâmdan yüz çe-

virdiğin hâlde kerîm olan Hak Teâlâ hazretleri ondan daha hayırlı ve iyi olan rızk-ı rûhânîyi esirger mi?

Ma'lûm olsun ki, gıdâ-yı sûrîye karşı riyâzet eden kimselerde âsâr-ı rûhâniyye zuhûru tabîî bir hâldir. Bu husûsta bir kimsenin dîn-i Hak ile mütedeyyin olması lâzım gelmez. Zîrâ bu hâl, dînin îcâbı değil, insanlığın muktezâsıdır. Çünki insan rûh ile cisimden mürekkebdir. Cisim ahkâmının kuvveti tenâkus ettikçe, rûhun kuvveti tezâhür eder. Nitekim Hindistan'daki cogilerin [=yogilerin] hâlleri meydandadır. İşte bunun için evliyâ-yı kirâm hazarâtı kerâmet-i kevniyyeye asla iltifât etmeyip "hayz-ı ricâldir" derler. Eğer bir havârık sâhibi dîn-i Hak'la mütedeyyin ve ve şerîat-i ilâhiyye ile mukayyed ise, o kimse velîdir ve bu havârık onun için kerâmettir, ona tâbi' olunur; ve eğer dîn-i Hak'la mütedeyyin değilse veyâhud dîn-i Hak'la mütedeyyin olup şerîat-i ilâhiyye ile mukayyed değilse, bu havârık onun için istidrâctır, kerâmet değildir ve ona tâbi' olunmaz.

سر برآور همچو کوهی ای سند　　　تا نخستین نور خور بر تو زند

1758. *Ey mu'temed, bir dağ gibi baş kaldır, tâ ki güneşin nûru evvelâ sana çarpa!*

"Sened", dayanacak şey demektir. Burada esmâ-i ilâhiyye ahkâmının istinâd ettiği sûret-i beşeriyye murâd buyrulur. Ya'ni, ey esmâ-i ilâhiyye ahkâmının mesnedi olan insan, bu âlem-i kesâfetin ahkâmında müstağrak kalma! Bu âlem-i kesâfetin hâricinde senden zuhûru lâzım gelen birtakım esmâ-i ilâhiyye âsârı da vardır. Âlem-i kesâfette istiğrâk hasebiyle onların zuhûruna mâni' olma! Binâenaleyh rûhunun başını bu âlem-i kesâfetten bir dağın zirvesi gibi yukarı kaldır, tâ ki Zât-ı Hak güneşinin nûru bu kesâfet âlemine nüfûzdan mukaddem sana çarpsın! Zîrâ bu ilk çarpan nûr, sâf ve latîftir. Kesâfet âlemine nüfûz ettikten sonra zulmetle memzûc olur.

کان سر کوه بلند مستقر　　　هست خورشید سحر را منتظر

1759. *Zîrâ sâbit olan o yüksek dağın başı, seherin güneşine muntazırdır.*

Zîrâ sâbit ve bâkî olan ve yüksek dağ mesâbesinde bulunan rûhun başı, tecellî-i Hak seherinin güneşine muntazırdır. "Seher"den murâd, tecellî-i esmâ ve sıfâttır; ve "güneş"ten murâd, tecellî-i zâttır. Zîrâ maddî güneş nasıl ki seher vaktinden sonra tulû' ederse, tecellî-i zât dahi, tecellî-i esmâ ve sıfât seherinden sonra vâki' olur.

جواب آن مغفل که گفته است که خوش بودی این جهان اگر مرگ نبودی و خوش بودی ملك دنیا اگر زوالش نبودی و علی هذه الوتیرة من الفشارات

"Eğer ölüm olmasaydı, bu dünyâ hoş olurdu ve eğer zevâli olmasaydı, bu dünyânın mülkü hoş olurdu!" diyen ve bu tarîk üzere saçma sapan söylemiş olan o muğfele cevâbdır

"Vetîre", tarîk, yol ve dağa bitişik yol (*Akrebü'l-Mevârid*). "Füşârât", hezeyan ve saçma sapan ve boş sözler.

آن یکی می گفت خوش بودی جهان　　گر نبودی پای مرگ اندر میان

1760. *O biri der ki: "Eğer ortada ölümün ayağı olmasaydı dünyâ hoş olurdu!"*
[1760]

Sırr-ı vücûddan gâfil olan bir kimse, "Eğer ölüm olmasa, bu dünyâ hayâtı hoş ve latîf olurdu!" derdi. Nitekim avâm arasında bu ma'nâda söylenmiş şu beyit meşhûrdur:

Fânî dünyâ hoştur ammâ âkıbet mevt olmasa
Zevk-ı cennet hoştur ammâ nâr-ı dûzah olmasa

آن یکی گفت ار نبودی مرگ هیچ　　که نیرزیدی جهان پیچ پیچ

1761. *O biri de dedi ki: "Eğer ölüm olmasa idi, ıztırâb-ı cihân hiç saman çöpüne değmez idi!"*

Gâfilin bu sözünü duyan bir âkıl dahi ona cevâben dedi ki: "Eğer ölüm olmasa idi, ıztırâb ve dolaşık[lık] âlemi olan bu dünyânın hiçbir kıymeti olmaz ve bir saman çöpüne bile değmez idi. "Pîç pîç", pek ziyâde dolaşık ve ıztırâb ma'nâlarınadır. Dünyânın dolaşıklığı bundandır ki, birbirine zıd olan esmâ-i ilâhiyye mezâhirleri ile doludur ve bu sebeble dâimâ çarpışmak ve çarpınmak îcâb eder; ve binâenaleyh aslâ râhat ve sükûnet mahalli değildir. İyi ve kötü ve tatlı ve acı ve kara ve beyaz ve mü'min ve kâfir birbirine karışmış ve dolaşmış bir hâldedir.

خرمنی بودی بدشت افراشته　　مهمل و ناکوفته بگذاشته

1762. *Çölde yığılmış, mühmel ve döğülmemiş bir hâlde bırakılmış bir harman olurdu.*

Eğer ölüm olmamış olsa idi, dünyâ bu karışıklık ve dolaşıklık hâli ile, bir çöle yığılmış ve ihmâl edilerek döğülmemiş ve samanı ile buğdayı ayrılmamış bir harmana benzer idi.

مرگ را تو زندگی پنداشتی　　تخم را در شوره خاکی کاشتی

1763. *Sen ölümü dirilik zannettin, tohumu bir çorak toprağa ektin.*

Ey gâfil sen, dünyâ hayâtını dirilik zannettin, halbuki bu hayat hakîkatte ölümdür. Sen bu ölümü dirilik zannettin. Nitekim hadîs-i şerîfte ایاکم و مجالسة الموتی قالوا من الموتی یا رسول الله قال اهل الدنیا ya'ni "Ölüler ile oturuşmaktan sakının. Ashâb dediler ki: "Yâ Resûlallah ölüler kimlerdir?" Buyurdular ki: "Dünyâ ehlidir!" Binâenaleyh ef'âlin tohumlarını çorak olan bu dünyâya ektin ve ömrünü kâmilen dünyâ umûruna sarf ettin.

Bu ma'nâda cenâb-ı Pîr Efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyırurlar:

ای که ازین تن قفص می پری　　رخت بیالای فلك می بری
زندگی تازه به بین بعد زین　　چند ازین زندگئ سرسری
مرگ حیاتست و حیاتست و مرگ　　عکس نماید نظر کافری
خانهٔ تن گر شکند هین منال　　خواجه یقین دان که بزندان دری

"Ey bu ten kafesinden uçan kimse, eşyânı feleğin yukarısına götürürsün; bundan sonra yeni dirilik gör ki, bu serserî hayâttan ne kadar ziyâdedir. Ölüm, hayâttır ve hayât-ı dünyâ ölümdür. Fakat kâfire mensûb olan nazar tersini görür. Eğer cisim evi yıkılırsa sakın ağlama efendi, muhakkak bil ki, zindanı yıkıcısın!"

عقل کاذب هست خود معکوس بین　　زندگی را مرگ بیند آن غبین

1764. *Kâzib olan akıl, muhakkak ters görücüdür. O re'yi zayıf olan, diriliği ölüm görür.*

"Akl-ı kâzib"den murâd, zevâhire kapılan ve zevâhirden bevâtına intikāl edemeyen akl-ı cüz'îdir. Ya'ni, akl-ı cüz'înin gözü şaşı olduğundan muhakkak

o ters görür. "Gabîn", ya'ni re'yi zayıf olan o akıl, hakîkatte dirilik olan ölümü zâhirde ölüm ve hakîkatte ölüm olan hayât-ı dünyâyı da zâhirde dirilik görür.

ای خدا بنمای تو هر چیزرا　　آنچنانکه هست در خدعه سرا

1765. *Ey Hudâ, sen bize her şeyi göster, öyle ki hud'a sarayında vardır!*

Ya'ni, yâ Rab, hud'a ve hîle evi olan bu dünyâdaki eşyânın hakîkatini bizlere olduğu gibi göster! Bu beyt-i şerîfte Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bizlere ta'lîm buyurduğu duâya işâret buyrulur ki o duâ budur: اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم ارنا الاشياء كما هى Ya'ni "Ey benim Allah'ım bize hakkı hak olarak göster ve ona uymayı bize irzâk et; ve bize bâtılı, bâtıl olarak göster, onun ictinâbını bize nasîb et! Ey benim Allah'ım, bize eşyâyı olduğu gibi göster!"

Ma'lûmdur ki, bu dünyâda hak sûretinde bâtıllar ve bâtıllar sûretinde haklar vardır. Bunları akl-ı selîmin basîret gözü görür. Âlem-i maddiyâtta en basît misâli budur ki, suya sokulan uzun bir değnek su içinde kırık görünür ve pek uzak mesâfedeki gāyet büyük cisim, gāyet küçük görünür. Zâhir gözümüzün onları böyle görmesi aslâ doğru bir görüş değildir. Eğer aklın nazarı olmasa, bu görüşe inanmak lâzım gelir. İşte akl-ı kâmilin nazarı önünde akl-ı cüz'înin nazarı dahi bu mesâbededir.

هیچ مرده نیست پر حسرت زمرگ　　حسرتش آنست کش کم بود برگ

1766. *Ölmüş olan, ölümden hiç pür-hasret değildir; onun hasreti odur ki azığı noksan oldu.*

Ölmüş ve bu kesîf kalıbı toprağa atmış olan kimse, aslâ öldüğü için dünyâya hasret çekmez. Onun çektiği hasret, âlem-i berzahta iyi amellerinin noksan olmasından dolayıdır. Zîrâ dünyâ hayâtında râhat, sıhhat ve mal ile olduğu gibi, âhiret hayâtında râhat dahi sıhhat-ı îman ve amel-i sâlih iledir. Îmânı zayıf olanlar orada hasta ve ameli az olanlar da fakîr ve zelîldirler. Nitekim hadîs-i şerîfte ليس للماضين همّ الموت و انما لهم حسرة الفوت ya'ni "Geçmişler için ölüm gamı yoktur ve onlar için ancak fevt hasreti vardır" buyrulur. Bu hadîs-i şerîfin tefsîri VI. cildde gelecektir.

ورنه از چاهی بصحرا اوفتاد　　در میان دولت و عیش و گشاد

1767. *Ve yoksa bir kuyudan devlet ve ıyş ve güşâd içinde olan sahrâya düştü.*

Ölen kimse niçin dünyâya hasret çeksin ki, onun rûhu bir kuyudan devlet ve ıyş ü işret ve hoşluk olan sahrâya düştü ve çıktı. "Güşâd", hoşluk ma'nâsınadır.

زين مقام ماتم و تنگين مناخ نقل افتادش بصحراى فراخ

1768. *Bu mâtem makāmından ve dar menâhtan, ona geniş sahrâya nakil vâki' oldu.*

"Menâh", uyuma yeri demektir. Ya'ni, ölen kimseye, derdi ve ıztırâbı ve mâtemi çok olan dünyâdan ve dar olan uyku mahallinden geniş sahrâya nakl etmek vâki' oldu. Ya'ni dar olan âlem-i kesâfetten geniş olan âlem-i letâfete intikāl etti.

مقعد صدقى نه ايوان دروغ بادهٔ خاصى نه مستئ ز دوغ

1769. *Bir mak'ad-i sıdktır, yalan eyvân değil; bir has bâdedir, ayrandan sarhoş değil!*

"Mak'ad", oturma yeri, "sıdk", yalan mukābili olan doğru demektir. Mak'âd-i sıdk, mahall-i bekādan kinâye olur. "Eyvân", köşk demektir. Ya'ni, ölümden sonra îmân-ı kâmil sâhiblerinin rûhlarının gittiği yer bir mak'ad-i sıdktır ve bir mahall-i bekādır. Dünyânın sarayları ve köşkleri gibi yalan ve fânî olan yer değildir. Orada bir has bâde vardır. Nitekim âyet-i kerîmede bu bâdeye işâretle şöyle buyrulur: وَسَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً (İnsan, 76/21). Ya'ni "Rableri onlara gāyet temiz bir şarâb içirir." Binâenaleyh onlar ayrandan değil, bu temiz şarâbdan sarhoşturlar.

مقعد صدق و جليسش حق شده رسته زين آب و گل آتشكده

1770. [1770] *Mak'ad-i sıdktır ve onun celîsi Hak olmuştur. Bu âteş-kede olan su ve çamurdan kurtulmuştur.*

Öyle bir mak'ad-i sıdk ve mahall-i bekādır ki, [Hak] onun celîsi olmuştur. O mahall-i bekāya giden mü'minin rûhu bu ateş mahalli olan su ve çamurdan, ya'ni cism-i kesîften kurtulmuştur.

ورنه كردى زندگانئ منير يك دو دم ماندست مردانه بمير

1771. *Ve eğer nûr verici olan diriliği yapmadın isen, bir iki nefes kalmıştır, erkekçe öl!*

Ey çok yaşamış ve ömrünü boşa geçirmiş olan kimse! Eğer şimdiye kadar, nûr verici olan diriliği yapmadın ve rûhânî bir hayâtı kazanmadın ise, bundan sonra ömründen bir iki nefes, ya'ni az bir müddet kalmıştır; bâri bu müddet zarfında nefsânî olan sıfatlarından vazgeç de mevt-i irâdî ile öl ve bu rûhânî diriliği kazan!

Ma'lûm olsun ki, bu [beyt-i] şerîfin IV. cilddeki "Halkı halkettin, sonra bunları helâk ettin" diye Mûsâ (a.s.)ın Hz. Hudâ'ya suâl etmesi sürh-i şerîfine irtibâtı vardır; ve îzâhât o cildin 2986 numarasından 3014 numarasına kadar beyitlerde mezkûrdur.

در حدیث آمد که روز رستخیز　　امر آید هر یکی تن را که خیز

1772. *Hadîste geldi ki, "Kıyâmet gününde her bir cisme, kalk!" diye emir gelir.*

"Hadîs", burada "haber" demektir. Ya'ni, Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği haberde geldi ki, "Kıyâmet gününde her bir cisme, kalk!" diye emr-i ilâhî gelir. Nitekim sûre-i Zümer'de şöyle buyrulur: وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ (Zümer, 39/68). Ya'ni "Ve sûr üfürüldüğü vakit göklerde, ya'ni manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden yedi seyyârede ve yeryüzünde olan mahlûkâtın hepsi kendinden geçer. Manzûme-i şemsiyyenin hâricindeki ecrâm üzerinde bulunan mahlûkât müstesnâdır. Sonra sûr ikinci defa üfürülür. O kendinden geçen mahlûkât kıyâm edip ne olacağına muntazır olurlar."

فيمَا يُرْجَى مِنْ رَحْمَةِ اللّٰه تَعالى مُعْطِى النِّعَمِ قَبْلَ استِحْقَاقِهَا و هُوَ الذى يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ ما قَنَطُوا و رُبَّ بُعْدٍ يُورِثُ قُرْباً و رُبَّ مَعْصِيَةٍ مَيْمُونَةٌ و رُبَّ سَعادة تَأْتى مِن حَيْثُ يُرجَى النِّقَمُ لِيُعْلَمَ اَنَّ اللّٰه يُبَدِّلُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَات

O şey hakkında ki, liyâkattan evvel ni'metler bahş edici olan Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümîd olunur; ve o öyle Allah'tır ki, ümidsizlikten sonra yağmur bulutunu gönderir; ve Allah Teâlâ'nın seyyiâtı hasenâta tebdîl ettiği bilinmek için, çok uzaklık vardır ki, yakınlık îras eder; ve çok günah vardır ki mübârektir; ve çok saâdet vardır ki, ukûbet ümîd olunduğu cihetten gelir.

نفخ صور امرست از یزدان پاك　　که برآرید ای ذرایر سر ز خاك

1773. *Nefh-i sûr "Ey zerreler, topraktan baş çıkarınız!" diye pâk olan Hâlık'tan emirdir.*

Ma'lûm olsun ki, nefh-ı sûr, küllî bir istihâle emrini mutazammın olan tecellî-i âmdır. Yukarıki beyitte zikrolunduğu üzere iki nefh-ı sûr vâki' olur. Bu iki tecellî-i umûmînin birisi kahrî ve dîğeri adlîdir. Bu istihâlât inkâr olunamaz. Zîrâ taayyünâtın ibtidâdan intihâya kadar olan seyirleri hep istihâlât-ı mütemâdiyeden ibârettir; ve elyevm içinde bulunduğumuz âlem-i şehâdet, kendi üzerinde bulunan suver-i mahlûkāt ile berâber, istihâlât devresi geçirmektedir. Meselâ mahsûsen ma'lûmdur ki, insan evvelen küçük bir cisim ile doğar. Yemesi ve içmesi ve teneffüs sebebleri ile cisme eczâ-yı arzdan birtakım maddeler intikāl ederek, o cisim peyderpey bir hadde kadar büyür. Hadd-i ma'lûmu bulunca artık o cisim büyümez. Halbuki ekl ve şürbü ve teneffüsü munkatı' değildir. Binâenaleyh hadd-i ma'lûmu bulduktan sonra arzdan aldığı eczâyı yine arz cezb ve tenkîs eder ve yerine yenilerini verir ve eczâ-yı arz cism-i beşere lâ-yenkatı' gelir ve gider. Eğer arz verdiği eczâyı tenkîs etmese, bilfarz yetmiş yaşına gelmiş bir adamın cismi dağlar kadar cesîm olurdu. Bu cisim her bir ferd-i insânînin sâbit olan hakîkatinin bir kisvesidir. Mevtın-ı dünyâda bu kisvenin sûret-i terbiyesi böyledir. Arz, kıyâmette tecellî-i kahrî-i umûmî ile tebeddül edince o hakîkate göre, yine o arzın cinsinden neş'e-i rûhâniyye gālib olarak verilen bir kisvede, o arz üzerindeki kavânîn-i ilâhiyye dâiresinde terbiye görür. İşte görülüyor ki, vücûd-i insânîde kevn ü fesâd, ilmen ve fennen ve mahsûsen muhakkaktır. Onun sâbit olan hakîkatine her bir mevtının îcâbına göre bir taayyün ve kisve verilir. Bunun için âyet-i kerîmede لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ya'ni (İnşikāk 84/19-20) "Biz sizi elbette tabaka tabaka istihâlâttan geçirip terkîb ederiz ve bu hâl âlem-i histe zâhir olduğu hâlde onlara ne oldu ki devâm-ı istihâlâttan ibâret olan âhirete inanmıyorlar?" buyrulur

Ya'ni, nefh-ı sûr Hâlık'ın küllî bir istihâle emridir ve bu umûmî emrinde Hak Teâlâ, "Ey toprakta inhilâl etmiş olan zerrât-ı unsuriyye, âlem-i şehâdette her bir mahlûkun hakîkatine bir kisve ve taayyün olmak üzere nasıl toplandınız ise bu âlem-i haşrde dahi, yine o hakîkatlere birer taayyün ve kisve olmak üzere toplanınız ve saklandığınız topraktan baş çıkarınız!" buyurur.

باز آيد جان هر يك در بدن　　　همچو وقت صبح هوش آيد بتن

1774. *Her birinin canı, sabah vakti, aklın cisme geldiği gibi tekrar cisme gelir.*

Her bir mahlûkun canı ve hakîkati, sabah vakti olunca uykuda olanların akılları cisimlerine geldiği gibi mevtın-ı haşrde tekevvün eden cisimlerine gelir. Bunun misâl-i âfâkîsi budur ki, tecellî-i kahrîden ibâret olan kış mevsimin-

de nebâtâtın kısm-i küllîsi yapraklarını döker ve cümlesi meyve vermez olur ve cümlesi bîhuş bir hâldedir. Kuru ve yaş oldukları bile mahsûs değildir. Görülür ki, kış hâli, asla bahârın hâline benzemiyor. Birbirlerinin aksi oluyor. Müessirât-ı mevzû'a tahtında bu mevsimin devresi tamâm olunca bahar gelir ki, bu hâl, arza yeni bir tecellî-i rubûbiyyedir. Bu tecellî netîcesinde cümlesine bu dalgınlıktan sonra yeniden hayât gelir ve her biri evvelce ne isti'dâdda idiyseler o isti'dâd üzerine meknûzâtını ızhâr ederler. Meselâ erik ağacı ise yapraklarını ve çiçeklerini ve meyvelerini erik olarak verir. Erik ağacından kızılcık peydâ olmaz. Buna işâreten Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de buyurur: فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ النُّشُورُ (Fâtır, 35/9) ya'ni "Arz öldükten sonra biz diriltiriz, işte nüşûr dahi böyledir." Arzın ve insanın bu hâli bu dünyâda mahsûs iken bunu idrâk edemeyenler أَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (Kāf, 50/3) ya'ni "Biz ölü ve toprak olduğumuzdan sonra tekrar hayâta rücû' eder miyiz? Bu hayâta rücû' uzaktır." dediler

جان تن خود را شناسد وقت روز   بر خراب خود درآید چون کنوز

1775. *Can kendinin cismini gündüz vaktinde tanır, defîne gibi kendi harâbesine gelir.*

Ya'ni, uyuyan bir kimsenin canı, gündüz olunca, kendi cismini tanır, o defîne mesâbesinde olan rûh, bir vîrâne gibi olan cisme taalluk eder.

جسم خود بشناسد و دروی رود   جان زرگر سوی درزی کی رود

1776. *Kendinin cismini tanır ve ona gider; kuyumcunun canı terzi tarafına ne vakit gider?*

Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında şöyle buyururlar: "Derler ki: Âhirette kiminin sağ eline ve kiminin sol eline nâmeler uçar; ve melâike ve izz ü nâz ve cennet ve mîzan ve hesâb ve kitâb vardır, bunların misâli beyân olunmadıkça ma'lûm olmaz. Gerçi bu âlemde onların misli yoktur, ancak misâl ile muayyen olurlar; ve bu âlemde onun misâli odur ki, gece bütün halk uyurlar. Fakîrin ve pâdişâhın ve âkılin ve gâfilin ve bilcümle ehl-i san'atın düşünceleri mürtefi' olur ve hiç kimsede endîşe kalmaz. Subh-ı sefîd, sûr-i İsrâfîl gibi nefhasını üfürür, onların zerrât-ı ecsâmını ihyâ eyler. Yine her birinin düşüncesi, uçan nâmeler gibi, herkes tarafına gelir; hiç yanlışlık vâki' olmaz. Terzinin düşüncesi terziye ve fakîhin düşüncesi fakîhe, zâlimin düşüncesi zâlime ve âdilin endîşesi âdile gelir. Hiç terzinin uyuyup sabahleyin kunduracı kalk-

tığı vâki' oldu mu? Hayır. Bil ki, o âlemde dahi böyle olur; ve bu muhal değildir ve bu âlemde de vâki'dir. Hadîs-i şerîfte كما تعيشون تموتون و كما تموتون تحشرون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olursunuz" buyrulur. İmdi bir kimse bu misâl ile meşgûl olup ser-rişteyi elde eder ise o âlemin kâffe-i ahvâlini bu âlemde müşâhede eyler ve o ahvâl ona mekşûf olur."

جان عالم سوی عالم می رود　　روح ظالم سوی ظالم می رود

1777. *Âlimin canı âlim tarafına gider. Zâlimim rûhu zâlim tarafına gider.*

که شناسا کرد شان علم اله　　چون بره و میش وقت صبحگاه

1778. *Zîrâ Allah'ın ilmi onları sabâh vaktinde kuzu ve koyun gibi tanıyıcı etti.*

Ya'ni, kuzu, anası olan koyunu nasıl tanırsa, Allah Teâlâ'nın kendi ilminden rûhlara bahş ettiği ilim ile, o rûhlar ba's vaktinde kendilerine mahsûs olan kalıpları tanırlar.

پای کفش خود شناسد در ظُلَم　　چون نداند جان خود تن ای صنم

1779. *Ayak, karanlıklarda kendinin pabucunu tanır; ey sanem, can kendi cismini nasıl tanımaz?*

"Zulem", zulmetin cem'idir. "Sanem", put ma'nâsına olup burada sûret ve cisim murâd buyrulur. Ya'ni, ey sûret ve ey cismânî olan kimse, ayak karanlıkta kendinin giydiği ayakkabıyı tanıdığı hâlde; can, kendisine lâyık ve münâsib olan cismi nasıl tanımaz? Zîrâ ayak, karanlıkta bir yabancının ayakkabına girse, bu bana uymadı, benim değildir, diye derhal hükmeder. Rûhlar da ba's gününde böyledir. Kendilerinin dünyâdaki amellerine münâsib olarak verilen cisimleri tanırlar.

صبح حشر کوچکست ای مستجیر　　حشر اکبر را قیاس ازوی بگیر

1780. *Ey mülteci, haşr sabâhı küçüktür; büyük olan haşri ondan kıyâs tut!*
[1780]

"Müstecîr", ilticâ edici ve sığınıcı demektir. "Haşr sabâhı"ndan murâd, uykudan uyanmak vaktidir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Zümer'de vâki' olan اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا (Zümer, 39/42) ya'ni "Allah Teâlâ nefsi ölüm vaktinde ve ölmediği hâlde uykusunda müteveffâ kılar" âyet-i kerîmesine işâret buyuruyor. Binâenaleyh uykudan uyanma vakti küçük

haşr ve ölümden sonra ba's vakti de büyük haşrdir. Bu küçük haşrden büyük haşre kıyâs et! Bu kıyâs yukarıda 1778 numaralı beytin îzâhında geçti.

آنچنانکه جان بپرد سوی طین نامه پرد تا یسار و تا یمین

1781. *Öyle ki rûh çamur tarafına uçar. Nâme dahi sola sağa uçar.*

Rûh-i latîf nasıl cism-i kesîf tarafına uçup taalluk ederse, onun amellerinin defteri dahi sağına ve soluna uçar ve o cisme taalluk eyler.

در کفش بنهند نامهٔ بخل و جود فسق و تقوی و آنچه دی خو کرده بود

1782. *Buhl ve sehâ, fısk ve takvâ ve dün âdet etmiş olduğu şey nâmesini onun önüne koyarlar.*

Ya'ni, hayât-ı dünyeviyyede hasîslikten ve cömertlikten ve fisk ve takvâdan velhâsıl kendinin yapmağa alıştığı ahlâk cinsinden olan şeyleri, amelinin defterinde yazılı olduğu hâlde eline verirler.

چون شود از خواب بیدار او سحر باز آید سوی او از خیر و شر

1783. *Vaktâki o seher vakti, uykudan uyanır, tekrar hayır ve şerden onun tarafına gelir.*

Bu beyt-i şerîfte الناس نيام فاذا ماتوا فانتبهوا ya'ni "Nâs uy[kudadır]lar, öldükleri vakit uyanırlar" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, vaktâki seher vakti gibi olan ölüm vâsıtasıyla uyku mesâbesinde olan dünyâ hayâtından uyanıklık mesâbesindeki hayât-ı uhreviyyeye intikâl ederler, hayât-ı dünyeviyyede hayırdan ve şerden ne gibi ef'âli sâdır olmuş ise bunlar birer sûretle onun tarafına gelir.

گر ریاضت داده باشد خوی خویش وقت بیداری همان آید بپیش

1784. *Eğer kendi ahlâkına riyâzet vermiş ise, uyanıklık vaktinde yine o nezdine gelir.*

Eğer hayât-ı dünyeviyyede kendi kötü ahlâklarını terbiye edip, ıslâh etmiş ise, uyandığı vakit yine nezdine o tebeddül etmiş olan güzel huylar gelir.

ور بُدْ او دیْ خام و زشت و در ضلال چون عزَا نامهٔ سیه یابد شمال

1785. *Ve eğer o, dün hâm ve çirkin ve dalâl içinde oldu ise, solu, kara mâtem nâmesi gibi bulur.*

Ve eğer o kimse dün, ya'ni hayât-ı dünyâda, insanlık cihetinden hâm ve çirkin ve dalâlet içinde oldu ise, onun sol eli, amel defterini kapkara olan bir mâtem-nâme gibi bulur. "Azâ", mâtem ve şiddet yılı ve musîbete sabretmek ma'nâlarınadır. Burada amel defterinin mâtem elbisesi gibi siyah olmasına işâret buyrulur.

ور بُدْ او دیْ پاك باتقوی و دین   وقت بیداری بَرَدْ دُرّ سمین

1786. *Ve eğer o, dün takvâ ve dîn ile pâk oldu ise, uyanıklık vaktinde kıymetli inciyi götürür.*

Ve eğer o kimse, dünkü gün, ya'ni hayât-ı dünyeviyyede, takvâ ve dîn vâsıtasıyla, hayvanlığı temizledi ve nefsini insan yaptı ise, uyanıklık vaktinde kıymetli inci mesâbesinde olan mükâfâta nâil olur. Bu beytin ikinci mısrâ'ı ba'zı nüshalarda böyledir: چون شود بیدار یابد در یمین Ya'ni "Uyandığı vakit sağında bulur."

هست مارا خواب و بیداریٔ ما   بر نشان مرگ و محشر دو گوا

1787. *Uyku ve uyanıklığımız bizim için ölüm ve mahşerimizin nişanı üzerine iki şâhid oldu.*

النوم اخ الموت Ya'ni "Uyku ölümün kardeşidir" hadîs-i şerîfi mûcibince bizim uykumuz ve uyanıklığımız bizim için ölüm ve mahşer esnâsındaki hallerimize alâmet olarak iki mahsûs şâhit oldu.

حشر اصغر حشر اکبر را نمود   مرگ اصغر مرگ اکبر را زدود

1788. *Küçük haşir ve büyük haşri gösterdi; küçük ölüm, büyük ölümü parlattı.*

"Zidûden", kalbi gamdan ve aynayı tozdan ve kılıç ve emsâlini pastan temizlemek demektir ve sâf etmek ve bir şeyin aslını zâhir kılmaktan kinâyedir. Ya'ni, uyku ve uyanıklık hâli bize ölüm ve haşir hâlini zâhir kıldı, demek olur.

لیك این نامه خیالست و نهان   و آن شود در حشر اکبر پس عیان

1789. *Fakat bu nâme hayâldir ve gizlidir; ve o büyük haşirde çok âşikâr olur.*

Lâkin rü'yâda görülen bu nâme ve a'mâl-i fikriyye sûretleri hayâldir ve başkalarının gözlerinden gizlidir. Yalnız rü'yâyı gören kimseye âşikâr olur. Fakat haşr-i ekber günü olan kıyâmette apaçık zâhir olur ve başkaları da görür.

این خیال اینجا نهان پیدا اثر　　　زین خیال آنجا برویاند صور

1790. *Bu hayâl burada gizli ve eseri zâhirdir; bu hayâlden orada sûretler neşv ü nemâ bulur.*
[1790]

Bu hayâl, ya'ni insanın iyi ve kötü fikirleri bu dünyâda başkalarının nazarından gizlidir ve fakat sözden ve fiilden o fikirlerin eserleri zâhirdir. İşte bu hayâlden orada, ya'ni haşr-i ekber gününde sûretler neşv ü nemâ bulur.

در مهندس بین خیال خانهٔ　　　در دلش چون در زمینی دانهٔ

1791. *Mühendiste bir evin hayâlini gör; onun kalbinde bir zemînde bir tâne gibidir!*

Mühendis yapacağı bir evin hayâlini zihninde tasarlar, bu sûret-i hayâliyye onun kalbinde yere ekilmiş bir tâneye benzer.

آن خیال از اندرون آید برون　　　چون زمین که زاید از تخم درون

1792. *O hayâl içeriden dışarıya gelir. Zemîn gibi ki, için tohumundan doğurur.*

O mühendisin herkesin nazarından gizli olan hayâli, fiil-i zâhirî ile içeriden dışarıya çıkar ve herkes, o dışarıya çıkan evin şeklini görürler ve bundan evvel bu evin, mühendisin hayâlinde bulunduğunu bilirler. Bu hâl arz gibidir ki, içindeki tohumdan onun cinsi olan nebâtı doğurur ve meydâna çıkarır.

هر خیالی کو کند در دل وطن　　　روز محشر صورتی خواهد شدن

1793. *Her bir hayâl ki, o gönülde vatan yapar, mahşer günü bir sûret olacaktır.*

Ya'ni, insanın kalbinde ve dimâğında yer tutan îmân ve inkâr ve iyilik ve kötülük hayâlleri mahşer günü birer sûrete girecektir. Zîrâ kalbdeki hayâl, rûha sarılmış olan bir sûrettir. Vaktâki ölüm vâsıtasıyla, rûh cesedi terk eder ve kendisi çıplak bir hâlde kalır; o hayâller kendinde zâhir olur, artık onu örtecek bir perde olan cesed yoktur. Kendisi bu sûretleri gördüğü gibi başkaları da görür. Tasavvur olunsun, gâyet rezîlâne olan bir hayâlin kötü sûreti ehl-i mahşer arasında zâhir olduğu vakit, o insan ne hâle girer!

چون خیال آن مهندس در ضمیر　　　چون نبات اندر زمین دانه گیر

1794. *Zamîrde olan, o mühendisin hayâli gibidir; tânenin zemîninde nebât gibi tut!*

İnsanın hayâlinde olan şeylerin mahşer günü hâriçte zuhûru, o mühendisin kalbindeki hayâlin zuhûruna benzer veyâhud içine tâne ekilmiş olan bir arzda, o tâneden nebât zuhûruna benzer.

مخلصم زین هر دو محشر قصه است   مؤمنان را در بیانش حصه است

1795. *Bu iki mahşerden mahlasım kıssa mıdır, mü'minlere onun beyânında hisse vardır.*

"Mahlas", hulâsa ve maksad demektir. Ya'ni, uyku ve uyanıklık ve ölüm ve ba's zamanlarından ibâret olan bu iki mahşeri beyân etmekten maksadım, kıssanın sûreti midir? Hayır, o kıssanın tafsîl ve beyânında mü'minlere hisse vardır. Zîrâ mü'minler bunları dinledikleri vakit, bunu akıllarına pek yakın görüp havâtır-ı redîeden kendilerini temizlemeğe gayret ederler ve gelirse istiğfâr ederler. Amma münkirlerin bu hisseden nasîbleri yoktur.

چون برآید آفتاب رستخیز   برجهند از خاك زشت و خوب نیز

1796. *Vaktâki kıyâmet güneşi zâhir olur, topraktan çirkin ve güzel dahi sıçrar.*

Vaktâki kıyâmet gününe hâs olan güneş zâhir olur. وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا (Nebe', 78/18) Ya'ni "Ve o günde ki sûra nefh olunur, halk fevc fevc gelirler" âyet-i kerîmesi mûcibince bu ikinci sûr ile tecellî-i adlî-i umûmî vâki' olur. Her bir rûh arzın kesb ettiği istihâleye münâsib, yine arz cinsinden bir kisve-i taayyün ile zâhir olurlar ve güzel çirkin hep kıyâm ederler.

سوی دیوان قضا پویان شوند   نقد نیك و بد به کوره می روند

1797. *Kazâ dîvânı tarafına koşucu olurlar; ve iyi ve kötü olan nakid, potaya giderler.*

نقد نیکو شادمان و ناز ناز   نقد قلب اندر زحیر و در گداز

1798. *İyi nakid şâdmân ve ziyâde nazlıdır; kalp olan nakid meşakkatte ve erimektedir.*

"Nâz", lügatte yeni bitmiş ve körpe ve âşıkın şevkini artırmak için ma'şûkun âşıktan istiğnâsı demektir. "Nâz-nâz", terkîb-i terâdüfîdir. "Hâr-hâr", güft-gû" ve "cüst-cû" gibi. Bâtını dünyâda iyi nakd ve altın gibi olan, mahşerde sevinici ve çok nazlıdır ve bâtını kalp olan ise orada zahmet içinde ve tuz gibi erimektedir.

لحظه لحظه امتحانها می رسد　　　سر دلها می نماید در جسد

1799. *Lahza lahza imtihanlar erişir; gönüllerin sırrı cesedde görünür.*

"İmtihân", mihnetlenmek demektir. Ya'ni, ehl-i mahşerden her birine, gönüllerindeki sır cesedlerinde zâhir olup, sırları fenâ ise enzâr-ı nâsda zelîl olmak sûretiyle lahza lahza mihnetlenmeler vâki' olur; ve dünyâdan âhirete berâberce götürdüğü metâ'lar meydâna çıkarak elemlere dûçâr olur.

چون زقندیل آب و روغن گشته فاش　　　یا چو خاکی که بروید سرهاش

1800. *Kandilden su ve yağ âşikâr olduğu gibi, yâhud sırları neşv ü nemâ bu-*
[1800] *lan bir toprak gibi.*

از پیاز و زعفران و کوکنار　　　سرّ دی پیدا کند دست بهار

1801. *Soğandan ve za'ferandan ve köknardan kışın sırrını bahârın eli âşikâr eder.*

Yevm-i mahşerde iktisâb olunan cisimden iyi ve kötü suver-i hayâliyyenin zâhir olmasının misâl-i mahsûsü budur: Meselâ kandil bir cisimdir fakat şeffaftır, içinde ne var ise gösterir. İçindeki su ve zeytin yağı içine bakmadan dışından zâhirdir. Yâhud siyah bir toprağın altında ne olduğu mechûl iken, içindeki tohumların başlarını çıkarıp görünmesi gibi. Nitekim kışın topraklar gayr-ı fa'âl bir hâldedir. Bahar mevsiminin eli değdiği vakit, kışın kendi içinde sakladığı soğan ve za'ferân ve köknar meydâna çıkar. "Köknar", haşhaş kozası ve onun sıkılmış suyu ma'nâsınadır.

آن یکی سر سبز نحن المتقون　　　وان دیگر همچون بنفشه سر نگون

1802. *O birisi, "Biz müttakîleriz!" diyerek yeşil başlı ve dîğeri menekşe gibi başı aşağı.*

Sâlihler, başları yukarıda mesrûr bir hâldedirler. Lisân-ı halleriyle ve vaz'iyyetleriyle "Biz hayât-ı dünyeviyyede zühd ve takvâ dâiresinde yaşamış olanlardanız!" derler; ve fâsıklar ve münkirler ise, utandıklarından ve korktuklarından, başlarını önlerine eğmişlerdir. Birinci mısrâ'da انّ المتّقين فى مقام امين (Duhân, 44/51) ya'ni "Muhakkak müttakîler emniyet makāmındadır"; ve ikinci mısrâ'da و لو ترى إذ المجرمون ناكسوا رؤسهم عند ربّهم (Secde, 32/12) ya'ni "Âsîleri rablerinin indinde başları eğilmiş görürsün" âyetlerine işâret buyrulur.

چشمها بیرون جهیده از خَطَر   گشته دَه چشمه ز بیم مُسْتَقِر

1803. *Gözleri tehlikeden dışarı fırlamış, sâbit, korkudan on çeşme olmuş!*

Fâsıkların ve münkirlerin gözleri, mahşer gününün tehlikesini görüp, bu tehlikeden nâşî gözleri dışarıya fırlamış, acabâ başımıza ne gibi belâlar gelecek diye, sâbit olan ve hiçbir sebeble zâil olmayan korkudan dolayı on çeşmeden akan sular gibi gözleri yaş dökmekte bulunmuş olur.

باز مانده دیده ها در انتظار   تا که نامه ناید از سوی یسار

1804. *Gözler intizârda açık kalmış, tâ ki nâme sol taraftan gelmeye!*

Ehl-i mahşer defter-i a'mâlleri soldan gelmesin diye, gözleri açık bir hâlde beklerler.

چشم گردان سوی راست و سوی چپ   زانکه نبود بخت نامهٔ راست زَپ

1805. *Sağ tarafa sol tarafa göz çevirici, zîrâ ki, sağ nâmenin tâli'i kolay olmaz.*

"Zep", bâd-i havâ [bedâva] ve kolay ma'nâlarınadır (*Burhân*). Ya'ni, ehl-i mahşer "Acabâ amellerimizin defteri hangi tarafımızdan gelecektir?" diye gözlerini sağa ve sola çevirici bir hâldedirler. Zîrâ sağ ele gelen defter-i a'mâl, öyle bedâva ve kolay kolay gelmez. Bu defter dünyâ hayâtında nefsinin ezvâkına muhâlefet edenlere ve enâniyetten geçmiş olanlara mahsûstur.

نامهٔ آید بدست بندهٔ   سر سیه از جرم و فسق آگندهٔ

1806. *Bir kulun eline bir nâme gelir; başı siyah, cürümden ve fısktan dolmuş.*

اندر و یك خیر ویك توفیق نی   جز که آزار دل صدیق نی

1807. *Onda bir hayır ve bir tevfîk yok; sıddîkın kalbini incitmeden başkası yok!*

پر زسر تا پای زشتی و گناه   تسخر و خنبك زدن بر اهل راه

1808. *Baştan ayağa kadar çirkinlik ve günah dolu, yol ehli üzerine istihzâ ve ıslık çalma.*

Mahşer günü bir kulun eline bir amel defteri gelir ki, baş tarafı kapkara, içi türlü türlü suçlardan ve fısk u fücûrdan dolu. Velhâsıl bu defter baştan ayağa kadar çirkinlik ve günah içinde. Bunda öyle fenâlıklar var ki, dünyâda, hak yoluna giden kullar ile istihzâ etmiş ve arkalarından alay ederek ıs-

lık çalmış. İçinde hayır ve tevfîk-ı ilâhî nâmına hiçbir şey yok! Hayât-ı dünyeviyyesinde işi gücü Hakk'ın dostlarını incitmek olmuş.

آن دغل کاری و دزدیهای او   وآن چو فرعونان انّا و انّای او

1809. *Onun hîlekârlıkları ve hırsızlıkları ve o Fir'avnlar gibi onun ben ve bizi.*

"Ene" ve "innâ", Arabî kelimelerdir, "ben" ve "biz" demektir. Ya'ni, o kulun amel defterinde bütün dünyâdaki hîlekârlıkları ve hırsızlıkları ve Fir'avnlar gibi mükâleme esnâsında kemâl-i azametle, "Ben şöyle yaptım ve biz böyle yaparız" gibi kullandığı ta'bîrât ve kibir ve enâniyeti hep yazılı.

چون بخواند نامهٔ خود آن ثقیل   داند او که سوی زندان شد رحیل

1810. [1810] *Vaktâki o sakîl kendi nâmesini okur, o bilir ki, rıhlet zindan tarafına oldu.*

Vaktâki o rûhu sakîl olan kul kendinin amel defterini okur ve içindeki rezâilin hepsi toplanmış ve yazılmış olduğunu görür, anlar ki gideceği yer zindandır ve hapishânedir.

پس روان گردد چو دزدان سوی دار   جرم پیدا بسته راه اعتذار

1811. *Sonra hırsızlar gibi darağacı tarafına revân olur; zâhir olan cürüm i'tizâr yolunu bağlamıştır.*

Sonra o kul, hırsızlar gibi darağacı tarafına gitmeğe başlar; çünki kabâhatleri tamâmıyle meydâna çıkmış ve setrine imkân kalmamış olduğundan, özür dileyecek hâli yoktur.

آن هزاران حجت و گفتار بد   بر دهانش گشته چون مسمار بد

1812. *O binlerce hüccet ve kötü söz onun ağzı üzerine fenâ çivi gibi olmuştur.*

Dünyâda kendisinden zâhir olan binlerce fenâ amellerin ve kötü sözlerin defter-i a'mâlinde yazılarak aleyhine bir hüccet olması onun ağzı üzerine fenâ ve kuvvetli bir çivi gibi mıhlanmış ve ağzını açacak hâli kalmamıştır.

رخت دزدی بر تن و در خانه اش   گشته پیدا گم شده افسانه اش

1813. *Hayırsızlık eşyâsı onun cismi üzerinde ve onun evinde zâhir olup onun efsânesi gâib olmuş.*

Çaldığı eşyâ üzerinde ve evinde bulunan bir hırsız, artık kendini müdâfaa için nasıl ki söyleyecek bir söz ve bir masal bulamazsa, bu kul dahi o hâle gelir.

پس روان گردد بزندان سعیر　　　که نباشد خار را زآتش گزیر

1814. *Binâenaleyh "Saîr" zindanına revân olur; zîrâ dikene ateşten kaçmak olmaz.*

"Saîr", lügatte "alevli ateş" mâ'nâsına olup cehennemin tabakalarından bir tabakanın adıdır. Ya'ni, bu hâlde olan kul kendinin mahall-i azâbı olan Saîr'e gidici olur. Zîrâ bu kul bir diken gibidir; binâenaleyh dikenin lâyığı ateştir.

چون موکل ان ملائك پیش و پس　　　بوده پنهان گشته پیدا چون عسس

1815. *Çünki önde ve arkada olan o gizli melekler ases gibi zâhir olmuştur.*

Ya'ni, o mücrim kul, ben Saîr'e gitmem, diyemez; çünki dünyâda iken önde ve arkada gizli olan ve görünmeyen melekler, âhirette zâbıta me'mûru gibi meydâna çıkmışlardır.

می برندش می سُپوزندش بنیش　　　که بروای سگ بگهدانهای خویش

1816. *Onu götürürler, onu ucu sivri bir şeyle dürterler, derler ki: "Ey köpek, kendi gühdanlarına git!"*

"Süpûzend", "süpûhten" masdarından fiil-i müzâri'dir. "Güh-dân-hâ", "gûh"ün muhaffefi olan "güh" ile "dân" ve "hâ" edatlarından mürekkebdir. Kendi "pislikleri" demek olur. Ya'ni, o melekler onu sivri övendire ile dürte dürte götürürler de derler ki: "Ey köpek, haydi bakalım kendine mahsûs olan pislik yerlerine git!"

می کشد پا بر سر هر راه او　　　تا بود که بر جهد زان چاه او

1817. *Her yol başında ayağını çeker, tâ ola ki o kuyudan sıçraya!*

Melekler onu dürterek götürürken o her yol başında ayağını geri çeker ve ümîd eder ki, kendisinin atılacağı kuyudan yakasını kurtarsın.

منتظر می ایستد تن می زند　　　در امیدی روی واپس می کند

1818. *Muntazır durur, susar, bir ümîd içinde yüzünü arkaya çevirir.*

"Ten zeden", susmak; "rûy vâpes kerden", yüzü arkaya çevirmek. Ya'ni, o mücrim yolda durur ve sükût eder. Kurtulmak ümîdi beslediğine işâret olarak yüzünü arka tarafa çevirir.

اشك مى بارد چو باران خزان   خشك اميدى چه دارد او جز آن

1819. *Sonbahar yağmuru gibi göz yaşı yağdırır, bir kuru ümîd! O onun gayrı ne tutar?*

O mücrim ağlar. Bir kuru ümîd besler; bu anda o bîçârenin bu kuru ümîdinden başka dayanacak nesi vardır?

هر زمانى روى واپس مى كند   رو بدرگاه مقدس مى كند

1820. [1820] *Her bir zaman yüzünü arkaya çevirir, yüzünü mukaddes olan dergâha döndürür.*

O günahkâr kulun beslediği ümîd, rahmet-i Rahmân'a ilticâ ederek afve mazhar olmaktır. İşte bu ümîd ile her zaman yüzünü arkasına çevirir ve mukaddes olan dergâh-ı ilâhîye teveccüh eder.

پس زحق امر آيد از اقليم نور   كه بگوييدش اى بطّال عُور

1821. *Müteâkıben Hak'tan, nûr iklîminden emir gelir ki, ona deyiniz ki: "Ey çıplak!"*

"Battal", işi olmayıp boş duran kimse, ya'ni tenbel; "'ûr", çıplak. "Nûr iklîmi"nden murâd, vücûd-i mutlak mertebesidir. Zîrâ Vücûd ayn-ı nûrdur. Nûr, kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, vücûd-i hakîkî-i Hak dahi kendisi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. Bu sebeble "Hak" ve "Nûr" isimleri esmâ-i Zât'tandır. Ya'ni, mücrimin bu tevakkufunu müteâkib zât-ı Hak tarafından meleklere bir emir gelir ve o emir de şudur: Ona deyiniz ki, "Ey rûhu a'mâl-i sâlihadan soyunup çırçıplak kalmış olan tenbel!"

انتظار چيستى اى كان شر   رو چه واپس مى كنى اى خيره سر

1822. *"Ey şer menba'ı, neyin muntazırısın? Ey sersem, yüzünü niçin arkaya çeviriyorsun?"*

نامه ات آنست كت آمد بذست   اى خدا آزار واى شيطان پرست

1823. *"Senin nâmen odur ki, senin eline geldi. Ey Hudâ'yı incitici ve ey şeytana tapıcı!"*

"Dünyâ hayâtında yapmış olduğun amellerin defteri, senin eline gelen defterden ibârettir. Bu hayâta getirdiğin sermâye ancak bunlardır. Ey dünyânın fânî hayâtına aldanıp Hakk'ı tanımamış ve şeytana tapmış olan sersem, daha ne bekliyorsun?"

چون بدیدی نامهٔ کردار خویش　　　چه نگری پس بین جزای کار خویش

1824. *"Mâdemki fiilinin defterini gördün, ne bakıyorsun? Bundan sonra fiilinin cezâsını gör!*

بیهده چه مول مولی می‌زنی　　　در چنین چهٔ کو امید روشنی

1825. *"Niçin beyhûde teahhur ediyorsun? Böyle kuyuda aydınlık nerede!"*

"Mûl", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada, "işlerde teahhur etmek ve geri durmak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Ey mücrim, niçin cezâ mahalline gitmekte tereddüd ve teahhur ediyorsun? Kötü fiillerinin te'sîri olarak hâsıl olan bir kuyuya düştün. Böyle bir kuyuda ümîd aydınlığı olur mu?"

نی ترا از روی ظاهر طاعتی　　　نی ترا در سر و باطن نیتی

1826. *"Senin ne zâhir cihetinden bir tâatın, ne de senin sırda ve bâtında bir niyetin yoktur."*

Senin zâhirde tâatin ve ibâdetin olmadığı gibi, bâtında da; "Âh yâ Rab yapamıyorum, bana tefvîk ve hidâyet bahşet ve beni sâlih ameller işlemeğe muvaffak kıl!" diye bir niyetin yoktur.

نی ترا شبها مناجات و قیام　　　نه ترا در روز پرهیز و صیام

1827. *"Senin gecelerde ne münâcâtın ve kıyâmın, ne de senin gündüzlerde takvân ve orucun yoktur."*

نی ترا حفظ زبان ز آزار کس　　　نه نظر کردن بعبرت پیش و پس

1828. *"Ne senin kimseyi incitmekten hıfz-ı zebânın, ne de öne ve arkaya ibretle nazar etmen olmadı."*

"Dünyâ hayâtında nefsinin hazzı ve keyfin için dilin ile şuna buna acı sözler söyleyerek halkı incitmekten çekinmedin ve benlik da'vâsına kalktın. Arkana bakıp vücûdunun birkaç katre menîden peydâ olduğunu ve senden evvel gelenlerin ve dönenlerin olduklarını görmedin ve önüne bakıp yürüdüğün yolun nihâyeti ölüm olduğuna ibretle bakmadın."

پیش چه بود یاد مرگ و نزع خویش   پس چه باشد مردن یاران ز پیش

1829. *Ön ne olur? Ölümü ve kendi nez'ini anmaktır. Arka ne olur? Dostların evvelden ölmesidir.*

نی ترا بر ظلم توبهٔ پر خروش   ای دغا گندم نمای جو فروش

1830. [1830] *"Ne senin için zulüm üzerine pür-hurûş bir tövbe oldu; ey arpa satıcı olan buğday gösterici hîlekâr!"*

"Yaptığın zulümlere karşı içinden vicdan azâbı duyarak bir tövbe ve pişmanlık vâki' olmadı; ey içinden fenâ olup, zâhirde iyi görünücü hîlekâr!"

چون ترازوی تو کژ بود و دغا   راست چون جویی ترازوی جزا

1831. *"Mâdemki senin terâzin eğri ve hîle idi, cezâ terâzisini niçin doğru istersin?"*

"Mâdemki hayât-ı dünyeviyyede ef'âlinin mîzânı eğri ve hîle üzerine idi, şimdi bu hâyât-ı uhreviyyede o ef'âle tekābül eden cezâ mîzânını niçin doğru istersin? Eğriye eğri ve doğruya da doğru tekābül eder."

چونکه پای چپ بدی در غدر و کاست   نامه چون آید ترا در دست راست

1832. *"Mâdemki özürde ve noksanda sol ayak idin, nâme senin sağ eline nasıl gelir?"*

Ma'lûm olsun ki, "sağ" taraf Hakk'ın sıfat-ı cemâlinin ve sol taraf dahi sıfat-ı celâlinin mazharlarıdır. Bu sıfatların ikisi de Hakk'a nazaran müsâvî ise de, kullara nazaran müsâvî değildir. Kullara göre sağ taraf soldan efdaldir. Nitekim sağ eliyle yaptığı birçok fâideli hizmetleri sol eliyle yapamaz. Bu hâl, alışmaktan ziyâde sevk-ı tabîîdir; ve efdaliyyet Hakk'ın nazar-ı inâyetinden münbaistir; ve inâyet-i Hakk'ın sebebi yoktur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 59. faslında şöyle buyururlar: "İnâyete hükmet[me]mek mümkin değildir. Bu göz sağ ve o göz sol; zâhiren ikisi de birdir, acabâ o sağ göz ne hizmet etti ki sol göz olmadı?" Ya'ni, "Ey mücrim, sen hayât-ı dünyeviyyede sıfat-ı Celâl'imin mazharı oldu idin; burada nasıl mazhar-ı Cemâl'im olursun?"

چون جزا سایه ست ای قدّ تو خَم   سایهٔ تو کژ فتد در پیش هم

1833. *"Çünki cezâ gölgedir; ey boyu eğri olan sen, senin gölgen dahi öne eğri düşer."*

زین نسق آید خطابات درشت که شود کُهْ را ازآن هم کوز پُشْت

1834. *Bu tarz üzere sert hitâblar gelir ki, ondan dağın dahi arkası kanbur olur.*

"Kûz", arkası bükülmüş, kanbur demektir. Ya'ni, Cenâb-ı İzzet'ten gelen sert hitâblara dağlar bile tahammül edemeyerek elemden beli bükülüp kanbur olur.

بنده گوید آنچه فرمودی بیان صد چنانم صد چنانم صد چنان

1835. *Kul der: "O şeyi ki beyân buyurdun; yüz öyleyim, yüz öyleyim, yüz öyleyim."*

O mücrim olan kul, Hakk'ın bu acı hitâblarına karşı, i'tirâf-ı cürm ederek: "Yâ Rabbel'âlemîn; ben, Zât-ı Azîmü'ş-şânının buyurduğu gibi, iler tutar yeri kalmamış berbâd bir mahlûkunum, buyurduklarından yüz kat öyleyim!"

خود تو پوشیدی بَتَرْهارا بحلم ورنه می‌دانی فضیحتها بعلم

1836. *"Halbuki sen daha fenâları hilm ile örttün; yoksa fezâhatları ilim ile bilirsin."*

"Yâ Rab, sen bilcümle eşyâyı ve nâmütenâhîlikleri muhît olan ilmin ile benim daha fenâ olan hallerimi ve amellerimi ve rezâletlerimi bildiğin hâlde, "Settâr" ism-i şerîfin [ile] örttün."

لیك بیرون از جهاد و فعل خویش از ورای خیر و شر و کفر و کیش

1837. *"Fakat kendi cihâdımdan ve fiilimden ve hayır ve şerrin ve küfür ve mezhebin verâsından hâriç,"*

وز نیاز عاجزانهٔ خویشتن وز خیال و وهم من یا صد چو من

1838. *"Ve kendimin âcizâne olan niyâzından ve benim, yâhud yüz benim gibisinin hayâlinden ve vehminden hâriç,"*

بودم امیدی بمحض لطف تو از ورای راست باشی یا عتُو

1839. *"Doğru oluculuğun ve inâdın verâsından hâriç, senin lutf-ı mahzına benim bir ümîdim var idi."*

"'Utû" (Utüvv), haddi tecâvüz etmek, ya'ni serkeşlik ve inâdçılık etmek demektir. Bu üç beyt-i şerîf birbirine merbût olarak bir cümle-i tâm teşkîl ederler. Ya'ni: "Yâ Rab, Zât-ı Celîlü'ş-şânının ta'dâd buyurduğu kabâhatlerin

hepsi bende vardır. Sen ilm-i muhîtin ile benim bunlardan daha fenâ olan amellerimi bildiğin hâlde, bunları "Halîm" ism-i şerîfin, "Settâr" ism-i şerîfine muîn olarak örttün. Fakat senin bir lutf-ı mahzın ve hâlisın vardır ki, bu lutfun muvâcehesinde benim kendi sa'yimin ve fiilimin ve hayır ve şerrimin ve küfür ve îmânımın ve benim âcizâne olan niyâzımın ve yalvarmamın hiç te'sîri yoktur. O öyle bir lutuftur ki, benim ve benim gibi olan yüz kimsenin hayâli ve vehmi hâricindedir. Bu lutfun karşısında benim doğru veyâ inâdçı ve serkeş olmamın ne ehemmiyeti vardır! İşte benim ümîdim Zât-ı Celîl'inin böyle bir lutfunadır. Bu beyt-i şerîfte bu kulluk hâli انا عند ظن عبدى بى ya'ni "Ben kulumun bana olan zannı indindeyim" hadîs-i kudsîsine mâsadak olup, kendisi Hakk'a hüsn-i zannetmiş bulunur.

بخشش محض ز لطف بی عوض   بودم امید ای کریم بی غرض

1840. [1840] *"Ey garazsız olan Kerîm, ivazsız olan lutuftan bir hâlis bahşiş ümîdim var idi."*

"Ey Rabbim, senin keremin kullarından fâide me'mûl ettiğinden veyâhud onlardan korktuğundan nâşî değildir; ve lutfun dahi, sana fâidesi olan yapılmış bir iyilikten dolayı değildir. Senin garazsız olan kereminden ve ivazsız olan lutfundan bir hâlis atâya ve ihsâna ümîdim var idi."

رو سپس کردم بدان محض کرم   سوی فعل خویشتن می ننگرم

1841 *"O hâlis kerem sebebiyle yüzümü geriye çevirdim. Kendi fiilim tarafına bakmıyorum."*

"Yaptığım fenâlıkların hiçbirisi gözüme görünmedi de yüzümü o hâlis keremin sebebiyle geriye çevirdim ve ivazsız lutfuna muntazır oldum."

سوی آن امید کردم روی خویش   که وجودم دادهٔ از پیش بیش

1942. *"Yüzümü o ümîd tarafına çevirdim; zîrâ bana evvelden ziyâde vücûd vermişsin."*

"Sen bana hiç yoktan bir vücûd verdin ve bu vücûd sebebiyle Senin in'âm ve eltâfının zevklerini duydum. Halbuki bu vücûdun ihsânı, evvelce benden sâdır olmuş bir hizmet mukâbilinde değildi. Mâdemki Senin böyle bedâva ve meccânî keremin vardır; Senin lutfundan ümîdimi kesmedim ve yüzümü o ümîd tarafına çevirdim."

خلعت هستی بدادی رایگان　　　من همیشه معتمد بودم بر آن

1843. *"Varlık hil'atini bedâva olarak verdin, ben dâimâ onun üzerine mu'temid idim."*

"Vücûd elbisesini bana bedâva olarak verdin. Gördüm ki, senin keremin ve lutfun bir hizmet mukābili değildir. Binâenaleyh yaptığım fenâlıklar hakkında da bu lutfunu ve keremini esirgemeyeceğine i'timâd ettim ve afvımı muhakkak bildim."

چون شمارد جرم خود را و خطا　　　محض بخشایش در آید در عطا

1844. *Vaktâki kendi cürmünü ve hatâsını sayar, atâda hâlis bahşâyiş gelir.*

Vaktâki bu mücrim kul, kendinin suçlarını ve kabâhatlerini sayar ve kendisini huzûr-ı Hak'ta kabâhatli görür ve Hakk'ın lutf u keremine i'timâdını beyân eder, Hakk'ın kerem deryâsı dalgalanıp o kula atâ husûsunda hâlis ihsân-ı ilâhî gelir. Zîrâ hadîs-i şerîfte من اذنب ذنباً فعلم ان له ربا ان شاء ان يغفر له و ان شاء ان يعذبه ان حقا على الله ان يغفر له ya'ni "Kim ki bir günah işledi ve bildi ki, onun bir Rabbi vardır ki, dilerse onu mağfiret eder ve dilerse azâb eyler, Allah Teâlâ'ya onu mağfiret etmek iktizâ eder" buyrulur.

کای ملائك باز آریدش بما　　　که بدستش چشم دل سوی رجا

1845. *Buyurur ki: "Ey melekler, onu bana geri getirin, zîrâ onun kalbinin gözü recâ tarafına olmuştur."*

Hak Teâlâ onu dürte dürte götüren meleklere hitâben buyurur ki: "Ey melekler onu götürdüğünüz yerden geri çevirip bana getiriniz! Zîrâ o kulum bana hüsn-i zan ederek, onun kalbinin gözü bizim lutfumuzun ümîdi ve recâsı tarafına dikilmiştir."

لا اُبالی وار آزادش کنیم　　　وآن خطاهارا همه خط بر زنیم

1846. *"Lâübâlîce onu âzâd ederiz ve o hatâların hepsine çizgi çekeriz."*

"Lâ-übâlî", terkîb-i Arabî olup lisânımızda da "hiç çekinmem ve hiçbir kayıt ile mukayyed değilim" ma'nâsına müsta'meldir. Ya'ni, "Onun kabâhatlerinin şenâatine bakmaksızın, onu cezâsından âzâd ederiz ve o yaptığı suçların hepsine de bir afv ve mağfiret çizgisi çekeriz ve mahv ü setr ederiz."

لاأبالی مر کسی را شد مباح　　کش زیان نبود زغدر و از صلاح

1847. *Lâübâlîlik bir kimseye mubâh oldu ki, ona gadirden ve salâhtan ziyân olmaya.*

"Mubâh", lügatte iki tarafı müsâvî olan şeydir. Istılâh-ı şer'îde, terki günah ve işlemesi sevâb olmayan fiildir. Oturmak ve yatmak gibi. Ya'ni, lâübâlîlik öyle bir kimseye mubâh ve câiz oldu ki, ona bir kimsenin özründen ve fenâlığından zarar ve ziyan gelmez ve iyiliğinden dahi hiçbir fâide olmaz, indinde bu iki taraf dahi müsâvîdir.

آتشی خوش بر فروزیم از کرم　　تا نماند جرم و زلت بیش و کم

1848. *"Kerem cihetinden bir latîf ateş parlatırız, nihâyet ziyâde ve noksan ve zelle kalmaz."*

"Keremimiz cihetinden bir latîf ateş ya'ni afv ve mağfiret harâretini parlatırız, nihâyet mücrimlerin ne büyük ne de küçük günahlarından hiçbir eser kalmaz."

آتشی کز شعله اش کمتر شرار　　می بسوزد جرم و جبر و اختیار

1849. *"Bir ateş ki, onun şu'lesinden en aşağı kıvılcım, cürmü ve cebri ve ihtiyârı yakar."*

Ya'ni, "Kerem cihetinden parlattığımız ateş, öyle bir ateştir ki, onun şu'lesinin en aşağı kıvılcımı insandaki günah ve mahcûbiyet ve muhtâriyet duygularını yakar; ve bu ateş, aşk-ı ilâhî ateşidir ki, âşık ne irâdesiyle günah yaptığı ve ne de emr-i ilâhîye itâatta veyâ muhâlefette Hakk'ın cebri ve irâdesi altında bulunduğu veyâhud bu itâat ve muhâlefette ihtiyârına mâlik olduğunu düşünecek bir hâlde olamaz."

شعله در بنگاه انسانی زنیم　　خاررا گلزار روحانی کنیم

1850. [1850] *"İnsanlığın yük çadırına şu'le vururuz; dikeni, rûhânî olan gülzâr yaparız."*

"Büngâh", yük vaz' ettikleri çadır demektir; ve "insanlığın yük çadırı"ndan murâd, nefs-i hayvâniyyedir. "Gülzâr-ı rûhânî"den murâd, nefs-i hayvâniyyenin nefs-i mutmainne mertebesine terakkîsi hâlidir. Ya'ni, "İnsanlığın yük çadırı mesâbesinde olup, tekâlîf-i şer'iyye yükletilmiş cism-i kesîfine biz aşk ve muhabbet ateşinin şu'lesini vururuz. Onun diken gibi olan

nefs-i hayvâniyyesini, bir rûhânî gülistan olan nefs-i mutmainne mertebesine terakkî ettiririz."

ما فرستاديم از چرخ نهم   كيميا يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمالَكُمْ

1851. *"Biz* يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمالَكُمْ *kimyâsını dokuzuncu felekten gönderdik."*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ sûre-i Ahzâb'da olan يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمالَكُمْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا (Ahzâb, 33/71) ya'ni "Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki, sizin amellerinizi size ıslâh etsin ve günahlarınızı örtsün. Allah'a ve peygambere itâat eden kimse muhakkak büyük necâta nâil olur." âyet-i kerîmesinden muktebestir. Allah Teâlâ'nın ameli ıslâh buyurması, seyyiâtın hasenâta tebdîli demek olduğundan bu âyet-i kerîme, فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) ["Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir."] âyet-i kerîmesinin nazîri olur. Beyt-i şerîfte bu tebşîr-i ilâhî, bakırı altına tebdîl eden kimyâya teşbîh buyrulmuştur. "Dokuzuncu felek"ten murâd, akl-ı küll ve akl-ı evvel mertebesidir. Zîrâ muhakkıklar indinde aklın dokuz mertebesi vardır ve akıl mertebesine "ulûhiyet" ve "hakîkat-i muhammediyye" mertebesi dahi derler. Ya'ni, "Biz Kur'ân'ı ve Kur'ân'daki يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمالَكُمْ ["Allah size amellerinizi ıslâh etsin!"] kimyâsını dokuzuncu felekten ya'ni akl-ı kül mertebesinden gönderdik.

خود چه باشد پيش نور مستقر   كر و فر و اختيار بو البشر

1852. *Bü'l-beşerin kerr u feri ve ihtiyârı, sâbit olan nûrun önünde ne olur?*

"Bü'l beşer"den murâd, bütün efrâd-ı insâniyyedir, zîrâ beşereyi mültebistir. "Kerr u fer", pehlivanların kâh ileri kâh geri hareketidir. "Nûr-ı müstekar"dan murâd, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın nûrudur ki sâbit ve bâkîdir. Ya'ni, efrâd-ı insâniyyenin vücûd-i izâfîleri fânî ve gayr-ı müstekardır. Bâkî ve müstekarr olan Hakk'ın nûr-i vücûdu muvâcehesinde, insanın fânî olan vücûduna taalluk eden ileri ve geri hareketin ve ihtiyâr ve irâdenin ne kıymeti olur? Zîrâ kuldan sâdır olan ef'âlin her biri esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin mazharıdır; ve esmâ-i ilâhiyyenin hiçbirinde hadd-i zâtında aslâ kubh ve çirkinlik yoktur. Nitekim âyet-i kerîmede فَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى (İsrâ, 17/110) "Güzel isimler O'nundur" buyrulur. Fakat bu âlem-i kesâfette abdden ihtiyârıyla sâdır olduğu için kubh ve çirkinlik ile muttasıf olur. Meselâ Cenâb-ı Hak küfürden râzı değildir; fakat küfür "Mudill" ism-i şerîfinin mazharıdır. Âlem-i kesâfette zuhûr ister. Binâenaleyh Hakk'ın hükm-i küfrü âlem-i kesâfette ızhârı hik-

mettir. Fakat abdin îmândan yüz çevirip ihtiyârıyla muhâlefeti ve küfrü seçip alması kabîh ve çirkindir. Vaktâki Hak'ın mağfireti gelir, ortadan muhâlefet kalkar, nûr-i Hak hüsn-i zâtîsi üzerinde bâkî kalır.

گوشت پاره آلت گویای او　　　　پیه پاره منظر بینای او

1853. *Onun söyleyici âleti et parçasıdır; onun görücü olan nazar yeri yağ parçasıdır.*

O vücûd-i izâfî sâhibi olan insanın söyleme âleti olan dili bir et paçasından ibârettir ve onun görme âleti olan gözü dahi kat kat yağ parçasıdır.

مسمَعِ او از دو پاره استخوان　　　　مدرکش دو قطره خون یعنی جنان

1854. *Onun işitme âleti iki parça kemiktendir. Onun mahall-i idrâki iki katre kandır, ya'ni kalb.*

"Misma'" ism-i âletdir, kulaktan kinâyedir. "İki katre"den murâd, süveydâ-yı kalbdir ki, idrâk-i maânî kalbin o noktasına taalluk eder; zîrâ idrâk evvelen oradan başlar ve dimâğa suûd eder ve dimâğ o vârid-i kalbî üzerine tefekkürâta dalar. Maddiyatla meşgûl olan tabâbet, henüz bu ma'nâyı keşf etmiş değildir; kalbin bu hâlinden gâfildir ve dimâğın teşekkülâtıyla meşgûldür.

کرمکی واز قذر آگندهٔ　　　　طمطراقی در جهان افگندهٔ

1855. *Bir kurtcağızsın ve necâsetten dolmuşsun; cihâna bir tumturak bırakmışsın.*

Ey insan, senin vücûdun, üzerinde yaşadığın küre-i arzın cesâmetiyle mukâyese olunursa sen bir küçük kurttan ibâretsin ve karnın ve kulağın ve burnun necâsetten doludur ve cismin baştan ayağa kadar müteaffin bir maddedir. Kendinin bu murdar hâlini düşünmezsin de, cihâna gösteriş, debdebe ve tantana salarsın.

از منی بودی منی را وا گذار　　　　ای ایاز آن پوستین را یاد دار

1856. *Menîden oldun, benliği terket! Ey Ayaz, o kürkü hatırında tut!*

"Ayaz", Sultan Mahmûd-i Gaznevî'nin bir Türk bendesinin adıdır ki, pâdişah onu küçüklüğünde âilesinden alıp sarayına getirmiş ve pek zekî ve edîb olduğundan onu kendine musâhib-i hâss ittihâz etmiş idi. Ayaz nâil olduğu bu devlet ve saâdete aldanmamak ve kendisine ucüb ve kibir ârız olmamak

için, saraya gelmezden evvel giydiği bir post ile çarığı dâimâ nazarında bulundurmak üzere bir odaya sakladı. Nitekim âtîde sürh-ı şerîfte îzâh buyrulur. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Târık'ta olan فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ (Târık, 86/5-6) Ya'ni "İnsan ne şeyden yaratıldığına baksın; ana rahmine dökülen bir sudan yaratıldı." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

قصهٔ ایاز و حجره داشتن او جهت چارق و پوستین و گمان آمدن خواجه تاشانش را
که او را در آن حجره دفینه است و سبب این گمان محکمیٔ در و گرانی قفل بود

Ayaz'ın ve onun çarık ve postu için oda ittihâz etmesinin kıssasıdır; ve onun kapı yoldaşlarına o odada onun defînesi vardır, diye zan gelmesidir; ve zannın sebebi kapının muhkemliği ve kilidinin ağırlığı idi

آن ایاز زیرکی انگیخته پوستین و چارقش آویخته

1857. *O Ayaz zekâvetinden dolayı kürkünü ve çarığını çıkarıp asmış idi.*

می رود هر روز در حجرهٔ خلا چارقت اینست منگر در علا

1858. *Her gün boş olan odaya giderdi, derdi ki: "Çarığın budur, yükseğe bakma!"*

Ayaz her gün, köyünde giydiği eski çarık ile koyun postundan dikilmiş pejmürde bir kürkünü sakladığı boş odaya gidip nefsine hitâben derdi ki: "Ey Ayaz, pâdişâhın nezdinde nâil olduğun saâdete ve ikbâle aldanıp mütekebbir olma! İşte buraya bu çarık ve post ile geldin, gözün yükseklerde olmasın!"

شاه را گفتند او را حجره ایست اندر آنجا زرّ و سیم و خُمْرَه ایست

1859. *Şâha dediler ki: "Onun odası vardır, orada altın ve gümüş ve küp vardır."*

"Humre", küçük küp. Ya'ni Ayaz'ın nâil olduğu devlet ve ikbâle hased eden arkadaşları, onu pâdişâhın gözünden düşürmek için pâdişâha dediler ki: "Onun bir odası vardır; oraya koyduğu küp içine altın ve gümüş ve mücevherât doldurur."

راه می ندهد کسی را اندرو　　　بسته می دارد همیشه آن در او

1860. [1860] *"Bir kimse için ona yol vermez, o dâimâ o kapıyı kapalı tutar."*

شاه فرمود ای عجب این بنده را　　　چیست خود پنهان وپوشیده ز ما

1861. *Şah buyurdu: "Ey aceb, bu bendenin bizden gizli ve mestûr nesi vardır!"*

پس اشارت کرد میری را که رو　　　نیم شب بگشا و اندر حجره شو

1862. *Müteâkıben bir beye emretti ve dedi ki: "Git, gece yarısı aç ve oda içinde ol!"*

هر چه یابی مر ترا یغماش کن　　　سر او را بر ندیمان فاش کن

1863. *"Her ne bulursan senin olsun, onu yağmâ et; onun sırrını musâhiblere fâş et!"*

با چنین اکرام و لطف بی عدد　　　از لئیمی سیم و زر پنهان کند

1864. *"Böyle adedsiz ikrâm ve lutuf ile berâber, alçaklığından dolayı gümüşü ve altını saklar."*

می نماید او وفا و عشق و جوش　　　وانگه او گندم نما و جو فروش

1865. *"O, vefâ ve aşk ve cûş gösterir; ondan sonra da buğday gösterici ve arpa satıcıdır."*

"Buğday gösterip arpa satmak", iki yüzlülükten kinâyedir. Ya'ni "O Ayaz, bize karşı vefâkâr ve muhibb görünür ve muhabbetimizde zâhiren çarpınır; ondan sonra da bizden gizli işler yapar. Velhâsıl zâhiri bâtınına uymaz."

هر که اندر عشق یابد زندگی　　　کفر باشد پیش او جز بندگی

1866. *Her kim ki aşk içinde dirilik bulur, onun indinde bendelikten başkası küfür olur.*

Aşk da'vâsı içinde yaşayan kimsenin indinde, ma'şûka hasr-ı hizmet etmek; o aşkın kāidesindendir. Başka hizmetler ile meşgūl olmak bir âşıkın indinde küfür olur ve onun aşk da'vâsı, yalan bir da'vâ olur.

نیم شب آن میر با سی معتمد　　　در گشاد حجرهٔ او رای زد

1867. *O bey, gece yarısı otuz mu'temed ile berâber, onun hücresini açmakta rey vurdu.*

Pâdişâhın müsâadesi üzerine o bey, gece yarısı kendi i'timâd ettiği otuz kimse ile berâber Ayaz'ın o gizli odasını açmağa karar verdi.

مشعله بر کرده چندین پهلوان　　جانب حجره روانه شادمان

1868. *Bu kadar pehlivan meş'ale kaldırıp, mesrûr olarak oda tarafına revân oldular.*

Bu otuz kadar pehlivan gece meş'aleler yakıp, odadaki altın ve gümüşleri yağma edeceklerine sevinerek oda tarafına revân oldular.

کامر سلطانست در حجره زنیم　　هر یکی همیان زر درکش کنیم

1869. *"Sultânın emri vardır, odaya vuralım; her birimiz altın kesesini koltuğumuza alalım!"*

Ba'zı nüshalarda "der hucre" yerine "ber hucre" vâki'dir. "Zeden", masdarı "vurmak" ma'nâsına olmakla berâber, ibâre, karîne sebebiyle birçok ma'nâlarda kullanılabilir. Burada "cebren hücreye gidelim", demek olur. "Der hucre"deki "der" lafzı edat olmayıp "kapı" ma'nâsına isim olursa terkîb-i izâfî olup, bu sûrette ma'nâ: "Odasının kapısını kıralım", demek olur. "Keş", koltuk, köşe ve sîne ma'nâlarınadır. Burada her iki ma'nâ dahi münâsibdir. Ya'ni, "Sultânın emri vardır, odanın kapısını kıralım; her birimiz odadaki altın keselerini koltuğumuza sıkıştıralım veyâhud sînemize basalım!"

آن یکی می گفت هی چه جای زر　　از عقیق و لعل گوی و از گهر

1870. [1870] *O biri dedi: "Hey! Altının ne yeri vardır; akîkten ve la'lden ve cevherden bahset!"*

Odayı basmağa giden pehlivanlardan biri dedi: "Yâhu, altından gümüşten bahs ediyorsunuz? Ayaz'ın indinde altının ne kıymeti vardır? O oraya daha kıymetli mücevherât saklamıştır. Siz akîkten ve la'lden ve elmas ve pırlanta gibi sâir mücevherattan bahsediniz!" Zîrâ bunlar Ayaz'ı da kendi hallerine kıyâs ettiklerinden böyle düşünmekte ma'zûr idiler.

خاص خاص مخزن سلطان ویست　　بلکه اکنون شاه را خود جان ویست

1871. *"Sultânın hâs olan mahzeninin hâsı odur, belki şimdi şâha can muhakkak odur."*

Ya'ni, "Sultanın husûsî olan hazînesinin hâsı ve mahremi o Ayaz'dır. Belki bu zamanda o Ayaz şâhın canı gibidir ve onu canı gibi sever ve ondan hiçbir şey esirgemez."

چه محل دارد به پیش این عشیق لعل و یاقوت و زمرّد ویا عقیق

1872. *"Bu ma'şûkun indinde la'l ve yâkut ve zümrüdün yâhud akîkin ne mahalli vardır!"*

"Aşîk", ma'şûk ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "zümürrüd" kelimesinden sonra vâv-ı âtıfa vardır. Bu sûrette "zümürd ü yâ akîk" okumak lâzım gelir.

شاه را بروی نبودی بد گمان تسخری می کرد بهر امتحان

1873. *Şâhın ona sû-i zannı yok idi. İmtihan için bir istihzâ ederdi.*

Şâhın Ayaz'a son derece i'timâdı olduğundan, ihbâr-ı vâki' üzerine onun hakkında bir sû'-i zannı yok idi. Fakat Ayaz'ı bu sûretle beylerin muvâcehesinde, o beyler ile istihzâ kasdıyla imtihan etti.

پاك می‌دانستش از هر غش و غل باز از وهمش همی لرزید دل

1874. *Onu her gıll ü gıştan pâk bilir idi. Yine vehimden onun kalbi titrer idi.*

"Gıll ü gış", hıyânet ve adâvet, hîle ve kîn demektir. Ya'ni, pâdişah Ayaz'ı her hîle ve kinden ve hıyânetten temiz bilirdi. Fakat vehminin te'sîri altında kalıp "Sakın dedikleri gibi olmasın!" diye kalbi titrer idi.

که مبادا کین بود خسته شود من نخواهم که برو خجلت رود

1875. *Derdi ki: "Olmaya ki bu olsun, mecrûh olsun? Ben istemem ki onun üzerine haclet gitsin!"*

Pâdişah kendi kendine derdi ki: "Olmaya ki bu dedikleri olsun ve ben de onu meydâna çıkarmakla Ayaz'ımın kalbini mecrûh etmiş olayım? Zîrâ ben onu herkesin muvâcehesinde utandırmak istemem."

این نگردست او و گر کرد او رواست هرچه خواهد گو بکن محبوب ماست

1876. *"O bunu yapmamıştır ve o yaptı ise de câizdir. Her ne isterse "Yap" de! O bizim mahbûbumuzdur."*

"O Ayaz bu haber verdikleri fenâlığı yapmamıştır. Eğer yaptı ise de varsın yapsın, câizdir. Ona "Her istediğini yap!" de. O bizim mahbûbumuzdur; mahbûb olan fiilinden mes'ûl değildir."

هرچه محبوبم کند من کرده ام او منم من او چه گر در پرده ام

1877. *"Mahbûbum her ne yaparsa ben yapmışımdır. O ben'im, Ben de o'dur, gerçi perdeyim."*

Bu beyt-i şerîf I. cildin 30 numarasına müsâdif olan:

جمله معشوقست و عاشق پردهٔ زنده معشوقست و عاشق مردهٔ

Ya'ni: "Hep ma'şûktur ve âşık perdedir, diri olan ma'şûktur ve âşık bir ölüdür" beyt-i şerîfinin te'kîdidir. Binâenaleyh bu kıssada "şâh"tan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak'tır; ve "Ayaz"dan murâd kendi hakîkatlerini ârif olan ehl-i vahdet ve mahbûbluk makāmına vâsıl olan insân-ı kâmildir. Onlar kendi taayyünlerindeki gayriyet i'tibâriyle Zât-ı Hak'tan ayrı ve iftirâk içindedirler ve bu iftirâk içinde zâhirde Hakk'ın âşıkıdırlar. Fakat يُحِبُّهُمْ و يُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) ["Allah onları sever, onlar da O'nu severler"] âyet-i kerîmesi mûcibince evvelâ Hak onların âşıkıdır ve onlar ma'şûkturlar. Bu sebeble onlardan sâdır olan ef'âl, hakîkatte Hakk'ın fiilidir ve Hak onların fiilinden râzıdır. Hakîkatte Hak ile aralarında gayriyet yoktur. Ancak Hak ile aralarında perde olan taayyünleridir."

باز گفتی دور ازان خو وخصال اینچنین تخلیط ژاژست وخیال

1878. *Tekrar derdi: "Ondan uzak huy ve hısâldir, böyle tahlît boş ve hayâldir."*

Sultan Mahmûd, vehmine cevâb verip tekrar derdi ki: "O Ayaz'dan fenâlık uzak olan huy ve ahlâktır. Onun güzel ahlâkına karşı böyle bâtıl fikirlerin karışması boştur ve hayâldir." "Jâj", lügatte, dikenli ve sert beyaz bir ottur, develer ne kadar çiğneseler yutamazlar. Burada fâidesiz ve ma'nâsız sözden kinâyedir (*Gıyâsü'l-Lügāt*).

از ایاز این خود محالست و بعید کو یکی دریاست قعرش ناپدید

1879. *"Bu muhakkak Ayaz'dan muhâldir ve baîddir. Zîrâ o bir deryâdır, onun ka'rı nâ-pedîddir."*

"Bu kötü fiilin zuhûru Ayaz'dan muhâldir ve uzaktır. Zîrâ Ayaz, dibi bulunmayan bir irfan deryâsıdır."

هفت دریا اندرو یك قطرهٔ جملهٔ هستی از و یك چكرهٔ

1880. [1880] *"Yedi deryâ onda bir katredir; varlığın hepsi ondan bir damladır."*

"Çekre", Arabî'de "reşha" dedikleri "damla" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîf zâhirde Ayaz'ın medhi hakkındadır. Fakat bâtında makām-ı mahbûbiyyete vâsıl olan insân-ı kâmilin medhidir ki, bu insân-ı kâmil kalb-i Muhammedî üzeredir ve kutbü'l-aktâbdır; ve kutbü'l-aktâb yeryüzünde halîfe-i Hak'tır. Buna dâir olan îzâhât birçok mahallerde geçti.

جمله پاکیها ازآن دریا برند قطره ها اش یك بیك میناگرند

1881. *"Bütün temizlikleri o deryâdan götürürler; onun katreleri mînâ-gerdirler."*

"Mînâ-ger", kimyâger demektir; zîrâ "mînâ", lafz-ı Hindî olup Fârisî'de "kimyâ" ma'nâsında müsta'meldir. Bu beyitte, abdiyyet-i mahza makāmında bulunan Server-i âlem Efendimiz'in hakîkatine işâret buyrulur ki, hakk-ı âlîsinde "لولاك لولاك لما خلقت الافلاك" ya'ni "Sen olmasaydın, eflâki yaratmaz idim" hadîs-i kudsîsi vârid olmuştur. "Katreler"den murâd, o hazretin vâris-i kâmilleri olan zevâttır. Ya'ni, "Bütün ma'nevî temizlikler bu halka o hidâyet deryâsı olan hakîkat-i muhammediyye mertebesinden vâsıl olur ve o deryânın katreleri olan vâris-i kâmiller dahi her asırda birer birer kimyâger olup, dalâlette kalan halkı irşâd ederek hidâyet-bahş olurlar ve bakırları altın yaparlar."

شاه شاهانست بلکه شاه ساز وز برای چشم بدنامش ایاز

1882. *Şâhların şâhıdır, belki şâh yapıcıdır; kötü gözden dolayı onun adı Ayaz'dır."*

"Ayaz", burada abdiyetten kinâyedir. Server-i âlem Efendimiz bi'l-asâle insân-ı kâmil olup dünyânın ve âhiretin şâhları olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının şâhıdır. Belki her asırda gelen aktâbı şâh yapan o Server-i âlemin hakîkatidir. Zîrâ her birisi füyûzât-ı rabbâniyyeyi o hazretin hakîkatinden iktibâs ederler. Hak Teâlâ kötü gözden ya'ni münkirlerin gözlerinden muhâfaza için onun adını Kur'ân-ı Kerîm'de "abd" olarak zikreyledi. Nitekim hakk-ı âlîlerinde buyururlar: فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى (Necm, 53/10) "Allah kuluna vahyettiğini vahyetti" ve أَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) "Allah kuluna kâfî değil midir?" buyrulur.

چشمها نیك بروی هم بدست از ره غیرت که حسنش بی حدست

1883. *"Bu iyi gözler dahi gayret cihetinden onun üzerinde kötüdür, zîrâ onun hüsnü hadsizdir."*

Hak Teâlâ hazretleri o Server-i âlemin hakîkatini yalnız münkirlerin kötü gözlerinden saklamadı; onu kendisine mahbûb ittihâz ettiğinden, belki gayret-i ilâhiyyesi cihetinden mü'minlerin iyi gözlerinden dahi gizledi. Çünki iyi gözler dahi onun kemâlâtını lâyıkıyla idrâk edemezler ve zîrâ onun hakîkatinin güzelliği nihâyetsizdir. Nitekim Sipehsâlâr hazretleri yazdığı *Menâkıb*'ın dîbâcesinde şöyle buyururlar: "Hak Teâlâ cemî'-i kemâlâtı ezel sabâhında bü-

tün enbiyâ (aleyhimüsselâm) hazarâtının tıynetine ihsân etti; ve bu kemâlâtın hepsini de yine ezel sabâhında Fahr-i kâinât Efendimiz'in zât-ı pâkinin tıynetinde ta'cîn buyurup nübüvvet hâtemini onun mübârek parmaklarına taktı." Ve Hz. Pîr Efendimiz dahi bu ma'nâda şu beyti beyân buyururlar:

لطف خدای جمله کمالات خلق را　　　یك چیز کرد و داد بدو نام مصطفی

"Hudâ'nın lutfu halkın bütün kemallerini toplayıp bir şey yaptı ve ona "Mustafâ" adını verdi."

یك دهن خواهم بپهنای فلك　　　تا بگویم وصف آن رشك ملك

1884. *Felek genişliğince bir ağız isterim, tâ ki o meleğin reşkinin vasfını söyleyeyim.*

Ya'ni, onun kemâlâtını tavsîf için bu beşerin ağzı ve kullandığı mahdûd na'tler ve kelimeler kâfî değildir. Ona felek kadar geniş bir ağız ve ehl-i eflâkin kullandığı muhtelif elfâz lâzımdır, tâ ki o meleklerin bile gıbta ettikleri evsâfı söyleyebileyim!

ور دهان یابم چنین و صد چنین　　　تنگ آید در فغان این حنین

1885. *Eğer böyle yüz böyle ağız bulsam bu hanînin figānına dar gelir.*

Benim o Server-i âlem Efendimiz'in hakîkatine o kadar iştiyâkım vardır ki, eğer benim ateş-zebân olan ağzım gibi yüz ağız bulsam bu ben müştâkın figānına dar gelir, onu lâyıkıyla vasf ederek teskîn-i iştiyâk edemem.

این قدر گر هم نگویم ای سند　　　شیشهٔ دل از ضعیفی بشکند

1886. *Ey mu'temed, eğer bu kadar dahi söylemesem gönül şişesi zayıflıktan kırılır!*

Ey îmânına i'timâd olunan mü'min, yukarıdan beri söylediğim sözlerden anlaşıldığı üzere zübde-i mevcûdât ve Sever-i kâinât Efendimiz'in evsâfını ve kemâlâtını anlatabilmek bu lisân-ı beşer ile mümkin değildir. Fakat verâsetim hasebiyle zevkan ve vicdânen duyduğum o kemâlât ve evsâftan bu kadarcık olsun dahi bahs etmemiş olsam, zayıf olan gönül şişesi çatlar ve kırılır. Zîrâ ince bir şişeye ağır mevâd doldurulur ise, kırılmak ve çatlamak âdetidir. Bir mikdâr olsun boşaltmak lâzımdır. Ma'lûm olsun ki, kemâlât ve evsâf-ı Muhammedî'yi irsen hâiz bulunan aktâb ve ehassu'l-havâss-ı evliyâ, vakit vakit işrâk eden tecelliyât-ı ilâhiyye sebebiyle, isti'dâd-ı ezelîleri derecesine gö-

re şûrîde bir hâle gelirler. Kâmillerin semâ'larının ve vecd hâli içinde muhtelif hareketlerinin sebebi budur; ve kâmiller bu tecellînin vücûd-i unsurîlerine olan te'sîrâtını bu sûretle teskîn buyururlar. Fakat onların bu hallerini zevkan idrâk edememiş olan evliyânın bir kısmı, onların bu hareketlerini kâmilâne bulmazlar. Zîrâ kemâlât ve evsâf-ı Muhamedî'ye ıttılâ' her mü'mine nasîb olur bir devlet değildir. Nitekim İsmâîl Nevvâb (k.s.) hazretleri *Mir'âtü'ş-şühûd li-Seyyidi'l-vücûd* ismindeki risâlede şöyle buyururlar:

"Şeyh Safiyyüddîn b. Ebî Mansûr kendi risâlesinde ve Şeyh Abdülgaffâr dahi *Kitâb-ı Tevhîd*'inde yazmışlardır ki, Şeyh Ebü'l-Abbâs et-Tancî (k.s.) Şeyh Ebi'l-Hasen'e haber vermiş ki: Tarîkat-ı celîle-i sûfiyyeye sülûk için vaktâki Gavs-i a'zam Ahmed er-Rifâî (k.s.) hazretlerinin huzûr-i feyzine geldim; müşârünileyh: "Ben senin şeyhin değilim. Şeyhin "Kanâ" denilen mahalde sâkin Abdürrahîm'dir, oraya git!" emrini verdi. Hemen oraya gittim ve şeyh Abdürrahîm hazretlerinin yanına girdim. Müşârünileyh beni görünce: "Resûlullah (aleyhissalâtü ve's-selâm) Efendimiz'i ma'rifet-i tâmme ile bildin mi?" diye sordu. Hayır, dedim. "Öyleyse göklerin ve yerlerin vücûdunun nûru (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz'i bilip öğrenmek için Beyt-i Makdis'e git!" dedi. Vaktâki Mescid-i Aksâ'nın âsitânına ayağımı koydum; yerleri, gökleri, arşı, kürsîyi Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ile dolu gördüm. Hemân şeyh-i müşârünileyhe rücû' ettim. Tekrar "Habîb-i Kibriyâ'yı bildin mi?" suâlini îrâd etti. "Evet", dedim. İşte şimdi tarîkatin kemâl buldu. Zîrâ aktâbın kutbiyeti, evtâdın vetediyeti, evliyânın velâyeti, ancak Resûlullah Efendimiz'i bilmekle hâsıl olur" buyurdu.

شيشهٔ دل را چو نازك ديده ام بهر تسكين قبا بدريده ام

1887. *Vaktâki gönül şişesini nâzik görmüşüm, teskîn için çok kabâ yırtmışım.*

Ya'ni, hakîkat-i muhammediyyeden kalbime vâki' olan tecelliyât-ı celâliyye ve cemâliyyenin şiddetine karşı gönül şişesini nâzik gördüm; onun şiddetini ve kalbimin ıztırâbını teskîn için çok cübbeler yırttım ve hâl-i vecdin sevkıyle acîb hareketlerde bulundum. Ma'lûm olsun ki, Hz. Pîr-i destgîr efendimiz kesîrü't-tecelliyât idi. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da bu hâl şöyle naklolunur: "Hz. Hudâvendigâr halkın kesret-i mürâcaatından melûl olunca hamama gider ve hamamda dahi su mahzenine girerdi. Bir def'a yine su mahzenine girip üç gün üç gece orada tevâlî-i tecelliyât ve tetâlî-i bârikāta müstağrak olmuşlar idi. Üç günden sonra Çelebi Hüsâmeddin hazretleri tazarru'-ı kesîre ile dışarıya çıkmalarını istid'â eylediler. Çelebi hazretleri Cenâb-ı Hudâ-

vendigâr'ın mizâc-ı şerîflerini gāyet zayıf gördükde, göz yaşının damlaları yanakları üzerinden aktı. Ondan sonra: "Hudâvendigârım, mizâc-ı şerîfini be-gāyet zayıftır, eğer bu bîçârelerin istifâdesi için takviye buyursanız ne olur!" dedi. Hz. Hudâvendigâr buyurdular k: "Ey Çelebi, dağ bu kadar cesâmeti ile tecellî-i celâlîye tahammül edemedi. Benim miskin ve zayıf olan tenim üç gün üç gece on yedi kerre şa'şaa-i âfitâb-ı Celâl ve bârikāt-i envâr-Celâl'e nasıl tahammül eder?"

من سر هر ماه سه روز ای صنم — بی گمان باید که دیوانه شوم

1888. *Ey sanem, her ayın başında üç gün şübhesiz benim deli olmam lâzım olur*

"Ay başı" demek, yeni hilâlin tulû'u demektir. Bundan murâd, Allahü a'lem, tecelliyât-ı celâliyye ve cemâliyye hilâlinin tulû'u ânıdır. "Üç gün"den murâd, üç devre-i tecellîdir ki, birisi tecellî-i zâtî, diğeri tecellî-i sıfâtî ve esmâî, üçüncüsü de tecellî-i ef'âlîdir. Bu tecelliyâtın her biri içinde kâmilin acîb ahvâli zuhûra geldiğinden, onun hâline vâkıf olmayan ehl-i hicâb, deli olduğuna zâhib olurlar. Vaktâki tecelliyât istitâr eder; kâmil âlem-i keserât tavrının îcâbâtına rücû' edip ona göre hareket eder ve o vakit ehl-i hicâb onun akıllı başına geldiğine hükm ederler. "Ey sanem" ta'bîriyle, hükm-i keserâta tâbi' olan kimse murâd buyrulmuş olur. Bu şerh-i fakîri âtîde gelecek olan 1895 numaraya müsâdif ذاب جسمی من اشارات الکنی — منذ عاینت البقاء فی الفنا beyt-i şerîfi te'yîd buyurur.

هین که امروز اول سه روزه است — روز پیروزست نی فیروزه است

1889. *Âgâh ol, bugün üç günün evvelidir; zafer günüdür, fîrûze değildir.*

"Fîrûze", oldukça kıymetli taşlardandır. Horasan hudûdunda Nişâbur ile Tûs arasındaki bir dağda ve Tibet'te ve Gaznîn ve Kirmân taraflarında bulunur. En iyisi Horasânî ve Nişâbûrî olandır. Muhtelif renklerde olur. Ba'zısı yeşil olur "Süleymânî" derler. Ba'zısının üzerinde sarı noktaları olur, "zer-gûn" derler. Ba'zıları beyaz olur "âsumân-gûn" derler. Sarı renklisi en aşağı olandır. Kusurlusu, taş ve toprak karışık olanıdır. Havâssı budur ki, fîrûzeye bakmak gözün parlaklığına fâide verir ve fîrûzeyi taşıyan düşmanına gālib olur (*Mecmau'l-Fünûn*'dan tercüme). "Pîrûz", gālib ve nâil-i matlab olan ve zafer ma'nâlarınadır. Ya'ni, bugün bana hakîkat-i muhammediyyeden vâki' olan üç devreli tecelliyât-ı ilâhiyyenin birinci devresidir ve tecellî-i zâtî günüdür ve zafer günüdür ve âşıkların matlabına nâil olduğu gündür. Bugünün kıymeti,

zâhir gözünü parlatan en kıymetli fîrûzeye benzemez. Bu saâdet ve zafer günü rûhun gözünü parlatan bir gündür.

هر دلی کاندر غم شه می بود — دمبدم او را سرمه می بود

1890. *Her bir gönül ki onda şâhın gamı olur, dembedem ona ay başı olur.*
[1890]

Her bir gönül ki, onda şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın cemâlini müşâhede etmek gamı ola, dembedem o kalbe hilâl-i tecelliyât tulû' eder.

قصهٔ محمود و اوصاف ایاز — چون شدم دیوانه رفت اکنون ساز

1891. *Vaktâki deli oldum; Mahmûd'un kıssası ve Ayaz'ın evsâfı şimdi tertîbden gitti.*

Vaktâki ben bu tecelliyât-ı Hak sebebiyle deli oldum, ya'ni âlem-i keserât tavrının hâricine çıktım, artık Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin kıssasını ve Ayaz'ın evsâfını benden tertîb dâiresinde beklemek abes olur. Zîrâ bu tecelliyâtın hükmüne tâbi' lisânımdan ne zuhûr ederse bu tecelliyât îcâbıdır.

در بیان آنکه آنچه بیان کرده می شود صورت قصه است و آنکه آن صورتیست که در خور این صورت گیرانست و در خور آیینهٔ تصویر ایشانست و از قدوسیتی که حقیقت این قصه راست نطق را ازین تنزیل شرم می آید و از حجالت سروریش و قلم کم می کند و الْعَاقِلُ و یکْفیه الْاشَارَةُ

Beyân edilmiş olan şey kıssanın sûreti olduğu ve sûret tutucuların lâyıkı olan bir sûret olduğu ve onların âyîne-i tasvirlerinin lâyıkı bulunduğu beyânındadır; ve bu kıssaya mahsûs olan kuddûsiyetten nâşî nutka bu tenzîlden utanma gelir ve hacâletinden dolayı başını ve sakalını ve kalemini kaybeder ve âkıle işâret kâfîdir

Ya'ni, yukarıda beyân edilmiş olan Sultan Mahmud ve Ayaz kıssasının derin ve yüksek bir ma'nâsı vardır. Biz kıssanın sûretini beyân ettik ve bu

kıssanın sûreti, sûrete bağlanmış ve ma'nâya dalamamış olanların lâyıkıdır ve onların âyîne-i tasvîrlerine münâsibdir. Zîrâ bu kıssanın ma'nâsına mahsûs olan kudsiyet ve nezâhet ve yükseklikden nâşî, bu ma'nânın bir kıssa hâlinde nutuk ve kelâm mertebesine indirilmesinden dolayı o nutka utanma gelir. Zîrâ nutuk ve kelâm bu yüksek ve nezîh olan ma'nâyı istîâb edip tamâmiyle ifâde edemez, pek dardır. Binâenaleyh nutuk o ma'nâyı lâyıkıyla istîâb edemediği için, başını ve sakalını ve kalemini kaybeder ve îfâ-yı vazîfe edemez. Nitekim sözün darlığı hakkında Hakîm Senâî hazretleri buyurur: باز گشتم زانچه گفتم زانكه نيست در سخن معنى و در معنى سخن "Söylediğim şeyden tövbe ve rücû' ettim, zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda dahi söz yoktur." Binâenaleyh bizim beyânımız âkıle bir işârettir ve bu işâret dahi âkıle yetişir.

زآنكه پيلم ديد هندستان بخواب　　　از خراج اُميد بُر ده شد خراب

1892. *Zîrâ ki filim rü'yâsında Hindistan'ı gördü, haraçtan ümîdi kes, köy harâb oldu!*

"Fil"den murâd, Hz. Pîr efendimizin rûh-i latîfleridir. "Rü'yâ"dan murâd, hayât-ı dünyeviyyedir. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا كحلم النائم ya'ni: "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir" buyrulmuştur. "Hindistan"dan murâd, hakîkat-i muhammediyye olur. "Köy"den murâd, cism-i unsurî-yi Hz. Pîrdir. "Haraç"tan murâd, sözlerin müstemi'lere insicâm dâiresinde edâsıdır. Ya'ni, benim rûhum rü'yâ olan bu hayât-ı dünyeviyyede hakîkat-ı muhammediyeyi müşâhede edip sarhoş oldu. Köy mesâbesinde olan benim vücûd-i unsurîmden artık insicâm dâiresinde söz bekleme, bundan ümîdini kes! Cenâb-ı Pîr'in hakîkat-i muhammediyyeye olan iştiyâkı, o hakîkatten nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'in Arabî olmasından nâşî, âtîdeki üç beytin Arabî olarak nazmına bâis olmuştur.

كَيْفَ يأْتِى النَّظْمُ لِى وَالْقَافِيَه　　　بَعْدَ مَا ضَاعَتْ اُصُولُ الْعَافِيَه

1893. *Usûl-i âfiyet zâyi' olduktan sonra, benim için nazım ve kāfiye nasıl gelir?*

"Usûl-i âfiyet"ten murâd, akıl ve fikir ile kāim olan âfiyettir ve âfiyet-i sûrînin aslı akıl ve fikirdir. Sarhoş olan kimseden bittabi' akıl ve fikir zâyi' olur. Ya'ni, usûl-i âfiyet-i sûrî olan akıl ve fikir, ma'nevî sarhoşluk sebebiyle zâyi' olduktan sonra, benim için bu *Mesnevî-i Şerîf*'in tertîb-i ma'kûl dâiresinde nazm ve kāfiyesi nasıl gelir?

مَا جُنُونٌ وَاحِدٌ لِى فِى الشُّجُونْ بل جُنُونٌ فِى جُنُونٍ فِى جُنُونْ

1894. *Gamlar içinde benim için bir delilik yoktur; belki delilik içinde, delilik içinde delilik vardır.*

"Şecen", gam ve hâcet ma'nâsınadır, "şücûn", bunun cem'idir. Buradaki "delilik" ehl-i sûretin bildiği dimâğ hastalığı olan delilik değildir. Belki ehl-i dünyânın, ehlullahta kendi revişlerine muhâlif gördükleri, şevk-ı ilâhîye müstenid hareketlerdir; ve ehlullahın derecât-ı ahvâli de muhtelif olduğundan kendi zevklerinin fevkında gördükleri ahvâli, onlar dahi delilik addettiler. İkinci mısrâ'da "delilik içinde delilik, delilik içinde delilik" ta'bîriyle bu ma'nâya işâret buyrulmuştur. Zîrâ şiddet-i aşk ve şevkte Hz. Pîr efendimize muâdil olan evliyâ-yı kirâm hazarâtı nâdirdir.

ذَابَ جِسْمِى مِنْ اِشَارَاتِ الْكُنَى مُنْذُ عَايَنْتُ الْبَقَاءَ فِى الْفَنَا

1895. *Bekāyı fenâda müşâhede ettiğim zamandan beri, benim cismim gizli işâretlerden eridi.*

"Fenâ" عدم رؤية العبد لفعله بقيام الله على ذلك ya'ni "Allah Teâlâ'nın bunun üzerinde kıyâmı sebebiyle abdin kendi fiilini görmemesidir." "Bekā" رؤية العبد قيام الله على كل شئ ya'ni "Abdin her bir şey üzerinde Allah'ın kıyâmını görmesidir." (Şeyh-i Ekber hazretlerinin *Istılâhât-ı Sûfiyye*'sinden). İmdi bu ta'rîflere göre "fenâ", abdin vücûd-i mevhûmu nazarından zâil olması ve "bekā" Zât-ı ahadiyyetin zuhûrudur ve vahdet-i vücûd sırrının inkişâfıdır. Ya'ni, bekāyı vücûd-i mevhûmun zevâlinde müşâhede ettiğim zamandan beri benim bu izâfî olan vücûdum ve cismim gizli işâretlerden eridi. Zîrâ bu izâfî olan vücûd âleminden müşâhedâtımı açıkça söylemek câiz değil idi, gizli işâretler lâzım idi. Bu beyt-i şerîf 1888 numaralı beyit ile alâkadardır.

اى اياز زعشق تو گشتم چو موى ماندم از قصه تو قصهٔ من بگوى

1896. *Ey Ayaz senin aşkından kıl gibi oldum, kıssadan kaldım, benim kıssamı sen söyle!*

"Ayaz"dan murâd abdiyyet-i mahza makāmında bulunan Server-i âlem Efendimiz'dir. Nitekim biraz yukarıda îzâh olundu, 1882 numaralı beyte mürâcaat olunsun. Ya'ni, ey Server-i âlem (s.a.v.) senin aşkından eridim, ince kıl gibi oldum ve gizli işâretler ile beyân edeceğim kıssadan geri kaldım. Artık benim kıssamı ve hâlimi sen ashâb-ı hâle beyân et!

پس فسانهٔ عشق تو خواندم بجان　　تو مرا کافسانه گشتستم بخوان

1897. *İmdi ben senin aşkının efsânesini can ile okur idim. Sen beni, ki efsâne oldum, oku!*

"Efsâne", hikâye ve masal demektir. "Aşk efsânesi okumak"tan murâd, âşıkı ve ma'şûku birbirinden ayrı görmek ve aşk nisbetini isbât etmektir. Halbuki vahdet-i vücûd sırrı zâhir olduğu vakit, bunların efsâne olan vücûd-i izâfî âlemine mahsûs bir efsâne olduğu tahakkuk eder; ve âşık bu hâlde fenâ içinde kendi vücûdunun mevhûm ve efsâne olduğunu idrâk eder. Hz. Pîr efendimiz bu hâle işâreten buyururlar ki: Ben bu keserât-ı mevhûme içinde senin hakîkat-i muhammediyyenin aşkının efsânesini cân ile okur idim. Şimdi ben o hakîkatte fânî oldum ve benim vücûdum efsâne oldu. Benim hakîkatim senin hakîkatinde mündemiç, artık beni sen oku!

خود تو می خوانی نه من ای مقتدا　　من کُه طورم تو موسی وین صدا

1898. *Ey muktedâ, zâten sen okursun ben değil! Ben Tûr dağıyım, sen Mûsâ'sın ve bu sadâdır.*

Ey zâhir ve bâtın ehlinin muktedâsı ve imamı olan Server-i âlem! Zâten hakîkat-i muhammediyyenin iki âlemi muhît olmasından dolayı benim okumam, senin okumandır. Ben taayyünüm i'tibâriyle Tûr-i Sînâ dağı mesâbesindeyim. Sen de bana Mûsâ (a.s.) gibisin ve benim bu söylediklerim dahi Mûsâ (a.s.)ın sadâsının Tûr dağından vâki' olan aksi gibidir. Binâenaleyh okuyan ve söyleyen sensin. Ben senin sadânın aksiyim.

کوه بیچاره چه داند گفت چیست　　زآنکه موسی می بداند کُه تهیست

1899. *Bîçâre dağ ne bilir ki kelâm nedir! Zîrâ Mûsâ bilir ki dağ boştur!*

Zavallı dağ, söylemenin ne olduğunu, ne bilir; zîrâ o câmiddir! Rûh sâhibi olan Mûsâ, dağın kelâmdan ve idrâkten hâlî ve boş olduğunu bilir.

کوه می داند بقدر خویشتن　　اندکی دارد زلطف روح تن

1900. [1900] *Dağ kendi kudretini bilir; cisim rûhun letâfetinden biraz tutar.*

Bu beyt-i şerîfte ecsâmın rûh-i küllî-i Muhammedî'nin letâfetinden hissemend olduklarına işâret buyrulur. Zîrâ rûh birdir ve cisimler müteaddiddir. Nitekim IV. cildin 411 numarasında مؤمنان معدود لیك ایمان یکی　　جسم شان معدود لیکن جان یکی

["Mü'minler ma'dûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir."] ve II. cildin 184 numarasında مفترق شد آفتاب جانها   در درون روزن ابدانها ["Canların güneşi bedenlerin penceresinde müfterık oldu."] ve kezâ II. cildin 186 numarasında تفرقه در روح حیوانی بود   نفس واحد روح انسانی بود ["Tefrika rûh-i hayvânîde olur; rûh-i insânî ise nefs-i vâhid olur."] buyrulmuştur. Oralardaki îzâhâta mürâcaat lâzımdır.

تن چو اصطرلاب باشد زاحتساب   آیتی از روح همچون آفتاب

1901. *İhtisab cihetinden ten usturlâb gibi olur. Güneş gibi olan rûhtan bir âyet olur.*

"Usturlâb", lafz-ı Yunânî'dir. "Ustur", terâzi ve "lâb", güneş ma'nâsına olduğundan, "güneş terâzisi" demek olur. Ehl-i hey'etin güneşin irtifâ'ını ölçmek için kullandıkları, bir dâirenin dörtte biridir. Emir Husrev bu kelime hakkında şu beyitleri söyler:

بیونانی اصطر ترازو بود   که در سنگها عدل ساز او بود
اگر معنی یم باز پرسی زلاب   بود هم بگفتار روم آفتاب

"Yunanca "ustur" terâzi demek olur, zîrâ sakîllerde onun adl tertîbi olur. Eğer bana "lâb"ın ma'nâsını da sorarsan, Rum kelâmında da "güneş" demek olur."

Ya'ni, cisim, güneşin hâlini bildirir usturlâb gibidir. Güneş gibi olan rûh-i küllînin varlığının ve hâlinin bir alâmeti olur.

آن منجم چون نباشد چشم تیز   شرط باشد مرد اصطرلاب ریز

1902. *O müneccim keskin gözlü olmazsa, usturlâb dökücü adam şart olur.*

Ya'ni, güneş gibi olan rûh-i küllînin hâlini, keskin gözlü olmayan bir ma'rifet tâlibi, usturlâb gibi olan cisim vâsıtası olmaksızın idrâk edemezse, ona usturlâb olan cismi kullandırıcı bir mürşidin vücûdu şarttır.

تا صطرلابی کند از بهر او   تابرد از حالت خورشید بو

1903. *Tâ ki onun için bir usturlâb yapsın, nihâyet güneşin hâlinden koku götürsün!*

Tâ ki o tâlib-i ma'rifetin cismi, kendisi için bir usturlâb yapsın da nihâyet o tâlib güneş gibi olan rûh-i küllînin hâlinden koku alabilsin!

جان کز اصطرلاب جوید او صواب چه قدر داند زچرخ و آفتاب

1904. *Bir can ki, o doğruyu usturlâbdan ister, felekten ve güneşten ne kadar bilir?*

Bir can ki o can rûh-i küllînin ahvâlini doğru görmek ve anlamak için, usturlab mesâbesinde olan cisim vâsıtasına mürâcaat etmek ister, o can hakîkat-i muhammediyye feleğinden ve rûh-i küllî güneşinden ne kadar anlayabilir?

تو کز اصطرلاب دیده بنگری در جهان دیدن یقین بس قاصری

1905. *Sen ki göz usturlâbından bakarsın, cihânı görmekten muhakkak çok kāsırsın.*

Ey tâlib-i ma'rifet, sen ki bu cisim usturlâbının gözüyle bakarsın ve gözün görüşü ile idrâk-i hakāyık edebileceğini zannedersin; emîn ol ki, muhakkak sûrette bu âlem-i kevni hakîkatiyle görmekten çok kāsır ve âciz bir hâldesin.

تو جهان را قدر دیده دیدهٔ کوجهان سبلت چرا مالیدهٔ

1906. *Sen cihânı gözün kadar görmüşsün. Hani cihan? Niçin bıyığını burmuşsun?*

"Bıyık burmak", iftihâr etmekten kinâyedir. Ey cisim gözüyle idrâk-i hakāyık etmek isteyen kimse, sen cihânı, bu cisminin ufak gözü kadar görmüşsün, cihan nerede! Ve senin cihânı görmen nerede! Hakîkat böyle iken, "Ben gözüm ile gördüm ve âlemin hakîkatine ve künhüne vâsıl oldum!" diye bıyığını burup iftihâr edersin.

عارفان را سرمهٔ هست آن بجوی تا که دریا گردد این چشم چو جوی

1907. *Âriflerin bir sürmesi vardır; onu iste, tâ ki ırmak gibi olan bu göz deryâ olsun!*

"Âriflerin sürmesi"nden murâd, tevhîd-i Zât, tevhîd-i esmâ ve sıfât ve tevhîd-i ef'âlde tevhîd-i hâlî sâhibi olmaktır. Bu üç mertebe-i tevhîdin evveli ilim, sonu hâldir. Ya'ni, ilimden inâyet-i Hak'la hâle terakkî olunur. Ey tâlib-i ma'rifet, âriflerin basar-ı basîretlerinin sürmesi olan bu üç tevhîdi hâlen tahsîl etmeğe çalış! Tâ ki senin ırmak mesâbesinde olan bu sûrî gözün basar-ı basîretin ile birleşerek deryâ olsun!

ذرهٔ از عقل و هوش ار با منست　　　　این چه سودا و پریشان گفتنست

1908. *Eğer benim ile berâber akıl ve idrâkten bir zerre varsa, bu hayâl ve perîşan söylemek nedir?*

Buradaki "akıl"dan murâd, akl-ı maâş ve akl-ı maâddir. Akl-ı maâş tertîb-i zevâhire ve akl-ı maâd, tertîb-i bevâtına taalluk eder; ve havâss-ı evliyânın akılları bu iki aklın fevkındedir. Zîrâ aklın, akl-ı kül mertebesine kadar merâtibi çoktur. İmdi her bir mertebe-i akl, kendinin fevkındeki akla yabancı olduğundan, onu kendi tavrına muhâlif görür ve kendi tavrının hâricine çıkanlara delilik isnâd eder. Binâenaleyh evliyâ-yı kirâm hazarâtı galebe-i hâl ile bu iki mertebedeki aklın fevkında söyledikleri vakit, akl-ı maâş ve akl-ı maâd sâhibleri galebe-i hâl ile deli oldu zannederler. Halbuki o sözlerin cümlesi ayn-ı hakîkat ve hikmettir. Ya'ni eğer benimle berâber akl-ı maâş ve akl-ı maâddan bir zerre varsa, bu akılların tavrına göre hayâl ve perîşân görünen bu söylemek nedendir?

چونکه مغز من زعقل و هش تهیست　　　　پس گناه من درین تخلیط چیست

1909. *Mâdemki benim dimâğım akıl ve idrâkten boştur; binâenaleyh bu tahlîtte benim günâhım nedir?*

Mâdemki benim dimâğ-ı unsurîm ve cismânîm, bu iki aklın tavrından ve idrâkinden hâlîdir ve boştur, binâenaleyh bu merâtib-i aklı birbirine karıştırmakta benim ne kusûrum vardır?

نی گناه او راست که عقلم ببرد　　　　عقل جمله عاقلان پیشش بمرد

1910. [1910] *Onun günâhı yoktur ki aklımı götürdü. Bütün âkıllerin aklı onun önünde öldü.*

Benim akl-ı unsurîmi ve cismânîmi izâle eden akl-ı külde de kusûr ve günah yoktur. Zîrâ bütün âkıllerin aklı, o akl-ı küllün önünde öldü ve yok oldu. Bu beyt-i şerîfin şerhinde Hind şârihlerinden İmdâdullah (k.s.) hazretleri buyururlar ki: "Yukarıki beyitte, "Bende akıl ve idrâk kalmadığından tahlîtte benim günâhım yoktur," buyrulmuş idi. Binâenaleyh günâhın, aklı izâle edende olduğu tevehhüm olunur. Bu beyitte dahi bu tevehhümü def' için buyururlar ki: Aklı izâle edende dahi günah yoktur. Zîrâ bu aklı izâle etmek kemâle eriştirmek olur. Şârihlerin ba'zıları demişlerdir ki: "Bu beyitlerin ma'nâsı; bende günah yoktur, günah benim aklımı izâle edendedir. Bu

ma'nâda sû'-i edeb zâhirdir. Fakat aşk-ı ilâhî delileri bu kadar sû'-i edebde ma'zûrdurlar."

Fakîr derim ki, "sû'-i edeb" kelimesinin isti'mâli Hz. Pîr efendimiz hakkında sû'-i edebdir. Binâenaleyh İmdâdullah hazretlerinin mütâlaası hakîkate mutābıktır. Zîrâ bu gibi evliyânın akılları, akl-ı külde mahv ve müstehlektir ve akl-ı külden sâdır olan her sözde bir hakîkat vardır. Onları ancak ukūl-i kāsıra erbâbı hayâl ve perîşan görürler. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*lerinde buyururlar: ای عقل کل ای عقل کل تو هرچه گفتی صادقی Ya'ni "Ey akl-ı kül, ey akl-ı kül sen her ne söyledin ise sâdıksın!"

يا مُحيرَ الْعَقْلِ فتّانَ الْحِجَى   ما سواكَ للعقُولِ مُرْتَجَى

1911. *Ey akılları fitnelendirip hayrân edici, akıllar için senden başka mürtecâ yoktur!*

"Hicâ", akıl; "mürtecâ", ümîd mahalli; "fettân", imtihan edici. Ya'ni, "Ey akılları türlü türlü tecelliyât ile imtihan edip hayrete düşürücü olan akl-ı kül; senin mâdûnundaki akıllar için senden başka ümîd yeri yoktur."

مَا اشْتَهَيْتُ الْعقلَ مُذْ جننتني   مَا حَسَدْتُ الْحُسْنَ مُذْ زينتني

1912. *Beni deli ettiğin zamandan beri aklı istedim; beni süslediğin zamandan beri güzelliğe hased etmedim.*

Ya'ni, beni akl-ı maâş ve maâdın tavırları hâricine çıkarıp, bu akılların ashâbı indinde deli ettiğin zamandan beri, bu akıllar dâiresine girmeyi istemedim. Zîrâ sen beni kendi mertebenin tavrıyla süsledin. Beni böyle süslediğin zamandan beri, sûretlerde mütecellî olan güzelliğe hased etmedim. Zîrâ benim gördüğüm güzellik gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği ve kalb-i beşere hutûr etmeyen güzelliktir.

هَلْ جُنُونى فى هَوَاكَ مُسْتَطَابْ   قُلْ بَلَى و اللهُ يَجْزِيكَ الثَّوَابْ

1913. *Benim deliliğim senin muhabbetinde müstetâb değil midir? "Evet, ve Allah sana sevâbı cezâ versin!" de!*

"Müstetâb" iyi ve güzel ve müstahsen olan şey demektir. "Sevâb", amel-i hayr mukābilinde verilen mükâfât ma'nâsınadır. Ya'ni, ey akl-ı kül; benim, senin mâdûnun olan akıllara nisbeten vâki' olan deliliğim, senin muhabbetinde istiğrâkım hasebiyle müstetâb ve müstahsen değil midir? Benim bu suâli-

me cevâben: "Evet, Allah sana mükâfâtı ve sevâbı ameline mukābil cezâ olarak versin!" de! Akl-ı küllün mazharı olan Hz. Pîr efendimizin bu suâli ve cevâbı kendi zâtından yine kendi zât-ı şerîfinedir. Bu hâl mütefekkirler indinde müsteb'ad değildir. Nitekim ahvâl-i âdiyede bir kimse kendi kendine bir şey düşünüp muhâkeme ettiği vakit, kendi zâtına sual sorar ve cevâbını yine kendi verir.

گر بتازی گوید او ور پارسی　　　گوش وهوشی کو که در فهمش رسی

1914. *O gerek Arapça ve gerek Fârisîce söylesin, hani bir kulak ve akıl ki onun fehmine erişesin!*

Ey dinleyici; o akl-ı kül, benim lisânımdan gerek Arapça ve gerek Fârisîce söylesin ve bu *Mesnevî*'de bu lisanlar ile birtakım esrar ve hakāyık beyân etsin; sende onları dinleyebilecek ve idrâk edecek kulak ve akıl nerede ki, o sözleri anlayabilecek mertebeye erişesin!

بادۀ او در خور هر هوش نیست　　　حلقۀ او سخرۀ هر گوش نیست

1915. *Onun bâdesi her aklın lâyıkı değildir; onun halkası her kulağın eğlencesi değildir.*

Akl-ı küllün sunduğu ma'rifet şarâbı, her aklın lâyıkı değildir. O ma'rifet şarâbını her bir akıl içemez ve onun kulaklara takdığı ma'rifet-i ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyye küpesi, her kulağın maskarası ve eğlencesi değildir. Binâenaleyh münkirlerin ulûm-i evliyâya karşı vâki' olan inkârları, onların akıllarının adem-i tahammüllerindendir.

بار دیگر آمدم دیوانه وار　　　رو رو ای جان زود زنجیری بیار

1916. *Tekrar yine deli gibi geldim. Haydi, haydi ey can çabuk zincir getir!*

غیر آن زنجیر زلف دلبرم　　　گر دو صد زنجیر آری بردرم

1917. *Dilberimin o zülfünün zincirinden başka, eğer iki yüz zincir getirir isen koparırım.*

"Zincir"den murâd, kayd-ı şerîattir. "Dilber"den murâd, Hak'tır. "Zülf"ten murâd, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir. Ma'lûmdur ki, lisân-ı şerîat, en zayıf olan akılların bile anlayabileceği mertebededir ve lisân-ı zâhirdir. Binâenaleyh evliyâullahın akl-ı kül mertebesinden beyân ettikleri esrâr ve maârifi, ulemâ-i

zâhir kendi akıllarına ve anlayışlarına uymadığı için red ve inkâr ederler. Zîrâ onların akılları bevâtın-ı Kur'ân'a ve ahâdîse nüfûz edemez. Bunun için cenâb-ı Pîr efendimiz bu *Mesnevî-i Şerîf*'te birçok esrâr ve hakāyıkı beyân için ukūl-i zaîfe mertebesine tenezzül buyurup, onların anlayabileceği tarzda kıssalar beyân ve bu kıssalar altında akılları kâmil olanlara birtakım rumûz ile ızhâr-ı esrâr ve hakāyık buyururlar. Bu sebeble bu beyt-i şerîflerde buyururlar ki: Tekrar yine akl-ı kül mertebesinden vârid olan esrârı beyân için, ukūl-i zaîfe erbâbı indinde deli gibi oldum. Haydi haydi, ey rûh-i şerîfim, lisân-ı zâhir zincirini ve kaydını getir! Fakat o lisân-ı zâhirî, dilber-i hakîkî olan Hakk'ın esmâ ve sıfâtının îcâbı olan zâhir-i şer'-i şerîfin kaydı ve zinciri olsun. Eğer zâhir-i şer'in gayrı birçok kayıt ve bağ getirirsen, onları kırarım.

حكمت نظر كردن در چارق و پوشتين كه فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ

Çarığa ve posta nazar etmenin hükmü budur ki, insan ne şeyden yaratıldığına nazar etsin!

Bu sürh-ı şerîfteki âyet-i kerîme Ve't-Târık sûre-i şerîfesindedir. [فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ (Târık, 86/5) "İnsan neden yaratıldığını bir düşünsün"] Ya'ni, Ayaz, bir köylü çocuğu olup fakîr ve zelîl ve arkasına giydiği, bir koyun postu ve ayaklarına giydiği, bir çarıktan ibâret iken Sultan Mahmûd'un iltifâtına ve ikrâmına nâil oldu; ve kendisine bu ikrâm sebebiyle kibir ve ucüb gelmemek için bir odaya çarığını ve postunu sakladı. Ara sıra gidip: "Ey Ayaz, işte senin aslın budur ve sen bu kadar zelîl ve fakîr idin. Sakın kibr etme ve devletin ile müftehir olma!" diye nefsine nasîhat ederdi. Bu kıssada sürh-i şerîfte zikr olunan âyet-i kerîmenin ma'nâsına işâretle buyrulur ki: Ey insan senin aslın, bir uzv-i süflîden diğer uzv-i süflîye akan birkaç katre sudan ibârettir. Vaktâki o sudan neşv ü nemâ bulup şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın ikrâmiyle ahsen-i takvîm üzere olan sûret-i insâniyyeyi bulmak devletine nâil oldun ve mertebe-i akla ve irâde ve tasarrufa geldin; sakın bundan dolayı mütekebbir ve mu'cib olma! Dâimâ çarık ve post mesâbesinde olan nutfe hâline nazar et ve hiçliğini tefekkür et!

باز گردان قصهٔ عشق ایاز   کان یکی گنجست مالامال راز

1918. *Ayaz'ın aşkının kıssasını geri döndür; zîrâ o, sırlar ile dolu bir hazînedir.*

Bu beyt-i şerîfteki hitâb, Hz. Pîr'in kendi rûh-i şerîflerine olan hitâbdır.

می رود هر روز در حجرهٔ برین   تا ببیند چارقی باپوستین

1919. *Her gün bunun üzerine hücreye giderdi, tâ ki kürkü ile çarığı görsün!*

Ya'ni, Ayaz, sakladığı eski çarığı ile postunu görmek ve nefsine ârız olan kibir ve enâniyeti kırmak için, her gün onları sakladığı odaya giderdi.

زانکه هستی سخت مستی آورد   عقل از سر شرم از دل می برد

1920. [1920] *Zîrâ ki, varlık pek sarhoşluk getirir; baştan aklı, gönülden hayâyı götürür.*

Zîrâ ki, insanın kendisinde gördüğü varlık ve benlik, onu şiddetli bir sûrette sarhoş eder. Bu benlik baştan aklı götürür, muhâkemesi sakîm olur ve kalbden de utanmayı izâle eder. O kadar rezâlet ve edebsizlikler yapar ki, ne halktan ve ne de Hak'tan utanır.

صد هزاران قرن پیشین را همین   مستیٔ هستی بزد ره زین کمین

1921. *Yüz binlerce evvelki karnın ancak bu varlık sarhoşluğu, bu pusudan yol vurdu.*

"Karn", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "gürûh ve tâife" ma'nâsınadır. Ya'ni, bu varlık ve enâniyet sarhoşluğu, geçmiş olan yüz binlerce gürûh ve akvâmın, bu benlik pusundan yollarını vurdu ve kendilerini azgınlığa ve helâke sevk etti.

شد عزازیلی ازین هستی بلیس   که چرا آدم شود بر من رئیس

1922. *Bir Azâzîl bu varlıktan İblîs oldu. Dedi ki: "Niçin Âdem benim üzerime reîs oldu?"*

Şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları "İblîs" kelimesinin "iblâs"dan müştakk olduğunu beyân ederler; ve "iblâs", maksûduna vusûlden me'yûs olmak demektir. "Azâzîl", İblîs'in Âdem'e secde ile emr olunmazdan evvelki ismidir. Ya'ni, evvelce adı Azâzîl olan İblîs, kendisinin bu varlığı ve enâniyeti yüzünden

rahmet-i rahîmiyyeye vusûl maksadından me'yûs oldu. Çünki kendini büyük gördü; "Niçin Âdem benim üzerime tefevvuk etti ve reîs oldu, halbuki ben ondan daha efdalim ve hayırlıyım!" dedi.

خواجه ام من نیز خواجه زاده ام   صد هنر را قابل و آماده ام

1923. *"Ben efendiyim, efendi oğluyum. Yüz hüneri kabûl edici ve âmâde olmuşum!"*

"Hâce", efendi ve evin reîsi ve muallim ve şeyh ve pîr ve maldâr ve hâkim ve sâhib-i cem'iyyet ma'nâlarına gelir (*Burhân*). Ma'lûmdur ki, İblîs ateşten ve harâretten mahlûktur; ve ateş ve harâret bilcümle teşekkülât-ı unsuriyyeyi bozucu ve kahredicidir. Binâenaleyh İblîs, ateşin bu kāhirliğine nazaran, kendisini cism-i unsurî sâhibi olan Âdem'in fevkında görüp, kendinin efendi ve reîs olduğunu ve ateşte efendilik ve reislik görüp, ateşten mahlûk olması i'tibâriyle efendi ve reis oğlu olduğunu ve birçok hünerler kabûl edici ve müstaidd bulunduğunu iddiâ eder.

در هنر من از کسی کم نیستم   تا بخدمت پیش دشمن بیستم

1924. *"Ben hünerde bir kimseden nâkıs değilim, tâ ki düşmanın önünde hizmetle durayım!"*

"Ben hünerde ve ma'rifette Âdem'den nâkıs ve aşağı değilim; onda idrâk ve zekâ varsa bende de var. Binâenaleyh benim düşmanım olan benî-âdemin önünde niçin hizmetle durayım ve ona secde ve serfürû etmek vazîfesiyle mükellef olayım?"

من زآتش زاده ام او از وَحَلْ   پیش آتش مر وَحَلْ را چه محل

1925. *"Ben ateşten doğmuşum, o çamurdan. Ateşin indinde çamurun ne yeri vardır?"*

"Benim hilkatimin aslı ateştir ve ateşten doğdum. Benim muhâlifim ve düşmanım olan Âdem ise çamurdan doğmuştur." Nitekim âyet-i kerîmede وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ (Secde, 32/7) ya'ni: " Allah Teâlâ insanın hilkatine çamurdan başladı" buyrulur. İmdi ateşin indinde çamurun ne ehemmiyeti vardır; ateş çamuru yakar ve onun şeklini ve taayyününü berbâd eder. Ma'lûm olsun ki, İblîs'in kıyâsı ve muhâkemesi sırf maddiyât üzerine olduğundan, onun bir gözü ma'neviyâta nüfûz ve intikālden kördür ve âcizdir. Binâena-

leyh sırf maddiyâtta saplanıp ma'neviyâttan bî-haber kalan benî-beşer dahi bu körlükte İblîs'in nazîridirler. "Vehal", yumuşak çamur ma'nâsınadır.

ا و کجا بود اندرین دوری که من　　　صدر عالم بودم و فخر زمن

1926. *"O nerede idi, bir devirde ki ben âlemin sadrı ve zamânın fahri idim!"*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Hicr'de vâki' وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ (Hicr, 15/ 26-27) ya'ni "Biz insanı muhakkak kum ile karışık yıllanmış ve kuru çamurdan yarattık; ve cânn kavmini de evvelden havâ-yı nârîden yarattık" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur. "Semûm", lügatte sıcak hava ve rüzgâr demektir ki, buhâr-ı nârîye işâret buyrulur. "Salsâl", kum ile karışık kuru çamur; "hame", kara çamur; "mesnûn", üzerinden seneler geçmiş ve yıllanmış demektir.

Bu beyt-i şerîfte ve bu âyet-i kerîmede, ehl-i hey'etin yakın zamanlarda keşf ettiği bir hakîkate işâret buyrulur. Ma'lûmdur ki, manzûme-i şemsiyyemizin esâsı fezâda azîm bir sehâb-ı muzî idi. Bu sehâb-ı muzî devr-i şedîd ile buhâr-ı nârî hâline geldi. Ondan yine buhâr-ı nârî hâlinde olarak seyyâreler fırlayıp, her birisi bu ayrıldığı kütle tarafında ve mahreklerinde dönmeğe başladı. Arzımız dahi o kütle-i gāzîden ayrılanlardan biridir. Bu hakîkate sûre-i Enbiyâ'da vâki' أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ (Enbiyâ, 21/30) ya'ni "Münkirler akıllarının gözleriyle görmezler mi ki, muhakkak gökler ve yer bitişik idi. Biz onları ayırdık ve her şeyin hayâtını sudan yaptık, inanmıyorlar mı?" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. Âyet-i kerîmenin ma'nâsına nazaran, arzın buhâr-ı nârî hâlinde bulunduğu zamanlar, hilkat-i Âdem'den evvel cânn kavmi yaradılmış ve onların rûhları buhâr-ı nârî hâlinde sûret-i mahsûsada tekevvün eden cisimlerine taalluk etmiş idi. İblîs dünyânın bu hâlindeki ervâhın reîsi ve Hakk'a ibâdette o devrin medâr-ı iftihârı olan bir mahlûk idi; ve arz kışr bağlamamış olduğu cihetle bu devirde cism-i Âdem'in mütekevvin olmasına tab'an imkân yok idi ve İblîsin bu devrede ismi Azâzil idi. Vaktâki arz kışır bağladı ve hayâtiyetleri havâ-yı hârdan müteşekkil olan cânn kavmi ya'ni "cin", Âdem'in çamurdan halkını gördüler ve melâike ya'ni kuvâ-yı unsuriyye ile berâber Âdem'e secde etmeğe, ya'ni itâat etmeğe me'mûr oldular. İblis bu itâattan ve secdeden ibâ etti ve cenâb-ı Hakk'a karşı: "Beni ateşten ve onu topraktan yarattın, ben ondan hayırlıyım dedi!" İşte bu beyt-i şerîfte, dünyânın bu devrine ve İblîs'in bu devirdeki hâline işâret buyrulmuştur.

بيان آيهٔ كريمهٔ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ و قوله
تعالى فى حق ابليس انه كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ

"Hak Teâlâ ateşten ve dumansız alevden cânn kavmini yarattı" (Rahmân, 55/15) âyet-i kerîmesinin ve Hak Teâlâ'nın İblis hakkında olan: "Muhakkak o cin cinsindendir, binâenaleyh Rabbinin emrinden dışarıya çıktı!" (Kehf, 18/50) kavlinin beyânındadır.

"Mâric", "ateşin dumansız alevi" demektir. Elyevm güneşte olan buhâr-ı nârî demek olur ve bu sürh-ı şerîf yukarıdaki îzâhât ile alâkadardır. İblîs'in melâike nev'inden olup olmadığı hakkında ulemânın ihtilâfı vardır. Fakat âyet-i kerîmede melâike hakkında لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) ya'ni "Allah'ın onlara emrettiği şeyde isyân etmezler" buyrulduğu cihetle, İblis melâikeden olsa o Hakk'a muhâlefet ve isyân edememek îcab ederdi; ve "cin" cinsinden olduğu, sürh-ı şerîfteki âyet-i kerîmede sarîhdir; ve cin, emr-i ilâhîye karşı muhâlif ve âsî olabilir. Çünki melâike ervâhtır ve kuvâdır; ve "cin" ise maddenin hava ve harâretten ibâret olan iki latîf unsurundan mürekkeb cisim sâhibidir. Binâenaleyh cinnin muhâlefeti cismiyetlerinden münbaistir.

شعله مى زد آتش جان سفيه   كآتش بود اَلْوَلَدُ سِرُّ اَبِيه

1927. *Sefîhin canının ateşi şu'le vururdu, zîrâ ateşe mensûb idi. Çocuk babasının sırrıdır.*

"Sefîh", akılsız ve tedbîri fâsid olan kimseye derler. Burada "sefîh"ten murâd, İblis'tir. Zîrâ kemâl-i hamâkatinden, nazarı Âdem'in zâhirine ma'tûf oldu; bâtınına ve ma'nâsına nüfûz edemedi. "Canın ateşi"nden murâd, kibir ve enâniyettir. İkinci mısrâ'da الولد سر ابيه ya'ni "Çocuk babasının sırrıdır" ya'ni çocukta babasının tabîatı ve hâssıyeti zuhûr eder. İblis dahi ateşten mahlûk olduğu için onda ateşin tabîatı ve hâssıyeti zâhir olmuştur. Zîrâ ateş ve harâret dâimâ yükseklik ister ve sâir mâddiyâta müstevlî olduğu vakit onları kahr

eder. İcmâl-i beyt: Sefih ve akılsız olan İblîs'in bâtınındaki kibir ve enâniyet âteşi şu'le vurdu ve alevlendi ve Âdem'e tefevvuk etmek istedi. Zîrâ ateşten yaratılmış idi. Onun aslı ateş idi ve hadîs-i şerîf mûcibince çocuk babasının ve aslının tabîatında ve hâssıyetinde olur.

نی غلط گفتم که بُدْ قهر خدا　　　علتی را پیش آوردن چرا

1928. *Hayır, galat söyledim, çünki kahr-i Hudâ idi. Bir illeti ileri getirmek ne içindir?*

Hz. Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte sâmi'lerin gözlerini daha yüksek bir ma'rifete açmak için buyururlar ki: İblîs'in dalâletine sebeb ve illet olmak üzere, ateşten mahlûk olduğunu beyân ettim. Hayır, galat ve yanlış söyledim; onun dalâleti Hak Teâlâ'nın kahrı idi ki, bu da, onun ayn-ı sâbitesinin ezelde ve ilm-i ilâhîde ism-i Mudill'in mazharı olması idi ve bu ismin mazharına lâyık olan dahi kahr ile tecellî etti. Binâenaleyh âlem-i letâfet ve hakîkatteki esâsı bırakıp da, âlem-i kesâfet ve hayâldeki illeti ve sebebi niçin zikr etmelidir? Bu husûstaki daha ziyâde îzâhât I. cildin 625 numarasına müsâdif olan این نه جبر این معنیٔ جباریست　ذکر جباری برای زاریست ["Bu, cebir değildir; bu ma'nâ-yı cebbâriyyettir. Cebbarlığın zikri tazarru' içindir."] beyt-i şerîfinde geçti.

کار بی علت مبرا از علل　　　مُسْتَمِرّ و مُسْتَقَرست از ازل

1929. *İlletsiz iş illetlerden müberrâdır, ezelden müstemirr ve müstekardır.*

"İlletsiz iş"ten murâd, كُلَّ يَوْمٍ هو فى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'ni "Her anda bir şandadır" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, Hakk'ın tecellî-i esmâî ve sıfâtîsidir; ve Hakk'ın esmâ ve sıfâtı kadîm olup bu esmâ ve sıfât ile tecellîsi aslâ ta'tîl kabûl etmez. Ezelden beri dâimîdir ve istikrâr üzeredir; ve bu tecellî zât-ı kadîm-i Hakk'ın îcâbı ve iktizâsı olup hiçbir sebeb ve illete müstenid değildir.

در کمال صنع پاك مُسْتَحَثْ　　　علت حادث چه گنجد یا حدث

1930. [1930] *Müstehass olan sun'-ı mukaddesin kemâline ne hâdis olan illet yâhud ne de hades sığar.*

"Müstehass", istif'âl bâbından olan "istihsâs"tan ism-i mef'ûldür. *Kâmûs*'ta bir kimseyi bir işe tergîb ve teşvîk edip kandırmak ma'nâsına gösteril-

miştir. *Müntehabü'l-Lügāt*'ta "ber engîhten", ya'ni koparmak ve ib'âs etmek ma'nâsı zikr edilmiştir. Ya'ni, Zât-ı ulûhiyyetin koparmış ve ib'âs etmiş olduğu, mukaddes sun'un kemâline, ne hâdis olan illet ve sebeb sığar ve ne de hades ya'ni sıfat-ı hudûs sığar, demek olur. Hind nüshalarında "yâ hades" yerine "bâ hades" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ: "Hudûs sıfatlı olan hâdis, müstehass olan sun'-ı pâkin kemâline nasıl sığar!" demek olur. Ya'ni, Hak Teâlâ'nın zât-ı ulûhiyyetinin, esmâ ve sıfâtının mezâhiri olarak koparılmış ve ısdâr edilmiş olan pâk ve mukaddes san'atlarının kemâlini ızhâr için sıfat-ı hudûsü hâiz olan hâdisin sebeb olması vârid değildir. Zîrâ tevhîd-i hakîkî ehlinin nazarında eşyânın hey'et-i mecmûası zât-maa's-sıfâttır. Bu beyitlerin ma'nâları I. cildin biraz yukarıda zikr olunan 625 numaralı beyit ile alâkadar olduğu gibi, IV. cildin 221 numarasına müsâdif olan اسم مشتقست و اوصاف قدیم نی مثال علت اولی سقیم ["İsim müştaktır ve evsâf kadîmdir, illet-i ûlâ misâli sâkîm değildir."] beyti ile de münâsebetdârdır.

سرّ آب چه بود آب ما صنع اوست   صنع مغزست و آب صورت چو پوست

1931. *Babanın sırrı ne olur? Babamız O'nun sun'udur. Sun' içdir ve baba kabuk gibi sûrettir.*

"Sun'"dan murâd Zât-ı ulûhiyyetin sun'u olan îcâd ve ızhârdır. Ya'ni, biz, İblîs'in babası ateştir, ateşin tabîatını ve hâssıyetini hâizdir; zîrâ çocuk babasının sırrıdır, dedik. Halbuki babanın sırrı ne olur? Zîrâ babamız dahi Hakk'ın vücûd-i izâfî âlemindeki sun'u ve îcâdıdır ve hâdistir. Hakk'ın sun'u ilm-i ilâhîsinden başlar. Binâenaleyh bu sun', meyvenin içine benzer ki, bu da onun ayn-ı sâbitesidir; ve babamızın vücûd-i izâfîsi de meyvenin kabuğuna benzeyen bir sûret-i zâhirîdir.

عشق دان ای فندق تن دوستت   جانت جوید مغز و کوبد پوستت

1932. *Ey ten fındığı, sen dostunu aşk bil; senin canın mağzı ister ve senin kabuğunu döğer.*

"Ten", fındığa teşbîh buyrulmuştur. Zîrâ fındığın içi ve kabuğu vardır. Beyt-i şerîfteki "fındık-ı ten" müşebbehün-bihin müşebbehe izâfeti kabîlinden olup, izâfet-i beyâniyyedir. Ya'ni, ey cismi fındık gibi olan insan, senin cismin kabuk ve için rûhtur. Ve rûhun içi dahi, senin ilm-i ilâhîdeki hakîkatin ve ayn-ı sâbitendir. Zîrâ ayn-ı sâbite mazhar olduğu ismin zıllidir ve onun zıllı rûhtur ve onun zıllı cisimdir. Beyt:

ظل اعيانند ارواح همه ظل ارواحند اشباح همه

باز اعيان ظل اسماى حقند باز اسما ظل ذات مطلقند

چونكه دانستى كه ظل كيستى فارغى گر مردى و گر زيستى

"Cümlenin rûhları a'yân-ı sâbitenin zıllidir. Cümlenin cisimleri rûhların zıllidir. A'yân-ı sâbite de esmâ-i Hakk'ın zıllidir. Esmâ dahi Zât-ı mutlakın zıllidir. Mâdemki kimin zıllî olduğunu bildin; ister öldün ister yaşadın, bu düşünceden fâriğsin!"

Beyt-i şerîfteki hitâb, teni fındık mesâbesinde olan insanadır. Ya'ni, ey insan, sen dostunu Zât-ı mutlak-ı Hakk'a olan aşktan ibâret bil! Zîrâ senin rûhun kendi içi olan ilm-i ilâhî mertebesinde mahv ve müstağrak olmayı ister ve işte bu aşk ve talebten dolayı, senin kabuk mesâbesinde olan cismini döğer ve hükümsüz bırakmak azminde bulunur.

دوزخى كه پوست باشد دوستش داد بَدَّلْنَا جُلُوداً پوستش

1933. *Cehennemlik ki, onun dostu post olur.* بَدَّلْنَا جُلُوداً *["Derileri değiştiririz"] ona post verdi.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Nisâ'da vâki' كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ (Nisâ, 4/56) ya'ni "Münkirlerin her ne vakit derileri yanıp pişse, azâbı tatmaları için biz onların derilerini başka derilere tebdîl ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, cehennemlik olan münkirlerin dostu ve sevdiği şey cisimleri olur. Rûhlarının gıdâsını ihmâl edip, fânî olan cisimlerini beslerler. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu tabîat cehenneminde o cehennemlik kimseye, "Biz derileri tebdîl ederiz", va'di mûcibince, deri ve kavî post ya'ni kabuk mesâbesinde olan cisim verdi.

معنى و مغزت بر آتش حاكمست ليك آتش را قشورت هيزمست

1934. *Senin ma'nân ve mağzin ateş üzerine hâkimdir, fakat senin kışrların ateşe odundur.*

Ey insan, senin ma'nân ve için olan rûhun âlem-i emrden olup, âlem-i halktan olan ateş üzerine hâkim ve gālibdir. Fakat içinin kabuğu mesâbesinde olan cismin âlem-i halktan olup, yine âlem-i halktan olan ateşin odunudur ve ateş onun üzerine hâkimdir.

کوزۀ چوبین که دروی آب جوست　　قدرت آتش همه بر ظرف اوست

1935. *Bir ağaç bardak ki, onun içinde ırmak suyu vardır, ateşin kudreti hep onun tarafı üzerindedir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beyte bir misâldir. Meselâ içinde su olan ağaç bir kap, ateş üzerine konduğu vakit, ateşin te'sîri ağaca olur ve ağacı yakıp deldiği vakit, su ateş üzerine akınca, ateşi söndürür.

معنئ انسان بر آتش مالکست　　مالك دوزخ دروکی هالکست

1936. *İnsanın ma'nâsı ateş üzerine mâliktir; cehennemin Mâlik'i onda ne vakit hâliktir!*

Ya'ni, insanın ma'nâsı olan rûh, ateş üzerine mâlik ve gālibdir; ve cisim, cehennem tabîatında olduğundan ayn-ı cehennemdir. Cehennemin müvekkeli olan Mâlik ismindeki melek nasıl cehennemde hâlik değil ise, ayn-ı cehennem olan cisme taalluk eden ma'nâ ve rûh dahi öylece hâlik değildir.

پس میَفزا تو بدن معنی فزا　　تا چو مالك باشی آتش را کیا

1937. *Binâenaleyh sen cismini artırma, ma'nânı artır, tâ ki Mâlik gibi ateşe hâkim olasın!*

Ya'ni, mâdemki ma'nân ateş üzerine gālibdir ve cismin ve sûretin ise, ayn-ı ateştir; o hâlde cismini büyültmeğe ve semirtmeğe çalışma! Rûhunu ve ma'nânı kuvvetlendir! Tâ ki cehennemin mutasarrıfı olan Mâlik ismindeki melek gibi, ayn-ı ateş olan cismine hâkim ve gālib olasın!

پوستها بر پوست می افزودۀ　　لا جرم چون پوست اندر دودۀ

1938. *Kabukları kabuk üzerine artırmışsın; şübhesiz kabuk gibi is içindesin.*

"Post ve kabuk"tan murâd, kesâfet-i cismâniyyedir. "Dûde", birkaç ma'nâya gelir. Burada mürekkeb yaptıkları "kara is" ma'nâsınadır. Ya'ni, sen cisminin kesâfeti üzerine bol bol yiyip içmek sûretiyle kat kat kesâfetler ilâve etmişsin ve rûhunun inkişâfı için riyâzât ve mücâhedâttan kaçmışsın. Şübhesiz fındığın ve cevizin kabukları gibi kapkara kömür ve is hâli içinde kalmışsın.

زانکه آتش را علف جز پوست نیست　　قهر حق آن کبر را پوستین کَنیست

1939. *Zîrâ ki ateşe alef, postun gayrı değildir. Hakk'ın kahrı o kibrin postunu koparıcıdır.*

Yânî, mâdemki senin için kalmadı, hep kabuk oldun, artık ateşin gıdâsı olursun. Zîrâ ateşin gıdâsı ve şiddetlenmesi, içine atılacak kabuk ile olur. Binâenaleyh bu kesâfet-i cismâniyye iktizâsı olarak sende hâsıl olan kibir ve azametin derisini, Hakk'ın kahrı koparıcı ve yüzücüdür; ve o kibir ve azamet sebebiyle Hak Teâlâ seni zelîl eder.

این تکبّر ازنتیجهٔ پوستست   جاه ومال آن کبر را زان دوستست

1940. [1940] *Bu tekebbür postun netîcesindendir. Câh ve mal o kibre ondan dolayı dosttur.*

Ey cismânî, sendeki bu tekebbür, postun ve kesâfet-i fâniyenin verdiği netîcedendir. Câh ve mal ya'ni makām-ı riyâset, mal ve mülk o kesâfet-i cismâniyyeden dolayı, sendeki kibir ve azamete dost olmuş ve sarılmıştır. Ya'ni sendeki kesâfet-i cismâniyye kibir ve azamet hâsıl etmiş ve doğurmuştur. Mal ve mansıb dahi o kibre, mahzâ bu kesâfet-i fâniye sebebiyle dost olmuştur; ve bunlar böyle birbirine bağlanmıştır.

این تکبّر چیست غفلت از لُبَاب   منجمد چون غفلت یَخْ ز آفتاب

1941. *Bu tekebbür nedir? Lübâbdan gaflettir. Buzun güneşten gafleti gibi müncemiddir.*

"Lübâb", her şeyin hâlisi ve güzîdesi; ve ceviz ve fındık gibi maddelerin içi. İkinci mısrâ'daki "müncemid" "gaflet"in sıfatıdır. Ya'ni, cismânilerdeki bu tekebbür nedir? Lübâbdan ya'ni hakîkat-i vücûddan gaflettir; ve kendi vücûdunda ve varlığında istiklâl görmektir. Bu öyle bir gaflettir ki, buzun güneşten gafleti gibi donmuş ve kesîftir.

چون خبر شد زآفتابش یخ نماند   نرم گشت وگرم گشت وتیز راند

1942. *Vaktaki ona güneşten haber oldu, buz kalmadı, yumuşak oldu ve sıcak oldu ve çabuk sürdü.*

Vaktâki güneşin harâreti o donmuş buz üzerine vâsıl olmak sûretiyle buzun güneşten haberi oldu ve müncemid olan gafleti âgâhlığa tebeddül etti, artık onun buzluğu kalmadı, gevşedi ve ısındı; ve çarçabuk kendi hakîkati olan su zâhir olup aktı ve deryâ tarafına sürüp gitti.

شد زدید لُبّ جمله تن طمع   خوار وعاشق شد که ذَلَّ مَنْ طَمَعْ

1943. *Lübbü görmekten tenin cümlesi tama' oldu, hor ve âşık oldu; zîrâ tama' eden kimse zelîl oldu.*

"Lüb"den ve "iç"ten murâd, insanın kendi hüviyeti ve hakîkati olan zât-ı Hak'tır. Ya'ni, bir kimse ki, kendi hakîkati olan zât-ı Hakk'ı müşahede etti, onun bu görüşünden, cisminin cemî'-i zerrâtı bu hakîkate vusûle tama' edici oldu ve ayn-ı tama' oldu. Bu sûrette zât-ı Hak muvâcehesinde zelîl ve o hakîkate âşık oldu. Zîrâ Şâh-ı Velâyet İmâm-ı Ali (k.v) efendimiz عز من قنع ذل من طمع ya'ni "Kanâat eden kimse azîz oldu ve tama' eden kimse zelîl oldu" buyurmuştur. Bu kelâmın iki vechi vardır: Birisi dünyâya ve diğeri âhirete taalluk eder. Dünyâya taalluk eden ciheti budur ki, bir kimse dünyâ malına tama' edip şunun bunun kapısında ihsâna muntazır olursa zelîl olur; ve eğer elindeki şeye kanâat edip şuna buna boyun eğmezse azîz olur. Âhirete taalluk eden ciheti budur ki, bir kimse mâsivâdan göz yumup ancak Hakk'a müteveccih olursa o kimse muvâcehe-i Hak'ta zelîl olur; ve onun bu zilleti makām-ı abdiyyet olur; ve eğer kendi varlığını Hakk'ın varlığının gayri görüp, bu varlığın îcâbına kanâat ederse, bu kanâatinden dolayı kendinde izzet tasavvur edip şirk-i hafîde kalır. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ve âtîdeki beyitlerde bu ikinci vechi beyân buyurmuşlardır.

چون نبيند مغز قانع شد بپوست　　　بند عز من قنع زندان اوست

1944. *Vaktâki içi görmez, posta kāni' oldu; "Azze men kanea" bağı onun zindanıdır.*

Bir kimse ki, kendi vücûd-ı izâfîsinin içi ve bâtını olan zât-ı Hakk'ı görmez ve post ve kabuk mesabesinde olan vücûd-ı izâfîsine kanâat eder, binâenaleyh o kimseye "Kanâat eden azîz oldu" sözünün bağı zindan ve mahbes olur; ve bu izâfî varlığı içinde izzet tasavvur edip mütekebbir olur.

عزت اينجا كبر تست و ذل دين　　　سنگ تا فانى نشد كى شد نگين

1945. *İzzet burada senin kibrindir; ve zillet dîndir. Taş fânî olmadıkça ne vakit yüzük oldu?*

Ey cismânî, mevhûm olan varlığına kanâatindeki izzet senin kibrindir ve mütekebbir olmandır; ve vücûd-ı mevhûmunu nazarından kaldırıp vücûd-ı Hakk'a vermek sûretiyle ihtiyâr-ı zillet dîndir ve abdiyyet-i mahzadır. Görmez misin, taş yontulup kendi şeklinden ve taayyününden fânî olmadıkça parmağa takılacak yüzük olur mu? Bazı nüshalarda كبر تست yerine گبريست vaki'dir. Ma'nâsı "kâfirliktir" demek olur ki, bu kâfirlik kendi hüviyyetini ve hakîkatini inkâr etmek demektir ve şirktir.

در مقام سنگی آن گاهی انّا وقت مسکین گشتن تست وفنا

1946. *Taşlık makāmında, ondan sonra ene! Senin miskîn ve fânî olman vaktidir.*

Ya'ni, taşlık makāmında olup yüzüklük da'vâsında bulunmak ve ondan sonra enâniyet da'vâ etmek câiz değildir. Ya'ni vücûd-ı mevhûmunu vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde isbât edip "ben" demek boş bir izzet da'vâsıdır ve tekebbürdür. O vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde senin bu da'vâlardan geçip miskîn ve fânî olman vaktidir.

کبر زان جوید همیشه جاه ومال که سرگینست گلخن را کمال

1947. *Kibir ondan dolayı câhı ve malı ister. Zîrâ külhanın kemâli tezektendir.*

Ya'ni, kibir külhan; ve makām-ı riyâset ve mal ve mülk ve servet dahi tezek ve gübre mesâbesindedir. Külhanın revnakı ve kemâli ve alevlenmesi içine atılan tezekten olduğu gibi, kibrin ve azametin parlaması dahi, mansıbdan ve servetten olur. İşte kibir ve azamet bu sebebden dolayı mansıb ve mal arkasında koşar.

کین دو دایه پوست را افزون کنند شحم ولحم وکبر ونخوت آگنند

1948. *Zîrâ bu iki dâye postu ziyâde ederler. Şahmı ve lahmı ve kibri ve nahveti doldururlar.*

Zîrâ bu iki dâye ve mürebbî mesâbesinde olan mansıb ve servet, cismâniyete hizmet edip onu semirtip çoğaltırlar; ve cisme yağ ve et ve kibir ve azamet ve iftihâr doldururlar.

دیده را بر لُبّ لُبّ نفْراشتند پوست را زان رو لب پنداشتند

1949. *Gözü lübbün lübbüne kaldırmadılar; postu o cihetten lüb zannettiler.*

Birinci "lüb"den ve "iç"ten murâd, rûh ve ikinci "lüb"den murâd, zât-ı Hak'tır. Zîrâ insanın bâtını rûhtur; ve rûhun bâtını zât-ı Hak'tır. Ya'ni, cismânî olan kimseler, gözlerini vücûd-ı hakîkî sâhibi olan zât-ı Hak tarafına kaldırmadılar; ve onlar kendi vücûdlarını müstakil zannedip "Biz yaparız, biz yaratırız" da'vâsında bulundular. Binâenaleyh kabuk mesâbesinde olan vücûd-ı mevhûmlarını iç ve asıl zannettiler.

پیشوا ابلیس بود این راه را   کو شکار آمد شبیکۀ جاه را

1950. [1950] *Bu yola rehber İblîs oldu. Zîrâ o riyâset tuzağının avı geldi.*

"Şebîke" ve "şebeke", ağ ve tuzak manasınadır. Ya'ni, en evvel bu câh ve riyâset ve enâniyet ağına ve tuzağına av olan İblîs olup "Ben Âdem'den daha hayırlıyım ve efdalim ve makām-ı riyâsete lâyıkım!" da'vâsında bulundu. Binâenaleyh kendisinden sonra ne kadar bu da'vâda bulunan kimseler varsa, hepsine pîşvâ ve rehber oldu.

مال چون مارست آن جاه اژدها   سایۀ مردان زمرد این دورا

1951. *Mal yılan, o câh ejderhâ gibidir, merdânın sâyesi bu ikiye zümrüddür.*

Ya'ni, mal ve servet, cismânîler için yılan ve o câh ve makām-ı riyâset dahi ejderhâ gibidir. Fakat kâmiller ve rûhânîler için lutf-i ilâhîdir. Nitekim hadîs-i şerîfde نعم المال للرجل الصالح ya'ni "Sâlih adam için mal ne güzeldir!" buyrulur. Ve cenâb-ı Pîr Efendimiz bu ma'nâyı I. cildin 993 ve 994 numaralı beyitlerinde şöyle buyururlar:

چیست دنیا از خدا غافل بدن   نی قماش ونقره وفرزند و زن

مال را کز بهر حق باشی حمول   نعمَ مالٌ صالحٌ خواندش رسول

["Dünyâ nedir? Hudâ'dan gāfil olmaktır. Metâ' ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir. Hak için yüklendiğin mala Resûl, "İyi mal ne güzeldir!" buyurdu."]

"Merdân"dan murâd, insân-ı kâmildir. "Zümrüd", kıymetli taşlardan olup havâssından birisi de yılanın gözünü kör etmektir. Nitekim bu bâbdaki îzâhât IV. cildin 3696 numaralı beytinin ibtidâsındaki sürh-i şerîfde geçti. Ya'ni, mal ve mansıb yılan ve ejderhâdır. Onların gözünü zümrüd taşı mesâbesinde olan insân-ı kâmilin sâyesi kör eder ve onları zararsız bir hale getirir.

زان زمرد ماررا دیده جهد   ور گردد مار ورهرو وارهد

1952. *O zümrüdden yılanın gözü fırlar, yılan kör olur ve yolcu kurtulur.*

"Yolcu"dan murâd tarîk-ı Hakk'ın sâlikidir. Ya'ni, insân-ı kâmilin zümrüd taşı mesâbesinde olan sâyesinden ve nazarından bu iki yılanın gözleri dışarı fırlayıp kör olur ve Hak yolunun yolcusu dahi, onların tasallutundan ve zehrinden kurtulur.

چون برین ره خار بنهاد آن رئیس   هر که خَسْت او گفت لعنت بر بلیس

1953. *Vaktaki o reis bu yol üzerine diken koydu, her kim mecrûh oldu ise dedi ki: "İblîs'e lâ'net!"*

Vaktaki riyâset da'vâsında bulunan o İblis, Hakk'a ve vücûd-ı hakîkî tarafına giden yol üzerine benlik dikenini koydu, bu dikenden yaralanan her bir kimse dedi ki: "İblis'e la'net olsun!"

یعنی این غم بر من از غدر ویست   غدر را آن مقتدا سابق پیست

1954. *Ya'ni bu gam benim üzerime onun gadrindendir, o muktedâ gadre sâbık izlidir.*

Ya'ni, benlik ve enâniyet dikeninden yaralanan her bir kimsenin "İblîs'e la'net olsun!" demekteki murâdı, "Bu benlik ve enâniyet dikeninden hâsıl olan gam, bana o İblis tarafında vâki' olan gadr ve hıyânettendir. Bu husûsta o mel'ûn bize muktedâ ve rehber oldu. Binâenaleyh o muktedâ gadre ve hıyânete ilk adımı atandır.

بعد ازو چون قرن برقرن آمدند   جملگان بر سنت او پا زدند

1955. *Ondan sonra vaktâki gürûh üzerine gürûh geldiler, cümlesi onun âdeti üzerine ayak vurdular.*

"Karn", birkaç ma'nâya gelir. Burada "gürûh ve tâife" ma'nâsınadır. Vaktâki İblîs'ten sonra birtakım akvâm ve gürûh birbirlerini ta'kîben geldiler, hepsi İblîs'in vaz' ettiği âdet ve tarîk üzerine ayak bastılar ve İblîs'e ittibâan riyâset ve enâniyet da'vâsında bulundular. Bu da'vânın en şiddetlisini yapanlar ta'rihlerde hâllerini okuduğumuz Fir'avn ve Nemrûd ve Romalılar'ın Neron'u ve emsâli zâlim hükümdarlar idi. Ve İblîs'in vaz' ettiği bu kötü yol efrâd-ı beşer tarafından el'an ta'kîb olunmaktadır.

هر که بنهد سنت بد ای فتا   تا درافتد بعد او خلق از عما

1956. *Ey delikanlı, her kim; ondan sonra halk körlükten düşmek için kötü bir âdet koydu,*

جمع گردد بروی آن جمله بزه   کو سری بودست ویشان دم غزه

1957. *O cümle günah onun üzerine cem' olur; zîrâ o baş olmuştur ve onlar kuyruk dibi.*

"Gaze", "gāze" kelimesinin muhaffefi olup "âvâz ve sadâ ve nidâ" ve otlayan ve uçan hayvanların kuyruğunun kökü ve aslı ma'nâlarınadır. Binâenaleyh "düm-gaze", kuyruk dibi veyâhud sadânın kuyruğu demek olur. Beyt-i şerîfe her iki ma'nâ dahi muvâfıktır. Bu beyitlerde من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها ومن سن سنة سيئة فعليه وزرها و وزر من عمل بها ya'ni "Kim ki iyi bir tarîk ve âdet vaz' ederse o kimseye ecir vardır; ve onunla amel eden kimseye dahi ecir vardır; ve kim ki kötü bir tarîk ve âdet vaz' ederse onun günâhı onun aleyhinedir; ve onunla amel eden kimseye dahi günah vardır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. "Beze", günah ve hatâ demektir (*Burhân*).

ليك آدم چارقى وآن پوستين پيش مى آورد كه هستم من زطين

1958. *Fakat âdem bir çarığı ve o postekiyi, "Ben çamurdanım!" diye öne getirir.*

İblîs'in vaz' ettiği tarîk ve âdet üzerine gidenler Âdem tab'ında değil, belki İblis tabîatındadır. Âdem tabîatında olan kimseler, "Allah Teâlâ hazretleri beni çamurdan yarattı" der ve Ayaz'ın çarığı ve postu mesâbesinde olan cismindeki süfliyeti düşünüp önüne koyar; ve bu düşünce netîcesinde kibir ve azamet ızhârından hayâ eder.

چون اياز آن چارقش مودود بود لاجرم او عاقبت محمود بود

1959. *Ayaz gibi onun çarığı mahbûb idi; şübhesiz o, âkıbet mahmûd oldu.*

"Mevdûd", mahbûb demektir. Ba'zı nüshalarda "mevrûd" vâki' olmuştur ki, "nazarı önüne vârid" olmuş demek olur.

هست مطلق كار ساز نيستيست كارگاه هست كن جز نيست چيست

1960. [1960] *Vücûd-ı mutlak yokluğun işini yapıcıdır. Var edicinin iş yeri yokluktan başka nedir?*

"Hest-i mutlak", vücûd-ı mutlak demektir. Vücûd-ı mutlak hakkındaki îzâhât I. cildin 609 numarasına müsâdif olan ما عدمهائيم هستيهاى ما تو وجود مطلقى فانى نما ["Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın."] beyt-i şerîfinde geçti. "Yokluk"tan murâd, adem-i hakîkî değil, adem-i izâfîdir. Buna "adem-i i'tibârî" ve "adem-i mukayyed" dahi derler. Bu adem çekirdek içindeki ağacın ve sulb-i pederde olan veledin sûretleri gibidir. Ya'ni bilkuvve mevcûd ve bilfiil ma'dûm olan eşyâ, adem-i izâfîdedir; ve bu adem-i izâfî vücûd-i mahz ile adem-i mahz arasında bir ber-

zahdan ibârettir. Ya'ni, vücûd-ı mutlak adem-i izâfî âleminin işini yapıcıdır ve adem-i izâfî âleminde sâbit olanlara vücûd-ı izâfî âleminde sûret vericidir. Var edici olan vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın iş yeri ve i'mâlât-hânesi, adem-i izâfîden başka nedir?

بر نوشته هيچ بنويسد كسى　　　يا نهالى كارد اندر مغرسى

1961. *Yazılmış üzerine hiçbir kimse yazar mı? Yâhud bir dikilmiş yere bir fidan diker mi?*

"Mağres", ism-i mekândır, "ağaç dikilen yer" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîf bir misâl ile yukarıki beytin ma'nâsını te'yîddir. Ya'ni vücûd-ı mutlak adem-i izâfî âlemi üzre sûret nakışlarını yazar. Nitekim yazı boş kâğıt üzerine yazılır. Yazılmış olan bir kâğıt üzerine kimse yazı yazmaz; ve kezâ ağaç dikilmiş olan bir yere fidan dikilmez, lâkin boş arâziye dikilir.

كاغذى جويد كه آن بنوشته نيست　　　تخم كارد موضعى كه كشته نيست

1962. *O bir kâğıt ister ki yazılmış değildir. Bir mahalle tohum eker ki, ekilmiş değildir.*

O kâtib yazı yazmak için yazılmamış bir kâğıt ister; ve kezâ ekinci tohumu ekmek için ekilmemiş bir mahal arar.

تو برادر موضع ناكشته باش　　　كاغد اسپيد نا بنوشته باش

1963. *Birâder sen ekilmemiş mahal ol, yazılmamış beyaz kâğıt ol!*

Ey birâder, mâdemki vücûd-ı mutlakın iş yeri ve i'mâlâthânesi yokluktur, binâenaleyh sen mevhûm olan vücûd-ı izâfî âlemine mahsûs efkâr ve havâtırı kalbinden sil! Sil de ekilmemiş bir mahal ve yazılmamış bir kâğıt mesâbesinde ol! Zîrâ kalb levhı mâsivâ nakışlarından ne kadar sâf olursa o kalbe o kadar ulûm-i ledünniyye ve esrâr-ı ilâhiyye menkûş olur.

تا مشرف كردى از نون والقلم　　　تا كارد در تو تخم آن ذو الكرم

1964. *Tâ ki "Nûn ve'l-kalem"den müşerref olasın! Tâ ki o kerem sâhibi tohum eksin!*

"Nûn ve'l-kalem"in birçok ma'nâsı ve îzâhâtı vardır. Burada onların zikri uzun olur. Bu babdaki îzâhât cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki eser-i şerîfinin doku-

zuncu bâbında mezkûr olup, fakîr tarafından şerh olunmuştur. Bu beyt-i şerîfe münâsib olan ma'nâ budur ki: İnsân-ı kâmil vücûdun cemî'-i merâtibini câmi' olduğundan, Hakk'a nazaran "nûn"dur, ya'ni divit ve hokkadır; ve âlem-i halka nazaran dahi "kalem"dir. Ya'ni, birâder, sen kalbinin levhini mâsivâ nakışlarından temiz ve boş tut! Tâ ki hakîkat-i muhammediyyenin mazharı olan insân-ı kâmilin divit ve hokka mesâbesinde olan kalbinden, Hak Teâlâ o kâmilin kalem mesâbesinde olan lisânıyla senin boş olan kalbinin levhine maârif-i ilâhiyye yazılarını yazsın ve arz-ı kalbine esrâr-ı ilâhiyye tohumlarını eksin de o "nûn ve'l-kalem" olan insân-ı kâmilin vücûdundan istifâde edip şereflenesin!

خود ازین پالوده نالیسیده گیر　　　مطبخی که دیدهٔ نادیده گیر

1965. *Bu pâlûdeden yalamış tut, görmüş olduğun bir matbahı görmemiş tut!*

"Pâlûde", nişasta ve şeker ile pişirilen "pelte" ma'nâsınadır; ve "pelte" pâlûdeden muharreftir. "Pelte"den murâd, mal ve mansıb ve servet gibi nefsin mahzûz ve mütelezziz olduğu şeylerdir. "Matbah"tan murâd mevhûm olan bu vücûd-ı izâfî âlemidir. Ya'ni, ey ma'rifet-i ilâhiyye tâlibi olan kimse, pâlûde mesâbesinde olan nefsin huzûzâtını tatmamış farzet de o huzûzâta müteveccih olma! Zîrâ tatmamış olduğu bir şeye bir kimse müteveccih olmaz; ve elyevm içinde yaşayıp hissen görmüş olduğun bu mevhûm vücûd-ı izâfî matbahını da görmemiş farzet de bâkî olan vücûd-ı Hakk'a müteveccih ol!

زانکه زین پالوده مستیها بود　　　پوستین وچارق از یادت رود

1966. *Zîrâ ki bu pâlûdeden sarhoşluk olur; kürk ve çarık senin hatırından gider.*

Ya'ni, bu pâlûde mesâbesinde olan huzûzât-ı nefsâniyyeden sarhoşluk olur. Nitekim Hak Teâla sûre-i Hicr'de Lût kavmi hakkında لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (Hicr, 15/72) ya'ni "Ey resûlüm, senin hayâtın hakkıçün onlar sarhoşluklarında mütehayyirdirler" buyurur. Ve bu sarhoşluk sebebiyle Ayaz'ın kürkü ve çarığı mesâbesinde olan senin cisminin süflî bir hâldeki tekevvününü hatırından gider.

چون در آید نزع ومرگ آهی کنی　　　ذکر دلق وچارق آنگاهی کنی

1967. *Vaktâki nez' ve ölüm gelir bir âh edersin, eski postekinin ve çarığının zikrini o vakit yaparsın.*

Vaktâki rûhun cisimden nez'i hâli ve ölüm keyfiyeti gelir, işte o vakit fırsatın fevt olduğunu görüp bir şiddetle âh edersin; ve eski posteki ve çarık mesâbesinde olan cisminin hâl-i süfliyeti nazarında inkişâf eder; ve âlem-i berzahda çirkinlikler içinde kalırsın.

تا نمانی غرق موج زشتیٔ　　　　که نباشد از پناهت پشتیٔ

1968. *Çirkinlik dalgasının garkı kalmadıkça ki, sana penâh cihetinden bir arka olmaz.*

Bu beytin Hind nüshalarındaki sûreti şöyledir: تا نگردی غرق موج زشتیٔ که نباشد از پناهت کشتیٔ "Çirkinlik dalgasının garkı olmadıkça ki sana penah cihetinden bir gemi olmaz". Her iki nüsha arasında esâs ma'nâca bir fark yoktur. Fakat bu ikinci sûrette dalga ile gemi arasında münâsebet zâhirdir. Bu beyit ile aşağıdaki beyit bir cümle-i tâm teşkîl eder.

یاد ناری از سفینهٔ راستین　　　　ننگری در چارق ودر پوستین

1969. *Doğruya mensûb olan gemiden yâd getirmezsin, çarığa ve kürke bakmazsın.*

"Doğruya mensûb olan gemi"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in şerîat-i mutahharası ve sünnet-i seniyyesine tâbi' sulehâ ve evliyâ-i kirâmdır. Bunlar îmânda ve amelde ve ahlâkta Resûl-i Ekrem hazretlerinin da'vetine icâbet etmişlerdir; ve onların hâricinde kalanlar ise da'vete icâbet etmeyip el-an da'vet olunanlardandır. Nitekim hadîs-i şerîfde مثل امتى كمثل سفينة نوح من تمسك بها نجا ومن تخلف عنها غرق ya'ni, "Benim ümmetimin meseli Nûh (aleyhisselâm)ın gemisinin meselidir. Kim ki, ona temessük etti ve sarıldı ise kurtuldu; kim ki muhâlefet etti ise boğuldu" buyrulur. Bu hadîs-i şerîfde "ümmet"ten murâd, zikrolunan ümmet-i icâbettir. Ya'ni, ölüm hâlinde rûhunun gözünden perde-i cismâniyet kalkıp hayât-ı dünyeviyyede dört el ile sarıldığın cismâniyetin çirkinliği zâhir olduğu vakit bir şedîd âh edersin. O zaman postu ve çarığı anarsın. Sen böyle çirkinlik dalgasının garkı olmadıkça, ki senin için o anda sığınacak bir gemi mesâbesinde olan bir rûh-ı âlî-i veliyy-i kâmil bulunmaz; o doğruya mensûb olan veliyy-i kâmilin hâlini ve kadrini hatırına getirmezsin ve hayât-ı dünyeviyyedeki nasâyihini anıp posta ve çarığa bakmazsın.

چونکه در مانی بغرقاب بلا　　　　پس ظلمنا ورد سازی بر ولا

1970. [1970] *Vaktâki belâ garkābında âciz kalırsın, müteâkıben muhabbet üzere "Zalamnâ"yı vird edersin.*

"Gark-āb", derin ve fırtınalı ve muhâtaralı deniz ve su. Vaktâki ölüm hâliyle gark-āb-ı belâda âciz ve muztar kalırsın, ondan sonra o veliyy-i kâmilin kadrini ve mertebe-i şefâatteki yüksekliğini görüp onun muhabbeti üzerine رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik!" niyâz ve tazarru'unu vird-i zebân edersin. Halbuki hâlet-i nez'de ahvâl-i berzah münkeşif olduktan sonra tövbe makbûl değildir. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الآنَ (Nisâ, 4/18) ya'ni "Kötü amel işleyen kimseler için onlardan birinin ölümü hazır olduğu vakit tövbe yoktur, dedi ki, şimdi muhakkak tövbe ve rücû' ettim" buyrulur.

دیو گوید بنگرید این خام را سر برید این مرغ بی هنگام را

1971. *Şeytan dedi: "Bakınız bu hama! Bu vakitsiz kuşun başını kesin!"*

Ya'ni, hâl-i mevtinde şeytan böyle bir kimsenin tövbesini ve rücû'unu gördüğü vakit der ki: "Bakınız şu çiğ herifin hâline! Hayât-ı fâniyenin ezvâk ve huzûzâtına mağrûr oldu; kulağına enbiyâ ve evliyânın nasâyihı girmedi, şimdi ahvâl-i berzahı gördü, tövbeye ve nedâmete başladı, bu vakitsiz öten kuşun başını kesiniz!"

دور این خصلت زفرهنگ ایاز که بدید آید نمازش بی نیاز

1972. *Bu haslet Ayaz'ın ferhenginden uzaktır; zîrâ onun namazı niyazsız olarak zâhir olur.*

"Ferheng", ilim, dâniş, edeb, büyüklük ve muvâzenet ma'nâlarına gelir, diğer ma'nâları da vardır. Burada bu ma'nâların her biri münâsibdir. "Ayaz"dan murâd, yukarılarda îzâh olunduğu üzere abdiyyet-i mahza makāmında bulunan kimsedir. Ya'ni, yukarıda zikrolunan haslet, abd-i mahzın edebinden ve ilminden uzaktır. Zîrâ onun namazı الصلاة معراج المؤمن ya'ni "Namaz mü'minin mi'râcıdır" hadîs-i şerîfi mûcibince mi'râc ve müşâhedesi niyazsız ve vehb-i ilâhî olarak zâhir olur. Zîrâ Ayaz ehl-i niyâz değildir, ehl-i nâzdır ve ma'şûktur.

او خروس آسمان بوده ز پیش نعره های او همه در وقت خویش

1973. *O evvelden göğün horozu olmuş idi; onun na'raları hep kendi vaktinde olur.*

O abd-i mahz, evvelden ve ezelden rûhâniyet göğünün horozu olmuş idi. Binâenaleyh bu âlem-i kesâfet onun hicâbı olmaz. Hükm-i ezel îcâbınca onun na'raları hep kendi vaktinde olur.

Bu iki beyt-i şerîfde bir tevcîh daha hatıra gelir, o da budur ki: "Ayaz"dan murâd, hayât-ı dünyeviyyede insân-ı kâmilin hizmetine mülâkî olup irâdesini onun irâdesine fedâ etmiş olan sâlik-i hakîkîdir; ve Sultan Mahmûd dahi insân-ı kâmilden kinâyedir. Bu sâlik ehl-i gaflet olan cismânîler gibi ölüm hâlinde müteyakkız olmayıp, vaktinde tarîk-ı Hakk'a kemâl-i hulûs ile sülûk etmiş olur.

در معنئ اين كه أَرِنَا الأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ ومعنئ اين كه لَوْ كُشِفَ الغِطَاءُ مازْدَدْتُ يَقِيناً

ومعنئ اين بيت: در هر كه تو از ديدهٔ بد مى نگرى – از چنبرهٔ وجود خود

مى نگرى . مصرع: پايهٔ كژ كژ افكند سايه

"Eşyâyı bize olduğu gibi göster!" kelâmı ma'nâsının ve bu "Eğer perde keşf olunsa benim yakînim ziyâde olmazdı" sözü ma'nâsının beyânındadır. Ve bu beytin ma'nâsı: "Sen her şeye ki kötü gözden bakarsın, kendi vücûdunun dâiresinden bakarsın." Mısrâ': "Eğri basamak gölgesini eğri bırakır."

أَرِنَا الأَشْيَاءَ كَمَا هِي ["Eşyâyı bize olduğu gibi göster!"] kelâmı Server-i âlem Efendimiz'in ümmetini îkāz için ta'lîm buyurduğu bir hadîs-i şerîf-i duâîdir. "Yâ Rab, bize bu âlem-i kesîfteki eşyâyı olduğu gibi ve hakîkati üzere göster!" demek olur. Zîrâ bu eşyânın zevâhiri kendi hakîkatlerinin perdesi olduğundan biz onlara zâhir gözüyle baktığımız vakit bizi çok aldatır. Ve لَوْ كُشِفَ الغِطَاءُ ilh. ["Eğer perde keşf olunsa benim yakînim ziyâde olmazdı"] kelâmı dahi şâh-ı velâyet İmam-ı Ali (kv) efendimiz tarafından söylenmiştir. Ya'ni, "Bu eşyânın kendi hakîkatlerine perde olan zevâhiri ve taayyünâtı kalkmış olsa benim onların hakîkatlerine olan nazarım değişmez ve ilmimdeki yakînim ziyâde olmazdı", demek olur. در هر كه تو از ديدهٔ بد . . . الخ ["Sen her şeye ki kötü gözden bakarsın, kendi vücûdunun dâiresinden bakarsın."] beytinin ve onu ta'kîb eden mısrâ'ın ma'nâları ise bu iki kelâmın şerhi makāmındadır. Ya'ni, sen her ne şeye fenâ nazar ile bakar isen, bil ki o şeye kendi vücûdunun dâiresinden bakmış olursun. Zîrâ se-

nin bu zâhirî gözün aldatıcı bir gözdür. Sana iyiyi fenâ ve fenâyı da iyi gösterir. Eğer sende eğrilik varsa herkesi de eğri ve eğer safvet ve doğruluk varsa herkesi de sâf ve doğru görürsün. Zîrâ eğer kendisi eğri olursa bir cismin gölgesi de eğri olur. Türkçe'de "Kişiyi nasıl bilirsin? Kendin gibi." darb-ı meseli meşhûrdur.

Menâkıb-ı Sipehsâlâr'da naklolunan şu menkıbe bu fenâ görüşün bir misâlidir: "Bir gün Hz. Hudâvendigâr sakf-ı hâne üzerinde idi. Ashâbdan bir tâife hâne derûnunda hakāyık ve ma'nâ bahsi ile meşgūl idiler. Onlardan birisi şiddet-i şevk ve zevk sebebiyle, harâretli ciğerinden bir âh-ı serd çekti. Bir şahs-ı ma'rûf sokaktan geçmekte idi. Bu âh sadâsını işitip dam üzerinde "Hz. Hudâvendigâr'ın illetini işitiyor musunuz?" dedi. Zât-ı hazretleri sâika-i gayretle eğilip: "Bakalım illet kime vâki' olur?" buyurdular. Takdîr-i rabbânî ile o şahıs bir illete giriftâr oldu; ve illet-i mezkûre temâdî edip tedâvîsinden âciz kaldı. Bir müddet sonra Hz. Hudâvendigâr'ın infiâli hatırına gelip bu hastalığın sebebi onların hâtır-ı şerîflerinin infiâlinden ileri geldiğini bilerek kalkıp zât-ı hazretlerine gitti. Tövbe ve istiğfâr ile meşgūl oldu. Tövbesi makrûn-i icâbet olmağla o maraz ondan zâil oldu."

ای خروسان از وی آموزید بانگ　　　بانگ بهر حق کند نی بهر دانگ

1974. *Ey horozlar, sadâyı ondan öğreniniz, sadâyı Hak için yapar, dâng için değil.*

"Horozlar"dan murâd, halkı Hakk'a da'vet eden tâifedir. Zîrâ horozlar namaz vakitlerinde öttükleri ve halka, Hakk'a teveccühten ibâret olan namaz vakitlerini bildirdikleri için beyt-i şerîfde Hakk'a da'vet eden kimselere "horozlar" ta'bîr buyrulmuştur. "Dâng", yukarılarda müteaddid mahallerde îzâh olunduğu üzere eski zamanlarda kullanılan küçük kıymette bir paradır. Tarîk-ı Hakk'a da'vet edenler iki sınıftır. Birisi, mahzâ rızâ-yı Hak için halkı Hakk'a da'vet eder ve mukābilinde hiçbir dünyevî menfaat beklemez. Diğeri ise Hakk'a da'veti para ve sâir dünyevî menfaat istihsâline vesîle ittihâz eder. Ya'ni, ey halkı Hakk'a da'vet eden tâife, Hakk'a da'veti veliyy-i kâmilden öğreniniz! O da'veti Allah Teâlâ'nın rızâsı için yapar, para ve menfaat mukābilinde değil!

صبح کاذب آید ونفریبدش　　　صبح کاذب عالم نیك وبدش

1975. *Subh-ı kâzib gelir ve onu aldatamaz. Subh-ı kâzib ona iyinin ve kötünün âlimidir.*

"Subh-ı kâzib"den murâd, akl-ı cüz'î ve nâkıstır ve akl-ı maâşdır. Ya'ni, parlaklığı subh-ı kâzib mesâbesinde olan akl-ı cüz'î o veliyy-i kâmili aldata-

maz. Zîrâ bu akl-ı maâş ve nâkıs o kâmile nisbeten ancak zevâhir-i âlemdeki iyinin ve kötünün âlimidir. Meselâ bu akıl adlin iyi ve zulmün fenâ olduğunu bilir. Bu âlem-i fânînin zevâhirinden bevâtınına nüfûz edemez. Nitekim Cenâb-ı Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 27. faslında akl-ı cüz'î hakkında şöyle buyururlar: "Akıl seni pâdişahın kapısının önüne götürecek kadar güzel ve matlûbdur. Onun kapısı önüne eriştiğin vakit aklı salıver. Bu zamanda akıl senin zararın ve rehzenindir. Ona vâsıl olduğun vakit kendini ona teslîm et! Artık çün ü çirâ ile senin işin yoktur. Meselâ dikilmemiş kumaşın var, onu setre veyâ cübbe yaptırmak istiyorsun; akıl seni terzinin önüne götürür. İşte akıl seni terzinin önüne götürünceye kadar işine yarar. Şimdi aklı salıverip, terzinin önünde tasarrufunu ve ma'lûmâtını terk etmek lâzım gelir. Ve kezâ akıl hastanın kendisini tabîbe götürecek kadar fâidelidir. Bundan sonra onun aklının başka işi yoktur. Artık kendisini tabîbe teslîm etmesi îcâb eder."

اهل دنیا عقل ناقص داشتند　　تا که صبح صادقش پنداشتند

1976. *Dünyâ ehli nâkıs olan aklı tuttular, tâ ki onu subh-ı sâdık zannettiler.*

Dünyânın zevâhirine aldanan kimseler ise bu nâkıs olan akl-ı maâşa ve akl-ı cüz'îye sarıldılar ve onun nûrunu ve parlaklığını subh-ı sâdık zannettiler; ve idrâk-i hakâyık için bu nâkıs aklın parlaklığından istifâdeye kıyâm ettiler, biraz yürüdüler. Subh-ı kâzib olan bu aklın aydınlığı söndü ve zâil oldu ve karanlıkta kaldılar.

صبح کاذب کاروانها را زدست　　که به بوی روز بیرون آمدست

1977. *Subh-ı kâzib kervanları vurmuştur. Zîrâ gündüz ümîdiyle dışarıya gelmiştir.*

Subh-ı kâzib olan akl-ı cüz'î hakîkat yoluna müteveccih olan efrâd-ı beşer kervanlarının yolunu vurmuştur; ve onları evhâm ve hayâl uçurumlarına düşürüp helâk etmiştir. Zîrâ bu feylesoflar kâfilesi bu akl-ı nâkısın nûrunu ve ışığını görüp gündüz oldu ümîdi ile yola çıkmışlardır. Beyt-i Ömer Hayyâm:

در چرخ بانواع سخنها گفتند　　آن بی خبران گوهر دانش سفتند
واقف چو نگشتند بر اسرار فلك　　اول زنخی زدند آخر خفتند

"Ya'ni bu çarh-ı felek altında birtakım kimseler türlü türlü sözler söylediler. O hakîkatten bîhaber olanlar ilim cevherini bu sözler ile deldiler. Vaktâki esrâr-ı feleğe vâkıf olmadılar, evvelâ çene çaldılar, sonra da uyudular."

صبح کاذب خلق را رهبر مباد　　کو دهد بس کاروانهارا بباد

1978. *Subh-ı kâzib halka rehber olmasın! Zîrâ o çok kervanları yele verir.*

Subh-ı kâzib olan akl-ı nâkıs ve bu akl-ı nâkısa i'timâd eden müddeîler halka rehber olmasın! Zîrâ onlar hakîkate müteveccih olan çok kāfile-i beşeri yele verir ve helâk vâdîlerine sürükler.

ای شده تو صبح کاذب را رهین　　صبح صادق را تو کاذب هم مبین

1979. *Ey sen ki, subh-ı kâzibe rehîn olmuşsun, sen subh-ı sâdıkı dahi kâzib görme!*

Ey hakîkate vusûl iddiâsında bulunan kimse, sen ki subh-ı kâzib mesâbesinde olan akl-ı nâkısa rehîn olmuş ve bağlanmışsın; subh-ı sâdık mesâbesinde akl-ı kâmili ve o akl-ı kâmili hâiz olan kimseyi de kendi hâline kıyâs edip akl-ı nâkısa bağlı görme!

گر نداری از نفاق وبد امان　　از چه داری بر برادر ظن همان

1980. [1980] *Eğer sen kötü [ve] nifâktan emân tutmazsan, neden dolayı birâderine aynı zannı tutarsın?*

Ya'ni, sen akl-ı nâkısına i'timâden kendini âlim ve kâmil zannedip muâsırın olan akl-ı kâmil sâhibine karşı hased sâikasıyla nifâktan mahfûz değil isen, bâri kendi hâline kıyâsen, beşeriyette ve sûrette kardeşin olan kâmil hakkında da sana karşı nifâk olduğunu zannetme! O kâmil senin gibi kötü sıfât-ı nefsiyye ile mülevves değildir.

بد گمان باشد همیشه زشت کار　　نامهٔ خود خواند اندر حق یار

1981. *Kötü fiilli olan dâimâ kötü zanlı olur. Yârinin hakkında kendi nâmesini okur.*

Kötü fiilli olan kimse başkalarını da kendisi gibi zannedip kendisinde olan fenâlıkları onda da vardır zanneder. Kendi nâmesi olan kalbindeki fenâlıkları refîkine de istinâd eder.

آن خسان که در کژیها مانده اند　　انبیارا ساحر وکژ خوانده اند

1982. *O alçaklar ki eğrilikte kalmışlardır, enbiyâya sihirbaz ve eğri ta'bîr etmişlerdir.*

وآن اميران خسيس قلب ساز اين گمان بردند بر حجرۀ اياز

1983. *Ve o kalp düzücü denî beyler Ayaz'ın odasına bu zannı götürdüler.*

Ya'ni, peygamberlerin asrında bulunan ve onlardan sonra gelen birtakım alçak tabîatlı ve fâsid ahlâklı olan kimseler, o peygamberleri de kendileri gibi zannedip halkı aldatmak için sihir yaptıklarını ve yalan söylediklerini zannettiler; ve sihirbaz ve yalancı dediler. Nitekim âyet-i kerîmede, Sa'd sûresinde, bu alçakların ifâdeleri bize nakil buyrulup وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (Sâd, 38/4) ya'ni "Kâfirler bu yalancı sihirbazdır" dediler. İşte bunlar gibi o Sultan Mahmûd'un beyleri dahi fikr-i fâsid sâhibi olduklarından Ayaz'ın çarığını ve postunu sakladığı oda hakkında böyle sû'-i zanda bulundular.

كو دفينه دارد و گنج اندران ز آيينۀ خود منگر اندر ديگران

1984. *Dediler ki: "Onun defînesi ve onda hazînesi vardır!" Başkalarına kendi aynandan bakma!*

O sultânın beyleri dediler ki: "Ayaz'ın defînesi vardır ve o odadaki defînede hazînesi vardır." Ey bu kıssayı dinleyen kimse, sakın bu beyler ahlâkında olma ve başkalarına da kendi âyîne-i kalbinden bakma!

شاه مى دانست خود پاكئ او بهر ايشان كرد او آن جست وجو

1985. *Şah muhakkak onun pâkliğini bilir idi. O cüst ü cûyu onlar için yaptı.*

Sultan Mahmûd muhakkak Ayaz'ın kalbinin ve ahlâkının temizliğini bilir idi. O odanın aranılması tedbîrini onlar için yaptı.

كاى اميران حجره را بگشاى در نيم شب كه باشد او زان بى خبر

1986. *Dedi ki: "Ey beyler, o odanın kapısını gece yarısı açınız ki, o ondan habersiz olsun!"*

تا بديد آيد سگالشهاى او بعد از آن بر ماست مالشهاى او

1987. *"Tâ ki onun düşünceleri zâhir gelsin. Ondan sonra onun cezâları bizim üzerimizedir."*

"Mâliş", "mâlîden" masdarından ism-i masdar olup burada "burmak" demektir ki, ukūbetten ve cezâdan kinâyedir. Ya'ni, "Ayaz'ın kötü fikri meydâna çıksın, ondan sonra onun cezâsını verelim!"

من شمارا دادم آن زرّ و گهر   من از آن زرها نخواهم جز خبر

1988. *"Ben o altını ve cevheri size veririm. Ben altınlardan haberden başkasını istemem."*

"Ben onun sakladığı altınları ve cevheri alacak değilim. Onların hepsini size veririm. Ben ancak o altın defînesinin mevcûd olup olmadığı haberini almak istiyorum."

این همی گفت ودل او می طپید   از برای آن ایاز بی ندید

1989. *Bunu söylerdi ve onun kalbi misilsiz olan Ayaz'dan dolayı çarpar idi.*

Sultan Mahmûd beylere hitâben bu sözleri söylerdi. Fakat kalbi de hüsn-i ahlâkda misli olmayan Ayaz için bu sözleri söylediğinden dolayı muztarib olur ve çarpardı.

که منم کین بر زبانم می رود   این جفاگر بشنود او چون شود

1990. [1990] *Derdi ki: "Ben miyim ki, bu benim dilim üzerine gider, eğer o bu cefâyı işitirse nasıl olur?"*

Sultan Mahmûd kendi kendine derdi ki: "Ayaz aleyhindeki bu sözleri söyleyen ben miyim? Eğer o Ayaz cefâyı mutazammın olan benim bu emrimi işidirse ne hâle gelir ve ne derecede müteessir olur?"

باز می گوید بحق دین او   که از این افزون بود تمکین او

1991. *Tekrar der: "Onların dîni hakkı için ki onun temkîni yüzünden ziyâde olur."*

Şârih-i Mesnevî İsmâil Ankaravî hazretleri (k.s.) *Fütûhât-ı Ayniyye* ismindeki kitâbında buyurur ki: "Dîn lügatte on üç vech ile kullanılmış ve Kur'ân-ı Kerîm'de bunlardan on vechi zikredilmiştir. Üç vechi de bülegâ-yı Arab'ın kelâmında kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr olan ma'nâlar şunlardır: Tevhîd, hesâb, hüküm, millet, tâat, cezâ, hadd-i şer'î, şerîat, duâ, îddir. Fusahâ-yı Arab'ın kullandığı ma'nâlar dahi bunlardır: âdet, huzû', kahr u galebe." Beyt-i şerîfdeki dîn, tâat ve âdet ma'nâlarına olmak münâsibdir. "Temkîn", vakār, izzet ve kudret ma'nâlarınadır. Ya'ni, Sultan Mahmûd tekrar evvelki düşüncesinden dönüp derdi ki: "Ayaz'ın benim indimde sâbit olan derece-i itâatı ve âdeti olan teslîmiyeti hakkı için ki, onun vakārı ve metânet-i kalbiyyesi yüzünden, ya'ni şu âtîdeki beyitteki mezkûr hâlden ziyâde olur:

که بقذف زشت من طیرهٔ شود از غرض واز سر من غافل بود

1992. *"Ki benim çirkin kazfim ile mükedder ola, benim garazımdan ve sırrımdan gāfil ola!"*

"Kazf", zemmetmek ve sövmek ve parmak ile taş atmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ayaz'ın müsellem olan itâatına ve mu'tâd olan teslîmiyetine yemîn ederim ki, onun temkîni ve metâneti benim onun aleyhindeki çirkin hareketimden mükedder olup öfkelenmekden ve benim hareketimdeki maksadımdan ve niyetimden gāfil olmaktan daha fazla ve yüksek bir mertebededir." Hz. Pîr efendimiz bu beyitlerde abd-i mahz olan kâmilin mertebe-i temkînine işâret buyururlar. Zîrâ ehlullâhın iki hâli vardır: Birisine "temkîn", diğerine "telvîn" derler. Temkîn, hiçbir hâl ile kendi makām-ı ma'nevîsinden ayrılmamaktır. Telvîn, abdin bir hâlden diğer bir hâle intikālidir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde buyururlar ki: "Bu telvîn ehl-i tasavvuftan çok kimsenin indinde makām-ı nâkıstır. Halbuki bizim indimizde makāmâtın ekmelidir ve abdin hâl içinde tahavvülüdür. Nitekim Hak Teâlâ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'ni "Her anda o bir şe'ndedir." Binâenaleyh Hz. Şeyh-i Ekber indinde temkîn, bu tahavvül-i hâl içinde ve telvînde temkîndir. Bu sûrette Ayaz'ın temkîninin ziyâdeliği telvînde temkîne işâret olmuş olur. "Tıyre", burada hışım ve gazab ma'nâsınadır.

مبتلا چون دید تأویلات رنج بُرْد بیند کی‌شود او مات رنج

1993. *Mübtelâ rencin te'vîlâtını gördüğü vakit bürdü görür. O ne vakit rencin matı olur?*

"Bürd", satranç oyununda bir vaziyetin ismidir ki, oyunculardan birinin mühreleri hep ölmüş ve hükümsüz kalmış olur. Ancak şâh kalır, bu vaziyet yarım mattır (*Gıyâsu'l-Lügāt*). "Mât", satranç oyununda mağlûb olmaktır. Meselâ bir hastalığa mübtelâ olan kimse o hastalığın diğer bir cihetten vücûdda fâidesini görüp te'vîl ettiği vakit, o hastalığın vaziyeti onun indinde satranç oyunundaki yarım mat vaziyetinde kalır ve onu o öyle görür. Binâenaleyh o mübtelâ artık o hastalığın matı ve mağlûbu olmaz. Ayaz dahi Sultan Mahmûd'un bu çirkin emrindeki hükmünü anlayınca artık emirdeki çirkinlik kalmaz ve mat olur; ve Ayaz dahi o çirkin emrin mağlûbu olmaz.

صاحب تأویل ایاز صابر است کو ببحر عاقبتها ناظر است

1994. *Te'vîlin sâhibi sâbir olan Ayaz'dır; zîrâ o âkıbetlerin bahrine nâzırdır.*

Zâhirde çirkin görünen bu emrin sâhib-i te'vîli netîceyi bekleyip sabredici olan Ayaz'dır. Zîrâ o âkıbetlerin ve netîcelerin deryâsına bakıcıdır.

همچو يوسف خواب اين زندانيان هست تعبيرش بپيش او عيان

1995. *Yûsuf gibi bu zindanların rü'yâsı onun önünde, onun ta'bîri âşikârdır.*

"Zindanlar"dan murâd, beylerin Ayaz hakkındaki kötü hayâlleridir. Bu beyt-i şerîfde Ayaz, Yûsuf (a.s.)a; ve beyler Yûsuf (a.s.)la berâber hapishânede bulunup rü'yâ gören kimselere teşbîh buyrulmuştur. Ma'lumdur ki, Yûsuf (a.s.)la berâber zindanda bulunan iki kimse rü'yâ görmüş ve Yûsuf (a.s.) onların rü'yâlarını ta'bîr etmiş ve o ta'bîr olduğu gibi de zâhirde vâki' olmuş idi. Tafsîli sûre-i Yûsuf'ta, tefsîr kitâblarında münderiçdir. Beyler dahi bu âlem-i kesâfette uykuda idiler. Onların bu kötü halleri dahi rü'yâ nev'inden idi. Ayaz onların bu rü'yâlarının ta'bîrini Yûsuf (a.s.) gibi bildi ve bildiği de âşikâr oldu.

خواب خود را چون نداند مرد خير كو بود واقف زسر خواب غير

1996. *"Hayır adamı kendi rü'yâsını niçin bilmesin ki? O başkasının rü'yâsının sırrından vâkıf olur."*

Bu beyitler Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin lisânındandır. "Ayaz gibi bir hayır adamı rü'yâdan ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyyedeki hâdisâtın ta'bîrini nasıl bilmez? Elbette bilir. Zîrâ o başkaları hakkında vâki' olan hâdisât ve vâkıâtın sırrına vâkıftır." Ma'lûm olsun ki, الدنيا كحلم النائم ya'ni "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsıdır" hadîs-i şerîfi mûcibince bu hayât-ı dünyeviyye rü'yâdır. Ve bu hayât içinde her ferdin geçirdiği hâdiseler ve vâkıaların bir ta'bîri vardır. Bu hâl rü'yâ içinde görülen rü'yânın yine rü'yâ içindeki ta'bîrlerine benzer. Ârif olan kimseler bunların esrârına vâkıf olup ehl-i sülûkü bu vâkıf oldukları sırlara göre terbiye buyururlar.

گر زنم صد تيغ اورا زامتحان كم نگردد وصلت آن مهربان

1997. *Eğer ona imtihan cihetinden yüz kılıç vursam o mihribânın vuslatı eksik olmaz.*

"Mihribân", muhabbet sâhibi ve dost. "Vuslat", ulaşmak ve muttasıl olmak. Ya'ni, "Eğer ben o Ayaz'a imtihan cihetinden yüz cefâ kılıcı vursam, o muhabbet sâhibinin ittisâl-i kalbîsi bana karşı aslâ eksilmez." Zîrâ muhabbet mahbûbun cefâsına karşı kördür ve aslâ onu cefâ görmez. Bir kimse mahbû-

be ittihâz ettiği kimsenin cefâsından müteessir olmakta ise, muhabbet da'vâsında yalancıdır.

داند او كان تيغ بر خود مى زنم　　　　من اويم اندر حقيقت او منم

1998. *"O bilir ki, o kılıcı kendi üzerime vurdum; hakîkatte ben oyum, o benim!"*

Bu beyt-i şerîfde makām-ı ittihâda işâret buyrulur. Sipehsâlâr hazretleri yazdığı *Menâkıb*'da tevhîd ile ittihâdın arasındaki farkı beyânen şöyle buyururlar: "Tevhîdin ma'nâsı bir bilmek ve bir demektir. İttihâdın ma'nâsı bir olmaktır. Bu makām makām-ı tevhîdden daha âlîdir. Velâkin bir olmaktan maksad kāsır-nazar olan bir tâifenin tevehhüm ettikleri hulûl değildir. "İttihâd"dan maksûd olan odur ki, vaktâki sâlik cemî-i makāmâtı geçmiş olur ve mücâhedât ve riyâzât kuvvetiyle nefsinin bakırını iksîr-i a'zam yapıp ve bilcümle a'mâlini hiçe sayıp kābil-i sıfât-ı ahadiyyet olmuş bulunur. Ondan sonra cemî'-i irâdât-ı rûhânî ve cismânî, sûrî ve ma'nevî kalkıp Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet onun sıfatıyla muttasıf olur ilh..."

بيان اتحاد عاشق ومعشوق از روى حقيقت اگرچه متضادند از روى آنكه نياز ضد بى نيازيست چنان چنانكه كه آيينه بى صورتست وساده است وبى صورتى ضد صورتست وليكن در ميان ايشان اتحاديست در حقيقت كه شرح آن درازست والعاقل يكفيه الاشاره

Hakîkat cihetinden âşık ma'şûkun ittihâdının beyânıdır. Gerçi niyâz, niyâzsızlığın zıddı olması cihetinden mütezâddırlar. Nitekim âyîne sûretsizdir ve sâdedir; ve sûretsizlik sûretin zıddıdır. Velâkin onların arasında hakîkatte bir ittihâd vardır ki, onun şerhi uzundur; ve âkıle işâret kâfîdir

"Âşık"tan murâd, insân-ı kâmil ve "ma'şûk"tan murâd, Hak'tır. Hak'la insân-ı kâmil arasındaki ittihâd hakkında yukarıda biraz îzâhât verilmiş ise de bunu îzâh [için] daha birçok beyânâta ihtiyaç vardır. Haddizâtında bu hâl ve zevk meselesidir. Hâl ve zevk ise lâyıkıyla kelâma sığmamakla berâber

akla takrîb için ilmî misâller getirilebilir. Fakat cenâb-ı Pîr efendimizin buyurdukları vech ile pek uzundur. Şu kadar ki sürh-ı şerîfde olan âyîne misâlinden bir dereceye kadar akıl sâhibleri mukayyed bir ma'nâya intikāl edebilirler. Meselâ, âyîne haddizâtında sûretsiz ve sâftır. Onun karşısına bir kimse geçse o aynada o şahsın zâtı ve sıfâtıyla bir sûret hâsıl olur. Sıfâtın zuhûru budur ki, o şahsın her bir hareket ve sükûnu hey'et-i mesrûrâne ve mağmûmânesi ve gülmesi ve ağlaması o akseden sûrette görünür. Bu cihetten şahıs aksin "ayn"ıdır. Bu ayniyyet, ayniyet-i hakîkî-i ıstılâhîdir. Eğer lügavî olsaydı, akiste vâki' olan her bir keyfiyetin şahısta dahi vukū'u vâcib olur idi. Eğer akis üzerine taş veyâ boya atsalar şahıs ondan müteessir olmaz ve boyanmaz, kendi hâlinde kalır. Bu noksanlardan münezzeh ve müberrâdır. İşte bu cihetten gayriyyet-i hakîkî-i ıstılâhî sâbit olur. Binâenaleyh şahıs ile akiste ayniyet ile gayriyetin her ikisi de tahakkuk eder. İşte bu misâlde âkıle işâretler vardır, kifâyet eder.

جسم مجنون را ز رنج دو ریئ   اندر آمد ناگهان رنجوریئ

1999. *Mecnûn'un cismine uzaklık zahmetinden ansızın bir hastalık geldi.*

Ma'lûmdur ki, Leylâ ile Mecnûn kıssa-i muâşakası halk arasında pek meşhûrdur. Cenâb-ı Pîr efendimiz de bu kıssanın şöhretine mebnî âşık ile ma'şûkun ittihâdı bahsinde Mecnûn'un hâlini beyânen buyururlar ki: Mecnûn'un ma'şûkası olan Leylâ'nın ikāmetgâhı uzak bir yerde bulunması sebebiyle Mecnûn onu göremediği için birdenbire o zavallı Mecnûn'un cismine bir hastalık geldi.

خون بخوش آمد زشعلهٔ اشتیاق   تا بدید آمد برآن مجنون خناق

2000. [2000] *İştiyâk şu'lesinden kan cûşa geldi, âkıbet o Mecnûn'un üzerinde hunnâk zâhir oldu.*

Ya'ni, kalbinde hâsıl olan iştiyâk ateşinin şu'lesinden, damarlarından cereyân eden kanda hiddet ve şiddet-i harâret peydâ olup kaynadı. Âkıbet o Mecnûn'un boğazındaki bâdemcikleri şişerek hunnâk zuhûra geldi.

پس طبیب آمد بدارو کردنش   گفت چاره نیست هیچ از رگْ زنش

2001. *Binâenaleyh tabîb ona ilâç etmeye geldi, dedi: "Damar vurucudan başka asla çâre yoktur."*

Mecnûn'un hunnâkını tedâvî için gelen hekim dedi ki: "Reg-zen, ya'ni damarından kan alıcı gelip ondan kan almak lâzım gelir, bundan başka çâre yoktur."

رگ زدن باید برای دفع خون   رگ زنی آمد بدآنجا ذوفنون

2002. *"Kanı def' için damarı vurmak lâzımdır." Oraya fünûn sâhibi bir damar vurucu geldi.*

Birinci mısrâ' doktorun sözünün mâba'didir. Ya'ni, doktor "Boğazına hücûm eden kanı def' etmek için damarı delip kan almak lâzımdır" dedi. Binâenaleyh oraya ilminde mâhir bir kan alıcı geldi.

بازوش بست وگرفت آن نیش او   بانگ بر زد در زمان آن عشق خو

2003. *Onun kolunu bağladı ve o neşteri tuttu, o aşk huylu derhâl bağırdı.*

Kan alıcı onun kolunu boğdu ve bağladı ve kolundaki şiryanlarından kan almak için o neşterini eline aldı, o aşk huylu Mecnûn derhâl bağırdı, dedi:

مزد خود بستان وترك فصد كن   گر بمیرم گو برو جسم کهن

2004. *"Kendi ücretini al ve kan almayı terk et, eğer ölürsem git eski cisim, de!"*

"Ey hacamatçı, ücretini al, benim damarımdan kan almaktan vazgeç! Eğer bu illetten ölürsem, ey mürûr-i zamân ile eskimiş olan cism-i kesîf var helâk ol, de!"

گفت آخر از چه می ترسی از این   چون نمی ترسی تو از شیر غرین

2005. *Dedi, "Nihâyet bundan ne korkuyorsun? Mademki sen bağırıcı aslandan korkmuyorsun."*

"Gurîn", hayvanın ve husûsiyle aslanın bağırması ma'nâsına olan "gurîden" masdarından müştaktır, "bağırıcı" demektir. Ba'zı nüshalarda "gurîn" yerine "'arîn" vâki' olmuştur; ve "arîn" aslanın yerleşip yattığı meşelik demektir. Fakat evvelki nüsha daha muteber görünür. Ya'ni, tabîb Mecnûn'a dedi ki: "Ey Mecnûn, mâdemki sen ormanlarda dolaşıp bağırıcı aslanlardan korkmuyorsun, nihâyet bu hafif bir iğnedir, bundan böyle korkup ne bağırıyorsun?"

شیر و گرگ و خرس هر گور ودده گرد بر گرد تو شب گرد آمده

2006. *"Aslan ve kurt ve ayı her yaban eşeği ve yırtıcı hayvan gece senin etrâfına cem' gelsin."*

"Gûr", "gûrhar" denilen "yaban eşeği" demektir; "hımâr-ı vahşî" dahi derler (*Burhân*). Ya'ni, "Sen bir neşterden korkuyorsun, halbuki bu zikrolunan vahşî hayvanlar gece senin etrâfına toplanırlar da sen onlardan korkmazsın."

می نیاید شان ز تو بوی بشر ز انبهیٔ عشق و وجد اندر جگر

2007. *"Ciğerinde olan aşk ve vecdin kesretinden dolayı, onlara senden beşer kokusu gelmez."*

"Senin içinde olan aşkın ve vecdin galebesinden dolayı, sende sıfât-ı beşeriyye kalmamıştır. Melekiyet mertebesine terakkî etmişsindir. Halbuki bu hayvanlar, beşeriyet kokusuna hücûm ederler. Sende o kokuyu bulamadıkları için senin etrâfına toplanıp sana zararları dokunmaz."

گرگ وخرس وشیر داند عشق چیست کم زسگ باشد که از عشق او عمیست

2008. *Kurt ve ayı ve aslan bilir ki aşk nedir? Köpekten nâkıs olur o ki a'mâdır.*

"Amî", gözsüzlük ve kör demektir. Ya'ni, aşkın ne olduğunu hayvâniyetiyle berâber kurt ve ayı ve aslan gibi yırtıcı mahlûkāt bilir; ve onlarda eser-i muhabbet bulunduğu, onların ba'zı hareketlerinden hissolunur. Binâenaleyh aşktan ve muhabbetten kalbi kör olan kimse köpekten bile aşağı bir mertebede olur.

گر رگ عشقی نبودی کلب را کی بجستی کلب کهفی قلب را

2009. *Eğer köpeğin bir aşk damarı olmasa idi, Kehf'e mensûb olan köpek ne vakit kalbi isterdi?*

"Kehf'e mensûb olan köpek"ten murâd, pek eski zamanlarda Adana cihetindeki putperest bir zâlim hükümdârın zulmünden bir mağaraya kaçan ve orada tûl müddet uykuya dalan ehl-i îmandan yedi kişiye bekçilik etmek üzere iltihâk eden bir köpektir. Kıssanın tafsîli sure-i Kehf'de tefsîr kitâblarında münderiçtir. Bu yedi kişiye "ashâb-ı Kehf" derler. Ya'ni, eğer köpeğin bir aşk ve muhabbet damarı olmasa idi, ashâb-ı Kehf'e mensûb olan köpek ne vakit

bu kalb-i selîm erbâbına meyledip onlara iltihâk eder ve onlarla berâber mağaraya gider idi?

هم ز جنس او بصورت چون سگان   گر نشد مشهور هست اندر جهان

2010. [2010] *Her ne kadar meşhûr olmadı ise de, cihanda köpekler gibi olan sûrette onun cinsinden dahi vardır.*

Ya'ni, her ne kadar ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi meşhûr olmadı ise de, bu âlemde köpekler gibi olan sûret içinde, o ashâb-ı Kehf'in köpeği cinsinden başka köpekler dahi vardır ki, onlarda da aşk ve muhabbet damarı zâhirdir. Nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'ünde, Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerinin menkıbesinde şu vak'ayı hikâye buyurur: "Necmeddin-i Kübrâ hazretlerinin mürîdlerinden Şeyh Sa'düddin Hamevî (k.s.) hazretlerinin hatırından "Acabâ bu ümmet içinde sohbeti köpeğe te'sîr eden bir kimse var mıdır?" fikri geçti. Cenâb-ı Necmeddîn bu hâtırayı keşfedip yerinden kalkarak tekkenin kapısına çıkıp durdu. O sırada oraya bir köpek geldi ve durup kuyruğunu salladı. Hazret-i Necmeddin'in nazar-ı mübâreki ona mün'atıf oldu. Derhâl o nazardan müteessir olup kendinden geçti ve şehirden yüzünü çevirip kabristan tarafına gitti ve başını yerlere sürdü. Geçtiği yollarda elliye, altmışa yakın köpek onun etrâfında halka olup, ellerini onun ellerine koyarak hiçbirisi havlamaz ve hiçbir şey yemezler idi ve hürmetle dururlar idi. Nihâyet yaşamayıp öldü. Hazret-i Necmeddîn'in emri üzerine onu insan gibi defnettiler ve mezarını da insan mezarı tarzında yaptılar.

بو نبردی تو دل اندر جنس خویش   کی بری تو بوی دل از گرگ ومیش

2011. *Sen kendi cinsinden olan gönle koku götürmedin. Kurttan ve kuzudan gönül kokusunu ne vakit götürürsün?*

Ey gâfil insan, sen kendi cinsin olan insân-ı kâmilin kalb-i şerîfinin kokusunu alamadın ve onun sûret-i beşeriyyesine nazar edip onu da kendin gibi kıyâs ettin. Kurdun ve kuzunun ve sâir hayvânâtın kalbinde olan aşk ve muhabbet damarının kokusunu ve eserini ne vakit idrâk edebilirsin? İşte bu adem-i idrâkindir ki seni inkâra sevk eder.

گو نبودی عشق هستی کی بدی   کی زدی نان بر تو و کی تو شدی

2012. *Eğer aşk olmasa idi varlık ne vakit olurdu? Ekmek sana ne vakit çarpar idi? Ne vakit sen olurdu?*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف Ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim, bilinmeğe muhabbet ettim; halkı bilinmem için yarattım" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri buyururlar ki: "Bu hadîs-i kudsî seneden zaîf fakat keşfen sahîhtir." Bu hadîsin îzâhı budur ki, vücûd-ı hakîkî-i Hak, mertebe-i vahdete, ya'ni hakîkat-i muhammediyye mertebesine tenezzülünden sonra kendi zâtına ve sıfâtına şuûru hasebiyle, zâtında mündemiç olan kemâlâtı ızhâra muhabbet etti. Bu zuhûr ve ızhâr ancak kendi zâtından yine kendi zâtınadır. Ve hafâ dahi yine kendi zâtından yine kendi zâtınadır. Vücûdda kendinden gayri bir şey yoktur ki ondan hafî olsun. Gayriyet taayyünât cihetinden i'tibârî bir şeydir. Binâenaleyh bu hadîs-i şerîf kable'z-zuhûr kendi kemâlâtının yine kendisine hafî olduğunu beyândan ibârettir. Ya'ni "kable'z-zuhûr kendimden mahfî olan ve kuvvede olan kemâlâtımı zevk-i şuhûdî ile bilmeye muhabbet ettim ve halkı bu zevk-i şuhûdî ile bilinmem için yarattım" demek olur. Bu îzâhâttan anlaşılır ki, eğer muhabbet-i ilâhiyye olmasa idi, bu vücûd-i izâfî âlemi ve âlem-i taayyünât zuhûra gelmezdi.

İkinci mısrâ' dahi, bu hubb-i ilâhî eserinin bu âlem-i keserâta dahi sârî olduğunu beyândır. Ya'ni, müncemid ve sûrette ölü olan ekmek dahi insana gelmeğe ve çarpmağa âşıktır. Çünkü o ekmek insana gelmekle onda mahfî olan sırr-ı hayât zâhir olur. Zîrâ ekmek insana münkalib olmakla insanın "ayn"ı ve vücûdu olur.

نان تو شد از چه ز عشق و اشتهی ورنه نانرا کی بدی جان رهی

2013. *Ekmek sen oldu, neden? Aşk ve iştihâdan. Ve yoksa ekmeğin cana kadar bir yolu ne vakit olurdu?*

Ya'ni, ey müteğaddî olan insan, ekmeği yediğin vakit, o ekmek senin vücûdunda mahvolup, sana münkalib oldu ve senin "ayn"ın oldu. Bu niçin böyle oldu? Sebebi budur ki, ekmek sana gelmeğe âşıktır ve sana gelmek ister; ve sen dahi açlığını def' için ekmeğe âşıksın ve ekmek yemeğe iştihân vardır. Binâenaleyh ekmek sana âşıktır ve sen onun ma'şûkusun ve kezâ sen ekmeğe âşıksın ve ekmek senin ma'şûkundur. İşte her iki tarafın âşıklığı ve ma'şûkluğu birbirlerinde mahvı ve ittihâdı mûcib olmuştur.

عشق نان مرده را جان می کند جان که فانی بود جاویدان کند

2014. *Aşk ölü olan ekmeği can yapar. Can ki fânî olur, ebedî yapar.*

Aşk ölü ve cemâd nev'inden olan ekmeği vücûd-i insânîde cân ve rûh-i hayvânî yapar; ve fânî olan rûh-i hayvânîyi dahi ebedî ve bâkî yapar.

گفت مجنون من نمی ترسم زنیش صبر من از كوه سنگين هست بيش

2015. *Mecnûn dedi: "Ben neşterden korkmuyorum, benim sabrım kayalık dağdan ziyâdedir."*

مَنبلم بی زخم ناساید تنم عاشقم بر زخمها بر می تنم

2016. *"Zahm mahalliyim, tenim yarasız râhat etmez. Âşıkım, yaralar üzerine teveccüh ederim."*

"Menbel", tenbel ve fenâ i'tikādlı ve zahm mahalli ve tâze yaralar üzerine konulan ilâç ma'nâlarına gelir (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada "zahm mahalli" ma'nâsı münâsibdir. "Tenîden" masdarının müteaddid ma'nâları vardır, burada "teveccüh etmek" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ben yara mahalliyim, binâenaleyh cismim yara olmaksızın râhat etmez; ve ben âşıkım, yaradan kaçmam, bilakis yaralar üzerine teveccüh ederim."

ليك از ليلى وجود من پُرَست اين صدف پر از صفات آن دُرَست

2017. *"Fakat benim vücûdum Leylâ'dan doludur. Bu sadef o incinin sadeflerinden doludur."*

"Fakat Leylâ'nın aşkı bana müstevlî olduğundan benim vücûdum ve varlığım Leylâ'dan doludur. Benim sadef gibi olan cismim inci gibi olan Leylâ'nın sıfatlarından doludur."

ترسم ای فَصّاد گر فَصْدم كنى نيش را ناگاه ليلى بر زنى

2018. *"Ey kan alıcı, eğer beni hacamat edersen korkarım neşteri ansızın Leylâ üzerine vurursun."*

"Ben Leylâ'da müstağrakım ve Leylâ'nın "ayn"ı olmuşum. Eğer benden kan almak için neşteri damarıma vurur isen korkarım ki ansızın bu neşteri Leylâ'ya vurmuş olursun."

داند آن عقلى كه او دل روشنيست در ميان ليلى ومن فرق نيست

2019. *"O bir akıl bilir ki, o rûşen gönül sâhibidir. Leylâ ile benim aramda fark yoktur."*

"Âşık ile ma'şûk arasında ittihâd olduğunu rûşen ve nûrânî olan bu gönül sâhibinin aklı bilir. Binâenaleyh öyle bir akıl benimle Leylâ arasında fark olmadığını idrâk eder."

معشوقی از عاشق پرسید که خود را دوست تر داری یا مرا گفت من از خود مرده ام و بتو زنده شده ام از خود واز صفات خود نیست شده ام و بتو هست شده ام علم خود را فراموش کرده ام و از علم تو عالم شده ام قدرت خود را بباد داده ام واز قدرت تو قادر شده ام اگر خود را دوست دارم ترا دوست داشته باشم واگر ترا دوست دارم خود را دوست داشته باشم . شعر:

هر کرا آینهٔ یقین باشد گرچه خود بین خدای بین باشد

اُخْرُجْ بِصِفاتى الى خَلْقى مَنْ رَآكَ رَآنى ومَنْ قَصَدَكَ قَصَدَنى ومَنْ اَحَبَّكَ اَحَبَّنى وقِسْ عَلى هذا

Bir ma'şûk âşıkından sordu ki: "Kendini mi daha ziyâde seversin yâhud beni mi?" Cevâb verdi ki: "Ben kendimden ölmüşüm ve seninle diri olmuşum. Kendimden ve kendi sıfatlarımdan yok olmuşum ve seninle var olmuşum. Kendi benliğimi unutmuşum ve senin benliğinden bilici olmuşum. Kendi kudretimi yele vermişim ve senin kudretin ile kādir olmuşum. Eğer kendimi seversem seni sevmiş olurum; ve eğer seni sever isem kendimi sevmiş olurum." Şiir: "Her kime yakîn âyînesi olursa her ne kadar kendisini görücü olsa da Hakk'ı görücü olur." "Benim sıfatlarım ile halkıma çık! Seni gören beni görür. Sana teveccüh eden bana teveccüh eder ve seni seven beni sever." Buna kıyâs et!

Bu sürh-i şerîfde ehassü'l-havâss evliyâya vâki' olan makām-ı ittihâd beyân buyrulur. Bu bâbdaki îzâhât 1998 numaralı beyt-i şerîfde geçti. اخرج بصفاتى ... الخ ["Benim sıfatlarımla çık!.."] kelâmı Bâyezîd-i Bestâmi (k.s.) hazretlerinin kalb-i şerîfine Hak Teâlâ hazretleri tarafından vâki' olan bir hitâb-ı ilâhîdir ki kurb-ı ferâiz makāmında bulunan her bir ârifin bu hitâbdan nasîbi

vardır. Bu makām zevkî ve vicdânî olduğu için yazmak ve söylemekle anlaşılır şey değildir.

گفت معشوقی بعاشق زامتحان　　　　در صبوحی کای فلان ابن الفلان

2020. [2020] *Bir ma'şûk âşıkına imtihân cihetinden bir sabah şarabı vaktinde dedi ki: "Ey fülân oğlu fülân!"*

"Sabûh", sabah vaktinde içilen şaraba derler. "Subûh", sabah vakti demektir. Beyt-i şerîfe iki sûret dahi münâsibdir. Fakat evvelki daha müraccahdır. Zîrâ âşık ile ma'şûk arasındaki bu gibi sözler bâde teâtîsi zamânında söylenir.

مر مرا تو دوست تر داری عجب　　　　یا که خودرا راست گو یا ذَالْکَرْب

2021. *"Ey muztarib, acabâ sen beni mi daha ziyâde seversin, yâhud ki kendini mi, doğru söyle!"*

"Kerb", gamlı ve âramsız olmak, ya'ni muztarip olmak demektir. Zîrâ âşığın hâli sâika-i aşk ile çırpınmak ve muztarib olmaktır. "Mer", kelimesi tekmîl-i vezn için zâiddir.

گفت من در تو چنان فانی شدم　　　　که پُرَم از تو زساران تا قدم

2022. *Dedi: "Ben sende öyle fânî oldum ki, başlardan tâ ayağa kadar senden doluyum."*

"Sâr", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "ser", baş ma'nâsınadır. Ya'ni, âşık ma'şûkun suâline cevâben dedi: "Ben senin aşk ve muhabbetinde öyle fânî oldum ki, başımın her zerresinden ayaklarıma kadar senden doluyum." Rubâî-i hazret-i Pîr:

عشق آمد وشد چو خونم اندر رگ وپوست　　　　تا کرد زخود تهی وپر کرد زدوست

اجزای وجودم همگی دوست گرفت　　　　فانیست زمن بر من وباقی همه اوست

Nazmen tercüme:

"Aşk geldi damarlarımdaki kanım gibi oldu
Varlık boşalıp her tarafım yara ile doldu.
Zabt eyledi yaram bütün eczâ-yı vücûdu
Kaldı kuru bir ad bana, bâkî hep o oldu."

بر من از هستئ من جزنام نیست　　در وجودم جز تو ای خوش کام نیست

2023. *"Benim üzerimde benim varlığımdan addan başka yoktur. Ey hoş murâdlı! Benim vücûdumda senin gayrın yoktur."*

زان سبب فانی شدم من این چنین　　همچو سرکه در تو بحر انگبین

2024. *O sebebden ben böyle fânî oldum; bal deryâsı olan sende sirke gibi.*

Ya'ni, ben senin aşkının ve muhabbetinin şiddetinden dolayı böyle sende fânî oldum. Senin senliğin bal deryâsı ve benim benliğim dahi sirke gibidir. Bu misâlde bir işâret vardır. O da budur ki, sirke bal deryâsına döküldüğü vakit, onun sıfatı o deryâ içinde mevcûddur. Fakat sirkenin sıfatına ballık sıfatı galebe etmiştir. Bunun gibi abdin vücûd-i abdânîsi vücûd-i Hakkānîde müstağrak olduğu vakit, bu istiğrâk içinde onun sûret-i beşeriyyesi ve taayyünü mevcûd oldukça abdiyeti bâkîdir. Ancak abdiyetin hükmü bu hâl içinde muattal olup ondan sıfât-ı hakkıyye zâhir olur. Yoksa Hak, Hak'tır; abd dahi, abddir. Bu hâl içinde ancak nefy ve isbât kalkar. Zîrâ bu hâl içinde sâbit olan Hakk'ın isbâtına ve menfî olan abdiyetin nefyine hâcet yoktur. Nitekim mürşidim Mesnevîhân Selânikli Muhammed Es'ad Dede Efendi (k.s.) *Tevhîd risâlesi*'nin bir beytinde şöyle buyururlar:

Ne Mevlâ abd olur ne abd Mevlâ
Fakat kalkar aradan lâ ve illâ

همچو سنگی کو شود کُلْ لعل ناب　　پر شود او از صفات آفتاب

2025. *Bir taş gibi ki külliyyen hâlis la'l olur. O güneşin sıfatlarından dolu olur.*

Bu beyt-i şerîf insân-ı kâmilin hâl-i fenâsı hakkında bir misâldir. Meselâ ba'zı taşlarda zerrelerinin ziyâ-yı şemsi habsederek şeffâf olması isti'dâdı vardır. Kırmızı renkte olan la'l taşı bu zümredendir.

وصف آن سنگی نماند اندر و　　پر شود از وصف خور او پشت و رو

2026. *Onda o taşlık vasfı kalmaz. Onun arkası ve yüzü güneşin vasfından dolu olur.*

Ya'ni, zerreleri güneşin ziyâsını zabtedip şeffâf olduğu vakit, artık la'l olan taşta âdî taşlık vasfı kalmaz. Onun her ciheti güneşin ziyâsından ve parlaklığının vasfından dolu olur. İnsân-ı kâmilin kesîf ve kara taş mesâbesinde

olan cismâniyeti, vücûd-ı Hak güneşinin nûrunda müstağrak olduğu vakit, onun sıfat-ı beşeriyyeti zâil olup yerine sıfât-ı Hak kāim olur.

بعد زان گر دوست دارد خویش را　　دوستئ خور بود آن ای فتا

2027. *Ondan sonra eğer kendi kendini dost tutarsa ey delikanlı, güneşin dostluğu olur.*

Ya'ni, güneşin ziyâsı zerrelerine nüfûz edip la'l olan bir taş kendini severse artık o kendini değil güneşi sevmiş olur. Kezâlik insân-ı kâmilin kendini sevmesi bu misâle mutâbık olarak Hakk'ı sevmek olur.

ور که خوررا دوست دارد او بجان　　دوستئ خویش باشد بی گمان

2028. *Ve eğer o, cân ile güneşi dost tutarsa, şübhesiz kendinin dostluğu olur.*

Ve eğer o la'l olan taş, güneşi cân u gönülden severse şübhesiz kendini sevmiş olur. Bu beyt-i şerîf yukarıkı beytin aksidir. Vücûd-ı Hakkānî ile kāim olan insân-ı kâmil dahi Hakk'a muhabbet etse kendi kalmamış ve Hak kendinin kendiliği makāmına kāim olmuş bulunduğu için kendini sevmiş olur.

خواه خودرا دوست دارد لعل ناب　　خواه تا او دوست دارد آفتاب

2029. *Hâlis la'l ister kendisini dost tutsun ister o güneşi dost tutsun!*

اندرین دو دوستی اش فرق نیست　　هر دو جانب جز ضیای شرق نیست

2030. *Onun bu iki dostluğunda fark yoktur. Her iki taraf şarkın ziyâsından*
[2030] *başka değildir.*

"Şark", güneş ma'nâsınadır (*Akrebü'l-Mevârid*). La'l olan taş ister kendini ister güneşi sevsin her iki tarafa müteveccih olan aşk ve muhabbet ancak güneşin ziyâsına vâki' olmuş olur.

تا نشد او لعل خودرا دشمن است　　زانکه یك من نیست اینجا دو منست

2031. *O la'l olmadıkça kendinin düşmanıdır. Zîrâ burada bir "ben" yoktur, iki "ben" vardır.*

O kara taşın zerreleri güneşin ziyâsında müstağrak olup kendi kesâfetinden geçerek şeffâf la'l olmadıkça kendinin düşmanıdır. Zîrâ burada iki "ben" vardır. Birisi o kesif taşın benliği, diğeri de güneşin benliğidir. Bunun gibi beşerin vücûd-i izâfî-i kesîfi vücûd-ı latîf-i Hak'ta fânî olmadıkça ortada iki ben-

lik vardır. Birisi Hakk'ın benliği, birisi de abdin kesîf benliğidir. Hak Teâlâ ben "Fa'âlün limâ yürîdim, ya'ni dilediği şeyi yaparım!" diyor. Vücûd-ı kesîf sâhibi olan abd dahi "Benim irâdem vardır, istediğimi yaparım!" diyor.

زانکه ظلمانیست سنگ وروز کور　　　هست ظلمانی حقیقت ضد نور

2032. *Zîrâ ki taş zulmânîdir ve gündüzün göremez; zulmânî olan hakîkatte nûrun zıddıdır.*

"Rûz-kûr", gündüzün göremeyen ma'nâsına olup "şeb-kûr" mukābilidir ve âşikâr olan bir şeyi göremeyen ve gāyet akılsız olan kimseden kinâyedir. (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, taş mesâbesinde olan cismânî bir kimse zulmânîdir ve meydanda olan şeyi göremez. Zulmete mensûb olan kimse ise hakîkatte nûrun zıddıdır. Ya'ni, cismânî olan kimse kendinin varlığında müstağrak olup bilcümle eşyâda Hakk'ın varlığını göremez. Zîrâ varlık ve vücûd nûrdur ve gündüzdür. Cismânî olan kimse ise meydanda ve âşikâr olan bu nûru göremez. Zîrâ kendisi zulmânîdir; ve zulmânî olan kimse ise hakîkatte nûrun zıddı olduğundan iki zıd cem' olmaz kāidesi mûcibince, kendisinin cismâniyet-i kesîfesi nûrun hicâbı olur.

خویشتن را دوست دارد کافرست　　　زانکه او منّاعِ شمس اکبرست

2033. *Kendini dost tutar, kâfirdir. Zîrâ ki o şems-i ekberin mennâ'ıdır.*

O cismânî kendi nefsini sever ve nefsinde benlik ve istiklâl tasavvur eder. Binâenaleyh o cism-i kesîfi ile Hakk-ı latîfin varlığını örtücüdür. Zîrâ ki, o kimse en büyük varlık güneşi olan vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ı mübâlağa ile men' edicidir.

پس نشاید که بگوید سنگ أنا　　　او همه تاریکیست ودر فنا

2034. *Binâenaleyh taşın "ben" demesi lâyık olmaz. O bütün karanlığa mensûbdur ve fenâdadır.*

Binâenaleyh taş ve cemâd mesâbesinde olan cismânînin Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsi müvâcehesinde "ben" demesi lâyık olmaz ve yakışmaz. Nasıl lâyık olur ki, o cismânî zulmete mensûbdur; ve dembedem fenâdadır ve fânî olmaktadır.

گفت فرعونی انا الحق گشت پست　　　گفت منصوری انا الحق وبرست

2035. *Bir Fir'avn "Ben Hakk'ım!" dedi, alçak oldu; bir Mansûr "Ben Hakk'ım!" dedi ve kurtuldu.*

Bir Fir'avn cismâniyet ve enâniyet içinde müstağrak iken أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلٰى (Nâziât, 79/24) ya'ni "Ben sizin Rabb-ı a'lânızım!" dedi, alçak oldu ve belâsını buldu; ve Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc el-Beyzâvî (k.s.) hazretleri dahi vücûd-ı abdânîsi vücûd-ı Hakkānîde fânî olduktan sonra "Ben Hakk'ım!" dedi, kurtuldu ve ind-i ilâhîde yükseldi. Nitekim Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (k.s.) hazretleri "Hüseyin Mansûr Hallâc (k.s.) ulüvv-i hâldedir; onun zamânında maşrık ve mağribde onun gibi kimse yok idi" buyurmuştur. Hz.Mansûr hicretin 309. senesinde Bağdad'da Bâbü't-Tâka'da Zi'l-ka'de'nin 24. günü ulemâ-i zâhirin fetvâsı üzerine şehîd edilmiştir. Hazretin mertebe-i şehâdeti ihrâzı ulüvv-i şânına bir delîl-i zâhirîdir; ve Cenâb-ı Mevlâna efendimiz dahi Mansûr'un katline fetvâ verenlerin gaddâr olduklarını II. cildin 1387 numarasına müsâdif olan چون قلم در دست غداری بود   بی گمان منصور بر داری بود ["Vaktâki kalem bir gaddârın elinde olur, şübhesiz Mansûr berdâr olur"] beytinde beyân buyurmuşlar idi.

آن انا را لعنة الله در عقب   وین انارا رحمة الله ای محب

2036. *O enenin akabinde Allah'ın la'neti vardır; ve bu eneye Allah'ın rahmeti vardır ey muhib!*

O Fir'avn'ın "Ben Rabb-i a'lânızım!" demesi akabinde Allah'ın la'neti ve gazabı vardır; ve bu Hz. Mansûr'un "Ben Hakk'ım!" demesine Allah'ın rahmeti ve inâyeti nâzil olur ey Hakk'ın muhibbi!

زانکه او سنگ سیه بد این عقیق   آن عدوی نور بود واین عشیق

2037. *Zîrâ ki bu kara taş ve o akîk idi; o nûrun düşmanı ve bu âşık idi.*

Zîrâ bu Fir'avn kara taş ve zulmânî idi ve o Hz. Mansûr ise şeffâf ve nûrânî bir akîk idi. O Fir'avn nûrun zıddı ve düşmanı ve bu Hz. Mansûr ise nûrun âşıkı idi.

آن انا هو بود در سر ای فضول   زاتحاد نور نه از رأی حلول

2038. *Ey fuzûl, o "ene" sırda "hüve" idi. Nûrun ittihâdından, hulûl re'yinden değil!*

"Fuzûl" ta'bîriyle Cenâb-ı Pîr efendimiz Hz.Mansûr'un mu'terizlerine işâret buyururlar; ve onlar vücûdu iki gören ulemâ-i zâhirdir. Onların nazarında bir Hakk'ın ve bir de eşyânın, nefsü'l-emrde vücûdları sâbittir. Onlara naza-

ran eşyâ her vech ile Hakk'ın gayrıdır; ve Hakk'ın eşyâyı ihâtası zâtî değil, ilmîdir. Zîrâ onların i'tikādına göre eğer vücûd-ı Hak eşyâya zâtıyla sârî olsa hulûl ve ittihâd lâzım gelir. Halbuki ehl-i hakîkate göre vücûd birdir, onun latîf ve kesîf mertebeleri vardır. Kesîf, latîfin taayyün ve sûret cihetiyle gayrıdır, hakîkat cihetiyle gayrı değildir; ve vücûd-ı kesîfin bâtını vücûd-ı latîfdir. Kesâfet kalkdığı vakit latîf, latîf ile birleşir; ve bu ittihâd nûr-ı vücûdun yine kendisiyle ittihâdı olur. Yoksa hulûl yolundan olmaz. Ya'ni, iki vücûddan biri diğerine hulûl etmek sûretiyle olmaz. Binâenaleyh kesâfeti kalkan bu Mansûr'un "ene"si, sırda onun hakîkati olan "hüve" idi.

جهد کن تا سنگیت کمتر شود　　　تا بلعلی سنگ تو انور شود

2039. *Çalış, tâ ki senin taşlığın kemter ola; tâ ki bir la'l ile senin taşın enver ola!*

Ey hakîkat güneşinin tâlibi, çalış, tâ ki senin taşlığın ve cismâniyetinin sıfatları kemter ve hükümsüz olsun! Tâ ki bir la'l mesâbesinde olan insân-ı kâmilin sohbeti sebebiyle senin de taş mesâbesinde olan o cismâniyetin, hakîkat güneşinin nûru ile münevver olsun!

صبر کن اندر جهاد و در عنا　　　دمبدم می بین بقا اندر فنا

2040. *Cihâda ve meşakkate sabret, dembedem fenâda bekāyı gör!*
[2040]

La'l mesâbesinde olan mürşidin senin isti'dâdına göre sana göstereceği mücâhede ve riyâzet meşakkati dâiresinde sâbit-kadem ol ve sabret! Bu sebâtın esnâsında senden fânî ve zâil olan her bir sıfât-ı nefsâniyyenin yerine bâkî olan sıfât-ı Hakk'ın kāim olduğunu ve bu sûretle dembedem bu fenâlar içinde bekāyı gör. "'Anâ", taab ve meşakkat demektir.

وصف سنگی هر زمان کم می شود　　　وصف لعلی در تو محکم می شود

2041. *Taşlık vasfı her an nâkıs olsun, la'llik vasfı sende muhkem olsun!*

O mücâhede ve riyâzet sebebiyle nefsânî sıfatların ânen fe-ânen eksilsin, hakîkat güneşinin ziyâsı mesâbesinde olan sıfatlar, o nefsânî sıfatların yerine kāim olsun, zulmânîlik gidip sende nûrânîlik muhkem olsun!

وصف هستی می رود از پیکرت　　　وصف مستی می فزاید در سرت

2042. *Varlık vasfı senin sûretinden gitsin; başında sarhoşluk vasfı artsın!*

Fânî bir vücûd-ı izâfîden ibâret olan senin sûret-i cismâniyyenden o mevhûm olan varlık ve enâniyet vasfı gitsin de, başında vücûd-ı hakîkîden içtiğin şarâb-ı hakîkatin sarhoşluğu vasfı ziyâdeleşsin, her tarafta varlığın birliğini gör! Eğer bu sarhoşluk içinde yukarıki 2038 numaralı beyt-i şerîfde beyân buyrulduğu üzere "ene" dersen "hüve" demek olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında bu bahsi şöyle şerh buyururlar: "Eğer gönül müstağrak olursa hepsi onun istîlâsında mahv olurlar. Lisâna ihtiyaç kalmaz. Nihâyet Leylâ'nın hüsnü ki, hüsn-i rahmânî değil idi, cismânî ve nefsânî idi ve âb u kilden idi; o hüsne olan aşkın istiğrâkı Mecnûn'u öyle istîlâ ve gark eyledi ki, çeşm-i zâhir ile Leylâ'yı görmeye ve kelâmını kulak ve sadâ ile işitmeye hâcet yok idi. Zîrâ Mecnûn Leylâ'yı kendisinden ayrı görmedi ve böyle dedi:

خيالك فى عينى واسمك فى فمى　　　وذكرك فى قلبى فاين اكتب

Nazmen Tercüme:

Gözümde hayâlin, dilimde adın
Gönül gark-ı zikrin bu mektûb kime

Şimdi bir cismânînin aşkında Mecnûn'u bu hâle koyacak kadar kuvvet vardır ve Mecnûn kendisini ondan ayrı görmez ve onun hislerinin cümlesi onda gark olurlar. Göz, kulak ve burun vs. gibi uzuvların her birisi bir haz taleb etmez. Cümlesini müctemi' görür ve hazır addeder. Eğer dediğimiz bu uzuvlardan bir uzuv tamâmen bir haz bulursa hepsi o zevkte müstağrak olurlar ve diğer bir haz taleb etmezler. Bir hissin ayrıca bir hazz-ı diğer taleb etmesi ona delâlet eder ki, bu bir uzuv, hakkı olan bir hazzı tamâmen almamış ve bir noksan haz bulmuştur. Bittabi' o haz içinde tamâmen gark olmamıştır. Onun diğer hissi haz ister ve her bir his için ayrı bir haz arzu eyler. Ve havâs ma'nâ cihetinden müctemi'dirler ve sûret cihetinden müteferriktir. Bir uzva istiğrâk hâsıl olduğu vakit, hepsi onda müstağrak olurlar. Nitekim sinek uçarken kanadı ve başı ve bütün eczâsı hareket eder. Vaktâki bala gark olur, bütün eczâsı bir olur, hiç hareket kalmaz. Suya gark olan kimseden zâhir olan her bir fiil onun fiili değildir, suyun fiilidir. Eğer su içinde henüz el ve ayak hareket ederse ona gark olmuş demezler. Halbuki o "Eyvah boğuldum!" diye bağırır. Buna da istiğrâk demezler. Nihâyet bu "ene'l-Hak" demeyi herkes beyhûde da'vâdır zanneder. "Ene'l-abd" da'vâsı büyüktür. "Ene'l-Hak" da'vâsı azîm tevâzu'dur. Zîrâ "Ben abd-i Hudâ'yım!" diyen kimse iki mevcûd isbât eder. Birisi kendisi için, diğeri de Hudâ içindir. Fakat "ene'l-Hak" diyen

kimse kendisini yok edip ve berhevâ eyleyip "ene'l-Hak" der. Ya'ni "Ben yokum, hep O'dur, Hudâ'dan başka mevcûd yoktur. Ben adem-i mahzım ve hiçim!" der. Bu makāmda tevâzu' ziyâdedir. Şu kadar ki halk anlamıyorlar."

سمع شو یکبارگی تو گوشوار   تا زحلقهٔ لعل یابی گوشوار

2043. *Sen kulak gibi kâmilen sem' ol, tâ ki la'l halkasından küpe bulasın!*

Birinci mısrâ'daki "gûş-vâr", "kulak" ma'nâsına olan "gûş" ile edât-ı teşbîh olan "vâr"dan mürekkebdir. İkinci mısrâ'daki "gûşvâr", küpe ma'nâsınadır. Binâenaleyh kāfiye tamâmdır. Ey sâlik, la'l mesâbesinde olan insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun vakit kulak gibi baştan ayağa kadar dinleyici ol! Tâ ki o insân-ı kâmilin maârif-i ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyye halkalarından küpe bulasın!

همچو چَهْ کَنْ خاك می کَنْ گر کسی   زین تن خاکی که در آبی رسی

2044. *Eğer bir kimse isen, kuyu kazıcı gibi bu hâkî olan tenden toprak kaz ki bir suya erişesin!*

Eğer makbûl bir adam isen, kuyu kazıcı gibi bu topraktan mahlûk olan cisimden, toprak kaz! Ya'ni cismânî olan sıfatları birer birer izâle et ki bir suya, ya'ni rûhunun sıfatlarına vâsıl olasın! Zîrâ sâlikin cismâniyeti za'f kesbettikçe rûhâniyeti kuvvet bulur.

گر رسد جذبهٔ خدا آب معین   چاه ناکنده بجوشد از زمین

2045. *Eğer Hudâ'nın cezbesi erişirse kuyu kazılmamış iken yerden akıcı su kaynar.*

Hazret-i Pîr efendimiz evvelki beyitlerde "sâlik-i meczûb"u beyân buyurdular; ve bu beyt-i şerîfde de "meczûb-ı sâlik"e işâret buyururlar. Ma'lûm olsun ki sâlik dört nev'idir: 1- Sâlik-i meczûb, 2- Meczûb-ı sâlik, 3- Sâlik-i ebter, 4- Meczûb-ı ebterdir.

"Sâlik-i meczûb" odur ki, evvelâ bir mürşid-i kâmilin idâresi altında nefsânî sıfatlar mehâlikini, usûl-i sülûk dâiresinde çalışıp izâle eder ve cezebât-ı ilâhiyye yardımıyla derecât-ı kalbiyyeyi ve meâric-i rûhiyyeyi geçip keşif ve yakîn âlemine erişir ve muâyene ve müşâhede martebesine vâsıl olur.

"Meczûb-ı sâlik" odur ki, evvelâ cezebât-ı ilâhiyye yardımıyla makāmâtı tayy ve keşf ve iyân âlemine vâsıl olur. Ondan sonra bir insân-ı kâmilin ta'lîmi ile tarîk-ı Hakk'ın menzillerini ve merhalelerini kadem-i sülûk ile tekrâr

görür ve hakîkat-i hâli ilim sûretinde tekrâr eder. Bu iki nevi' sâlik mürşid ve muktedâ olmaya lâyık olur.

"Sâlik-i ebter" odur ki, mücâhedât darlığından müşâhedât genişliğine erişmemiştir ve cezebât-ı ilâhiyye kendisine vâsıl olmamıştır.

"Meczûb-ı ebter" odur ki, cezbe içinde kalıp henüz seyr ü sülûk görmemiş ve makāmât ve menâzil-i tarîkı bulamamış olur. Bu iki nevi' kimse mürşidlik yapamaz. (*Avârifü'l-Maârif*'ten hulâsâ). Ya'ni, ey sâlik, eğer cezebât-ı ilâhiyye erişirse, mücâhedât ve riyâzâta hâcet kalmaksızın, senin arz-ı cisminden sıfât-ı rûhâniyye suları kaynar. "Maîn", akıcı su ma'nâsınadır.

کار می کن تو بگوش آن مباش　　اندك اندك خاك چه را می تراش

2046. *İş yap, sen onun sa'yinde olma, azar azar kuyunun toprağını yont!*

Ey sâlik, sen mâdemki bir insân-ı kâmilin terbiyesi altındasın, onun gösterdiği usûl-i sülûk dâiresinde çalış, kendine lâzım olan işi gör! O cezbe-i ilâhiyyeye muntazır olup tenbel tenbel oturma! Azar azar bu cisim kuyusunun toprağı olan nefsânî sıfatları kendinden izâleye gayret et! Zîrâ cezbe-i ilâhî sırr-ı kadere bağlıdır; ve bu sırr-ı kader ise sence meçhûldür. Binâenaleyh meçhûle müteveccih olma! Bu beyt-i şerîfden anlaşılır ki, sâlik-i meczûbun mertebesi diğerlerinden efdaldir.

هر که رنج دید گنجی شد پدید　　هر که جدّی کرد در جدّی رسید

2047. *Her kim meşakkat gördü, bir hazîne zâhir oldu. Her kim sa'y etti bir saâdete erişti.*

"Cidd", sa'y etmek ve çalışmak. "Cedd" müteaddid ma'nâsı vardır, burada "haz ve nasîb ve baht ve saâdet" ma'nâlarınadır. Ya'ni, her kim bir meşakkat gördü, o meşakkat sonunda bir hazîne-i menfaat zâhir oldu. Her kim sa'y etti ve çalıştı, o sa'yinin mükâfaatı olarak bir saâdete nâil oldu.

گفت پیغمبر رکوعست وسجود　　بر در حق کوفتن حلقهٔ وجود

2048. *Peygamber buyurdu ki: "Rükû' ve sücûd Hak kapısında vücûd halkasını vurmaktır."*

Bu beyt-i şerîfde ادیموا قرع باب الملکوت بالرکوع و السجود ya'ni "Melekûtun kapısını rükû' ve sücûd ile çalmağa devâm ediniz!" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, her bir sa'y netîcesinde bir semere-i sa'y hâsıl olur. Nitekim rükû' ve

sücûd, Hak kapısında vücûd ve vusûl halkasını çalmaktır; ve bu kapı çalmak sa'yi netîcesinde de o kapı açılır ve içeriye girilir.

حلقهٔ آن در هر آنكو مى زند   بهر او دولت سرى بيرون كند

2049. *Her o kimse ki o kapının halkasını vurur, onun için devlet dışarıya bir baş çıkarır.*

Hak kapısında rükû' ve sücûd sûretiyle vücûd ve vusûl halkasını çalan kimse için nihâyet o kapı açılır; ve vusûl devlet ve saâdeti dışarıya başını çıkarır. Nitekim hadîs-i şerîfde من قرع الباب ولجّ ولَجَ ya'ni "Kim ki kapıyı çaldı ve musırr oldu, içeriye girdi" buyurulur.

5. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
11 / 6	جنُّوذُ اللّٰه	جنُّودُ اللّٰه
19 / 9	hakkānîye	Hakkānî'ye
21 / 13	ربه	ربه
25 / 18	semirden (سميردن)[?]	semirten (سميردن)
34 / 1	نشود	نشنود
34 / 26	dair	bir
37 / 6	از ی	از پی
38 / 23	فردا	فرد
39 / 25	yetimdirler,	yetimdirler;
44 / 14	*için, ve*	*için*
51 / 22	Binâenelayeh	Binâenaleyh
51 / 25	بنگو	بنگر
56 / 13	کی	که
60 / 16	وَعلَموا	واَعلَموا
61 / 28	ماَ في	ماَ لَيسَ في
62 / 12	delâlete	dalâlete
63 / 5	گفتند	بگفتند
63 / 15	حی علی الفلاح	حَیَّ عَلْ فَلاح
67 / 8	"'Utû"	"'Utüvv"
67 / 30	pesîman	peşîman
72 / 14	الانسان ونأى	الانسان اَعرَضَ ونأى
72 / 16	Hak	[yüz çevirir ve] Hak
83 / 4	Yanlış: وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاء يَحكُمُ مَا يُرِيدُ	
	Doğru: وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاء (İbrâhim, 14/27) ve [اِنَّ اللّٰهَ] يَحكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide, 5/1)	
84 / 1	کردهای	کردهٔ
84 / 1	بردهای	بردهٔ
85 / 13	*zerû'da*	*zürû'da*
87 / 23	کور	گور
87 / 24	*firâr*	*mezâr*
89 / 2	سومی	شومیٔ
92 / 13	خرس	حرص
93 / 7	eder?"	eder"
96 / 14	evzâk-ı	ezvâk-ı
96 / 24	Sâlik'	Sâlik,
99 / 6	karşı, ve	karşı ve
100 / 1	جزو	جزوِ
100 / 2	*cüz' ve muttasıl*	*cüz'-i muttasıl*

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
100 / 3	cüz' ve muttasılı	cüz'-i mutta
100 / 5	cüz' ve muttasılı	cüz'-i mutta
101 / 9	bilmezdiniz, ve	bilmezdiniz
101 / 22	کشتی	کشتیٔ
105 / 5	أُولَئكَ	فَأُولَئكَ
107 / 5	أَعْرَضَ	أَعْرَضَ
113 / 15	bârî Teâlâ	Bârî Teâl
114 / 28	ٱلأَبصَارْ إِذَا	ٱلأَبصَارُ إِذْ
123 / 21	يار گَرْد	يار گُرْد
127 / 19	خير	خير
132 / 20	جزو	جزوِ
133 / 29	حفضه	خفضه
137 / 13	نهان	جهان
141 / 15	"Sözümüzü	"Sözünüzü
141 / 20	دیگیرها	دیگرها
143 / 3	dineyen	dinleyen
146 / 12	غصهء	غصه
147 / 16	غِرْس	غَرْس
147 / 18	"Gırs"	"Gars"
151 / 2	*eymin-âbâd*	*îmin-âbâd*
152 / 18	şey	şeyh
161 / 13	"Sepes"	"Sipes"
168 / 26	پیشته یی	پیشهٔ
172 / 3	حرس	جرس
183 / 23	*Ehre-*	*Ehri-*
183 / 25	"Ehremen"	"Ehrimen"
191 / 11	دعوی	دعویٔ
192 / 28	*damarlığı*	*damarlı[lı]ğı*
205 / 28	مکش	بکش
214 / 7	فر تاب	فر وتاب
216 / 4	رس	رسي
219 / 23	وَلِتَعرِفَنَّهُم	وَ لِتَعرِفَنَّهُم
231 / 19	کع	که
237 / 25-26	*şikem-hârların*	*şikem-horların*
237 / 32	löpçülerin	lüpçülerin
238 / 6	بجوشیندن	بجوشیدند
239 / 2	باز کشتن	باز گشتن
244 / 10	ürkttü	ürktü

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
250 / 26	*Löpçülersiniz*	*Lüpçülersiniz*
250 / 28	"Tabla-hâr"	"Tabla-hor"
250 / 28	löpçü	lüpçü
253 / 5	ve geceden	o geceden
254 / 5	رتخت	تخت
256 / 12	آزان	ازآن
258 / 1	hakkānî"	Hakkānî"
263 / 27	خيزم	هيزم
277 / 26	ژارخا	ژاژخا
278 / 4	رفتهء	رفته در
282 / 14	او بی	او بی
284 / 20-21	*olmuş*	*ölmüş*
284 / 25	olmuş	ölmüş
284 / 28	olmuş	ölmüş
287 / 19	نی	نه
291 / 13	girişme	kirişme
293 / 6	*muallim*	*muallem*
294 / 28	عجت	عجب
298 / 20	كريد	كرديد
298 / 22	"Pîş-i âhenk"	"Pîş-âheng"
299 / 31	بسسته	بشسته
303 / 19	müeyyed	müeyyid
306 / 12	eymin	îmin [:eymin]
309 / 12	نسبت	نيست
311 / 5	ساحراى بد	ساحرى بدْ
316 / 8	بعدزان	بعد از آن
319 / 26	اخطاست	خطاست
325 / 13	واران	و از آن
325 / 25	بی ثابت	بی تاب
330 / 9	دسد	رسد
331 / 21	مسريفهاى	تشريفهاى
337 / 16	و ستست	د ستست
352 / 28	خويش	خويشى
364 / 17	*Bu küfr-i*	*Bu küfür*
372 / 13	صاق	صاف
372 / 27-28	*sâkını*	*sâfını*
372 / 28	*lübbü*	*lebi*
392 / 14	خواريست	خوارى شست
392 / 14	منبلى	منبلى
392 / 17	"münbil"	"menbel"
393 / 4	"Mülî" zengîn	"Melî" zengin

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
393 / 5	خسپم	خسبم
393 / 11	نوشتهء	بنوشتهٔ
393 / 11	ديگر	دگر
394 / 12	كزد	كرد
395 / 18	معجزانش	معجزاتش
398 / 10	"küfteş"	"güfteş"
402 / 27	ديگر	دگر
403 / 5	يكديگر	يكدگر

404 / 20-22

Yanlış: يَكْفُرُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ يَلْعَنُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ مَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Anl-ebût, 29/25) ya'ni "O erbâb-ı i'tikādın ba'zısı, ba'zısını tekfîr; ve ba'zısı ba'zısını tel'în eder; halbuki onlar için yardımcı yoktur"

Doğru: يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَ يَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Ankebût, 29/25) ya'ni ["Ba'zınız ba'zınızı tekfîr eder; ve ba'zınız ba'zınızı tel'în eder; varacağınız yer cehennemdir; ve sizin hiç yardımcınız yoktur"]

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
404 / 27	فَانَذَرَ	فَانْذِرْ
407 / 9	ميزان	خيزان
408 / 7	پردان	يزدان
408 / 15	اونيفتند	او نيفتد
408 / 16	*Ve onların*	*O onların*
410 / 14	محوال	احوال
411 / 14	"remeh"	"reme"
414 / 4	آمدن	آمدند
420 / 20	"Me tu	"Meh tu
426 / 7	كشتند	گشتند
427 / 28	رَأَيْنَهُ وَآكْبَرْنَهُ	رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ
436 / 25	*münteış*	*münteaş*
444 / 12	تأثيد	تأثير
452 / 3	خلق	حلق
455 / 1	دين	وين
464 / 10	گوه	كوه
465 / 3	وَالنُّزولِ	وَالنُّزُولِ
466 / 29	ذرها	ذره ها
488 / 4	باند	ماند
491 / 5	*eyâ*	*âyâ*
491 / 17	اصعبت	اصبعت
507 / 13	خَلَّقَ	خُلُقَ
512 / 14	reşk-hôred"	reşk-hard"

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
514 / 15	نَعْجَةً فَقَالَ	نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ
516 / 8-9		

Yanlış: *["Pîr de, mürîd de, derd de, devâ da benim! Bu sözü açık söylüyorum; Şems de, hudâ da benim!"]*

Doğru: *["Benim pîrim ve benim mürîdim, benim derdim ve benim devâm! Bu sözü açık söylüyorum: benim Şems'im ve benim efendim!"]*

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
518 / 1	کی قبادی	کیقبادی
521 / 12	[: görmü]	[: gönlü]
529 / 20	*gülünç*	*[güleç]*
529 / 23	gülünç	[güleç]
529 / 26	میوه	میوهٔ
536 / 31	افتاب	افتاد
541 / 8	اند پس	اندر پس
546 / 2	*açltı*	*açlı*
550 / 18	پشوا	پیشوا
558 / 4	آدم	آمد
558 / 4	جَهْد	جُهْد
558 / 5	*cehdini*	*cühdünü*
558 / 6	"Cehd"	"Cühd",
558 / 12	cehdü'l-mukılli	cühdü'l-mukılli
594 / 1	آب آب	آب
594 / 1	آیت	آبت
596 / 27	تر	تو
599 / 1	âlemleri	âlimleri
599 / 18	مَنْ	وَمَنْ
599 / 19	وَهُوَ	فَهُوَ
604 / 5	نَدَرْد	نَدَرْد
606 / 3	از پشت	ز پس پشت
607 / 3	*gördüm*	*görmedim*
617 / 6	گِزافه	گُزافه
617 / 25	و بیش	بیش و کم
621 / 24	*şâhıdır*	*şâhididir*
621 / 30	چون	چو
622 / 13	محنت	مخنث
623 / 12	دام	وام
623 / 12	شنابست	شتابست
623 / 32-33	Mübdî'-i Feyyâz'dan	mebde'-i fey
627 / 18	تو هسی	تو همی
636 / 31	Nebiyy	Nebî
638 / 4	آنکه	آنگه